

KAMNIŠKI ZBORNIK

XXIII/2016

Cip - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XXIII

ISSN 1318-9069

Kamniški zbornik 2016

Uvodnik

Spoštovani Kamničani in Kamničanke, pred vami je nova knjiga *Kamniškega zbornika* – 23. po vrsti. V njej je več kot 45 avtorjev zapisalo marsikaj zanimivega o Kamniku in Kamničanih. Svoje delo v preteklih dveh letih pa je predstavila tudi občinska uprava.

Naslovnico je ustvaril Dušan Sterle po motivih na vodnjaku sredi Glavnega trga. Tam so upodobljeni simboli kamniških obrti in industrijskih panog. V našem zborniku pa imajo pomembno mesto prispevki, ki se nanašajo na gospodarsko zgodovino Kamnika. Marko Kumer predstavlja pomembnega industrialca Toneta Knafliča, njegov odnos do dela in delavcev, njegov vzpon in izgubo tovarne zaradi povojnih oblastnih ukrepov. Tudi tovarne Utok, naslednice Knafličeve tovarne, že zdavnaj ni več. Na delu zemljišča so stanovanja in poslovni prostori, del pa še zmeraj pokrivajo razvaline nekdanjih tovarniških objektov. Ivana Skamen opisuje zgodovino Sivilanita, uspešnega podjetja, ki je vsestransko skrbelo za delavce vsa leta po vojni in še nekaj časa po osamosvojitvi Slovenije. Zdaj je na Kovinarski cesti samo še skromen ostanek nekdanjega uspešnega podjetja. Tudi znanega mizarstva Franca Koncilja iz Mekinj ni več, preživelo je predvojni čas, nemško okupacijo, povojne razmere pa so bile za obrtnike pretežke. Konciljeva dela, izdelana po Plečnikovih načrtih, so še v marsikateri cerkvi, pohišstvo pa v zasebnih hišah in v zdaj zaprti gostilni Planinka sredi Kamnika. Mizarske delavnice ni prevzel nobeden od Konciljevih sinov. O Koncilju kot mizarju in človeku pišejo Saša Lavrinc, sin Jernej Koncilja, hči Anka Matičič, sestra Terezija Škorjak in p. Franci Seničar, Eva Nagy pa je popisala mizarjevo orodje.

Posebno pozornost smo posvetili vodi. Vido Kregar s sodelavci jamarji in dijaki objavlja obsežen, včasih tudi malce hudomušen članek o problematiki in kakovosti voda, ki pritekajo izpod Kamniških planin.

V zgodovino sega članek Matije Križnarja in Eda Grmška o premožu v Tunjiškem gričevju.

Etnologinja Marija Klobčar pa predstavlja ostaline in pričevanja o obstoju Kamniškega jezera. Članek, ki bo zagotovo pritegnil veliko pozornosti, in, upajmo, spodbudil nove raziskave.

Vlado Motnikar je leta 2014 izdal *Kamniško knjigo*, v kateri je predstavil odlomke iz del pomembnih kamniških besednih ustvarjalcev. Za *Kamniški zbornik* pa je napisal članek, v katerem je pregledal literaturo s stališča v njej opisanih oseb. Ugotovil je, da so najpogostejše literarne osebe naslednji Kamničani: France Balantič, Peter Pavel Glavar in Rudolf Maister.

Dve razpravi sta posvečeni jezikoslovnim vprašanjem. Barbara Balantičeva je za svoje diplomsko delo obdelala krajevna imena v Občini Kamnik. Jezikoslovka Helena Dobrovoljc pa je analizirala jezik Franceta Steleta v njegovih zapisih povedk in pravljic.

Med pomembne kamniške ustanove sodita muzej in knjižnica. Breda Podbrežnik Vukmir in Ivanka Učakar sta pripravili analizo, ali Srečanja s knjigo, ki jih

organizira knjižnica, pomenijo življenjsko obogatitev udeležencev. Igor Podbrežnik pa je na podlagi ankete obiskovalcev kamniškega muzeja ugotovil, kaj o muzeju mislijo obiskovalci, kaj cenijo in kaj bi bilo treba izboljšati. Zagotovo je najbolj problematična stavba, v kateri je muzej, saj onemogoča, da bi si njegove bogate zbirke ogledali gibalno ovirani. Zagotovo bo v prihodnje treba o tem razmišljati.

Mladi umetnostni zgodovinar Anže Slana je napisal razpravo o enem še ne dokončno rešenih problemov cerkve sv. Primoža in Felicijana pri Svetem Primožu nad Kamnikom – o dataciji oboka.

Bogate zgodovinske podatke prinašajo članki o Mladinskem kulturnem društvu Pedenjmožic (avtorica Breda Podbrežnik Vukmir), o skavtih ob njihovi devetdesetletnici (avtor Danijel Bezek), o lovcih ob njihovi šestdesetletnici (avtor Marjan Schnabl) in o spomenikih padlim v prvi svetovni vojni (avtorica Renata Pamič).

Ivan Nograšek, znani zbiralec ljudskega blaga s področja Tunjic, je zapisal stare tunjiške zgodbe, da jih ne bi pozabili. Morda pa tudi zato, da bi vedeli, od kod ime Kurja dolina.

Saša Bučan v razdelku pesniki in likovni ustvarjalci predstavlja dva likovnika – Nino Koželj in Dušana Štrajharja. Pesmi pa so prispevali dijaki Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra.

Za razdelek Naš pogovor je Vladimir Habjan zapisal pogovora z dvema zanimivima Kamničankama: ddr. Vereno Vidrih Perko in dr. Zdenko Čebašek - Travnik.

Poznavalec športa Jože Arko je predstavil portret skalalca Roka Benkoviča.

Nekaj člankov je posvečenih znamenitim Kamničanom in okoličanom, nekaterih premalo znanih ali že skoraj pozabljenih. Marsikateremu od njih bi morali postaviti vsaj skromno obeležje. Med ljudi, na katere spomin ne bi smel ugasniti, zagotovo sodijo: Valerija Heybalova, svetovno znana pevka (avtor Marko Košir), Motničan Karl Bervar (avtorja Marina Drolc in Zarjan Fabjančič), znanstvenik dr. Franc Rode (avtor Janez Marolt), pisatelj Slavko Savinšek (avtor Jože Urbanija), pisatelj Janez Gregorin (avtor France Malešič), duhovnik Nikolaj Pavlič (avtor Jože Pavlič), pa tudi pred kratkim umrli: profesorica Marija - Ana Mrčela (avtor Jože Berlec), mednarodno znan livarski strokovnjak in univerzitetni profesor dr. Milan Trbižan (Janez Marolt, Primož Mrvar), mednarodno znan arheolog in univerzitetni profesor dr. Stane Gabrovec (Verena Vidrih Perko) in nekdanji predsednik skupščine Občine Kamnik in gospodarstvenik Vinko Gobec (avtor Franc Svetelj).

Zahvaljujem se vsem avtorjem za zanimive prispevke, vsem članom uredniškega odbora za pomoč in podporo pri zbiranju in oblikovanju gradiva, Marici Drolc za jezikovni pregled besedil, Milanu Šuštarju in Tatjani Matičič za korekturo. Posebej hvala Sašu Matičiču za postavitev besedila in potrpežljivo vnašanje

korektur, Dušanu Sterletu za likovno opremo in naslovnico, ki je taka kot zmeraj: kamniška.

Zahvaljujem se Lei Logar, ki je skrbela za zvezo z občinsko upravo in županom. Na koncu hvala Občini Kamnik in županu Marjanu Šarcu za finančno in moralno podporo.

*

Med avtorji ni več mojega moža Janeza Humarja, ki je nastajanje *Kamniškega zbornika* zmeraj s skrbjo in z veseljem spremljal.

Ob koncu pa še iskrene čestitke dolgoletnemu članu uredniškega odbora in piscu naravoslovnih prispevkov dr. Božu Droveniku, ki mu bo ob letošnjem občinskem prazniku podeljen naziv častni občan. Še na mnoga leta, spoštovani Božo!

Dr. Marjeta Humar
Glavna urednica

Kamnik, marec 2016

Ob izidu Kamniškega zbornika XXIII/2016

Zbornika si brez odgovorne urednice dr. Marjete Humar kar ne morem predstavljati, saj je za njegov nastanek ob sebi zbrala skupino navdušenih piscev, raziskovalcev kamniške preteklosti, ki so le v nekaj mesecih ustvarili »knjižo«, ki je pred vami. Je ena maloštevilnih knjig, kjer so na voljo raznovrstni podatki o kamniški občini ter njenih občankah in občanih. Ta številka je sad dela in raziskovanja posameznikov različnih generacij, strokovnjakov z različnih področij, ki so skrbno napisali prispevke, namenjene vsem, ki z branjem v slovenskem jeziku izražamo ljubezen do materinščine.

Kultura je tisto gibalno, ki je slovenskemu narodu omogočila preživetje, obstoj, zavedanje in pripadnost ter je ključno definirala ljubezen do rodne grude. Kultura morale in etike, kultura bivanja, kultura v odnosu do sočloveka, kultura nas druži in povezuje. Skozi kulturo dojemamo aktualne družbene dogodke in interpretiramo človekov razvoj od prazgodovine do danes. Nastanek demokratične družbe in samostojne države je vrednostno omogočila in spodbujala kultura. S pomočjo kulture smo uresničili hrepenenje slovenskega naroda in izoblikovali politično zavest.

Tudi slovenska pisana beseda opredeljuje kulturo naroda, nas združuje in je temelj družbene zavesti. Čeprav v poplavi številnih vizualnih medijev in razmahu računalništva ima pisana beseda oziroma »knjiža« še vedno moč. Moč po osebni izpolnitvi je prinašalka znanja in tiskan spomenik vsem naslednjim generacijam. »Knjiža« je v polpretekli zgodovini oblikovala slovenski narod, bodrila in utrjevala narodovo samozavest. Vsekakor pa se je potrebno zavedati, da se pisana beseda ohranja le takrat, ko si posamezniki in družba kot celota zavzeto prizadevajo za njeno ohranitev. Pa ne le za

ohranitev pisane besede, temveč tudi jezika, ki zrcali celotno kulturo naroda in je temelj ter vezivo narodne identitete.

Zato varujmo in spoštujmo dragoceno dediščino knjig, pisane besede in jezika, s svojim ustvarjalnim duhom pa jo dopolnimo in kot neprecenljivo bogastvo s spoštovanjem ohranjamo za prihodnost naših zanamcev.

Marjan Šarec
Župan Občine Kamnik

Kamnik, marec 2016

Občina Kamnik

2014–2015

Občinski prostorski načrt

Občinski prostorski načrt (v nadaljevanju: OPN) je najboljšejši občinski odlok. Obsega strateški in izvedbeni del ter obvezne priloge. Sestavljen je iz tekstualnega in grafičnega dela. Tekstualni del predstavlja besedilo odloka v 210 členih in s tremi tekstualnimi prilogami, grafični del pa predstavljajo karte strateškega dela (8 kart v merilu 1 : 50.000) in karte izvedbenega dela (61 kart namenske rabe prostora in 61 kart gospodarske javne infrastrukture). Obvezna priloga OPN-ja je prikaz stanja prostora (tekstualni del in 61 kart v merilu 1 : 5000). Priloge OPN-ja so tudi urbanistični načrt širšega mestnega območja Kamnika in druge strokovne podlage, na katerih temeljijo rešitve novega občinskega prostorskega načrta.

Občina Kamnik je na 9. redni seji Občinskega sveta Občine Kamnik 21. oktobra 2015 sprejela občinski prostorski načrt in s tem zaključila dolgoletni projekt priprave novega temeljnega prostorskega akta. Občinski prostorski načrt bo bistveno spremenil urejanje prostora v Občini Kamnik, saj je temeljni strateški in izvedbeni prostorski akt, ki na strateški ravni določa cilje in izhodišča za prostorsko načrtovanje, na izvedbeni ravni pa namensko rabo prostora ter prostorske izvedbene pogoje za posege v prostor. Cilj OPN-ja je omogočati skladen prostorski razvoj z obravnavo in usklajevanjem različnih potreb in interesov razvoja z javnimi koristmi na področjih varstva okolja, ohranjanja naravne in kulturne dediščine, varstva naravnih virov, obrambe in varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

Posege v prostor in prostorske ureditve je treba načrtovati tako, da se omogočajo trajnostni razvoj v prostoru in učinkovita ter gospodarna raba zemljišč, kakovostne bivalne razmere, prostorsko usklajena in med seboj dopolnjujoča se razmestitev različnih dejavnosti v prostoru, prenova obstoječega, ki ima prednost pred graditvijo novega, ohranjanje prepoznavnih značilnosti prostora, sanacija degradiranega prostora, varstvo okolja, naravnih virov ter ohranjanje narave, celostno ohranjanje kulturne dediščine, vključno z naselbinsko dediščino, zagotavljanje zdravlja prebivalstva, funkcionalno oviranim osebam neoviran dostop do objektov in njihovo uporabo skladno z zakonom ter obrambo države in varstvo pred naravnimi ter drugimi nesrečami.

Novi OPN bo neposredno vplival na vse gradnje in druge posege v prostor. Vsaka načrtovana investicija, pa naj gre za novogradnjo, prenavo, rekonstrukcijo, vzdrževalna dela ali druge posege v prostor, mora biti namreč skladna z OPN-jem. Slednjega morajo do potankosti poznati prostorski načrtovalci pri podrobnem prostorskem načrtovanju oziroma izdelavi občinskih

podrobnih prostorskih načrtov in projektanti (arhitekti in ostali inženirji), ki načrtujejo projekte za pridobitev gradbenega dovoljenja in ostalo dokumentacijo, povezano z upravnimi dovoljenji za posege v prostor. Hkrati pa OPN določa tudi pogoje za parcelacijo, zato je akt izjemnega pomena tudi za pooblaščen geode-te. OPN bodo neposredno uporabljali nosilci urejanja prostora in soglasodajalci na državni (Zavod za varstvo kulturne dediščine, Zavod za varstvo narave, Direkcija za ceste itd.) in na lokalni ravni (Komunalno podjetje Kamnik, d. d., in drugi nosilci javnih pooblastil). Najpomembnejši neposredni uporabnik novega OPN-ja pa bo, poleg Občine Kamnik, Upravna enota Kamnik, ki ga bo vsakodnevno uporabljala v postopkih izdaje dovoljenj, pri čemer bo preverjala skladnost načrtov s prostorskim aktom.

Glavni uporabniki najpomembnejšega prostorskega akta smo občanke in občani. OPN namreč določa strateška izhodišča in cilje za dolgoročni prostorski razvoj občine in tako usmerja velik del javnega in zasebnega življenja, saj so naše vsakodnevne aktivnosti neposredno povezane z uporabo prostora. Uporabniki prostora moramo biti do pojavov v prostoru pozorni in občutljivi. Vse bolj nam postaja namreč jasno, da je naš planet ranljiv in da je izjemnega pomena, da so naši posegi v prostor naravnani vzdržno. Posegi v prostor so namreč praviloma trajni. Gradnje ostajajo v prostoru običajno dlje, kot je življenjska doba posameznika. Poleg tega gradnje zahtevajo velike finančne investicije, kar je razlog, da je napačne odločitve kasneje težko popravljati. Preventivno ravnanje in premišljene odločitve so zato temeljno izhodišče sodobnega prostorskega načrtovanja.

Novi OPN je izrazito trajnostno naravnani. Trajnostni razvoj temelji na predpostavki, da se bodoče dejavnosti razmeščajo v prostoru tako, da se v največji meri zagotavlja vzdržen razvoj s spoštovanjem varstva narave, okolja in prostora kot vrednot, ki jih je treba ohranjati in vzdrževati v stanju, ki omogoča kvalitetno življenje vsem živim bitjem danes in v prihodnje. Skladno z izhodišči bo Občina Kamnik vzpostavila in vzdrževala identiteto privlačne predalpske občine v slovenskem in evropskem merilu, atraktivne za bivanje in opravljanje okoljsko sprejemljivih dejavnosti s posebnim poudarkom na izjemni naravi, bogati kulturni dediščini in razvoju okoljsko sprejemljivih gospodarskih dejavnosti s posebnim poudarkom na turizmu.

Posamezne prostorske vsebine, ki jih obravnava OPN, obsegajo vse vrste rab in dejavnosti v prostoru: razvoj poselitve, omrežje naselij z njihovo vlogo in funkcijo, prometno ter drugo gospodarsko javno infrastrukturo, urbano prenavo, urbanistično in arhitekturno oblikovanje, oskrbo z vodo in zaščito vodnih virov, odvajanje in čiščenje odpadnih voda, ravnanje z odpadki, stanovanja, centralne dejavnosti, gospodarske dejavnosti, turizem, kmetijstvo, gozdarstvo ter druge dejavnosti v krajini ipd.

Z novim prostorskim aktom se bistveno spreminja način urejanja prostora na celotnem območju občine. Skladno z veljavnimi predpisi je bila pripravljena nova klasifikacija namenske rabe prostora, hkrati pa so bile spremenjene meje enote urejanja prostora ter zanje določeni načini urejanja prostora (občinski podrobni

prostorski načrti) ali podrobni in posebni prostorski izvedbeni pogoji. Temeljni mehanizem urejanja prostora na izvedbeni ravni je namenska raba prostora, ki predstavlja planirano bodočo rabo prostora. Osnovna namenska raba je členjena v 5 skupin: stavbna zemljišča, kmetijska zemljišča, gozdna zemljišča, vode in druga zemljišča. Podrobnejša namenska raba je najbolj členjena na območju stavbnih zemljišč, ki se delijo na: območja stanovanj (S), območja centralnih dejavnosti (C), območja proizvodnih dejavnosti (P), posebna območja (B), območja zelenih površin (Z), območja prometnih površin (P), območja komunikacijske infrastrukture (T), območja energetske infrastrukture (E), območja okoljske infrastrukture (O), območja za potrebe obrambe v naselju (F) in površine razpršene poselitve (A) ter za objekte razpršene gradnje.

Bilance novega OPN-ja kažejo, da po osnovni namenski rabi prostora okvirno dve tretjini prostora Občine Kamnik predstavlja gozd, četrtno prostora obsegajo kmetijska zemljišča, medtem ko stavbna zemljišča obsegajo nekaj manj kot 6 odstotkov prostora, kar pa je še vedno nekaj več od slovenskega povprečja.

Tabela: Površine po osnovni namenski rabi prostora

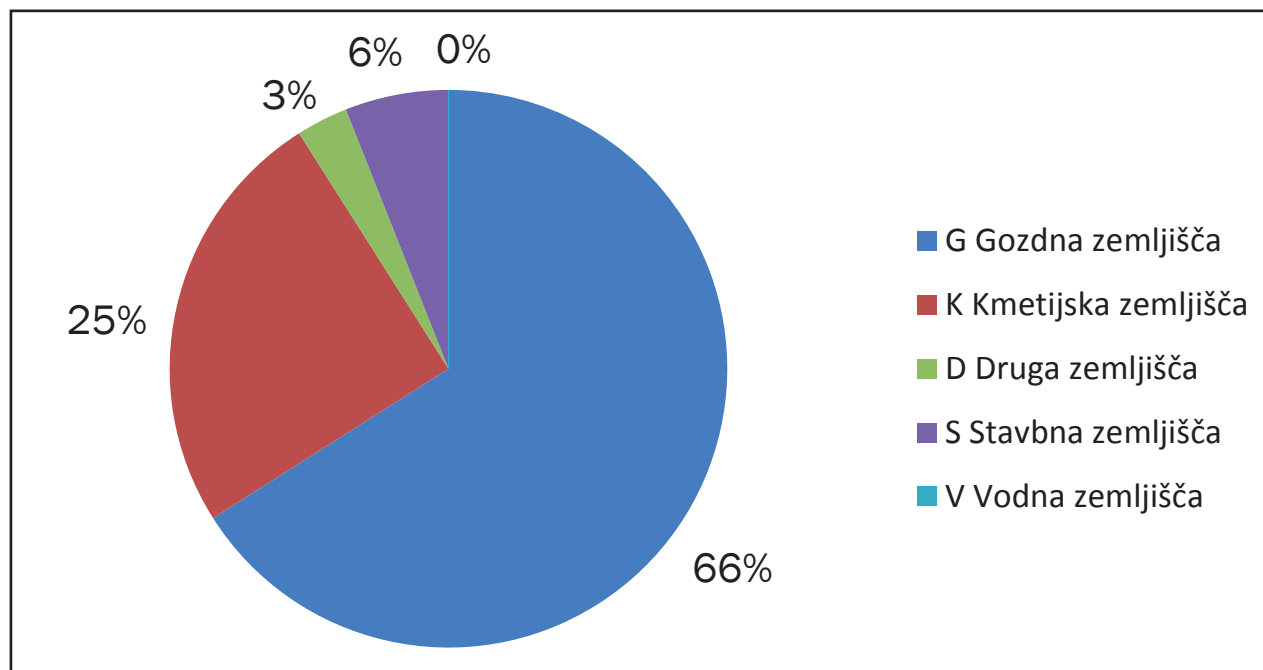
Osnovna NRP	Opis osnovne NRP	POVRŠINA (hektari)	DELEŽ (v odstotkih)
G	Gozdna zemljišča	17.592,25	66,27
K	Kmetijska zemljišča	6.572,32	24,76
D	Druga zemljišča	780,25	2,94
S	Stavbna zemljišča	1.552,48	5,85
V	Vodna zemljišča	48,06	0,18
Skupaj		26.545,36	100,00

Po podrobni namenski rabi je skoraj 60 odstotkov stavbnih površin namenjenih stanovanjem (S, A). Če upoštevamo dejstvo, da je gradnja stanovanj dopustna tudi na območjih za centralne dejavnosti, je delež teh površin še bistveno večji (okvirno dve tretjini stavbnih površin). Velik delež, 17 odstotkov, stavbnih površin, je namenjen tudi stavbnim zelenim površinam (parki, šport in rekreacija, pokopališča, obvodne površine, druge urejene zelene površine, vrtičkarstvo), kar je velika izboljšava občinskega prostorskega načrta, ki bo dolgoročno pripomogla k izboljšanju kvalitete mestnih javnih površin. Velik delež razpršene poselitve je posledica delno avtohtone razpršene poselitve na podeželskem območju občine, delno pa neustrezne razpršene gradnje iz obdobja 1970–2010, kar je treba v bodočnosti preprečevati in usmerjati nove gradnje v območja strnjenih naselij, razen kadar gre za razpršeno poselitev za potrebe kmetijstva s spremljajočimi dejavnostmi, turizma ipd.

Delež površin za območja poslovnih in proizvodnih dejavnosti je slabih 6 odstotkov stavbnih površin. Ocenjujemo, da je to premalo in da bo treba za ustrezen gospodarski razvoj občine površinam gospodarskih in proizvodnih con nameniti več površin. Delno je ta rezultat tudi posledica prestrukturiranja nekdanje smodnišnice, ki je v namenski rabi v veliki meri namenjena centralnim dejavnostim. Takšna opredelitev pušča najširše možnosti za prihodnji razvoj tega območja. Zagotovo bo del prestrukturiranih površin smodnišnice v prihodnosti namenjen tudi poslovnim dejavnostim, ki jih je v območje centralnih dejavnosti dopustno umeščati.

Bilance sprememb osnovne namenske rabe prostora kažejo, da je bilo z novim OPN-jem iz nestavnih v stavbna zemljišča spremenjenih 172,42 hektarov zemljišč. Hkrati pa je bilo iz stavbnih v nestavbna zemljišča spremenjenih 206,94 hektarov zemljišč. Bilanca sprememb kaže torej primanjkljaj stavbnih zemljišč, vendar pa podrobnejša analiza pokaže, da je ključna sprememba stavbnih površin v nestavbne le navidezna, saj gre za zmanjšanje stavbnih površin

Graf: Površine po osnovni namenski rabi prostora

na območju Velike planine, kjer so bile v prostorskem planu opredeljene stavbne površine na območjih, ki dejansko niso bile zazidljive. Tako je novi občinski prostorski načrt dejansko opredelil kar velike spremembe površin v stavbna zemljišča, pretežno za stanovanjsko gradnjo in centralne dejavnosti ter urejanje zelenih površin in površin za turizem.

Mnoge občanke in občani so podali pobude za spremembo namenske rabe prostora zaradi lastnih potreb, pretežno za gradnjo stanovanjskih hiš in drugih spremljajočih bivalnih površin. Veliko manj je bilo pobud za razvoj gospodarskih ali turističnih dejavnosti, čeprav bi si Občina takšnih pobud najbolj želela. Nekatere pobude pa so bile podane za širitev in preselitev kmetij. Vse pobude, ki so bile skladne s temeljnimi načeli in cilji prostorskega načrtovanja ter strateškim delom OPN-ja, je Občina upoštevala in jih skušala uskladiti s pristojnimi nosilci urejanja prostora. Žal to vedno ni bilo mogoče, zato bodo mnoge občanke in občani nad aktom, ki smo ga težko pričakovali, tudi razočarani.

Ocenjujemo pa, da novi OPN predstavlja zelo velik korak naprej pri uresničevanju razvojnih ciljev prostorskega razvoja Občine. Novi prostorski akt je tako vsebinsko kot tehnično sodoben, saj je v celoti izdelan v digitalni obliki. Lokacijske informacije, izdane na podlagi novega OPN-ja, bodo pripravljene kot del prostorskega informacijskega sistema Občine Kamnik. Novi OPN pa je v digitalni obliki v celoti dostopen na spletu.

Občinski podrobni prostorski načrt za območje B26 POLJE – del in B24 SP. STOL – del

V letu 2015 je bil sprejet prostorski akt, s katerim se urejajo nove površine industrijsko-poslovne cone ob Korenovi cesti na Duplici, kjer so po prostorskem planu Občine Kamnik določene dejavnosti, ki ne sodijo v območje mesta in stanovanjskih naselij zaradi velikosti objektov, logističnih zahtev in negativnih vplivov na okolje. Na Duplico so se pred časom že preselila nekatera kamniška podjetja, ob perutninski farmi Jata pa je bil pred kratkim tudi že sprejet OPPN, ki predvideva širitev in posodobitev dejavnosti, poleg tega pa določa tudi gradnjo novega logističnega centra. Južno od Korenove ceste je tako na prostih površinah predvidena še ena nova poslovna cona, kjer se lahko umestijo objekti za proizvodnjo in skladišča, predvidena je gradnja vse infrastrukture in komunalne opreme za potrebe investitorjev.

Ureditev Parka spomina in opomina na Kopiščih v Kamniški Bistrici

V letu 2014 so se na pobudo društva Demos iz Kamnika in nevladne organizacije Otkričemo istino iz Črne gore (investitor projekta) začele aktivnosti za postavitve spomenika – obeležja – in ureditev prostora okoli dveh gomil na Kopiščih v Kamniški Bistrici, kjer so pokopane žrtve povojnih pobojev. Na tem mestu je bil že postavljen železen križ na podstavku, prostor ob znamenju pa je bilo treba primerno urediti za opravljanje verskih obredov in komemoracij, saj je v letu 2015 minilo 70 let od tragičnih dogodkov. Zaradi

občutljivosti prostora je bilo postavitve spominskega obeležja treba načrtovati tako, da so bili upoštevani vsi strokovni, estetski in simbolni kriteriji. Na Občini Kamnik, ki je bila naročnik načrta, smo se z željo, da bi pridobili najustreznejše arhitekturno-krajinske rešitve za primerno ureditev spominskega parka, odločili, da izvedemo vabljeni in odprti natečaj, ki je bil objavljen tudi na spletni strani Zbornice za arhitekturo in prostor Slovenije.

Na Oddelku za okolje in prostor smo pripravili projektno nalogo in določili usmeritve. V oktobru pa je bil izdelan geodetski načrt za območje predvidenega parka, grobišči na območju urejanja pa sta bili vpisani v register pri Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve. V decembru 2014 je bil natečaj zaključen in strokovna komisija, ki jo je imenoval župan Marjan Šarec, je med 13 prispelimi natečajnimi elaborati izbrala najustreznejšo rešitev. Po mnenju komisije, v ka-

Gomili na Kopiščih pred ureditvijo

Spominski park danes (Foto: Miran Kambič)

Slovesna blagoslovitev kapelice in Parka spomina in opomina na Kopiščih v Kamniški Bistrici (Foto: arhiv Občine Kamnik)

teri so poleg predstavnikov občinske uprave sodelovali predstavniki Ministrstva za delo, komisije Vlade RS za reševanje vprašanj povojnih pobojev, nevladne organizacije Otkričemo istinu, Društva Demos na Kamniškem in civilnega združenja Resnica in sočutje, je bil kot najboljši izbran projekt arhitekta Andreja Mlakarja iz ljubljanskega studia Krog. Izbrana rešitev daje na vse zahteve razpisa zadovoljive odgovore. Z odnosom do prostora, v katerega ne vnaša preveč novih formalnih elementov, lepo dopolnjuje naravno okolje. Upoštevana je želja naročnika po kar najbolj subtilnem posegu v obstoječi prostor. Rešitev izraža primerno pieteto do grobišča, katerega ožji prostor je ustrezno rešen, in nakazuje tudi njegovo praktično uporabo – prižiganje sveč pred gomilama. Mehko izpeljana pot simbolično ločuje prostor mrtvih od prostora živih.

V januarju 2015 smo v prostorih Občine Kamnik pripravili razstavo vseh natečajnih elaboratov. Investitor projekta nevladna organizacija Otkričemo istinu je z izbranim avtorjem projekt še nekoliko modificiral. Spomladi 2015 se je začela gradnja kapelice, konec maja se je izvedla še ureditev dela parka in okolice, spominska slovesnost ob 70. obletnici tragičnih dogodkov pa je bila v juniju 2015. Tako so množična grobišča po 70 letih le dobila podobo urejenega in civiliziranega spomenika, kamor bodo lahko prihajali svojci umrlih, pa tudi vsi, ki bodo hoteli izraziti spoštljiv odnos do vseh žrtev, ki so pokopane na tem mestu.

Razvoj kanalizacijskega sistema v Občini Kamnik

V okviru kohezijskega projekta gradnje kanalizacijskega sistema v Občini Kamnik je v letih 2014 in 2015 potekala predvsem gradnja sistema na območju Stranj in Tunjic.

Na podlagi Uredbe o odvajanju in čiščenju komunalne in padavinske odpadne vode (Uradni list RS,

št. 88/11; 8/12; 108/13) ter iz nje izhajajočega Operativnega programa odvajanja in čiščenja komunalne odpadne vode (novelacija za obdobje od leta 2005 do leta 2017), ki ga je 11. 11. 2010 sprejela Vlada Republike Slovenije, so določena območja, ki jih je potrebno opremiti, in roki, v katerih morajo biti dela izvedena. Direktiva 91/271/EEC (UWWD) in predpristopna pogodba zahtevata, da morajo biti vse aglomeracije, ki imajo obremenitve, večje od 2.000 populacijskih ekvivalentov, do konca leta 2015 opremljene s kanalizacijo, ki se zaključuje s čistilno napravo. V Občini Kamnik sta med drugimi to tudi območji Tunjic in Stranj, kjer so se dela najprej pričela.

Na območju Stranj je bilo tako v letih 2014 in 2015 na novo zgrajenih približno 9,5 kilometrov kanalizacije, vgrajenih je bilo 5 črpališč, hkrati pa so se na nekaterih odsekih na novo sanirale občinske ceste, vgradila javna razsvetljava oziroma zamenjal dotrajani vodovod. Kanalizacija se je vgradila v naseljih Spodnje Stranje, Zgornje Stranje, Stolnik, Zagorica nad Kamnikom, Kregarjevo, Stahovica, Županje Njive in Bistričica. V okviru kohezijskega projekta so bila tako dela končana v jeseni 2015.

Na območju Tunjic pa je bilo v letih 2014 in 2015 na novo zgrajenih približno 6 kilometrov kanalizacijskega razvoda, vgrajeni pa sta bili 2 črpališči. Prav tako se je rekonstruirala cesta od Kamnika do Tunjic, zgrajena sta bila hodnik za pešce in nov vodovodni sistem v dolžini približno 2 kilometra ter uredilo odvajanje meteornih voda. Z novo javno kanalizacijsko infrastrukturo so se tako opremila naselja Košiše, Tunjiška Mlaka in Tunjice. Na tem območju bodo dela v sklopu kohezijskih projektov končana v prvi polovici leta 2016.

V Tuhinjski dolini se je v sklopu kohezijskega projekta pričela gradnja kanalizacije v jeseni 2015, saj je Občina čakala na odobritev kohezijskih projektov.

Ureditev kanalizacijske infrastrukture v Stranjah (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Ureditev kanalizacijske infrastrukture v Tunjicah (Foto: Žiga Deisinger)

Do sedaj so se vsa dela financirala iz lastnih sredstev Občine in s pomočjo premostitvenega kredita. V jeseni začeta trasa v Tuhinjski dolini obsega povezovalni kanalizacijski kolektor od Nevelj do Šmartnega v Tuhinju. Kanal se navezuje na kanal TD Oševak, ki ima zadnji jašek v Nevljah in se nato nadaljuje vse do Vira pri Kamniku, kjer se bo navezoval na nov kolektor S. Ta kolektor poteka vse do obstoječe čistilne naprave za naselje Šmartno v Tuhinju. Naprava je bila zgrajena pred letom 2000 in je bila sprva namenjena čiščenju odpadne vode za novo šolo v Šmartnem v Tuhinju. V

kasnejših obdobjih je bila razširjena, nanjo pa je bila priključena delno izvedena kanalizacija iz Zg. Tuhinja in z Laz. Trenutno je obstoječa čistilna naprava Šmartno močno preobremenjena in dotrajana, zato je nujno, da se ukine oz. priključi na centralno kanalizacijo v Kamniku. Trasa je dolga približno 10,5 kilometra in zajema kar 5 črpališč. Projekt je konstrukcijsko izjemno zahteven, saj v začetku poteka v arheološko pomembnem in poplavnem območju ob Nevljici vse do mostu na Vrhpolju, nato pa po skalnatem terenu v Soteski. Od Podhruške naprej je na stalnem poplavnem območju. Trasa bo potekala ob regionalni cesti vse do Vira pri Nevljah. Tam se potem umakne na kmetijska zemljišča. Trase spremlja še vodovodni kolektor.

V letu 2014 je Občina izven kohezijskih projektov vgradila kanalizacijo na Poti 27. julija, in sicer v dolžini približno 275 metrov gravitacijskega voda ter 220 metrov tlačnega voda, med večjimi rednimi investicijskimi vzdrževalnimi deli pa je obnovila povezovalni kanal na območju Trga talcev, kjer je bila odpravljena napačno izvedena zožitev kanalizacije, ki je povzročala gorvodno poplavljanje v kletnih prostorih. V letu 2014 in 2015 je Občina nadaljevala s subvencioniranjem malih komunalnih čistilnih naprav ter ozaveščanjem občanov o pomembnosti ustrezne ureditve odvajanja in čiščenja odpadnih voda.

Pri projektu oskrbe s pitno vodo na območju Občine Kamnik se je lani pričela graditev vodovodnega sistema na južnem delu Kamnika. Sama gradnja vodovodne infrastrukture je potekala med vodohranom Perovo in obstoječim omrežjem pri veterinarski postaji in je vključevala gradnjo vodovoda ob Kamniški Bistrici, novega vodovoda po Tkalski cesti, od novega krožišča pri Qlandiji do obstoječega vodovoda proti golf igrišču in Rudniku ter gradnjo vodovodne povezave med Volčjim Potokom in obstoječim vodovodnim omrežjem

v Šmarci. Zgraditev tega dela omrežja bo zagotavljala rezervno napajanje območja po vodovodnem omrežju v Šmarci. Skupno je bilo na tem delu Občine Kamnik tako vgrajenih približno 5 kilometrov vodovoda.

Projekt oskrbe s pitno vodo zajema tudi zgraditev vodovodnega sistema v Tuhinjski dolini v skupni dolžini približno 11 kilometrov ter dveh vodohranov, in sicer v naselju Markovo s kapaciteto 400 m³ ter v naselju Šmartno v Tuhinju s kapaciteto 100 m³. Dela na tem odseku so se pričela hkrati z gradnjo kanalizacijskega sistema v Tuhinjski dolini, saj trasi obeh infrastruktur sovpadata.

Z izvedbo projekta bodo doseženi primarni cilji, ki si jih je zastavila Občina Kamnik in so skladni s cilji Operativnega programa za izvajanje evropske kohezijske politike v obdobju 2014–2020:

- po izvedbi hidravlične izboljšave in dograditve bo večjemu številu prebivalcev zagotovljen varen dostop do zdravstveno ustrezne vode,
- 44 dodatnih prebivalcev bo deležnih boljše oskrbe z vodo.

Z izvedbo projekta pa bo Občina, poleg zgoraj navedenih ciljev, dosegla še naslednje cilje:

- delovanje celovitega sistema vodooskrbe v Občini,
- zmanjšanje vodnih izgub in optimizacija stroškov,
- zagotavljanje zadostnih količin pitne vode prispevnega območja,
- zmanjšanje motenj v oskrbi zaradi interventnih popravil okvar na vodovodnem omrežju.

Vodenje dveh velikih evropskih projektov: zgraditev manjkajočega kanalizacijskega omrežja in dograditev ter posodobitev vodooskrbnega sistema v gosto poseljenem delu Občine Kamnik 2014–2015

Občina Kamnik je morala kot lastnica javne komunalne infrastrukture na področju odvajanja in čiščenja odpadnih voda zaradi zaostrene okoljske zakonodaje do konca leta 2015 dograditi manjkajoče kanalizacijske sisteme na območju večjih poselitvev (nad 2000 prebivalcev oziroma populacijskih enot) in v skladu z zakonodajo zagotoviti tudi ustrezno čiščenje odpadne vode na centralni čistilni napravi. Prav tako je treba slediti razvoju in zakonodaji ter urediti ustrezne vodooskrbne sisteme in posodobiti dele obstoječega omrežja, kjer niso zadoščeni zakonski standardi in uskladitev s požarno varnostjo.

Tako je v skladu z zahtevami Operativnega programa razvoja okoljske in prometne infrastrukture (OP ROPI) za leta 2007–2013 Občina skupaj s sosednjimi občinami že v preteklosti začela s pripravo dveh velikih infrastrukturnih projektov, in sicer: Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik, skupaj z občinami Domžale, Trzin, Mengeš, Komenda in Cerklje na Gorenjskem, ter Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik v sodelovanju z občinami Moravče, Domžale, Mengeš in Trzin. Skupna vrednost obeh projektov je okrog 50 milijonov evrov. Občine so pripravile dve različni vlogi za črpanje

Centralna čistilna naprava Domžale - Kamnik (Foto: Javno podjetje Centralna čistilna naprava Domžale - Kamnik)

nepovratnih kohezijskih sredstev v okviru OP ROPI 2007–2013. Zaradi slabega črpanja evropskih kohezijskih sredstev je država v letu 2013 zelo zaostala pogoje za pridobitev odločb za njihovo črpanje. Poleg pripravljenih vlog, ki smo jih občine oddajale in dopolnjevale že vse od leta 2011, smo v letu 2013 morali za vse nameravane investicije pridobiti gradbena dovoljenja in do pravnomočnosti izpeljati javne razpise za izvedbo, z odložnim pogojem za podpis pogodb do pridobitve odločb za nepovratna sredstva. V letu 2014 smo pridobili Sklep vlade Republike Slovenije (10. julij 2014), na podlagi katerega so občine lahko pričele z izvajanjem projektov. Tako smo v juniju podpisali pogodbe z izvajalci del in z deli tudi takoj začeli. Občina je bila primorana najeti premostitveni kredit, saj v nasprotnem primeru ne bi imeli dovolj lastnih sredstev, da bi zgradili kanalizacijo na tistih območjih, kjer zakonodaja narekuje, da je potrebno urediti primerno odvajanje in čiščenje odpadnih voda do konca leta 2015 (Stranje in Tunjice).

Po dolgih letih usklajevanja, dopolnjevanja vlog in aktivnega spremljanja kohezijske politike smo v avgustu 2015 od Ministrstva za okolje in prostor končno pridobili Odločitev o podpori projektov. Vsi projekti so bili uvrščeni v novo finančno perspektivo 2014–2020. Z letom 2014 se je namreč pričelo novo kohezijsko obdobje 2014–2020, ki je prineslo nekaj sprememb pri črpanju sredstev, nekaj manjših dopolnitev k že oddani vlogi, podaljšani pa so bili tudi roki za dokončanje projektov (skrajni roki za črpanje v posamezni finančni perspektivi). Zadnje dejanje je samo še podpis pogodbe med občinami in pristojnim ministrstvom, ki je podlaga za izplačilo nepovratnih sredstev.

Delež projektov, ki stroškovno pripada Občini Kamnik:

- zgraditev kanalizacijskega sistema v Tunjicah in Stranjah, zgraditev povezovalnega kanalizacijskega kanala med Vrhpoljem in Šmartnim v Tuhinju ter nadgradnja obstoječe Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik, ki leži v Občini Domžale in katere približno 1/3 lastnik je Občina Kamnik,
- zgraditev vodovodnega kolektorja med Sotesko in Šmartnim v Tuhinju z dograditvijo dveh vodohranov in dveh črpališč ter zgraditev dodatne »zanke« vodovodnega sistema v južnem delu Kamnika.

Glede na ponudbene vrednosti je predvideni strošek Občine Kamnik za izvedbo investicij ok. 20 milijonov evrov, za katere Občina Kamnik pričakuje do 85 odstotkov sofinanciranja z nepovratnimi kohezijskimi sredstvi in sredstvi države.

Investicije v cestno infrastrukturo

Na podlagi Zakona o cestah in Odloka o občinskih cestah je Občina izvajala redno vzdrževanje lokalnih cest, nekategoriziranih javnih prometnih površin, meteorne kanalizacije, parkov in nasadov, čiščenje javnih površin, pokopališča, krasitev mesta, zimsko akcijo, urejanje železniških prehodov in prometne signalizacije, sanacijo elementarnih nesreč.

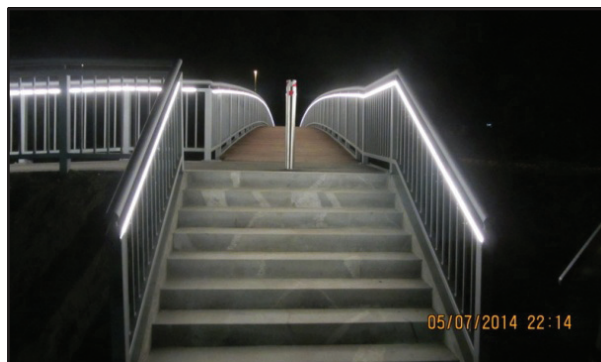
Na cestnem področju, ki vključuje investicije v novo gradnjo ali modernizacijo posameznih cest, tako lokalnih kot drugih, so bile izvedene naslednje investicije:

Tabela: Investicije v cestno infrastrukturo

Leto	Vzdrževanje cest (LC) (evrov)	Prometna signalizacija (evrov)	Zimska akcija (evrov)	Vzdrževanje cest (JP) (evrov)	Čiščenje javnih površin (evrov)	Meteorna kanalizacija (evrov)	Parki in nasadi (evrov)	Krasitev mesta (evrov)	Investicijsko vzdrževanje in gradnja občinskih cest (evrov)
2012	389.336	30.210	472.228	445.796	89.961	32.939	14.956	33.814	530.157
2013	350.000	39.000	930.000	350.000	90.000	47.000	15.000	25.000	898.000
2014	320.334	59.027	399.105	424.830	94.312	51.810	18.894	21.157	674.749
2015	350.000	50.000	425.000	360.000	85.000	52.000	19.000	25.000	416.000

Leto 2014

V letu 2014 je bilo za investicijsko vzdrževanje in gradnjo občinskih cest namenjenih 674.749 evrov. Zgrajenih je bilo 1.460 metrov novo asfaltiranih cest, postavljena je bila kovinska ograja v dolžini 100 metrov pri šolski dvorani, in sicer v vrednosti 10.000 evrov. V okviru investicijskega vzdrževanja in gradnje občinskih cest so bile izvedene naslednje investicije: preplastitev Kovinarske ceste pri Titanu v dolžini 60 metrov, ureditev JP 660573 Brezje nad Kamnikom v dolžini 150 metrov, ureditev LC 160041 Tunjice–Zadnji Vrh v dolžini 200 metrov, ureditev JP 660134 Podgorje–cerkev–vodni zbiralnik v dolžini 130 metrov, ure-

Titanova brv čez Kamniško Bistrico (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Obračališče pred Podružnično šolo Mekinje (Foto: arhiv Občine Kamnik)

ditev JP 660681 Nevlje–Oševk–Kužna v dolžini 250 metrov, ureditev JP 661311 in JP 661314 Šmartno v Tuhinju v dolžini 250 metrov, asfaltiranih in saniranih pa je bilo tudi več lokalnih cest in javnih poti, saj je Občina na podlagi zakonodaje dolžna zagotavljati varnost in prevoznost javnih cest.

V juliju 2014 so se zaključila gradbena dela in smo v Kamniku dočakali prenovljen in predvsem varen prehod po Perovskem mostu. Zaradi dotrajnosti konstrukcije se je Občina Kamnik odločila za postavitve novega mostu, saj je ta za prebivalce Perovega ključnega pomena tako z vidika povezovanja kot z vidika kategorizirane šolske poti ter pešpoti za številne sprehajalce. V novembrskih poplavah leta 2012 je voda segala do nosilne konstrukcije mostu, kar je predstavljalo veliko nevarnost ob predpostavki, da bi se poplave ponovile, saj obstoječa betonska podpornika v strugi ne bi zdržala obremenitve poplavnega vala zaradi naplavljenega vejevja in debel dreves, ki jih Kamniška Bistrica nosi s svojim tokom. V februarju 2013 je občinska uprava projektantu izdala naročilo za izdelavo naslednjih projektov: IDZ, PGD, PZI in PZR. Hidrološko poročilo je določilo, da je treba upoštevati dve ključni dejstvi, in sicer spodnji rob konstrukcije naj bo vsaj 0,5 metra nad koto vode pri 100-letnem pretoku, most pa naj na območju brežin sledi obstoječemu stanju. Z izvedbo ukrepov novi most nima vpliva na poplavne tokove in s predpisanimi varnostnim nadvišanjem nudi ustrezno varnost. Most je bilo treba izvesti brez vmesnih podpornikov, kar je z vidika varnosti samega mostu kot tudi z vidika oviranja poplavnega toka ustrezno. Za izdelavo projekta je bilo treba pridobiti 11 projektnih pogojev in soglasij. Težave so bile predvsem s pridobivanjem soglasij pristojnih soglasodajalcev Agencije Republike Slovenije za okolje ter podjetja Telekom. V skladu s 76. členom Zakona o javnem naročanju je bil v četrtek, 16. de-

cembra 2013, izveden postopek javnega odpiranja ponudb. V skladu z veljavno zakonodajo je Oddelek za gospodarske javne službe Občine Kamnik moral pridobiti podatke iz uradnih evidenc za tri cenovno najugodnejše ponudbe. Ob upoštevanju ponudbenih cen kot edinega merila za izbiro ob izpolnjevanju pogojev iz razpisne dokumentacije in veljavne zakonodaje smo konec januarja 2014 sprejeli odločitev o izbiri izvajalca del ter v februarju podpisali pogodbo za zgraditev nadomestne Titanove brvi čez Kamniško Bistrico z družbo SGP Graditelj, d. d., v vrednosti 174.131,77 evrov. Za varnost osnovnošolskih otrok s Perovega, ki so most uporabljali za pot v šolo, je bil organiziran brezplačni šolski prevoz. Na objektu Perovski most čez Kamniško Bistrico je izvajalec izvedel naslednja dela: rušenje mostu, odstranitev ograje in lesenega podeseta, rušenje obstoječih armiranobetonskih opornikov, prestavitev obstoječih komunalnih vodov na montažno konstrukcijo, zgraditev novih armiranobetonskih opornikov, vodomernega jaška, prehodnih zidov in plošč, zasip, postavitve jeklene nosilne konstrukcije iz treh delov, montaža komunalnih vodov (voda, SN in NN vodi, TK, CATV), montaža lesene pohodne konstrukcije, montaža jeklene ograje, montaža javne razsvetljave; LED-lučni na ograji, novo prižigališče pri trafopostaji, odstranitev starega asfalta in robnikov, začasna odstranitev spomenika, zgraditev opornega zidu pri klančini za invalide, zasip na končno višino zaradi dviga višine kote terena, izvedba stopnic iz granitnih blokov, postavitve granitnih kock in robnikov, ponovna postavitve spomenika, planiranje in nasip zemljine, sejanje travnega semena na zelenicah, ureditev zelenic, postavitve lesene in panelne ograje in asfaltiranje dostopnih površin in dela občinske ceste Pot 27. julija.

Za tekoče potekanje prometa pri dostavi otrok v šolo so se konec avgusta zaključila gradbena

Rekonstrukcija priključka lokalne ceste Potok-Snovik (Foto: arhiv Občine Kamnik)

dela za zgraditev obračališča za osebna vozila pred podružnično šolo v Mekinjah. Obračališče ima ločen uvoz in izvoz, promet je enosmeren, čakališče ob desnem postajališču v smeri Godiča je urejeno na ločilnem otoku, zarisana sta bila nov prehod za pešce in avtobusno postajališče in začasno urejeni parkirni prostori.

Občina Kamnik je jeseni izvedla rekonstrukcijo priključka lokalne ceste Potok-Snovik. Izvedeni sta bili prestavitev lokalne občinske ceste in rekonstrukcija državne ceste R2-414, opravljena so bila rušitvena dela objektov na trasi nove lokalne ceste, zgrajena podporna konstrukcija iz kamnite zložbe, nova javna razsvetljava in izvedena prestavitev ter zaščita teleko-

munikacijskih vodov in lokalnega vodovoda.

Za Terme Snovik je bil izveden nov priključek 55 metrov pred obstoječim in se je na dolžini 170 metrov priključil na obstoječo traso lokalne ceste proti Termam Snovik. Pod pobočjem je bila zgrajena podporna konstrukcija iz kamnite zložbe v dolžini 60 metrov, da bi bili posegi v zasebna zemljišča čim manjši. Vrednost investicije, ki jo je v celoti financirala Občina Kamnik, je znašala približno 270.000 evrov. Dela so bila dokončana v pogodbenih rokih in so trajala od sredine septembra do konca novembra 2014. Preglednejši in bistveno varnejši priključek za Terme Snovik je velika pridobitev za vse okoliške prebivalce in obiskovalce Term Snovik.

Leto 2015

V letu 2015 je bilo za investicijsko vzdrževanje in gradnjo občinskih cest namenjenih 416.000 evrov. Na novo je bilo asfaltiranih 1.250 metrov cest, zamenjale so se dotrajane lesene ograje v vrednosti 10.000 evrov. V okviru investicijskega vzdrževanja in gradnje občinskih cest so bila opravljena naslednja dela: ureditev LC 071082 Volčji Potok–Kamnik (Arboretum) v dolžini 250 metrov, ureditev LC 160011 Podgorje–Kamnik (I. faza od rondoja Podgorje do odcepa za tehnične preglede) v dolžini 530 metrov, ureditev JP 661311 in 661314 Šmartno v Tuhinju v dolžini 120 metrov. Asfaltiranih in saniranih pa je bilo tudi več lokalnih cest in javnih poti, saj je Občina na podlagi zakonodaje dolžna zagotavljati varnost in prevoznost javnih cest.

Že v letu 2013 je občinska uprava naročila izdelavo projektne dokumentacije za ureditev LC 160011 Podgorje–Kamnik. Projekt zajema tri faze, in sicer prvo fazo (od rondoja Podgorje do odcepa za tehnične preglede), drugo fazo (od odcepa za tehnične preglede do gostišča Slavka) in tretjo fazo (od odcepa za cerkev do železniškega prehoda v smeri Kamnika). V septembru so se začela rekonstrukcijska dela prve faze in se zaključila v decembru. Izvajalec je zgradil novo avtobusno postajališče (lokacija levega postajališča se ohrani, desno postajališče pa se ustrezno zamakne za 10 metrov, med postajališčema bo urejen prehod za pešce, ki bo osvetljen še s talnimi LED-lučkami). Na levem robu vozišča od avtobusnega postajališča do tehničnih pregledov v smeri Kamnika so predvidena naslednja dela: gradnja hodnika za pešce v dolžini 480 metrov, navezava obstoječega pločnika do krožnega križišča Podgorje, do novo predvidenega

avtobusnega postajališča v dolžini 130 metrov in rekonstrukcija ceste v dolžini 530 metrov ter ureditev cestne razsvetljave vozišča in hodnikov za pešce.

Občina Kamnik je že v letu 2013 pridobila projekte za rekonstrukcijo oziroma ureditev javnih poti v naselju Šmartno v Tuhinju. V skladu z zagotovljenimi proračunskimi sredstvi je bila v letu 2014 izvedena prva faza celotnega projekta, v poletnih mesecih leta 2015 pa je bila izvedena druga faza, in sicer rekonstrukcija ceste, ki poteka na območju vzhodnega dela vasi Šmartno od odcepa proti Gradišču do regionalne ceste R2-414. Urejeno je bilo tudi parkirišče pred domom Krajevne skupnosti Šmartno v Tuhinju.

Naročnik je pred pozivom za unovčenje bančne garancije pozval izvajalca, da odpravi napake na Ljubljanski cesti: odsek od Mercatorja do pošte (Duplica). Na določenih mestih je namreč prišlo do odstopanja med betonskim cestnim robnikom in asfaltom pločnika, na pločniku in vozišču pa na določenih mestih do poseda pokrova jaškov oziroma do razpok okoli jaškov. Na pločniku se je na določenih mestih posedel asfalt in robni pas iz granitnih kock, na določenih mestih so bili betonski cestni robniki poškodovani, na avtobusni postaji pri Lidlu sta bili večji prečni in vzdolžni razpoki, panelna betonska ograja je bila močno razpokana, na določenih mestih se je element krusil, temelj betonske panelne ograje se je krusil po celotni dolžini, na približno 10 metrih pa je temelj ograje popolnoma razpadel. Ker do roka od izvajalca nismo dobili nobenega odgovora na sprejete sklepe oziroma ni odpravil napak na objektu, smo vložili zahtevek za unovčenje bančne garancije za odpravo napak v garancijskem roku v celotnem znesku 110.000 evrov. Občina Kamnik je podpisala pogodbo z izbranim izvajalcem v juniju, dela pa so se zaključila konec julija.

Prva faza ureditve lokalne ceste Podgorje–Kamnik (od rondoja Podgorje do odcepa za tehnične preglede) (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Rekonstrukcija ceste v Šmartnem v Tuhinju (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Odprava napak na Ljubljanski cesti: odsek od Mercatorja do Pošte (Duplica) (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Sanacija plazu pod javno cesto v Tunjicah pri hiši št. 40 (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Tabela: Odprava posledic elementarnih nesreč

Leto	Stroški sanacij (evrov)	Večje in pomembnejše sanacije ter aktivnosti
2014	180.900	Sanacija plazov pod javno cesto LC 160041 v Tunjicah pri hiši št. 40, sanacija plazov pod občinsko cesto Žale, sanacija posledic žledoloma, ki je Občino Kamnik prizadel v februarju, in izvedba preventivnih ukrepov za preprečitev poplav.
2015	269.700	Sanacija plazov v Podgorju, sanacija dveh plazov v Tunjicah pri cerkvi svete Ane, sanacija plazov Laze-Vrhač pod občinsko cesto, sanacija struge Oševke - III. faza, izvedba preventivnih ukrepov za preprečitev poplav, sanacija plazov Snovik-Bela Peč pod občinsko cesto in izvedba kranjske stene na vodotoku Bistričica.

Tabela: Investicije na področju javne razsvetljave

Leto	Redno vzdrževanje in tokovina (evrov)	Vrednost investicij (evrov)	Večje in pomembnejše investicije
2014	287.000	135.200	Ob Kamniški cesti v Šmarci je bila v dolžini 680 metrov zgrajena javna razsvetljava s 15 novimi svetilkami na ustreznih nosilcih. Vzpostavljeno je bilo novo odjemno mesto za elektriko in novo prižigališče. Na Cesti treh talcev v Mekinjah je bila dograjena javna razsvetljava v dolžini 580 metrov z 11 novimi lučmi na ustreznih nosilcih. Na delu Usnjarske ceste je bila dograjena javna razsvetljava v dolžini 100 metrov s 3 novimi lučmi na ustreznih nosilcih.
2015	309.000	0	Skladno z Uredbo o svetlobnem onesnaževanju okolja je bilo zamenjanih 54 svetilk. S sredstvi rednega vzdrževanja so bile postavljene 4 nove svetilke s kandelabri in kabelsko povezavo na Neveljski poti in po 1 svetilka z ustreznim nosilcem na Zikovi, Parmovi, Groharjevi, ob Cesti 27. julija in v Oševku. Postavljene so bile 4 nove luči na obstoječih nosilcih in urejena omrežna povezava na parkirišču na Duplici.

Sanacija plazov pod občinsko cesto Snovik-Bela Peč (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Tabela: Investicije na področju vodooskrbe

Leto	Vrednost investicij (evrov)	Večje in pomembnejše investicije
2014	120.350	Dokončanje obnove vodovoda Gozd, vključno z ureditvijo služnosti na zemljišču, kjer poteka del vodovoda, obnova vodovoda v ulici Gmajna v Šmarci, gradnja dela vodovoda v naselju Okrog, sanacija črpališča v B8 Perovo, postavitve pitnika v Keršmančevem parku, zamenjava poškodovane ograje in svetilke pri črpališču Pod skalco, izvedba vodovodnega priključka za KS Pšajnovica, postavitve vodovoda pred odstranitvijo stare Titanove brvi, strokovni nadzor pitne vode v vaških vodovodih in normiranje del pri vzdrževanju vodovodov. Preostala sredstva, ki so bila namenjena investicijskemu vzdrževanju, so bila porabljena za obnovo vodovodov ob trasi gradnje kanalizacije po programu kohezije.
2015	282.000	Gradnja sekundarnih vodovodov od Lidla proti Metuljčku in od Lidla proti bivšemu Svitu, obnova vodovoda pri novem križišču za Snovik, sanacija vodovoda v Črni, sanacija ob žledu poškodovanih ograj pri vodovodnih objektih, strokovni nadzor pitne vode v vaških vodovodih in snemanje vodovodnih sistemov v Občini Kamnik. Ob trasi gradnje kanalizacije po programu kohezije so bili obnovljeni naslednji odseki vodovodov: v Spodnjih Stranjah, v Županjih Njivah od Calcita do odcepa za Hafner, v Županjih Njivah od kapelice navzgor 350 metrov in do črpališča Tunjice v dolžini 350 metrov.

Podelitev certifikata Mladim prijazna občina 2014–2018 (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Mladim prijazna občina 2014–2018

V letu 2014 je Občina Kamnik prejela certifikat Mladim prijazna občina 2014–2018. Doslej je certifikat prejelo 13 občin, podeljuje pa ga Inštitut za mladinsko politiko v sodelovanju z Mladinskim svetom Ajdovščina in Skupnostjo občin Slovenije ter pod častnim pokroviteljstvom predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja. Prijava Občine Kamnik na poziv je dokaz, da področje mladih pri nas ni stranskega pomena, ampak se trudimo mladim zagotoviti ustrezen prostor za življenje in razvoj. Komisija za pregled in vrednotenje prijav na javni poziv je ob pregledu vloge ugotovila, da je ta formalno popolna in vsebuje vse priloge, s katerimi je možno dokončno odločiti o upravičenosti do certifikata Mladim prijazna občina.

To je prvo tovrstno certificiranje v Evropi in predstavlja priznanje tistim lokalnim skupnostim, ki uspešno izvajajo ukrepe s področja lokalnih mladinskih politik: izobraževanje, zaposlovanje in podjetništvo, bivanjske razmere mladih, zdravje in dobro počutje, mladi in družba ter pomen mladinskega sektorja, kultura, ustvarjalnost, prostčasne aktivnosti. V septembru 2014 je župan Marjan Šarec v Mestnem muzeju Ljubljana prevzel certifikat Mladim prijazna občina 2014–2018, ki ga je prejelo še sedem občin, in sicer Mestna občina Celje, Občina Grosuplje, Občina Idrija, Občina Ljutomer, Občina Trbovlje, Občina Trebnje in Občina Vojnik.

Področje športa

Jeseni leta 2015 smo v Občini Kamnik odprli prenovljeni Stadion prijateljstva v Mekinjah. Začetki prenove dotrajanega stadiona segajo še v leto 2011, ko je bil najprej porušen na črno zgrajen klubski lokal. Občina pa je sredstva v višini slabih 110.000 evrov namenila za pridobitev projektov in gradbenega dovoljenja za sanacijo objekta. Na mestu črne gradnje so bili tako leta 2011 na novo zgrajen prizidek in prenovljena celotno ostrešje in kritina stavbe. V skladu s projektno dokumentacijo se je nato leta 2014 nadaljevala gradnja večnamenskega objekta. Objekt smo energetsko sanirali, v celoti so bila zamenjana okna in vrata, zamenjan je bil ogrevalni sistem, priključki za vodovod in kanalizacijo, uredila se je okolica, položen je bil asfalt in postavljeni novi drogovi za zastave. Vrednost teh del je znašala 180.198 evrov. Poleti 2014 je Občina Kamnik zgradila tudi novo atletsko stezo (šest stez), ki je v celoti prekrita z umetno maso, in tako tekačicam in tekačem ter vsem ostalim atletom omogoča dolgo pričakovane prijaznejše pogoje. Za sanacijo in ureditev steze je Občina Kamnik namenila 421.693 evrov, za obnovo pa smo prejeli še 98.360 evrov nepovratnih sredstev, ki jih je prispevala Fundacija za šport.

V letu 2015 se je nadaljevalo urejanje preostalih

površin, in sicer površine za skok v daljavo in troskok ter vadbene površine za golom na južni strani stadiona. Ob gradnji so se upoštevala pravila, določena v pravilnikih Združenja evropskih nogometnih zvez in Nogometne zveze Slovenije, izvedba investicij pa je morala biti skladna s standardi Mednarodne atletske zveze ter s Pravili za atletska tekmovanja 2014–2015. Strošek investicije je bil slabih 250.000 evrov. Del sredstev je bil namenjen tudi nakupu potrebne opreme za izvajanje atletskih disciplin (blazine, pregrade ipd.). Poleg zunanjih športnih površin je bila letos končana tudi večletna sanacija športnega objekta, ki ga za svoje delovanje nujno potrebujejo nogometaši in atleti. Za celotno prenovo Stadiona prijateljstva v Mekinjah je bilo tako v vseh teh letih namenjenih več kot 1.000.000 evrov. Občinska uprava pa si bo prizadevala, da bi stadion letos dobil še potrebno razsvetljavo, ki bo omogočala vadbo v večernih urah.

Prenovljeni Stadion prijateljstva v Mekinjah (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Prenovljeni Stadion prijateljstva v Mekinjah (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Področje zdravstvenega in socialnega varstva

Začetek leta 2015 si bomo prav gotovo zapomnili po boju proti ukinitvi izvajanja nujne medicinske pomoči v Zdravstvenem domu dr. Julija Polca Kamnik. V začetku februarja je Ministrstvo za zdravje Republike Slovenije napovedovalo reorganizacijo zdravstva. Župan Občine Kamnik Marjan Šarec je skupaj z županom Občine Komenda Stanislavom Poglajnom in direktorjem Zdravstvenega doma dr. Julija Polca Kamnik Sašem Reboljem, dr. med., zoper napovedani ukrep ministrice za zdravje Republike Slovenije Milojki Kolar Celarc poslal protestno pismo in med drugim zapisal: »Tukaj gre za življenja in nujna medicinska pomoč je vitalnega pomena za vsako občanko in občana občin Kamnik in Komenda, saj se lahko vsak izmed nas v vsakem trenutku znajde pred mejo, ki nas loči od življenja in smrti. Morebitne trajne posledice ali celo smrt bodo neizbrisane madeži na življenjih članov delovne skupine, ki pripravljajo ta dokument. Zato Vas spodaj podpisani, ki zastopamo 37.000 občanov in občanov (zlasti ranljive skupine, ki nimajo denarja, da bi ležale po zasebnih bolnišnicah), pozivamo, da dobro premislite, ali boste prestopili to mejo, kateri ste se nevarno približali, ali boste končno upoštevali tiste, ki so vas izvolili na mesta, kjer ste.« Zahteval je, naj člani strokovne skupine, ki pripravljajo tovrstno reorganizacijo,

Peticija proti ukinitvi izvajanja nujne medicinske pomoči v Zdravstvenem domu dr. Julija Polca Kamnik (Foto: arhiv Občine Kamnik)

premislijo o smotrnosti napovedanega ukrepa, ki je marsikoga negativno presenetil, vendar odgovora od ministrice Milojke Kolar Celarc nismo prejeli.

Ker odgovora na pismo nismo prejeli, smo se v začetku leta 2015 odločili, da vložimo peticijo. Proti nespametni nameri strokovne skupine na Ministrstvu za zdravje smo zbrali 11.599 podpisov. Iz števila

Predaja zbranih podpisov Ministrstvu za zdravje (Foto: arhiv Občine Kamnik)

podpisov je bilo tako moč razbrati, da se občanke in občani zavedajo pomena obstanka nujne medicinske pomoči v domačem zdravstvenem domu, obenem pa izražajo tudi priznanje za dobro in predano delo vseh zaposlenih na kamniški urgenci. Čeprav smo sredi marca 2015, po skoraj mesecu dni, dobili odgovor na protestno pismo, smo vodji Sektorja za razvoj zdravstvenega varstva na Ministrstvu za zdravje mag. Dušanki Petrič in v. d. generalnega direktorja Direktorata za zdravstveno ekonomiko na Ministrstvu za zdravje Tomažu Glažarju predali peticijo proti ukinitvi izvajanja nujne medicinske pomoči v Zdravstvenem domu dr. Julija Polca Kamnik.

Marca 2015 je odprla svoja vrata razdelilnica brezplačnih toplih obrokov v gostišču Marjanca na Kolodvorski ulici 5 v Kamniku. Uporabniki storitve so vsi, ki prejema denarno socialno pomoč, prejemniki varstvenega dodatka, in vsi, ki prejema pokojnino, nižjo od 400 evrov mesečno. Prostore, kjer deluje kamniška razdelilnica brezplačnih toplih obrokov, nam je brezplačno odstopilo Društvo upokojencev Kamnik, vanjo pa vsak dan prihaja približno 24 občank in občanov, ki so, kot pravijo, z obroki zelo zadovoljni.

Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami v Občini Kamnik

Z vidika varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami velja Občina Kamnik v Republiki Sloveniji za napredno, saj je znana po tem, da učinkovito in uspešno izvaja različne naloge, vezane na celovito upravljanje s celotnim ciklom naravnih in drugih nesreč (pripravljenost, odziv, blaženje posledic). Učinkovitost odziva se izkazuje ob številnih ujmah (poplave, vetrolom, žledolom). Na področju pripravljenosti pa je primer občine, ki aktivno razvija sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna nevarnost, potresna nevarnost) in jih vključuje v različne procese – tako preventivnega delovanja (sanacije, vključevanje v prostorske načrte, omilitveni ukrepi) kakor tudi v priprave na učinkovitejši odziv (načrti zaščite in reševanja). Pri tem je potrebno poudariti predvsem nesebično delovanje 13 prostovoljnih gasilskih enot Občine Kamnik, združenih v Gasilsko zvezo Kamnik, in aktivnost ene prostovoljne industrijske enote. Te enote izvajajo javno gasilsko službo in se povezujejo z ostalimi deležniki – enotami zaščite in reševanja, kot so štab Civilne zaščite Občine Kamnik in Društvo GRS Kamnik.

Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v občini temelji zlasti na dejavnosti prostovoljcev, saj pripadniki posameznih enot vse naloge zaščite,

reševanja in pomoči opravljajo prostovoljno. V sistemu tako nosijo glavno breme reševanja pripadniki prostovoljnih operativnih sestavov, ki se vključujejo v sistem zaščite in reševanja (prostovoljna gasilska društva, društvo Gorska reševalna služba Kamnik, Kinološko društvo z enoto reševalnih psov, skavti in taborniki). V zadnjih letih se je gradnja poslovno-industrijskih con preselila na območje nekdanjih večjih tovarn na južni del mesta, s tem se je povečala tudi stopnja požarne ogroženosti. V naši občini se je močno povečalo število poslovno-stanovanjskih in drugih javnih objektov ter objektov, ki v delovnem procesu uporabljajo, proizvajajo ter skladiščijo nevarne snovi ali se kako drugače ukvarjajo z njimi. Pri analizah požarov ugotavljamo, da se njihovo število povečuje v stanovanjskih soseskah in v podjetjih, kar pomeni, da se dejansko uresničujejo napovedi, na katere so gasilci opozarjali že dlje časa. Požari v podjetjih so zaradi neurejene požarne varnosti vedno večji in povzročajo vedno višje stroške.

Opremljenost gasilskih enot še ni popolna glede na zahteve Meril o minimalni opremljenosti. Vozni park in opremljenost gasilskih društev zagotavljata uspešno izvajanje tudi najzahtevnejših intervencij. Z leti pa se vozni park stara, zato si prizadevamo za njegovo posodobitev in opremljanje s sodobno gasilsko zaščitno in reševalno opremo, ki je nujno potrebna za izvajanje zahtevnih intervencij. V skladu s sprejetim dolgoročnim planom nabave gasilskih vozil in

vrstnim redom nakupa posameznih vozil smo v letih 2015 kupili gasilsko avtociстерno z oznako GVC 16/24 za Prostovoljno gasilsko društvo Kamniška Bistrica v vrednosti 160.000 evrov, v drugi polovici leta 2015 pa je bil objavljen razpis za nakup gasilske avtociстерne z oznako GVC 16/25 za Prostovoljno gasilsko društvo Motnik ter konec decembra še za gasilsko vozilo GVGP-2 za Prostovoljno gasilsko društvo Kamnik.

Občina Kamnik prejemnica priznanja Urada Združenih narodov za zmanjšanje tveganja nesreč

Občina Kamnik je v začetku decembra 2014 prejela priznanje Urada Združenih narodov za zmanjšanje tveganja nesreč in postala prvo slovensko mesto in občina z nazivom Mesto in občina, odporna na nesreče. S prejemom certifikata se je pridružila več kot 2.200 mestom po svetu, ki imajo tako priznanje. S tem postavlja Slovenijo na zemljevid držav, ki se zavedajo pomembnosti zmanjševanja tveganj nesreč tudi na lokalnem nivoju. Ob sprejemu certifikata je bila v Domu kulture Kamnik slovesnost, pred tem pa so si gostje ogledali tudi prenovljeno Osnovno šolo Toma Brejca, ki daje tudi potresno varno zavetje vsem prihodnjim generacijam mladih učenjakov.

Predstavnica Urada Združenih narodov za zmanjšanje tveganja nesreč Biljana Markova je ob podelitvi certifikata poudarila prizadevanja Občine Kamnik, ki

Župan Marjan Šarec in predstavnica Urada Združenih narodov za zmanjšanje tveganja nesreč Biljana Markova (Foto: arhiv Občine Kamnik)

je z vsemi aktivnostmi na področju zmanjševanja za tveganje nesreč vzor in spodbuda drugim slovenskim mestom in občinam ter primer dobre prakse, kako strokovno in organizirano ustvariti družbo, odpornejšo na nesreče.

Nesreče v zadnjih letih

V zadnjih letih je bilo več nesreč v cestnem prometu, požarov na objektih in naravnih nesreč.

Tabela: Pregled intervencij v Občini Kamnik po vrsti dogodkov v letih 2014 in 2015

Vrsta dogodka/leto	2014	2015
1 POŽARI		
v objektih	23	34
na prometnih sredstvih	1	4
v naravi	6	11
na zabojnikih	3	2
2 NESREČE V PROMETU		
nesreče v cestnem prometu	37	30
nesreče v letalskem prometu	0	1
3 NESREČE Z NEVARNIMI SNOVMI		
uhajanje plina	1	3
onesnaženja	1	11
4 TERORIZEM		
sum na nevarno snov	0	4
5 NARAVNE NESREČE		
plazovi, neurja, močan veter in toča	16	1
žled	1.054	0
6 DRUGE NESREČE		
tehnična pomoč	16	28
nesreče pri športnih aktivnostih	0	1
delovne nesreče	2	2

V letu 2014 so bili trije večji požari na objektih, in sicer v podjetju Iskra Mehanizmi, stanovanjski požar v Mekinjah pri Kamniku in požar na gospodarskem poslopiju v Podgorju. V zimskem času je bilo več dimniških požarov.

Podjetje Iskra Mehanizmi je na območju nekdanje tovarne Kemijske industrije Kamnik (KIK Kamnik), zato je bilo ob prijavi požara še toliko bolj pomembno, kje natančno gori. Gasilci Prostovoljnega gasilskega društva Kamnik so takoj ob prihodu na kraj ugotovili, da gorijo skladiščni prostori, kjer so bili kljub hitremu odzivu gasilcev trije šotori popolnoma v ognju. Največjo težavo in nevarnost je povzročala plinska cisterna, ki je bila v neposredni bližini skladišča in jo je že zajel ogenj, tako so gasilci najprej začeli z gašenjem cisterne in zaščito šotorov, ki še ni bil v ognju, s tem pa preprečili širjenje požara. Takoj so bile aktivirane še dodatne gasilske enote gasilske zveze, in sicer prostovoljna gasilska društva Duplica, Šmarca, Nevlje, Kamniška Bistrica, Srednja vas in Gozd. Gasilska enota Prostovoljnega gasilskega društva Sela pri Kamniku pa je bila v primeru druge morebitne nesreče v pripravljenosti na lokaciji Prostovoljnega gasilskega društva

Požar na stanovanjski hiši v Mekinjah (Foto: arhiv PGD Kamnik)

Požar na gospodarskem poslopiju v Podgorju (Foto: arhiv PGD Kamnik)

Požar v podjetju Iskra Mehanizmi (Foto: arhiv PGD Kamnik)

Kamnik. Skupaj z vsemi naštetimi gasilskimi enotami so požar uspešno pogasili in preprečili širitev na sosednje objekte. Po ogledu policije in pristojnih služb so požarišče prekopali in pogasili manjša žarišča. Na intervenciji, ki trajala sedem ur, je skupaj sodelovalo 76 gasilcev s 16 vozili.

Pri velikih požarih na stanovanjskih in gospodarskih objektih Občina Kamnik že vrsto let sodeluje pri čimprejšnji vzpostavitvi osnovnih pogojev za življenje in skupaj z drugimi pristojnimi službami pomaga občanom, ki so ostali brez strehe nad glavo, z denarnimi sredstvi.

Največja naravna nesreča – žledolom – v letu 2014 prizadela tudi Občino Kamnik

To neurje oziroma naravna nesreča je pokazala, kako negotovo je delovanje komunikacijskih sistemov in električne energije, brez katere ne more obratovati stanovanjska hiša, kaj šele gospodarsko poslopje ali drug javni, poslovni ali delavniški objekt. Kot je bilo razbrati iz dnevnih poročil, zahval in mnenja ljudi, je bilo posredovanje gasilcev skupaj z ostalimi službami zaščite in reševanja v Občini Kamnik zelo dobro, če ne, glede na stanje, odlično. Zopet se je izkazalo, kako pomembna so prostovoljna gasilska društva, njihova enakomerna porazdelitev in to, da je sistem požarne varnosti in varnosti pred naravnimi in drugimi nesrečami v lokalni skupnosti lahko kvaliteten in uspešen, če so kvalitetna vsa prostovoljna gasilska društva v lokalni skupnosti. Vsekakor je treba izpostaviti, da sta za kvalitetno posredovanje in vodenje intervencij nujno potrebni izobraževanje in opremljanje

prostovoljnih gasilskih društev. Že v preteklosti smo v naši lokalni skupnosti prostovoljna gasilska društva oblikovali v tri sektorje, ki se povezujejo v celoto. Vsako društvo je organizirano in ima urejeno komunikacijsko opremo tako, da lahko deluje tudi samostojno. To se je ob žledolomu izkazalo kot izredno pomembno, saj so, z izjemo sistema ZARE, odpovedale vse druge komunikacijske naprave. Prve dni so morali gasilci za posredovanje natančnih navodil uporabljati celo kurirsko službo, ki je bila zaradi neprehodnosti cest sposobna vsa društva obiskati šele v treh urah. Z natančnim pregledovanjem terena in zbiranjem informacij je gasilcem uspelo v zelo kratkem času navezati kontakt z občankami in občani na področju celotne občine in jim posredovati podatke o času in načinu okvirne odprave posledic nesreče in o nadziranju stanja na terenu. Posledice so odpravljali glede na prioritete, ki so bile na podlagi analiz določene na občinskem štabu, ki je vodil in nadzoroval delovanje vseh enot iz poveljniškega centra v prostorih Prostovoljnega gasilskega društva Kamnik in dežurnih sob v posameznih društvih. Zelo so se izkazale članice, saj so s svojo natančnostjo, potrpežljivostjo in vzdržljivostjo mirno in natančno usmerjale posamezne enote ter po potrebi izvajale tudi nočna dežurstva. Za komunikacijo z občankami in občani so z lokalnimi agregati oskrbovali Mobitelove repeticije.

Gasilci so v začetku usmerili vse sile v čiščenje cest in razdeljevanje manjših agregatov večjim skupinam stanovanjskih hiš ter njihovo nadziranje in nato tudi sodelovanje pri postavitvi večjih agregatov, priklopljenih pri transformatorskih postajah. Prvih nekaj dni so intenzivno sodelovali pri reševanju 59 turistov z

Žledolom 2014 (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Delovanje štaba Civilne zaščite ob žledolomu 2014 (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Velike planine, in to predvsem z vzdrževanjem cest in odstranjevanjem padlih dreves. Kakšne obremenitve so prestajali gasilci, pove podatek, da so se drevesa lomila in podirala več dni in da so se intervencije dan za dnem stopnjevale, tako da je bilo samo v sredo, 5. februarja, kar 209 intervencij, v katerih je sodelovalo 851 gasilcev. Po umiritvi žledoloma se je zaradi dežja

pojavi nevarnost poplav, zato so se enote usmerile v čiščenje strug potokov in rek. Predvsem zaradi kvalitetnega odstranjevanja dreves smo se na Kamniškem izognili poplavam.

V tem času je bilo opravljenih skupaj 1.054 intervencij, pri katerih je z vso pripadajočo opremo in vozili sodelovalo 4.288 gasilk in gasilcev.

Žledolom 2014 (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Zgraditev kranjske stene ali lesene kaše na hudourniku Blatnica v Klemenčevem

Konec septembra 2015 je bila dokončana graditev dveh kranjskih sten (vzdolžne in prečne) na hudourniku Blatnica v Klemenčevem. Gradnja t. i. zelene infrastrukture na vodotoku je dober primer sonaravnih ukrepov za urejanje in zmanjševanje erozijskega delovanja voda. Omenjena tehnika je del slovenske kulturne dediščine in je od leta 2013 vpisana v register žive kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo v skladu z Unescovo Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine. Prav tako pa predstavlja zeleno infrastrukturo urejanja vodotokov, saj upošteva značilnosti lokalnega okolja, ne posega v vodni habitat, ga celo bogati, je izjemno nizkoogljična in ne zahteva visokih stroškov vzdrževanja. Pri gradnji so bili uporabljeni naravni materiali, kot sta kamen in les.

Vodotok, ki ima v Klemenčevem prečno in vzdolžno kranjsko steno, je urejalo podjetje Hidrotehnik, d. d. Izvajalec del je v sodelovanju z Inštitutom za vode Republike Slovenije projekt podprl tudi s strokovnimi znanji, ki jih je pridobil z evropskim projektom SedAlp. Sodelovala pa sta tudi Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije ter Agencija Republike Slovenije za okolje, ki sta gradnjo kranjske stene podprla s financiranjem projektne dokumentacije. Gre za deseti projekt, ki ga je v šestih letih delovanja podprl Sklad Si.voda, zavod za zdrave in čiste vode, nepridobitna organizacija, ki se strokovno zavzema za aktivno in trajnostno reševanje problematike kakovosti vode v Sloveniji. Vrednost investicije je znašala 51.580 ev-

Bregovi pritoka v Klemenčevem, zavarovani s tradicionalnimi kranjskimi stenami (Foto: arhiv Občine Kamnik)

rov, od tega je Sklad Si.voda prispeval 41.480 evrov, Občina Kamnik pa je projekt sofinancirala v vrednosti 10.100 evrov.

Uradno odprtje urejenega hudournika Blatnica (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Sanacija zemeljskega plazu pod pokopališkim zidom v Tunjicah (Foto: arhiv Občine Kamnik)

Sanacija zemeljskih plazov v letih 2014 in 2015

V zadnjih letih je bilo ob naravnih nesrečah, ki so ob obilnem večdnevem deževju prizadele območje občine, zabeleženih več težav zaradi erozije in pla-

zenja tal. Zemeljski plazovi se največkrat pojavljajo ob poplavih in tudi ob večdnevni padavinah. Na podlagi popisa dogodkov zaradi plazenja in ocenjene škode v spletni aplikaciji Ajda se je po ponovnem ogledu in poslabšanju plazenja in s tem ogrožanja občinske

Sanacija zemeljskega plazu na cesti Snovik–Bela Peč (Foto: arhiv Občine Kamnik)

infrastrukture v letu 2014 začela sanacija plazov na cesti Ravne, v letu 2015 pa na cestnih odsekih, kjer je bila postavljena popolna zapora prometa: plaz na cesti Potok–Snovik–Bela Peč in Laze–Vrhač. Jeseni 2015 sta bila sanirana tudi plazova, ki sta ogrožala dovozno cesto pod pokopališkim zidom do cerkve sv. Ane v Tunjicah ter na dvorišču ob cerkvi sv. Ane.

Ocenjevanje škode zaradi naravnih nesreč

Pomemben del sanacije in odprave posledic naravnih nesreč je tudi ocenjevanje škode. Občina Kamnik ima za posamezne dogodke imenovane člane komisij za ocenjevanje, ki se praviloma takoj po nesreči odpravijo na teren, poslikajo škodo in jo popišejo v predpisane obrazce v skladu z navodili Uprave Republike Slovenije za zaščito in reševanje. Ročno izpolnjene obrazce je nato treba vnesti v spletno aplikacijo za ocenjevanje škode Ajda. Po zaključku roka za ocenjevanje vnos ni več možen. Na podlagi ocenjene škode in vnesenih škodnih dogodkov Ministrstvo za kmetijstvo in okolje izdelava Delni sanacijski program za odpravo škode. V zadnjih letih smo tako pridobili sredstva za sanacijske programe, in sicer največ za sanacijo zemeljskih plazov, cestne infrastrukture, nekaj pa tudi za obnovo gozdnih cest. Za škodo na infrastrukturi, vpisano v spletno aplikacijo, je potrebno izdelati sanacijske elaborate, v nadaljevanju pa tudi projektno dokumentacijo v skladu z navodili Ministrstva za okolje in prostor.

Tabela: Primerjava ocenjene škode zaradi naravnih nesreč v letih 2012–2015

Vrsta škode/ocena škode v evrih glede na leto nesreče	Poplave 19. 9. 2012–21. 9. 2012 (v evrih)	Poplave 6. 11. 2014–14. 11. 2014 (v evrih)	Žledolom 31. 1. 2014–10. 2. 2015 (v evrih)
Kmetijstvo	15.253,29	4.719,48	0
Stanovanjske in poslovne stavbe	9.722,20	0	0
Infrastruktura, zemeljski plazovi	633.664,26	377.009,09	170.141,10
Gozdne ceste	0	1.323,00	44.176,99
Gozdovi	0	0	5.057.768,54
Skupaj	658.639,75	383.051,57	5.272.086,63

Iz podatkov je razvidno, da je ob naravnih nesrečah še vedno največ škode zaradi zemeljskih plazov in na občinski cestni infrastrukturi.

Zaključek

V prihodnje se bo na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami nadaljevalo učinkovito

in uspešno izvajanje različnih nalog, vezanih na obvladovanje naravnih in drugih nesreč (pripravljenost, odziv, blaženje posledic). Učinkovitost odziva se kaže pri številnih ujmah, ki so občino prizadele v zadnjem obdobju (poplave, vetrolom, žled). Na področju pripravljenosti bomo aktivno razvijali sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna nevarnost, potresna nevarnost) in se vključili v različne procese preventivnega delovanja kakor tudi v priprave na učinkovitejši odziv na nesreče. Poleg učinkovite prostovoljne gasilske službe je treba izpostaviti tudi vlogo, ki jo imajo ostale enote zaščite in reševanja, še posebej gorske reševalne službe, ki ima zaradi gorskega zaledja tudi dolgoletno tradicijo.

Sodelovanje z Gorsko reševalno službo Kamnik

Del sistema zaščite in reševanja v Občini Kamnik je tudi vrhunsko usposobljeno in organizirano društvo Gorska reševalna služba Kamnik. Člani društva, ki prostovoljno in nesebično opravljajo dejavnost reševanja v gorah kot javno službo in so vključeni v sistem zaščite in reševanja Republike Slovenije, poleg območja Občine Kamnik v celoti pokrivajo tudi območje občin Domžale, Komenda, Mengeš, Moravče, Lukovica in Trzin. Večino vseh intervencij imajo na območju Občine Kamnik, s katero odlično sodelujejo. To se poleg profesionalnega sodelovanja s Civilno zaščito Občine Kamnik odraža tudi z odličnim sodelovanjem z vodstvom Občine Kamnik, ki jih pri njihovem delu podpira in v dobršnem delu tudi sofinancira. Še posebej velja omeniti pomoč in prizadevanje za rešitev prostorskih problemov, saj trenutno nimajo svojih in za delo primernih prostorov.

Reševalna dejavnost – osnovna dejavnost članov društva

Po triletnem trendu naraščanja števila intervencij, ko so jih v letu 2013 imeli rekordnih 36, so leta 2014 in 2015 zabeležili upad. V letu 2014 so imeli 22 intervencij, kar je dolgoletno povprečje, od tega je bilo 19 reševalnih, 3 pa so bile iskalne. Reševali so 19 ponesrečencev; alpinistu, ki je plezal v jugovzhodni steni Planjave, žal ni bilo pomoči. Smrti so rešili najmanj dva ponesrečenca.

Leta 2015 so zabeležili 27 intervencij, od tega 24 reševalnih in 3 iskalne. K sreči je bilo leto zaznamovano s tem, da po šestih letih z gora niso prinesli mrtvega. Kljub velikemu povečanju števila obiskovalcev gora beležijo zmanjšanje števila nesreč, kar gre zgotovo pripisati tudi preventivnemu delu, ki ga opravljajo.

Brez usposabljanja ni uspešnega reševanja – reševati želimo kakovostno in varno

Da so vedno in v vseh razmerah sposobni reševati, se morajo nenehno usposablјati in slediti novostim v reševalni tehniki. Tako so v letu 2014 in 2015 izvedli vsa načrtovana usposabljanja:

- usposabljanje članov iz letne tehnike reševanja,
- usposabljanje članov iz zimske tehnike reševanja,

Priprava helikopterja za intervencijo. Na fotografiji Damjan Kočar in Simon Kurinčič. (Foto: Franc Miš)

- usposabljanje iz nudenja prve in nujne medicinske pomoči,
- usposabljanje za iskanje izgubljenih oseb s pomočjo naprav GPS,
- vrsto dodatnih usposabljanj za pripravnike in člane,
- Franci Bracar, Matic Kozina, Primož Lavrič in Andrej Rezar končujejo proces usposabljanj in so tik pred tem, da opravijo izpit za reševalca,
- Matej Bizjak končuje usposabljanje za gorskega reševalca inštruktorja.

Člani s specialističnimi nazivi so se udeležili uspo-

sabljanj, ki so jih organizirale komisije Gorske reševalne zveze Slovenije:

- zimsko in letno usposabljanje reševalcev letalcev za modul C,
- letni in zimski seminar za inštruktorje Gorske reševalne zveze Slovenije,
- usposabljanje vodnikov reševalnih psov,
- usposabljanje vodnikov reševalnih psov po programu za modul A1.

Otroci so naše največje bogastvo – mali zvedavčki (Foto: Matjaž Šerkezi)

Sodelovanje s kamniškimi gasilci pred poletom proti Srebrnemu sedlu, kjer naj bi gorelo. (Foto: Matjaž Šerkezi)

Preventivna in organizacijska dejavnost – da bi reševali čim manj, če pa že, čim boljše organizirani

Člani društva se zavedajo, da je preventivno delovanje največji prispevek k zmanjševanju nesreč, zato vsako leto poleg reševalnega dela in usposabljanj opravijo ogromno preventivnih dejavnosti. V zadnjih dveh letih so izvedli:

- tečaja varne hoje za obiskovalce gora v zimskih razmerah,
- dneva varne hoje v gore v letnih razmerah za otroke in njihove starše,
- dežurstva na prireditvah,
- predstavitev dejavnosti Gorske reševalne službe po šolah in vrtcih,
- dežurstva v poletni sezoni,
- redna dežurstva v helikopterski enoti na Brniku,
- aktivnosti v zvezi s postavitvijo repetitorja na Veliki planini.

Udeležili so se Dneva reševalcev, Koflerjevega memoriala v Vratih, spominske slovesnosti na Okrešlju in drugih prireditev, ki so jih organizirala druga društva in Gorska reševalna zveza Slovenije. Imeli so 24 rednih

mesečnih sestankov, člani Upravnega odbora pa so se sestali 12-krat. Da je delo društva potekalo nemoteno, je bilo potrebno opraviti ogromno organizacijskega dela, ki običajno ostane neopaženo in nezabeleženo, veliko prostega časa pa so namenili tudi vzdrževanju psihofizične kondicije.

Žal je leto 2014 zaznamovala tudi tragedija, ko se dva člana, Aleš Holc in Peter Mežnar, nista vrnila z odprave. Člani društva so skupaj z Alpinističnim odsekom Planinskega društva Kamnik organizirali zbiranje sredstev za pomoč njunima družinama.

Odgovornosti ne prenašajo na druge – sodelovanje članov društva v Gorski reševalni zvezi Slovenije

Zavedajo se, da so za uspeh in razvoj gorskega reševanja odgovorni sami, zato so člani društva zelo aktivni tudi pri delu in vodenju Gorske reševalne zveze Slovenije.

V mandatnem obdobju 2014–2018 delujejo tudi v organih zveze:

- Matjaž Šerkezi in Franc Miš – člana odbora Gore in varnost Gorske reševalne zveze in Planinske zveze Slovenije,

»Vsi smo ena velika družina!« (Foto: Matjaž Šerkezi)

- Janez Volkar – član upravnega odbora Ustanove sklad Okrešelj,
- Damjan Kočar in Matjaž Šerkezi – člana Izpitne komisije,
- Damjan Kočar – član Komisije za letalsko reševanje,
- Lojze Jerman – član nadzornega odbora Gorske reševalne zveze Slovenije,
- Matjaž Šerkezi – predsednik Komisije za informiranje Gorske reševalne zveze Slovenije,
- Franc Miš – podpredsednik Gorske reševalne zveze Slovenije.

tva, ki je uspešno predvsem zato, ker se člani zavedajo svojega osnovnega poslanstva – čim bolj učinkovito in uspešno pomagati pomoči potrebnim. Pred leti so si zastavili cilj, da bodo delali tako, da bo vsak član društva ponosen, da je kamniški gorski reševalec. Ponosno lahko ugotovijo, da je cilj dosežen, kajti veliko je razlogov, ki to potrjujejo. Poleg uspehov, ki jih v zadnjih letih ni bilo malo, naj omenimo samo: Helena, Martin, Sandra, Robi, ... Imena. Ljudje. Človeška življenja – neprecenljivo bogastvo. Niso našteji vseh niti nimajo tega namena. Vsem je skupno, da so jim zagotovo rešili življenje. Na to so lahko in morajo biti ponosni.

V slogi je moč in uspeh – sodelovanje društva z ostalimi društvi in institucijami za zaščito in reševanje

Društvo je vse od ustanovitve pred več kot 90 leti močno vpeto v delo lokalnega okolja in tako danes že tradicionalno dobro sodeluje:

- z Občino Kamnik in Civilno zaščito Občine Kamnik,
- s Policijsko postajo Kamnik,
- z Zdravstvenim domom dr. Julija Polca Kamnik,
- z gasilskimi društvi iz Občine Kamnik,
- z družbo Velika planina, d. o. o.,
- s planinskimi in ostalimi društvi v Občini Kamnik, še zlasti s Planinskim društvom Kamnik in Alpiniističnim odsekom Planinskega društva Kamnik.

Plačilo in motivacija za nadaljnje delo je uspešen zaključek. Nadaljujejo več kot 90-letno delovanje druš-

Vode Kamniške Bistrice

V preteklih tridesetih letih so člani Jamarskega kluba Kamnik raziskovali kras in kraške fenomene kamniške občine in njej bližnjih območij. Kraška hidrologija se je izkazala za izredno zanimivo. Posvetili so ji precejšen del svojih aktivnosti. Pri tem so sodelovali s sorodnimi organizacijami, zlasti z izobraževalnimi ustanovama – z Gimnazijo in srednjo šolo Rudolfa Maistra Kamnik in z Gimnazijo Jožeta Plečnika Ljubljana. Objavljeni so rezultati nekaterih projektov, zlasti raziskav ogroženosti z onesnaževanjem tako kraškega površja kot vodnih virov in voda, ki jih ta kras napaja.

Ključne besede: kamniška občina, vodni viri, kras, onesnaženost voda

Kamnik Speleology Club members have been researching the karst and karst phenomenon in the area of Municipality Kamnik and surroundings for 30 bygone years. The karst hydrology has been proved as extraordinary interesting, so a great deal of their activities have been dedicated to it. They have cooperated with similar organizations such as Rudolf Maister Grammar and Secondary School Kamnik and Jože Plečnik Grammar School Ljubljana. The results of some projects have been announced, particularly the researches about the jeopardy of the karst surface pollution and as well the pollution of spring water and water which is supplied by the karst.

Key words: Municipality of Kamnik, spring water, the karst, water pollution

Jamarski klub Kamnik je bil ustanovljen v letu 1977. Njegova glavna naloga je bila raziskovanje podzemskih jam na območju naše občine in Kamniških planin oziroma Kamniško-Savinjskih Alp.

Po prebroditvi prvih organizacijskih težav smo se jamarji usposobili in opremili za precej naporna raziskovanja v sredogorju in visokogorju naših planin. Našli smo mnogo jamskih vhodov. Marsikaterega od njih smo bodisi sami ali v sodelovanju s sosednjimi jamarskimi društvi tudi raziskali. Seveda smo v jamah videli in našli marsikaj. Še posebno fascinantna je bila Kamniška jama, katere labirint z mogočnim, več kot 700 m dolgim glavnim rovom, izrazitim prelomom na koncu in z velikimi prostorninami nam je buril domišljijo glede nastanka.

Začeli smo brati krasoslovno strokovno literaturo in prihajali smo do zanimivih spoznanj, ki so rojevala tudi nove in za tisti čas dokaj drzne ideje. Naš član Janko Urbanc, ki je bil študent geologije, jih je leta 1982 strnil v diplomski nalogi Stratigrafski razvoj Zeleniških Špic v osrednjih Kamniških Alpah.

Rezultat vsega truda je bila ugotovitev, da je voda temeljni dejavnik pri nastanku jam. Glavno vodilo nam je bila hipoteza, da so vse jame na našem območju raziskovanja nekdanje vodne poti. Ker pa vode sedaj na površju Kamniških planin skoraj ni več videti, nas je začelo zanimati, kje še sedaj odpira nove jame in po-

Izvir Kamniške Bistrice

Jamarji pred Kamniško jamo

nuja možnosti raziskav prihodnjim generacijam jamarjev. Svoje delovanje smo podredili ideji, da bomo, ko bomo v jami ali v breznu našli tekočo vodo, za njo prišli tudi zelo globoko, kot so npr. Francozi v breznu Berger. Zato smo bili ob odkritju treh vodnih tokov v Kamniški jami prepričani, da bomo po njih oziroma ob njih prišli do izvirov v dolini Kamniške Bele. To nas je navedlo k odločitvi, da smo zelo natančno preverili vse izvire in grabne z občasno vodo. Ker smo v njih videli potencialni spodnji vhod v Kamniško jamo, smo zaradi prepričanja še zdaj prepričani, da ima najmanj dva vhoda. Takrat smo se lepo stremirali v hoji po brezpotju in težavnem dostopanju do krajev, ki so se nam zdeli zanimivi, in to v vsakem vremenu, saj je v gorah mogoče videti vodo le po dežju in v nevihtah. Pridobljeno znanje nam še sedaj pride prav.

Nekako v tistem času, v zgodnjih osemdesetih letih, so se že začeli kazati znaki podnebnih sprememb in se je zmanjšala količina snežnih padavin. Takrat smo se usmerili v raziskovanje vodnih razmer v podzemlju Velike planine zaradi morebitne možnosti, če bi tamkajšnjo vodo lahko uporabili za zasneževanje smučišč,

ne da bi jo črpali iz Kamniške Bistrice. Takrat je bilo zanimanje za Veliko planino veliko, kot je tudi še sedaj, in občina je preko občinske raziskovalne skupnosti sofinancirala tudi naša prizadevanja. Nekaj let (1980–1990) smo delali raziskave na tej od alpskih vrhov malo nižji planoti. Rezultati raziskovanj so strnjeni v poročilih, ki so verjetno shranjena v občinskem arhivu, nam pa zaradi kriminalnih dogodkov v našem klubskem prostoru ni ostalo nič, razen nekaterih osnutkov projektov. Glavni dosežek raziskav je bil, da smo precej blizu smučišč na globini 140 metrov našli v jami stalno vodo. Njen pretok je zelo nihal, zato se z zajemanjem te vode ni nihče več ukvarjal. Precej dobro smo spoznali geologijo te kraške planote, ki je za razvoj jam dokaj ustrezna, za jamarstvo pa ne najbolj, saj se dobro prepustne, topne plasti menjavajo s slabo prepustnimi. To pomeni, da so v kamninah, primernih za nastanek jam, veliki prostori, ki pa se s prehodom v drug kamninski tip zožijo do take mere, da prehod človeku ni več mogoč. S kopanjem prehodov smo prišli malo naprej do naslednje zožitve. Vodam take zožitve ne predstavljajo ovire, saj se pretakajo molekularno. Človek pa je precej velik skupek velikih molekul in pač ne more potovati kot voda ali nekateri organizmi (bakterije in glive).

Ob tej ugotovitvi ni bilo daleč do raziskovanja vodnih poti s pomočjo obarvane vode. Raziskave, njihov uspeh in ugotovitve so tako navdušile našega prijatelja mag. Dušana Novaka, da je pri Geološkem zavodu Slovenije izposloval sredstva za barvanje vseh večjih površinskih voda na območju Kamniško-Savinjskih Alp. To je bilo delo za več let, opravljali smo ga od 1988 do 1992, saj je bilo ob zapletenih hidrogeoloških razmerah treba upoštevati različne, včasih silno čudne možnosti. Vodo smo barvali v razmiku nekaj mesecev. Dušan Novak je organiziral dežurno službo na vseh izviri, kjer je bilo pričakovati vodo iz barvanih mest. Rezultati barvanj so bili dovolj zanimivi in prepričljivi, da so bili objavljeni v *Geografskem vestniku*, in še danes predstavljajo temeljno vedenje o podzemnih vodah v Kamniško-Savinjskih Alpah.

Zanimivost je bilo kar nekaj. Temeljna pa je bila ugotovitev, da je stara smer odtoka vode na vzhod. To se ujema z našimi opažanji, da večina vodoravnih rogov v jamah na Kamniškem poteka v smeri severovzhod oziroma jugozahod, kar je povezano z nastankom Kamniško-Savinjskih Alp ravno na stiku med raznimi tektonskimi ploščami, ki sestavljajo Evrazijo in Afriko. Otoki z enega mesta v različne doline kažejo na to, da so vse jame posameznega območja oziroma pogorja nekje na nam (za sedaj) nedostopnih mestih povezane. Naše domneve potrjuje tudi primer iz Julijskih Alp, ko so tolminski jamarji na Tolminskem Migovcu na nekaj kvadratnih kilometrih odkrili preko 35 kilometrov rogov. Nekaj podobnega obeta pri nas Korošica z vrhovi okrog nje, saj je tam Ledena devica, najgloblja jama izven pogorja Kanina, za katero je do sedaj ugotovljena globina že 1160 metrov. Pri naših in tujih raziskavah nam je postalo jasno še nekaj drugega, težjega in za naša prizadevanja usodnejšega, namreč, da je pri nas pot v globino v spodnji tretjini višinskega potenciala praktično nemogoča. Morda bosta čas in »zagrizena« jamarska dejavnost to trditev ovrgla.

Med barvanjem in sledenjem podzemnih voda je prišlo do nekaterih posebnih, anekdotičnih dogodkov. Enega od njih bom tu navedel. Za barvanje na Veliki planini v globini 140 metrov smo uporabili 20 kg barve, saj smo bili na sredi planote in obstajala je bojazen, da z manjšo količino barve ne bomo na izvirihih nič opazili, kar se je tudi že zgodilo. Tokrat je bilo prvi teden ravno tako: nikjer nič. Potem pa je poletno deževje vode močno dvignilo. Nekega jutra me je klical miličnik in me vprašal, če kaj vem o tem, da Savinja v Ljubnem teče neobičajno zelena. Zelo ga je skrbelo, da bi to morda škodovalo ribam, saj je bil ribič. Potočar sem ga glede rib, nato pa obvestil Novaka. Takoj smo šli v Luče, pravzaprav v Podvolovljek na izvir Lučnice, kjer smo videli enkratni prizor. Tam je izjemen hidrološki voz, saj v strugi Brložnice, ki včasih priteče iz enako imenovane soteske, izvira Lučnica. Zraven je Tomaževčeva jama, ki ni skoraj nikoli brez vode. Imeli smo enkratno priložnost, da smo videli teči Brložnico in tudi iz jame je teklo. Vsa obarvana voda pa je prihajala iz izvira Lučnice, torej izpod Velike planine. Iz obarvanosti, pretoka in časa trajanja iztekanja obarvane vode smo izračunali, da vsebuje vodni rezervoar pod Veliko planino blizu 4 milijone kubičnih metrov vode. V bajkah so temu rekli podzemno jezero. Za kamniške občinske može je bilo to olajšanje, saj nesnaga z Velike planine dokazano ne ogroža našega vodnega zajetja, za katero so tedaj mislili, da se napaja izpod Velike planine.

Take in podobne dogodivščine so nas opozorile na to, da je treba vodi posvečati večjo pozornost. Z natančnim merjenjem temperatur smo ugotovili, da ima jezerce, ki ga štejemo za izvir Kamniške Bistrice, tri dotoke iz različnega zaledja. Prav tako smo proučevali možnost, da bi zaledja voda razdelili na podlagi najdb podzemnih vodnih polžev. Vse skupaj je zahtevalo obsežnejše delo, ki je presegalo naše znanje in finančna sredstva. Zato se je rodila ideja, da raziskavo izvedemo v okviru gibanja Znanost mladini, ki je podpirala raziskovalne naloge. Stike s Šolskim centrom Rudolfa Maistra smo že imeli, zato smo se raziskav lotili skupaj z njihovimi dijaki. V tej navezi je nastalo več raziskovalnih nalog, ki smo jih izvedli v času od 2000 do 2006. Omenjam le eno, ki je za obravnavano problematiko najpomembnejša.

Župan občine Mengeš, ki sta ga kvaliteta in zanesljivost oskrbe s pitno vodo nekoliko motili, je raziskovalno nalogo finančno podprl in k temu nagovoril še kamniškega župana Antona Toneta Smolnikarja. Tako smo dobili materialno podstat in se lotili dela.

Trije srednješolci in ena srednješolka, dijaki četrtega letnika, ki so ob raziskovalni nalogi nadpovprečno dobro opravili tudi maturo, so se pod mentorstvom profesorice in pod nadzorom članov Jamarskega kluba Kamnik (JKK) lotili raziskave.

Porečje Kamniške Bistrice je relativno majhno, a zelo raznoliko območje južno od Kamniških planin. Kamniška Bistrica izvira v Koncu pod Skuto na nadmorski višini 600 m, če ne upoštevamo posameznih hudournikov z občasnim tokom, kot sta Bistrica in Sedelšček, ki dovajata vodo v strugo takoj pod glavnim izviro (Veliki izvir). Nato pritečejo v Kamniško Bistrico štirje izviri v območju studencev pod Mokrico.

Kamniška jama, konec glavnega rova

Pred Predasljem se od vzhoda priključi Mali vir. Naslednji pritok je z vzhoda pritekajoča Kamniška Bela, ki občasno dovaja površinsko vodo od slapa Orglice (Orličje), ob sušah pa izvira precej nižje v dolini. Njeno povirno območje sega prav do Korošice, vendar so v gorovju pretoki podzemni in kažejo na bifurkacijo. Z zahoda priteče v Kamniško Bistrico izpod Velikega Zvoha potok Korošica, ki se v gornjem toku pojavlja v obliki posameznih studencev, šele nižje pa kot stalen vodni tok. Z vzhodne strani pritečeta v bližini Kopišč dva manjša potoka, ki deloma odmakata planoto Velike planine, nekaj nižje pa z iste strani priteče Konjska, ki je precej stalen potok. Naslednji pritok je od zahoda Grohat (Potok), ki ima še ponikalniški značaj, saj od izvirov pod Kamniškim vrhom, ki so delno zajeti za stari stranjski vodovod, večkrat ponikne in le malokdaj priteče površinsko v Kamniško Bistrico. Na Stahovici se v Kamniško Bistrico izlijeta dva pritoka. Z zahodne strani priteče izpod Pokovša Bistričica, z vzhoda pa Črna izpod Črničva in Volovljeka. V Kamniku se Kamniški Bistrici z vzhodne strani priključi Nevljica, ki svoje vode zbira pretežno s severne strani Tuhinjske doline izpod Vovarja in Menine, izvir ima pod Rakitovcem. V Domžalah se prav tako z vzhoda pridruži Rača, ki ima zaradi moravškega krasa zelo zanimivo strugo in povodje ter skupaj z Radomljo in Drtijiščico zbira vode s Trojan in Kandrš. Zadnji, najdaljši pritok Kamniške Bistrice je Pšata, ki je po nekaterih podatkih dolga kar 38 kilometrov, kar je celo več od dolžine Kamniške Bistrice. Ta zbira vode izpod Krvavca in jo je Kamniška Bis-

trica zaradi nasipanja proda odrinila na zahodno stran kamniškobistriške ravnine. Zaradi številnih človekovih posegov v njen tok se v Kamniško Bistrico izliva kar trikrat: razbremenilnik v Gornjih Jaršah, regulirani odtok severno od mostu v Vidmu in kot Studenčnica, to je stara struga pod vasjo Beričevo.

Površina porečja Kamniške Bistrice obsega 534,4 kvadratne kilometre.

Ob pregledu vseh bolj ali manj znanih izvirov smo naredili seznam izvirov, ki po našem mnenju najbolj vplivajo na vodo, ki jo pijemo. Tu bomo obravnavali tiste, ki so večji in pomembno vplivajo na vodo v zajetju Iverje.

Izviri

1. Izvir Konjske

Izvir leži v dolini potoka Konjske, približno 20 minut hoda od Predkonjske na severnem pobočju doline ob vznožju grebena, ki se imenuje Sivnik.

Zaledje Konjske je verjetno omejeno z grebeni, ki tečejo okrog doline Konjske z Ravnega hriba na Pirčev vrh, Poljanski rob in Gradišče ter nato mimo Sivnika v dolino. Vanjo se gotovo ne zbirajo vode izpod Poljanske planote. Izvir, ki smo ga zajeli, priteka s severne strani izpod Sivnika in ima zaledje v njegovem grebenu. Do mesta zajemanja ima precej dolgo površinsko pot, saj se po ledu, ki je v času našega obiska prekrival slap, po katerem na začetku svoje poti teče potok, nisimo vzpenjali.

2 Mali vir

Do tega izvira pridemo, če se 100 metrov severno od soteske Predaselj na levi strani ceste, ki pelje v Kamniško Bistrico, podamo na kolovoz, ki se spusti v dolino. Ko kolovoz začne zavijati v polkrogu v levo, so izviri pod nami. Mali vir se po nekaj sto metrih izliva v Kamniško Bistrico tik pred začetkom Predasolja.

Zaledje Malega vira je slabo določeno. V njem so se pojavile vode s Korošice, možno pa je tudi, da so v njem vode iz izvira Kamniške Bistrice. Izvir ima zelo stabilno količino vode in bi bil lahko nižji odtok zaledja izvira Kamniške Bistrice.

3. Izvir Kamniške Bistrice

To je zajezitveno jezerce, ki leži vzhodno od parkirnega prostora pred Domom v Kamniški Bistrici.

Zaledje Kamniške Bistrice predstavlja glavni greben Kamniško-Savinjskih Alp nekako od Grintovca do Planjave, kar kažejo izotopske analize. V izvorno jezerce se izlivajo trije podzemni dotoki iz različnih zaledij, natančnejšo mejo pa je prav zato težje določiti, saj voda od koč na Kamniškem sedlu dokazano odteka na sever v Savinjo. Zaledje Kamniške Bistrice je dokaj veliko, saj je največji izvir v dolini. Vodo dobiva iz višjih delov Kamniško-Savinjskih Alp. V jezercu se združijo trije vodni tokovi, ki se ločijo po temperaturi in izotopski sliki, zato sklepamo, da odmakajo različne mase, ni pa še jasno katere. Vsaj del poti pretečejo skozi izprano moreno, skozi masiv pa tečejo po podzemeljskih rovih. Jamarji v tem delu planin še niso našli nobene dostopne aktivne vodne poti. Tudi Dušan Novak je ob barvanju dostopnih površinskih in podzemeljskih voda dokazal samo povezavo s Korošico.

4. Kraljev studenec (Studenci) – izvir pri Rakah

Leži pod vzhodnim pobočjem Mokrice na severnem začetku Predasolja. Do njega najlažje pridemo po Koželjevi poti od Predasolja proti severu po moreni. Ko se pot začne spuščati, se obrnemo naravnost navzdol k vodi.

Ta studenec ima precej nihajoč pretok, vendar je kljub temu dokaj stalen. Ima veliko zaledje, ki sega zahodno od črte Kokrsko sedlo, Kalška gora, Kalški Greben, Vrh Korena, Kompotela, Mokrica, saj se vanj stekajo še vode z Dolge njive in studenčka pod Pasjo glavo.

5. Izvir ob cesti

To je studenec, ki leži ob cesti kakih 500 metrov južno od postaje žičnice. Studenec je urejen in ljudje, predvsem kolesarji, se ob njem dosti ustavljajo. Tudi prebivalci si tu točijo zalogo dobre pitne vode.

To je lokalna voda, ki je dokaj stalna, zaledje pa je grapa v pobočju nad izvirom. Po njej se pretaka voda v grušču. Podoben primer so pritoki v Belo v dolini Kamniške Bele z vzhodne strani, kjer so zadnje velike vode mestoma odstranile grušč do žive skale, po kateri sedaj tečejo potočki mestoma površinsko.

Ob vzorčenju smo zapisali natančno lego z Gauss-Kruegerjevimi koordinatami s pomočjo naprave GPS, pretok in temperaturo vode, temperaturo zraka in vzeli tri vzorce: 3 decilitre za bakteriološko analizo, 1,5 litra za čebulni test in 20 litrov za degustacijo. Zapisali

li smo tudi stanje okolja in kakšno pripombo oziroma pojasnilo. Ravno tako smo takoj ob izviru izmerili prevodnost, pH, trdoto v nemških stopinjah, nitrite, nitrate in fosfate. Za preverjanje podzemnih mehkužcev smo po navodilih dr. Rajka Slapnika zajeli še kakšnega pol kilograma drobnega sedimenta.

V spodnji tabeli so predstavljeni podatki različnih bioloških parametrov izvirov v dolini/porečju Kamniške Bistrice.

Tabela: Bakteriološki podatki o izviroh

Št. iz- vira	Ime izvira	Esche- richia coli MPN	Kolifor- mne bakte- rije	Aerobne bakterije (pri 22 °C)	Aerobne bakterije (pri 37 °C)
1	Boltov studenec	2,2	5,1	76	12
3	Izvir Pšate	5,1	5,1	66	15
4	Izvir Tunjščice	5,1	16,0	155	14
5	Zajetje pod Sidražem	0,0	9,2	29	12
6	Izvir v Konjski	0,0	0,0	7,5	5
7	Mali vir	0,0	0,0	5	5
8	Izvir Kamniške Bistrice	0,0	0,0	5	5
9	Izvir pri Rakah	0,0	0,0	5	5
10	Izvir ob cesti	0,0	0,0	42	5
11	Kajžarski Šunc	0,0	0,0	86	18
12	Potok v Črni	0,0	0,0	5	5
13	Potok Ribnik	16,0	16,0	400	105
14	Samotni mlin	2,2	2,2	32	13
15	Vodovod Volčji Potok	0,0	0,0	5	5
16	Vodovod Mekinje	0,0	0,0	78	40

Vir: Inštitut za varovanje zdravja, Ljubljana

Anketa o pitni vodi

Bistveni del naše raziskave je bila anketa, s katero smo želeli ugotoviti odnos prebivalstva do pitne vode. Z njo smo želeli doseči enega od osnovnih ciljev raziskovalne naloge, to je ugotoviti, koliko ljudje dejansko razlikujejo vode in koliko je resnice v ljudskem glasu, da so posamezne vode bistveno boljše od drugih, kar velja tudi, in morda še posebno, za vode iz vodovodov.

Da bi ta cilj dosegli, smo morali izdelati vprašalnik, s katerim bi zbrali podatke z dovolj povednimi odgovori. Pri pripravi ankete smo imeli kar nekaj težav, ki smo jih rešili tako, da smo za pomoč pri našem delu prosili profesorico sociologije. Sestavili smo vprašalnik, ki je bil precej obsežen, saj je obsegal kar štiri strani.

Ankete se je v prvi fazi, ki je v prispevku tudi predstavljena, udeležilo 139 udeležencev, od tega je bilo 66 moških in 73 žensk. O anketiranih smo opravili analizo po njihovi starosti, izobrazbi in zaposlitvi.

Starostna lestvica kaže, da bodo rezultati ankete uporabni še nekaj let, saj so se je udeležili pretežno mladi, kar je delno posledica tega, da smo anketo izvedli v okviru informativnega dneva in so se je množično udeležili osnovnošolci, ki so si prišli ogledat našo jamarsko šolo. Menimo, da svojega odnosa do oskrbe s pitno vodo v prihodnje ne bodo bistveno spremenili.

Velik delež udeležbe mladih pri anketiranju je razviden iz tabele razporeditve anketirancev po izobrazbi,

saj več kot polovico vzorca zajemajo osnovnošolci. V anketi so prevladovali učenci, dijaki in študentje, vendar so anketo izpolnjevali tudi ljudje z mnogih drugih področij zaposlitve. Med zabeleženimi poklici je bil v anketi naveden tudi kmet, vendar je po našem mnenju verjetno šlo za šaljivca, ki je bil star manj kot 20 let, dajal pa je same zabavne odgovore. Med drugim naj bi preizkusil tudi vzorec vode s številko 13, izvir potoka Ribnika v Godiču, ki pa ga sploh nismo dali na degustacijo, saj je bil bakteriološko oporečen. Kako je anketiranec prišel do tega vzorca, nam ni znano. Upamo pa, da ni imel hujših zdravstvenih težav, saj je bila voda iz tega izvira tako onesnažena, da bi jo lahko uporabljali kvečjemu za gnojenje lončnic.

V anketi smo zajeli prebivalce 26 okoliških naselij, pa tudi od Kamnika bolj oddaljenih krajev.

Odgovori na vprašanja o navadah pitja vode so dali naslednje rezultate:

Ali doma v družini uporabljate za pitje vodo iz vodovoda?

Na to vprašanje je pritrdilno odgovorilo 137 ljudi, 2 pa sta odgovorila, da vode iz vodovoda v njihovi družini ne uporabljajo za pitje. To pomeni, da voda iz vodovoda skoraj vsem pomeni osnovno pijačo. Iz tega lahko sklepamo, da pričakujejo in se zanesejo na veliko kakovost te dobrine. Iz te ugotovitve sledi tudi velika odgovornost tistih, ki oskrbujejo prebivalstvo z vodo.

Ali to vodo pijete tudi vi sami?

134 ljudi iz anketirane skupine je odgovorilo, da vodo iz pipe pijejo tudi sami. Odgovori kažejo skoraj popolnoma enako podobo kot pri prvem vprašanju.

V kolikšni meri so za vas pomembne kvaliteta, nemotena oskrba in ugodna cena vode iz vodovoda?

Odgovori kažejo, da sta ljudem najpomembnejši kakovost vode in stabilna oskrba, cena pa ob tem ni tako pomembna. To je verjetno posledica razmeroma nizke cene vode iz vodovoda, zato se ljudje večinoma z njo ne obremenjujejo, težave s kakovostjo ali z oskrbo z vodo pa opazijo takoj. Večinoma je anketirancem kvaliteta oskrbe pomembnejša od kakovosti vode.

Kako ocenjujete kakovost vode, ki jo pijete doma?

Odgovori kažejo, da so ljudje večinoma zadovoljni z vodo, saj so skoraj vsi odgovori v gornji polovici ocen. To lahko tolmačimo tudi kot priznanje prizadevanjem upravljavcev vodovodov, ki sledijo predpisom in zagotavljajo kakovostno in ljudem všečno vodo.

Zanimiva je tudi povprečna ocena kakovosti vode pri anketirancih, ki imajo doma vodo iz mengeškega ali kamniškega vodovoda. Ljudje so z vodo iz kamniškega vodovodnega sistema dokaj zadovoljni, medtem ko so anketiranci z mengeškega območja bolj kritični in nezadovoljni s kakovostjo svoje vode. Kljub temu so jo v anonimnem ocenjevanju vzorcev v povprečju ocenili za nekoliko boljše kot tisto, ki jo pijejo doma.

Podatki kažejo tudi to, da so vodo, na katero so navajeni, ocenili nekoliko bolje kot isto vodo na izviru. Iz tega ne gre sklepati, da se voda v ceveh izboljša. V

tem primeru gre morda za vpliv mešanja vode v vodovodnem sistemu.

Ste imeli v zadnjem letu težave s kvaliteto pitne vode?

Neprijetnosti, ki so jih doživeli anketiranci, so največkrat povezane s preveliko količino klora v vodi ali z izrazito neprijetnim vonjem vode.

V katerem mediju spremljate podatke o kakovosti vode, ki jo pijete?

Podatki kažejo, da je spremljanje kvalitete vode in dogajanja v zvezi z vodooskrbo največ vezano na televizijo in časopise. Zanimivo je, da skoraj četrtina ljudi ne spremlja dogodkov v zvezi z vodooskrbo, kar glede na to, da je večini kakovost vode pomembna, verjetno kaže na veliko zaupanje ljudi v vzdrževalce vodovodnega omrežja. To se lahko pogosto izkaže tudi kot slabost, saj se v primeru težav takšni ljudje informirajo iz govoric, ki pogosto niso točne in zanesljive ter povzročajo le paniko in posledično slabo mnenje o upravljavcih vodovoda in drugih odgovornih.

Ali pijete ustekleničeno vodo?

Dobili smo različne razlage, ki so jih navedli anketiranci, zakaj se odločajo za pitje ustekleničene vode ali tiste iz vodovoda. Kot utemeljitev navadno navajajo kakovost ene ali druge vode, pogosto pa ustekleničeno vodo pijejo le takrat, ko so zdoma in nimajo dostopa do domačega vodovoda. Tudi tu se kot pri 2. vprašanju pojavi pet ljudi, ki vode iz vodovoda ne pijejo, kar kaže na to, da so anketiranci odgovarjali iskreno.

Degustacija vode je prinesla naslednje rezultate:

Anketiranci so preizkusili vzorec iz vsakega izvira vode približno 60- do 80-krat, kar pomeni da so rezultati za vsak vzorec vode približno enako zanesljivi. To nam je zelo olajšalo analizo rezultatov.

Anketiranci so vzorce vode na degustaciji primerjali z vodo, ki jo pijejo doma. Vodo so ocenjevali z ocenami od 1 do 5, pri čemer ocena 1 pomeni, da je voda v primerjavi z domačo mnogo slabša, 2 nekoliko slabša, 3 enako dobra, 4 nekoliko boljša in 5 mnogo boljša.

Anketirancem je bila najbolj všeč voda iz izvira Mali vir. Izrazito najslabše mnenje so imeli o vodi iz izvira Kajžarski Šunc, ki se po povprečnem splošnem mnenju edina bistveno razlikuje od drugih. Ocenili so jo, da je nekoliko slabša kot tista, ki jo pijejo doma. To je verjetno posledica njenega neprijetnega okusa po zemlji ali mahu. Razlog je verjetno v tem, da smo jo zajeli na odtoku iz umetnih bazenčkov, skozi katere je speljana kmalu po izviru, ne pa tam, kjer pride na dan. V bazenčkih se usedajo odpadlo listje in druge organske substance, kar vpliva na okus. To je v skladu s samohvalo jamarjev, da je voda najboljša prav na izviru, oni pa jo pijejo daleč prej, preden pride na površje, če seveda pridejo do nje.

Analiza odgovorov prikazuje za skoraj vse izvire tipično Gaussovo krivuljo pogostosti ocen splošnega vtisa. Največkrat se pojavlja ocena 3, nekoliko redkeje 2 in 4, oceni 1 in 5 pa sta redki. Izjema je zopet izvir Kajžarski Šunc, ki ga je največ ljudi ocenilo kot mnogo slabšega, zato kaže distribucija linearno padanje ocen

od 1 proti 5. Ljudje očitno, razen redkih izjem, ne marajo okusa po zemlji.

S pomočjo rezultatov ankete smo poskusili najti povezave med kemijskimi, biološkimi in fizikalnimi lastnostmi vode in izvirov ter splošnim mnenjem, vonjem in okusom posamezne vode.

Ugibali smo, da je morda kvaliteta vode odvisna od pretoka izvira, saj bi izviri z večjim pretokom utegnili imeti bolj svežo in zato boljšo vodo. Ugotovili smo, da ni med tema dvema lastnostma vode nobene povezave, kar pomeni, da je podzemna voda, ki smo jo zajeli, vsaj za anketirance približno enake kvalitete.

Če izvzamemo izvira na nadmorskih višinah 790 in 580 metrov, lahko opazimo, da kakovost vode z višjo nadmorsko višino izvira nekoliko raste. To lahko razumemo kot posledico manjšega onesnaženja višjega zaledja izvirov, saj je tam manj človekovega poseganja v okolje.

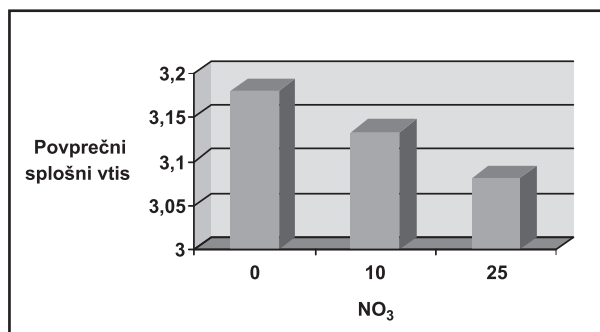
Ker smo pričakovali odvisnost kvalitete vode od fizikalnih parametrov, smo izdelali analizo in primerjali povprečni splošni vtis glede na posamezne parametre.

Izkazalo se je, da prevodnost vode nima vpliva na kakovost vode, ki bi ga anketiranci posebej opazili.

Ugotovili smo še, da je ljudem voda z nižjim pH bolj všeč kot tista z višjim, vendar so razlike minimalne. Linearni videz grafa moti voda iz Kajžarskega Šunca, ki ima pH 6, vendar smo problematiko kakovosti vode iz tega izvira že razložili in ni povezana z njenim pH. Ugotovili smo, da so pri nas vse vode zaradi apnenčaste podlage nekoliko bazične. Naša ugotovitev se ujema z izjavo domačina Franceta iz Šunc, ki je dejal, da je studenec z najboljšo vodo na drugi strani doline pri opuščeni kmetiji Završnik, kjer iz podlage tufskih kamnin izvira bolj kislá voda.

Pri trdoti vode opazamo podoben rezultat. Ljudem se zdijo boljše vode, ki po trdoti odstopajo od povprečnih voda. To je logično, saj je vsaka drugačna voda vsaj za nekaj časa boljša od običajne.

Graf 1: Splošni vtis o vodi v odvisnosti od koncentracije nitratov

Vir: Anketa

Po rezultatih ankete o oceni kakovosti vode v odvisnosti od koncentracije nitratov (graf 1) lahko sklepamo, da ljudje po okusu vode zaznajo koncentracijo nitratov v vodi. Vzorci vode z večjo koncentracijo so ocenjeni kot slabši.

Enak učinek je opaziti tudi pri analizi odgovorov o koncentraciji fosfatov, saj so vode z več fosfati po mnenju anketirancev slabše.

Podatki kažejo, da sta oba spola anketirancev pri ocenjevanju kakovosti vode dokaj usklajena, vendar so ženske pri ocenah nekoliko bolj kritične.

Rezultati ankete ne kažejo bistvenih razlik v oceni voda v odvisnosti od starosti anketiranca. Morda je do vode nekoliko bolj kritična populacija od 50 do 60 let, pri kateri je ocena kakovosti vode edina bistveno pod povprečjem. Racionalnega razloga za to nam ni uspelo najti.

Videti je, da so najbolj kritični do kvalitete vode ljudje z višjo izobrazbo. Manj kritični so tisti s srednješolsko izobrazbo. Verjetno je razlog v tem, da je to populacija, ki še ni zaključila izobraževanja in še ni kritična do problemov, ki jih raziskuje naša naloga.

Zbrali smo dokaj pestro zbirko komentarjev o okusu vode, ki so ga zaznali anketiranci in se nanašajo pretežno na neprijetna mnenja o vodi. Anketiranci so pokazali precejšnjo domiselnost pri opisovanju, saj so zaznali vse mogoče okuse: od mahu, zemlje, prsti in mineralov za slabe vode do okusa po sadju, agrumih, gozdnih sadežih, vinu in vaniliji za vode, ki so jim bile všeč. Mnenja o okusu pri nobenem izviru niso bila enotna, saj so se tudi za izvir Kajžarski Šunc našli ljudje, ki so trdili, da je okus dober, čeprav je večina menila, da ima okus po zemlji, mahu ali listju.

Zanimiva so tudi mnenja anketirancev o vonju vode. Najbolj prijeten se jim je zdel vonj vode iz menjškega vodovoda in zajetja pod Krvavcem, ki je dejansko ista voda. Zanimivo je, da so se prebivalci Mengša pri vprašanju o težavah z vodooskrbo pritoževali, da ima voda vonj po kloru. V anketi pa se je izkazalo, da ljudje lahko zavohajo klor, ki ga dodajajo vodi, in se jim v nasprotju z našimi pričakovanji ta vonj zdi prijeten. Anketirancem je dišal tudi izvir v Konjski, ki ga zaradi ledu nismo zajeli takoj pri izviru, ampak nekoliko nižje, kar očitno vpliva na njegov vonj. Ker tudi krvavški vodovod zajema del površinske vode v drenažnem zajetju, je možno, da ima dober vonj voda, ki je za izvirom nekoliko prezračena zaradi krajšega površinskega toka. Največ anketirancev je zaznalo neprijeten vonj pri vodi iz Kajžarskega Šunca, kar je morda povezano z neprijetnim okusom, ki so ga opazili.

Zabavne so tudi »lastne opombe«, ki so jih ljudje dodajali k splošnemu vtisu o posameznem izviru vode. Mnenja so ponovno različna, spet pa izstopa Kajžarski Šunc, ki se je enemu izmed anketirancev zdel zelo dober, drugemu pa slab. Nekaj opomb lahko razumemo tudi kot izgovore ljudi, zakaj njihovi odgovori niso zanesljivi, saj so bili nekateri prehlajeni ali nahodni in zaradi tega njihovi receptorji za vonj in okus niso delovali najbolje. Za konec smo bolj za šalo kot zares poskusili najti še povezavo med nadmorsko višino izvira, višino izobrazbe anketiranca in splošnim vtisom o vodi iz posameznega izvira. Rezultati te analize so bili prikazani v grafični obliki, vendar med njimi nismo našli nobene logične povezave.

Raziskovalna naloga je požela velik uspeh, saj je dobila zlato priznanje na srečanju Mladih raziskovalcev v Murski Soboti, čeprav se je predstavitev in zgovora udeležil samo en raziskovalec.

Biološke raziskave pa smo dokaj intenzivno izvajali na izviri in v jamah v letih od 1980 do 2006. Rezul-

tati so bili v *Kamniškem zborniku* že objavljeni. Anketiranje o kakovosti voda smo nadaljevali na Festivalu pitne vode v letih 2007–2010, ki smo ga ob pomoči Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra organizirali v Kamniku ob svetovnem dnevu voda. Nameravali smo zbrati kakih 10.000 anket, da bi bile analize bolj zavezujoče za oblasti, ki odločajo o preskrbi z vodo. Ta del projekta še ni zaključen.

V nalogi je bilo zapisanih tudi nekaj sugestij za zavarovanje izvirov in njihove vode pred onesnaževanjem na poti do vodnih zajetij. V življenju pa ni bilo videti, da bi se odnos do izvirov v Koncu kaj spremenil. Zato smo v letih 2013 in 2014 organizirali še eno raziskovalno nalogo, tokrat na Gimnaziji Jožeta Plečnika iz Ljubljane, a z dijaki iz našega okolja.

Za izhodišče smo vzeli naslednji zgodbi:

Nekod na Dolenjskem da so si zgradili vodovod in ko so ga svečano izročili javni uporabi, se je slavnosti udeležil tudi župan, ugledna in častita korenina. Njemu da so natočili iz vodovoda prvo čašo. Dvignil jo je proti soncu in jo pohvalil, da je čista. Potem je dejal: »Krščen sem bil z njo, pil je še nisem.« Za hipec da se je pomišljal, pa se je vendar odločil: »Naj bo, vzela me ne bo!« In je nastavljal čašo in jo počasi previdno nagnil vase. Za en požirek ne prevelik ne premajhen da je v usta vzel nevajene pokušnje, splaknil si je z njo ustno duplino od lica do lica, od usten do grla in si v njej okopal jezik. Potem jo je v lepem loku zopet izpljunil, džk! Tako je storil, kakor delajo izkušeni veščaki, kadar pokušajo vino. Džk! In bi bil polni curek zadel hlače policajja, da jih ni imel policaj zatlačenih za škorenj, škornju pa voda ne škoduje od zunaj. In nato je župan o vodi iz novega vodovoda izrekel tole sodbo: »Gospo-da moja, tako se mi zdi, da nima pravega gajsta!«

(Fran Milčinski: iz črtice *Pravniški izlet*)

George je bil naš govornik. Nadel si je prikupen smehljaj in rekel:

»Prosim vas, ali bi nam mogli dati malo vode?«

»Seveda,« je odgovoril stari gospod; »vzemite si je, kolikor je potrebujete, ostalo pa pustite.«

»Prav lepa vam hvala,« je zamrmral George in se ozrl okrog. »Kje – kje jo pa hranite?«

»Zmeraj na istem mestu,« je bil ravnodušen odgovor; »ravno za vami.«

»Ne vidim je,« je dejal George, ko se je obrnil.

»Ha, šmenta, kje pa imate oči?« je opomnil mož, ko je zasukal Georgea in z roko pokazal na reko. »Tam je vode dovolj, ali ni?«

»Oh!« je vzkliknil George, ko je razumel, kam meri; »toda veste, saj vendar ne moremo piti reke!«

»Ne; toda popijete lahko del reke,« je odvrnil stari možak. »Jaz jo pijem že petnajst let.«

George je dejal, da potemtakem njegova zunanost ni posebno dobro priporočilo za pijačo te znamke; in da bi in rajši pil vodo iz vodnjaka.

(Jerome K. Jerome: *Trije možje v čolnu, da o psu niti ne govorimo*)

Z malo modernejšo metodo smo se lotili preverjanja kvalitete vode oziroma poskušali ugotoviti, kaj med potjo vodo Kamniške Bistrice, ki je na izviru med naj-

boljšimi v Sloveniji, uniči do take mere, da je za Domžalami med najslabšimi.

Nekaj podatkov, ki so bili osnova za zastavljene raziskovalne aktivnosti, je prikazanih v naslednjih tabelah.

Pomembni so podatki o pretokih.

Pretok Kamniške Bistrice

srednji pretok	20,90 m ³ /s
srednji nizki pretok	3,75 m ³ /s
najnižji pretok	1,95 m ³ /s
najvišji	240 m ³ /s

Tabela: Podatki o modulih odtoka

	1	2	3	4	5	6
jan.	0,70	0,62	0,95	0,92	0,97	0,85
feb.	0,68	0,44	0,90	0,98	1,16	0,68
mar.	1,05	0,59	1,08	1,05	1,15	0,83
apr.	1,06	0,91	1,19	1,11	1,22	0,94
maj	1,38	1,33	0,97	0,94	0,87	0,68
jun.	1,41	1,31	1,01	0,97	0,97	0,69
jul.	1,06	1,10	0,87	0,89	0,78	0,70
avg.	3,71	0,47	0,64	0,82	0,61	0,65
sep.	0,82	0,73	0,82	0,87	0,8	0,89
okt.	1,09	1,68	1,11	0,97	1,02	1,44
nov.	1,33	1,98	1,51	1,29	1,22	2,18
dec.	0,95	0,98	1,22	1,18	1,23	1,50

LEGENDA:

1 Kamniška Bistrica – Kamnik

2 Kamniška Bistrica – Vir

3 Nevljica – Nevlje

4 Rača – Podrečje

5 Pšata – Moste

6 Pšata – Topole

Modul odtoka je razmerje med mesečno količino padavin in odtokom.

Na prvi pogled so podatki nenavadni, vendar nanje zelo vplivajo človekovi posegi v vodotoke (mlinščice in razbremenilnik). Znano je tudi, da Kamniška Bistrica napaja podtalnico, ki se vedno bolj črpa za potrebe vodooskrbe in zato voda iz struge izginja v podzemlje. Nekdaj je Bistrica z vodo, ki je poniknila, tako intenzivno zalagala izvir Gobovšček pri Dragomlju, da je na njem obratovala ribogojnica. Zaradi intenzivnega črpanja vode za vodovod zdaj ta izvir zelo pogosto presahne. Tako zdaj nekdanji pomembnega podzemnega pretoka iz ene reke v drugo ni več.

Pomen Kamniške Bistrice za vodooskrbo

Vode Kamniške Bistrice so v veliki meri zajete za vodooskrbo prebivalstva. V gornjem toku Pšate je zajetje Krvavec, ki z drenažo in vrtinami oskrbuje Mengeš in nekatere druge občine. Na prehodu Kamniške Bistrice v ravnino je na Stahovici drenažno zajetje za kamniški vodovod, ki ga napaja Kamniška Bistrica, ta vanj doteka skozi naplavino. V kamniškobistriški ravnini je

niz vrtin in črpališč, ki s pitno vodo oskrbujejo prebivalstvo in industrijo, med drugim tudi proizvodnjo zdravil Novartis oziroma bivšo tovarno Lek v Mengšu. Iz vrtin v Radomljah črpajo naravno izvirsko vodo Zlata kaplja. Iz tega sklepamo, da je kvaliteta vode v Kamniški Bistrici izjemno pomembna tudi za te dejavnosti, saj napaja podtalnico oziroma vzdržuje njeno hidrostatsko ravnovesje.

Ocena kemijskega stanja površinskih voda predstavlja obremenjenost površinskih voda s prednostnimi snovmi, za katere so na območju držav Evropske skupnosti postavljeni enotni okoljski standardi kakovosti. V vodno okolje se odvaja na tisoče različnih kemikalij, od katerih je bilo na evropskem nivoju 33 snovi oziroma skupin snovi določenih kot prednostnih. Te snovi so bile izbrane kot relevantne za območje Evropske skupnosti zaradi njihove razširjene uporabe in ugotovljenih povišanih koncentracij v površinskih vodah. Trinajst od njih je zaradi visoke obstojnosti, bioakumulacije in strupenosti določenih kot prednostno nevarnih snovi. Po evropski direktivi morajo države članice z ukrepi zagotoviti, da se postopno zmanjša onesnaževanje s prednostnimi snovmi in da se postopno odpravijo emisije odvajanja in uhajanja teh snovi v naravo.

Ideja naše raziskovalne naloge je bila, da z nam dosegljivimi in realno majhnimi možnostmi laboratorijskega dela skušamo ugotoviti, koliko si naša Kamniška Bistrica glede na onesnaženost zasluži ime zelena os regije.

Posledice požleda v Predaslju

Vzorčili smo ravno v času požleda (datum/obdobje vzorčenja). Ta ujma je dodala nekaj novih rezultatov k poznavanju režima izvirov v Koncu. Vzorčna mesta prikazuje spodnja tabela.

Tabela: Vzorčna mesta za odvzem vzorcev vode na porečju reke Kamniške Bistrice v sklopu raziskovalne naloge dijakov Gimnazije Jožeta Plečnika iz Ljubljane

Sotočje	Vzorec
1. izvir Kamniške Bistrice	1. Kamniška Bistrica
2. izvir Studenci pod Mokričo	2. Studenci
3. Kamniška Bistrica pred Predasljem	3. Kamniška Bela 4. Kamniška Bela 2,4 km 5. Kamniška Bistrica, Brsniki 6. Korošica 5,1 km
4. Stahovica	7. Bistričica 4,9 km 8. Črna 8,8 km 9. Kamniška Bistrica, Grohat 10. Kamniška Bistrica 100 m pod sotočjem
5. Kamnik	11. Kamniška Bistrica pred sotočjem 12. Nevljica 17,7 km 13. Kamniška Bistrica 100 m pod sotočjem
6. Jarše	14. Kamniška Bistrica pred sotočjem 15. Pšata kanal 16,6 km 16. Kamniška Bistrica 100 m pod sotočjem

Sotočje	Vzorec
7. Domžale	17. Kamniška Bistrica pred sotočjem 18. Rača 24,2 km 19. Kamniška Bistrica 100 m pod sotočjem
8. Bišče	20. Kamniška Bistrica
9. Beričevo	21. Kamniška Bistrica pred sotočjem 22. Pšata 27,5 km 23. Kamniška Bistrica 100 m pod sotočjem
10. Videm	24. Kamniška Bistrica pred sotočjem 32,6 km 25. Sava 200 m

Pri vzorčenju smo nabrali vzorce na 25 odzemnih mestih. Vzorce smo potem analizirali v šolskem laboratoriju Gimnazije Jožeta Plečnika iz Ljubljane in na Inštitutu za varovanje zdravja v Ljubljani. Zbrani bakteriološki podatki so bili še posebno značilni, saj smo vzorčili ravno med požledom, zato so se pokazale nekatere nove ogroženosti manjših izvirov, ki so v dani situaciji zbirali tudi površinsko vodo.

Rezultati nekaterih meritev so zbrani v naslednji tabeli.

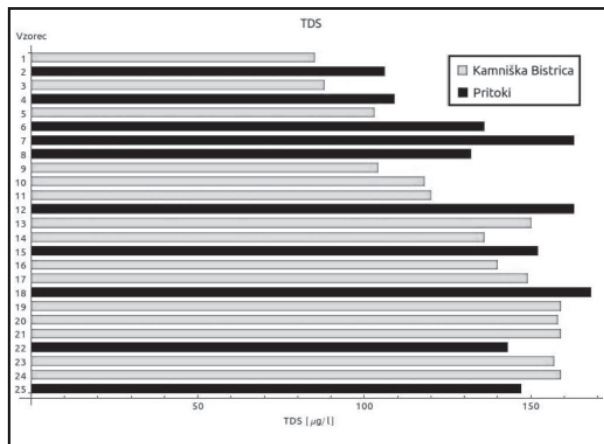
Tabela: Prikaz rezultatov meritev prevodnosti vode, vsebnosti nekaterih kemijskih snovi, pH-vode in njene alkalnosti v obdobju žledoloma

	PREVODNOST PPM	KH GH/CH	PO ₄ ⁻³	NO ₃ ⁻¹	NO ₂ ⁻¹	PH	ALKALNOST WWST
1	85	5/5	0	0,2	0	6,6	120
2	106	5/5	0	0,2	0	6,5	120
3	88	4/4	0,1	0,2	0	6,5	180
4	109	5/6	0	0,5	0	6	180
5	103	5/5	0	0,2	0	6	120
6	136	8/7	0	2,5	0	6,5	240
7	163	9/6	0,03	1	0	6	120
8	132	8/6	0	2,5	0	6	120
9	104	4/6	0	1	0	6	80
10	118	5/6	0,2	0,5	0	6	120
11	120	7/6	0,25	1	0	6,5	720
12	163	9/7	0,03	0,5	0	6,5	720
13	150	7/7	0,03	2,5	0	6	180
14	136	7/6	0,1	1	0	6	120
15	152	9/5	0,03	1	0	6,5	240
16	140	7/5	0	1	0	6,5	240
17	149	10/7	0,03	0,2	0	6,5	180
18	168	9/7	0,1	2,5	0	6,5	180
19	159	8/6	0,1	2,5	0	6,5	120
20	158	7/7	0,25	2,5	0	6	120
21	159	8/8	0,25	5	0,1	7,5	120
22	143	8/7	0,1	0,5	0	7	80
23	157	9/6	0,25	0,5	0	6,5	120
24	159	8/6	0,25	1	0,1	7,5	120
25	147	7/7	0,25	0	0	6,5	120

Pri analizi rezultatov vseh merjenih parametrov oziroma spojin se je pokazalo, da so najbolj uporabne

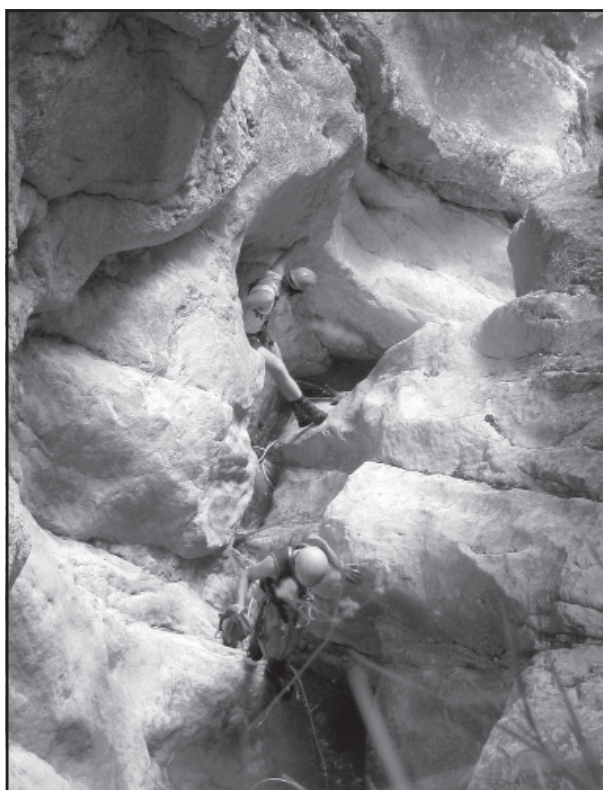
rezultate dali podatki, zajeti po metodi TDS (termična desorpcijska spektroskopija, graf 2), ki v gornji tabeli niso prikazani. Podatek TDS pokaže celotno količino raztopljenih snovi tako ionskega kot molekulskega izvora, iz česar sklepamo, da pokaže vse vire onesnaževanja, tiste, ki smo jih določali z drugimi metodami, kot tudi tiste, ki jih naše laboratorijsko delo ni moglo določiti. Največja prednost te metode je zelo enostaven, lahek in poceni instrument, ki ga raziskovalec lahko uporablja brez posebnega predznanja in šolanja

Graf 2: Rezultati vzorčenj po metodi TDS

Ugotovitve raziskovalne naloge

1. Izvir Kamniške Bistrice ima najbolj čisto vodo. TDS je najnižji od vseh izmerjenih. Tudi trdote so dokaj nizke. Edini moteči parameter je zabeležena vsebnost nitrata. Morda bi vzroke za tako stanje lahko pojasnili, če bi bolje poznali zaledje tega izvira. Po nekaterih predpostavkah se na izviru zdru-

Pot do vzorcev je bila otežena

- žijo trije podzemni tokovi, ki vsaj nekaj časa tečejo skozi moreno, ki je lahko neke vrste filter za nečistoče.
- Prvi pritok Studenci ima TDS že nekoliko večji, vsebnost nitrata pa je enaka kot pri izviru Kamniške Bistrice.
  - Kamniška Bistrica pred sotesko Predaselj je po izmerjenem TDS nekaj slabša kot na izviru, ima pa enako koncentracijo nitrata. V vzorcih smo zaznali fosfate, kar je morda posledica poselitve v gornjem delu doline, saj lahko fosfati izhajajo iz pralnih sredstev ali iz uporabe umetnih gnojil. Lokalne (hišne) kanalizacije se v reko ne izlivajo neposredno, pač pa prikrito (kot ponikalnice), odplake pa v vodo posredno vseeno lahko pridejo.
  - Pritok Kamniška Bela ima izmerjen TDS še višji kot Studenci, pa tudi koncentracija nitrata je večja. Vzrok je morda daljši površinski tok čez organsko maso, npr. les v strugi.
  - Kamniška Bistrica ima pod jaso Brsniki vzorčeni TDS nižji kot pritok Kamniška Bela, vendar je višji v primerjavi z meritvijo na točki 3. Nitrati so v običajni količini. Trdota je v okviru normale.
  - Pritok Korošica ima relativno močen negativni vpliv na kvaliteto vode v Bistrici. TDS je bistveno višji, celotna trdota je višja, pa tudi nitratov je že 2,5 mg/L.
  - Bistrica ima pri pritoku Grohat TDS precej nižji od zadnjega pritoka, saj s svojo količino vode nevtralizira bolj »bogato« vodo pritoka. Naraste tudi trdota vode, prav tako se poveča količina nitratov.
  - Pritok Bistričica ima TDS že zelo visok (163), kar je blizu rekorda v porečju. Prav tako ima visoke vsebnosti nitratov in fosfatov. Tudi trdota je precej nad trdoto Bistrice. Vzrok je verjetno komunalno neurejena in poseljena dolga dolina.
  - Pritok Črna, ki priteče skoraj na isti točki kot Bistričica, ima visok TDS. Trdote so visoke in prav tako izmerjeni nitrate. Vzrok je verjetno komunalno neurejena in poseljena dolga dolina.
  - Kamniška Bistrica je pod Stahovico razmeroma zelo onesnažena. TDS je narasel že na 118. Trdota je (presenetljivo) enaka kot na izviru. Morda je to posledica procesa obarjanja v smislu obrnjene mešalne korozije, ki se pojavlja v kraških procesih. Vsebuje že nitrate in fosfate. Vsekakor velja ljudsko mnenje, da Kamniška Bistrica pod Stahovico ni več pitna.
  - Bistrica pred Kamnikom: TDS je nekoliko zrastel, povečuje se tudi koncentracija nitratov in fosfatov. Malo se je povečala tudi celotna trdota. Vzrok je verjetno tok po gosto naseljeni pokrajini, dodaten razlog utegne biti še Mlinščica, ki teče skozi nekdanjo tovarno eksploziva KIK Kamnik.
  - Pritok Nevljica ima visok TDS, visoko prevodnost, visoko trdoto in vsebuje nitrate in fosfate. Z vsem tem jo »oskrbuje« prebivalstvo Tuhinjske doline, ki je brez osnovne komunalne infrastrukture, saj so v vaseh vodovodi še lokalni oziroma vaški, kanalizacije pa v dolini še nimajo.
  - Kamniška Bistrica pod Novim trgom v Kamniku: TDS je zelo narasel. Trdota je v okviru prejšnjega merilnega rezultata, fosfati ostanejo na prejšnjem

Natančno merjenje pretokov

- nivoju, zelo pa narastejo vrednosti nitratov.
14. Kamniška Bistrica v Zgornjih Jaršah, pred sotočjem s kanalom Pšate: TDS se je zmanjšal. Fosfati se povečajo, količina nitratov se zmanjša. Te spremembe so morda posledica dotoka iz Lekove čistilne naprave nekje ob toku Pšate.
  15. Kanal Pšate ima specifično vodo. TDS je razmeroma visok, tudi celotna trdota je visoka, fosfati so prisotni in nitrati prav tako. Vidi se, da priteče iz dokaj urbanega okolja.
  16. Kamniška Bistrica pod kanalom Pšate: TDS še narašča, trdota se zaradi dotoka ni spremenila. Fosfati izginejo, ker se verjetno razgradijo, nitrati pa ostajajo. Fosfati morda izginejo zaradi izliva vode iz papirniške čistilne naprave, ki prinaša specifično očiščeno vodo, ki morda spodbudi samoočiščevanje.
  17. Kamniška Bistrica v Domžalah pred sotočjem z Račo: TDS še naprej narašča. Trdota se je tudi povečala. Fosfati se zopet pojavijo, vrednosti nitratov so se malo zmanjšale.
  18. Pritok Rača prinese zelo visok TDS in zelo visoko prevodnost. Vsebnost fosfatov je visoka, nitrati pa so tudi rekordni. Rača vse to nabere na dolgi poti od Trojan čez Kandrše skozi tri občine, ki imajo precej nizek komunalni standard.
  19. Kamniška Bistrica v Domžalah pod Šumberkom: TDS je spet višji v primerjavi s prejšnjo meritvijo. Obe trdoti se zmanjšata. Nitrati se povečajo, prav tako tudi fosfati. Vidi se, da pritok Rače onesnažuje reko.
  20. Kamniška Bistrica v Biščah pod mostom: TDS ostaja na prejšnji višini. Povečajo se vrednosti fosfatov, tudi vrednosti nitratov postajajo visoke. Trdote se niso bistveno spremenile. Kaže, da vpliv iztokov iz čistilnih naprav Domžale - Kamnik in iz Farme Ihan ni tako velik, kot bi pričakovali. Morda tudi voda še ni dovolj premešana in je bilo odvzemno mesto slabo izbrano.
  21. Kamniška Bistrica nad mostom v Beričevem: TDS je konstanten, trdota vode le rahlo naraste. Nitrati in fosfati so ekstremno visoki. To je morda zakašnel učinek čistilnih naprav.
  22. Pšata v Beričevem: TDS je nižji od vode v Bistrici. Celotna in karbonatna trdota sta blizu normale. Vsebnost fosfatov in nitratov je v mejah normale.
  23. Kamniška Bistrica pod mostom v Beričevem: TDS je konstantno visok, vpliva Pšate ni posebej opaziti. Skupna trdota se poveča, izmerjeni fosfati so visoki, nitrati pa so se relativno znižali.
  24. Kamniška Bistrica pred izlivom v Savo: TDS je še kar visok. Trdoti sta blizu normale, fosfati imajo konstanten nivo, nitrati so tudi običajni, pojavijo pa se nitriti, ki so bili vse do tega mesta redki.
  25. Sava po sotočju s Kamniško Bistrico: TDS je nižji, trdota je nižja, fosfati so nespremenjeni, nitratov in nitritov pa nismo zaznali. Vidi se, da ima Sava drugačno vodo in da zaradi večjega pretoka razredči koncentracije snovi, ki jih je vanjo prinesla Kamniška Bistrica.
- Rezultati raziskovalne naloge so potrdili našo hipotezo. Če upoštevamo dejstvo, da so gore zahodno, severno in vzhodno od izvira Kamniške Bistrice skoraj nenaseljene, potem je glavni onesnaževalec voda človek. Delno mu pri vnosu nekaterih snovi verjetno pomaga še vegetacija, saj smo pri neki drugi, bolj dolinski raziskavi ugotovili, da je visoka vsebnost koliformnih bakterij v vodi povezana z vegetacijo, pravzaprav z gozdom in lesom, predvsem tistim, ki gnije.
- Manjšanje čistosti Bistrice se začne s prvim pritokom, vendar smo ugotovili, da je voda Bistrice pitna še vsaj do pritoka Grohata oziroma do Stahovice. Med te-

Izliv Kamniške Bistrice v Savo

ma dvema točkama je zajetje kamniškega vodovoda, ki ima kljub mnogim težavam eno kvalitetnejših vod v Sloveniji.

Kaj Bistrici preprečuje, da bi bila bistra?

Glavna prepreka bistrosti bistriške vode je slaba komunalna opremljenost naselij, skozi katere tečejo pritoki Bistrice. Ti vnašajo v Bistrico snovi, ki smo jih z našimi analizami lahko določili, in tudi mnogo snovi, ki jih z našimi metodami nismo mogli določiti, vodi pa poslabšajo bistrost, pokvarijo vonj in barvo. Bistrica, ki naj bi bila zelena os kamniško-domžalske regije, teče deloma po trasi glavnega kolektorja čistilne naprave Domžale - Kamnik, ki je bila ena prvih tako velikih čistilnih naprav v Sloveniji. Žal je na čistilno napravo priključen le relativno majhen del naselij in prebivalstva njenega porečja, in sicer le tisti del, ki živi v večjih centrih in v glavnem blizu Kamniške Bistrice. Za vse druge prebivalce pa je vsa rečna mreža le dobrodošel pripomoček za odplavljanje onesnaženih voda, ki se bolj ali manj koncentrirane z manjšimi potoki stekajo v Bistrico. Tako onesnažujejo glavni tok in žilo, ki je v začetku, to je v dolini med Krvavcem in Veliko planino, še zelo čista.

Ideja zelene osi regije je prav gotovo taka, da je čista reka z vso tehnično in kulturno dediščino osnova za njeno vzpostavitev. Taka ideja pa ob tako umazani vodi ne bo mogla prav zaživeti. Če je voda Bistrice takšna kot v odtočnem kanalu, reka ne more biti zelena os regije.

Vse občine v porečju Kamniške Bistrice bodo morale združiti napore in skrbeti tako za centralno čistilno napravo kot tudi za zbiralni sistem, ki bo odpadne in fekalne vode prebivalstva, kmetijstva in industrije odvajal že z lokalnih območij porečja vse do čistilne naprave. To pa pomeni, da bi moral ob Bistrici nastati še

vzporeden vodotok, seveda neviden, ki bo omogočal, da bo vsak pritok v Kamniško Bistrico čist in ne bo kvaril njene bistre vode.

Zadnje ugotovitve dela na različnih raziskovalnih projektih nam pojasnijo, da sta visoka kvaliteta vode v izviriš Kamniške Bistrice in tudi spreminjanje kvalitete nizvodno posledica vseh naravnih danosti, predvsem pa dejstva, da je večji del rečnega zaledja v visokogorju nad gozdno mejo. Tam na kraške pojave vplivajo zgolj padavinske vode z relativno nizko vsebnostjo raztopljenega ogljikovega dioksida, kar v nadaljevanju pomeni manjšo kislost in tudi agresivnost vod, ki korodirajo apnenec, v nasprotju s korozivnimi vodami izpod vegetacijskega pokrova, ki imajo visoko vsebnost huminskih kislin. Posledica teh procesov so relativno nizke stopnje karbonatne trdote oziroma vsebnosti vodnega kamna, kar napravi vodo iz teh izvirov izjemno uporabno za preskrbo prebivalstva. To so dokazale različne analize, saj se je izkazalo, da površinske vode, ki dotekajo v Kamniško Bistrico, prinašajo več raztopljenega apnenca kot pa izrazito kraški izviri pod visokogorjem. Človek pa je žal tako aktiven del živega sveta, da »ne more« drugače, kot da doda svoj delež k slabšanju kvalitete vode. Na žalost iz tehnično-ekonomskih razlogov zajemamo vodo za oskrbo prebivalstva na kraju, kjer je ta posebnost in tudi prednost izvirov iz visokogorja že precej izničena. Tega dejstva se zaveda tudi stroka, zato se pojavljajo namere, da bi visoko kvalitetno vodo za stekleničenje zajeli na izviriš. Žal bi s tem osiromašili kvaliteto vode za oskrbo prebivalstva.

Občine ob toku Kamniške Bistrice si pač v okviru svojih možnosti prizadevajo za sanacijo teh problemov. Prav zdaj potekajo velike komunalne aktivnosti v Tuhinjski dolini za izboljšanje vodooskrbe in za odvajanje odpadnih voda, kar bo gotovo izboljšalo kvaliteto vode na izlivu Nevljice.

Mladi Julij Kregar kot pomožni nosač opreme (prvi z desne)

Zahvala

Seznam ljudi, ki so aktivno sodelovali pri izvedbi vseh obravnavanih aktivnosti, je dolg. Tu so vsi člani Jamarskega kluba Kamnik, ki jih zaradi obsega članka ne bomo vseh našteali. Veliko sta prispevali še mentorici **Renata Capuder Mermal** in **Helena Kregar** ter izvajalci raziskovalnih nalog **Ambrož Kregar**, **Tina Pogačar** in **Aleš Ručigaj** za prvo ter **Adam Bec**, **Rok Ropret** in **Gregor Šlegl** za drugo raziskovalno nalogo.

Posebna zahvala pa gre štirim, zdaj že pokojnim sodelavcem:

Magistru **Dušanu Novaku**, ki nas je vzel v svojo ekipo kot enakovredne člane in nas v marsičem poučil o vrednosti voda in izvirov, o metodiki raziskovanja in sledenja podzemnih voda in, kar je še posebej pomembno, o analizi in vrednotenju rezultatov.

Rastku Zabriču, ki je do svoje prerane smrti iskal jame in izvire in sodeloval na vseh najpomembnejših akcijah Jamarskega kluba Kamnik in tako tudi pri raziskovalnih nalogah.

Francu Virjantu, za nas je bil Brane, ki je bil z nami od začetka, med prvimi je stopil v Kamniško jamo in sodeloval na mnogih akcijah.

Juliju Kregarju, ki je bil najmlajši spremljevalec pri naših aktivnostih, saj zaradi mladosti še ni mogel biti aktiven član Jamarskega kluba Kamnik, bil pa je aktiven udeleženec raziskovalnih projektov in je mnogokrat pomagal zlasti pri kemijskih raziskavah. Tudi njegova poklicna usmeritev je bila k vodam, vendar je žal v nesreči prekmalu umrl in je potrdilo o vpisu na študij prejel že po smrti. Zagotovo zanj velja Shakespearova misel iz drame *Hamlet*: »Vse kaže, če bi prestol bil zasedel, da bil bi pravi kralj.«

Naj bo ta zapis v trajen spomin tej četverici, ki je po mojem mnenju svetu dala več, kot je znano.

Literatura

Špela AMBROŽIČ in dr., 2008: *Kakovost voda v Sloveniji*. Ljubljana: Agencija RS za okolje.

Marjan BAT in dr., 2003: *Vodno bogastvo Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Agencija Republike Slovenije za okolje.

Biologija. Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana 1985: Cankarjeva založba.

Valentina BREČKO GRUBAR, 2007: Vloga naravnogeografskih značilnosti porečja pri sonaravnem upravljanju z vodnimi viri v porečju Kamniške Bistrice. *Dela* 28. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja. 305–321.

Enciklopedija za vedoželjne. Naravoslovje in tehnologija. Ljubljana 2004: Prešernova družba.

Peter FIRBAS, 2004: *Kako zdrava je voda, priročnik za biološki monitoring vode*. Ljubljana: Ara.

Ivan GAMS, 1974: *Kras*. Ljubljana: Slovenska matica.

Ivan GAMS, 2003: *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Glasilo javnega podjetja Vodovod - Kanalizacija, d. o. o., iz let 2003 in 2005.

Jerome K. JEROME, 1952: *Trije možje v čolnu, da o psu niti ne govorimo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kakovost pitne vode, zbornik predavanj. Ljubljana 2000: Zavod za tehnično izobraževanje.

Jurij KUNAVER in dr., 1989: *Geografija: domača pokrajina: priročnik za geografsko spoznavanje domače pokrajine*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Fran MILČINSKI, 1960: *Zbrani spisi II*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Dušan NOVAK, 1995: Podzemeljske vode v Kamniških in Savinjskih Alpah. *Geologija* 37. Ljubljana: Geološki zavod, Inštitut za geologijo, Slovensko geološko društvo. 415–435.

Lavrie RYAN, 2000: *Kemija*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.

Veliki atlas Slovenije. Ljubljana 2013: Mladinska knjiga.

Wiliam SHAKESPEARE, 2013: *Hamlet*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Zdravnik v hiši. Murska Sobota 1978: Pomurska založba.

Raziskovalni nalogi

Ambrož KREGAR, Tina POGAČNIK, Aleš RUČIGAJ, 2006: Vode južnih Kamniško-Savinjskih Alp.

Adam BEC, Rok ROPRET, Gregor ŠLEGL, 2014: Je Bistrica še bistra?

Viri

Arhiv in kataster Jamarskega kluba Kamnik.

Dokumentacija Občine Mengeš o vodooskrbi 1998–2006.

Elektronski viri

http://www.zzv-kr.si/Content.aspx?page_id=44.

http://www.tiha.si/_ovodi/glavni.html.

<http://www.ivz.si/ivz/ul/datoteke/65-pitnacvoda.doc>.

http://www.ljubljana.si/si/mescani/okolje/podzemne_vode/projekti/35203/podrobno.html.

http://www.jh-lj.si/upload/doc/593_Voda_st43__december_2005.pdf.

<http://www.kamniska-bistrica.si/> (dostop 5. 3. 2014).

http://en.wikipedia.org/wiki/Total_dissolved_solids (dostop 8. 3. 2014).

WaterWorksTM. Šolski testni komplet za testiranje kvalitete vode (priročnik). Tehnofan, Ilovški štradol 41 a, 1000 Ljubljana, Slovenija.

Visocolor ECO analizni komplet, MACHEREY- NAGEL.

<http://www.arso.gov.si/vode/> (dostop 1. 3. 2014).

http://www.arso.gov.si/vode/podatki/amp/H06_t_30.html (dostop 1. 3. 2014).

Matija Križnar¹
Prirodoslovni muzej Slovenije
mkriznar@pms-lj.si

Edo Grmšek²
Križ 54, Komenda
edogrmsek@gmail.com

O premogu v Tunjiškem gričevju in okolici

Ozemlje med Kamnikom in Komendo je večji del poraščeno z gozdovi in prepredeno z globokimi grapami. To je pogojeno s terciarno kamninsko zgradbo, ki je v Tunjiškem hribovju dokaj pestra. Med miocenskimi plastmi se pojavljajo tudi posamezne plasti s premogi. Najdišča premoga so zagotovo poznali že pred več kot 230 leti, saj o tem obstajajo pisni viri. Z razvojem fužinarstva in železarstva ter spoznanjem uporabnosti premoga se je tudi izkoriščanje in iskanje tega naravnega kuriva povečalo. V okolici Komende in Križa se je v 19. in 20. stoletju večkrat izvajalo izkopavanje, toda ne v takšnem obsegu kot ponekod na takratnem Kranjskem in Štajerskem (Zasavje, Kočevje, Velenje, ...). Čeprav skromne zaloge premoga v Tunjiškem gričevju niso ekonomsko zanimive, zgodovina raziskovanj in izkoriščanja ne sme biti spregledana. Vsekakor se moramo zavedati, da je to ena izmed hitro izginjajočih naravnih in tehniških dediščin, ki jih je potrebno dokumentirati, raziskati in ohraniti.

Ključne besede: Tunjiško gričevje, Komenda, premog, premogovništvo

The land between Kamnik and Komenda is mostly overgrown with woods and intersected by ravines. This is caused by the Tertiary ground composition which is rather variegated at Tunjice hills. There are some layers of coal between the Miocene stratum. The coal sites were known more than 230 years ago what is documented in the writing sources. The development of iron industry and the usefulness of coal caused that the search and outsourcing of this natural fuel increased. In 19th and 20th century there was local excavation in the surroundings of Komenda and Križ but not in so great extent as in then Carniola and Styria (Zasavje, Kočevje, Velenje ...). Although the coal supply in Tunjice hills is poor and of no economical interest, the history of researches and outsourcing must not be overlooked. We must be aware that this natural and technical heritage dissipates quickly so it must be documented, researched and preserved.

Key words: Tunjice hills, Komenda, coal, coal mining industry

Uvod

Prvi zapisi o premogu v Tunjiškem gričevju

Premog³ so v Tunjiškem gričevju poznali verjetno že v drugi polovici 18. stoletja. Prve zapise zasledimo na

- 1 Magister geoloških znanosti, višji kustos, Prirodoslovni muzej Slovenije.
- 2 Ljubiteljski geolog in paleontolog, vodja geološkega krožka Kamenkost na OŠ Komenda - Moste.
- 3 Premog uporabljamo kot splošno ime, čeprav obstaja več tipov premogov (antracit, črni in rjavi premog, lignit).

zemljevidu *Krainska deschela* Balthasarja Hacqueta iz leta 1778. Na Hacquetovem zemljevidu je na Tunjiškem gričevju oznaka »*Unterirdische Holzkohlen*«, kar bi v enostavnem prevodu pomenilo »podzemno oglje«, čeprav gre verjetno za rjavi premog (slika 1). Več znanega je o premogu pri Podgorju. Tam ga je aprila 1796 odkril Franc Dionizij Urbančič (nemško Franz Dionys Urbantschitsch), takratni lastnik fužine ob Bistrici pri Kamniku (Šorn 1964). Maja istega leta je premog v okolici Tunjic odkril tudi kroparski fužinar Ignac Rabič. Oktobra 1796 je Rabič dobil dovoljenje za sledenje premoga še drugod po okolici Kamnika (Šorn 1964). Najbolj natančne podatke povzema Alfons Müllner, ki piše: »6. Feistritz bei Stein und Flödnik. – 1796, 7. Oktober erhält Ignaz Rabitsch Hammergewerk in Krop im Ort 'Thuniz' (Teinitz) bei Comenda St. Petri, dann dies – und jenseitz des Sauflusses bei Flödnik, dann 'sa gorie' in der Herrschaft Kreuz Schürf auf Steinkohlen.« Torej je Rabič iskal premog tudi v okolici Smlednika (nemško Flödnik).

Za premog iz Podgorja so se zanimali tudi drugi, leta 1798 ga je uporabljal mestni magistrat v Ljubljani za svoje opekarne. Da je bilo premoga malo, priča podatek, da so v Urbančičevem premogokopu⁴ leta 1801 izkopali le 1,6 tone premoga (Šorn 1964). O Urbančičevem odkritju premoga piše tudi Ivan Mohorič (1955): »*Tričetr ure hoda od fužin na področju Kriške gosposke je odkril Urbančič premog.*« Podatke je verjetno povzel po Alfonsu Müllnerju (1908).

Iskanja premoga v okolici Kamnika in Komende se je leta 1801 lotil tudi ljubljanski župnik in poslovnež Jožef Pinhak (tudi prijatelj barona Žiga Zoisa). Alfons Müllner (1903), ki povzema zapise iz rudarskih knjig, navaja: »4. Kreuz. – 1801, 31. Oktober, wird dem Jos. Pinhak, Inhaber der chemischenfabrik, zwischen Stein und Kreuz ein Steinkohlenschurf bewilligt. *Empfahbuch I.c.*« Zaradi slabih rezultatov pa je nadaljnje delo, ki ga je verjetno opravljal še v letu 1802, opustil (Šorn 1957).

O rudosledcih v okolici Tunjiškega gričevja poroča tudi Jože Šorn, ki piše: »*V dveh krajih blizu Podgorja pri Kamniku so iskali premog: septembra 1816 trije rudosledci, aprila 1817 dva moža, januarja 1818 šest ljudi, med njimi mengeški trgovec Miha Stare.*« (Šorn 1964) Prvi trije iskanci premoga so ga skušali slediti v okolici Komende, kar vemo iz zapisa: »5. Komenda. – 1816, sub Nr. 890. R.B.A. erhalten Georg Tautscher, Anton Holzer und Georg Albrecht in Stein, Schurfrecht auf Steinkohlen in 'u Srebre und Rakouza' in der Pfarre Comenda.« (Müllner 1903). Premog so tako iskali na Rakovniku pod Vinskim vrhom in na območju, imenovanem Srebre, ki leži nekoliko bližje Komendi. Med zadnjimi je premog pri Kamniku leta 1825 iskal Ludvik pl. Schluderbach (Šorn 1964).

Iskanje in izkoriščanje premoga od sredine 19. stoletja

Od leta 1825 ni zaslediti veliko podatkov o tunjiškem premogu. Šele v letih 1842–1850 je nekaj več

- 4 Premogokop je sicer staro ime za premogovnik. Uporabljamo ga zaradi boljšega razumevanja, saj naj bi šlo za manjše izkope premoga.

Slika 1: Najstarejša omemba premoga v okolici Kamnika je na zemljevidu Balthasarja Hacqueta iz leta 1778. Znak za premog je povečan spodaj desno.

9. Unweit Münkendorf ist 1837 ein Bau auf Glanzkohle, eine bloße Varietät der Braunkohle, angelegt worden. Außer den bereits angeschürften Kohlenlagern verdienen noch folgende einer Erwähnung, theils um sie der Vergessenheit zu entziehen, theils weil bei vielen die Lagerungsverhältnisse eine Verwirklichung des bergmännischen Spru-

Slika 2: Rjavi premog (nemško Braunkohle) so odkrili tudi leta 1837 v okolici Mekinj (nemško Münkendorf). Povzeto po Carniolia Zeitschrift, 1842.

78.
Herr Florian Hogatschütz, Besitzer eines Steinkohlenbaues zu Münkendorf (Laib. Kr. Krains),
erponierte 3 Stücke Steinkohlen aus seinem Baue, die unter die gewöhnlichen Braunkohlen gehören.
(Ausstellung - Nr. 283. Stück - Nr. 2085 und 2086.)

Slika 3: Zapis v katalogu prvega industrijskega sejma v Celovcu leta 1838 omenja premog iz premogokopa pri Mekinjah. Povzeto po Bericht über Sämmtliches Erzeugnisse, 1839.

zapisov, ki le omenjajo opuščene kope ali halde⁵. Šorn (1964) piše, da so v letu 1843 spodnještajer-

ski rudosledci iskali premog tudi na Kranjskem, tako so raziskali okolico Nevelj in Svetja pri Šenturški Gori ter okolico Sv. Lenarta severozahodno od Kamnika. Rjavi premog (»Braunkohle«) so leta 1837 izkoriščali tudi v okolici Mekinj (slika 2). (O premogu pri Me-

⁵ Halda je staro ime za rudniški odval, običajno neuporabne rude ali izkopanega materiala (lahko se imenuje tudi odvališče).

Muscheln und Schnecken von der an Peträfacten ziemlich reichen Kohlenhalde im Rakovizer Walde ob Mlaka bei Kreuz, in deren schwärzlichem Tegel und ocherbraunem, glimrigen, festen Thone Herr Custos Freyer kleine,

Slika 4: Kustos Henrik Freyer piše o najdbah polžev in školjk na odvalu premoga pri Mlaki blizu Križa. Povzeto po Illyrisches Blatt, 1849.

Ebene zu in der Teufe flacher zu legen scheint. Man sucht daraus den Schluss zu ziehen, dass die Eocen-Ablagerung mit den Braunkohlenflötzen die ganze grosse oberkrainische Ebene unter den diese Ebene bildenden Diluvial-Schottern und Conglomeraten ausfülle, in der Mitte der Ebene in horizontalen Schichten anstehe, an den nördlichen Kalkgebirgen aber wieder ansteige, und in den Hügeln bei Gline, Kreuz, Theinitz und Stein, die ebenfalls tertiär sind und Kohlenflötze führen, neuerdings aus dem Diluvium hervortrete. Diese Ansicht widerlegt sich rücksichtlich des vermutheten Zusammenhanges der kohlenführenden Tertiärschichten von Flödnig mit jenen von Kreuz, Stein u. s. w. von selbst, indem die Tertiärschichten bei Flödnig nach meinen Untersuchungen eocen, jene bei Kreuz und Stein aber neogen, daher letztere jünger sind als erstere, somit beide nicht füglich als zusammenhängend betrachtet werden können. Aber auch im Uebrigen bin ich der Meinung, dass die Flödniger Eocenschichten, insbesondere aber die dortigen Kohlenflötze nichts weniger als in der ganzen bezeichneten Ebene unter den Conglomeraten des Diluviums zu finden seien, sondern in einer

Slika 5: V svoji razpravi je o starosti in nahajališčih premoga med Komendo in Kamnikom leta 1856 poročal tudi Marko Vincenc Lipold.

kinjah piše tudi v »katalogu« za prvo industrijsko razstavo (industrijski sejem) v Celovcu leta 1838. Zapis pod številko 78 omenja Florjana Pogačnika (»Florian Pogatschnigg«) iz premogovnika pri Mekinjah (»Minkendorf (Laib. Kr. Krains)«, ki je razstavil 3 primerke premoga iz svojega premogovnika (slika 3).

Zanimivi so zapisi o fosilih, ki so bili podarjeni takratnemu Deželnemu muzeju v Ljubljani. Eden izmed takšnih zapisov omenja Henrika Freyerja (slika 4), ki je nabiral fosile v Markovem pri Kamniku (»Markovo ob Stein«) na odvalu starega premogokopa (nemško »auf den Halden eines verlassenen Steinkohlenbaues ...«). Enako je leta 1847 Freyer nabiral fosile tudi pri premogokopu blizu Križa pri Mlaki v gozdnatem predelu, imenovanem Rakovnik (nemško: »im Steinkohlenbaue bei Kreuz ab Mlaka im Rakovizer Walde«). V istem letu omenjajo tudi odval pri premogokopu pri Nevljah (»aus

den Steinkohlenbau-halde um Neul«). V marcu 1847 ali prej je Jakob Prirner nabiral fosile v bližini premogokopa v že prej omenjenem predelu Rakovnik pri Mlaki (»reichen Kohlenhalde im Rakovizer Walde ab Mlaka bei Kreuz«).

Bolj sistematično so raziskave in iskanje premoga potekali z ustanovitvijo Državnega geološkega zavoda na Dunaju konec leta 1849. Že kmalu je o geološki zgradbi in pojavljanju premoga pisal Marko Vincenc Lipold (1856), ki omenja premog pri Križu (»Kreuz«) in Kamniku (»Stein«) in jim pripisuje neogensko starost (slika 5). Lipold omenja rjavi premog še v okolici Kamnika: pri Podgorju (»Podgier«) in v Nevljah (»Neul«), kjer naj bi bil sloj premoga debel okoli 30 cm (»nur 1 Fuss«). Lipoldove raziskave je v časopisu *Blätter aus Krain* povzel tudi Valentin Kongschegg, ki prav tako omenja tudi premog pri Križu blizu Komende in v Podgorju.

Geologiška sestava je tu taka, kakoršna v Karavankah, samo da je premogova tvorba s triasno zlita tako rekoč v jedno celoto, da se tedaj ti tvorbi ne dasta razznati vselej lahko. V tem gorovju je mnogo rujavega premoga. Močno njegovo deblo se pričinja pod zemljo takoj pri Kranju in drži proti vshodu na Komendo, Križ, Kamnik in dalje na Motnik in Štajarsko.

Slika 6: O premogu med Komendo in Kamnikom so pisali različni potopisi in učbeniki. Povzeto po Ciperle, 1899.

Slika 7: Karta z označenimi najdišči (nekdanjimi premogokopi) premoga, ki smo jih raziskali in dokumentirali med Komendo, Podgorjem in Kamnikom: 1. Srebre – Kamnek, 2. Rakovnik, sotočje potokov, 3. desni pritok Tunjščice (pri znamenju), 4. Tunjščica, južno od Rakovnika.

V letu 1868 Wilhelm Ritter von Fritsch popisuje nahajališča premoga na Kranjskem, kjer omenja tudi Kamnik. Nahajališča navaja tudi Karl Ritter von Hauer leta 1865, kjer piše, da se pas s premogom razteza od Kranja preko Komende, Kamnika proti Motniku in naprej proti vzhodu.

Tudi sledenje premoga na Kamniškem ni presahnilo, saj so leta 1871 sledili premog in druge rude na 160 prostosledih⁶. V letih 1893 in 1894 so iskanje rjavega premoga opravljali ob obrežju Save od Medvod do Kranja in od Škofje Loke do Kamnika (Mohorič 1978). V letu 1893 je bila ustanovljena Kranjska premogokopna družba (Krainische Kohlen-Gewerkschaft), ki so ji bile podeljene sledilne pravice tudi v kamniškem okraju, kar pa ni dalo pozitivnih rezultatov (Mohorič 1978; Šorn 1968). Popis nahajališč rud je leta 1894 naredil tudi Wilhelm Voss. Omenja neogenske rjave premoge, ki jih najdemo na več mestih pri Kamniku, Podgorju in Nevljah. Voss posebej izpostavlja lignit, ki je bil odkrit pri Klancu pri Komendi (nemško: »Klantz ob Komenda«) in pri Tunjicah (nemško: »Theinitz«). Vsa nahajališča je narisal na zemljevid *Übersichtkarte der Mineralfundorte in Krain*. Premog omenjajo tudi mnogi vodniki in šolski učbeniki s konca 19. in z začetka 20. stoletja, ki pa se verjetno sklicujejo na različne že prej omenjene avtorje in raziskovalce (slika 6).

Novejša raziskovanja in današnje stanje

Zavoljo zelo slabih rezultatov in majhnih zalog premoga v kamniški okolici se izkoriščanje ni izplačalo. Premog so verjetno kopali predvsem domačini za svoje potrebe in v manjšem obsegu. O kamniškem premogu piše tudi Fran Orožen leta 1901, ki povzema

podatke Wilhelma Vossa. Šele v letu 1937 lahko v *Krajevnem leksikonu Dravske banovine* najdemo zapis: »Ob Tunjščici in v Podgorju so po vojni nekaj časa kopali premog.« Ta zapis dobro sovпада s pripovedovanjem domačinov, saj naj bi tam okoli leta 1922 Trboveljska premogokopna družba iskala in izkoriščala premog (Nograšek 2010a, 2010b). Da so premog kopali domačini, priča tudi zapis: »... bil je delavec v takratni mali delniški družbi za izkop premoga v Kamneku v katerem so bili Čimžar, Bučar in Balantič. Ta trojka je radi premalih zalog prenehala z delom« (Petek 2006). Glede na zapis sklepamo, da gre za kopanje v prvi polovici 20. stoletja. Še bolj negotova je lokacija izkoriščanja premoga, saj piše »v Kamneku«, kar je lahko tudi potok Kamnek pri Šmartnem pri Cerkljah ali območje Tunjškega gričevja, imenovano Kamnek.

Seveda so se raziskave premoga nadaljevale. Tako zasledimo podatke o nahajališčih lignita na Klancu pri Komendi in v Tunjicah pri Kamniku, rjavi premog pa pri Šmartnem blizu Cerkelj na Gorenjskem in Šmartnu v Tuhinjski dolini (Jelenc 1953). Kasneje je raziskave prevzel današnji Geološki zavod Slovenije, ki je premog proučeval v okolici Kamnika in Komende, a je ostalo zaradi majhnih zalog le pri raziskavah in analizah. Med zadnjimi izkoriščanje premoga omenjata Žalohar in Zevnik (2006), ki pišeta: »Južno od Sv. Ane pri Rakovniku so v spodnjegovškem členu kopali premog. Plast premoga je debela najmanj 0,5 m in leži med plastmi sive glin.« Avtorja sta verjetno navajala najdišče na sotočju dveh potokov pod Rakovnikom, označeno na našem zemljevidu s številko 2.

Iz pisnih virov smo dobili zelo dobro sliko o iskanju in izkoriščanju premoga v okolici Kamnika in Komende, kljub temu smo opravili tudi terenske ogledne in raziskave (slika 7). Odprte odkope in rove ter ostale sledi izkoriščanja premoga je danes težko zaslediti. Pri tem

⁶ Prostosled je območje, kjer so imeli iskanci izključno pravico do raziskovanja. Obsega zemljišče v polmeru 425 metrov.

Slika 8: Med Srebrami in Kamnekom so nekoč izkoriščali premog v večjem odkopu (slika desno). Še danes so vidni ostanki enega izmed rovov (slika levo). (Foto: Matija Križnar)

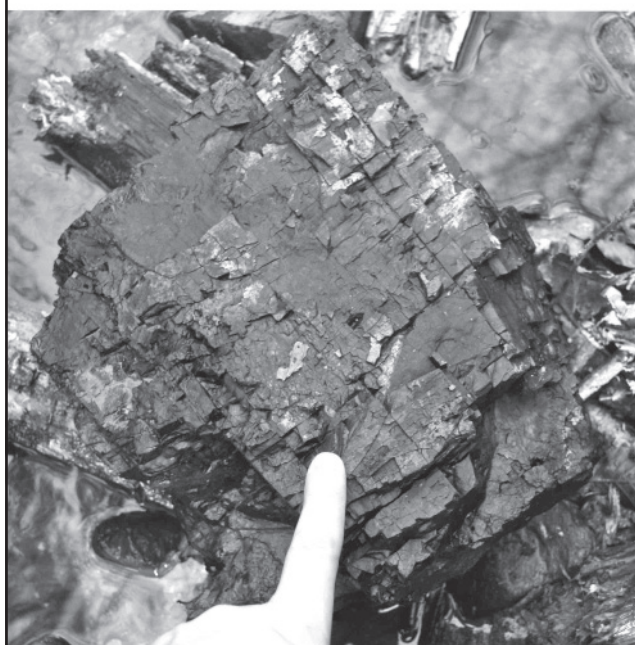

Slika 9: Na območju Kamneka, Sreber in Korinovih drč so ponekod vidni verjetni izkopi (slika levo), kjer so sledili premoğu. Dobro ohranjena pa je tudi pot, ki je vodila od premoęokopa v Srebrah proti Kamniku (slika desno). (Foto: Matija Križnar)

so nam pomagali domačini. Nekaj podatkov o kopanju premoga pri Komendi smo že objavili (Grmšek in Križnar 2013).

Prvi in največji odkop smo po pripovedovanju Luka Hribarja (po domače Matičkovega) dokumentirali na območju levega pritoka Knežjega potoka, ki priteka izpod Kamneka in Korinovih drč. Po pripovedovanju naj bi bil tukaj odprti kop, ki se je nato nadaljeval v dva ločena rova (slika 8). Danes lahko opazujemo obsežno območje nekdanjega odkopa, ki je močno zamočvirjeno. Na koncu odkopa sta levo in desno še vedno vidna porušena rova, na levi strani pa kamnina. Glede na velikost izkopa je bilo območje verjetno bogato s premoęom, saj v celotni dolžini presega dvajset metrov. Na širšem območju med Srebrami in Korinovimi drčami smo zasledili tudi več manjših izkopov, kjer so verjetno sledili premoęovemu sloju. Tudi na površini je bilo izkopanih več značilnih izkopov, namenjenih sledenju premoga. O večjem obsegu izkopavanja premoga ver-

jetno priča tudi del zelo dobro ohranjene poti, ki vodi izpod Rakovnika proti nekdanjemu odkopu premoga (slika 9). Dimenzije poti, široka približno 1,8 metra, in njena zaraščenost kažejo, da se je verjetno uporabljala za odvoz premoga proti Kamniku ali dovoz lesa do odkopa. Da so tam kopali premog, sta pripovedovala lastnika tamkajšnjih gozdov Peter Jerič (po domače Boltačev) in Ivan Grintal (po domače Hrvatov). Slednji je opisal, da so premog iz rovov najprej vozili s samokolnicami in kasneje celo z vozički po tirih (Grmšek in Križnar 2013). Gospod Grintal se spominja tudi pripovedovanja svojega očeta (rojen je bil 1897). Oče mu je pripovedoval, da si je kot desetletnik (torej okoli leta 1907) ogledoval kopanje premoga med Srebrami in Kamnekom. Namena kopanja premoga se ni več spominjal, mogoče za prodajo ali domačo rabo oziroma za domače lončarje. Po spominu naj bi se rudnik oziroma kop premoga med Srebrami in Kamnekom dokončno porušil in zasul med leti 1970 in 1975.

Slika 10: Večji izdanki premoža so ohranjeni tudi v okolici Rakovnika. Ob sotočju dveh potokov pod Rakovnikom smo našli sledi izkoriščanja premoža (slika zgoraj) in velike kose premoža (sliki spodaj). (Foto: Matija Križnar)

Naslednji pojav premoža in verjetno tudi izkop smo zasledili pod Rakovnikom, na sotočju dveh potokov (pritoka Tunjščice). Po pripovedovanju domačinov so tam le redko kopali premog, saj je vseboval mnogo primesi in je slabo gorel. Pri ogledu smo našli še velike kose premoža s prevlekami železovih oksidov in pogostimi kristali markazita. Na sotočju potokov smo zasledili tudi večji odkop, ki je verjetno sledil premožovi plasti (slika 10).

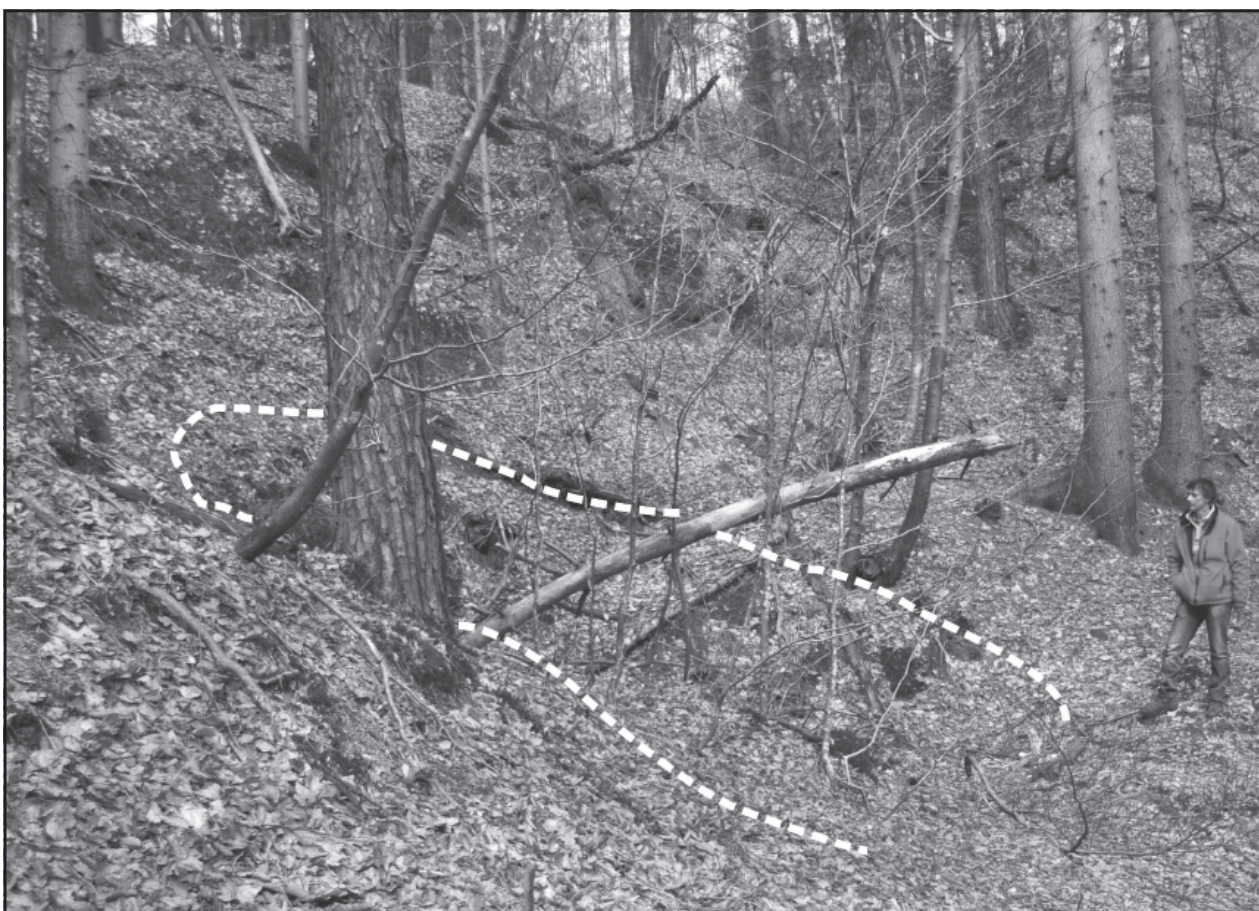
O naslednjem nahajališču premoža in njegovem izkoriščanju je pisal že Ivan Nograšek (2010a), a brez

slikovnega gradiva. Zato smo opravili ogled in na levem pobočju manjšega potoka zasledili dva manjša in en večji izkop, verjetno porušeni rovi (slika 11). Temu v prid govori tudi dobro vidna in zaraščena pot, ki vodi do zadnjega večjega izkopa, ki je sedaj že zasut. Nasproti nabožnega znamenja smo na vzpetini prav tako zasledili izkop, ki je verjetno sledil isto plast premoža (slika 11).

O izkoriščanju premoža in rovih sta pripovedovala tudi domačina iz Podgorja. Stane Rozman (po domače Borkov) naj bi od domačinov izvedel, da so kmalu

Slika 11: Verjetni izkopi pri sledenju premoža so nastali tudi ob pritočnem potoku Tunjščice (pri znamenju). (Foto: Matija Križnar)

Slika 12: Ob Tunjščici, južno od Rakovnika, je zelo težko zaslediti vkope in izkope, čeprav so jih po pripovedovanju domačinov uporabljali še po drugi svetovni vojni. (Foto: Matija Križnar)

po prvi svetovni vojni premog kopali tudi pod Rakovnikom, blizu Tunjščice (slika 12), kjer so bili izdelani tudi rovi. Še največ je o kopih premoga vedel že pokojni Jože Cajhen, ki je bil po izobrazbi višji rudarski tehnik in je kasneje delal v premogovniku Makole in na Geološkem zavodu v Ljubljani. O rovih je pripovedovala tudi Slavka Lukan (iz Podgorja), saj naj bi se njen sin pred okoli 50 leti še splazil v enega izmed rogov nad dolino Tunjščice. Omenjeno območje navajajo kot Rovček, kar je povzeto po pripovedovanju domačinov. V svoj zemljevid sta ga vrisala tudi Žalohar in Zevnik (2006). Zagotovo se samo ime navezuje na rove oziroma ga lahko povezujemo z deli v rovih.

Iskanje in izkoriščanje premoga v širši okolici Tunjškega gričevja zaradi majhnih zalog nikoli ni bilo zanimivo. Vseeno pa smo našli in odkrili mnogo starih zapisov in omemb o tej naravni dobrini, ki so jo večji del izkoriščali le domačini in manjši podjetniki. Poleg pisnih (zapis, poročila, arhivski dokumenti) smo poizvedovanje osredotočili tudi na okoliške prebivalce, ki so v svojih spominih še našli nekaj zanimivih pripovedi o kopanju premoga v Tunjškem gričevju. Prav spomini so zagotovo poslednji pomniki in bodo zelo hitro izginiti, podobno kot izginjajo nekdanji rovi in izkopi.

Zahvala

Pri pripravi in iskanju dokumentov, zapisov in pričevanj so nam pomagali v prispevku omenjeni domačini in domačinke, za kar se jim zelo lepo zahvaljujemo. Za pomoč se zahvaljujemo tudi Župnijskemu uradu Komenda in gospodu Matjažu Černili iz Kamnika.

Literatura in viri

- Bericht über Sämmtliches Erzeugnisse welche für die erste zu Klagenfurt im Jahre 1838, Industrie Ausstellung.* Grätz, 1839.
- Carniola Zeitschrift*, 1842, 46, *Natürlicher Reichthum Krain's aus dem Mineralreiche*. 182.
- Josip CIPERLE, 1899: *Kranjska dežela*. Tiskarna R. Miličeva. 17.
- Wilhelm Ritter FRITSCH, 1868: *Die berg-und hüttenmännische Versammlung in Laibach*.
- Edo GRMŠEK, Matija KRIŽNAR, 2013: *Rudnik premoga v Komendi*. *Aplenca*, 22/3. 21.
- Karl Ritter HAUER VON, 1865: *Die Fossilen Kohlen Oesterreich's*. Wien: Verlag W. Braumüller.
- Illyrisches Blatt*, N. 102, 1849.
- Danilo JELENC, 1953: O raziskovanju mineralnih surovin v LR Sloveniji. *Geologija*, 1. 11–32.
- Marko Vincenc LIPOLD, 1857: Bericht über die geologischen Aufnahmen in Ober-Krain im Jahre 1856. *Jahrbuch der Kais. Kön. Geologischen Reichs-Anstalt*. 8/2. 223–230.
- Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana, 1937. 189.
- Ivan MOHORIČ, 1955: Zgodovina fužin ob Bistrici pri Kamniku. *Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 3/1. 25–32, 93–99.
- Ivan MOHORIČ, 1978: *Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem – 2. knjiga*. Maribor: Založba Obzorja.
- Alfonz MÜLLNER, 1903: Das Bergwesen in Krain – Sontige Steinkohlenbauversuche. *Argo*, 10/5. 35.
- Alfonz MÜLLNER, 1908: Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien (Das Eisenwesen in Krain). Dunaj - Leipzig. 502–519.
- Ivan NOGRAŠEK, 2010a: Naravno bogastvo Tunjškega gričevja: premog in kremenčev pesek. *Kamniški zbornik*, 20. 133–134.
- Ivan NOGRAŠEK, 2010b: Premog in kremenčev pesek v Tunjškem gričevju. *Tunjški glas*, 16/1. 51.
- Fran OROŽEN, 1901: *Vojvodina Kranjska – prirodnoznanški, politični in kulturni opis*. Ljubljana: Slovenska matica. 220.
- Janez PETEK, 2006: Iz življenja naših prednikov. *Novice izpod Krvavca*, 9/3. 18.
- Jože ŠORN, 1957: Ob 200-letnici premogovnika Zagorje ob Savi. *Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 5/1. 1–5.
- Jože ŠORN, 1964: Premogovništvo na slovenskem ozemlju do sredine 19. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 18. 7–59.
- Jože ŠORN, 1968: Premogovniki in njihovi rudarji v obdobju 1848–1918. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1–2. 55–58.
- Wilhelm VOSS, 1894: Die Mineralien des Herzogtums Krain (Braunkohle). *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, 7/2. 100–103.
- Jure ŽALOHAR, Jaka ZEVNIK, 2006: Miocenske plasti v Tunjškem gričevju. *Kamniški zbornik*, 18. 289–301.

Kamniško jezero in neznani Kamnik: od izročila do prikritih pričevanj

Izročilo o kamniškem jezeru je v zadnjih dvesto letih zelo znamenovalo poglede na preteklost kamniškega območja, bodisi kot popolno zanikanje bodisi kot prepričanje, ki obstoj jezera odločno zagovarja. S pričevanji domačinov o obstoju jezera sem se srečevala tudi ob obsežnem etnološko-folklorističnem delu, namenjenem prikazu življenja in pesemskega izročila kamniškega območja. Kot temeljni problem sem videla vprašanje domnevne sočasnosti jezera in obstoja starega pokristjanjenega Kamnika: to dvoje se je namreč izključevalo. Sočasnost je nakazovalo redno zvonjenje v neveljski cerkvi, in sicer ob uri, ko naj bi jezero odteklo. Povsem nov pogled na to vprašanje pa je sprožilo naključno spoznanje, povezano s primerjalnim raziskovanjem pesemskega izročila: gre za razlago besede Šutna, ki nakazuje obstoj starejšega naselja v tem delu Kamnika. To razlago podpirajo tudi pričevanja izročila, naključne najdbe in nekateri toponimi. Dejstva, pridobljena s temi spoznanji, ponujajo razlago za obstoj jezera v času, ko je bilo prebivalstvo kamniškega območja že pokristjanjeno. Ta razlaga nakazuje možnost novega razumevanja zgodovine mesta in obstoj neznanega Kamnika.

Ključne besede: Kamniško jezero, potres, razlitje jezera, Šutna, ledinska imena, folkloristika, arheologija

The tradition of Kamnik lake has marked the view on the past of Kamnik region for the last two hundred years. The opinions about the lake meet with either full denying or self-evidence, which decisively argue its existence.

When the author was preparing an extensive ethnological – folkloristic work designed for presentation of the life and song tradition in Kamnik region, she also came upon the local people's testimonies about the existence of the lake. She saw the fundamental problem in the question of supposedly contemporaneity of the lake and the existence of old Christianized Kamnik; those two facts excluded themselves. The contemporaneity was indicated by the regular bell-ringing at Nevlje church, namely at the time when the lake had flown away.

The coincidental cognition, connected with comparative researching of song tradition has released a completely new view of this question. It is about the interpretation of the word Šutna which indicates the existence of older settlement at that part of Kamnik. This explanation is supported by tradition testimony, coincidental finds and some toponyms. The facts acquired by these cognitions offer the explanation that the lake existed at the time when the inhabitants of Kamnik region were already Christianized. This explanation indicates the possibility of new understanding about the town history and the existence of unknown Kamnik.

Key words: Kamnik lake, earthquake, spill of the lake, Šutna, place names, folkloristics, archaeology

Zgodba o kamniškem jezeru² se je zame začela kot naključna pripoved, vezana na enega od krajev mojih domovanj. Del mladosti sem namreč preživela pri Brežniku, v delu vasi Zduša, ki so ga domačini imenovali Breg. To ledinsko ime, ki uradno ni bilo nikjer zabeleženo, je imel ta del vasi povsem samoumevno: nekaj hiš tega zaselka je bilo na visoki ježi, ki ji je bilo sicer mogoče slediti od Mekinj do vznožja vasi pod planinami. Moja pot v šolo je prva leta vodila po stari stezi po robu te terase.

Posebnost tega sveta, ki so ga na prostrani terasi mekinjskega polja še prepredale njive, ločene z grobljami, je nekega dne s pripovedjo domačinke oživela. Eni od vaščank, ki je živela v drugem delu vasi, ob graščini Zduša, sem morala razložiti, kje živimo, in jo zaradi nekega naročila pospremiti k nam: v vas smo se namreč priselili in ni vedela, kje stanujemo. Ko je slišala, v kateri hiši smo, se je, sicer resnobna in redkobesedna, razžvela in mi kot nekaj povsem samoumevnega pojasnila: »Vi živite tam, kjer je nekoč živel čolnar, ki je vozil ljudi na drugo stran jezera!« Mislila sem, da me ni prav razumela; po kratkem pregovarjanju sem ugotovila, da govori o nečem, kar je zanj tako dokazljivo kot kamenje na cesti. Njena zgodba ni bila le pravljica in ko nam je v tretjem razredu mekinjske podružnične šole o jezeru slikovito pripovedoval učitelj Lovro Peterlin, sem videla naš Breg in čolnarja, ki privezuje svoj čoln v škarpo pod našo hišo. Nikomur nisem omenila zgodbe, ki sem jo slišala, kot da je sodila le v svet, ki se je hkrati s to vaščanko čez nekaj let tiho umaknil v nek pozabljeni čas.

Življenje pa me je vendarle tako ali drugače vedno znova vračalo na poti, povezane s spomini na jezero. Pri srečevanju z izročilom kamniškega območja so bile pripovedi o jezeru del pogledov, ki so sestavljali zgodbe včerajšnjega dne in podobo spominske pokrajine sveta pod planinami. Življenjska pot pa me je pripeljala tudi na sledi domačega in tujega pesemskega izročila, prav tu pa se je ob nekem spoznanju o kamniškem jezeru začelo razpirati novo poglavje.

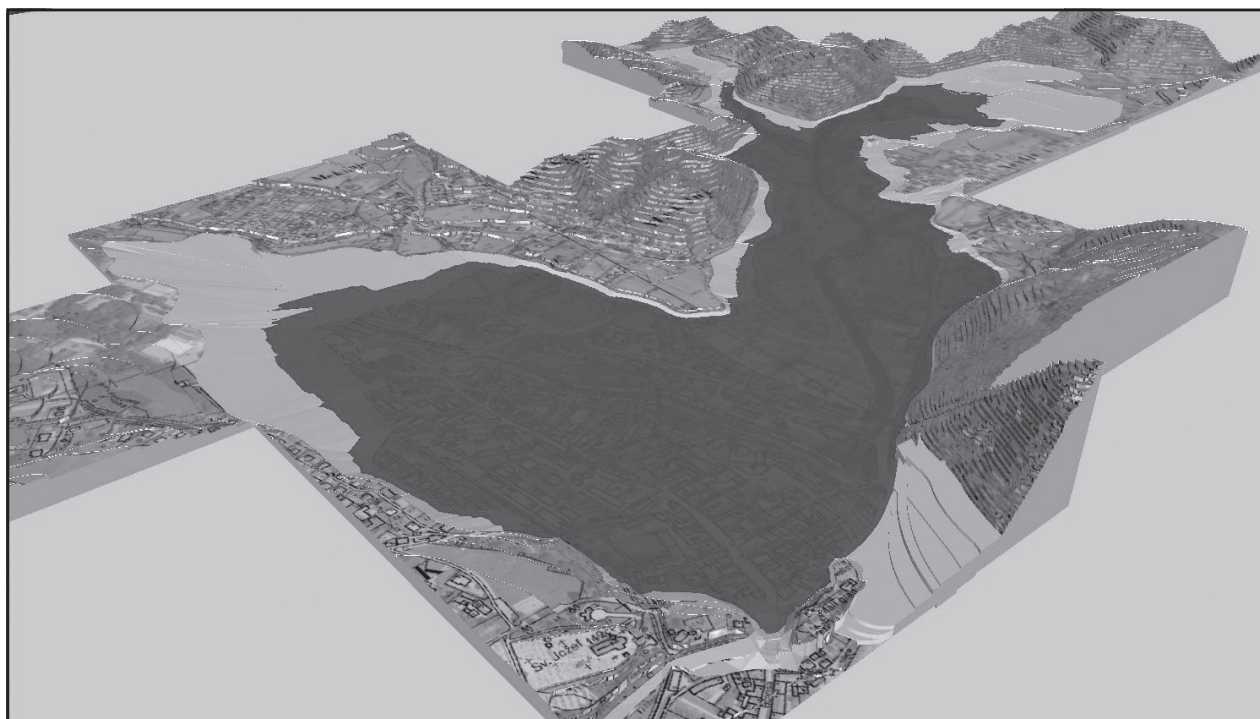
Nizanje pričevanj o kamniškem jezeru: ljudsko izročilo in starejši zapisi

Ob obsežnem etnološko-folklorističnem delu, namenjenem prikazu življenja in pesemskega izročila kamniškega območja, sem v pripovedih domačinov pogosto naletela na izročilo o kamniškem oziroma neveljskem jezeru. To sliko so dopolnjevale tudi razne objavljene pripovedi in zgodbe, ki sta jih med domačini zapisala Benjamin in Danijel Bezek (Bezek B., D. 1998b): gre za izpričanost obstoja jezera na različnih točkah, do kamor je po pripovedovanju domačinov segalo, predvsem za pričevanja o obročih za privezovanje čolnov. Poleg Malega gradu v Kamniku in cerkve v Nevljah naj bi bili obroči izpričani tudi ob pobočju

1 Doktorica znanosti, višja znanstvena sodelavka, docentka za folkloristiko in mitologijo, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU.

2 Prispevek je nekoliko prirejen in dopolnjen članek, ki je bil z naslovom Pozabljeni Kamnik in njegovo jezero kot izvorni znanstveni članek leta 2015 objavljen v reviji *Studia mythologica Slavica* (Klobčar 2015).

Izročilo o jezeru že dolgo razdvaja poglede na kamniško preteklost. Računalniška simulacija jezera v času, ko naj bi sežgalo do neveljske cerkve; pogled od Kamnika (Žale, Mali grad, Stari grad, Šutna, Novi trg) proti severovzhodu (označene Nevlje). (Avtor Primož Zupan)

Starega gradu, na dveh lokacijah na zahodu, torej proti Košišam in Tunjicam, na Zduši oziroma na Bregu in v Stranjah. Zanimivo je tudi pričevanje, ki se je ohranilo v vaseh nad Bistričico: pri Zgornjem Svatensku naj bi se še po drugi svetovni vojni stari možje pogovarjali o tem, da je bila ta kmetija prva nad Kamnikom, »prva kmetija zgór Kamanka«. Hkrati sem se srečevala tudi z jasno izraženim dvomom v to izročilo, v obstoj obročev in v njihovo povezavo z jezerom, in sicer tako v objavah kot v pogovorih: razpravljanje o jezeru in o obročih za privezovanje čolnov je bilo za nekatere povsem neresno početje.

Pričevanja o obročih, na katere naj bi privezovali čolne, se nanašajo na točke na različnih nadmorskih višinah, natančnejši pregled pa kaže, da se uvrščajo na dve ravni; temu ustrezajo tudi jasno razpoznavne naravne terase na območju med Kamnikom in Stranjami. Prva raven zadeva višino, ki ustreza pričevanju, da je jezero segalo do Stranj. Na to se nanašajo poročila o obročih v smodnišnici, na Bregu oziroma na Zduši in na Malem gradu. Obroči v smodnišnici naj bi bili po pričevanjih vzdrževalcev vidni še okrog leta 1990. Drugi nivo nakazujejo poročila o obročih v Nevljah, ohranjeni do popravila škarpe ob cerkvi: izpričani so okrog leta 1970. Izročilo pa govori o eni sami veliki katastrofi, o odtoku jezera, na katerega je spominjalo zvonjenje v neveljski cerkvi.

Prav območje Nevelj je z izročilom o jezeru najtesneje povezano. Kot dokaz za obstoj jezera je služilo sklicevanje na staro poimenovanje cerkve, na ime Sveti Jurij na jezeru oziroma Sveti Jurij ob jezeru, S. Georg am See (Valvasor XI: 541–542) oziroma Ecclesia S. Georgii ad lacum, kot so ga po podatku iz leta 1703 poznale stare listine (Stele 1922–1928: 313).

V Nevljah je v ljudskem izročilu ohranjen tudi spomin na to, da so morali vaščani starograjskemu graščaku kot dajatev letno naloviti koš rib, obdržala so se hišna imena, povezana z ribištvom, kot na primer Pär Ribču. Ohranili so se tudi izročilo o potopljenem zvonu in pripovedi o tem, kako so s tistega dela tunjiškega območja, ki gravitira na Kamnik, vozili mrliče do jezera, od tam pa so jih na čolnih prepeljali k pokopu v Nevlje. To mesto, ki je v bližini Doma kulture v Kamniku, še danes nosi ledinsko ime Pri Krajnarju. Najpomembnejše pričevanje o jezeru pa je do začetka devetdesetih let dvajsetega stoletja ohranjalo vsakodnevno zvonjenje: v Nevljah je namreč ob tretji uri popoldne zvonilo z malim zvonom v spomin na uro, ko je jezero odteklo. Tega zvonjenja ni bilo le ob nedeljah in ob praznikih.

Pogostnost teh pričevanj in doživetja ljudi, povezana z njimi, so me ob mojih osebnih izkušnjah s terenskimi delom in s pričevalnostjo izročila zavezovala k večji pozornosti do tega vprašanja: problema jezera nisem mogla razumeti le kot bogato bajeslovno preteklost. Prvi nadaljnji korak je bil podrobnejši vpogled v pisna pričevanja, pri čemer so bili nekateri zapisi vredni posebne pozornosti.

Najstarejši zapis je bil v italijanskem jeziku in so ga do druge svetovne vojne hranili v frančiškanskem samostanu v Kamniku.³ Odkril ga je umetnostni zgodovinar dr. France Stele, ki ga je objavil tudi v prevodu. Zapis poroča o jezeru in treh gradovih, od katerih sta bila dva v Kamniku, tretji pa v Mengšu, o njihovih lastnikih – sprtih »malikovalskih« bratih – in o zmaju v jezeru, ki je prebil »razvotljeno goro« in sprožil razlitje jezera. Po poročilu zapisovalca je na območju prvotne-

³ Zapis je ohranjen samo v prepisu z dne 7. 11. 1922, saj je med drugo svetovno vojno izginil (Cevc E. 1958: 111).

Valvasor je kot vzrok za razlitje kamniškega jezera navedel strahotno deževje, ki je z naraslo vodo predrlo naravno mejo med Malim in Starim gradom. Kamnik v Valvasorjevem času: levo je vidno predmestje Šutna, v sredini Mali grad z golim južnim pobočjem, desno mesto Kamnik. (J. W. Valvasor, *Topografija* 1995 [1679], bakrorez št. 250)

ga jezera nastalo mesto, meščane pa so »učenci sv. Mohorja in Fortunata« pokristjanili. Poročevalec označi tudi Mali grad, »poln obokov in votlin in mnogih zakladov«, in Veroniko, ki v času katastrofe zakladov ni hotela zapustiti in se je po zakletvi res spremenila v pol žensko, pol kačo. Zapis zaključuje spomin na jezero: »Pred nekaj leti je bilo tu tudi sedem obročev za priklepanje jezerskih čolnov, ki pa so jih z grajskih zidov odstranili.« (Stele 1922–1928: 69; Cevc E. 1958: 141)

Tudi Valvasor je svojo predstavitev Kamnika naslonil na izročilo o jezeru. Jezero naj bi bilo tam, kjer je pozneje nastalo mesto, odvečna voda pa naj bi odtekala na mestu, kjer je bil v Valvasorjevem času prehod med mestom in Šutno. Razlitja jezera Valvasor v nasprotju z neznanim kronistom ne povezuje z zmajem, temveč z naravno nesrečo, s tem, da se je »utrgal oblak«, torej s strahotnim deževjem, ki je povzročilo, da je narasla voda razdelila pobratena gradova, Mali in Stari grad. Zapis govori tudi o posledicah razlitja jezera, o poplavljenju Mengeškega polja in o uničenju samostana, ki je bil med Homcem in Mengšem. Kot poroča Valvasor, so v tem času Nevlje nekateri še imenovali Sveti Jurij ob jezeru (Valvasor 1689, Knjiga XI: 541–542).

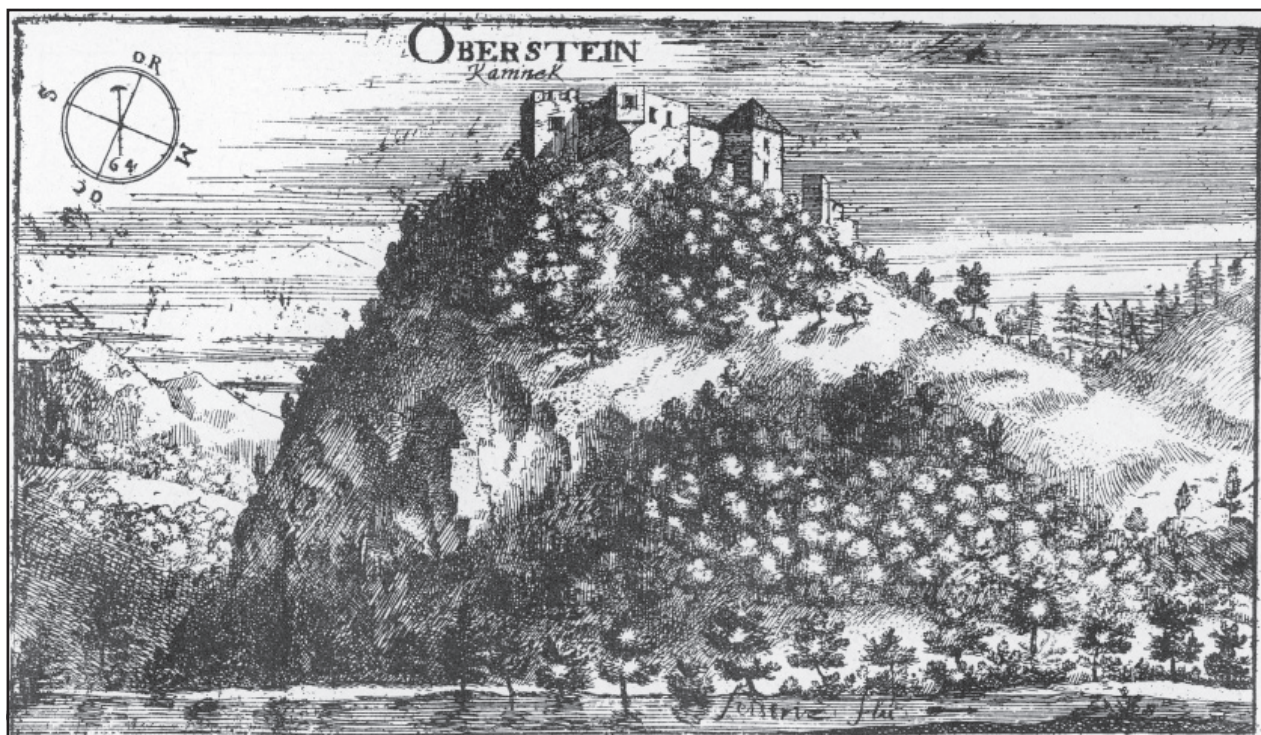
Po Valvasorju več kot stoletje ni nobenih dostopnih pričevanj. Vnovičnemu zanimanju za vprašanje kamniškega jezera je mogoče slediti v začetku devetnajstega stoletja. Gre za predstavitve v nemškem jeziku, namenjene topografskim pregledom, v katerih je čutiti razsvetljenko naravnosti. Ta drža je bila do izročila o jezeru neprizanesljiva. V ljubljanskem tedniku *Lai-bacher Wochenblatt* je tako leta 1804, v letu velikega požara v Kamniku, ko je pogorela tudi kamniška mestna hiša, prof. Anton Zupančič z razsvetljenkim dvomom povsem zanikal tako obstoj jezera kot izroči-

lo o tem, kako se je »zaradi strašnega utrganja oblaka gora preklala na dvoje«, zalila Mengeško polje in uničila samostan. Kot dokaz je navedel, da o tem ni nobenih zapisov. (A. S. 1804: 1–2; prim. Zika 2011 [1971–1976]: 16)

Na dokaz, da o jezeru in njegovem razlitju ni pisnih pričevanj, se je pozneje opiralo še veliko nasprotnikov mnenja o obstoju jezera. Pri tem je jasno, da Valvasorjev zapis ni zadoščal kot pričevanje, zapisa neznanega kronista pa niso poznali. Prezrtost zapisa neznanega kronista in izgubljanje arhivskih zapisov o mestu pa dopuščata možnost obstoja izgubljenih pričevanj. Ob koncu devetnajstega stoletja, ko je bila zavest o pomenu pisnih virov v javnosti močna, je bilo v Kamniku arhivsko gradivo prepuščeno volji posameznikov. Na to je opozoril tudi Stiasny: »Iz kamniškega mestnega arhiva se je pogubilo mnogo starih listin, zato jih je pisatelj pridno iskal po mestu. Zasedil jih je mnogo.« (Stiasny 1894: V) Veliko arhivskega gradiva je bilo uničenega, uničevanje in izgubljanje gradiva pa je sicer razmeroma splošen pojav. Koliko so k temu pripomogli tudi požari, kot sta bila veliki požar leta 1788, ki je poleg hiš na Šutni uničil tudi župnišče in kaplanijo (Otošec 1985b: 24), in požar leta 1804, ko je v Kamniku pogorela tudi mestna hiša, in kaj je pogorelo v njih, ni znano.

Prav tako ni znano, kaj se je kot pričevanje ohranjalo v pesemski obliki. Na splošno o tem vemo več šele za obdobje tiska, ko so se vesti širile tudi s pesemskimi letaki (več Cheesman 1994; Beneš 1970; Klobčar 2014a). Kljub temu je eno od pripovednih pesmi, zapisano na kamniškem območju, mogoče razumeti kot pesemsko izraženo pričevanje o kamniškem jezeru. Gre za pesem, ki je bila sredi devetnajstega stoletja

V upodobitvah Starega gradu je bila na mestu, kjer naj bi bila pred domnevnim razlitem jezera povezava z Malim gradom, vidna strma neporasla stena. (J. W. Valvasor, Topografija 1995 [1679], bakrorez št. 173)

zapisana na Selih pri Kamniku, navezuje pa se na obstoj velikega jezera in na njegovo razlitje; zapisal jo je Matija Ravnikar-Požencan, ki je bil med letoma 1842 in 1845 župnik na Selih. Pesem govori o sveti Marjeti, svetem Juriju in zmaju v jezeru, ki so mu darovali ljudi, v njej pa je viden konflikt med predkrščanskim verovanjem in pokristjanjenjem. Graščaka sta za dar zmaju izbrala pastorko sveto Marjeto, ta pa je s pomočjo svetega Jurija s sklepancem zmaja premagala (več Klobčar 2014b).

Pesem o sveti Marjeti se navezuje na verovanje ljudi v vodno božanstvo, ki je zahtevalo človeške žrtve (več Klobčar 2011). Izraža pogled domačinov na izročilo o jezeru in njihovo razlago razlitja jezera, hkrati pojasnjuje tudi vlogo svete Marjete, sicer zavetnice Kamnika, in svetega Jurija, zavetnika cerkve v Nevljah. Ta zgodba je bila bodisi v pesemski obliki ali pa kot pripoved zapisana tudi v okolici. V naslednjih desetletjih pesemskega izročila na kamniškem območju ni nihče zapisoval, zato ni jasno, kdaj se je spomin na zgodbo o sveti Marjeti in svetem Juriju razvezal v pripoved. Ta pripoved pa je izpričana tudi na drugi strani domnevnega jezera, na območju Tunjic (Stele 1937–1939: 333).

Posebno pričevanje o zgodovini kamniškega jezera pomeni zapis švicarskega geologa Adolpha Morlota iz leta 1855. Morlot je kot geolog deloval tudi v okviru Avstro-Ogrske (Wiedmann 2010), raziskovalna pot pa ga je med drugim pripeljala v Kamnik in v Nevlje. V razpravo o izročilu cerkve ob jezeru pri Južnih Slovanih je tako vključil tudi podatke o kamniškem jezeru. O samih Nevljah je zapisal, da tam na nekdanje jezero ne spominja le pripovedka, temveč tudi vsakodnevno zvonjenje ob tretji uri popoldne: zvonjenje je s tem

vsak dan, razen ob praznikih, opozorilo na čas, ko je jezero odteklo. Morlot je verodostojnost teh podatkov podkrepil s podatkom, da mu je o tem pripovedoval cerkovnik (Morlot 1855: 71).

V času tega poročila se je zanimanje za pričevanja o kamniškem jezeru vnovič povečalo tudi v samem Kamniku.⁴ Na to opozarjata zapisa okrajnega glavarja Konška, objavljena v *Blätter aus Krain*, ki izražata njegovo interpretacijo geoloških pojavov. Prvi zapis se nanaša na odkritje »debele plasti najfinejšega peska« ob urejanju poti čez Klanec v mestu (Konschegg 1857a: 10), drugi pa išče razlago za nastanek in razlitje jezera. Avtor si je nastanek jezera razlagal tako, da je prod, ki ga je Bistrica nakopičila na levem bregu, Nevljico zajezil v jezero; ta voda je predrila prodnati nasip in izpraznila stoječo vodo v strugo Bistrice. Prav tako po njegovem mnenju ni bilo nemogoče, da bi oviro odstranila sama Bistrica s svojimi pritoki, saj je po vsaki visoki vodi menjala strugo. (Konschegg 1857b: 13)

Zapisi v nemščini, v katerih so poročevalci v tem času pogosto opevali naravne lepote Kamnika in okolice, so o izročilu o jezeru poročali razmeroma neobremenjeno (prim. L. I. 1857: 142–143). V zapisih v slovenskem jeziku iz tega časa se je to izročilo pojavljalo večinoma v preoblikovani, literarno predelani obliki. Gre predvsem za Trdinov zapis o jezeru in o poplavi Mengeškega polja (Trdina 1849: 60), za izročilo o zmaju v Bistriški dolini (Alešovec 1869), ki se je med ljudmi ohranjalo tudi zaradi ponatisov, in za Medvedovo epsko pesem *Zakleto jezero* (več Učakar 2010).

4 Namen prispevka ni podati pregled vseh pričevanj o jezeru, temveč nakazati predvsem različnost interpretacij tega pojava.

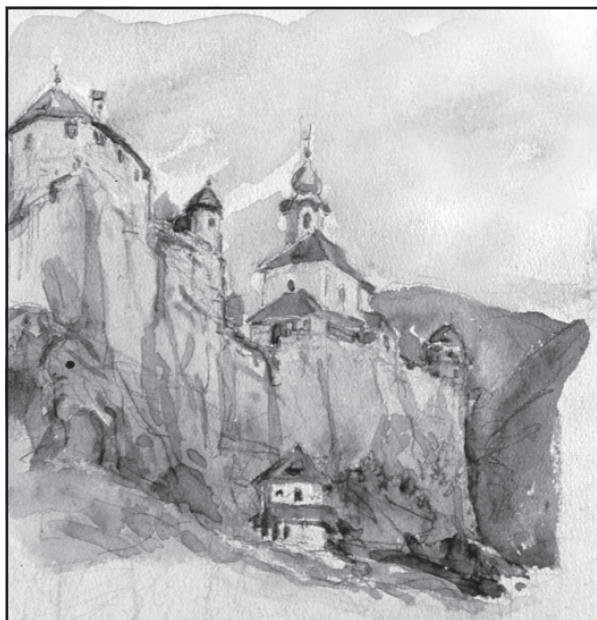

Izročilo o jezeru je bilo zelo mikavno za literarno obdelavo. Kljub temu je živelo tudi v podobi, ki se je prenašala iz roda v rod, le da je bilo zapisov o tem malo. Neposredno naslanjanje na pripoved bi lahko pisca in domačine izpostavilo posmehu, to pa je narekovalo za varovanje pisca in domačinov s sklicevanjem na pravljичnost izročila. Tako je izročilo jezera v svojo pripoved vpletel Josip Ogrinec iz Podgorja pri Kamniku: »Na tem lepem mestu, kjer dandanes stoji Kamnik, in vse gori po dotični Nevljanski ravnini pa do Mekinskih bregov, stalo je nekedaj jezero, kakor trdi pravljica. Močan, kamenit jez namreč od sredomestnega holmčka, denašnjega malega gradu, tje do Brgantove gore, med katerima je zdaj Bistričina struga, zaviral bi bil ondaj reko. Strašan lijak z utrganega oblaka bil bi potlej prodrl tisti naravni oklep ter tako ločil tudi nekedanji grad Karnek, denašnji 'stari grad' vrhi Brgantove gore, od gradu na holmčku v mestu, – zdaj oba že razsuta!« (Ogrinec 1870: 224)

Ogrinec se o verodostojnosti izročila ni želel opredeliti: »Koliko vere je vredna le ta pravljica, o tem se nečemo pričkat. Če se pa ž njo primerja ves tisti kotlasti svet zgoraj nad Kamnikom in peščeni nasad spodaj pod njim po polji do Menguša, reči se mora, da mogoče je vendar-le, da je jezero nekedaj stalo ondi gori in se razlilo tod doli.« (Ogrinec 1870: 224–225) Ob tem je omenil tudi ohranjanje vsakodnevnega zvonjenja: »In med tamošnjim narodom gre še danes ta dan zraven drugih tudi ta pravljica, češ, da zato vsaki popoldan ob treh zvoni v Nevljah, ker ravno otore bi bilo jezero izteklo.« (Ogrinec 1870: 225). Temu poročilu je dodal izročilo o preročišču na prostoru malograjske kapele, ki je še živelo med ljudmi, in sicer ob predstavitvi spodnje kapele: »Zlasti v spodnji pak je jako dolgočasno zapuščeno, in le veter je, ki sem ter tje pocvili skozi ozko lino v seženj debeli zid pa črvojednim svetnikom popiha prah se starikavih ram. Res, neka tesna čut obhaja človeka tu notri v tem zatišnem svetišči. Stareji so trdili, da tu je bil nekedaj hram, v katerem je stal velik malik, ki je mnogo prorokoval ljudem, prihajajočim od daleč mu darovat.« (Ogrinec 1870: 226)

Jurij Humar z Vodice nad Kamnikom, kot župnik s Primskovega znan predvsem po svojem zdravljenju, je zapisal izročilo, ki razliti je jezera povezuje z nasprotji med lastnikoma Starega in Malega gradu in s pravico do ribolova: lastnik Starega gradu naj bi malograjskemu branil loviti ribe in mu je zato prekopal rob jezera, zato naj bi jezero odteklo. Humar dodaja, da »še zmiraj v Nevljah ob 3 popoldan z malim zvonom v spomin te prigode zvoni«. (nav. po Cevc E. 1958: 116)

Dve desetletji pozneje je Josip Benkovič iz Novega trga v Kamniku nakazal bogastvo izročila, povezanega z Malim gradom in jezerom, in hkrati opozoril na to, da spomin nanj blede: »Potrtega duha ti razvedruje neizcrpni zaklad kamniškega bajeslovja. Bajke o jezeru, o ajdovskem templju na Malem gradu, o enookem maliku v njem, o zmaju v bistriški dolini, o junaku Vrtomiru, o zakleti Veroniki itd. še sedaj živé med starimi ljudmi, a žal, s sedanjim rodod izginejo menda za vselej v morje pozabljivosti.« (Benkovič 1892: 557) Na to pričevanje se je naslonil tudi učitelj Ljudevit Stiasny, ki je ob koncu devetnajstega stoletja služboval v Kamniku in mesto z okolico predstavil v odmevni domoznanski

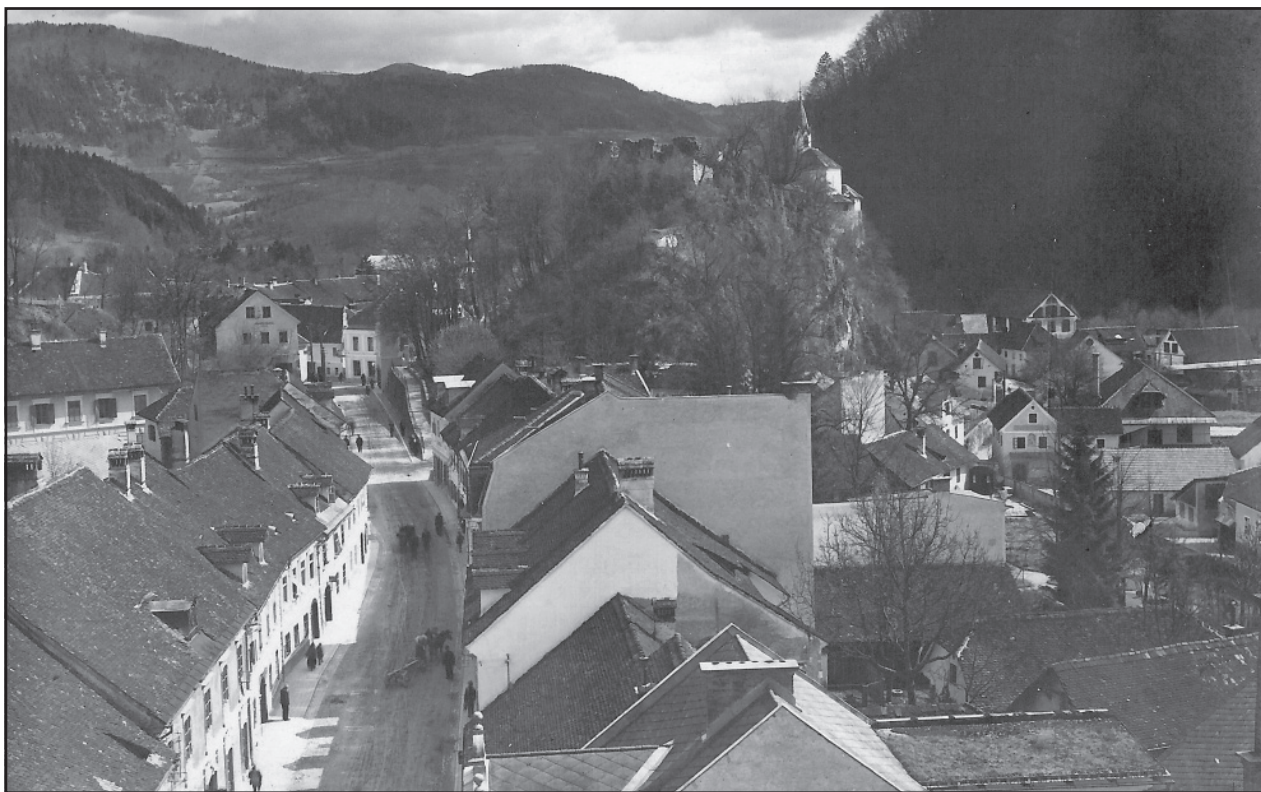
Južno pobočje Malega gradu je bilo do devetnajstega stoletja neporaščeno, kar je po mnenju domačinov spominjalo na porušitev povezave s Starim gradom. Rekonstrukcija pogleda na Mali grad, kot naj bi bil videti leta 1800, avtor Maks Koželj. (Iz arhiva Aleša Koželja, Kamnik)

knjižici: v delo je vključil izročilo o kamniškem jezeru, omenil pa je tudi izročilo o zmaju, ki naj bi se zakotil v njem (Stiasny 1894: 11, 136). Župnik Simon Rutar ga je zaradi vključevanja spomina na jezero ostro obsodil: »Tisto modrovanje o kamniškem jezeru na str. 137. je čisto nepotrebno, ker v zgodovinskih časih jezera v Kamniku gotovo ni več bilo.« (S. R. 1894: 377)

Rutarjeva ocena razkriva razloge za zadržanost slovenskih piscev do predstavljanja izročila: v času realizma in pozitivizma so se namreč slovenski zapisovalci zaradi prizadevanj po poudarjanju narodnoreprezentančnega radi izognili temam, ki bi kulturo lastnega naroda povezovale z nedokazljivim bajeslovjem. Drugačna naravnost do tega izročila pa je bila vidna v nemških objavah, predvsem v turistično-propagandnih brošurah. Te objave so se sicer osredotočale na naravne lepote, v predstavitvi izročila pa so se bolj brez predsodkov posvečale vprašanju jezera in pripovedim o poganskem templju na Malem gradu. Neobremenjeno so oživile predstavo o tem, kako so se v jezeru, ki sta ga zagrajevala Mali in Stari grad, »zrcalili veličastni apnenčasti velikani«, torej Kamniške Alpe⁵ (Sima 1891: 121–122), in druge podobe.

Nekateri avtorji so v poročanje o jezeru vključili tudi izročilo o samostanu, ki naj bi bil v bližini Homca. Eden od njih, Franz Schumi, je v svojem Archivu für Heimatkunde prav z naslanjanjem na uničenje samostana skušal tudi določiti čas razliti jezera: ker je bila pri zidanju mekinjskega samostana izpričana pomoč minoritov iz samostana v bližini, je Schumi sklepal, da je jezero odteklo med letoma 1300 in 1320, istoča-

5 ... »sich die herrlichen Kalkriesen gespiegelt«.

Znižanje Klanca, meje med predmestjem Štutna in mestom Kamnik, je vnovič odprlo vprašanje jezera. Pogled proti mestnemu središču z zvonika cerkve na Štutni leta 1928; v sredini je Mali grad, na desni je vidno vznožje Starega gradu. (Iz zapuščine Lada Stergarja)

sno kot naj bi bil zaradi »utrganja oblaka« uničen trg Ljubelj⁶ (Schumi 1884–1887: 218–219). Ta pogled ni bil osamljen, na kar kaže tudi Kronika župnije Gozd. Kronika prav tako navaja sočasnost teh dogodkov, le da naravno nesrečo postavlja v nekoliko starejši čas: pravi namreč, da se je med letoma 1261 in 1320 utrgal oblak in poplavljal trg Ljubelj, Stari Tržič. Zasula ga je Košuta. Narasla voda, ki je pretrgala jez »med Gornjim in Malim gradom«, pa je v Kamniku odnesla samostan minoritov, ki »so mnogo pripomogli k zidavi mekinjskega samostana«, ustanovljenega leta 1300 (Podlogar 1913–1925).

Schumi je omenjeni prispevek objavil v času, ko so v Kamniku znižali Klanec, ostro mejo med mestnim središčem in Štutno. Dela pri znižanju te vzpetine so vnovič odprla vprašanje jezera, saj so razkrila bruna, ki naj bi po prepričanju ljudi to jezero zadrževala: »Leta 1882 so pod županstvom dr. Maksa Samca na ravno istem kraju, kjer se je popred baje voda odtekala, znižali izdatno Klanec. Pri tem so izkopali več brun. Iz njih lege se je dalo razvideti, da je bil tu pred več sto leti jez.« (Stiasny 1894: 137).

V času, ko je bilo objavljeno Schumijevo poročilo, so se torej pojavljali tudi materialni dokazi, ki so ljudi utrjevali v prepričanju o obstoju jezera. Kot dokaz o verodostojnosti izročila so bile razumljene tudi najdbe podzemnih rovov, odkritih ob znižanju Klanca in ob graditvi železniškega predora pod žalskim hribom

leta 1890, ki jih sicer niso povezovali s samim jezerom. Rov na Klanecu so označili,⁷ prav tako so označili rov, odkrit med graditvijo železniškega predora; vest o tem odkritju je dopolnjevalo poročilo, da rovu niso mogli slediti daleč, saj sta ga zalila voda in blato (Sima 1891: 128).

Tudi Johann Sima, ki je ob zgraditvi kamniške železniške proge v obširni knjižici predstavil širše območje od Ljubljane do Kamnika, je izročilo o jezeru predstavil zelo neobremenjeno. To so mu priznavali celo nacionalno nenaklonjeni Slovenci: »Iz knjige se vidi, da pisatelj dobro pozna vse te kraje, da jih je sam prehodil in da mu ni bilo treba zajemati iz tujih virov.« (Nepodpisano 1891: 765) Pisal je o malograjski kapeli, o malikovalskem templju na Malem gradu in o maliku, ki je privabljal ljudi iz daljne okolice, saj je bilo tu preročišče. Poročal je tudi o zakladu, ki se je zbiral iz dragocenosti, darovanih temu božanstvu, in o poskusih iskalcev zakladov, da bi te dragocenosti odkrili (Sima 1891: 124–126).

Simovo poročanje izraža neposredni stik z ljudskim izročilom. Z enako neobremenjenostjo kot o Malem gradu je poročal o jezeru, o tem, da je Mali grad stal tesno ob vznožju Starega gradu, o tem, kako je voda predrla jezero, ko se je »utrgal oblak izrednih razsežnosti«,⁸ in se razlila po polju proti Mengšu. »V okolici so bili še dolgo videti kupi kamenja in peska, ki so raz-

6 Natančnejši čas uničenja starega Ljubelja, ki ga je zasul plaz s Košute, ni znan. Znano je le, da je vloga trga prevzel Tržič, ki je nastal po uničenju Ljubelja.

7 Danes je to mogoče prepoznati po treh navpično postavljenih kvadrnih (prim. Zika 2011 [1971–1976]: 186).

8 »ein Wolkenbruch von besonderer Furchtbarkeit«.

krivali to naravno nesrečo.«⁹ (Sima 1891: 127) Opozoril je na najdbo globokega podzemnega rova, ki so ga ob gradnji predora leta 1890 našli železniški delavci, in nakazal posebnosti arhitekture pod malograjskim hribom: opazil je, da so hiše, ki so se neposredno naslanjale na malograjski hrib in so bile s pročelji obrnjene proti trgu, spominjale na srednjeveške zgradbe v Gmündu in Augsburgu (Sima 1891: 128), torej na nemški mesti. Dotlej znane zanimivosti, povezane z jezerom in z malograjskim izročilom, je vključevala tudi turistično-propagandna brošura *Wasserheilanstalt Bad Stein in Krain*, namenjena predvsem obiskovalcem kamniškega Kneippovega zdravilišča (Nepodpisano 1898: 26–30).

Ob koncu devetnajstega stoletja, ko se je ob pomenu turizma v Kamniku vedno bolj uveljavljala tudi industrija, narodno zavedni meščani pa so svojo vlogo videli predvsem v poudarjanju nacionalnosti, je bilo izročilo o jezeru v javnosti posvečene manj pozornosti. Ta pozornost je oživela s Steletovo objavo zapisa neznanega kronista (Stele 1922–1928: 69), vendar ni sprožila odzivov. Izročilo o jezeru pa je še vedno živelo, otroci iz Nevelj in okolice so še vedno plezali po strmi škarpi pod cerkvijo, kjer so bili železni obroči, vaščani so na pobudo župnika odprli grobnico ob cerkvi, kamor so po izročilu pokopavali gospodo s Starega gradu, in ob soočenju s krstami dobili potrditev o pripovedih, ki so se ohranjale med ljudmi.

O nekdanjem jezeru pa si kot o izročilu prednikov niso pripovedovali le v krajih, kjer je živel spomin na čolnarje, ki so vozili po njem, temveč tudi na Mengeškem polju, kjer naj bi jezero pustilo svoje sledi. To je v svoji kroniki homške župnije zabeležil tudi duhovnik Anton Mrkun: »Ljudska govornica nam pripoveduje, da je bilo onkraj Kamnika, kjer sta neveljska in stranjska dolina, nekdanje jezero. V Kamniku je narastla voda podrla naravno obrežje in se razlila po homškem in mengeškem polju ter ga zasula s šodrom.« (Mrkun 1925: 6)

Prav na poseben način pa je izročilo o jezeru oživelo spomladi leta 1938, ko so ob regulaciji Nevljice izkopal mamutovo okostje (Bezek B., D 1998b; Klobčar 2014b). Domačini, ki so sodelovali pri regulacijskih delih, so bili ob najdbi namreč prepričani, da so našli kosti zmaja, ki je živel v jezeru in žrl ljudi. Preplah, ki je segel tudi do vesti v časopisu (Nepodpisano 1938), je bil kratkotrajen, vendar je razkril trdoživost nekdanjega verovanja in prepričanje o jezeru, ki je pred stoletji odteklo.

Obdobje po drugi svetovni vojni je v javnosti kljub izročilo o jezeru, odmevnem v Kamniku in njegovi okolici, ustvarilo prepričanje, da jezera »nikoli ni bilo«. To prepričanje se je opiralo na izsledke geografa in geomorfologa dr. Milana Šifrerja, ki pri preučevanju morfologije »kamniškega kota« ni nikjer naletel na jezerske sedimente (Cevc E. 1958: 138). Sočasno s Cevčevo objavo je v *Kamniškem zborniku* izšla razprava geologa in paleontologa Ivana Rakovca; Rakovec je v njej opozoril na jezero v Logu pri Nevljici v ledeni dobi in na možnost obstoja srednjeveškega jezera ob občasnih zaježitvah (Rakovec 1958: 28; več Majcenovič 2001:

149–150). V neveljski cerkvi pa je še vedno vsak dan, razen ob nedeljah in praznikih, ob treh zazvonilo z malim zvonom, v spomin na usodno uro, ko se je zvon v neveljski cerkvi oglasil sam – ko je, kot so še vedno govorili ljudje, v silnem neurju narasla voda pretrgala vez med Starim in Malim gradom in sprostila pot vodi, ki je preplavila Mengeško polje in ga nasula s prodom.

Ne glede na prepričanje nekaterih posameznikov, ki so trdili, da jezera nikoli ni bilo, se ni ohranjalo le zvonjenje v neveljski cerkvi, temveč je živel tudi spomin na nesrečni dogodek. Nanj je v svojih objavah opozarjal lokalni zgodovinar Ivan Zika in spodbujal ljudi, naj mu pomagajo najti sledi in pričevanja. Ena od teh sledi je vodila tudi v povsem vojaško organizirano smodnišnico, v tovarno KIK Kamnik, kjer naj bi se na enem od bregov še ohranili obroči za privezovanje čolnov. Zaprtost tovarne je ogled tega materialnega dokaza preprečila. Ob predstavitvi obročev pod neveljsko cerkvijo je bilo upoštevano tudi mnenje, da ti obroči niso bili namenjeni privezovanju čolnov (več Zika 2011 [1971–1976]: 19).

Vnovično zanimanje za vprašanje kamniškega jezera, ki ga je spodbudilo splošno zanimanje za izročilo na Slovenskem, je bilo vidno tako ob obletnici izkopa mamutovega okostja (Bezek B., D. 1998a) kot v refleksiji literarnih odmevov na to tematiko (prim. Učakar 2010) in drugje. V spominih tega časa, ki se navezujejo na obstoj jezera, je mogoče jasno razpoznati dve ravni – raven sporočanja o tem, kar so pripovedovali drugi, in raven, ki o jezeru ne poroča kot o nečem, o čemer »se pripoveduje«, temveč o nečem, kar »je bilo«. Ti spomini se prepletajo s spoznanji, ki so se ohranila zaradi domoznanskih zapisov in razlag učiteljev pri pouku domoznanstva. Tem pogledom jasno nasprotuje prepričanje, da so zgodbe o jezeru le del mitskega izročila, umaknjene v davno preteklost.

Vprašanja, povezana z življenjem in izročilom kamniškega območja

Nasprotujoča si mnenja o obstoju jezera so se zdele ne le samoumevna, temveč so bila tudi del moje lastne presoje tega izročila. Kako razumeti zvonjenje v spomin na razlitje jezera, če si ob tem ni mogoče predstavljati, da v času, ko je že stala neveljska cerkev, ni bilo Kamnika? Vprašanja so se nanašala tudi na sam Kamnik. Zakaj je prehod med mestom in predmestjem Šutna, Klanec, čez katerega je tekla glavna prometna os, pomenil tako ostro mejo, kot se je izražala v šegah in navadah, medtem ko pri drugih kamniških predmestjih takšnega nasprotja ni bilo, in zakaj je župnijska cerkev ostala ves čas cerkev na Šutni, medtem ko mesto samo cerkve vse do časa turških vpadov ni imelo? Zakaj je imela Šutna poseben status?

Vsakodnevno zvonjenje v neveljski cerkvi je bilo del zadolžitve cerkovnika, ki so jo, tako kot druge zadolžitve, farani plačevali. Nevlje so bile vas, kjer so, kot kažejo podatki s konca devetnajstega stoletja, prevladovali mali kmetje; Neveljčani do nekaterih cerkvenih pobud niso bili posebno odprti.¹⁰ Čeprav je bilo v župniji nekaj večjih kmetij, so morali biti stroški, ki so

9 »Lange sollen in der Gegend Stein und Sandhaufen zu sehen gewesen sein, die dieses Elementar-Ereignis geschafften.«

10 Spomenica župnije Nevlje.

si jih ljudje delili z biro, utemeljeni: v smiselnost tega zvonjenja so morali biti torej farani povsem prepričani. Ker ob nedeljah in praznikih ni zvonilo, kaže, da je bilo cerkovniku zvonjenje sredi popoldneva, ki je bilo glede na druge cerkve izjemno, odveč. Vaščani so torej z zvonjenjem ohranjali nekaj, kar je imelo poseben pomen. To zvonjenje se je ohranilo v času skupne jugoslovanske države, tudi v socializmu, ukinjeno pa je bilo kmalu po slovenski osamosvojitvi, v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja, ko so z demokratizacijo družbe številne šege, povezane s katoliško cerkvijo, vnovič oživele: to zvonjenje je namreč župnika, ki je tedaj nastopil službo v Nevljah, motilo pri popoldanskem počitku. Župnikova volja je bila očitno močnejša od razlogov, ki so zvonjenje z malim zvonom v neveljski cerkvi ohranjali skozi stoletja.

Umestitev neveljske cerkve na rob male terase je s stališča iskanja najugodnejših in najbolj smiselnih rešitev, ki naj bi na splošno veljale, nerazložljiva: oporni zid namreč ni zagotavljal obrambe, saj cerkev z vzhodne in južne strani ni bila z ničemer zavarovana. Poleg tega je zid zahteval stalna popravila in utrjevanje, kar je bilo za razmeroma revno faro velik strošek. Nevljica, ki je tekla tik pod cerkvijo, je oporni zid ogrožala do te mere, da so se leta 1938 lotili regulacije, pri čemer so odkrili okostje mamuta (Bezek 1998a).

Zanimivo se mi je zdelo tudi to, da je Klanec predstavljal tako izrazito mejo. Ta meja je bila posebno vidna v šegi velikega tedna, imenovana »strašenje Boga«. Že pred nastopom velikega tedna so fantje v meščanskih hišah in v trgovinah zbirali leseno embalažo, jo znosili na kup in jo po obredih velikega tedna z velikimi palicami, imenovanimi »porajkli«, s silnim truščem razbili. Veljalo je strogo pravilo, da smejo fantje s Šutne zaboje zbirati le na Šutni, fantje iz mesta pa v mestu. Klanec je bil meja, ki je niso smeli prestopiti, ta ločnica pa je bila vidna tudi ob promenadah: meščani so se namreč sprehajali le do Klanca.

Ob tem je še vedno ostalo tudi vprašanje, zakaj je župnijska cerkev v Kamniku v predmestju Šutna: ob tem, da je mestno središče nastalo severno od Malega gradu, in ob tem, da so bila na Klanecu mestna vrata, kjer se je končal varni prostor mestnega središča, sta postavitve in ohranjanje župnijske cerkve v predmestju Šutna močno nenavadna; da je Kamnik do leta 1232 v cerkvenoupravnem pogledu spadal pod Nevlje, ne preseneča: težišča družbene moči so se prenašala, s tem pa so se prenašala tudi cerkvenoupravna središča. Ohranjanje vloge cerkve v predmestju Šutna teh premikov ne kaže. Kratkotrajna prekinitev tega statusa v času največje nevarnosti turških vpadov (Valvasor 1689, VIII: 809) tega dejstva ne spreminja, saj se je po umiku te nevarnosti prejšnje razmerje vrnilo: frančiškanska cerkev v mestu je začasni status župnijskega središča izgubila.

Med ta vprašanja so se vpletala pričevanja o jezeru, ki sem jih odkrivala med ljudmi in v pisnih virih, tudi tistih, ki se uvrščajo med pravljice ali povedke (Podbrežnik Vukmir, Kotnik 2009: 152–154); dopolnjevala so jih spoznanja o izročilu o zmaju in o pesmi, ki priča o njem, in se poglobljala ob primerjavi z izročilom o verovanju v moč vodnega božanstva, izpričanega v izročilu (Klobčar 2014b). Presenečale so tudi nezarastle

Cerkev svetega Jurija v Nevljah se je na izročilo jezera navezovala s poimenovanjem Sveti Jurij ob jezeru, z umeščenostjo neposredno ob škarpo, ki jo je pred regulacijo ogrožala Nevljica, z vsakodnevnim zvonjenjem ob tretji uri v spomin na čas, ko naj bi jezero odteklo, in z obroči v škarpi. (Foto: Peter Naglič, 1938. Izvirnik hrani Matjaž Šporar, Šmarca.)

strme pečine Malega in Starega gradu, ki jih je mogoče opazovati na upodobitvah od konca sedemnajstega do sredine devetnajstega stoletja. Da bi bile te pečine gole zaradi lomljenja kamenja, bi težko verjeli, saj bi s tem prebivalci neposredno ogrožali objekte na hribu. Če so jih čistili, da bi preprečili razraščanje korenin in posledično krušenje sten, ni razumljivo, da tega niso počeli tudi v devetnajstem in dvajsetem stoletju, ko si je mesto opomoglo in ko so meščani začeli služiti s turizmom.

Kako torej razumeti poročila o jezeru, povezana s temi pomisleki, ob tem, da je bil obstoj jezera bodisi povsem zanikan (prim. Cevc 1958: 138) bodisi umeščen v čas pred vsaj dvajset tisoč leti (Gabrovec 1985: 6; Učakar 2010: 193)? Kako ob tem razumeti zvonjenje, če kaže na to, da so morali biti prebivalci, ki jih je groza ob strahovitem dogodku najverjetneje prisilila v zaobljubo vsakodnevnega zvonjenja, že pokristjanjeni? Zvonjenje se je v krščanski liturgiji sicer uveljavilo, ko je papež Sabinijan (604–606) zapovedal oznanjanje kanoničnih molitvenih ur z zvonovi (Ambrožič 1993: 25; nav. po Kovačič 2013). V obdobju, ko so bili farani cerkve svetega Jurija v Nevljah že pokristjanjeni, je moral biti nekje tudi Kamnik. Izročilo o jezeru ima torej svojo pričevalnost, hkrati pa je v časovnem sosledju tudi nelogičnost, ki s samim izročilom na videz ni ponujala rešitve.

Izraz Šutna: nov pogled na preteklost mesta

Uganka tega časovnega sosledja se mi je zdela nerešljiva, dokler nisem pri svojem siceršnjem folklorističnem delu prišla do raziskave tematike naravnih nesreč: obravnavala sem namreč pesemske odzive na potres v Lizboni leta 1775 (Klobčar 2015). Iskanje geneze te pesmi me je privedlo do primerjave z nemškimi pesmimi. Pesmi o lizbonskem potresu, ki sem jih dobila iz Deutsches Volksliedarchiv v Freiburgu, pa niso omogočile le te primerjave, temveč sem ob njih postala pozorna na nekaj, kar me je povsem prevzelo: v različnih nemških različicah se namreč pojavlja izraz »der Schutt«, ruševina. Ena od njih navaja:

*Über fünfzigtausend Seelen   Več kot petdeset tisoč duš
Liegen in dem Schutt zerstöt ...   leži v ruševinah uničenih ...
(Richter 1972: 6)*

Beseda der Schutt, ki je v zvezi s Kamnikom doživela nekaj razlag (Zika 2011 [1971–1976]: 33), torej označuje ruševino, ruševine, grušč, groblje, nasip, zasip (prim. Bezljaj 2005: 137; Snoj 2009: 421).

Moja dotedanja iskanja odgovorov na dileme o kamniškem jezeru so z razlago, da je sedanje predmestje Šutna poimenovano po nemškem izrazu za ruševine, dobila povsem novo perspektivo. Po tej razlagi bi bil prvotni Kamnik, ob katerem je bilo lahko jezero še v času, ko je bilo v naših krajih že razširjeno krščanstvo, torej na Šutni, na prisojnem pobočju od Žalskega hriba in Malega gradu proti Novemu trgu. Razlitje jezera naj bi povzročilo, da je voda porušila in odnesla ne le povezavo med Malim in Starim gradom, temveč tudi naselje, ki se je naslanjalo na to pobočje – prvotni Kamnik – prestižno naselje s središčem na prostoru, ki danes pripada Šutni, grajeno iz kamenja. Kamnik, Stein, znamenje moči in bogastva, naselje z varno naslonitvijo na pobočje in umeščeno ob donosno trgovsko pot, z ugodnimi možnostmi za bivanje in izjemno slikovito okolico.

S to interpretacijo sem vnovič pregledala starejše objave in zasledovala morebitne zapise o Šutni kot o starejšem kamniškem naselju, in sicer predvsem kot pričevalnost o sočasnem ustnem izročilu. Zapis iz leta 1880 obe poimenovanji, Šutno in Kamnik, sicer navaja v obratnem zaporedju, kot bi pričakovali, omenja pa rimsko naselje na območju današnje Šutne: »*Da so Rimci še gotovo imeli pot iz Šutne, sedanjega Kamnika, skoz tuhinjsko dolino na Štajersko, si moramo misliti uže iz strategičnih ozirov /.../*« (Piskar 1880: 4). Ta zapis pa vendarle izraža le predvidevanja.

Zelo jasen pa je v tej opredelitvi Kamničan Josip Benkovič. Leta 1892 je v enem od svojih prispevkov izročilo o jezeru sicer poimenoval bajka, hkrati pa je jasno povedal, kje naj bi bil v času, ko je bilo še jezero, prvotni Kamnik: »*Kako se je mesto začelo, ne da se pojasni, ker ne moremo predreti neprodorne temine bajne starodavnosti. Bajka pripoveduje o jezeru, ki se je širilo od Malega in Starega Grada tje do mekinskega gozda. Po raznih okolnostih smemo sklepati, da se je zrcalila nekda tu zelena jezerska plan. /.../ Ljudska bivališča so stala tedaj na mestu, kjer stoji*

sedaj predmestje Šutina.« (Benkovič 1892: 518) Tudi Ivan Zika je, čeprav poimenovanja Šutna ni povezoval z nemškim izrazom za ruševine, Šutno prepoznal kot starejši poselitveni prostor Kamnika (Zika 2011 [1971–1976]: 33), in sicer zaradi ugodnejših bivalnih možnosti.

Ne glede na redkost teh mnenj se je predvidevanje o Šutni kot prvotnem Kamniku zdelo vedno bolj verjetno. Katastrofa, ki je zadela to naselje, je bila očitno silovita, sicer ta del mesta ne bi dobil imena »Schutt« in bil s tem v celoti označen kot ruševina, groblje. Kaj je ostalo od tega, kar je bilo, lahko samo ugibamo, kaj se je dogajalo po katastrofi, prav tako. V listini iz leta 1362 pa se že omenja Šutenski potok. Izraz Šutna se je prvič pojavil leta 1438, ko je imel kovač Miha hišo »an der Schütt« (Otošec 1985a: 21).

Kaj ta interpretacija dogodka pove o nadaljnji usodi Kamnika? V zapisu neznanega kronista, ki je v italijanskem jeziku opisal davno zgodovino Kamnika, sta navedeni rast mesta na izpraznjenem prostoru in nakazana vloga Ogleja (Stele 1922–1928: 69; Cevc E. 1958: 141). Cerkev na Šutni je ostala izven Kamnika, danes vidnega kot mestno središče. Razlogi, da je cerkev ostala na Šutni, mesto pa se je razvilo na drugi strani Klanca, po tej interpretaciji torej ne govorijo le o mestu in predmestju, temveč o dveh naseljih, ki nista nastali sočasno.

Kamnik – zgodba dveh naselij?

Ob predpostavki, da je prvotni Kamnik doživel katastrofo, je morala biti vnovična zgraditev mesta razmeroma hitra: v izročilu o življenju v Kamniku namreč ni čutili prekinitve. Ob izjemnem položaju Kamnika, ki je bogatel zaradi obvezne, t. i. prisilne ceste, bi bilo to pričakovati. V srednjem veku so morali namreč trgovci s svojim blagom na posameznih relacijah uporabljati določene ceste, ki so vključevale ne le predvidene mitinske in nabitkovne postaje, temveč tudi določena mesta, ki so se pri tem na različne načine gospodarsko okoriščala, med drugim z izvajanjem skladiščne pravice. Status prisilne ceste je v času, ko je bil na kamniškem Starem gradu sedež visoke plemiške rodbine Andeško-Meranskih, dobil tudi Kamnik (več Vilfan 1985: 99–100, Kosi 1998: 39), vendar ga je po letu 1504 izgubil (Vilfan 1985: 103–104).

Postavitev novega Kamnika na izpraznjenem prostoru, kot jo predpostavlja ta interpretacija, je izhajala iz koriščenja izjemnih privilegijev oziroma iz potrebe zemljiških gospodov po ohranjanju prisilne ceste. Po tej razlagi je novi Kamnik nastal na drugi strani Klanca, v območju, ki je nudilo slabše bivalne možnosti. Hitra postavitev mesta, ki jo je z razlago o porušitvi prvotnega Kamnika mogoče predpostavljati, je poleg tega zahtevala ustrezno finančno podlago in jasen finančni interes. Ob tem ne kaže prezreti, da se je sedanja Japljeva ulica imenovala Židovska in da je bila to sprva glavna ulica v nastajajočem naselju severno od Malega gradu. Da ime ni bilo naključno, kažeta omembi dveh Judov v drugi polovici štirinajstega stoletja. Josip Benkovič je to povezal z blagostanjem v mestu: po njegovem poročanju »*je koncem srednjega veka blaginja v Kamniku procvitala tako, kakor razven v Ljubljani, v*

nobenem mestu na Kranjskem; celó dva žida, Müsch in Chatszchim, sta tu stanovala okoli l. 1370« (Benkovič 1892: 519). Ob navedenih okoliščinah pri tem ni šlo le za blaginjo.

Na verjetnost, da so bile hiše severno od Malega gradu postavljene hitro, kažejo sledi višine prvotnih stavb, kot ga z izkopom portala razkriva hiša na Trgu svobode št. 8. Na to spreminjanje jasno opozarja tudi neobjavljeni podatek o najdbi v sedanji Prešernovi ulici: lastnik ene od hiš¹¹ mi je ob mojem terenskem delu leta 1992 poročal o najdbi kamnite stražarske ute pod nivojem pritličja njegove hiše. Te najdbe si tedaj nisem znala razložiti, saj mi ni bilo jasno, zakaj bi bila takšna uta pogreznjena v tla. Informator najdbe v času njenege odkritja ni želel razkriti tedanjemu Zavodu za spomeniško varstvo, ker se je bal izkopavanj.

Spreminjanje nivoja objektov pa ni bilo izpričano le severno od Malega gradu, temveč tudi na Šutni: Valvasor namreč poroča, da se je zvonik šutenske cerkve zaradi mehkega terena ugreznil za celo nadstropje (Valvasor 1689, VIII, 810). Ta »ugreznitev«, zaradi katere so morali v zvoniku na novem nivoju tal narediti nova vrata, je bila v predstavitvi kamniškega območja označena kot zanimivost, primerljiva s poševnim stolpom v Pisi (Sima 1891: 133). Stiasny je ob tem navedel tudi možnost, da je teren nasut (Stiasny 1894: 68). Po Steletovem mnenju je te zaključke povzročilo dejstvo, da zvonik nima »zoklja s prirezanim zidcem« (Stele 1922–1928: 28).

Dvig nivoja zaradi nasipanja cest je sicer splošen pojav, dvig nivoja na raznih delih Šutne pa je neenakomeren: na nivoju severno od glavne ulice, proti Kolodvorski ulici, je mogoče zaslediti tudi poročila o ostankih starih zidov, vrat itn. Poleg tega ti ostanki zidov kažejo na drugačno postavitve nekaterih stavb. Predel Šutne južno od glavne ulice kaže, kot je mogoče sklepati po sakralnem objektu, na katerega so naleteli leta 1971, bistveno večjo spremembo nivoja. Ali to pomeni, da so na Šutni načrtno in dokaj enotno izravnali tla, tako kot so načrtno ustvarili oba vzdolžna stavbna niza na obeh straneh ulice?

Ob predpostavki, da je Šutna porušeni stari Kamnik, torej to, kar je jugozahodno od Klanca veljalo za ugrezanje, pomeni nasutje. To nasutje lahko pomeni dvig nivoja zaradi samih ruševin. O nasutju sicer ni bilo nobenih poročil, prav tako so bila skromna poročila o starejših najdbah v tem delu mesta. Veljavnost te hipoteze lahko potrdijo le arheološki dokazi, skromnost pričevanj pa to preverjanje močno otežuje.

Kako torej slediti materialnim pričevanjem o starejši naselitvi tega prostora? Glede na to, da so tako v Tuhinjski dolini kot na Mengeškem polju izpričani sledovi iz obdobja rimskega imperija, bi takšne sledove moralo izpričevati tudi morebitno naselje v Kamniku. Zavedanje o teh sledovih je oblikovalo pogled na ta čas predvsem od konca devetnajstega stoletja naprej. V Tuhinjski dolini je bilo zabeleženih več sledov, ki pričajo o vlogi tega območja v tem času, predvsem s pričevanji poznoantičnega mozaika v Šmartnem, izpričanimi leta 1881, poročili o Rosovih grobljah (več Cevc E. 1960) in zakladu pod Ivanjkom (Sima 1891: 159) in

s sledovi rimskih gradišč pri Motniku (Urankar 1940: 11; Šašel 1975).

Te najdbe kažejo na pomen prometne povezave skozi Kamnik. Rimska doba je v Kamniku sicer zabeležena, vendar so ta pričevanja zelo skromna. Tudi ta skromnost pričevanj je omogočala domnevo o obstoju naselja v tem času: »Čeprav so najdbe skope, lahko iz njih sumarno sklepamo na obstoj vasi ali zaselka v rimski dobi.« (Šašel 1985: 10) Na vrtu nekdanje Lavrenčičeve hiše na Šutni so bili najdeni kovanci, ki jih je lastnica hiše predala Josipu Nikolaju Sadnikarju; med njimi je bil tudi sesterec Maksimina Tračana, kovan v času med marcem 235 in januarjem 236. Na tem vrtu so bili izpričani tudi ostanki zidovja (Gabrovec 1975a).

Sodobne arheološke raziskave kljub redkosti najdb omogočajo sklepanje o pomenu kamniškega območja v antiki. Arheološke sledi iz tega obdobja so namreč izpričane v Žejah in Kaplji vasi pri Komendi ter v Loki pri Mengšu (Vidrih Perko, Sagadin 2004: 215–216), na Malem gradu (Štular 2009: 143), v Suhadolah, poleg Zapric pa tudi na Jeranovem v Mekinjah, in sicer ob šoli, in v Nevljah (Horvat 2006: 39; Štular 2009: 17), to podobo pa dopolnjujejo tudi novci, najdeni v spodmolu pri izviru potoka Ribnik v Godiču pri Kamniku (Bitenc, Knific 2001; nav. po Vidrih Perko, Sagadin 2004: 216) in zakladne najdbe v jami pod Stiško vasjo (Vidrih Perko, Sagadin 2004: 217).

Vlogo Kamnika v rimskem času razkriva eden od nagrobnikov lapidarija v Medobčinskem muzeju Kamnik, nagrobnik Gaja Dindija Blanda, ki kaže na povezavo med akvilejsko družino Dindijcev in Kamnikom. Akvileja – Oglej – je bila »eden redkih antičnih centrov za predelavo jekla«; tam so bila tudi »skladišča železarskih polizdelkov in izdelkov iz zaledja« (Vidrih Perko, Sagadin 2004: 211). Družina Gaja Dindija Blanda je izšla iz starega etruščanskega mesta Paeneste blizu Rima, kjer so bili visoko razviti kovinarska obrt, izdelovanje nakita in bronastega posodja. Vse to kaže na verjetnost, da se je tudi kamniški pripadnik te družine ukvarjal z metalurško dejavnostjo v najširšem pomenu – s pridobivanjem surovin, izdelovanjem kovinskih predmetov, s trgovino in transportom (Zupančič 2003: 8; Vidrih Perko, Sagadin 2004: 208). Glede na arheološka odkritja v kamniških planinah (Cevc T. 1997), ki razkrivajo povezovanje planšarstva in rudarstva (Vidrih Perko, Sagadin 2004: 210), se odpira tudi vprašanje teh povezav v zaledju Kamnika.

Zaprice so zanimive tudi zaradi razlage imena, povezane s pojmom »zapreti«: »Koj pred Šutno, na mičnem, skalnatem vzvišku je zala grajščina, Zaprice (Steinbüchel), imenovana tako, ker pod njo so bila v poprejšnjih časih 'šutenska vrata'« (Ogrinec 1870: 227). Zaprice se omenjajo prej, kot se v virih omenja Šutna: leta 1301 je Friderik z Zapric prodal gornjegrajskemu samostanu svojo hišo blizu vrat na Klanecu z zemljiščem (Otošec 1985a: 20). Ob tem pa se vsiljuje vprašanje, ali razlaga o veliki katastrofi in nastanku novega Kamnika severno od Malega gradu pojasnjuje, zakaj najdb iz časa rimskega imperija ni v samem središču mesta?

Nov pogled na preteklost Šutne je narekoval nadaljnje preverjanje pričevanj o porušenem naselju. Ob

11 Podatke sem posredovala Zavodu za varstvo kulturne dediščine v Kranju.

Zvonik cerkve Marijinega brezmadežnega spočetja na Šutni je zbujal pozornost tudi zaradi domnevnega ugrezjanja. Nova interpretacija predpostavlja, da je cokel zvonika zakrilo nasutje. Šutna pred letom 1908, dopisnica. (Zasebna last)

zelo skromnih najdbah, ki so arheološko izpričane, je bilo o tem mogoče najti veliko ustnih pričevanj. Večinoma se vežejo na najdbe kosti; na podlagi teh najdb, ki jim je mogoče slediti na vsem obsežnem območju Šutne, se je v ustnem izročilu ustvarilo prepričanje o obsežnem pokopališču. Območje domnevnega pokopališča, na katerega bi sklepali na podlagi najdb človeških kosti, bi bilo tako precej večje kot sam Kamnik severno od Malega gradu. Vseh teh najdb na Šutni torej ni mogoče pripisati pokopališču. Najdbe kosti so imele tudi druge interpretacije. Ob zidavi železniške postaje na Zapricah je Stiasny poročal: »Pred mestom Kamnikom so sezidali kolodvor. Ko so zidali klet, izkopali so veliko človeških kostij. To so bili namreč zadnji ostanki tu pokopanih Francozov.« (Stiasny 1890). Ker je bilo v Mekinjah v času francoske okupacije vojaško pokopališče, je verodostojnost te trditve vprašljiva, posebno če upoštevamo, da ljudje na pokopališčih niso načrtovali gradenj.

Ljudje na najdbe večinoma niso bili dovolj pozorni ali pa so jih namerno prikrili, včasih pa so bili za to, da najdb ni opazila stroka, razlogi drugje. Na pomen posameznih pričevanj kaže primer, odkrit ob prenovi hiše Šutna št. 52, nedaleč od cerkve. Tam je bil meter pod nivojem cestišča najden del kamnitega odtoka. Poleg tega sta skrbna lastnika pri obnovi notranjosti v kleti odkrila zazidan domnevno romanski portal in na najdbo opozorila spomeniškovarstveno službo. Najdba tega portala na Šutni odpira vprašanje, ki razmislje vrača v izhodišče: kako da je bil v tem delu mesta, ki velja za predmestje, in sicer v predelu, odmaknjenem od

središča mesta, zidan objekt s tako oblikovanim portalom? Vprašanje je toliko bolj zgovorno zato, ker je Mali grad v začetku trinajstega stoletja opredeljen kot mestni grad, medtem ko »o obstoju naselbine nimamo nobenih arheoloških podatkov« (Štular 2009: 167).

Vnovičnega razmisleka je vredno tudi odkritje na župnijskem vrtu, na obzidanem prostoru južno od cerkve, kjer je bilo do leta 1738 pokopališče. Leta 1971 so ob zaščitnem izkopavanju ob gradnji prizidka k vrtcu z večjo zaščitno sondo ugotovili temelje in spodnje dele sten porušene romanske cerkve. Po mnenju kustosa Medobčinskega muzeja Kamnik, Marka Lesarja, gre pri tem lahko za cerkev, »pri kateri je bil leta 1207 župnik Ulrik (dominus Wolricus plebanus de Stein)«, ali za cerkev, »ki so jo leta 1232 iz špitalske povzdignili v župnijsko, saj je kamniška Marijina cerkev tudi kot stavba že izrecno omenjena (Ecclesia Santae Mariae apud Stain).« (Lesar 2001: 11) Hitra ustavitve izkopavanj je onemogočila nadaljnjo interpretacijo, na kar je avtor ob izidu umetnostnozgodovinske monografije o šutenski cerkvi jasno opozoril: »Najdba bi zaslužila nadaljnjo sistematično raziskavo, saj gre za očitno veliko cerkev, segala je vse do ceste, obok 'kripte' je meril okrog 8 m.« (Lesar 2001: 11)

Te najdbe opozarjajo na to, da je veliko razkritih sledov starejše naselitve ostalo zamočanih. Med njimi so tako odkritja zidov, nepojasnjenih vrat in raznih drobnih predmetov, ki so se razkrili ob globljem kopanju, od steklovine, kovaškega orodja, najdenega globoko pod zemljo, do osebnih predmetov. Med odkritji, ki so se izmaknili strokovni pozornosti, pa je tudi ka-

nal, ki poteka po sredini Šutne. Odkrili so ga Nemci, ko so delali kanalizacijo, in ga v prerezih tudi posneli.¹² Tudi starost tega kanala čaka na presojo arheologov. V ta sklop sodi tudi nedavna najdba prej zasute obokane »kleti« na južnem robu Šutne, ki jo sestavljata dva vzdolžna prostora.

Vsa ta odkritja razkrivajo dragoceno stavbno dediščino, hkrati pa tudi bistvo problema: razlitje jezera, kot ga izpričuje izročilo, naj bi sprožilo porušitev naselja, zgrajenega iz kamnja. Od tod ime Šutna, Ruševine, Groblje. Sodeč po izročilu in razlagi imena Šutna, kot se kaže ob tej primerjavi, je velika naravna nesreča torej naselje, grajeno iz kamnja, razrušila, hkrati pa ruševine opozarjajo na prestižni pomen kamna v Kamniku. Interpretacija imena, ki jo navaja Valvasor, torej poimenovanje Kamnika po okoli ležečem kamenu (Valvasor 1689, XI: 541), ki se je ustalila (Stiasny 1894: 19), je interpretacija iz Valvasorjevega časa in je za ta čas tudi povsem razumljiva. Takrat je bila ravnina, koder se je razlilo jezero, nasuta s kamenjem. Nekdanji Kamnik¹³ pa je bil prestižno naselje, zgrajeno iz kamnja: kamen je bil znak bogastva, moči in ugleda. Povsem porušeno naselje, spremenjeno v grobljo, torej s tem razumevanjem nemo priča o nekdanji veličini Kamnika in o njegovem pomenu.

Izročilo o jezeru kot izziv za nadaljnje raziskovanje

Vprašanja, ki so me vodila v temeljit pretres izročila o kamniškem jezeru, so me prek primerjalnega gradiva, povezanega z imenom Šutna, pripeljala do nekaterih zaključkov. Predpostavka o jezeru in njegovem razlitju pojasnjuje velika nasprotja med mestom in Šutno; Šutna naj bi ob vnovični zgraditvi ostala le predmestje, sklepanje o prvotnem naselju na tem območju, poudarjenem z osrednjo osjo, cesto, pod katero poteka doslej nepojasnjena kanalizacija, pa razlaga ohranjanje ceste čez Klanec. Ob teh predpostavkah tudi pri-povedi o jezeru dobijo večjo težo. S tem pogledom se z večjo pozornostjo kaže ustaviti tudi ob tisti razlagi imena Žale, ki je opozarjala na sorodnost s hrvaškim izrazom za zaliv oziroma prod ob morski obali (Zika 2011 [1971–1976]: 27). To povezavo nakazuje tudi dejstvo, da so kamniškim Žalam v devetnajstem stoletju rekli Spodnje Žale, za razliko od Zgornjih Žal, kot so imenovali Laniše (Melik 1985: 53). Teh domnev pa ni mogoče potrditi brez arheološko preverjenih dokazov.

Arheološka izkopavanja v Kamniku, ki so potekala od leta 1977 pod vodstvom arheologa Milana Sagadina oziroma tedaj še skupnega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju, so bila večinoma namenjena raziskavi Malega gradu. Ta del je tedaj potreboval sanacijo, za nadaljevanje izkopavanj pa sredstev ni bilo. Izkopavanja so prinesla vrsto odkritij, pomembnih za Kamnik (Sagadin 1997), in spremenila pogled na preteklost in vlogo Malega gradu (Štular 2006; 2009). Veliko je ostalo neodkrita, predvsem območje lipovega drevoreda, kjer je prvotni pohodni nivo približno dva metra pod obstoječim (Sagadin 1997: 106). Po ljudskem izročilu naj bi ljudje na to ob-

Portal v hiši na Šutni, odkrit ob obnovitvenih delih, opozarja na pomen tega dela Kamnika v srednjem veku, hkrati pa odpira vprašanje razmerja med mestom in predmestjem Šutna. (Foto M. Klobčar, 2015)

močje prinašali zemljo v vrečah, da so površino zravnali, s tem pa naj bi prekrili mozaike. Brez arheoloških izkopavanj je to izročilo povsem nepreverljivo.

Ob odkritju zazidane odprtine nad južno prepadno steno je arheolog Sagadin opozoril na morebitni odlom skalne police (Sagadin 1997: 109). Odlom skalne police, do katerega bi lahko prišlo ob domnevni porušitvi pregrade med Malim in Starim gradom, sam po sebi ne potrjuje izročila o razlitju jezera: strmina lahko pomeni namerno nedostopnost, saj je bila težka dostopnost romanskih gradov njihova zaščita. Kljub temu ob odkritju te odprtine ni mogoče povsem odmisлити možnosti obstoja naselja na južnem pobočju Malega gradu, ki ga predpostavlja teorija o Šutni kot prvotnem Kamniku. Vrata so, tako kot nedavno odkrita predvidoma romanska vrata v hiši na Šutni, zazidana, in sicer z rečnim kamnjem, zazidali pa so jih, ko je južno od Malega gradu zazijal prepad. Da bi to pobočje lahko odnesla sila razlite vode, kažejo primerjave s starejšimi upodobitvami, ki še sredi devetnajstega stoletja jasno razkrivajo gola pobočja hriba. Tako pobočje je vidno tudi v upodobitvah Starega gradu iz 17. stoletja.

Na razmislek o veliki katastrofi, ki je po tej teoriji

12 Načrte hrani Komunalno podjetje Kamnik.

13 Za povezave imena Kamnik tako z naseljem kot z gradovoma glej Štular (2009: 32–34).

zadela Kamnik, se navezuje tudi ugotovitev, povezana s postavitvijo obrambnega stolpa na drugi strani malo-grajske ploščadi. Presenetljiv je namreč soobstoj ruševin in graditve novega dela, saj »primera, ko bi na pogoreli polovici prestižnega gradu prebivalci ne počistili niti ruševin, hkrati pa bi drugi del služil kot regionalno upravno središče, v Evropi ne poznamo.« (Štular 2009: 153) Prav ta pojav namreč presenetljivo spominja na to, kar naj bi se po teoriji o porušitvi nekdanjega Kamnika zgodilo v mestu: novo naselje pod Malim gradom s pravicami porušenega Kamnika naj bi nastalo ob obsežnih ruševinah, ob povsem porušenem območju, ki je s tem dobilo lastnost prostrane groblje – Šutna. S tem razumevanjem je bila namreč Šutna ne le veliko območje ruševin, velika groblja, temveč ob katastrofi, ki jo s tem predpostavljamo, tudi veliko grobišče. Arheološka odkritja na Malem gradu, ki jih Kamničani v času izkopavanja in po njih niso znali ovrednotiti, v kontekstu, ki ga ustvarjata jezero in nekdanji Kamnik, torej ponujajo razmislek globljih razsežnosti.

Na ta razmislek se navezuje tudi izročilo Drnovega, prav tako deležnega različnih interpretacij. Izročilo nasutost Mengeškega polja oziroma Drnovo razlaga z močjo vode, ki je predrila naravni jez, nasprotni pogled kamenje pripisuje rečnemu nanosu. Različnih interpretacij so bile deležne tudi najdbe na tem območju. Leta 1842 so ob popravilu ceste med Mengšem in Kamnikom naleteli na ostanke stavb in stebrov, ki se niso ohranili (Cevc E. 1960: 39). Ta najdba je sprožila domnevo o tem, da je na tem mestu stala rimska postaja »Ad quartodecimum«, s to lokacijo pa je A. Müller povezoval tudi nagrobna spomenika, ki se nahajata v kapeli sv. Kolomana v mekinjski cerkvi (MDZK Wien 1892: 62–63; nav. po Cevc E. 1960: 40, Šašel 1985: 11), in nagrobnik, ki so ga odpeljali v Dragomelj. Tako kot je ves čas navzoč dvom v pričevanja o kamniškem jezeru, so nekateri dvomili tudi v lokacijo teh najdb (Cevc E. 1960: 40) ali v samo lokacijo rimske postaje Ad Quartodecimo (Gabrovec 1975b).

Spomin na preteklost Drnovega pa so poleg pripovedi, ki opozarja na usodno vlogo vode na Drnovem (Trdina 1849: 60), ohranjale naključne najdbe, ki jim ljudje niso pripisovali posebne pozornosti: kmetje so namreč na tem območju vse do druge svetovne vojne pri oranju našli marsikaj, kar so odnašali na groblje. Pri tem so pogosto »naleteli na rimsko opeko ali obdelane kamne«, ki so bili nekoč del rimskih zgradb (Zika 2011 [1971–1976]: 25), ali pa na kose železa različnih velikosti in oblik, ki si jih niso znali razlagati.

Po drugi svetovni vojni so delavci Mengeškega obrača Agrokombinata groblje, kamor so ljudje nanašali kamenje in druge izkopane predmete, za boljšo izkoriščenost polj zravnali z buldožerji (Zika 2011 [1971–1976]: 25). Kamenje, ki smo ga šoloobvezni otroci v sklopu naravoslovnega dne še leta 1969 šli pobirati na Mengeško polje, je nosilo morda tudi te sledi. Spomin na izročilo stavb na tem območju se je umaknil veri v napredek. Ohranjale pa so se pripovedi o velikem jezeru, ki je nekoč, »v davnih časih«, predrlo jez med Malim in Starim gradom, zalilo prostrano Mengeško polje in uničilo tudi samostan menihov, po ljudskem izročilu minoritov, ki je bil nedaleč od homškega hriba.

Prav ta samostan pa je edini del zgodb o kamni-

škem jezeru, na katerega je spominjalo predvsem izročilo. Hkrati je ta, najbolj zbledeli spomin, narekoval tudi časovno umeščanje katastrofe. Na podlagi izročila o samostanu menihov je namreč Schumi razliti jezero umestil v čas pred letom 1320¹⁴ oziroma za leto 1300; leta 1300 je bil ustanovljen mekinjski samostan, ki naj bi ga pomagali graditi menihi iz reda manjših bratov (Schumi 1884–1887: 219).

Ali Schumijeva umestitev katastrofe v začetek štirinajstega stoletja oziroma v njegovo prvo polovico nakazuje možnost povezav z velikim potresom petindvajsetega januarja leta 1348, domnevno najhujšim v Srednji Evropi, ki naj bi terjal dvajset tisoč, po nekaterih podatkih pa štirideset tisoč žrtev? V tem potresu, ki je Kranjsko, Koroško in Štajersko izredno prizadel, je bilo, po Valvasorjevem poročanju sodeč, porušenih šestindvajset mest in štirideset gradov in cerkva. Veliko ljudi je izgubilo življenje ob samem rušenju, veliko žrtev pa je bilo tudi zaradi številnih požarov, poplav in kuge, ki je sledila. Potres je bil med štirinajsto in petnajsto uro po svetovnem času. (ARSO, Potres 25. januarja 1348) Ob razlitju kamniškega jezera naj bi se, kot pravi izročilo, zvon v neveljski cerkvi oglasil sam od sebe, kar tudi časovno sovпада s potresom: jezero naj bi namreč odteklo ob tretji uri popoldne, zato je v Nevljah odtlej ob tej uri zvonilo.

Izročilo, velikokrat nedoločljivo ali nelogično v svojih opredelitvah, hkrati pa neizčrpno v svoji pričevalnosti, govori pripadnikom različnih strok. Govori s skrivnostno zgodbo o zmaju, ki je »razbil razvotljeno goro«, da je odteklo jezero, s številnimi drugimi zgodbami, ki se kljub zanikanju jezera nikoli niso hotele povsem umakniti iz kamniškega lokalnega spomina. Govori z na videz povsem nesmiselnim ohranjanjem spomina na čas, ko je bila kmetija v Svatnem »prva zgór Kamænka«, in o številnih drugih časih in zgodbah o jezeru. Morda pa vendarle prav nadaljnje sledenje temu izročilu, naravnano s stališč različnih strok, pojasni vprašanja, ki so s pogledi na jezero spremljala obravnave kamniške preteklosti.

Sledenje temu izročilu¹⁵ in vprašanjem, ki jih odpira, je privedlo tudi do geološkega pregleda. Geološki profil vrtine, izvedene leta 1975 v sklopu geološko-geomehanskih raziskav pred graditvijo novega armiranobetonskega mostu v severnem delu Kamnika, na Fužinah, je pod zgornjo plastjo humusa pokazal jasno izražen sloj melja z rastlinskimi ostanki, kar dokazuje

14 Leto 1320 ima še en pomen: med omembami mestnih gostišč s pravnim običajem obstagija se v letih 1314, 1319 in 1320 omenja tudi Kamnik. Obstagij je pomenil osebno izterjavo neplačanih dolgov (dolžnikova priča – ali več prič – upniku obljubi, da bo ostala v izbranem gostišču toliko časa, dokler dolžnikov dolg ne bo poplačan in dogovor izpolnjen), kar posredno kaže na velike prenočitvene zmogljivosti Kamnika (Kosi 1998: 202).

15 To sledenje so mi omogočili Primož Zupan, Cene in Špela Grčar, Valentin Zabavnik, Justin Klanšek, Janez Repanšek, Andrej Kuhar, Silvo Uršič, Jože Repnik, Tina Romšak, Danijel Bezek, kamniški župnik Luka Demšar, neveljski župnik France Oražem, Ivo Stražar, France Malešič, Matjaž Šporar, Lovro Peterlin, Vido Kregar, Tadeja Šubic, Zavod RS za varstvo narave, območna enota Kranj, dr. Benjamin Štular, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, Matevž Bergant, GI ZRMK, z močno oporo pri delu pa tudi mož Franci Klobčar. Vsem iskrena hvala.

obstoj jezera.¹⁶ To so v maju 2015 potrdile dodatne geološke sonde, ki jih je opravil dr. Janko Urbanc.¹⁷

Te sledi morda vendarle pripovedujejo novo zgodbo nekdanjega Kamnika. Zgodbo, ki lahko da odgovor na vprašanje, kaj pomeni ledinsko ime Hude njive za njive južno od Kamnika oziroma od Krvavega znamenja v Podgorju, ime Hudle severno od Mengša in Hudo vzhodno od homškega hriba. V Reambulančnem katastru, ki je nastal med letoma 1867 in 1882, so namreč ta ledinska imena še ohranjena.¹⁸

Morda bo nadaljevanje te zgodbe pojasnilo, zakaj so obroči, o katerih govori izročilo, izpričani celo na dveh ravneh, in odprla nova vrata – tako tista, do katerih še nismo uspeli priti, kot tista v visoki škarpni na Šutni, ki na južni strani obdaja vrtove, ali vrata v zasutem sakralnem objektu na vrtu župnijske cerkve na Šutni. Morda bo prav v škarpni na Šutni prepoznalo tisto obzidje, v katerem naj bi bila nepojasnjena »vrata, ki gledajo proti Mengšu«, kot je omenjeno v listini iz leta 1232 (Otošec 1985b: 28). »Vrata, ki gledajo proti Mengšu«, proti travniku pod Kamnikom, kjer je po pripovedih ljudi strašilo, proti Hudim njivam in Drnovemu. In morda bo razkrivanje teh vprašanj nekoč tudi pojasnilo, kam so vodila vrata v južnem delu malograjskega obzidja in kdaj so jih za vedno zazidali.

Literatura

- ARSO, Potres 25. januarja 1348; <http://www.arso.gov.si/potresi/potresna%20aktivnost/potres1348.html>.
- A. S. 1804: Etwas über das Städtchen Stein. *Laibacher Wochenblatt*, 17, 1–2. URN:NBN:SI:DOC-DQQ49R2U, <http://www.dlib.si>.
- Jakob ALEŠOVEC, 1869: *Vrtomirov prstan ali zmaj v Bistriški dolini*. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmajer & Fed. Bamberg.
- Matjaž AMBROŽIČ, 1993: Zvonarstvo na Slovenskem. V: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 15. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani.
- Drago BAJT, Marta KOCJAN-BARLE idr. (ur.). 2007. *Splošni religijski leksikon A–Ž*. Ljubljana: Modrijan.
- Josip BENKOVIC. Kamnik. 1892: Prirodopisno-zgodovinski obraz. *Dom in svet* 11. 517–558.
- Bohuslav BENEŠ, 1970: *Svetská kramařská piseň*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyne.
- Benjamin in Danijel BEZEK, 1998a: *Po sledeh neveljskega mamuta*. Kamnik: Osnovna šola Frana Albrehta.
- Benjamin in Danijel BEZEK, 1998b: Terenski zapiski iz okolice Kamnika.
- France BEZLAJ, 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, IV, Š–Ž. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Etimološko-onomastična sekcija.
- Emilijan CEVC, 1958: Veronika z Malega gradu. *Kamniški zbornik* 4, 111–145.
- Emilijan CEVC, 1960: Poznoantični mozaik iz Tuhinjske doline. *Kamniški zbornik* 6, 35–48.
- Tone CEVC, 1997: *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Inštitut za arheologijo.
- Tom CHEESMAN, 1994: *The Shocking Ballad Picture Show*. Oxford, Providence: Berg.
- Anton DEBELJAK, 1932: Najstarejši slovenski letak. *Življenje in svet* 1932, knj. 12, št. 26. 688–689.
- Stane GABROVEC, 1975a: Kamnik. V: Gabrovec, Stane idr., *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za arheologijo: 184.
- Stane GABROVEC, 1975b: Mengeš. V: Gabrovec, Stane idr., *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za arheologijo: 193.
- Stane GABROVEC, 1985: Kamniško ozemlje v prazgodovini. V: Žontar, Jože idr., *Kamnik 1229–1979*. Kamnik: Kulturna skupnost Kamnik, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo. 6–12.
- Alfonz GSPAN, 1978: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*, I. knjiga. Ljubljana: Slovenska matica.
- Jana HORVAT, 2006: *Dekle je po vodo šlo. Rimski vodnjak iz Suhadol*. Kamnik: Medobčinski muzej.
- Marija KLOBČAR, 2011: »Voda, jaz ti darujem od dna do dna ...« Pesemske sledi verovanja v nadnaravno moč vode. *Studia mythologica slavica* 14. 181–193.
- Marija KLOBČAR, 2014a: Pesemsko obeščanje in ustvarjanje tradicije. *Traditiones* 43/ 3. 87–110. doi: 10.3986/Traditio2014430401.
- Marija KLOBČAR, 2014b: »V tem kraju lintvern ljudi je ...«: zmaj iz Kamniškega jezera in pesemsko izročilo. *Kamniški zbornik* 22. 81–91.
- Marija KLOBČAR, 2015: Songs about the Lisbon earthquake, or the Slovenian response to stories about someone else's misfortune. *Traditiones* 44/3: 53–72, doi: 10.3986/Traditio2015440303.
- Valentin KONSCHIEGG, 1857a: Geologische Excuse in Gesellschaft des k. k. Berggrathes und Chef-Geologen, Herrn M. V. Lipold. Das östliche Gebiet uon Oberkrain. Bamberg, Fedor, Kleinmayr, Ignac Alojz (17.01.1857). *Blätter aus Krain*, 1/3.
- Valentin KONSCHIEGG, 1857b: Das östliche Gebiet von Oberkrain: 13–14. Bamberg, Fedor, Kleinmayr, Ignac Alojz (24. 01. 1857). *Blätter aus Krain*, 1/4.
- Mojca KOVAČIČ, 2012: Pa se sliš ... *Pritrkavanje v slovenskem in evropskem prostoru*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Folkloristika 5).
- Miha KOSI, 1998: *Potujoči srednji vek*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC (ZRC 20).
- Leopold PODLOGAR 1913–1925: Kronika župnije Gozd. Nadškofjski arhiv v Ljubljani.

16 Geološki zavod Ljubljana, Dopolnjeno geotehnično poročilo o pogojih temeljenja mostu čez Kamniško Bistrico v Kamniku, Geotehnični in geološki profil vrtine K 11/75. Vavpotič, K., 1982; za podatke in za nadaljnjo sondažno raziskavo se zahvaljujem dr. Janku Urbancu, Geološki zavod Slovenije.

17 Dr. Janko Urbanc je dne 12. maja 2015 izsledke vrtine, izvedene leta 1975, preveril s štirimi dodatnimi sondami na različnih lokacijah na območju domnevnega jezera. Rezultati potrjujejo obstoj približno meter debele plasti jezerskih sedimentov – meljaste gline ali glinastega melja – pod tankim slojem humusa.

18 Arhiv Republike Slovenije, AS 181.

L. I., 1857: Stein in Krain. Bamberg, Fedor, Kleinmayr, Ignac Alojz (05.09.1857). *Blätter aus Krain* 1/36. 142–143. URN:NBN:SI:DOC-ZU3D-8F3A from <http://www.dlib.si>.

Marko LESAR, 2001: *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku*. Kamnik: Kulturni center.

Janez MAJCENOVIČ, 2001: Veronika z Malega gradu – ukleta grofica Andeška? V: Andreja Eržen in Toni Eigner, ur. *Groffe Andeško-Meranski. Prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku. Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija*, Kamnik, 22.–23. 9. 2000. Kamnik: Zveza kulturnih organizacij. 147–164.

Vasilij MELIK, 1985: Razvoj krajev, občin in okrajev na ozemlju kamniške občine. V: Žontar, Jože idr., *Kamnik 1229–1979*. Kamnik: Kulturna skupnost Kamnik, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo. 52–55.

Adolphe MORLOT, 1855: Die Sage von der Kirche am See bei den Südslaven. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*. 70–72.

Anton MRKUN, 1925: *Homec*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna.

Nepodpisano, 1891: »Bilder aus Krain I.«; Im Gebiete der Steiner Bahn, von Johann Sima, illustriert von Ladislaus Benesch. *Ljubljanski zvon* 11/12. URN:NBN:SI:DOC-HDP6OZXO from <http://www.dlib.si>. 765–766.

Nepodpisano, 1898: *Wasserheilstalt »Bad Stein« (in Krain) und Umgebung*. Stein: Verlag der Kuranstalt.

Nepodpisano, 1938: Mamuta odkopavajo. *Jutro* 65, 3.

Josip OGRINEC, 1870: Kamnik. Zgodovinsko-mestopisen obraz. *Letopis matice slovenske* 1870. 224–230. URN:NBN:SI:DOC-FZ6DKNKI from <http://www.dlib.si>.

Božo OTOREPEC, 1985a: Doneski k zgodovini srednjeveškega Kamnika. V: Žontar, Jože idr., *Kamnik 1229–1979*. Kamnik: Kulturna skupnost Kamnik, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo. 19–22.

Božo OTOREPEC, 1985b. Listina iz 1232 in starejša zgodovina Kamnika. V: Žontar, Jože idr., *Kamnik 1229–1979*. Kamnik: Kulturna skupnost Kamnik, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo. 23–32.

Breda PODBREŽNIK VUKMIR, Irena KOTNIK, 2009: *Čuden prečudež. Folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

A. PISKAR, 1880: Starozgodovinske stvari. Špitalič, Tabor, Kozjak in Kozji hrbet. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 1/38. 3–4, <http://nl.ijs.si/imp/nuk/dl/NUKP14041-1880.html>.

Ivan RAKOVEC, 1958: Geološki razvoj kamniške pokrajine. *Kamniški zbornik* 4. 5–32.

Lukas RICHTER, 1972. *Die schreckliche Pulver-Explosion zu Harburg und andere Echte und Wahrhafte Moritaten*. Berlin: Eulenspiegel Verlag.

S(imon) R(UTAR), 1894: Kamnik, zemljepisno-zgodovinski spis. *Ljubljanski zvon* 6. 376–377.

Milan SAGADIN, 1997: Mali grad v Kamniku. *Varstvo spomenikov* 37. 105–125.

Franz SCHUMI, 1882–1883: *Archiv für Heimatkunde* I. Laibach: Narodna tiskarna.

Franz SCHUMI, 1884–1887: *Archiv für Heimatkunde* II. Laibach: Narodna tiskarna.

Johann SIMA, 1891: *Im Gebiete der Steiner-Bahn. Bilder aus Krain* I. Laibach: Kleinmayr, Fed. Bamberg.

Marko SNOJ, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Založba Modrijan in Založba ZRC.

Spomenica župnije Nevlje od leta 1895. Župnijski urad Nevlje.

France STELE, 1937–1939: Izročilo Tomaža Steleta. Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku. *Etnolog* X–XI. 329–343.

France STELE, 1922–1928: *Politični okraj Kamnik*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

Ljudevit STIASNY, 1890: Francozi v Kamniku. *Vrtec* 20/11. URN:NBN:SI:DOC-Y9PVYMBM, <http://www.dlib.si>.

Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana: I. Kleinmayer in F. Bamberg.

Jaroslav ŠAŠEL, 1975: Motnik. V: Gabrovec, Stane idr., *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana. 191–192.

Jaroslav ŠAŠEL, 1985: Zgodovina nagrobnikov. V: Žontar, Jože idr., *Kamnik 1229–1979*. Kamnik: Kulturna skupnost Kamnik, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo. 10–13.

Benjamin ŠTULAR, 2006: Mali grad večji in starejši. *Kamniški zbornik* 18. 223–233.

Benjamin ŠTULAR, 2009: *Mali grad. Visokosrednjeveški grad v Kamniku*. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC.

Janez TRDINA, 1952 [1849]: Narodne pripovedke iz Bistriške doline. *Zbrana dela* IV. 13.

Ivanka UČAKAR, 2010: Nekoč je bilo jezero. *Kamniški zbornik* 20. 191–198.

Pavle URANKAR, 1940: *Zgodovina trga Motnika in okraja*. Ljubljana.

Johann Weichard Freiherrn VALVASOR, 1877 [1689]: *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Knjiga XI. Faksimile, Rudolfswerth: J. Krajec. 541–547.

Johann Weichard Freiherrn VALVASOR, 1995 [1679]: *Topografija sodobne vojvodine Kranjske*, ponatis in redakcija Branko Reisp. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Verena VIDRIH PERKO, Milan SAGADIN, 2004: Gorenjska v antiki. *Kamniški zbornik* 17. 207–224.

Marc WIEDMANN, 2010: Morlot, Adolphe. <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F28888.php>.

Sergij VILFAN, 1985: Prsilnost tuhinjske ceste, njen konec in gospodarsko nazadovanje Kamnika. *Kronika*, 33, 2/3. 99–105. URN:NBN:SI:doc-D1YU-DDO from <http://www.dlib.si>.

Ivan ZIKA, 2011 [1971–1976]: *750 let mesta Kamnika. Iz kamniške zgodovine*. France Malešič (ur.). Kamnik: Studio Dataprint.

Mirina ZUPANČIČ, 2003: *Lapidarij kamniškega muzeja*. Kamnik: Kulturni center.

Znameniti Kamničani in okoličani v leposlovju

Tako kot v poeziji, proznih in dramskih besedilih odsevajo skoraj vsi pomembni dogodki v kamniški zgodovini, so v književnosti našle svoj odmev tudi znamenite osebnosti iz Kamnika, Komende in okolice. Nekatere književnike so njihovo življenje, dejanja ali usoda tako prevzeli, da so jih postavili za osrednje like svojih biografskih in zgodovinskih romanov oziroma krajših pripovedi, drugi so jim posvetili svoje pesmi, v nekaterih primerih pa se pojavljajo le kot stranske osebe in ustvarjajo primerno scenografijo literarnemu dogajanju. Največ leposlovnih del je posvečenih pesniku Francetu Balantiču, generalu Rudolfu Maistru in župniku Petru Pavlu Glavarju.

Članek raziskuje pojavljanje znamenitih osebnosti s Kamniškega v leposlovju. Strokovna dela niso zajeta, prav tako ne esejistka in spomini.

Ključne besede: znamenite osebnosti iz Kamnika, Komende in okolice, leposlovje

Almost all important events in Kamnik history are reflected in poetry, prose and dramatic text or in memorial reports. As well many famous figures from Kamnik, Komenda and surroundings have found their reflection in literature. Some authors were so enchanted with figures' lives, fate and acts that they put them as the main persons in their biographical or historical novels or in short narratives. Many poems are dedicated to these figures by other authors or they are as supporting characters who create suitable scenography in the literary happening. Most belletristic works are dedicated to a poet France Balantič, general Rudolf Maister and Komenda parish priest Peter Pavel Glavar.

This article researches the appearance of Kamnik famous figures in the belles lettres. Neither professional works nor essays or memoirs are included.

Key words: famous figures from Kamnik, Komenda and surroundings, belles lettres

Tako kot je v književnosti mogoče slediti skoraj vsem pomembnim dogodkom v kamniški zgodovini, so v leposlovju, torej v poeziji, prozi in dramskih besedilih, našle svoj odmev tudi znamenite osebnosti iz Kamnika, Komende in okolice. Največ seveda tiste, ki so z osebnostjo, dejanji in ustvarjalnostjo ter s svojo usodo najbolj zaznamovale tudi širši prostor. Pred bralci se na podlagi dokumentarno izpričanih dejstev kažejo osebnosti, kot jih je s svojimi očmi videl pesnik ali pisatelj. Med njimi po količini in tudi po kakovosti literarnih besedil, v katerih se pojavljajo, najbolj izstopajo pesnik France Balantič, general in pesnik Rudolf Maister in župnik Peter Pavel Glavar.

France Balantič (1921–1943)

France Balantič, ob Juriju Japlju brez dvoma najpomembnejši kamniški književnik, je ostal ujet v slovenska politična nasprotja, čeprav je literarna znanost ves čas prepoznavala njegovo kakovost in pomen v književnosti. Kljub uradni prepovedi so njegove pesmi ves čas krožile med ljudmi. Iz poročila Službe državne varnosti (Udbe) leta 1959 zveemo, da je v Sloveniji Balantičev kult gojil Marijan Tršar, da se je širil med umetnostnimi zgodovinarji in študenti primerjalne književnosti in da so ga mladi pesniki (Ada Škerl, Minatti, Menart, Zlobec ...) častili kot svojega estetskega predhodnika. Še več, »za rehabilitacijo Balantiča se je po nekaterih izjavah zavzemal tudi Josip Vidmar« in »celo predsednik Društva slovenskih književnikov Matje Bor. Bor namreč pravi, da je Balantič s svojo umetnostjo presešel okvir političnih interesov, da so njegove pesmi predvsem razmišljanja itd.« (Pibernik 2013: 268) A le leto pred tem poročilom je moral prof. Anton Slodnjak zapustiti slavistiko na ljubljanski univerzi, ker je v *Zgodovini slovenske književnosti*, izdani v Berlinu, primerjal Balantiča in Kajuha.

Ob tej živi navzočnosti ni čudno, da je Balantič s svojo tragično usodo prav klical po literarni obuditvi. Že leta 1944 se je od njega s sonetoma *Spoznanje ob smrti prijateljev* in *Smrt prijateljev* poslovil Marijan Tršar, slikar in pesnik, ki je ilustriral več Balantičevih pesmi, leta 1944 tudi bibliofilsko izdajo sonetnega *Venca*. Prijatelja Franceta Balantiča, s katerim se je družil že pred vojno in je v pesniškem pogledu precej vplival tudi na njegovo ustvarjanje, sicer izrecno ne imenuje, vendar lahko po številnih podrobnostih sklepamo, da je imel pri pisanju teh sonetov v mislih predvsem njega. Ne le po tem, da ju je napisal v nekaj mesecih po njegovi smrti, to dokazujejo tudi Tršarjevi pesniški postopki: uporablja za Balantiča značilno dikcijo in besedni nabor (ognjena plamenica, prst, marjetka) in ne nazadnje sonetno obliko. Sonet *Smrt prijateljev* se začne s kvartino »Ostal sem sam z ognjeno plamenico, / ki mrtva brata sta mi jo prižgala, / me v sveto dedščino zavezala: / 'Zdaj pojdi svetit vsem z resnico!'«, prva kitica soneta *Spoznanje ob smrti prijateljev* pa se glasi: »Nocoj srce je moje prekipelo, / bol razuzdano pljuska čez robove. / Zaman nabiral, norec, sem cvetove, / prehitro žametno je listje ovenelo.«

V *Zborniku Zimske pomoči* sta se Balantičevi smrti poleti 1944 posvetila Mitja Šarabon s pesmijo *Mrtve mu pesniku* (»Bil si pogubnim plamenom ognjišče / vrela v poslednjem je valu ti kri ...«) in Nikolaj Jeločnik s črtico *Ognjena smrt* (»Balant je bil ko Feniks, čudežni ptič. Od zemlje se je odtrgal in se uvil v plamen. Hotel je biti čist, prenovljen, Bogu samemu blizu. Balant človek je gorel, iz ognja pa je prihajal pesnik, ki je zdaj pel z vso dušo.«) Le nekaj let pozneje (1949) ga je v pesmi *Jesenski ogenj*, vloženi v pesnitev *Velika črna maša za pobite Slovence* (prvo leposlovno delo slovenskih političnih izseljencev v Argentini) v simbolu ognjenega ptiča upodobil tudi Tine Debeljak: »Iz žara se dvigne Pesnik kot s perutjo Feniksovo, / plapolajoča Beseda, zubelj, topeč v zlato novo, ubogo pepelasto telo, ki ga sesiplje Grahovo.«

1 Profesor, novinar, urednik, Uredništvo za kulturo na Radiu Slovenija.

Po vojni se France Balantič v Sloveniji v leposlovju nekaj časa ni pojavljal s pravim imenom. Prvi ga je v noveli *Dolina njegovih sanj* že leta 1947 upodobil pesnik in pisatelj Jože Udovič, in sicer v liku očalastega domobranskega intelektualca Janeza Globočnika. Novela ga prikazuje v prizoru, ko domobranska patrolja pripelje zajetega partizana:

Suh, bled človek z očali pa je vseeno vstal, stopil v sobo, se preril do jetnika, da bi ga nekaj vprašal. Pogleda sta se jima ujela. /.../

»So te naši ujeli?« je vprašal neumno. Snel si je očala in jih nekoliko zmeden brisal. Mlademu partizanu so se stisnile oči: »Kdo bi si bil mislil!« Videti je bilo, da je zanj srečanje z njim največje presenečenje te noči. Strmel je belemu v obraz. Čudno se obrača svet. Spomnil se je zakajene ljubljanske gostilne na Cankarjevem nabrežju, kjer je v družbi mladih ljudi tolikokrat posedal z njim. Imel je pesmi v dijaških listih, nekaj že tudi v revijah.

»Kaj bo zdaj s teboj?« je vprašal beli in si popravljal očala. Jetnik ga je začudeno gledal. Da, to je človek iz njihove mlade družbe. Janez Globočnik, ki je pisal take in take pesmi in bil enih misli z vsemi njimi. Bili so razborita družba, pili so in hoteli razumeti čas, ali bolje, niso ga hoteli razumeti. Tudi on je z njimi obsojal staro, verjel v nekaj novega, kar mora priti. Zdaj pa mu ga vrag postavi sem, da ga bo zasliševal in morda celo sodil. Neviden meč je razcepil svet na dvoje in nevidna tehnica je pretehtala vsa človeška srca.

Pisatelj Miško Kranjec je Balantiča leta 1960 vključil v roman *Nad hišo se več ne kadi*, prvi del epopeje *Za svetlimi obzorji*. Tako kot Udovič je tudi on vojna leta preživel kot partizan in tudi on je Balantiča opisal naklonjeno, razumevajoče. V poglavju *V ognju groze plapolam* je na petdesetih straneh popisal njegov zadnji dan: popoldanski obisk pri dekletu, polemične pogovore med Balantičem in Kremžarjem in nočni spopad, dogajanje pa je obarval z več Balantičevimi verzji.

»Pa ne!« je pritrdil Kremžar in se zagledal Marti v oči. »Glej – žensko! Noče, da bi postala heroja, oba Franceta. Jaz pa, glej – hočem postati zmagovalec nad banditi, zbral bom mnogo slovenskih fantov, potolkel bandite do kraja, vse jih bom iztrebil. Po vojni me bodo pesmi pele, povesti pripovedovale, zgodovina me bo ohranila v prihodnosti.« Smejalo se je veselo. »France Balantič bo spesnil veliko poemo o meni, junaku! Saj boš, France!«

Balantič se je zganil, se namrščil in trznil z glavo. »Ne ne – ne jaz! Jaz bi rad zajel ves ta naš čas v silno, prelepo pesem, zajel vso človekovo duhovno stisko, vse to iskanje mimo krvi. Rad bi zdobil v prah vso to banalnost, vse grdo, iz vsega iztisnil duhovno jedro, pokazal človeku pot naprej. Je, je ta pot – veljavna za vse večne čase. Le ni človeka, tistega velikega, ki bi z očmi vidca pregledal preteklost in tudi vso prihodnost, ter spregovoril z besedo modreca, kot so nekoč govorili ljudstvom preroki.«

Povsem drugače je o Balantiču v romanu *Hvalnica zemlji* (1971), pravem plazu prelivajočih se asociacij

in spominov na medvojno dogajanje, razmišljal Jože Javoršek – sprva delno razumevajoče ob njegovi »muževni nedodelanosti«, potem pa vse bolj jedko in obtožujoče:

»Sicer pa je nesmiselno imenovati take reve, kakor so predstavniki slovenskega intelektualnega klerikalizma, skupaj s tvojim imenom! Ti si namreč čist. Očistil si se v ognju. Neznosni čarovnik. Če te ne bi takrat živega sežgali v Grahovem, sem prepričan, da bi se dal sežgati leta 1945 na Kongresnem trgu v Ljubljani. France Balantič se ne bi mogel potikati po Buenos Airesu, poljubovati kopit tujih konj, Balantič ne bi mogel biti, tako kot Mirko Javornik, špijon ZDA, zakaj tukaj, kar se izdajstva tiče, vlada stil. In edina značilnost tega stila je: smrt kot edina možna razrešitev izdajalskega življenja.«

V romanu Nade Matičič *Labirint* (1979) se gimnazij-ska profesorica slovenščine spominja sošolca, tihega pesnika, ki je pesnil o jesenskih ognjih in o smrti. O njem se pogovarja z dijakinjo, ki natančno pozna njegovo poezijo, in skupaj recitirata njegove verzje:

»Pesnik je strašno lep poklic, se vam ne zdi?«

»Lahko. Lahko pa je tudi prekletstvo,« sem rekla. Vedela sem, kam pes taco moli.

»Prekletstvo?«

»Lahko je pogreznjen v obup neizživetega, vpet v predsmrtne vizije ...«

Strmeli sva druga v drugo, za nekaj hipov ujeti v skupni pasti najinih duš, prodrli sva v skupno misel – v razbremenjujoče soglasje.

Napetosti nisem smela pretrgati, ker bi s tem uničila skrivno vez, ki se je spleta med nama. Zasukala sem se proti gori in prikrla razburjenje. Ne vem, koliko se mi je posrečilo, a morala sem se ji odzvati. Ko sem zaslišala svoj glas, se je rahlo tresel:

»V vrtincu težke sem krvi zgubljen, skrivnost srca dotika se z goloto.

Sejavcu v burjo bil sem lahek plen, razmetal moje seme je v samoto.«

Pesnik Jože Snój je, kot navaja, med jesenjo 1957 in februarjem 1959 napisal preko tisoč verzov obse-gajočo poemo o roškem poboju domobrancev z naslovom *Metamorfoza groze*, a je ostala v rokopisu. Zadnji, XXVII. spev je posvetil Francetu Balantiču in ga končal z verzi: »Daleč je od mučeniškega pepela / do nas, pesnik, / toda vrnil se boš. / Prižigam ti plamen / v spomin / pesnik – bakla.« Objavljen je bil šele leta 1994 v zbirki *Dom, otožje*, v njej pa je tudi pesem z naslovom *Pesnik*: »... moj kres, / moj govoreči goreči grm – / Vodušek Kosovel Prešeren / Murn / Balantič, moj ptič / feniks // moja od zubljev groze raztaljena / v usta nalivana / vrela beseda // ali bom živel z njo ali umrl.«

Leta 1971 je France Pibernik objavil modernistično pesem *Epitaf na grobu zavrženega pesnika*. V njej je brez presledkov nanizal pesnikovi začetnici, letnico rojstva, začetnico rojstnega kraja ter ime in priimek, razbita na soglasnike in samoglasnike. Celoten sklop

je velikokrat ponovil in ga vizualno oblikoval v monoliten blok nagrobnika:

FB1921KFRNCBLNTČAEAAIFB1921KFRNCBLNTČAEA
AIFB1921KFRNCBLNTČAEAAIFB1921KFRNCBLNTČA
EAAIFB1921KFRNCBLNTČAEAAIFB1921KFRNCBLNT
ČAEAAIFB1921KFRNCBLNTČAEAAIFB1921KFR

... ter zaključil z verzom »*joj lep je molk s prstjo zasutih ust*«.

Leta 1979 je v zadnji, že posmrtno izdani zbirki kratkih liričnih refleksij pesnika in teologa Vladimirja Truhlarja *Kri* izšla tudi štirivrstična pesem (pri čemer je prvi verz prikazan kot naslov), ki se odziva na Balantičeva *Zasuta usta*: »*V zraku // molk / s prstjo zasutih ust / lep.*«

Med slovenskimi političnimi izseljenci pa je bil France Balantič kulturni pesnik. Marko Kremžar je na simpoziju *Poezija Franceta Balantiča in Ivana Hribovska v slovenskem kulturnem prostoru*, ki je potekal 20. in 21. januarja 1994 v prostorih SAZU v Ljubljani, omenil, da »*skoraj ni slovenskega pisatelja v zdomstvu, ki ne bi posvetil vsaj krajšega spisa Balantičevemu spominu. Pa tudi slovaški pesnik Rudolf Dilong se mu je poklonil v pesmi, katere refren je 'obtožba in obsodba časa in Evrope: Ubili so pesnika'.*« (Kremžar 1994: 81–82) V nadaljevanju Kremžar omenja pesmi Tineta Debeljaka *Pesem o Balantičevih prstih*, Vladimirja Kosa *Francetu in Franceta Papeža Balada o pesniku*. Papež, urednik Balantičevega *Zbranega dela* v Buenos Airesu leta 1976, je tudi avtor pesmi z naslovom *Za Balantiča*: »*Ta zapis je za pesnika, / padlega novembra triinštirideset. / Tisto leto – / zgoraj trinajst nebes, / naša zemlja v najnižjem, / pod njo devet podzemnih svetov / in v najglobljem / gospod smrti.*« V ZDA živeči pisatelj Karel Mauser pa v prvem delu romaneskne trilogije *Ljudje pod bičem* med taboriščniki v Gonarsu nekajkrat omeni tudi bledoličnega študenta Balantiča iz Kamnika.

V osemdesetih letih in po osamosvojitvi Slovenije je bilo pesniških posvetil Balantiču še precej, vseh seveda ni mogoče zajeti. Njegovo pero si je npr. sposodila Marija Rus in *Franceta Balantiča poslednji sonet* zaključila s tercina: »*V molitev naj se razboli beseda! / Za brate prosim: naj dovolj bo kazni / sovraštva, ki nam živo kri razjeda // in z nemo grozo polni nočne sanje. / O Bog, zasej se v nas in nas izprazni / vsega, kar ni ljubezen, odpuščanje!*« Pesnik Tone Pavček pa si je v ciklu *Prevzete in povzete pesmi ali izposoje in kraje pri mojstrih* pri Balantiču sposodil motiv in predelal začetek pesmi *Zasuta usta*: »*Pokopališče je nekje na hribu / s križi in rožami in z bolečino / živih. Tamkaj večnost je v dotiku / z minljivim kakor glas s tišino.*« Pesem je konec leta 2015, štiri leta po Pavčkovi smrti, izšla v zbirki *Domu in rodu*.

Rudolf Maister (1874–1934)

Rudolf Maister, prvi slovenski divizijski general, pesnik, bibliofil in tudi prvi častni meščan Kamnika, kljub odločilnim zaslugam za določitev severne slovenske meje pri oblasteh ni užival zaslužene časti, ob stran je bil potisnjen tako v kraljevini kot v socialistični Jugosla-

viji. V književnosti je seveda najbolj odmevalo njegovo oboroženo posredovanje na Štajerskem takoj po koncu 1. svetovne vojne. Ob 4. in 5. obletnici ustanovitve mariborskega pešpolka, prve redne slovenske vojske, je pesnik Alojz Gradnik napisal posvetilo v zlato knjigo Rudolfa Maistra in ga končal z verzi »*Ti dal si zgled, / da z mečem spet / se lahko znova vse napiše*«. Prežihov Voranc ga občasno omenja v »romanu iz prevratnih dni« na Koroškem *Požganica*. Kot osrednjega romanesknega junaka pa je Rudolfa Maistra upodobil Jože Hudales: leta 1974 ga je v romanu *Orel z razprtimi krili* prikazal kot zavednega Slovenca v avstrijski uniformi, leta 1981 pa je izšlo še nadaljevanje, roman *General*, v katerem spremljamo predvsem Maistrovo delovanje ob razkroju monarhije:

»*Po završki okolici je postopal osamljen vojak.*

Bil je general Rudolf Maister, med sprehajanjem je čakal na svojo družino /.../. V naravi je stikal za odgovorom, kaj se je bilo zgodilo in kakšen je bil njegov delež pri osvoboditvi severne meje, 'takrat ko so se niti dogodkov prepletale z mojim značajem, z mojo vestjo, upodobljeno v zrcalu narodove usode'. Narava naj bi mu povrnila zaupanje vase.

Ustavil se je, opazoval je zadolženo nebo.

Zaman se je prepričeval, kako preprosto bi bilo odgovoriti na tiha vprašanja – ali je storil za domovino dovolj ali premalo. Skozi drobnogled moške presoje ga je peklila izguba Koroške; ostalo je slutil – kako je odjeknila njegova osebnost pri zasužnjenem narodu, kakšen je bil in bo njegov delež v netenju narodovega duha, s katerim se je slovenski narod ohranil desetletja pozneje v odločilni preizkušnji.«

Kot se v zapisu *Moj general Maister* spominja Tone Partljič, je bil Rudolf Maister navdih tudi za Frana Žižka. »*Spomnim se, da nam je Fran Žižek prinesel v gledališče enodejanko o generalu Maistru, in sicer drama o noči, ko je bil razorožen Schutzwehr in je Maister poveljeval s pošte. Imela je, če se ne motim, naslov Najdaljša noč. A mi je direktor Branko Gombač, sicer moj dragi prijatelj, ostro rekel: 'Samo z Maistrom mi dajte mir! Ni na liniji!'*« (Partljič 2006: 96) Kdaj je bilo to, Partljič ne omenja, vendar lahko dogodek umestimo med leti 1967, ko je Gombač postal ravnatelj mariborske Drame, in 1971, ko je Partljič postal dramaturg v ljubljanski Drami. A Žižka zavrnitev ni ustavila, leta 1977 je napisal scenarij za TV oddajo *Kralja Matjaža dan*, v kateri je obravnaval Maistrov prevrat v Mariboru in mobilizacijo. Pod istim naslovom je leta 1993, ob 75. obletnici bojev za severno mejo, v reviji *Sodobnost* izšel še Žižkov dramski recital o tem dogajanju.

Maistrova osebnost je navduševala tudi pisatelja in dramatika Toneta Partljiča. Najprej se je v komediji *Maister in Marjeta* (1998) v generalovem imenu obregnil ob politiko, ki osvoboditelju mesta dolgo ni dovolila postaviti spomenika. Naslovni dramski osebi sta Maistrov kip, ki po dolgoletnem skrivanju in obsojenosti na molk vendarle spregovoril, in občinska tajnica.

MAISTER: Boril sem se za slovenske meje. A ne vem več, ali se je splačalo! Zdaj odpravljajo meje in ližejo riti našim tedanjim sovragom! Ne vem, ali se je

splačalo boriti za to! Res imamo državo, a nimamo vojakov, ki imajo srce. Imamo svobodo. A jo podarjamo evropskim politikom! Jezus, Marjeta, ali sem se za to boril? Boril sem se za slovenščino, tvoja županja pa propagira tuje jezike! Ne, nisem se zato boril!

(Potegne sabljo iz nožnice in jo prelomi.)

MARJETA. Maister, kaj delaš? Ne morem te gledati! Kaj naj s temi memoari? V Dravo jih bom vrgla!

MAISTER: Nikar! Morda jih kdo najde in naredi še igro iz njih. Marjeta, dopiši, kar sem naročil! Da se sramujem! Da se nisem zato boril! Jaz sem imel vojake, zdaj imamo poscance, ki se držijo mamic za krilo! Ti nimajo ponosa /.../

In še zaključni prizor z nekdanjim udbovcem, ki v zavetju Maistrovega spomenika opravi malo potrebo:

ŽANE: Maister! Oprosti! Ampak ti si bil dec! Pravi Štajerec. Nikogar se nisi bal! Štajerec in pol!

MAISTER: Bedak! Saj sem iz Kamnika! /.../

ŽANE: Jebenti, res govori! Ampak to ni materialistično! To je današnja mistika. Demokracija! Zdaj že vsak lahko govori! Celo Maister! Bom zapisal!

MAISTER: Ali pa pobrisal! Prekleta rit.

(Se skloni, pobere kos sablje in jo vrže v Žaneta. Ta zbeži.)

MAISTER: Pa le bežiš! Rit policijska! Haha! Vsi boste bežali, ko se bom zares razjezil! Vsi!

Star sem in siten, pa se me še zmeraj bojijo! Hahaha! Ha ... Riti! Hahaha!

Tone Partljič je o Rudolfu Maistru izdal še dve knjigi. V prozni zbirki *General* (2006) je v desetih črticah prikazal nekaj utrinkov iz njegovega življenja, od prevzema oblasti v Mariboru po razpadu Avstro-Ogrske do njegove smrti. Leta 2011 je »pravljичno« anekdoto o Maistru in desetletni Katici z Zavrha zapisal v slikanici *Deklica in general*. Vinko Korošak je njegova dejanja povzel v biografski prozi *General Maister, 1874–1934, legenda, resničnost in ponos* (2009), Alenka Juvan pa je najmlajšim namenila slikanico *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta* (2016). V pezijah pa se ga je z Odo generalu Rudolfu Maistru spomnil Janez Menart: »Poet, Slovenec, general, / Slovenec, general, poet! / Ko pljusnil je krvavi val / in pokončal germanski red, / si od usode izbran, / da ti bo meč slovenstva dan. /.../«

Peter Pavel Glavar (1721–1784) in sodobniki

Podjetni komendski župnik **Peter Pavel Glavar** je s svojimi dejanji in tudi z neverjetno usodo očitno naredil velik vtis na pisatelja Ivana Preglja, saj mu je posvetil več proznih del. Pri tem se je opiral na Glavarjev življenjepis, ki ga je leta 1822 po listinah in ustnem izročilu zapisal Josip Henrik Stratil, in na raziskave zgodovinarja Ivana Vrhovca (LZ, 1884) in drugih. (Koblar 1964: 368) Zgodovinsko povest *Odisej iz Komende* je leta 1922 najprej izdal pod naslovom *Peter Pavel Glavar, gospod Lanšpreški*, a jo je čez sedem let rahlo predelal. Urednik Pregljevih izbranih del France Koblar ob tem izpostavlja: »Pregljeva umetnost je v tem, kako je v resnični in izmišljeni del zgodbe ujel zgodovinski čas, vanj postavil domače kmetištvo in tujo gospoščino,

no, v njih ločil naravno zdravje in prazno oliko.« (Koblar 1964: 375)

Anno Domini MDCCXXXVII

Čudne reči sem doživel v tem letu. Imel sem hudo bolezen. Ko sem po šestih tednih vstal, sem bil ves plešast. Potem sem si začel sam služiti kruh in poučujem šolarje iz nižjih razredov. Kar pa sem še doživel, je tako bridko, da moram jokati, če se le zmislím, in do smrti ne bom pozabil. Na dan svetega Rešnjega Telesa smo se vračali domov dijaki tretjega razreda, ki mu pravijo suprema. V ozki ulici je zdajci planila iz neke hiše čudna ženska, mi objela noge in začela klicati, da sem njen sin. Rekel sem, da nisem, ker je ne poznam. »Moj sin si,« je vpila, »ne pustim te. Peter Pavel ti je ime.« Imel sem pet srebrnih novcev, pa sem jih ji dal in jih je poljubila. Sodim, da je bila žena neumna ali pa pijana. Takrat sta prihiteli iz hiše dve ženski in jo s silo odvedli. Moji sošolci me zdaj dražijo, da je moja mati »nora Ana« ...

V povesti *Odisej v Komendi* spoznamo tudi **Jerneja Basaja** (1719–1784). Nekaj tednov starega najdenčka Petra Pavla Glavarja so namreč vzeli k sebi Basajevi iz Vopovelj, zgodnje otroštvo je preživel s krušnim bratom Jernejem in tudi pozneje sta se njuni poti večkrat srečali. Basaj je stopil v vojaško službo, hitro je napredoval in postal general Vojne krajine, prvi slovenski general. Oba sta pokopana na graščini Lanšprež na Dolenjskem.

Pozna polnočna ura je ločila prijatelja in brata po materinem mleku. Tri dni sta pripovedovala drug drugemu svoje doživljaje in Jernejevi niso bili mikavnejši od Petrovih.

»No,« je menil Peter Pavel Glavar, »to si torej doživel. General si v Karlovcu, sitno ženo imaš in sina vojaka. Saj ti ne zavidam.« /.../

Ob letu je Jernej ponovil svoj obisk. Tedaj je prišel s sinom. Kakor prvič ga je sprejel Glavar. Jernej je bil veder in je veselo pil. Najboljše volje sta si voščila prijatelja lahko noč. Komaj pa je bil župnik legel, ga je prišel klicat Jernejev sin. Očetu je prišlo slabo. Zadel ga je kap. Polbrat župnik ga je za silo previdel. Zjutraj je bil general mrtev. Lanšpreški gospod ga je dal pokopati v svoji kapelici svetega Martina ...

V povesti *Odisej v Komendi* je Pregelj zajel predvsem Glavarjeva mladostna leta, do posvetitve v duhovnika. A Glavarjeva usoda ga je še vabila in k njemu se je vrnil čez šest let in napisal cikel kratke proze *Zapiski gospoda Lanšpreškega*. Prvi dve besedili sta Glavarjevi meditaciji. V *Propovedi ob uljnaku* »ob malem makrokozmosu svojega čebelnjaka spoznava urejenost velikega sveta in z njim primerja mikrokozmos življenja, človeka s stvarstvom«, (Koblar 1964: 377) v besedilu *Confiteor mihi* pa razmišlja o evangelijih. V tretji noveli *Regina roža ajdovska* je v ospredju tragična ljubezenska zgodba med kriško grofično Klaro in Glavarjevim oskrbnikom, v četrti *Moja krivda, moja največja krivda* pa ob Glavarju mogočno zasije lik mladega organista, pozneje skladatelja **Jakoba Zupana** (1734–1810), avtorja prve slovenske opere *Belin*.

Greva torej k orglam, pa mu dejem, naj poskusi pritisniti in naj se le nikar ne boji, da ne znam mehov vleči. Vlečem, vlečem. Zdajci se v orglah kakor utrga. Fant moj, Jaka Zupan, je izpustil vse štuke ali regijstre, da se je kakor vihar razleglo po cerkvi in so mi mehovi kar pod roko usahnili in sem moral pritiskati na vso moč in se v trenutku uznojil. »Saj si božji in ob kaplji vina mi pač nisi znorel,« sem zaklical in kar pozabil, da sva v cerkvi. »Orgle bo razgnalo!« Zmajal je z glavo, se nasmehnil in nato prikimal. In že je zavrl glasove pa tako naglo, da se je jeka glasne pesmi še lovila po cerkvi; pa so orgle zdajci dale prav močno mil in tih glas, kakor da je ves ta inštrument nekdo kar nanagloma prekril z gosto in težko zaveso in tako udušil vso rezko silo piščali in drobnih svireli. Nekaj trenutkov je v orglah samo zamolklo bučalo, Jaka Zupan je igral samo z nogami. Z rokami je listal po notah, ki jih je bil prej vzel s seboj. Kar je nekam treščil z desno nogo, pa so dale piščali presladko človeški glas, da sem zdajci mehove vleči pozabil, ko je organist pred orglami zapel prečudno lepo božično pesem: Tam v tem mestu Betlehemu, notri v enih jaselcah ...

Glavarjeva usoda je pritegnila tudi pisatelja Ivana Sivca in o njem je napisal biografski roman *In večno bodo cvetele lipe*. Roman začenja, ko je Glavar že kaplan v Komendi, za verodostojnejšo pripoved pa je povzel tudi raziskave Viktorijana Demšarja – npr. Glavarjevo novoletno pridigo, korespondenco, Status animarum oz. družinsko knjigo ipd. Tudi tu srečamo Glavarjevega krušnega brata, poznejšega generala Basaja.

Josip Nikolaj Sadnikar (1863–1952)

V romansirani biografiji *Kamniški kulturnik in mecen Josip Nikolaj Sadnikar* je Velimir Vulikič prikazal življenje znamenitega veterinarja in muzealca, njegovo službovanje v obsežnem okrožju, ki je segalo od Kamniških Alp do Save, njegovo narodno delovanje in predvsem zbirateljsko strast. Ob tem se kaže tudi slika družbenega življenja od boja za uveljavljanje slovenskih pravic v zadnjih desetletjih Avstro-Ogrske preko življenja v novi kraljevini, nemške okupacije do povojne socialistične ureditve. V središču je Sadnikarjev muzej, ki so ga obiskovali domačini in visoki gostje od blizu in daleč in se je uspešno izognil avstrijski in nemški zaplembi med vojnama in tudi povojni nacionalizaciji.

Nekoč človeka vedre narave je v še slabšo voljo pahnil prihod fotografa iz Celovca.

»Poslali so me, da bi slikal vas in vašo muzejsko zbirko,« mu je dejal mladi mož s fotografskim aparatom v roki.

»Koga naj bi zanimala moja podoba?« Sadnikar se je hotel pošaliti na svoj račun, pa mu ni šlo od rok. Njih torej zanima moja zunanost, je pomislil. Raje naj bi pogledali v notranost, ki se od žalosti zaradi odtujitve muzeja razkraja tako močno, da je ne čuti več. Otopelost se ga je lotevala, da so mu predmeti v muzeju postajali tuji.

»Rekli so mi, da bodo vašo zbirko preselili v Celovec. Ob njej naj bi stala vaša slika v naravni velikosti.«

V Vulikičevi promenadi likov se zvrstijo številni pomembni Kamničani tega obdobja in kulturniki, ki so delovali v mestu (skladatelj Viktor Parma, ki je prav v Kamniku napisal svoje prve opere, slikarji Matija in Maks Koželj, Maksim Gaspari, Ferdo Vesel in Stane Cuderman, general Rudolf Maister). Kot obiskovalci muzeja pa so v knjigo vtisov med drugim vpisani mladi kralj Peter II. in velik del tedanjih slovenskih likovnih in literarnih ustvarjalcev. Ob pregledovanju vpisne knjige se Sadnikar spominja, kako je prišel do posameznih predmetov, npr. do keltske čelade v Nevljah:

»Od začetka smo jo imeli na dvorišču za napajanje kokoši. Ko se je ob njej spotaknila moja Reza, da je pogrnila na tla in poškodovala eno kokoš, da smo ji morali prerezati vrat, jo je v jezi vrgla na svinjak,« je pristavil kmet, ko je videl, da jo globoko zamišljeni živinozdravnik premetava po rokah.

»Ali mi daste to reč?«

»Seveda dam, nam je itak v napoto.« Kmet se je spraševal, kaj mu bo ta krama. »Če jo boste imeli za napajanje kokoši, vam svetujem, da jo čim globlje vkopljete v zemljo, da se ne bo kdo spotaknil kot moja Reza.«

Slikarji

Mecenstvo, omenjeno v naslovu Vulikičeve knjige, se nanaša na **Maksima Gasparija** (1883–1980), ki ga je Sadnikar gmotno in duhovno podpiral na poti do slikarske uveljavitve. Ta se je začela z anekdoto o sliki slanika, ki jo v biografski prozi *Slovenska pravljica Maksima Gasparija* omenja tudi pisatelj Ivan Sivec.

Trgovec je stopil na stran in pokazal na vajenca, ki je ves rdeč kukal izza police.

»Ta ga je namalal. Moj vajenec.«

Mladi Sadnikar je pogledal še bolj presenečeno.

»Ta fantič? Koliko si pa sploh star?«

Pričakoval je, da je avtor slike kak starejši, izkušen umetnik, ne pa takle zelenec.

»Januarja sem dopolnil sedemnajst let.«

»Sedemnajst? Neverjetno!« je navdušeno vzkliknil Sadnikar. Potem se je obrnil h gospodu Murniku in dejal: »Kaže, da bodo vaši slaniki letos pošli v nekaj urah. Take reklame še niste imeli. Moral bom pohiteti z nakupom, da jih ne zmanjka.«

Kar tri kamniške slikarje je v poezijo pospremil umetnostni zgodovinar in pesnik Milček Komelj. Doživljanje umetnin **Fortunata Berganta** (1721–1769) je v zbirki *Oznanjenje pogleda* izrazil s pesmima *Baročni svetnik* in *Fortunat Bergant*: »Obrazi mož, koščeni od življenja, / teže v nebo z zaprtimi očmi / v zamaknjenju duhovnega strmenja / s krhkega roba zemeljskih poti. /.../« **Miha Maleš** (1903–1987) se pojavlja v več Komeljevih zbirkah. O pesnikovem navdušenju nad risarjevo in grafikovo čisto linijo govori pesmi *Maleševa črta* in *Mekinjski Miha* (»Oko in smehljaj, z eno črto / združena v ritmu srca, /.../«), pesem *Spomin na*

Benetke pa interpretira Maleševo slikarsko izražanje: »Žarenje lahkokrilsti srca / plove po domišljiji čiste sreče / nad morjem sanj in pod očmi neba / na pesniški polet, rešen iz ječe / mrakobnosti v kraljestvo razsvetljeno. /.../« Tretji kamniški slikar v Komeljevem pesniškem sprehodu skozi slovensko slikarstvo pa je **Dušan Lipovec** (1952–2005) – hudomušno ga je označil v pesmi *Za dušo Dušana Lipovca*: »Vasice so razsute vsepovsod / in vsepovsod zelena je tišina. / Iz kock izsanjanih je grad zgrajen / in skozi sanje polje dolga pot, / vse bolj vijugava od vina, / na lipov hrib, v svetlobo uvezen.«

Kipar **Jakob Savinšek** (1922–1961) je v poezijo prišel na drugačen način – kot mož igralke in pesnice Mile Kačič. Posvetila mu je večino svojega pesniškega opusa, nastalega iz cele pahljače čustev – iz ljubezni, strasti in bolečine, zapuščenosti, žalosti, jeze, obupa, spomina, resignacije: »Dejal si mi: 'Nekoč bom v kamen / vklesal tvoje čudovite rame',« je zapisala. Drugod vneseno zatrdila: »Med tisoči bi te spoznala ...« Predano zapela: »V vseh stvarih, / ki se morejo iz ljubezni dati / in iz ljubezni jemljejo / me išči. / Povsod sem jaz, / je moja ljubezen. /.../« Sprijaznjeno: »Umikam se iz tvojega življenja ...« Hrepeneče ob sinu: »/.../ Da očka bi skoraj se vrnil, / zaupno in vroče moliva.« Brezpogojno: »... Vse, vse zanj, ki znal je najti pot do mojih sanj.«

Savinškov mladostni prijatelj Pavel Oblak pa ga je poznal v drugačnih okoliščinah – takoj po končani vojni sta bila sojetnika v ljubljanskih zaporih. Po Savinškovi smrti mu je v spomin posvetil dve pesmi z naslovom *Jacobus frater meus*. Prva se začne z verzii: »Spoznal sem ga po sladostrastju duše // še bolj po vratolomnosti srca / ko je ubijal svoje muke / in ko polblazen klical je v veselje / v obupni želji da izzove večnost / na boj brez milosti /.../«

Satira

Nasprotja med staroslovenci in mladoslovenci v šestdesetih letih 19. stoletja so segala na različna področja: v politiki so se kazala v odnosu slovenstva do monarhije in v ideoloških vprašanjih, na kulturnem področju pa so bili v ospredju estetski pogledi. Spori so se še zaostriili po glasovanju slovenskih poslancev za dualizem, v kritiki staroslovenstva pa je bil še posebej oster Fran Levstik. Tarča njegove satire je bil tudi pesnik in poslanec **Luka Svetec** (1826–1921). Med drugimi ga omenja v pesmih *Pavliha svojim prijateljem*, *Pesem o kožuhu in Tomanova popotnica* in v satiričnih feljtonih *Pisma*, *Ponočne misli slovenskega prvaka* in *Vade mecum poslancu L. Svetcu*, po mnenju urednika Levstikovega *Zbranega dela* Antona Slodnjaka pa naj bi bil Svetec tudi eden izmed osrednjih likov za politično grotesko *Sveti doktor Bežanec v Tožbanji vasi*. (Slodnjak 1954: 527)

Tudi pesnik in kritik Josip Stritar je proti staroslovenskim prvakom, torej »očetu« Bleiweisu in njegovega krogu, nameril marsikatero kritično ost, predvsem v ciklu *Dunajski soneti*. Četrty sonet se začne s kvartina: »Vse zna, prvak, umé in ve, kar hoče; / poet besedne korenine puka, / na plesu, odru z gracijjo se

suka, / komedijant s koturnom nam klopoče. // Na glavo polože roke mu Oče, / in Platon je Andrej, in Kant je Luka; / kaj truda treba njemu je in uka, / ko je prvak, vse njemu je mogoče! /.../« V satiričnih spisih *Pasji pogovori* pa ob mimohodu slovenskih veljakov beremo: »Še se drži pokončno, moj pinč, prihaja nam mož velike veljave. V pratiki svojega naroda je velik svetec, ker z lučjo svojega sveta svéti daleč po svéti. Palec drgne ob sključeni kazalec mrmraje: 'Ta je prva!' Srepro gleda v tla, ne ozre se grede ni na desno ni na levo. Zdaj pa se zopet spusti na tla, moj pinč, ker odšli so prvaki.«

Politične in še posebej narodne razmere so razjezile pisatelja Janka Kersnika, da je napisal niz satiričnih *Popotnih pisem*. Kamniški župan v sedemdesetih letih 19. stoletja in eden izmed ustanoviteljev zdravilišča **Janez Kecel** (1839–1888) se mu je zameril s svojim nemškutarstvom in povzpetništvom, še posebej ob izvolitvi v deželni zbor Kranjske.

Takega veselja še ni bilo nikdar v hiši »našega Johana«. Niti tedaj, ko je postal »Ritter vom heiligen Grabe«, niti tedaj, ko so ga volili v Varaždinu za »Ehrenhauptmana«, in tudi tedaj ne, ko jo postal »Ehrenhauptmann« domžalskih veteranov; in bogme, tudi gotovo tedaj ne, ko je iz družega normalnega razreda prinesel »cvajer« domov; iz tretjega razreda ga ni mogel več prinesiti, ker je že v prvi polovici leta dobil »dritte« ter je potem obesil »študiranje na kol«. Pa kaj bi govorili o tem, kar je bilo; dandanes je naš Johan, »naš gospod, ki je zmagal«, že poslanec, »und hat sich ein Ränzlein angemäst't, als wie der Doktor Luther«. On sicer ne ve, kdo je ta doktor Luther, še manj pa, kaj je Gothejev Faust, pa ne ve, da on z zadnjim pravi: »Was man weiss, kann man nicht brauchen,« in zato bo ravno tako izvrsten nemški poslanec, kot jo višenjski baronec Beno Taufferer izvrsten šolnik, čeravno je samo kadetno pripravnico slabo izpolnil.

Pesnik in dramatik **Anton Medved** (1869–1910) je bil deležen drugačne kritike, saj se je v obdobju, ko so pesniki moderne poezije že osvobodili prehudih formalnih spon, še vedno držal tradicionalnih pesniških pravil. Dragotin Kette je pesem *Novejšim poetom* končal s puščico: »/.../ Seveda! Pesem bodi gladka, dolgočasna, učili slovnice se bodejo primani / iz Cimpermana, Funtka in Medveda: / nebroj poetov bode kmalu po Ljubljani.«

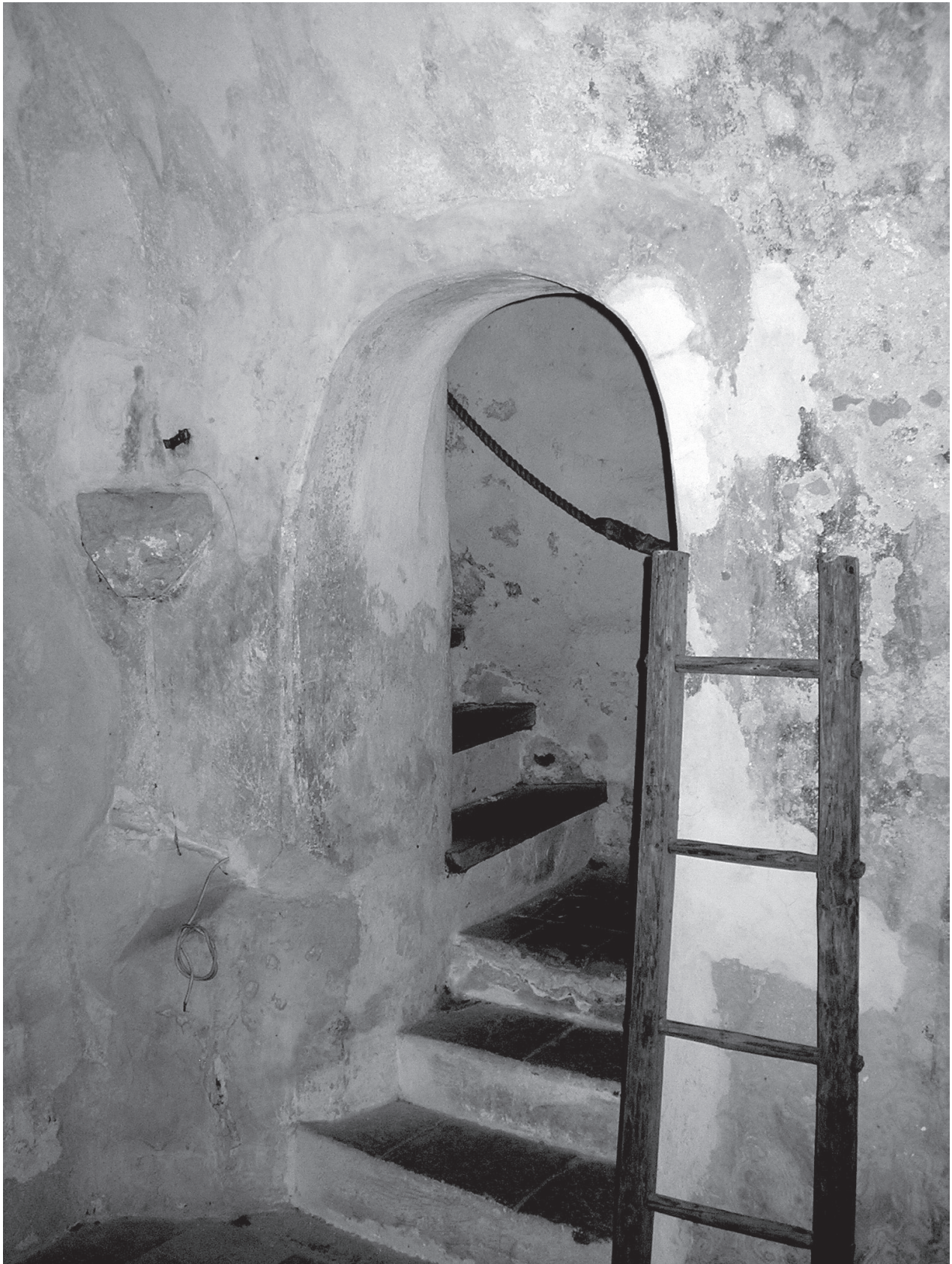
Zaključek

Verjetno bi v ta članek sodil še kak pomemben kamničan v leposlovju, a najpomembnejši so vendarle zajeti. Toda življenje teče po svoje, krojijo ga tudi drugi, ne le najpomembnejši. Pisateljski pogled na meščansko življenje v Kamniku v zadnjih desetletjih 19. stoletja je v *Spominih Krištofovega Pepčka* slikovito izrazil Josip Suchy. Dogajanje v Kamniku in njegovi prebivalci pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej so bili vir za velik del romanesknega opusa Iva Zormana. Vseh posameznikov in dogodkov, prikazanih v književnosti, pa ni mogoče niti naštet.

Viri in literatura

- France PIBERNIK, 2013: Komentar. V *Zbrano delo / France Balantič*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. 268.
- Marijan TRŠAR, 2003: *Žejni soj oči*. Ljubljana: Družina.
- Mitja ŠARABON, 1944: Mrtvemu pesniku. V *Zbornik Zimske pomoči*. Ljubljana: Zimska pomoč.
- Nikolaj JELOČNIK, 1944: Ognjena smrt. V *Zbornik Zimske pomoči*. Ljubljana: Zimska pomoč.
- Tine DEBELJAK, 1949: Jesenski ogenj. V *Velika črna maša za pobite Slovence / psevdonim Jeremija Kalin*. Buenos Aires: Založba Svobodne Slovenije.
- Jože UDOVIČ, 2004: Dolina njegovih sanj. V *Zbrano delo / Jože Udovič, 3. knjiga*. Maribor: Litera.
- Miško KRANJEC, 1960: *Nad hišo se več ne kadi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jože JAVORŠEK, 1971: *Hvalnica zemlji*. Maribor: Obzorja.
- Nada MATIČIČ, 1979: Labirint. Ljubljana: Slovenska matica.
- Jože SNOJ, 1994: Francetu Balantiču. V *Dom, otožje*. Ljubljana: Mihelač.
- Jože SNOJ, 1994: Pesnik. V *Dom, otožje*. Ljubljana: Mihelač.
- France PIBERNIK, 1971: Epitaf na grobu zavrženega pesnika. V *Prostor in čas*, št. 11–12. Maribor.
- Vladimir TRUHLAR, 2013: *Zbrano delo / Vladimir Truhlar*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.
- Marko KREMŽAR, 1994: Pesnika, ki sta videla jasno. V *Balantičev in Hribovškov zbornik*. Ljubljana - Celje: Mohorjeva družba. 81–82.
- France PAPEŽ, 2001: Za Balantiča. *Izbrane pesmi*, Ljubljana - Celje: Mohorjeva družba.
- Marija RUS, 1983: Franceta Balantiča poslednji sonet. V *Pesmi in časi*. Trst: Mladika.
- Tone PAVČEK, 2015: France Balantič: Pokopališče je nekje na hribu. V *Domu in rodu*, Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Alojz GRADNIK, 1986: V zlato knjigo Rudolfa Maistra. V *Zbrano delo / Alojz Gradnik, 2. knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jože HUDALES, 1981: *General*. Maribor: Obzorja.
- Tone PARTLIJČ, 2006: Moj general Maister. V *General*. Ljubljana: Karantanija. 96.
- Tone PARTLIJČ, 2003: Maister in Marjeta. V *Izbrane komedije II*. Ljubljana: Karantanija.
- Janez MENART, *Oda Rudolfu Maistru*. <http://www.ossentilj.si/23-november-dan-rudolfa-maistra-3> (dostop 25. jan. 2016).
- France KOBLAR, 1964: Opombe. V *Izbrana dela / Ivan Pregelj*. Celje: Mohorjeva družba. 368, 375, 377.
- Ivan PREGELJ, 1964: Odisej iz Komende. V *Izbrana dela / Ivan Pregelj, 4. knjiga*. Celje: Mohorjeva družba.
- Ivan PREGELJ, 1964: Moja krivda, moja največja krivda. V *Izbrana dela / Ivan Pregelj, 4. knjiga*. Celje: Mohorjeva družba.
- Velimir VULIKIČ, 2005: *Kamniški kulturnik in mecen Josip Nikolaj Sadnikar*. Kamnik: Agencija za razvoj turizma in podjetništva.
- Ivan SIVEC, 2007: *Slovenska pravljica Maksima Gasparija*. Koper: Ognjišče.
- Milček KOMELJ, 1997: Fortunat Bergant. V: *Oznanjenje pogleda*. Ljubljana: Živa.
- Milček KOMELJ, 2008: Mekinjski Miha. V: *Otoki sanj*. Grosuplje: KUD Logos.
- Milček KOMELJ, 1997: Spomin na Benetke. V: *Oznanjenje pogleda*. Ljubljana: Živa.
- Milček KOMELJ, 2008: Za dušo Dušana Lipovca. V: *Otoki sanj*. Grosuplje: KUD Logos.
- Mila KAČIČ, 2005: *Skoz pomladni dež bom šla*. Ljubljana: Sanje.
- Pavel OBLAK, 1989: *Jacobus frater meus*. V *Lina v nebu*. Ljubljana: samozaložba.
- Anton SLODNJAK, 1954: Opombe. V *Zbrano delo / Fran Levstik, 4. knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 527.
- Josip STRITAR, 1953: Dunajski soneti IV, V *Zbrano delo / Josip Stritar, 1. knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Josip STRITAR, 1954: Pasji pogovori III, V *Zbrano delo / Josip Stritar, 4. knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Janko KERSNIK, 1952: Popotna pisma II, V Kamniku. V *Zbrano delo / Janko Kersnik, 5. knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Dragotin KETTE, 1949: Novejšim poetom. V *Zbrano delo / Dragotin Kette, 1. knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Krajevna imena v Občini Kamnik

Članek obravnava krajevna imena v Občini Kamnik. Nastal je na osnovi istoimenskega diplomskega dela. V obravnavo so bila vključena vsa imena naselij v Občini Kamnik – 102. Izhodiščno obliko predstavlja avtohtona narečna oblika, pridobljena na terenu iz ustnih virov narečnih govorcev, za natančnejšo analizo pa je bila upoštevana tudi starejša dokumentacija krajevnih imen (če obstaja) in že uveljavljena poknjžena oblika. Na podlagi vseh teh oblik in teoretične podlage so imena nato analizirana etimološkoimenoslovno (izvor – tj. prvotna oblika in prvotni pomen, jezikovni izvor, pomenska motivacija in njena razvidnost, obstoj zunajjezikovne stvarnosti, poznavanje oz. razlaga imena s stališča narečnih govorcev) in funkcijskoimenoslovno (struktura imena, imenotvorni način, poimenovalni motiv) ter z vidika okvirnega časovnega nastanka, vrste poknjžena in govornega območja, v katerem je krajevno ime. Vse ugotovitve so podane v strnjeni obliki oz. z grafičnimi prikazi.

Ključne besede: toponomastika, krajevna imena, Občina Kamnik

The article discusses oikonyms in Municipality of Kamnik. It is based on Diploma. Analysis includes the names of all 102 settlements in Municipality of Kamnik. Native dialectal form, collected on field from oral sources by native dialectal speakers, represents the basic form, for more precise analysis elder documented form (if it exists) and already established literary form are also given. Based on all these forms and theoretical base the names are then analysed etymological-onomastically (origin – original form and original meaning, origin of language, semantic motivation and its visibility, and its existence in reality and understanding or explanation of oikonyms from the native speakers point of view) and functional-onomastically (structural types, name-formational type, naming motive), as well as from standardization aspect (types of literarization), the time of oikonyms creation and aspect of speech area in which the oikonym is located. All the conclusions are presented either in concise form or with graphic representations.

Keywords: toponomastics, oikonyms, Municipality of Kamnik

1. Uvod

Krajevna imena niso samo nosilci funkcijskega pomena oz. prostorske identifikacije, temveč nosijo v sebi mnogo več. V svoji na videz skromni izrazni podobi skrivajo bogato jezikovno in kulturno dediščino. Krajevna imena so nastala v nekem trenutku v določenem jezikovnem okolju na podlagi pomenske motivacije neke zunajjezikovne predmetnosti, bodisi občnega ali lastnega imena (predvsem osebnega). S časom pa se je njihov prvotni pomen zabrisal oz. izbrisal, saj so se pomensko izpraznila in izgubila stik z zunajjezikovno

stvarnostjo, na podlagi katere so nastala in se s svojo izrazno podobo z drugotnim – tj. funkcijskim, pomonom usidrala v lastnoimenski sferi in dalje služila le še kot identifikacijsko sredstvo določenega prostora, medtem ko se je občno imenje z jezikovno rabo spreminjalo in nemalokrat tudi izginilo. V njih se torej skriva bogat besedni zaklad avtohtonih ljudskih zemljepisnih izrazov naših prednikov, ki so živeli z naravo in so natančno poimenovali vsak košček zemeljske površine; vendar so se ti zaradi vse manjšega stika z zemljo vedno manj uporabljali in nazadnje odšli in pozabo. Veliko imen skriva v sebi tudi stara slovanska osebna imena, saj so Slovani pogosto poimenovali naselbine po kakšni osebi (najverjetneje ustanovitelju, morda starešini ali funkcionarju), ta imena se večinoma niso obdržala kot samostojna osebna imena, predvsem zaradi krščanstva in uvedbe krščanskih imen (Tridentinski koncil v 16. stol. – prepoved nesvetniških imen kot krstnih). Tako krajevna imena sama po sebi predstavljajo pomemben zgodovinski vir in zanesljivo pričjo ne samo jezikovnih značilnosti, temveč tudi pokrajinske in družbene podobe Kamnika v času nastanka naselbin, saj iz njih lahko razberemo nemalo tedanjih značilnosti kraja (zemljišče, narava, rastje, kultura, človeške dejavnosti itd.). Prav zaradi tega so predmet preučevanja ne samo iz imenoslovnega vidika, ki ga zanima predvsem izvor – tj. prvotna oblika in prvotni pomen krajevnih imen, in zgodovinsko jezikoslovnega vidika, ki se osredotoča na starejše jezikoslovne vrstne (predvsem leksikalne); temveč tudi zgodovinskega (krajevna zgodovina), geografskega (zemljepisno izrazje, pokrajinske in prostorske značilnosti), etnološkega (način življenja Kamničanov v preteklosti) idr.

Članek posveča pozornost krajevnim imenom v Občini Kamnik. Nastal je na podlagi istoimenskega diplomskega dela. V analizo so bila zajeta vsa imena naselij v Občini Kamnik (ne pa tudi zaselkov), kar skupno znaša 102 imeni. Izhodiščno obliko predstavlja avtohtona narečna oblika, pridobljena na terenu s pomočjo anketne metode neposredno iz ustnih virov narečnih govorcev,² za natančnejšo analizo pa je podana tudi starejša dokumentacija krajevnih imen (če obstaja) in že uveljavljena poknjžena oblika. Na podlagi vseh teh oblik in teoretične podlage (tako s področja imenoslovja kot s področja geografije in zgodovine Občine Kamnik) so bila imena nato natančno etimološko- in funkcijskoimenoslovno analizirana. Nazadnje pa so bile v strnjeni obliki in z grafičnimi prikazi podane končne ugotovitve.

Namen in cilj raziskave je bila dokumentacija narečnih oblik krajevnih imen (vključno s stranskosklonskimi oblikami in tvorjenkami iz njih) v Občini Kamnik, saj so te edine avtohtone in s stališča narečja zaradi družbenih sprememb (vpliva medijev, medsebojnega stika in mešanja prebivalstva) vedno bolj ogrožene. Tej fazi dela je sledila natančna interpretacija z etimološkoimenoslovnega, funkcijskoimenoslovnega vidika – ugotoviti njihov izvor in prvotni pomen, odkriti starejše jezikovne značilnosti, ki jih morda v občnoimenski sferi ni več (npr. določene besede, glasovne in oblikovne

² Na podlagi terenskih podatkov so bili v diplomskem delu predstavljeni tudi govori na tem območju – tj. kamniški, tuhinjski (hribovski in osrednji) ter motniški govor.

¹ Univ. dipl. primerjalna slovanska jezikoslovka in bohemistka.

značilnosti ipd.) ter zabeležiti morebiti tudi stara slovenska osebna imena.

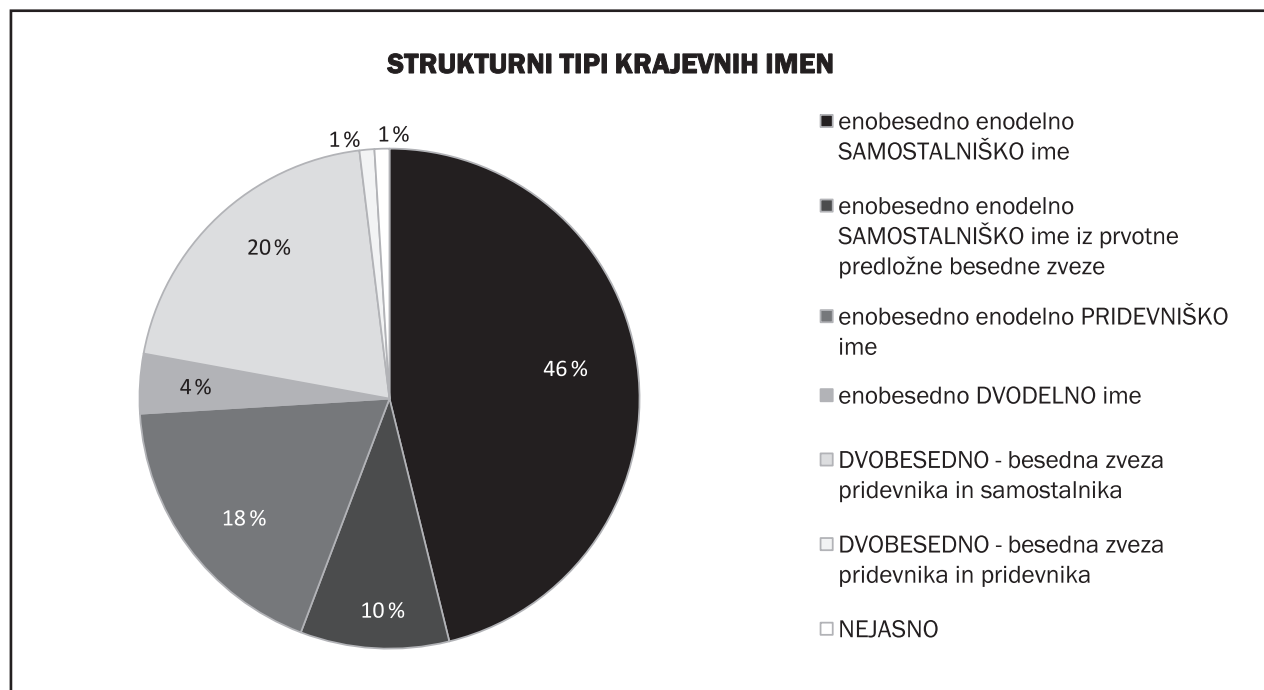
Torej na kratko: razkriti bogato jezikovno in kulturno dediščino, ki jo hranijo v svoji podobi krajevna imena v Občini Kamnik, in s tem prispevati k imenoslovju, zgodovinskemu jezikoslovju ter nenazadnje tudi h krajevnim zgodovini Kamnika.

2. Struktura krajevnih imen

Struktura krajevnih imen v Občini Kamnik je bila v okviru funkcijskega imenoslovja analizirana s stališča strukturnega tipa, slovnične oblike, imenotvornega načina ter poimenovalnega motiva.

Strukturni tip

Grafikon 1: Strukturni tipi

Struktura krajevnih imen je različna, zato jih razvrščamo v različne strukturne tipe. Največ krajevnih imen je **enobesednih** (81 i.), ostala so **dvobesedna** (21 i.). Enobesedna so skoraj v celoti **enodelna**, največ jih je s strukturnim tipom **samostalniške** oblike (48 i.; *Hrib, Hruševka, Gradišče, Laze, Oševak*), nekaj je tudi takih, ki so prav tako samostalniške oblike, sestavljene iz prvotno predložne besedne zveze (10; *Podbreg, Zagorica, Zajasovnik*), več je tudi imen s **pridevniško** obliko (19 i.), pri čemer so ta nastala iz izvirne besedne zveze pridevnika in samostalnika po elipsi oz. izgubi samostalniškega jedra, zato se posledično nekatera že dojemajo oz. so že samostalniki (*Mekinje, Ravne*), druga so v procesu posamostaljenja in imajo dvojnične oblike (npr. *Laseno, Trobelno*), tretja pa se še vedno dojemajo in sklanjajo kot pridevniki (večinoma tvorjeni iz osebnih imen – *Jeranovo, Kregarjevo, Markovo, Žubejevo; Okroglo*; in ž. sp. *Bela*). Pri **dvo-****delnih** imenih (4 i.) gre večinoma za zloženko iz prvotne besedne zveze pridevnika in samostalnika (*Sidol* – izobčnoimenski prid.; *Šmarca, Šmartno* – svetniško ime; vsi trije so samostalniki, medtem ko je *Šmartno* sicer neustrezno poknjiženo kot pridevnik), ena je tudi

zloženka (sicer že besedotvorna) iz dveh samostalnikov (*Vrhopolje*).

Več je tudi **dvobesednih** imen (21), od tega je skoraj celota **besedna zveza pridevnika in samostalnika** (20 i.), kjer je pridevnik večinoma izobčnoimenski (16; *Črni Vrh, Mali Rakitovec, Srednja vas, Županje Njive*), par izlastnoimenskih (2; *Sovinja Peč, Tunjiška Mlaka*) in tudi nejasnih (2; *Volčji Potok, Vranja Peč*). Le eno (*Zgornji Tuhinj*) je **besedna zveza dveh pridevnikov** (nastala po elipsi smostalniškega jedra in se danes sicer že dojema kot besedna zveza pridevnika in samostalnika). Eno ime je tudi strukturno **nejasno** (*Zduša* – pridevnik ali samostalnik).

Več imen ima sicer v **poknjiženi** obliki strukturo **zložene samostalniške besedne zveze z desnim ujemalnim samostalniškim prilastkom** (24 i. oz. 23,5 %),³ to so imena, ki se v slovenskem prostoru pojavijo

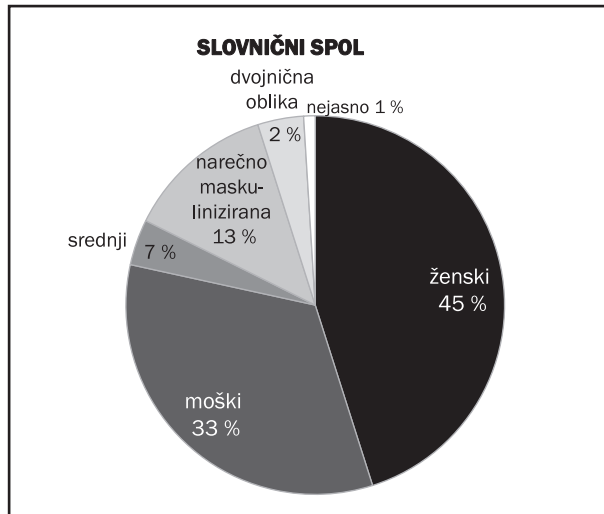
večkrat in so bila zato v procesu standardizacije dodatno diferencirana z dodano predložno obliko večjega kraja, poleg katerega se nahajajo. Najpogostejše so predložne zveze s *pri* (11; npr. *Okrog pri Motniku, Ravne pri Šmartnem, Trebelno pri Palovčah*), takoj za njo z *v* (10; *Češnjice v Tuhinju, Potok v Črni*) in malenkost z *nad* (3; *Brezje nad Kamnikom, Zagorica nad Kamnikom*). Sem sodijo tudi imena, ki imajo v poknjiženi obliki strukturo zložene samostalniške besedne zveze z levim ujemalnim pridevniškim prilastkom (*Kamniška Bistrica* (← *Bistrica*)).

³ Tovrstna imena tu sicer niso dodatno obravnavana, saj je izhodiščna oblika krajevnih imen v raziskavi narečna oblika, so pa pri posameznem krajevnom imenu omenjena.

Slovnična oblika

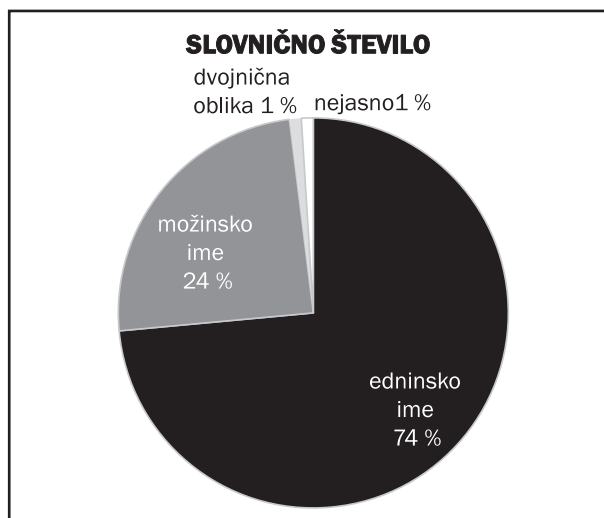
Krajevna imena so različnih slovničnih spolov in števil.

Grafikon 2: Slovnični spol

Slovnični spol večine imen je **ženski** (46 i.; *Bela, Brezje, Mekinje*), veliko jih je tudi **moškega spola** (34; *Gozd, Sidol, Zakal*), imen **srednjega spola** je malo (4; *Gradišče, Kališe, Podgorje*), saj je večina **narečno maskulinizirana**, a še vedno poknjžena kot ime srednjega spola (13; *Jeranovo, Rožično, Trobelno*), nekaj imen pa ima **dvojno obliko** (4; *Hruševka* – ženski spol/narečno tudi moški spol, *Šmartno* – izhodiščno moški spol (m. sp.)/napačno poknjženo kot srednji spol (s. sp.), *Sela s. sp./ž. sp* (ženski spol), *Stara Sela s. sp./ž. sp.*), eno je **nejasno** (*Studenca s. sp./m. sp.*).

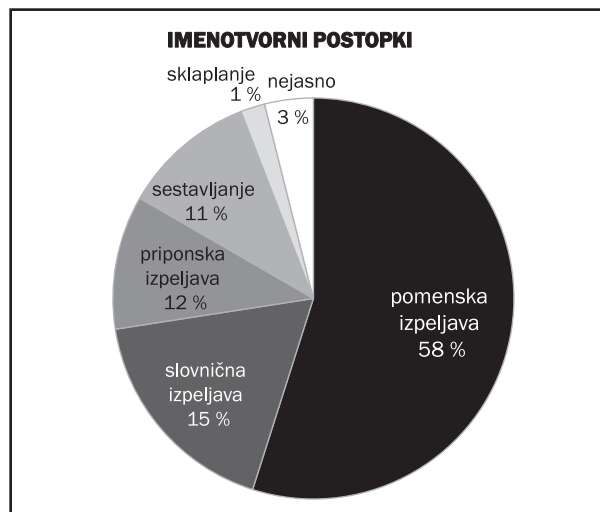
Grafikon 3: Slovnično število

Slovnično število večine imen je **ednina** (75; *Buč, Črni Vrh, Krivčevo, Podlom*), več je tudi **množinskih** (25; *Brezje, Cirkuše, Vodice, Županje Njive*), eno ime ima **dvojnično obliko** (*Podjelše/Podjelša* – knjižno množina/narečno ednina) in eno je **nejasno** (*Studenca s. sp. mn./m. sp. dvojina*).

Imenotvorni postopki

Grafikon 4: Imenotvorni postopki

Krajevna imena oz. njihove strukture nastanejo z različnimi imenotvornimi postopki. Večina imen je tvorjena z imenotvornim postopkom **pomenske izpeljave**, in sicer 56 imen (od tega jih je: 40 enobesednih (*Kostanj*) in 16 dvobesednih (*Mali Hrib*); večinoma pomensko izpeljanih iz občnega imena (47; *Gozd, Gradišče*) in nekaj tudi iz lastnega zemljepisnega imena (9; *Črna, Bistričica, Mali Rakitovec*); gledano z besedotvornega vidika izhodiščnega občnega (oz. lastnega) imena jih je brezponskih 13 (*Hrib, Žaga, Črni Vrh*), priponskih 25 (od tega 14 samostalniških – *Golice, Poljana, Rudnik, Smrečje, Kališe; Bistričica* in 12 pridrevniških – *Jeranovo, Laseno, Trobelno, Tučna*), 3 predponski (*Potok, Soteska*), 2 predponsko-priponski (*Okroglo, Podgorje*), 7 priponsko-brezponskih besednih zvez (*Srednja vas, Vranja Peč*), 3 brezponsko-priponske besedne zveze (*Veliki Rakitovec, Velika Planina*), 1 priponsko-priponska besedna zveza (*Zgornji Motnik*) in 1 nejasno (*Zduša*).

Več imen je nastalo s **slovnično izpeljavo** (18 i.), in sicer 6 s **spremembo slovničnega spola** (to so imena, nastala iz imen prebivalcev po skrčitvi (psl. **-ane > sln. je*) – *Cirkuše, Nevlje, Praproče*), 6 po **prehodu ene sklonske oblike v drugo** (*Laze, Mekinje, Šmarca, Znojile*), 1 s **spremembo slovničnega števila** (*Godič*), 2 s **spremembo spola in števila** (*Studenca, Vrhpolje*), 1 s **spremembo besedne vrste** (*Ravne*), 2 **nejasni** (*Spodnje Stranje* in *Zgornje Stranje* – sprememba s. spola/sprememba s. spola in števila).

Kar nekaj imen je nastalo s **priponsko izpeljavo** (11 i.), in sicer 5 s priponskim obrazilom **-ica/(-ov)-ica/-nica** (*Tunjice, Češnjice, Stahovica, Pšajnovica, Gabrovica*), 4 z **-n-ik/(-ov)-ik** (*Kamnik, Snovik, Oševik, Stebljevek*), 1 z **(-ov)-ka** (*Hruševka*), 1 z **-ina** (*Velika Lašna*).

V naslednji preglednici⁴ so podane pripone oz. **priponska obrazila**,⁵ ki se pojavljajo v krajevnih imenih,

4 Preglednica vključuje: praslavansko (psl.) obliko; vrsto obrazila (glede na vlogo, ki jo ima) – besedotvorno ali imenotvorno; pomen obrazila; podstavo, ki ji je obrazilo dodano, in primer krajevnega imena, nastalega s pomočjo določenega obrazila.

5 Izdelana je na osnovi in s pomočjo opisa priponskih obrazil v ŠEKLI 2008: 43–47, obravnava le priponska obrazila, ki se pojavljajo v krajevnih imenih v občini Kamnik.

Preglednica 1: Priponska obrazila

SAMOSTALNIKI					
obrazilo	praslovansko	vrsta	pomen	podstava	primer
-ica	< psl. *-ica	besedotvorno	nosilnik lastnosti	pridevnik	<i>Bistrica</i>
			manjšalnost	samostalnik	<i>Bistričica</i>
		imenotvorno	nosilnik lastnosti	pridevnik	<i>Tunjice</i>
			obilnost	samostalnik	<i>Češnjice</i>
-ov-ica	< psl. *-ou-ica	imenotvorno	svojilnost	lastnoimenski sam.	<i>Stahovica</i>
(-ov)-ica	< psl. *(-ou)-ica	imenotvorno	obilnost	pridevnik oz. samostalnik (poimenovanje rastlin in živali)	morda <i>Pšajnovica</i>
(-ov)-n-ica	< psl. *(-ou)-bn-ica	imenotvorno	prvotno nosilnik lastnosti; drugotno prostor/mesto	pridevnik oz. samostalnik (poim. rastline in živali)	<i>Gabrovnica</i>
-je	< psl. *-bje	besedotvorno	skupnost	samostalnik (poim. rastlin in njih. delov)	<i>Smrečje</i>
			nahajanje	predložna besedna zveza	<i>Podgorje</i>
-išče	< psl. *-išče	besedotvorno	prostor/mesto	samostalnik	<i>Gradišče Laniše</i>
-ina	< psl. *-ina	besedotvorno	nosilec lastnosti	samostalnik	<i>Velika Planina</i>
			skupnost	samostalnik	<i>Velika Lašna</i>
-ič	< psl. *-itb	imenotvorno	manjšalnost	občnoimenski sam.	<i>Špitalič</i>
			patronimičnost	lastnoimenski sam.	<i>Godič</i>
			vršilec/vršilnik dejanja	glagol	morda <i>Kršič</i>
(-ov)-ka	< psl. *(-ou)-bka, *(-ou)-bka	imenotvorno	obilnost	pridevnik oz. samostalnik	<i>Hruševka</i>
(-ov)-ik	< psl. *-ov-ikb	imenotvorno	obilnost	pridevnik oz. samostalnik	<i>Oševek</i>
-n-ik	< psl. *-bn-ikb	imenotvorno	nosilnik lastnosti	pridevnik -n- (-ik)	<i>Kamnik</i>
-lo	< psl. *-dlo	besedotvorno	vršilnik → prostor/mesto	glagol	<i>Znojile</i>
-ov-ec	< psl. *-ov-bcb	imenotvorno	obilnost	pridevnik oz. samostalnik	<i>Rakitovec</i>
-ana	< psl. *-ana	besedotvorno	ni poseb. pomena, struktur. funkcija	samostalnik	<i>Poljana</i>
-je/-jane	< psl. *-jane mn. (←*-janinъ ed.)	besedotvorno	prebivalec kraja	krajevno ime	<i>Liplje</i>

PRIDEVNIKI					
	psl.	vrsta	pomen	podstava	primer
-ovo/-evo	< psl. *-ou-o	besedotvorno	svojilnost	lastnoimenski sam.	<i>Klemenčevo</i>
-en-	< psl. *-ēn-	besedotvorno	lastnost	občnoimenski sam.	morda <i>Laseno</i>
-n-	< psl. *-bn-	imenotvorno	svojilnost	lastnoimenski sam.	<i>Rožično</i>
-j-	*-jb *-ja*-je	imenotvorno	svojilnost	lastnoimenski sam.	<i>Zgornji Tuhinj, Mekinje</i>

nastalih z izpeljavo (poleg imenotvornih so navedena tudi besedotvorna).

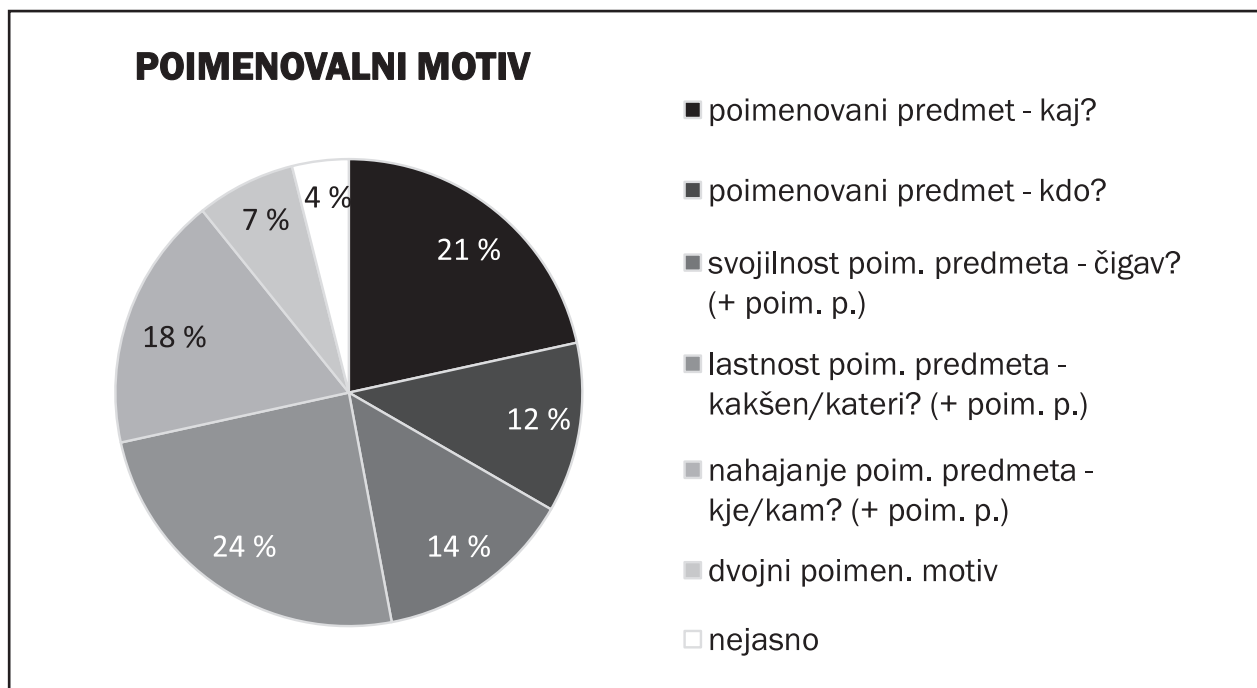
Nekaj jih je nastalo tudi s **sestavljanjem** (11 i.; od tega v 10 primerih tudi s slovnično izpeljavo (tožilnik > imenovalnik) iz prvotnih predložnih zvez – *Podhruška, Zakal* in *Okrog*). Malenkost jih je nastalo tudi s **sklapanjem** (3; *Sidol, Šmartno*). Nekaj imen **ni jasno** opredeljivih glede imenotvornega postopka (4; *Kršič* – slovnična i./priponska i., *Brezje* – pomenska i./slovnična i., *Sela* – pomenska i./slovnična i., *Stara Sela* – pomenska i./slovnična i.).

Poimenovalni motiv

Krajevno imenu določa strukturni tip poimenovalni motiv. Poimenovalni motiv je odnos, ki ga je imel poimenovalnik do poimenovanega predmeta v trenutku nastanka lastnega imena (Šekli 2008: 39–40). Največ krajevnih imen je nastalo s poimenovalnim motivom **lastnosti poimenovanega predmeta** – kakšen/kateri? (+ poimenovani predmet), in sicer 25 i. (od tega 15 enobesednih (*Laseno, Tučna, Snovik*) in 10 dvobesednih (*Bela Peč, Spodnje Palovče, Veliki*)).

Grafikon 5: Poimenovalni motivi krajevnih imen

Hrib)). Veliko jih je nastalo s poimenovalnim motivom **poimenovanega predmeta – kaj?** (22 i; *Buč, Golice, Potok, Špitalič, Vrhpolje*) in **nahajanja poimenovanega predmeta** (+ poimenovani predmet) (19 i; od tega jih večina označuje **cilj** (kam?), in je torej prvotno tožilnik smeri (11; *Laze, Podbreg, Zagorica, Zajasovnik, Znojile*), nekaj jih označuje **prostor/mesto** (kje?) (7; le 1 predložni mestnik (*Poreber*), vsa ostala pa so pomensko izpeljana iz drugega zemljepisnega imena in izražajo nahajanje na oz. ob njem (6; *Bistričica, Črna, *Motnik, Velika Planina*). Več jih je nastalo tudi s poimenovalnim motivom **svojilnosti poimenovanega predmeta – čigav?** (+ poimenovani predmet), in sicer 14 i. (od tega 9 enobesednih – *Mekinje, Stahovica, Kregarjevo* in 5 dvobesednih – *Savinja Peč, Volčji Potok, Županje Njive*). Kar nekaj jih je nastalo s poimenovalnim motivom **poimenovanega predmeta – kdo?** (12; to so imena, nastala s slovnično izpeljavo iz imena prebivalcev – *Brezje, Liplje, Praproče, Šmarca*). Nekaj pa je tudi takih, ki so nastala z **dvojnimi poimenovalnim motivom** (7; in sicer 4 s poimenovalnim motivom lastnosti in nahajanja poimenovanega predmeta – *Mali Rakitovec, Veliki Rakitovec, Zgornji Motnik, Gabrovnica*; 2 s poimenovalnim motivom lastnosti in svojilnosti poimenovanega predmeta – *Velika Lašna, Zgornji Tuhinj*; in 1 z dvojno obliko *Smrečje/Podsmrečje* – poimenovani predmet/nahajanje poimenovanega predmeta). 4 imena imajo **nejasen** poimenovalni motiv (*Kamnik* – nahajanje/lastnost, *Kršič* – poimenovalni pomen kaj?/kdo?, *Rožično* – svojilnost/lastnost, *Zduša* – svojilnost/poimenovalni predmet).

3. Etimologija krajevnih imen

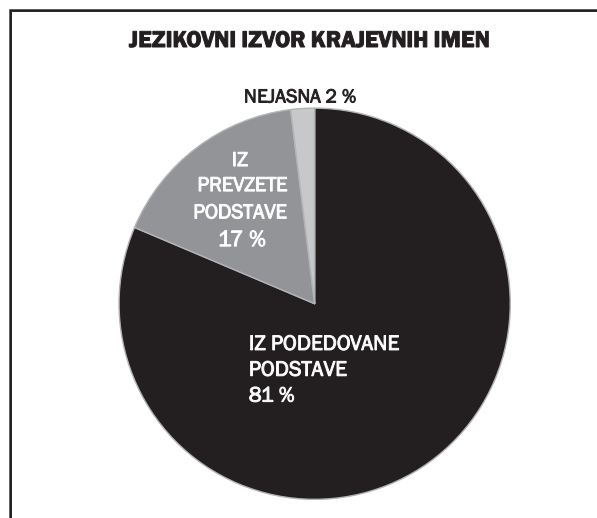
V okviru etimološkega imenoslovja so bila krajevna imena analizirana z vidika jezikovnega izvora, pomenke motivacije in razvidnosti pomenske motivacije. Podan je tudi seznam topoleksemov krajevnih imen, izvedena primerjava občnoimenske in lastnoimenske

- poimenovani predmet - kaj?
- poimenovani predmet - kdo?
- svojilnost poim. predmeta - čigav? (+ poim. p.)
- lastnost poim. predmeta - kakšen/kateri? (+ poim. p.)
- nahajanje poim. predmeta - kje/kam? (+ poim. p.)
- dvojni poimen. motiv
- nejasno

sfere, zabeležena so stara slovanska osebna imena, obravnavan je obstoj zunajjezikovne stvarnosti in posvečena pozornost poznavanju imen s stališča narečnih govorcev.

Jezikovni izvor

Grafikon 6: Jezikovni izvor

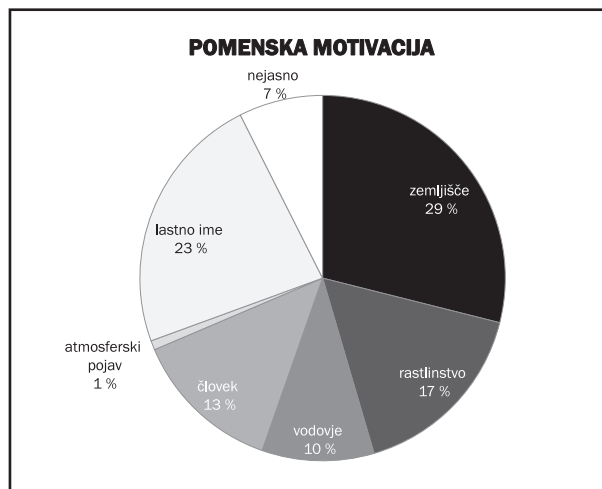
Vsa imena so **avtohtonega izvora**, tj. nastala v slovenščini, pri čemer je skoraj celota tvorjena tudi iz **podedovanih/neprevzetih podstav** (83 i.; npr. *Brezje, Godič, Kališe, Poljana*); nekaj imen pa iz **prevzetih podstav** (17 i.), pri čemer jih je 8 prevzetih iz **germansčine** (*Cirkuše, Kregarjevo, Žaga*; 5 od tega sicer izvorno latinskih (*Šmarca, Špitalič, Žubejevo*)) ter 8 iz **latinščine** (*Buč, Češnjice, Markovo, Pirševo, Spodnje Palovče*) in 1 nejasno (*Jeranovo* – iz nemščine oz. grščine). Par imen je **nejasnega** jezikovnega izvora (2 i.; *Rožično* – avtohtona ali adstratna podstava, *Nevlje* – avtohtono ali substratno ime).

Pomenska motivacija

Grafikon 7: Pomenska motivacija

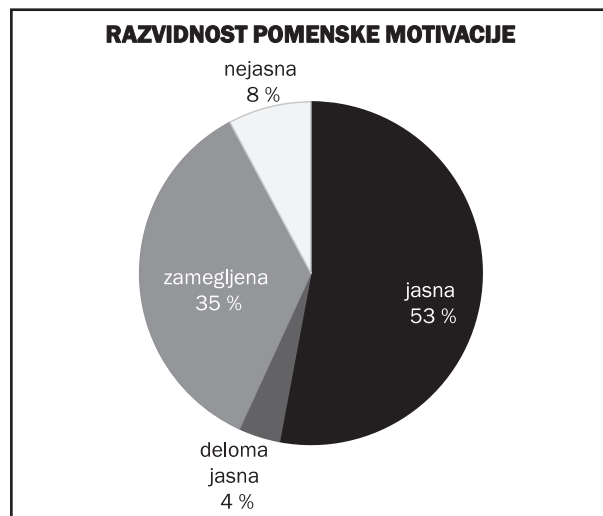

Pomenska motivacija temelji na zunajjezikovni stvarnosti, ki jo imena poimenujejo. Krajevna imena v Občini Kamnik so najpogosteje pomensko motivirana po **zemljišču** (35 i.), od tega večinoma po **obliki zemeljskega površja** (17; nagnjeni in dvignjeni (15; *Hrib, Podbreg, Zavrh*), poglobljeni (2; *Soteska, Sidel*) in ravni svet (1; *Poljana*)), večkrat tudi po **drugi značilnosti zemljišča** (15; velikost (*Veliki Rakitovec*), položaj (*Spodnje Stranje*), oblika (*Okrog*), starost (*Stara Sela*), barva (*Bela Peč*)), redko po **sestavi in lastnosti tal** (3; *Tučna, Sidel*). Veliko imen je motiviranih po subjektu (osebi) ali objektu (gori, vodi) z določenim imenom in kot tako tvorjeno iz lastnega imena (28 i.), od tega prva polovica po **osebnem** imenu (14 i.; *Godič, Klemenčevo, Markovo, Mekinje*), druga po **zemljepisnem** imenu (13 i.; in sicer po **vodnem** (6; npr. *Bistričica, Črna, Motnik, Zgornji Motnik*⁶), **gorskem** (6; npr. *Mali in Veliki Rakitovec, Velika Planina*) in **krajevnom** imenu (*Tunjiška Mlaka*)), eno pa tudi po **narodnostnem** imenu (*Velika Lašna*). Tudi **rastlinstvo** je zelo pogosta motivacija (20 i.), od tega predvsem **rastlinska vrsta** (14; npr. *Brezje, Češnjice, Liplje*) in tudi **pojavnost rastlinstva** (6; npr. *Golice, Gozd, Košiše*). Več imen je motiviranih tudi po **človeku** (16 i.), in sicer največ po njegovi **stvaritvi** (6; *Cirkuše, Žaga*), nekaj tudi po **dejavnosti** (4; *Lanišče, Laz, Županje Njive*), **duhovnem življenju** (2; *Šmarca, Šmartno*), **lastninskih in pravnih odnosih** (2; *Tunjice, Županje Njive*), manj pogosti motivaciji sta **zgodovina** (*Gradišče*) in **prisotnost** (*Stolnik*). Kar nekaj jih je motiviranih po **vodovju** (12 i.), tj. vodni vir (4; *Buč, Vir*), tekoča voda (3; *Potok, Volčji Potok*), razmočeno zemljišče (2; *Zakal*), stoječa voda (1; *Tunjiška Mlaka*), voda (1; *Vodice*) in razmočeno zemljišče/stoječa voda (1; *Loke*). Le eno je motivirano po **atmosferskem pojavu** (*Znojile*). Nekaj pa jih je tudi **nejasnih** (9; npr. *Briše* – osebno ime/rastlinstvo, *Kamnik* – človeška stvaritev/zemljišče, *Volčji Potok, Vranja Peč* – osebno ime/živalstvo, *Rožično* – osebno ime/živalstvo/rastlinstvo, *Zduša* – osebno ime/atmosferski pojav, *Kršič* – osebno ime/zemljišče, *Nevlje* – osebno ime/zemljepisno ime).

6 Zgornji Motnik bi bil sicer lahko motiviran tudi preko krajevnega imena Motnik, a je kljub temu opredeljen kot ime motivirano iz vodnega imena.

Razvidnost pomenske motivacije

Grafikon 8: Razvidnost pomenske motivacije

Merilo za razvidnost pomenske motivacije predstavlja jezikovni čut informatorjev, torej temelji na razvidnosti z njihovega stališča – glede na to, ali ti še prepoznajo prvotni topoleksem ali ne. Pri večini krajevnih imen (54 i.; npr. *Bistričica, Gabrovnica, Hrib, Kostanj, Liplje, Markovo* informatorji prepoznajo topoleksem in je pomenska motivacija **jasna**, veliko je tudi imen (36 i.), kjer informatorji ne prepoznajo topoleksema in je motivacija **zamegljena** – tj. nerazvidna iz imena samega zaradi glasovnih sprememb (*Cirkuše, Sidel, Stolnik*) ali pa je topoleksem imena odmrta beseda (*Buč, Kališe, Tučna*), vendar jih je na podlagi etimološke analize mogoče razkriti. Kar nekaj pa je tudi imen, pri katerih pomenska motivacija **ni jasna** (8 i.; *Briše, Rožično, Zduša*) niti s pomočjo etimološke analize. Pri nekaj imenih je motivacija **deloma jasna** – to pomeni, da topoleksema krajevnega imena večina informatorjev ne prepozna več, nekaj pa jih vendarle še (4 i.; *Golice, Laze, Loke*).

Seznam topoleksemov krajevnih imen

Krajevna imena v Občini Kamnik so tvorjena iz naslednjih abecedno razvrščenih topoleksemov – tj. izhodiščnih občnih oz. osebnih lastnih imen (pri čemer imena, označena z zvezdico – *, predstavljajo občna imena, ki niso več v rabi oz. so tako rekoč že pozabljena).

Primerjava občnoimenske in lastnoimenske sfere

Analiza krajevnih imen je razkrila kar nekaj ohranjenih prvin jezikovnega sistema, ki so se v občnoimenski sferi že izgubile:

- ❖ **besedje:** npr. *bāč, *dol, *golica, *gorica, *hrušev, *kal, *koš, *olša, *peč, *rakita, *selo, *smrečje, *špital, *tučen, *tunj, *vir, *znojilo, *županji idr.;
- ❖ **glasovje:** pojav druge palatalizacije – g > z (v starejšem zapisu imena *Okrog – in Okrose (= v Okroze 'v Okrogu')*);
- ❖ **naglas:** v lastnem imenu ohranjen naglas na priponskem obrazilu (tip F₂), medtem je v občnem imenu naglas izravnán po oblikah z naglasom na osnovi – *Vodi:ce : vó:dice, Zagori:ca : za gò:rico*;
  - posplošitev naglasa po naglasu v predložnih zvezeh tipa *u Pq`:tstədenc – put stədé:nc : Pq`:tstədenc Pq`:tstədenca*;
  - umik naglasa s kratkega končnega zloga na prednaglasni skrajšani samoglasnik – *Zəvərx, ,Zəvərxα : zə və`:rx*;⁷
- ❖ **besedotvorje:** svojilna obrazila za tvorjenje svojilnih pridevnikov iz osebnih imen:
  - sln. (slovansko) -j, -ja, -je < psl. (praslovansko) *jь, *ja, *je, sln. -ov, -in; os. ime. *Tuhin → *Tuhinj : od Tuhina in os. ime Mekina → *Mekinj : od Mekine;
  - sln. -ovo/-evo < psl. *-o u -o; os. ime. Jeran → Jeran-ovo : od Jerana in os. ime Klemenc → Klemenč-evo : od Klemenca;
- ❖ **raba predloga:** več krajevnih imen se od občnih imen razlikuje tudi v predložni zvezi oz. rabi predloga, npr.:
  - Ted **u** ,Ma:l X'ri:p, Med **u** ,Ma:ləm X'ri:p : Ted **nə** ,ma:l x'ri:p, Med **nə** ,ma:ləm x'ri:p;
  - Ted **u** Špà:j Ní:ve, Med **u** Špà:j Ní:vax : Ted **nə** župá:nove ní:ve, Med **nə** župá:novəx ní:vax.

Stara slovanska osebna imena

Nekaj imen je ohranilo tudi stara slovanska osebna imena, ki se kot samostojna osebna imena niso obdržala, npr. *God, *Sovina, *Stah, *Tuhin in morda tudi **Vran, **Volk ter **Zdgost.

Obstoj zunajjezikovne stvarnosti

Krajevna imena lahko na podlagi zunajjezikovne stvarnosti (ki je posamezno krajevno ime motivirala) opredelimo glede na to, ali je v kraju še obstoječa oz. opazna/izstopajoča v zunajjezikovnem prostoru (ne samo v samem imenu) ali ne več.

Pri tem nam imena, pri katerih pomenske motivacije zunaj jezika ni več, pričajo o nekdanji podobi obravnavanega kraja. Največkrat so to imena, pri katerih je ta zunajjezikovna stvarnost v času na tem prostoru izginila. To so večinoma imena, motivirana po rastju oz. rastlinstvu (*Češnjice, Kostanj, Liplje*) in seveda tudi po posamezni osebi z določenim imenom (*Godič, Zgornji Tuhinj, Stahovica, Zgornje Palovče*; nekatera so sicer

ohranjena še v hišnem imenu in kot taka prenesena na potomce te prvotno poimenovane osebe – *Jeranovo, Žubejevo*) ter nekaj tudi po rezultatu človeške roke – njegove stvaritve (*Cirkuše, Žaga*), dejavnosti (*Laniše*) in lastninskega ter pravnega odnosa (*Tunjice*) idr.

Medtem ko imena z obstoječimi zunajjezikovnimi stvarnostmi potrjujejo njihovo etimološko razlago (kar je predvsem relevantno pri imenih, ki so doživela več jezikovnih sprememb, oz. pri imenih, kjer je možnih več etimoloških razlag), to so imena, motivirana, npr. po zemljišču (*Hrib, Poreber, Podbreg, Okrog, Soteska, Sidel*), vodovju (*Buč, Loke, Vodice, Studenca, Zakal*), bližnji gori/vodi z določenim imenom (*Bistričica, Črna, Zajasovnik*), po človekovem duhovnem življenju – tj. cerkveno življenje (*Šmarca, Šmartno*) ter nekaj prav tako po rastju (*Oševek, Gabrovica*) idr.

Poznavanje imen s stališča narečnih govorcev⁸

Poznavanje pomenske motivacije in prvotnega pomena imen s stališča narečnih govorcev je odvisno od posameznega imena. Imena, ki imajo žive občnoimenske ustreznice, so informatorji nemudoma povezali s temi in zanje večkrat našli tudi zunajjezikovno stvarnost, ki jih je motivirala. Pri imenih brez žive občnoimenske ustreznice (to so npr. imena, tvorjena iz odmrlega občnega imena, iz odmrlega osebnega imena, iz občnega imena z drugačnim prvotnim pomenom in jezikovno preoblikovana imena) narečni govorniki bodisi niso našli nobene ustrezne razlage ali pa so jih ljudskoetimološko razložili, pri čemer so imena po načelu asociativnosti povezali z drugimi besedami, kjer so za nekatere našli pojasnila tudi v zunajjezikovni stvarnosti, za druge pa so le domnevali, da so nekoč obstajale. Da je ljudska etimologija sporadična in nesistematična, je potrdila tudi terenska raziskava, saj je bilo v več primerih pridobljenih več različnih ljudskoetimoloških razlag, ki so bile odvisne od konkretnih okoliščin, in sicer od posameznega govornika. Nekaj primerov ljudskoetimološke razlage:

- ❖ krajevno ime *Šmarca* narečni govorniki povezujejo z rastlino *šmarnica* (nar. *šmá:ranca*), medtem ko je v resnici nastalo iz *Šmarci* 'prebivalci ob cerkvi sv. Mavricija';
- ❖ krajevno ime *Znojile* domačini razlagajo z *znoj* oz. *znojiti se* v pomenu 'pot oz. potiti se' (prevzeto iz knjižne slovenščine), medtem ko je to nastalo iz *znoj v pomenu 'vročina' (izpričan že v 13., 15. stol., pomen 'pot' šele kasneje) s prvotnim pomenom 'vročini izpostavljen kraj';
- ❖ krajevno ime *Smrečje* informatorji razlagajo s *smrečjem* v pomenu 'smrekove veje', v resnici pa izhaja iz *smrečje v pomenu 'smrekov gozd'.

7 Znak X oz. x je zapis za slovenski knjižni h (oz. nezveneči zadnjenebni pripornik).

8 Tj. s čim ti imena povezujejo in kakšen prvotni pomen jim pripisujejo oz. ljudska etimologija.

4. Časovni nastanek krajevnih imen

Naslednja preglednica vsebuje razvrstitev imen glede na njihov časovni nastanek.⁹ Razvrstitev imen je le okvirna, saj bi natančnejša obravnava zahtevala bolj poglobljeno raziskavo.¹⁰

Preglednica 3: Časovni nastanek krajevnih imen

Obdobje	Značilne prvine	Krajevna imena		
Imena, ki izkazujejo prvine, značilne za starejšo kolonizacijo (od 7. do konca 12. stol.)	Imena iz slovanskih osebnih imen (<i>jb/je, ica</i>); iz imena prebivalcev (<i>-jane</i>); imena, ki poimenujejo stare objekte, vrsto zemljišča, kakovost tal, vrsto rastlinstva, tudi vas oz. selo; izsvetniška imena idr.	Briše Buč Cirkuše Gabrovnica Godič Golice Hrib Hruševka Kamnik Kostanj Mekinje Nevlje (morda še starejše) Okroglo (*Palovče) Poreber Pšajnovica (*Rakitovec) Sela Srednja vas	(*Stranje) Šmartno (*Tuhinj) Vranja Peč Zagorica Zduša Županje Njive (K.) Bistrica Bela Bistričica Brezje Češnjice Črna Gradišče Košiše Laniše Liplje Loke Motnik Okrog	Oševk Potok Potok Praproče Pšajnovica Rudnik Smrečje Snovik Soteska Sovinja Peč Stahovica Stebljevk Stolnik Šmarca Tunjice Vir Vodice Volčji Potok Zajasovnik Znojile
Imena, ki izkazujejo razmera starejše prvine	Dvobesedna imena s prilastkom <i>stari, veliki, spodnji/dolnji</i> .	Spodnje Palovče Spodnje Stranje	Stara Sela Veliki Hrib Veliki Rakitovec	
Imena, ki izkazujejo prvine, značilne za mlajšo kolonizacijo oz. tudi t. i. višinsko kolonizacijo (od 13. do 15. stol.)	Prvotno nekultivirana zemljišča; tudi priponska obrazila: <i>no, ovo/evo</i> ;	Bela Peč Gozd Laseno Laze Markovo Podjelše Podstudenc	Rožično Studenca Trebelno Trobello Tučna Vaseno Črni Vrh	Podbreg Podgorje Podhruška Sidol Vrhpolje Zakal Zavrh
Imena, nastala v času t. i. rovtarske kolonizacije oz. v času nastajanja kajžarskih naselij ob starih vaseh (16. in 17. stol.)	Dvobesedna imena s prilastkom <i>novi, mali in zgornji/gornji</i> (ki s tem prilastkom izpričujejo, da so nastala ob nekem starejšem naselju, a ni bilo mogoče najti starejšega zapisa s temi prilastki)	Mali Hrib Mali Rakitovec Tunjiška Mlaka Zgornji Motnik Zgornje Stranje Zgornje Palovče		
Imena s prvimi zapisi iz 18. stol. in 19. stol. (predvsem gre za novo nastale zaselke in posamezne kmetije v odročnih strmih in osojnih dolinah)	Večina naselij s pripono: <i>-ovo/-evo</i> :	Kališe Kršič Jeranovo Klemenčevo Kregarjevo		

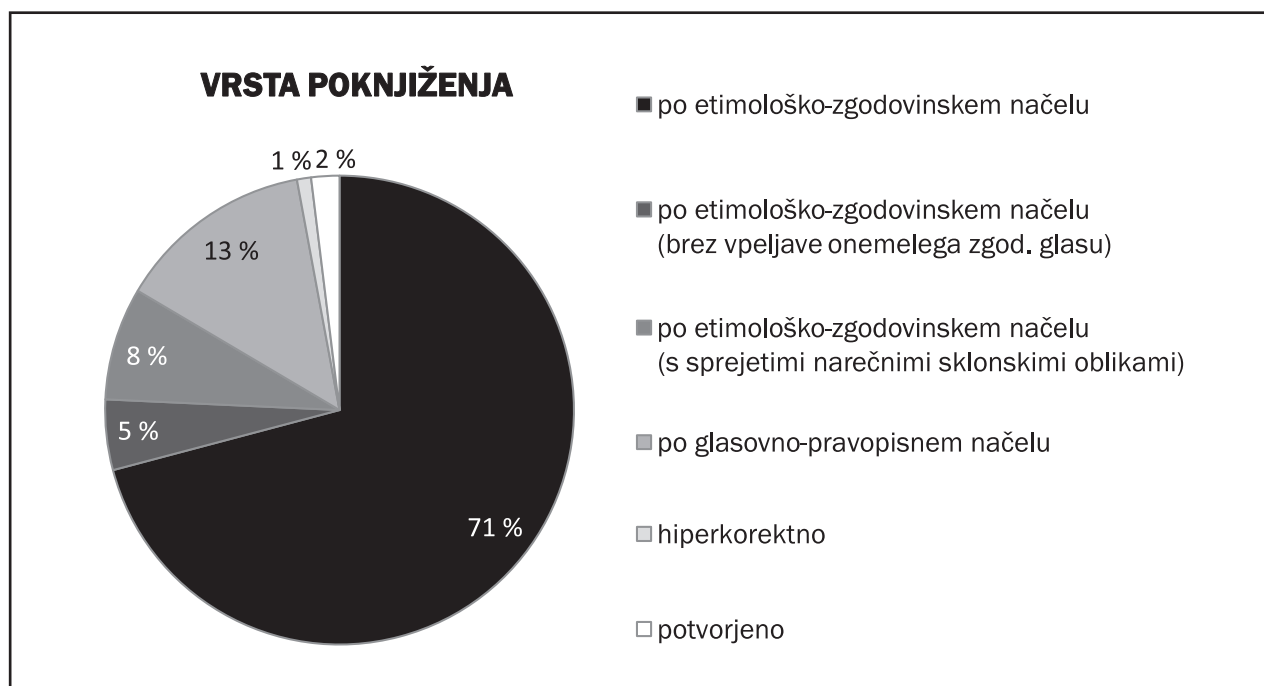
9 Preglednica je bila izdelana na podlagi lastnih ugotovitev in s pomočjo okvirne časovne razvrstitve Otorepca (po rokopisu Milka Kosa; Otorepec 1985: 33, 40) – ravno podčrtana, in komentarja S. Torkarja k diplomski nalogi (Torkar 2014) – vijugasto podčrtana. Okvirna časovna obdobja in značilne prvine so bile povzete po Bezljaj 1965: 113, Keber 2001, Majdič 2002: 82 in *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, 1. zv., 1970: 78.

10 Poleg tega pa je časovni nastanek posameznega imena dokaj kompleksen (npr. eno ime se lahko prenese na drugo ime – npr. krajevno ali vodno ali gorsko ime na krajevno ime itd.).

5. Vrsta poknjženja

Grafikon 9: Vrsta poknjženja

S pomočjo funkcijske in etimološke imenoslovne analize je bilo možno določiti tudi vrsto poknjženja posameznega krajevnega imena. Večina imen (73 i.) je poknjžena v skladu z etimološko-zgodovinskim načelom (*Brezje, Gozd, Klemenčevo, Volčji Potok*), nekaj (5 i.) jih je poknjženih po etimološko-zgodovinskem načelu, a brez vpeljave onemelega zgodovinskega glasu, kar je sprejemljivo, če ta ni opazen v nobeni stranskosklonski obliki (*Si-dol, Snovik, Spodnje Palovče*), nekaj (8 i.) prav tako po etimološko-zgodovinskem, a s sprejetimi narečnimi sklonskimi končnicami, kar je prav tako sprejemljivo (*Laze, Ravne, Studenca, Znojile*). Več imen (14 i.) je poknjženih tudi po glasovno-pravopisnem načelu, kar v poknjženih imenih kažejo tudi narečne glasovne prvine (*Pšajnovica, Laseno, Vaseno, Kališe, Košiše, Zduša*), nekaj jih še danes ni etimološko popolnoma jasnih, zato je glasovno-pravopisno načelo edina rešitev (*Pšajnovica, Stebljevček, Zduša*). Eno ime (*Šmartno*) je najverjetneje poknjženo hiperkorektno, in sicer kot ime srednjega spola in ne moškega (ker je bilo napačno razumljeno kot narečno maskulinizirano). Dve imeni sta potvorjeni oz. se ne ujemata z narečno obliko (*Podjelše* – namesto ednine > množina; *Trebelno* – namerno ali nenamerno potvorjeno z e namesto o).

6. Krajevna imena glede na govorno območje

V kamniški občini je 65 krajev (64 %) na območju kamniškega govora, 29 krajev (28 %) na območju osrednjega tuhinjskega govora, 4 kraji (4 %) na območju hribovskega tuhinjskega govora in 4 kraji (4 %) na območju motniškega govora.

Pri primerjavi krajevnih imen glede na govorno območje je opaziti, da so nekateri tipi strukture in določene pomenske motivacije bolj značilni za eno območje, drugi pa za drugo. S stališča pomenske motivacije je torej nazorno vidno, da na območju tuhinjskega govora izrazito izstopajo krajevna imena, motivirana po rastju (predvsem drevesnih vrstah), na območju kamniškega govora pa imena, motivirana po določenih osebah in vodovju, medtem ko se na območju motniškega govora izključno pojavlja le motivacija po drugih zemljepisnih imenih. S stališča imenske strukture je opazno, da se imena, tvorjena iz predložne zveze in z besedotvornim priponskim obrazilom -ovo, večinoma pojavljajo na območju kamniškega govora, medtem ko se imenske priponske izpeljanke z -ov- (del pridevniške tvorjenke/samostalniške osnove, npr. (-ov)-ik/(-ov)(-n)-ica/(-ov)-ka/(-ov)-ec) večinoma pojavljajo na območju tuhinjskega govora. Druge pomenske motivacije (npr. po zemljišču, po rezultatu človeške roke idr.) in strukturni tipi (npr. dvobesedna imena, tvorjenke iz prvotnih imen prebivalcev idr.) pa niso izrazito izstopajoči le na enem določenem območju, temveč se v približno enaki meri pojavljajo na več koncih.

V sledeči preglednici je podan razpored krajevnih imen po govornih območjih.

**Preglednica 4: Krajevna imena
glede na govorno območje**

GOVORNO OBMOČJE	KRAJEVNA IMENA				
Kamniški govor	Bela Peč	Košiše	Podlom	Stahovica	Vrhpolje
	Bistričica	Kregarjevo	Podstudenec	Stolnik	Zagorica
	Brezje	Krivčevo	Poljana	Studenca	Zakal
	Briše	Krišič	Poreber	Šmarca	Zavrh
	Črna	Laniše	Potok	Trebelno	Zduša
	Godič	Loke	Rožično	Trobelno	Zgornje Palovče
	Gozd	Markovo	Rudnik	Tučna	Zgornje Stranje
	Hrib	Mekinje	Sela	Tunjice	Znojile
	Jeranovo	Nevlje	Smrečje	Tunjška Mlaka	Žaga
	Kališe	Okroglo	Soteska	Velika Planina	Žubejevo
	Kamnik	Oševek	Sovinja Peč	Vir	Županje Njive
	Kamniška Bistrica	Podgorje	Spodnje Stranje	Vodice	
	Klemenčevo	Podhruška	Spodnje Palovče	Volčji Potok	
	Podjelše	Srednja vas	Vranja Peč		
Hribovski tuhinjski g.	Podbreg	Praproče	Ravne	Snovik	
Osrednji tuhinjski govor	Buč	Gradišče	Mali Hrib	Sidol	Velika Lašna
	Čirkuše	Hruševka	Mali Rakitovec	Stara Sela	Veliki Hrib
	Češnjice v Tuhinju	Kostanj	Okrog	Stebljevek	Veliki Rakitovec
	Črni Vrh	Leseno	Pirševo	Šmartno	Zgornji Tuhinj
	Gabrovica	Laze	Potok	Špitalič	
	Golice	Liplje	Pšajnovica	Vaseno	
Motniški govor	Bela	Motnik	Zajasovnik	Zgornji Motnik	

7. Zaključek

Raziskava je prinesla vrsto zanimivih ugotovitev. S stališča funkcijskega imenoslovja je prikazala pester nabor strukturnih tipov in imenotvornih postopkov ter vse možne poimenovalne motive. S stališča etimološkega imenoslovja je razkrila, da so vsa imena avtohtonega jezikovnega izvora (pri tem v večini s prav tako podedovano podstavo ter kar nekaj tudi s prevzeto); da so imena poimenovana po najrazličnejših zunajjezikovnih stvarnostih, pri čemer nekatere še vedno obstajajo, spet druge ne. Odkrila je kar nekaj ohranjenih prvin jezikovnega sistema, ki so se v občnoimenski sferi izgubile, ter zabeležila tudi stara slovanska osebna imena. Prikazala je tudi, da je poznavanje imena s stališča narečnih govorcev odvisno od samega imena in tudi od posameznega govorca, da časovni nastanek krajevnih imen na Kamniškem sega od stare kolonizacije pa vse do novejši dobe, da so naša krajevna imena poknjžena na različne načine in da je pri krajevnih imenih določenega govornega območja opaznih tudi nekaj prvin bolj značilnih za določeno območje.

Literatura

- BALANTIČ, Barbara, 2013: *Krajevna imena v Občini Kamnik*. Diplomsko delo. Oddelek za slavistiko. Kamnik [i.e. Ljubljana].
- BEZLAJ, France, 1965: Slovenski imenotvorni proces. *Jezik in slovstvo* 10 4/5. Ljubljana. 113–118.
- Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, 1970, 1. zv.
- KEBER, Janez, 2001: *Leksikon imen*. Celje. (1986, 2008).
- MAJDIČ, Viktor, 2002: Imena vasi in mest v Sloveniji. *Jezikoslovni zapiski* 8/2. Ljubljana. 81–92.
- OTOREPEC, Božo, 1985: Iz najstarejše zgodovine krajev v kamniški občini. *Kamnik 1229–1979: zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta*. 33–41.
- SNQJ, Marko, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana.
- ŠEKLI, Matej, 2008: *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*. Ljubljana.
- TORKAR, Silvo, 2014: Komentar k diplomi *Krajevna imena v Občini Kamnik*.

Jezikovna dediščina Steletovih zapisov povedk in pravljic

V prispevku je predstavljena dejavnost Franceta Steleta pri zbiranju ljudskih pripovedk in pravljic, ki je potekalo na pobudo Karla Štreklja in Odseka za nabiranje narodnega blaga pri Slovenski matici.

Zbrane pripovedi predstavljajo slovensko kulturno dediščino iz obdobja na prelomu iz 19. v 20. stoletje in so vir podatkov o življenju, razmišljanju in običajih slovenskega prebivalstva na širšem področju Tunjic in Kamnika.

Zaradi avtentičnih zapisov, zbranih v zbirki *Zlati hrib* (2013), ki so prepisi iz Steletovega rokopisnega gradiva, je nabor pripovedi tudi raziskovalno bogat fond narečne in pogovorne govornice tega obdobja.

V prispevku je prikazana stopnja poknjizenosti posameznih zgodb, predstavljeni pa so tudi značilni narečni elementi zapisane jezika ter prvine, ki so danes opredeljene kot arhaične in so večinoma izginile iz sodobnega slovenskega jezika ali pa so del še neevidiranega nestandardnega jezika.

Ključne besede: ljudsko slovstvo, govor Tunjic in Kamnika, gorenjsko narečje, arhaizmi, nestandardnega jezika

This article presents France Stele's activity of collecting folk tales and fairy tales which took place on the initiative of Karel Štrekelj and the Section for collecting folk material at the Slovene Society.

The collected tales represent the Slovene cultural heritage at the turn of 19th and 20th century and are a source of information about life, way of thinking and the customs of Slovene inhabitants in the wider area of Tunjice and Kamnik.

The authentic written records collected in the collection *Zlati hrib* (Golden Hill, 2013), which are a copy of Stele's manuscript material, present the tales which are also the research-wise rich fund of dialectical and colloquial language from that period.

The level of individual tales in accordance with the rules of literary language is presented in the article. There are presented typical dialectical elements of written language and the primary matters which are today defined as archaic and have mostly disappeared from contemporary Slovene language or they are still a part of non-standard language which is not kept a record.

Key words: folk literature, the language of Tunjice and Kamnik area, dialect of Upper Carniola, archaism, non-standard language

Uvod

V letu 2013 je v Kamniku izšla zbirka pravljic in povedk iz Tunjic in okolice z naslovom *Zlati hrib*, ki jih je na prelomu 19. in 20. stoletja kot dijak, študent in mladi izobraženec med svojimi domačimi in ljudmi iz

France Stele kot maturant kranjske gimnazije leta 1906 (Vir: E. Cevc, *Traditiones* 1985)

okolice Tunjic ter ob svojem terenskem delu zbiral in zapisoval France Stele, kasneje najbolj znan kot utemeljitelj umetnostnozgodovinske znanosti na Slovenskem.

Stele je svoje zapise povedk, ki jih je slišal v Tunjicah, zlasti pri svojih domačih – starem očetu Tomažu (1818), očetu Francetu (1848) ter bratih Tonetu (1888) in Jožetu (1893), prispeval najprej za Grudnovo zbirko *Spomini na Francoze* (1911), objavljeno v Zborniku Slovenske matice (1911). Samostojno pa jih je objavil v dveh prispevkih:

- *Izročilo Tomaža Steleta (Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku²)* (1937–39);
- *Ljudsko izročilo iz Tunjic in iz kamniške okolice³* (1963–1964).⁴

Steletovi zapisi, izdani v knjigi *Zlati hrib* (2013), prinašajo vse že objavljene povedke in pravljice s pripombami in komentarji, poleg tega pa tudi izbrane prepise iz rokopisnega gradiva, ki ga hranita Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta in Inštitut za slovensko narodopisje, oba pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU.

2 Stele, France (1937–1939). *Izročilo Tomaža Steleta*. *Etnolog* 10/11, str. 329–343.

3 Stele, France (1963–1964). *Ljudsko izročilo iz Tunjic in iz kamniške okolice*. *Slovenski etnograf* 16/17, str. 337–350.

4 Podrobneje o Steletovih izdajah folklornega gradiva gl. Stanonik (2013) in Podbrežnik, Učakar (2014).

1 Doktorica jezikoslovnih znanosti na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

Zbiranje »narodnega blaga«

Steletovo zbirateljsko delo se je začelo že v kranjski gimnaziji. Mladi Stele je namreč po prezgodnji materini smrti pri devetih letih odšel od doma v Podgorje, k materini sestri, in nato dvanajstleten na kranjsko gimnazijo (1898), kjer je bil voden pod imenom France Stele, Tunjice na Mlaki.⁵ Od tedaj je svoj domači kraj, družino in sorodnike le še občasno obiskoval in jih verjetno doživljal v izrazitem kontrastu z manj pristnim mestnim okoljem oziroma s šolsko stvarnostjo. Emilijan Cevc (1985: 124) je zanj zapisal, da je »ostal kmečki sin«, zato se je rad vračal »v tradicionalno ozračje in v /.../ življenjsko, z vero in letnimi časi povezano obrednost«. To je skušal opisati tudi v svojih prvih pesniških poskusih:

Vsedel za zapeček
se je stari oče
in prižgal je vivček
pa zakašljaj težko,
mi pa zadržali
vsak smo dih si v prsih,
z dušo smo in srcem
pravljico živjivali ...

(France Fr. Stele: *Pravljica o Sreči*, Zora 1907)

Vendar pa ga je tudi okolje, v katerem se je izobraževal, pritegnilo na način, ki ga je kot domoljub lahko povezal z domačo pokrajino. V gimnazijskih letih se je namreč seznanil z narodnoprebudnimi pozivi k zbiranju »narodnega blaga«, ki so prav v obdobju na prelomu stoletja, tj. v zadnjih desetletjih habsburške monarhije dosegli organiziran vrhunec. Že leta 1864 so avstro-ogrski Slovenci s prostovoljnimi prispevki izobražencev, trgovcev in podjetnikov ustanovili Slovensko matico »z namenom, da bi v slovenskem jeziku tiskala zahtevnejša dela z najrazličnejših področij, dvi-govala raven izobraženosti in znanja /ter/ ustvarjala slovensko terminologijo za različne stroke« (Slovenska matica, Iz zgodovine). Štiri leta po ustanovitvi je Matica ustanovila Odsek za nabiranje narodnega blaga, ki je novembra istega leta v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* (1868) objavil poziv, v katerem je vabil k zbiranju ljudskih pesmi, narodnih pripovedk, pregovorov, običajev ter krajevnih in osebnih imen, in to »z vsemi posebnostmi ljudske izreke, celó besednih povdarkov ne izvzemši«

Poziv nima dokumentarne vrednosti le zaradi pričevanja o dejavnosti Slovenske matice, temveč tudi zato, ker predstavlja zametek vseslovenskega narodopisnega gibanja, ki ga vse od leta 1887 pooseblja Karel Štrekelj. Štrekelj je istega leta prevzel urednikovanje zbirke *Slovenske narodne pesmi*, ki je izhajala v letih 1895–1923 v 16 snopičih oz. štirih zvezkih in obsega skupaj 8300 slovenskih pesmi (Kranjec, SBL).⁶ Poziv prinaša tudi napotke za zbiranje narodnega blaga vseh vrst: pesmi, pripovedk, pregovorov in rekov, običajev ter krajevnih in osebnih imen, ki naj se zapi-

5 Jahresbericht k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums für die Schuljahre 1897/1898–1899/1900 (1900).

6 V prvem zvezku *Pesmi pripovedne vsebine*, v drugem zvezku *Pesmi zaljubljene*, v tretjem *Pesmi za posebne prilike* in *Pesmi pobožne* ter v četrtem zvezku *Pesmi stanovske*.

Poziv.

Po nasvetu čast. gosp. Ferd. Kočevarja je Matičin odbor v seji 15. oktobra l. l., naročivši si od Matice ilirske literarno zapuščino Stanko-Vrazovo, sklenil tudi sprejemati nabirke doslej še ne priobčenih: 1) narodnih pesem, 2) narodnih pripovedek, 3) narodnih prigorov, 4) narodnih običajev, na pr. o raznih letnih časih, godovih, ženitvah itd., – vraz, iger in plesov, 5) krajevnih in osebnih imen.

Nabrano gradivo se ima slednjič pregledati in pretesti, kar se ga bo priobčenja vrednega spoznalo, natisniti in dotičnim gg. nabiralcem, ako bodo zahtevali, za natisnjeno blago navadna nagrada plačati, drugo pa v Matičini knjižnici shraniti. Za nabiranje se je določilo dve leti časa. Poslane nabirke v rokopisih se bodo tudi nefrankirane sprejemale.

Važnost in potreba take zbirke je tem očitnejša, čem bolj so se dandanašnji lepe stare šege bistrournega in čilega našega naroda, toliko narodom mejaka, jele zlasti iz mest in viših stanov umikati in pozabivati, in čem manj se dozda s takimi, vse družbinsko gibanje naših rojakov v podablajočimi zbirkami ponašati zameremo. Zatorej Matičin odbor vabi vse častitljive rodoljube, naj po svojih krajih in prebivališčih zasledujejo vse narodno blago, spadajoče v zgorej omenjeno področje, ter naj je zapisujejo z dostavkom, v katerem kraji, in ako je moč, kako daleč na okoli se ta ali uni običaj nahaja. Da pa taka zbirka tudi za jezikoznanstvo ne bo brez vspeha, naj se pesmi, pripovedke, prislovice in imeniki napišejo, kolikor je mogoče, z vsemi posebnostmi ljudske izreke, celó besednih povdarkov ne izvzemši. Pesmam pa naj se dodajo, če je moč, tudi napevi.

Nabirke naj se pošiljajo odboru Matičinemu v Ljubljano. Vsak nabiralec naj blagovoli ob enem tudi svoje prebivališče in svoj stan naznaniti, da se mu bo moglo dopisati, ako bo potreba.

V Ljubljani o vseh Svetih 1868.

Odbor slovenske Matice.

Kmetijske in rokodelske novice (4. novembra 1868, letnik 26, številka 45)

sujeje v čim bolj pristni podobi. Na skrbnost pri zapisu besed in oblik, ki so jih uporabili pripovedovalci, je opozarjal tudi Štrekelj v svojih pozivih v *Ljubljanskem zvonu* (1887) in v *Slovenskem narodu* (1887):

»Pazi naj na naglas in zaznamuje naj vsaj zlog, kateri je naglašen, ako sicer ni vaje, naglas podrobneje razločevati. /.../ Zahtevanje natančnih zapisov torej ni kaka muha jezikoslovcev, češ, to hočejo, da dobé spet par orehov za svoje čeljusti, – osnovano je mariveč na pojmu *národnega blaga sploh*« (Štrekelj 1887: 632).

Pozivi k množičnemu zbiranju čim bolj avtentičnega gradiva temeljijo na filozofiji pozitivizma, ki je zahtevala, da se vsak pojav opiše kar se da natančno. Prav pozitivistična metoda, ki je spodbujala zgolj empirično preverljivo znanost, je vplivala tudi na zbiranje kulturne dediščine Slovencev in na tem področju spodbudila enega večjih kulturnih in miselnih preskokov v slovenski zgodovini, ki ga je spremljala tudi uveljavitev⁷ slovenskega pisanega jezika. K ustalitvi pisne norme in k njenemu poenotenju pravopisno variantne slovenščine 19. stoletja je v veliki meri pripomogla prav funkcijsko raznolika raba slovenščine v delih in zapisih

7 V obdobju Avstro-Ogrske namreč enakopravnost slovenščine v šolah, na uradih in sodiščih ni bila nikoli dosežena, čeprav je bila na Kranjskem slovenščina deželni jezik, nemščina pa drugi deželni jezik.

slovenskih intelektualcev, kulturnikov, raziskovalcev narodopisja, jezikoslovja in slovenske zgodovine.

Z današnje perspektive je bil to čas, ko se je slovenski jezik »izpopolnil do take višine, da je bil dejansko že primeren za univerzitetni pouk« (Granda 2008: 185), kar za ta čas dokazuje tudi izid prvega slovenskega pravopisa (Levec 1899). Granda tudi navaja, da so se posamezni uspešni slovenski študentje začeli habilitirati za bodočo kariero na (tedaj še neobstoječih) slovenskih akademskih ustanovah. In v tej generaciji razumnikov, ki so sodelovali pri oblikovanju kolektivne nacionalne zavesti in bili aktivni v procesu vzpostavljanja slovenske narodnostne in jezikovne identitete, je bil tudi France Stele.

Steletovo zapisovanje govornega besedila in priprava poknjženih zapisov

V zbirki *Zlati hrib* (2013) je poskrbljeno za dokumentiranje več različic Steletovih zapisov, ki se tudi tipografsko razlikujejo. Poknjženi zapis, ki je namenjen sodobnemu bralcu in je zato pospremljen z razlagami manj znanega besedja, spremlja pogosto izvorni prepis rokopisa Franceta Steleta, ki odstira mnoge drobne posebnosti govora na kamniškem področju v obdobju pred stotimi leti in več, ki ga v vseh specifikah danes zagotovo ne poznamo več, nekatere prvine pa živijo le še v spominu starejših generacij prebivalcev tega področja.

Izgínjanje narečnih prvin iz govornega jezika se veda ni trend, ki bi ga zaznali le pri domačih raziskavah narečnih pojavov, saj podobne premike potrjujejo številni jezikoslovci in sociologi stare celine, ki med drugim ugotavljajo, da se je z razvojem osnovnošolskega sistema, širjenjem medijev, selitvijo v mesta, spremembami gospodarskih panog v obdobju 1950–2000, zlasti pa z nastopom elektronske dobe, ki bo trjuje globalizacijskim procesom, narečje umika splošnemu ali regionalnemu pogovornemu jeziku (Dapit idr. 2003; Warchala 2006). Nekatere opazne narečne posebnosti, kot so na primer govornje na fanta, švanje, oksitoneza, so postale v vsakodnevnem govoru izjemne ali pa se pojavljajo le še posamično.

Sodobne raziskave izgínjajočih jezikovnih pojavov so motivirane predvsem z vračanjem k svojim koreninam oz. h kulturni in jezikovni dediščini kot izvoru lastne identitete, preden jih prekrijejo sočasni kulturni pojavi. V obdobju Steletovega delovanja pa je bilo zbiranje »narodnega blaga« usmerjeno k opisovanju »narodnih značajev z opazovanjem posameznih značilnosti narodovega realnega družbenega, kulturnega, duhovnega življenja«, ki so jih avtorji nato povezovali z empiričnimi ugotovitvami o značilnostih okolja (Kropej 1990: 264). To načelo je ponazoril tudi sam Stele, ko je opisoval svoje začetke pri zapisovanju:

»Moj stari oče je bil 85 let star, ko sem se začel resno baviti z njim in izkoriščati zaklade, ki si jih je nabral v svojem dolgem življenju; in ko sem ga za kako reč vprašal, mi je vedno dejal, da ne ve nič, ali pa: 'kaj bom jaz tebi kvante pel?' Ko pa nisem hotel na drug predmet, sva v pogovoru prišla globokeje in globokeje in marsikaj je izdal, kar bi drugače ne bil povedal. Do 80 pesmi in pravljič sem zapisal iz njegovih ust, a koli-

ko je pa še nesel s seboj v grob tudi takih stvari, ki mi jih ne more nihče več povedati, ker jih je on edini še vedel in še on le nejasno ali v odlomkih, posebno kar se tiče pesmi.« (Stele 1985)

Kljub izrecnim opozorilom v Matičinih pozivih in tudi v Štrekljevih navodilih, da je treba jezik zapisati v čim bolj pristni maniri, je bila to za zapisovalce pripovedi težka naloga – še zlasti, ker je bila govorjena slovenščina tedanjega časa precej bolj individualizirana in oddaljena od pisnega jezika kot danes. Stele je zato v gradivu, ki ga je objavil že sam, jezik precej poknjžil, kar je kasneje tudi obžaloval:

»Danes obžalujem, da njegovih besed nisem ohranil v pristnem, častitljivo starinskem jeziku, v katerem nam jih je otrokom pripovedoval, ampak sem iz prvotnih zapiskov priredil sedanjo, nekam literarno obliko.« (Stele 1938)

V monografiji *Zlati hrib* so z objavo posameznih razpoložljivih različic poskrbeli za dokumentiranje procesa poknjženja. Tudi laičnemu bralcu ne uide opazna razlika med Steletovimi besedili, ki so objavljena kot prepisi rokopisa in v katerih je mogoče zaslediti več arhaičnih glasovnih pojavov, značilnih tudi za sodobni pogovorni jezik, in med besedili, ki jih je v knjižni obliki objavil in deloma poknjžil že sam Stele.⁸

Rokopis

Gdoba se zbudi pa prav koga pa je.

Je pa diava: Obe, koga sem je sajnnav.

Koga?

Zakaj pr t n t hiš nimajo nč sadja, jm nč na rodi.

Unmo pa j rekva nej dobr posluša.

Poknjžena različica

Hudoba se zbudi pa vpraša, kaj je.

Je pa rekla: »Ovbe, kaj se mi je sanjalo.«

»Kaj?«

»Zakaj pri tej in tej hiši nimajo nič sadja, jim nič ne rodi?«

Rajfnkerarju je pa že prej rekla, naj dobro posluša.

Zlati hrib, 2013; povedka *Kdor izbira, izbirek dobi*, str. 27.

Rokopis

Je biv že precej star tist gspod je pa prov zvo zbolu.

Nkol utrok ni jmov je kar reku, de nej vse tist grant žena baba dobi.

Polj bil zmeram bol bovn.

Kje že vidu, de j bo vmaru je po nga mnih poslovov, so bli še puščavenk, so bli še v hostah.

Tist puščavnk je res kar šov, mo pa baba gor ni peštiva, zato k je miselva dej zato prišu, deb' mo kej zašafov.

Pol gspod je biv še zmeram bolan kar za počinet, baba je pa misluva sej u hmau konc izev ...

Poknjžena različica

Je bil že precej star, je pa zelo zbolel.

Ker ni imel otrok, je kar rekel, da naj grunt žena dobi.

Potem je bil zmeraj bolj bolan.

Ko je videl, da bo umrl, je po enega menih postal. Takrat so bili še puščavnik in so živeli v hostah.

Tisti puščavnik je res prišel, pa mu baba gor ni pustila, ker je mislila, da je zato prišel, da bi mu kaj zašafal.

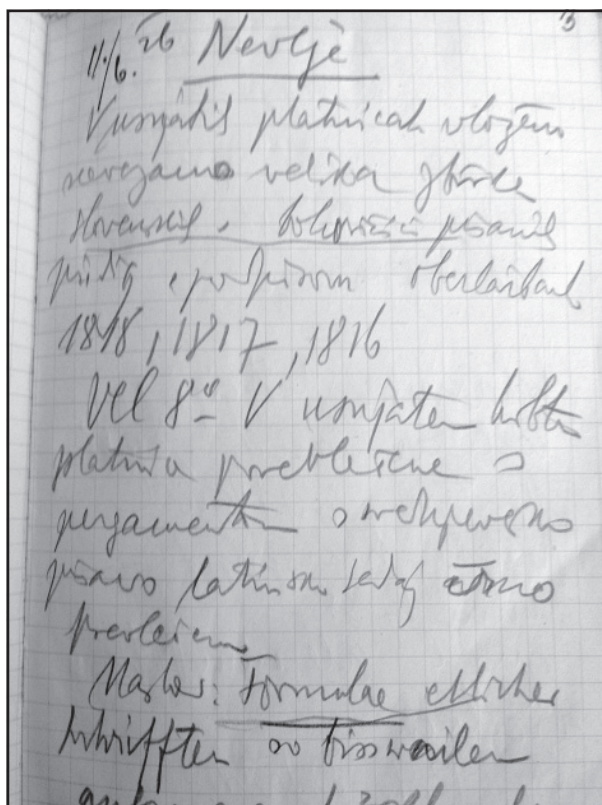
Gospod je bil še zmeraj bolan, kar za umret, baba je pa mislila, da bo kmalu konec vzel ...

Zlati hrib, 2013; povedka *Mož je dajal vbogajme ...*, str. 32.

Kljub priredbi zapisov, ki odpravljajo samoglasniški upad oz. vokalno redukcijo (*pr t n t hiš* → *pri tej in tej*

8 Zapisi so povzeti po knjigi *Zlati hrib* in Steletovih revijalnih objavah. Opuščaji in cirilični znaki, s katerimi je nadomeščal polglasnik, so v tem prispevku nadomeščeni z znakom za polglasnik.

Iz Steletovih terenskih zapiskov (Arhiv Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU)

hiši), so v poknjžjenih prepisih ohranjeni značilni narečni izrazi, zlasti polnopomenski (*grunt, rajfnkerar, zašafati, konec vzeti*), žal v manjši meri pa so ohranjeni nekateri stilno opazni, slikoviti izrazi (*djava* je spremenjeno v *rekla*, *bovn* je spremenjeno v *bolan*), s katerimi je izpostavljeno za ta tip besedil značilno skladenjsko poudarjanje (*prov zvø zbolu*) in pretiravanje (*za poginøt*). Tudi iz poknjžjenih zapisov je razvidno, da je bil pisni sistem v nekaterih ozirih še neustaljen, npr.: glede zapisa predponskih *v-* in *u-* (npr. namesto *ustavi* zapiše *vstavi*) ali besed s sklopom *i +* samoglasnik, kjer nastali zev v govornem jeziku zapiramo s soglasnikom *j* le pri nekaterih besedah (pri *olimpijada* da, pri *olimpionik* ne) – tu Stele sledi govornemu jeziku tudi v primerih, ko tudi danes ohranjamo zev (1903: *dijadem*; 2015: *diadem*).

V nasprotju s sodobno knjižno normo je npr. uporaba končnice *-je* pri prebivalških imenih moškega spola, vendar je ta način pisanja usklajen z rabo in normo tedanjega časa. Zlasti dvojne oblike prebivalških imen, ki se pojavljajo pri Steletu kot *Francozje* in *Tunčanje*,⁹ so bile v obdobju na prehodu stoletja očitno žive, o čemer priča tudi Levčev *Slovenski pravopis* iz leta 1899. Navaja namreč (1899: 27), da se imena narodov in prebivalcev lahko v imenovalniku množine tvorijo na dva načina, npr.:

9 Sicer je končnica *v* sodobni knjižni slovenščini ohranjena le še pri imenu Hrvatje (poleg variante Hrvati), pri občnoimenskih besedah pa je rabljena še kar pogosto, npr.: študent (*študenti* in *študentje*) in še: škofje/škofi, grofje/grofi, sosedje/sosedi ipd.

Rimljan: Rimljanje in Rimljani;
Lakničan: Lakničanje in Lakničani;
Francoz: Francozje in Francozi;
Prus: Prusje in Prusi;
Rus: Rusje in Rusi.

V nasprotju s priporočili slovnicearjev in pravopiscev pa je ohranjanje neobstojnega polglasnika pri priimkih v neimenovalniških sklonih. Tako Stele sklanja npr. *Vinšek Vinšeka*, namesto priporočenega *Vinška*. Vendar raba v obravnavanem obdobju priča o živosti tovrstnega pregibanja; tudi pisna praksa iz kasnejših obdobj priča, da na področju Kamnika žive različice imen, v katerih je polglasnik ohranjen: *Gradišek Gradiška* ali *Grašek Graška*.¹⁰

V prispevku bomo zato pri analizi narečnih posebnosti sledili predvsem nepoknjžjenim izvirnim zapisom, pri pregledu arhaičnih oblik pa bomo pregledali tudi zapise v knjižnem jeziku.

Značilnosti govornega jezika v prvem desetletju 20. stoletja, kakor ga izkazujejo Steletovi zapisi

Značilnosti govornega jezika s področja Tunjic in širše kamniške okolice, kakor ga izkazujejo Steletovi zapisi povedk in pravljic, imajo izrazito gorenjski značaj. Za Gorenjce je Fran Ramovš v *Dialektih* (1935) zapisal, da »govore jasno in točno, a mehko«. Sodobnemu bralcu se melodija govora, ki jo izrazito določajo končniško naglaševanje, monoftongični sistem in samoglasniški upad ali redukcija, razkrije šele ob glasnem pazljivem branju zapisov.

Samoglasniški sistem

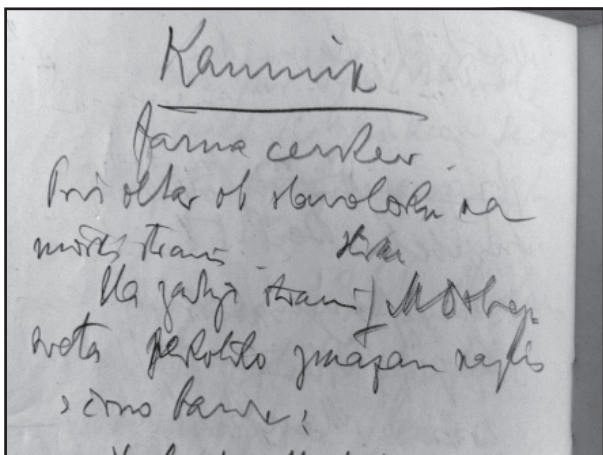
V samoglasniškem sistemu (vokalizmu) tako kot v knjižnem jeziku ne poznamo dvoglasnikov. Naglašeni samoglasniki niso le dolgi ali kratki, široki ali ozki, temveč je v slovenščini tega področja ohranjen tonemski naglas, kar pomeni, da se posamezni naglašeni samoglasniki izgovorijo nižje ali višje, kar ima lahko tudi pomenskorazlikovalno vlogo.¹¹

Kratko naglašeni samoglasniki so precej redki: pojavljajo se v zadnjem (*tukej* 'tukaj') ali edinem zlogu besede (*nəč* 'nič'). Kratki *a* se pred soglasnikom *j* spremeni v *e* (*Je mú pa zmerej dost dnarja; Zdej so se pa skrili*).

Pojav, imenovan **moderna vokalna redukcija** ali **samoglasniški upad**, je oslabitev ali celo onemitev nenaglašanih samoglasnikov, ki se radi reducirajo: stopnja redukcije je odvisna od tega, ali se nahajajo pred naglašanim zlogom besede ali za njim. Na prepoznavnost besedja ima redukcija lahko zanemarljiv vpliv (*zajc, mačək*), pogosto pa se reducira več samoglasnikov besede (*kolkr* 'kolikor', *u mojmo žulen* 'v mojem življenju'), ki jih spremljajo tudi drugi pojavi, npr. **ukanje**, kjer prednaglasni *o* običajno preide v *u* (*ubr-*

10 *Od zelo čislane strani tožilo se mi je, da so gostilne Leopolda Svetca, Franca Fischerja, Jerneja Graška /.../ večkrat čez uro odprte in da se v njih večkrat celo noč tudi prepovedane igre igrajo.* Vir: Marija Klobčar: Kamničani, Založba ZRC, 1998.

11 To posebnost nekaterih narečij slovenščine je opazil že V. Vodnik in jo v svoji *Pismenosti* (1811) ponazoril z zgledom: *Ga popade za vrät in ga nese do vrät.*

Iz Steletovih terenskih zapiskov (Arhiv Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU)

niva 'obrnila', utrok ni jmov 'otrok ni imel'), ali **akanje** kot nadomeščanje nenaglašene o z a (žavastn 'žalosten'), tako da je besedilo lahko nepoznavalcu lokalnega govora precej nerazumljivo.

Pogosta sprememba, ki je značilna za gorenjske govore, o njeni živosti pa pričajo tudi Steletovi zapisi, je asimilacija samoglasnika in soglasnika (predvsem l in v v u), npr. *prišel v pršu, rekel v reku* (Je dam pršu je pa reku stari gospe). V besedilu bi pričakovali precej več polglasnikov, a jih je Stele redkeje zapisoval: ... *kako je mojə hčera dobro* ('kako je moji hčerki dobro'); *Čez nekaj mesecev je pa reku, de ja je dovhčes po kuškə* ('Čez nekaj mesecev je pa rekel, da ji je dolgčas po kužku').

Iz zapisov je razvidno, da je v govorih ohranjena **ok-sitoneza** ali končniško naglaševanje:

- *golfov te je, vojskó mo napovej* ('goljufal te je, vojsko mu napovej');
- *so pa zajca vsğa raztrgal* ('so pa zajca vsega raztrgali');
- *čez vudó pa na smeš itə* ('čez vodo pa ne smeš iti');
- *so pa vtlə oče dol itə, jh je pa Vmvec ubrnú* ('so pa hoteli oče dol iti, jih je pa Omevc obrnil').

Soglasniški sistem

Med tiste splošnogorenjske pojave, ki jih je zapisal Stele, poznamo pa jih tudi danes, sodijo pogosto tudi spremembe soglasniških sklopov. Verjetno najbolj prepoznavno in v besedilih pogosto je **švapanje**, tj. prehod l-ja v položaju pred zadnjimi samoglasniki v soglasnik v: *rekva* 'rekla', *jedva* 'jedla', *plačava* 'plačala', *utva* 'hotela', *zvat* 'zlat', *posvov* 'poslal', *čvovk* 'človek', *vonc* 'lonec', *skave* 'skale', *gvalé* 'glave'. Na ta način se pogostnost soglasnika v v besedilih precej poveča, kar je tudi posledica drugih narečnih pojavov, npr. soglasnik v nastopa v opisovanem govoru kot **protetični glas** pred vzglasnim o, tj. pred besedami, ki se začnejo na o (*vofct* 'ohcet', *volje* 'olje', *vogle* 'oglje', *vohrník* 'ohrník, skopuh').

Druge soglasniške spremembe:

- šč se okrni v š (*grašina* 'graščina': *deleč gre po en pot pa vidi eno staro grašino*);

- šk se poenostavi v š (*puša* 'puška': *Vzel je pušo pa kočuh ustrelu*);
- namesto nezvenečega zapornika k srečujemo nezvočniški pripornik h, zlasti v sklopu km (*hmau* 'kmalu': *baba jpa misluva sej u hmau konc uzev*);¹²
- prehod d v h opazimo pogosto v glagolih, tvorjenih s predpono od- (*uhtrgou* 'odtrgal', *uhkopov* 'odkopal': *pa jh je uhkopov*).
- sklop tj preide v k (*tja* → *ke*, *tjale* → *kela*, *proti* → *preke*: *ja pa tud zbežov pa gor /.../ preke vas*), ne zmečča pa se do č, kot je to navadno v nekaterih drugih gorenjskih govorih, npr. bohinjskih (*tja* → *če*);
- soglasnika l' in n' sta otrdela (*čevli* 'čevlji', *u živlen* 'v življenju', *niva* 'njiva', *ldje* 'ljudje': *Ldje so pa še tistga gospoda tku rad imel*);
- pri mehkem n pride včasih do premeta in zato za delno ohranitev palatalnega elementa (*sajnov* 'sajnalo': *Obe, koğa se mə je sajnav*);
- kot v drugih gorenjskih govorih je b pred c/č prešel v f (*hrifčək* 'hribček': *pejmo kela gor na hrifčək mav de bomo mejhan počil*);
- v f prehaja občasno tudi izgovorno podobni h (*vofcət* 'ohcet': *Zadaj je bla pa vofcət, je pa medved šu k svatəm*);
- historična je izgovorna premena sklopa mn v ml (Ramovš 1924), prepoznavna v imenu in pridevniku (*Kamnik*, *kamniški*), ki jo pomnijo le še starejši govorci, tj. *Kamlk*, *kamliški* (*en kamlišk pastér*), nekateri ustni viri pa tudi v obliki *Kamlek*.

Oblikoslovje

Med najpogostejše omenjenimi oblikoslovnimi lastnostmi gorenjskih govorov, ki je posledica moderne vokalne redukcije, je zagotovo **maskulinizacija nevteter**: v ednini in dvojini so se samostalniki srednjega spola spremenili v moške (*jabolko* → *jabuk*, *okno* → *okn*), vendar je v besedilih povedk ta pojav zelo zabrisan: *Videl je lepega teleta*, namesto *Videl je lepo tele*. Zanimivo je, da je pri Steletovih zapisih precej oblikoslovnih pojavov, npr. izguba dvojine pri ženskem spolu ali izenačevanje oblik dajalnika, mestnika in orodnika izpadlo, torej jih je poknjžil tudi v rokopisu.¹³ Omenimo le še izgubo knjižnega razlikovanja med t. i. mehčanimi in nemehčanimi obrazili, za katero je v besedilih dovolj potrditev, npr. pri samostalnikih moškega spola v orodniku ednine se namesto obrazila -om oziroma -em uveljavlja obrazilo -am (*pantoflām*: *Jest səm tam doma ker s pantoflām u rət sujejo*; *medvedām*: *Pa ni znov strelat je pa pred medvedām bežov*). Redkost narečnih oblik je seveda tudi rezultat samopopravkov zapisovalca, ki so ponekod ohranjene: *zakaj pr ns nč sadje na grata* popravljeno v *zakaj pr ns nč sadje ne rodi*.

Arhaičnost govora izpričuje tudi **onikanje**, katerega ostanke danes slišimo le še redko: pri tem uporabljamo 3. osebo množine namesto 2. osebe ednine (*Moj stari oče so šli z veliko Tunjčani nad kriško graščino, ko je jelo pokati*). Onikanje uporabljamo tako v nepo-

¹² Za premeno v hp (npr. hpit) in ht (npr. dohtar) pri sklopih kp in kt v pregledanih besedilih ni potrditve.

¹³ O več značilnostih govora na Kamniškem gl. Dobrovoljc (2009: 327–334).

srednem ogovoru kot tudi v položajih, kadar govorimo o osebi, kateri želimo izkazati spoštovanje, ali jo naslavljamo v njeni odsotnosti. V preteklosti je bilo onikanje pogosto pri naslavljanju staršev in drugih starejših sorodnikov ali znancev (*Moj oče so bili jagr*), oseb višjega stanu in duhovnikov. V sodobnem živem govoru zasledimo onikanje le še zelo redko, navadno stilno močno zaznamovano, uporabljeno kot sredstvo za karikiranje.

Med **arhaične oblike** se uvrščata samostalnik *starši* in zveza *v šterah*. V prvem primeru govorimo o posamostaljenem primerniku pridevnika *star* – *starejši* (je bil tako priden, da so mu starši rdeče čevljičke kupili). Danes uporabljamo že reducirano obliko *starši*. Zveza *v šterah*, ki jo *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (dalje SSKJ) pozna v edninski obliki (*takrat je bila v navadi štera*), v Steletovih zapisih (*Žnidar /je/ hodu po še šterah*) in sodobni rabi, kakršno izkazuje besedilni korpus, pa izraz poznamo večinoma v množini:

- *Začela je vaditi in kmalu je bila pripravljena, da je tudi ona lahko hodila od hiše do hiše kot potujoča šivilja (po »šterah« so rekli temu) (Vestnik, 2006);*
- *... od zdaj do Sv. Mihaela čevlarji, krojači in muškre, ki po šterah šivat hodijo, ne šivajo več pri luči, ampak le pri dnevni svetlobi (Gorenjski glas, 2003).*

Knjižne, a vse bolj redke so tudi **kratke glagolske oblike**, ki jih uporabljamo namesto daljših. Kot navaja Toporišič (2000: 370), take oblike ponekod v Sloveniji niso več znane, ne izpričuje jih niti SSKJ. V besedilih se najpogosteje pojavlja oblika s končnico *-é* namesto *-íjo* (*pomoré: Nato planejo vojaki, katere je imela mlinarica skrite, iz kotov in jih pomoré; zadišé: Enkrat gresta z mežnarjem obhajat po velikem gozdu, kar zadiše jabolka*); in oblika s končnico *-ó* namesto *-ejo* (*pojó: Žive v morju in tako lepo in glasno pojo ...; rekó: Gospod mu rekó; spekó: Dekleta spekó prvega*).

Besedišče

Besedila pričajo, da je v govoru obdobja prve polovice 20. stoletja polno nemcizmov oz. germanizmov, tj. nemških izposojenk, ki so tudi narečno preoblikovane, a smo jih iz knjižnega jezika do prvih povojnih let večinoma pregnali. A ne le germanizmi, med njimi so izrazi, ki imajo izvor tudi v drugih jezikih. Gre za večinoma živo izrazje, ki ga sodobni slovarji knjižnega jezika, kakršna sta SSKJ ali pravopisni slovar *Slovenskega pravopisa* iz leta 2001 (dalje SP 2001), opredeljujejo kot:

1. nevtralnno izrazje: *gmajna, mrva, ovbe*;
2. nižje pogovorno oz. neknjižno ljudsko izrazje, to po SSKJ pomeni besede, pomene ali zveze iz nižje plasti pogovornega jezika: *gvant, ferkeljč/ferkelj, jamrati, kevder, kunšten, šalica* oz. *šalca, štanga, štima, zglihati, župa/župca*;
3. pogovorno izrazje, tj. besede, pomene ali zveze iz vsakdanje govornice ljudi, ki ne govorijo v narečju: *birt* (pri Steletu tudi *birtna* oz. *bertna*), *brihten, guncati, oštarija, perla, purman, šterna, štrana, zalumpati*.

Posameznih besed **sodobni slovarji** (npr. SSKJ) **ne pojasnjujejo**. Te ga ne moremo pripisati površnosti

ali celo neobstoju izrazja v času nastajanja slovarja (1971–, temveč gre za nekoliko puristično, tj. načrtno odločitev slovarnikov, da v slovar knjižnega jezika ne bodo vključevali virov, v katerih je tovrstno izrazje uporabljeno brez namena časovnega ali stilnega slikanja, temveč je uporabljeno morda celo kot nevtralnno sredstvo. Gre za besede, ki so po prilagoditvi iz nemščine lahko tudi glasovno preoblikovane ali pa so razširjene v drugih pisnih različicah (*cimr/cimer; ferderbati/frderbati*), besedotvornih različicah (*prinčezna/prinčesa*) morda tudi drugih pomenih, vsekakor pa jih pozna tudi sodobni jezik, najpogosteje v pogovornem jeziku:

bóštnar 'gozdar': *Nek boštnar jih zagleda in spozna* (varianta *borštnar* v Kastelec-Vorenčevemu slovarju 1608–1710; tudi v sodobnem jeziku le *borštnar*)

brišt 'rok': *... sta pa zglihova pa brište* (izraz kot germanizem v Pleteršnikovem slovarju 1894/95 odsvetovan, sodobni jezik ga ne pozna)

céglc oz. *cegelc* 'listek': *V pekel moraš po cegelc, s katerim te je zapisal* (v sodobnem jeziku razširjeno kot nižje pogovorni izraz)

cimr 'soba': *V prvem cimru so mačke predle* (varianta *cimer* v SSKJ2, 2014; v sodobnem jeziku pogovorno v pomenu 'sostanovalec')

ferdérbati 'uničiti': *Ta ga je tako ferderbal, da ni bil nič več tako močan* (v kostelskem, bovškem, zadrečkem narečnem slovarju ter pri Svetokriškem pisna različica *frderbati*; v sodobnem jeziku obe pisni različici kot nižje pogovorni izraz)¹⁴

gmàh 'mir': *Pol je biv pa gmah pred no* (v jeziku razširjeno od Dalmatinove Biblije 1584 dalje, tudi v Pleteršnikovem slovarju 1894/95; v sodobnem jeziku razširjeno kot nižje pogovorni izraz)

kôstn 'omara': *Kostn je bil malo odprt* (v sodobnem jeziku razširjeno kot narečni ali nižje pogovorni izraz)

múska 'glasba': *So pa slišali pri neki grašinæ musko, so pa tje šli* (sicer *muzika* v SSKJ; tudi v obliki *muska* razširjeno v nižje pogovornem jeziku)

pantófel 'copata': *Je ga pa morala vsak večer sezu-ti in mu pantofelne natekniti* (izpričano že pri protestantih, pri Svetokriškem 1691–1707 in v Kastelec-Vorenčevemu slovarju 1608–1710; v sodobnem jeziku neznana beseda)

rajfnkérar 'dimnikar': *Bil zelo lep rajfnkerar* (v nekaterih narečjih kot *rajfnik*; narečno, Kostel (www.fran.si))

tálar 'kročnik': *Nasproti so mu pa prinesli ključe na zlatem talarju* (v sodobnem jeziku razširjeno kot nižje pogovorni izraz)

zašáfati 'z oporoko nameniti': *Zato k je miselva dej zato pršu, debæ mo kej zašafov* (izpričano že pri protestantih in v Kastelec-Vorenčevemu slovarju 1608–1710; v sodobnem jeziku razširjeno kot redko rabljen narečni ali nižje pogovorni izraz)

14 Vir: www.fran.si; preverba sodobne rabe po korpusu Gigafida (www.gigafida.net).

V leksičnem fondu najdemo tudi **pomensko manj stabilne izraze**, za katere lahko trdimo, da so v obdobju 20. stoletja pomensko neustaljeni.¹⁵ Pojasnjujemo jih s pomočjo zgodovinskih in narečnih slovarjev, saj nam sodobna raba ali slovarji sodobnega jezika ne ponujajo pravega pomenskega pojasnila, ki bi ustrezalo kontekstu zgodbe. Redke preoblikovane zapise je Stele sam pojasnil v oklepaju ali med podčrtnimi opombami, ko je razložil izraze, za katere je sklepal, da naj bi jih zaradi nepoznavanja narečja ali predmetnosti bralci težje pomensko interpretirali. V monografiji *Zlati hrib* (2013) so glasovno preoblikovani ali arhaični ter ozko narečni izrazi pojasnjeni tudi ob vsaki pripovedki, vendar se zgodi, da pojasnilo sledi sodobni razlagi pomena (npr. iz SSKJ):

lásček – Zapisovalec je izraz *lasček* pojasnil takole: *deminutiv od laz, majhen konec njive*, v sodobnem jeziku (SSKJ) pa izraz pojmujejo kot *laz*, tj. 's travo porasel nekdaž izkrčen svet v gozdu ali ob njem'. Pomen se je očitno zožil, morda pa je razlika med interpretacijama povezana tudi z nevtralnno in manjšalno obliko. Razlaga v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894/95), ki *laz* razloži tudi v pomenu 'prazna krpa zemlje na koncu njive', bolj ustreza Steletovi interpretaciji.

címper – Izraz danes uporabljamo v pomenu 'ostrešje', Stele pa jo je zabeležil v pomenu '*zgradba iz lesa*': *Graščak je dal naš svet enemu hlapcev in takrat je postavil cimper*.

francézna – Gre za apelativizirano obliko prebivalskega imena Francozinja, ki je nastala z »ljudsko predelavo izraza«. Tako kot pri *princesna* (< *princesinja*), tudi *francezna*.¹⁶ V Steletovih zapisih se pojavlja v pomenu 'gospa višjega stanu': *Neka francezna ga vpraša, če bo še ktero*. Izraz *gospa* je v povedkah rabljen le za označevanje pripadnice plemstva, danes gre za ogovorni izraz, ki ni povezan s pripadnostjo izbranemu družbenemu sloju, temveč gre za naziv, naslov, s katerim izkazujemo spoštljiv odnos do sogovornice ali tretje osebe. Enako velja za gospoda.

pánati – Izraz uporabljamo v pomenu 'obvladati, ukrotiti', v zgodbah je uporabljena v pomenu '*prekleti*' ter v vezavi s predlogom *na*, npr. *panati koga na: Nek zelo pobožen proš jo pana na sto let*.

tútka – Izraz uporabljamo v pomenu 'nezgovoren in bojazljiv človek', v zgodbah je uporabljena v pomenu '*majhen kovanec*', npr.: *Je pa reku: »Naša jh da vse za dva krajcarja, to so tutke, a s ku prprost.«*

Posebno zanimive za jezikoslovje so tudi **stalne besedne zveze**, ki jih uporabljamo v prenesenem pomenu, npr. *konec vzeti* 'umreti' (*baba jpa misluva, sej u hmau konc uzev*), *vase seči* 'biti presenečen' (*Ta paru*

brè št pride, mo j pa vse pvačava, j pa vase ségu), *krvave pene tiščati* 'biti bolan' (*Matevž je na maršu umrl, krvave pene tiščal, ko je šel na prajzovsko vojsko*), *kvante peti* 'pripovedovati, govoriti o neresnih stvareh' ipd. Posebej naj izpostavimo frazeološko zvezo *klobuk prevreči / klobuk zamenjati*, ki ga je zapisovalec sam razložil v podčrtni opombi kot očitno tudi njemu manj znan izraz s pojasnilom 'zamenjati moški rod pri hiši'. Frazeološko gradivo govorov na kamniškem področju še ni bilo temeljito raziskano. Med različnimi gradivi bodo dobrodošli tudi Steletovi zapisi – kot vir leksikalnega, frazeološkega in onomastičnega gradiva. Še posebej zanimivo je njegovo rokopisno gradivo, ki z jezikoslovnega vidika ni bilo raziskano. Onomastične raziskave besedil bi najverjetneje pokazale posebnosti pri rabi značilnih domačih osebnih in hišnih imen (*Jaka, Jur, Luka, Marjeta, Tomaže; Pikovc, Kavselj, Oborh*), prebivalska imena v sodobni (*Mlačani*) in arhaični oblikoslovni podobi (*Tunčanje, Francozje*), zemljepisna krajevna imena – lokalna (*Mlaka, Smladnik, Šutina* (danes *Šutna*), *Tunjice, Velesovo, Žeje*) in tuja (*Beli grad, Majlond na Laškem*), pri katerih opažamo slovenjenje tudi do stopnje prevajanja.

Zaključek

Steletovi zapisi povedk in pravljic, zbrani v monografiji *Zlati hrib* (2013), lahko predstavljajo bogat vir kulturoloških, narodopisnih in jezikoslovnih študij, slednjih predvsem na področju neodkrite leksike, onomatike in frazeološkega gradiva. Vendar je zbrano gradivo besedilno heterogeno, zato ga na vseh ravneh ni mogoče obravnavati po enotnih kriterijih. Jezikoslovci morajo zato ob analizi zapisanega govora upoštevati več dejavnikov: (a) neustaljenost knjižne pisne prakse Steletovega obdobja; (b) individualni značaj govora pripovedovalcev in pripovedovalk; (c) prepletanje arhaizmov, dialektizmov in pogovornega izrazja.

Ko je Stele začel z zbiranjem folklorističnega gradiva, je komunikacija v pisanem jeziku potekala večinoma v nemščini, v kateri so bili izobraženi Slovenci izšolani in vajeni pisati. Pisna praksa v slovenskem knjižnem jeziku je bila kljub vzpostavljeni literarni praksi in tradiciji klasikov druge polovice 19. stoletja – Prešerna, Jurčiča, Kersnika, mladega Tavčarja – podvržena individualnim odločitvam piscev, zato neustaljena in pogosto neenotna. To podrobneje ponazarja tudi sočasno izdani *Slovenski pravopis 1899* Frana Levca, ki je edini pravopisni priročnik 20. stoletja s podrobneje obravnavanimi osnovnimi glasovnimi, oblikoslovnimi in besedotvornimi premenami, ki se nam danes zdijo povsem samoumevne, tedaj pa je z njimi Levec (kot učitelj in eden najbolj vidnih urednikov tega obdobja) skušal zaježiti naraščajočo variantnost v pisni slovenščini.

Druga težava, s katero se je srečal Stele, je povezana z **zapisom govornega jezika**, torej jezika, ki je govorcu najbolj domač in vsakdanji, s katerim se najlažje identificira, saj o njem ne razmišlja, temveč v njem govori. Zato se pri opazovanju različnih pripovedi lahko ista pripoved od pripovedovalca do pripovedovalca razlikuje glede na generacijsko, družbeno, izobrazbeno in nazorsko pripadnost, pa tudi na časov-

15 Navedeni izrazi so v monografiji *Zlati hrib* (2013) v razdelku Slovar pojasnjeni v sodobnem pomenu, ki se ne sklada s kontekstom.

16 Gre za reducirani izgovor pripone *-inja*, ki dejansko le podvaja romansko pripono *-esa*. Za informacijo se zahvaljujem dr. Silvu Torkarju.

ni okvir zapisa. Opazimo lahko, da isti govorec besedo pove na več različnih načinov: v povedki *Zlati hrib* (*Zvat hrif*) France Stele opisuje iskanje zaklada in uporablja več načinov štetja (merjenja), glede na to, ali je samostalni števen ali ne (*piskr zvatov – vonc srebra – dva krajcarja – dost dnarja – dva piskra dnarja*). Pri opisovanju kake druge predmetnosti je izbira izrazja in sredstev deloma odvisna od učinka, ki ga želi pripovedovalec doseči. Posredno nam pričajo zapisi o tem, da si pravzaprav vsak od nas ustvari svojo različico govornega jezika, ki je odvisna od konkretnega govornega dogodka in sogovornika in ki se oblikuje glede na osebnost, jezikovnokulturno zavest in (ne nazadnje) temperament. Težavnost poenotenja zapisov je verjetno botrovala Steletovi odločitvi, da se je odločil za delno poknjiženje zgodb ... A tudi v besedilih, ki jih je Stele poknjižil, kar pomeni, da je opustil zlasti glasovne in oblikoslovne posebnosti, so ohranjene leksikalne in skladenjske prvine, ki pričajo, da sta tako narečje kot pogovorni jezik neusahljivi vir bogatitve slovenščine, tudi sodobne in da je meja med obema pogosto zarisana prestrogo.

Z jezikoslovnega vidika prinaša Steletovo gradivo, tako rokopisno kot »literarizirano«, celo paleto posebnosti slovenščine, ki jih je mogoče obravnavati z današnjega vidika kot: (1) **arhaizme**, saj so iz jezikovne rabe popolnoma izginili (npr. onikanje; posamezne arhaične oblike *kamlški*, *Kamlk*; *kropile*) ali spremenili pomen in funkcijo (*panati*, *gospa*, *cimper*, *tutka*), (2) **dialektizme**, saj živijo le še v narečnih govorih (npr. švapanje: *skava*; *vokn*, *vofcet*; *preke*, *uhtrgou*), ali (3) prvine sodobne **pogovorne slovenščine kamniškega področja** in širše (npr. izguba srednjega spola; *šalca*, *brihten*, *guncati*, *jamrati* ipd.).

Zapleten jezikovni sistem, ki ga naravni govorniki jezika z lahkoto obvladujejo, pa priča, da si je treba ob jezikovnokulturnih prizadevanjih za rast aktualne slovenščine prizadevati tudi za ohranjanje izvornih leksikalnih prvin kot slovenske jezikovne dediščine. Naj te ne predstavljajo prepreke pri sporazumevanju, temveč bogastvo družbe, ki omogoča posameznikom, da si v posebnih sporazumevalnih položajih znajo »zagotoviti« svoj avtonomni sporazumevalni prostor. Le z ohranjanjem in negovanjem različnosti namreč lahko soustvarjamo ozračje, ki bo spoštovalo tako jezikovno kot kulturno raznolikost.

Literatura

- Emilijan CEVC, 1985: Steletovo predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu. *Traditiones* 14. 125–127.
- Roberto DAPIT, Živa GRUDEN, Marija SIVEC, Matej ŠEKLI in Danila ZULJAN KUMAR, 2003: Vloga narečij v družbi danes in jutri. *Primorska srečanja*. 2–11.
- Helena DOBROVOLJIC, 2009: Gorenjsko narečje in njegova vzhodna različica v zgodbah iz Kamnika in njegove okolice. *Čuden prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice* (Glasovi 37). Celje: Društvo Mohorjeva družba. 327–334.
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–, različica 3.0. Dostopno na www.fran.si.
- Stane GRANDA, 2008: *Slovenija. Pogled na njeno zgodovino*. Ljubljana: Urad vlade za komuniciranje.
- Marija KLOBČAR, 1998: *Kamničani*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Monika KROPEJ, 1990: K poznavanju Štrekljeve etnološke usmeritve. *Traditiones*. 261–268.
- Maks PLETERŠNIK, 1894/95: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- Breda PODBREŽNIK, Ivanka UČAKAR, 2014: Razširjenost in živost pravljicnih motivov iz knjige *Zlati hrib: pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*. *Kamniški zbornik XXII*.
- Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika*. II. *Konzonantizem*. Učiteljska tiskarna v Ljubljani.
- –, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika*. VII. *Dialekti*. Učiteljska tiskarna v Ljubljani.
- Marija STANONIK, 2013: Folkloristična epizoda pri umetnostnem zgodovinarju akademiku prof. dr. Francetu Steletu (1886–1972). *Zlati hrib. Pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*. Kamnik: Matična knjižnica. 9–18.
- France STELE, 1907: Pravljica o sreči. *Zora*. (Priloga št. 6). 97–98.
- –, 1937–1939: Izročilo Tomaža Steleta. *Etnolog* 10/11. 329–343.
- –, 1963–1964: Ljudsko izročilo iz Tunjic in iz kamniške okolice. *Slovenski etnograf* 16/17. 337–350.
- –, 1985: Predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu (1906). *Traditiones* 14. 128–134.
- –, 2013: *Zlati hrib. Pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*. Ur. B. Podbrežnik Vukmir, M. Stanonik, I. Učakar. Kamnik: Matična knjižnica.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jacek WARCHALA, 2006: Širjenje pogovornega jezika in umikanje narečja kot značilna težnja sodobne poljščine. *Jezik in slovstvo* 51. 123–139.

Breda Podbrežnik Vukmir¹
Novi trg 29, Kamnik
breda.podbreznik@kam.sik.si

Ivanka Učakar²
Šolska ulica 5, Kamnik
ucakari@gmail.com

Bralne skupine Srečanja s knjigo kot vir socialnega kapitala

Uporabnike knjižničnih storitev redkokdaj vprašamo o učinkih storitev, čeprav se merjenje zadovoljstva uveljavlja tudi v storitvenih dejavnostih. Učinki dejavnosti so še vedno težko opredeljivi, še zlasti to velja za področje kulture. Vsi se strinjamo, da je kultura družbeno koristna, da je njen vpliv na življenje posameznikov lahko raznovrsten, enak je vpliv na celotno skupnost. V Knjižnici Franceta Balantiča Kamnik smo se zato odločili za raziskavo med uporabniki bralnih skupin *Srečanja s knjigo* (v nadaljevanju *Srečanja*). Predvsem nas je zanimal vpliv *Srečanj* z vidika generiranja socialnega kapitala. S kvalitativno raziskavo smo želeli ugotoviti, ali bralne skupine vplivajo na kakovost in socialno življenje posameznikov, ki so vključeni vanje.

Izhajali smo iz predpostavke, da so *Srečanja* pomembna za socialne stike, kakovost življenja in zadovoljstvo udeležencev, kar je raziskava potrdila. Ugotovili smo, da je ta dejavnost tudi generator socialnega kapitala v občinah Kamnik in Komenda. Glavni namen prispevka je prikazati, kako uporabniki vrednotijo dejavnost, ki jo zanje opravlja javni zavod z javnimi sredstvi. Ugotavljamo, da dejavnost nima samo kulturnega učinka, pač pa učinkuje tudi na kakovost življenja uporabnikov.

Ključne besede: splošna knjižnica, bralne skupine, bralna značka za odrasle, socialna vključenost, socialni kapital

The users of library service are rarely asked about its efficiency although the measuring of satisfaction is part of service activity. Activity effects are still difficult to define, especially for culture area. Everyone can agree that culture is beneficial to society and that its influence on individual life as well as on the whole community is diverse.

At the France Balantič Library in Kamnik a research was made among the users of reading groups *Book meeting*, mostly focused on the influence of *Meetings* from the viewpoint of generating social capital. The aim of the qualitative research was to find out if the *Meetings* influence the quality and social life of the chosen readers.

The research has confirmed our presumption that *Meetings* are important for social contacts, life quality and participants' satisfaction. It has been established that this activity is also the generator of social capital in Kamnik and Komenda municipalities. The main purpose of this article is to show how the users value the activity done for them by the public institution with public means. We conclude that this activity not only has a cultural effect but also has an effect on the quality of users' lives.

Key words: public library, reading groups, adult reading badge, social inclusion, social capital

Uvod

Iz skupine posameznikov lahko nastane živa skupnost le z interakcijami in socialnimi vezmi. Več kot je interakcij in različnih povezav med posamezniki, več se ljudje družijo, si pomagajo in sodelujejo pri odločanju ter oblikovanju življenjskih pogojev v neki skupnosti, boljša je kakovost življenja. K temu pripomorejo različna društva, javni zavodi, organizacije, neformalna združenja in podobna okolja, kjer se ljudje družijo na podlagi skupnega interesa. Še posebej je sodelovanje pomembno za ranljive skupine, med katere sodijo tudi starejši, ki jih pogosto doleti socialna izključenost zaradi zdravstvenih težav, povezanih s staranjem in upadom psihofizične kondicije. Vprašanje starajoče se družbe je aktualno že kar nekaj let, porast medgeneracijskih skupin, v katerih se združujejo starejši, da izboljšajo kakovost življenja in negujejo svoje socialne vezi, pa je odgovor na to. Knjižnica jim je ponudila sodelovanje v obliki srečanj za spodbujanje branja. Dejavnost je razširila s prepričanjem, da so *Srečanja s knjigo* (v nadaljevanju *Srečanja*) tista oblika storitev splošne knjižnice, s katero ta generira socialni kapital v svojem okolju.

Odkrivanje človeškega in hkrati tudi socialnega kapitala je pomembno v času krize, ko se pozornost od investicij preusmerja nazaj k človeku, od pozunanjenosti nazaj k bistvu vseh dejavnosti – k uporabniku, njegovim potrebam in doživetjem. Futurist Thomas Frey trdi, da so doživetja ključna in dodaja: »Kako bi ovrednotili knjižnična doživetja? V prihodnosti bodo ta ključno merilo. Minili so časi, ko je bilo branje knjig iz lokalne knjižnice doživetje. Aktivnosti bodo morale biti različne, prav tako načini interaktivnega predstavljanja informacij v novih in nenavadnih formatih. Tudi knjiga ne bo več produkt, ampak doživetje.« (Frey 2015) Doživetja so pomembno merilo tudi za druge dejavnosti, kot so turizem, muzeji, prireditve, kultura.

Socialni kapital

Izraz kapital povezujemo z viri financiranja, z materialno osnovo za delovanje. Že pol stoletja pa uporabljamo izraz človeški kapital, ki se nanaša na izobrazbo, znanje in kompetence posameznika kot vira za delovanje in razvoj skupnosti. »Socialni kapital je relativno nov pojem, ki je povezan s človeškim kapitalom, označuje pa vključenost posameznika ali kolektivnih akterjev v družbene vezi in omrežja.« (Adam, Rončević in Tomšič 2001)

Adam, Rončević in Tomšič ugotavljajo, da je stopnja socialnega kapitala razmeroma nizka, zato predlagajo njegove krepiteve: »Gre za krepitev neprofitno volunteerskega sektorja (civilne družbe), krepitev projektnih, timskih in mrežnih oblik organiziranosti in pa za krepitev povezovanja podjetij s svojim okoljem (tako za oblikovanje nekapitalskih oblik povezovanja med podjetji kot za povezovanje podjetij z viri znanja).«

Med utemeljitelji teorije socialnega kapitala je Robert D. Putnam, ki pravi, da je ta sestavljen iz: moralnih norm, družbenih vrednot (posebej zaupanja) in družbenih mrež (posebej prostovoljnih organizacij). Stopnjo politične integriranosti in dobro delujočega

1 Magistra znanosti, Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.
2 Prof. in dipl. lit. kom., bibliotekarka v pokouju.

Srečanja 2009, Malograjski dvor – Danijel Bezek se je pridružil voditeljem, Jože Gajšek pa je bralna srečanja pripeljal v skupino Metulji. (Foto: Damijan Hančič)

ekonomskega kapitala povezuje z uspešno akumulacijo socialnega kapitala. Zaupanje ustvarja recipročnost, več socialnega kapitala je ustvarjenega, bolj se ta razvija. Socialno zaupanje v postmodernejši družbi prihaja iz recipročnosti in mreže civilnih gibanj (Putnam 1993; v Siisiäinen 2000: 2). Socialni kapital vključuje družbene vezi, stike in odnose, kar je možno pod določenimi pogoji spremeniti v ekonomski kapital. Posameznikov socialni kapital se opredeljuje z velikostjo socialnega omrežja (Ferguson 2012).

Raziskovalci socialnega kapitala izhajajo iz dveh teoretičnih perspektiv: družbeno/socialno orientiran vidik in institucionalno orientiran vidik (Vårheim 2007). Za prvega so značilne osebne interakcije, predvsem neformalne, in sodelovanje s prostovoljskimi organizacijami. Delovno mesto, soseska, skupnosti, druženja so potencialne poti k civilnim gibanjem. Institucionalni pristop k razlagi socialnega kapitala temelji na trditvi, da ta spodbuja in povečuje demokracijo preko učinkovitih političnih institucij in javnih politik.

Splošne knjižnice s svojim delovanjem ustrezajo obema vidikoma. Knjižnice so javni servisi, ki so odprti vsem ljudem brez razlik, cenovno so dostopne, niso elitistične ustanove, etika delovanja temelji na upoštevanju človekovih pravic in intelektualni svobodi, kar poudarja tudi etični kodeks organizacije IFLA³ (IFLA 2012).

Prav za institucionalni vidik so knjižnice zanimiv preizkus socialnega kapitala. Splošne knjižnice so med najbolj univerzalnimi institucijami za vse ljudi in so razširjene po vsem svetu. Veliko raziskav preučuje knjižnice kot prostor srečevanj, tudi za ranljive skupine. Prav zaradi teh temeljev je stopnja zaupanja v knjižnice visoka, saj neomejen dostop do knjižničnih

prostorov in infrastrukture nudi interakcije, ki jih uporabniki dojemajo kot koristne; v knjižnici se srečujejo različne skupine uporabnikov, saj so knjižnice namenjene vsem in nihče ni izključen (Varheim 2009: 8). Varheim, Steinmo in Ide (2008: 889) so ugotovili, da je »splošna knjižnica, ki je institucija, kjer je vsakdo dobrodošel ne glede na socialni status, po vsej verjetnosti generator zaupanja in to je glavna pot, s katero lahko poveča družbeno zaupanje – s tem da postane bolj dostopna za nove ciljne skupine in uporabnike.« Socialni kapital ne izhaja le iz določenih storitev ali produkta, ampak iz doživljanja, ki krepi zaupanje v ljudi in institucije, iz skupin, kjer so omogočene interakcije, kar je splošno dobro, kar ustvarja socialni kapital (Cox 2000: 11).

Knjižnica je torej prostor srečevanj, ki ga uporabniki sprejemajo z zaupanjem in kjer se povezujejo v skupine, kar velja tudi za knjižnične storitve, ki oblikujejo skupine, pospešujejo interakcije, in sicer v povezavi z branjem ter knjigo. To je bil namen bralnih skupin za starejše, ki smo jih poimenovali *Srečanja s knjigo*.

Pogled v zgodovino *Srečanj s knjigo*

Začetki in oblikovanje skupin

Predhodnice *Srečanj* so bile *Knjižne čajanke*, slovenski projekt, ki sta ga s podporo Javne agencije za knjigo med leti 2001 in 2009 organizirali Mladinska knjiga Trgovina in Knjižnica Otona Župančiča Ljubljana v sodelovanju s knjigarnami ter splošnimi knjižnicami za promocijo družinskega branja. Tri sezone, od 2006 do 2009, so potekale tudi v Kamniku v mestnem jedru. Od 2009 pa je pod imenom *Srečanja s knjigo* načrtovala, organizirala in izvajala dogodke knjižnica povsem samostojno na treh lokacijah (Kamnik – kavarna, Komenda – krajevna knjižnica, Motnik – osnovna šola). Tri zunanje sodelavke so pripravljala

3 Kratica pomeni: International Federation of Library Associations and Institutions ali v slovenskem prevodu: Mednarodna zveza bibliotekarskih društev in ustanov.

Zaključni izlet vseh skupin v Kranj, junij 2013

le tematske predstavitve knjig, knjižničarke kamniške knjižnice pa so za vsako temo pripravile priporočilni seznam tako za udeležence *Srečanj* kot tudi za obiskovalce knjižnice. Zanimanje za *Srečanja* je rastlo, zato je bilo vsako sezono več lokacij (Šmarca – krajevna knjižnica, Komenda – Medgeneracijsko središče (dve skupini), Kamnik – čitalnica knjižnice, skupina Metulji iz Medgeneracijskega društva Jesenski cvet Domžale, Društvo upokojencev Kamnik, Šmartno – osnovna šola), povečalo se je tudi število udeležencev na posamezno skupino. Novost v organizacijskem smislu in v konceptu so bile povezave z obstoječimi skupinami starejših. Večeri niso bili več tematski, ampak posvečeni le eni knjigi. Program so za vso sezono pripravili voditelji, knjižnica ga je objavila v zloženki, na spletnih straneh in v medijih. Udeleženci so večinoma starejši posamezniki.

Srečanja so se v sezoni 2011/12 spremenila v bralno značko za odrasle, spodbujalo se je vnaprejšnje branje, nato pogovor o prebranem, izmenjava mnenj in beležila prisotnost. Oblikovalo se je osem skupin z rednimi mesečnimi udeleženci, ki so ob koncu sezone prejeli priznanje, simbolično nagrado in literarni izlet na Križnikov pravljичni festival v Motnik.

Izbor knjig po izboru voditeljev je raznolik: od sodobnih do starejših avtorjev, od romanov do življenjepisov, potopisov, osebnih izpovedi, poezije, pogosto je povezan s pomembnimi zgodovinskimi dogodki in obletnicami (prva svetovna vojna, Emona, tolminski punt, France Balantič). Posamezno *Srečanje* poteka tako, da voditelji predstavijo vsebino izbrane knjige, ponavadi preberejo odlomek ali dva, spregovorijo tudi o avtorju in literarnozgodovinskem obdobju, sledita pogovor in izmenjava mnenj. Pomembno vlogo imajo prostovoljni koordinatorji, ki skupino obveščajo in pripravijo prostor. V OŠ Šmartno je to šolska knjižničarka, v Podružnični šoli Motnik učiteljica, v krajevni knjižnici

Šmarca in v čitalnici knjižničarke, v skupinah starejših pa njihovi koordinatorji. Nad projektom vsa leta bdi-ta Mojca Kosirnik, bibliotekarka, in Tina Arnež, višja knjižničarka.

Število skupin od sezone 2011/12 dalje ostaja enako. Oblikovale so se stalne, dobro obiskane skupine in jih zato ni smiselno spreminjati. Število srečanj v posamezni sezoni niha med 61 in 64 zaradi prilaganja koledarju. Število predstavljenih knjig se je zmanjšalo od 44 na 34 na račun kvalitete oz. kompleksnosti predstavitev. Število udeležencev niha: od 76 se je povzpelo na 105 in nato padlo na 87. V sezoni 2014/15 je bilo osem skupin: Motnik (v šoli), Šmartno (v šoli), Šmarca (krajevna knjižnica), Kamnik (Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik – čitalnica), Društvo upokojencev Kamnik, skupina Metulji (Franciškiški samostan), Komenda (Zavod medgeneracijsko središče, 2 skupini).

Raziskava

Namen in cilj raziskave

Z raziskavo smo želeli ugotoviti, ali s *Srečnji*, s knjižnično storitvijo za skupine predvsem starejših ljudi, vplivamo na njihovo socialno vključenost, počutje in znanje ter tudi, ali knjižnica s povezovanjem ljudi v socialne mreže pripomore k oblikovanju socialnega kapitala svojega okolja.

Metoda dela

Glede na posebnost raziskovane skupine smo se odločili za kvalitativno raziskavo, ki je primerna za raziskovanje problemov manjšega obsega in manjše skupine oseb, kjer je pomemben osebni stik. Ker je raziskovana skupina sestavljena iz starejših ljudi, ki imajo težave z vidom ali s pisanjem, sta stik in zapisovanje povedanega toliko bolj pomembna. Načrtovali

Motnik, november 2014, Barbara Božič z motniško skupino (Foto: Vida Kovačič)

smo izvedbo polstrukturiranega intervjuja, vendar so želele udeleženke vprašanja najprej premisliti, zato smo imeli skupne uvodne sestanke v vseh skupinah, pojasnili namen raziskave, vprašanja in prosili, da do prihodnjic zapišejo svoje odgovore, v nekaterih skupinah pa smo izvedli kar zapisovanje odgovorov na podlagi tematsko vodene pogovora, ki je prav tako temeljil na zapisanih vprašanjih. Z voditelji smo izvedli polstrukturiran intervju.

Empirični del

Raziskavo smo izvedli januarja leta 2015.

V sezoni 2014/15 deluje osem skupin, v raziskavo smo jih zajeli sedem, od dveh, ki delujeta v Komendi, smo intervjuvali le eno. Od 90 udeležencev jih je na vprašalnik odgovorilo 49, tri udeleženke se udeležujejo srečanj v dveh skupinah, a so izpolnile po en vprašalnik. Starost je v razponu od 49 do 82 let, povprečna starost je 65 let. V raziskavi so sodelovali vsi trije voditelji: Danijel Bezek, profesor matematike, Barbara Božič, ekonomistka, moderatorica in publicistka, in Ivanka Učakar, profesorica slovenščine.

Vprašalnik je bil sestavljen iz štirih sklopov. Prvi je zajemal demografske podatke, obveščanje o skupini, pogostost obiskov in vprašanje o motivaciji za sodelovanje. Drugi se je nanašal na vsebino in potek Srečanja: kakšne literarne zvrsti so jim všeč, kakšen potek jim ustreza, kako se vključujejo v razpravo, povezanost prebranega z njihovimi življenjskimi izkušnjami in vpliv predstavitve na razumevanje že prebrane knjige. Tretji sklop se je nanašal na njihovo počutje in socialno življenje (ali se počutijo sprejete, ali radi prihajajo in zakaj), na interakcije (ali se pogovarjajo še o čem drugem, ali so spletle nove vezi). Zadnji sklop se je nanašal na pridobljena nova znanja.

Voditelje smo spraševali o njihovi vlogi: ali so bolj voditelji, moderatorji ali povezovalci pogovora; sledilo je vprašanje o izbiri literature in zadnje vprašanje je

bilo, kakšne so razlike med skupinami.

V nadaljevanju navajamo najbolj tipične odgovore na posamezna vprašanja in ugotovitve.

Udeleženci

Kvalitativna analiza vprašanj prvega sklopa: demografski podatki

- Kako ste zvedeli za skupino?

Za prvo srečanje, še v Malograjskem dvoru, sem zvedela v Kamniškem občanu. (Olga, 57 let)

Polovica jih je za Srečanja izvedela formalno, na skupini, društvu, preko obvestil knjižnice, polovica pa neformalno od znank, sorodnic. Pomembno vlogo pri tem so imele koordinatorice, ki so sprejele pobudo knjižnice in niso samo obveščale, ampak so povabile. Pomemben vir informacij so torej osebni stiki.

- Kaj vas motivira, da sodelujete?

En večer je drugačen. (Marija, 84 let)

Obe medgeneracijski skupini poudarjata druženje in pogovore. V Motniku je interes razpršen, prav toliko, kot jih prihaja zaradi druženja, jih prihaja »zaradi pogovorov o knjigah in dobrih komentatorjev« (Majda, 63 let), v skupinah DUK⁴, v Šmarci in Šmartnem poudarjajo zanimivo predstavitev, dober izbor knjig, v skupini bralk iz čitalnice je pomembno »druženje s krogom ljudi, ki jim knjiga veliko pomeni in različna mnenja.« (Olga, 61 let)

- Pogostost obiskov

Zelo rada prihajam, še nikoli nisem manjkala. Si rečem: bom šla pa jutri k maši, ne zvečer, ko imamo Srečanja. (Rezka, 84 let)

Vsi redno prihajajo, zadrži jih neodlojljiva obveznost, bolezen.

Komenda, Zavod Medgeneracijsko središče, skupaj z vodjo Viktorijo Drolec in direktorico knjižnice Bredo Podbrežnik Vukmir

Odgovori kažejo na moč neformalnih stikov in posredovanje informacije od ust do ust. Prav tako so pomembne skupine, ki jim predstavljajo pomemben vir informacij. Iz tega lahko sklepamo tudi na pomen motivacije za udeležbo, ki je v medgeneracijskih skupinah v druženju; v skupinah, ki so se ustanovile zaradi branja, pa predvsem v branju in druženju z ljudmi, ki jim je branje pomembno.

Kvalitativna analiza vprašanj drugega sklopa: vprašanja o predstavljenih knjigah

- Kakšno besedilo in zvrst (leposlovje, stroka, poezija) vam je všeč?

Vse teme so mi zanimive, ker so tudi vsa področja zelo lepo in zanimivo predstavljena. (Darinka, 47 let)

Po pričakovanju se jih je največ opredelilo za prozo, le nekaj jih je med odgovori navedlo poezijo. Med skupinami ni opazne razlike.

- Vsebina (junak, dogajalni prostor: čas, primerjava, stil)

Zgodovinski romani, v katerih se prepleta ljubezenska zgodba. (Iva, 52 let)

Navdušuje me bolj domača tematika, zlasti Sivec in Novak, da ni treba premišljevati, kako je komu ime. (Ana, 65 let)

Pričakovano jih je veliko poudarilo predstavitev glavnega lika (odnosi med junaki, sodobna ženska in družinska problematika), drugi dogajalni prostor in čas (resnični dogodki, zgodovina, biografije).

- Potek bralne ure: branje na glas, povzemanje vsebine

Večini je všeč povzemanje vsebine in nato pogovor, nekateri so poudarili, da jim je všeč glasno branje odlomkov (Šmarca, DUK).

Malo branja, povzetki in diskusija celotne skupine. (Darinka, 47 let)

Všeč mi je Barbara (voditeljica, op. a.) in to, da predelamo celo knjigo in da sprašujemo in komentiramo. (Marija, 80 let)

V skupini, v katero prihajajo 3 voditelji, jih veseli raznolikost pristopov: *Različni pristopi različnih bralcev, v celoti mi je všeč vsaka predstavitev, saj je vanjo vložena veliko truda. (Vida, 57 let)*

- Razprava – ali se vključujete sami ali potrebujete spodbudo

V vseh skupinah, razen v čitalniški, jih je polovica, ki se vključujejo same, polovica pa takih, ki potrebujejo spodbudo. Nekatere rade poslušajo in se ne počutijo izključene.

Spodbuda mora biti. (Rezka, 84 let)

V razpravo se vključujem spontano. (Maja, 42 let)

Sama, v pravem trenutku, včasih pa tudi ne, odvisno. (Vida, 57 let)

- Povezanost vsebine in lastnih izkušenj

V skupini DUK so vse pritrdile, da povezujejo predstavljene vsebine z lastnimi izkušnjami; v Metuljih te povezave niso zaznali, v Šmartnem pa so pozorne na posamezne situacije, ki jih povezujejo s svojim življenjem, prav tako v čitalniški skupini. Kaže, da dobre bralke povezujejo literarne dogodke in vsebine z lastnimi izkušnjami, ni pa jasno, zakaj so v eni skupini soglasni, da je literatura povezana z lastnimi izkušnjami, drugje pa so odgovorili nikalno in spet drugje je mnenje deljeno.

Pogosto lahko svoje izkušnje primerjam z vsebino, se najdem v delčkih, odtenkih vsebine. (Lučka, 49 let)

- Ali knjige po bralni skupini drugače razumete?

Pogled na prebrano vsebino se razširi in ravno v tem je največji čar teh srečanj. Izmenjava mnenj, izkušenj. (Maja, 42 let)

Ja, vedno se odpre še drugačen pogled. (Iva, 51 let)

Da, razumevanje je potem boljše. (Helena, 67 let)
Niti ne, vsekakor pa na skupini osvetlimo detajle, na katere med branjem nisem pozorna, vsak bralec knjigo drugače občuti. (Danica, 63 let)

Nekateri so zapisali, da berejo po predstavitvi; drugi, ki so prebrali prej, trdijo, da se razumevanje izboljša. V skupinah, za katere domnevamo, da manj berejo, udeleženci izjavljajo, da se jim razumevanje ne izboljša. Domnevamo, da so NE zapisali tisti, ki ne berejo, ampak le prihajajo na pogovore, teh je slaba polovica.

Sklenemo lahko, da je udeležencem bralnih skupin najbližje leposlovje, ki obravnava življenjske zgodbe zanimivih literarnih junakov, medosebne odnose ali zgodovinsko tematiko. Udeležencem so vseh tako branje kot povzemanje vsebine ter pogovor, poudarjajo pa tudi vlogo voditelja. Boljši bralci pritrjujejo domnevi, da se razumevanje knjig po bralnem srečanju izboljša ali poglobi ter da povezujejo prebrano z lastnimi življenjskimi izkušnjami. Za vključevanje v pogovor marsikdo potrebuje spodbudo.

Kvalitativna analiza tretjega sklopa: vpliv *Srečanj* na počutje in socialno življenje

Motnik, odgovor koordinatorice: *Glede na to, da sem gostiteljica in poučujem v tej šoli, se me dobro počutje prisotnih še toliko bolj dotakne. Vesela sem, da smo skupaj, da se pogovarjamo, smejimo in rešujemo tudi kakšne težave. Poskrbim za prijetno vzdušje in skupaj se imamo lepo.*

Počutim se sprejeto, in rečemo, da delimo objeme. (Anica, 74 let)

Odgovori so nam razkrili, da se prav vse počutijo sprejete.

- Ali radi prihajate, zakaj?

Tu so odgovori raznoliki. Udeleženci v Komendi in skupini Metulj radi prihajajo zaradi druženja in srečevanja s svojo generacijo, vsi udeleženci med vzroki udeleževanja navajajo pogovor, nekateri tudi samo predstavitve knjige, v Motniku zaradi sprostitve in pozitivne energije, prav tako v Šmartnem: *Srečanje mi popestri dan. (Olga, 50 let)*

V Šmarci so navezane na voditeljico: *Zato, ker mi je všeč, rada poslušam našo voditeljico. (Anica, 74 let)*

Članica čitalniške skupine pa pravi: *Prihajam rada zaradi prijetnega druženja, srečanja me motivirajo za redno branje. (Marija, 63 let)*

Pomembni so torej medsebojno druženje in interakcije.

- Ali se pogovarjate tudi o drugih zadevah?

V vseh skupinah, razen v čitalniški, pogovor od literature in predstavitve knjige preide na čas, ki ga obravnava literatura, na razne zgodovinske dogodke, na življenjske izkušnje.

Razprava včasih zaide tudi na druga področja naše ga življenja. (Maja, 42 let)

V čitalniški skupini pravijo: *Da, o zgodovinskem okviru dogajanja v knjigah, življenju pisateljev, filmih. (Olga, 56 let)*

- Ali so nastale nove vezi – prijateljstva, znanstva, druženja?

Povsod se strinjajo, da je več druženja in da zaznavajo bolj prijateljske odnose. V skupinah, ki so še drugače povezane (služba, majhen kraj, društvo, medgeneracijska skupina, ki se redno srečuje), pravijo: *Smo se že prej poznale, sedaj se še bolje. (Rezka, 84 let)*

V čitalniški skupini pa pravijo: *Da, prijetna nova znanstva. (Olga, 56 let)*

Da, obveščamo se o knjigah, pogovarjamo, kaj smo prebrale in česa nismo in kaj je vredno videti ali slišati. (Danica, 63 let)

Na temelju skupnega interesa, zanimanja za branje, je prišlo do novih stikov, povezanosti tudi na osebni ravni. Udeleženske navajajo, da so se vezi poglobile, učvrstile, da so se spletla nova znanstva in prijateljstva.

Ta sklop vprašanj nam je ponudil odgovore, s katerimi lahko potrdimo, da je knjižnična storitev *Srečanja s knjigo* pomembna tudi s socialnega vidika. Vsi udeleženci so izpričali, da se na teh srečanjih počutijo sprejete, da prav vsi radi prihajajo, vzroki pa so različni: popestritev, druženje, branje, voditeljica, medosebne interakcije. To potrjujejo odgovori, da se pogovori ob knjigah razširijo tudi na druga področja. Odgovori so nas prepričali, da so v skupinah nastale ali se utrdile nove vezi, znanstva in prijateljstva. Vsi odgovori torej potrjujejo naša pričakovanja, da imajo skupine socialni pomen zaradi druženja, združevanja, interakcije in izboljšane osebnega počutja.

Kvalitativna analiza četrtega sklopa: nova pridobljena znanja

Vedno odneseš tudi kaj zase, bogatiš znanje in vsaka pozitivna izkušnja v življenju je dobrodošla. Iskrena hvala gospe Bredi Podbrežnik za odlično sodelovanje in bralcem za zelo zanimive predstavitve. Naj bo vaše poslanstvo še naprej tako uspešno in v zadovoljstvo vseh nas. (Vida, koordinatorica, 57 let)

- Ali ste pridobili dodatne informacije, znanje?

Vsi se strinjajo, da so se česa naučili, nekateri odgovarjajo bolj posplošeno, da se vse življenje učimo, drugi so konkretni: *iz zgodovine, potopisja, o pisateljih in pesnikih ter o raznih drugih znanih osebnostih, zgodovinskih in družbenih dogodkih*, tretji pohvalijo vodenje: *Da, saj sta voditelja prava enciklopedija.*

- Ali bralne skupine vplivajo na duševno počutje, dobro voljo?

Soglasno potrjujejo, da vplivajo na dobro voljo na srečanju in po njem: *Po skupini se vedno počutim bogatejša, pozabim na vsakdanje skrbi in sem dobre volje. (Iva, 51 let)* Nekateri pa celo berejo bolj zbrano: *Če ne deliš mnenj o knjigi, če ne moreš povedati, ni tako zanimivo brati in več pozabiš. (Danica, 63 let)*

- Ali ste se česa naučili (umetnost, zgodovina, zdravje, odnosi, javni nastopi ...)?

V tem segmentu se odgovori osredotočijo na dinamiko odnosov, funkcioniranje skupine: *Marsikaj lahko preslikaš v vsakodnevno življenje in nekatere zadeve lahko uporabim tudi pri svojem delu. (Lučka, 51 let)*

Motnik, maj 2015, podelitev priznanj in zaključek Srečanj (Foto: Vida Kovačič)

Razširila sem svojo razgledanost na različnih področjih. (Marija, 63 let)

Tudi ta sklop odgovorov na vprašanja o novem pridobljenem znanju nam je prinesel pozitivne odgovore. Udeleženci so pridobili nova znanja, razgledanost ter izkušnje. Tudi na vprašanja o vplivu na dobro počutje smo dobili pozitivne odgovore.

Voditelji

Ti izbirajo knjige in pripravljajo predstavitve, pogovore in spodbujajo branje, so dejavni na več področjih, so dobri poznavalci knjig ter andragoškega podajanja vsebine.

Spraševali smo jih, kako vidijo svojo vlogo v skupinah, kako izbirajo gradivo in kakšni so njihovi vtisi. Da so skupine med seboj različne, so nam nakazali že odgovori, ki smo jih obravnavali v prejšnjem razdelku.

Danijel Bezek meni, da je bil na začetku bolj vodja kot zdaj, saj udeležence na *Srečanjih* spodbuja, da so aktivnejši. K aktivni vlogi jih spodbuja tudi tako, da junija pošlje skupinam osnutek programa s prošnjo, da ga pregledajo, dopolnijo ali predlagajo teme.

Barbara Božič se v skupini doživlja kot voditeljica, saj ob predstavljanju knjige vodi in usmerja pogovor o tematiki, ki jo knjiga odpira. V skupinah, kjer se z udeleženkami večkrat sreča, je pogovor bolj tekoč, udeleženke se lažje odprejo in spregovorijo celo o osebnih izkušnjah, zato meni, da se tukaj izmenjavata vlogi moderatorke in vodje. Pogosto se ob bolj domači temi

zgodí, da udeleženke kar same vodijo pogovor. *Barbara* v pogovor posega le toliko, da se od teme preveč ne oddaljijo.

Ivanka Učakar se bolj vidi kot moderatorka, saj je začela s tem delom v skupinah, kjer so bile udeleženke dobre bralke in so se srečevale zaradi želje, da bi še več brale. Moderirala je mnenja o knjigah in spodbujala aktivno poslušanje in kulturo dialoga. Meni, da so medgeneracijske skupine drugačne, saj se sestajajo tedensko in so pogovori o knjigah zanje samo popestritev. Ugotovila je, da v teh skupinah ni toliko dialoga, zato se je odločila za več branja in za več vprašanj.

O izboru gradiva je *Danijel Bezek* povedal, da se ravna po različnih kriterijih. Prvi kriterij se navezuje na okrogle obletnice, npr. tolminski punt, prva svetovna vojna, okrogli jubileji pisateljev. Drugi kriterij so občečloveške teme, npr. vprašanje evtanazije. Na izbor vplivajo tudi skupine, saj je pomembna starostna, interesna in izobrazbena struktura. Tako je za eno skupino erotični roman *December Moon*⁵ primerna, za drugo pa ne. Predvsem pa izbira kakovostne romane. Včasih izbere podoben problem, na primer prebujanje ženske emancipacije v različnih romanih.

Barbara Božič izbira knjige na podlagi lastnega doživljanja, potem na podlagi predvidevanja, da se bodo knjige dotaknile udeležencev bralnih srečanj: »*Zdi se mi, da knjige in zgodbe odpirajo skrita vrata naše duše in na tak način lahko z branjem doživljamo osvoboditev in katarzo. Skozi katarzo lahko spremenimo tudi*

5 Barbara RAUE, 2010: *December Moon*. Ljubljana: Sanje.

svoje življenje, vsaj delno.« Izbira knjige, ki navdihujejo, imajo pozitivno sporočilo, vsaj en biografski roman in eno zbirko pesmi na sezono.

Ivanka Učakar je prav tako izoblikovala več meril. Prvo merilo je uravnoteženo razmerje med slovenskimi in tujimi avtorji. Drugo merilo so obletnice ali trenutni poudarki v kulturi. Tretje merilo so manj brane zvrsti, žanri, pisatelji, npr. poezija, zamejski avtorji, ženske avtorice. Predvsem pa upošteva to, da je nabor zahtevnejši, kot ljudje pričakujejo, da bralci razmislijo o kontekstu. Zadnje merilo pa so knjige, ki so njej všeč.

Nobena knjiga ni izmišljena. Na svetu je toliko ljudi, življenj in usod, da je treba samo okrog pogledati, kaj najdeš. Resničnost ni samo tisto, kar se je zgodilo, ampak tudi tisto, kar bi se lahko zgodilo. To mi je rekla Jelica iz Metuljev. Tako smo včeraj končali naše bralno srečanje. Torej izbor gradiva vsem pomaga, da ubesedijo svoje razmišljanje. Zato izbiram tudi zahtevne vsebine, ne izbiram po presoji, kaj zmorejo. (Ivanka Učakar)

Sklep in razprava

Raziskava je pokazala moč socialnih povezovanj znotraj dogodkov, ki so v prvi vrsti kulturni, a imajo pomemben vpliv na življenje izbrane ranljive skupine, to so starejši.

Ugotovili smo, da so v lokalni skupnosti pomembni neformalni stiki, s katerimi se od ust do ust širi dober glas, tako se je pri nas izvedelo za *Srečanja*. Ugotovili smo, da so se oblikovale nekatere skupine z namenom, da se posvečajo samo poznavanju literature, branja, in da se te razlikujejo od medgeneracijskih skupin, ki so obstajale že prej in kjer je pogovor o knjigah le ena od tem njihovih rednih srečanj. Vsi na *Srečanja* radi prihajajo, nekatere udeležence so izjavile, da na ta dogodek komaj čakajo. Motivacija za udeležbo pogosto ne sloni le na knjigah, pač pa tudi na druženju in interakciji, zlasti v medgeneracijskih skupinah.

Najbolj priljubljeno je leposlovje z zanimivimi junaki in zgodovinsko tematiko, radi imajo tako povzemanje kot tudi glasno branje, predvsem pa pogovor. Polovica udeležencev potrebuje spodbudo za vključevanje v razpravo o knjigi, nekateri prebrano povezujejo s svojimi lastnimi življenjskimi izkušnjami in knjigo drugače in bolje razumejo. Tudi v tem elementu lahko prepoznamo socialno vlogo dejavnosti.

Skupine imajo močno vlogo socialnega kapitala, saj se udeleženci dobro počutijo, se počutijo sprejete, radi prihajajo tudi zaradi sprostitve, ustvarili so nove vezi in prijateljstva. Med seboj se povezujejo in obveščajo o knjigah. Stare vezi so se poglabile.

Ob koncu je treba poudariti, da je med starejšimi udeleženkami tudi nekaj takšnih, ki se težko izražajo, pišejo ali vključujejo v pogovor, vendar se kljub vsemu redno udeležujejo srečanj. Vse izražajo zadovoljstvo zaradi druženja. Pohvalijo voditelje. Tudi starejše udeležence, ki so še bolj aktivne, poudarjajo pomen *Srečanj* v njihovem vsakdanjiku. Prav tako menijo, da so pridobile nova znanja in spoznanja, ne samo o knjigah in pisateljih. Vsi izražajo zadovoljstvo, da *Srečanja* vplivajo na njihovo boljše počutje in dobro voljo.

Treba je poudariti, da nekateri udeleženci še niso začeli brati. Iz rokopisa ali odgovorov lahko sodimo, da je to zanje zdaj težka ali pretežka naloga. Lahko pa poročamo, da so med udeleženci tudi takšni, ki nikoli niso brali, pa so začeli brati v starosti. Poročamo pa lahko o zanimivem pojavu, da se poveča izposoja gradiva, ki ga voditelji izberejo za svoj program, saj seznam javno objavimo in tako tudi druge spodbudimo k branju.

Odgovori na naša vprašanja potrjujejo, da knjižnica s to svojo storitvijo vpliva na življenja starostnikov in medgeneracijskih skupin, kar izražajo z zadovoljstvom, sprejetostjo in motiviranostjo za obiskovanje skupin; to kaže, da smo uresničili tudi temelj, na katerem slo ni socialni kapital – to je zaupanje. Socialni kapital se izraža tudi s povezovanjem v skupine in vzpostavljanjem osebnih interakcij in sodelovanjem prostovoljcev kot koordinatorjev. Knjižnica kot generator socialnega kapitala je oblikovala storitev za starejše. S tem se je posvetila ranljivim skupinam in njihovem povezovanju ter prispevala k boljši lokalni skupnosti.

Ugotovitve je moč aplicirati tudi na druge družbene skupine, dejavnosti ali storitve. Ne dvomimo, da bi podobna raziskava dejavnosti, kjer nastajajo interakcije in skupine in kjer se krepi zaupanje v storitve, prinesla podobne rezultate. Ne navsezadnje je ta raziskava z ugotovitvami lahko v pomoč vsem deležnikom ali odločevalcem na področju družbenih dejavnosti, saj se lahko prepričajo v smiselnost in učinke, ki so pomembni za kakovost življenja tako posameznikov kot skupnosti, kjer posamezniki bivajo ali živijo.

Literatura

Frane ADAM, Borut RONČEVIČ, Matevž TOMŠIČ, 2001: *Socialni kapital – za SRS*. Dostopno na: <http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/sockap.pdf> (dostop 11. 9. 2015).

Eva COX, 2000: *A safe place to go: libraries and social capital*. Sydney: UTS, Sydney [and] State Library of New South Wales. Dostopno na:

http://www.sl.nsw.gov.au/services/public_libraries/docs/safe_place.pdf.

Stuart FERGUSON, 2012: Are Public Libraries Developers of Social Capital? A Review of Their Contribution and Attempts to Demonstrate It. *Australian Library Journal*. 61. 22–33.

Thomas FREY, 2015. *The Future Of Libraries: Beginning The Great Transformation*. Dostopno na: <http://www.davinciinstitute.com/papers/the-future-of-libraries> (dostop 12. 9. 2015).

IFLA: *Professional Codes of Ethics for Librarians (2012)*. Dostopno na: <http://www.ifla.org/files/assets/faife/codesofethics/croatiancodeofethicsfull.pdf> (dostop 29. 8. 2014).

Marti SIISIÄINEN, 2000: *Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam*. Department of Social Sciences and Philosophy University of Jyväskylä. Paper presented at ISTR Fourth International Conference »The Third Sector: For What and for Whom?« Trinity College, Dublin, Ireland, July 5–8, 2000. Pridobljeno 15. 12. 2014 s spletne strani:

http://c.ymcdn.com/sites/www.istr.org/resource/resmgr/working_papers_dublin/siisiainen.pdf.

Andreas VÄRHEIM, 2007: Social capital and public libraries: the need for research. *Library & Information Science Research*. 29, 3. 416–428.

Andreas VÄRHEIM, 2009: Public libraries: places creating social capital? *Library Hi Tech*. 27, 3. 372–381.

Andreas VÄRHEIM, Sven STEINMO in Ide EISAKU. 2008. Do libraries matter? Public libraries and the creation of social capital. *Journal of Documentation*. 64. 877–892.

Raziskava o zadovoljstvu obiskovalcev Medobčinskega muzeja Kamnik s kakovostjo muzejskih storitev

Raziskava, ki je bila namenjena ugotavljanju kakovosti storitev in uspešnosti delovanja Medobčinskega muzeja Kamnik (v nadaljevanju MMK), poudarja pomen sistematičnega ugotavljanja zadovoljstva obiskovalcev s kakovostjo muzejskih storitev. Za merjenje kakovosti muzejskih storitev je bila izvedena modifikacija merilnega instrumenta HISTOQUAL v slovenskem jeziku, ki je bil prvič uporabljen v MMK. Rezultati raziskave kažejo, da različne skupine obiskovalcev različno ocenjujejo posamezne dejavnike kakovosti in da v MMK ne dosegajo pričakovanj vseh svojih obiskovalcev, če se pri večini dejavnikov kakovosti kažejo razlike med ocenami pričakovanj in zaznavanj. Rezultati faktorске analize potrjujejo, da večje število dejavnikov kakovosti pojasnjujejo trije skupni faktorji, ki vplivajo na zadovoljstvo obiskovalcev MMK. Ugotovljena je tudi močna povezanost zadovoljstva obiskovalcev z njihovo oceno celovite kakovosti storitev in zvestobe.

Ključne besede: muzejske storitve, zadovoljstvo obiskovalcev, kakovost muzejskih storitev, Medobčinski muzej Kamnik, zvestoba obiskovalcev, HISTOQUAL

The research which was intended to assess the service quality and the performance successfulness of the Medobčinski muzej Kamnik (Intermunicipal Museum of Kamnik, further MMK), stresses the meaning of systematic assessment of visitors' satisfaction regarding the quality of museum services. Quality measurement has been carried out by the modification of the instrumentation HISTOQUAL in Slovene language, first used at the MMK. The research results have shown that groups of visitors differ on evaluation of individual quality factors. As well the MMK does not reach the expectations of all users since there are differences between the evaluation of expectations and perceptions at majority of factors. The results of factor analysis have proved that greater number of quality factors are explained by three common factors which influence the visitors' satisfaction. It has been established a strong connection of visitors' satisfaction with their evaluation of entire services quality and loyalty.

Key words: museum services, visitors' satisfaction, the quality of museum services, Medobčinski muzej Kamnik (Intermunicipal Museum of Kamnik), visitors' loyalty, HISTOQUAL

1. UVOD

1.1 Ozadje odločitve za izvedbo raziskave

Avtor je pričel svojo poklicno pot v raziskovalnem

okolju, kjer se je srečal z vprašanji prenosa visokotehnoloških rešitev vakuumske in ultrazvočne tehnike v industrijsko rabo. Teoretično znanje iz raziskovalnega okolja je kasneje uporabil v industrijskih podjetjih, kjer je prehodil pot od projektne inženirja do direktorja srednje velikih gospodarskih družb iz avtomobilske branže in tam spoznal pomen kakovosti, ki ni več zgolj tehnična disciplina, pač pa filozofija ustvarjanja nove vrednosti. Avtor je ves čas dejaven tudi v civilnodružbenem in političnem življenju kamniške občine, kjer se je spoznal tudi z delovanjem javnih storitev. Prav to je porodilo vprašanje, kako prenesti preizkušene modele zagotavljanja kakovosti storitev iz industrijskega okolja v okolje javnega sektorja, med njimi pa so mu vzbudile največje zanimanje splošne knjižnice, ki niso več zgolj skladišča knjižničnega gradiva, pač pa srednji prostor srečevanja, dnevna soba vsake lokalne skupnosti. Avtor je v študijskem procesu na Fakulteti za management Univerze na Primorskem pod vodstvom prof. dr. Štefana Bojneca nadgrajeval znanje o managementu storitev s posebnim poudarkom na storitvah javnega sektorja. Med rezultate avtorjevega poglobljenega in usmerjenega študija sodi znanstvena monografija, ki vodi knjižničarje in druge zainteresirane bralce skozi ključne korake upravljanja in neprestanega izboljševanja kakovosti procesov v splošnih knjižnicah, in izvirna modifikacija merilnega orodja SERVQUAL, ki je bilo razvito za merjenje posameznih dejavnikov kakovosti knjižničnih storitev v slovenskih splošnih knjižnicah in omogoča raziskovanje, kako kakovost vpliva na zadovoljstvo obiskovalcev, kako zadovoljstvo vpliva na njihovo zvestobo in kako vsi trije navedeni dejavniki tako posamezno kot tudi skupaj vplivajo na uspešnost splošne knjižnice kot storitvene organizacije.

Avtor je teoretične rezultate študija uporabil pri raziskavah zadovoljstva obiskovalcev s kakovostjo storitev v večjih slovenskih splošnih knjižnicah, rezultate raziskav pa je med drugim predstavil tudi na treh strokovnih konferencah v tujini. Podobna merilna orodja se uporabljajo v številnih storitvenih dejavnostih, avtorja pa še posebej zanima ugotavljanje zadovoljstva s kakovostjo storitev v dejavnostih preživljanja prostega časa, kot so ponudba glasbenih dogodkov, festivalov, nastanitvena in kulinarčna ponudba, turistične destinacije in podobno.

Zamisel o razvoju orodja za merjenje zadovoljstva s kakovostjo muzejskih storitev se je porodila na predstavitvi *Kamniškega zbornika* leta 2014, ki je bila v Muzeju grad Zaprice. Mag. Zori Torkar, direktorici Medobčinskega muzeja Kamnik, je bila ideja predstavljen na jeseni 2015. Direktorica je sprejela ponudbo, da se v kamniškem muzeju izvede raziskovalna naloga, s katero se preveri kakovost muzejskih storitev, kar bo prispevalo k razvoju muzejske dejavnosti in muzejsko ponudbo še bolj približalo pričakovanjem, potrebam in željam obiskovalcev kamniškega muzeja.

1.2 Družbena vloga muzejev

Muzeji so ustanove, ki ugotavljajo, evidentirajo, dokumentirajo, raziskujejo, ohranjajo premično dediščino in o njej komunicirajo. MacLean (1996: 107) poudarja ohranjanje kulturne dediščine kot najpo-

1 Magister poslovnih znanosti, publicist.

membnejšo dejavnost vsakega muzeja. Obiskovalcem muzejske zbirke spreminjajo pogled na svet, jim širijo obzorja ter tako prispevajo k njihovemu znanju (Hooper-Greenhill 2012: 1–3). Poleg zbiranja in ohranjanja kulturne dediščine za prihodnje generacije je naloga muzejev, da služijo, so na voljo svojim obiskovalcem in jih vključujejo v muzejske aktivnosti. Če pa to želi-jo uspešno in učinkovito izvajati, morajo razumeti potrebe in želje različnih skupin obiskovalcev ter hkrati ustvarjati ozračje, ki ponuja nove muzejske izkušnje (Waltl 2006).

V drugi polovici dvajsetega stoletja se je opredelitev muzejev razvijala skladno z družbenim razvojem in v povezavi z dejanskim stanjem v globalnem muzejskem okolju. V ICOM-ovem statutu iz leta 1947 je bilo zapisano, da muzej »*pridobiva, hrani, raziskuje, komunicira in razstavlja materialne dokaze o ljudeh in njihovem okolju.*« (ICOM B. I.) Zaradi pojava virtualnega muzeja se je leta 2007 pokazala potreba po dopolnitvi definicije muzeja, ki »*pridobiva, hrani, raziskuje, komunicira in razstavlja otipljivo in neotipljivo dediščino človeštva in njegovega okolja*« (prav tam).

Slovenska zakonodaja o varstvu kulturne dediščine sledi definicijam ICOM-a, med drugim tudi določa poslanstvo muzejev, ki vse aktivnosti v zvezi z dediščino opravljajo »*z namenom razvijati zavest o dediščini, širiti vedenje o njenih vrednotah in omogočati uživanje v njej*« (ZVKD-1, 3. čl.). Muzeji imajo pomembno vlogo v družbeni skupnosti, saj zagotavljajo razumevanje pripadnosti in identitete, ščitijo obstoj kolektivnega spomina in omogočajo povezavo med preteklostjo in sedanjostjo, so tudi odskočna deska v prihodnost. Muzeji pomagajo pri nadaljevanju naše identitete, saj odsevajo pretekle izkušnje in tako pripomorejo izboljšati sedanjost in prihodnost ter prispevajo k spoznanju nas samih in spoznavanju sveta okrog nas v prostorski in časovni dimenziji. Brez muzejev bi družbena skupnost izgubljala ključne dejavnike, ki vodijo v spremembe in omogočajo trajnostni razvoj, in identiteto z vsemi usodnimi posledicami propadanja in izginotja (Šola 1997: 8–9). Gob in Drougnet (2007: 64–71) menita, da v muzejsko poslanstvo spadata tudi znanstvena funkcija, ki vključuje raziskave muzejskih predmetov in z njimi povezanih vsebin, in animacijska funkcija, ki muzeje z občasnimi razstavami, vodstvi po razstavah, predavanji in podobnimi aktivnostmi vključuje v svoje kulturno in družbeno okolje. Avtorja opozarjata na skladnost vseh muzejskih funkcij, poudarjenost posameznih funkcij pa je odvisna tudi od značaja muzeja.

Fenomenalni tehnološki napredek, ki smo mu bili priče v zadnjih desetletjih, prodor digitalne tehnologije, še posebej pojav interneta v drugi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja, so bili razlogi temeljitih sprememb, ki so jih sprejele storitvene organizacije (Hoffman in Bateson 2006: 68–69). Celotni globalni razvoj in vzpostavitev družbe znanja, sloneče na digitalni tehnologiji in z njo povezani široki uporabi informacij, katere cilj je inovativnost, ta pa je odvisna od sposobnosti uporabe informacij, s katerimi se proizvajajo nova znanja, namenjena ustvarjanju vrednosti v najširšem smislu te besede, je prinesel spremembe tudi v muzeje (Thorhauge 2011: 189).

V teh novih okoliščinah in spremenjenih družbe-

nih in ekonomskih pogojih, ko se je potrebno soočiti s pritiskom novih razmer za delovanje (Šola 2001: 25), je nujno, kar je med drugim predlagal Čeplak (1993: 28), da tudi v muzejih sprejmejo trženjsko razmišljanje, ki se vključi v strateško planiranje, se usmerijo na trg preživljanja prostega časa in se odprejo novim ciljnim skupinam obiskovalcev. Tako se ustvarijo pogoji za razvoj novih programov, ki se oblikujejo na podlagi raziskav obiskovalčevih potreb, želja in pričakovanj.

Muzeji so z razvojem informacijskih in komunikacijskih tehnologij vstopili v informacijsko družbo. Z vstopom v svet interaktivnosti so zbirke odprli internetni rabi in se pridružili medijem. Tako so s tem in pri tem dobili dvojno, družbeno aktivno, v določenem smislu celo družbeno konstitutivno vlogo, ki sta neločljivo povezani z informacijsko tehnologijo in izraženo družbeno potrebo po sodobnem muzeju kot središču nekega področja. Prva vloga, ki se nanaša na komunikacijo kulturnih vsebin kot nadčasnih, univerzalnih duhovnih in tehnoloških vrednot, je vsebinske narave, druga naloga pa se nanaša na vzpostavljanje porušenega dialoškega družbenega ravnotežja, za katerim boleha sodobna družba (Perko Vidrih 2010: 9).

1.3 Muzejske storitve

Načela kontrole kakovosti, ki se uporabljajo za vrednotenje in zagotavljanje kakovosti fizičnih izdelkov, so, kot so v svojih raziskovalnih poročilih ugotavljali Zeithaml, Parasuraman in Berry (1990: 15), neprimerne za razumevanje kakovosti storitev. Ugotovitev so naslonili na tri osnovne lastnosti, s katerimi se storitve razlikujejo od fizičnih izdelkov glede na način, kako so bile proizvedene, porabljene in ovrednotene. Te tri temeljne lastnosti so: neotipljivost, spremenljivost in neločljivost.

Zeithaml in Bitner (2003: 20) sta storitve opredelili kot dejanja, postopke in delovanje, s čimer se pomembno ločujejo od fizičnih izdelkov. Hoffman in Bateson (2006: 9–13) menita, da za razumevanje storitev ni nujna zgolj njihova opredelitev, pomembno je spoznanje, da se koristi od storitev ustvarjajo v medosebnem delovanju med ponudnikom storitve in njegovimi uporabniki, ki se bolj ali manj vključujejo v izvedbo storitev. Tudi za muzejske storitve lahko zapišemo, da so dejanja, delovanje ali aktivnosti oziroma skupek večjega števila aktivnosti, da so bolj ali manj neotipljive narave, da nastajajo v medosebnem delovanju med obiskovalci in muzejskim osebjem, muzejskimi materialnimi viri in sistemi in so namenjene reševanju potreb, želja in pričakovanj obiskovalcev, kar zanje predstavlja dodano vrednost.

Muzeji redko nudijo fizične produkte, bolj pogosto izvajajo storitve, ki imajo specifične značilnosti: so neotipljive, neločljive, heterogene in minljive (Trunk Širca, Tavčar in Abrahamsberg 2003: 43). Muzeji sicer nudijo fizične produkte – razstave ali zbirke. Kar pa se dejansko ponuja obiskovalcem, ječasna uporaba teh produktov oziroma ogled, ki je časovno omejen (McLean 1997: 105). Hoffman in Bateson (2006: 28–29) poudarjata, da so storitve neotipljive tako fizično kot tudi razumsko. Fizična neotipljivost pomeni, da storitve nimajo nobenih oprijemljivih značilnosti in

jih zato pred nakupom ali uporabo ne moremo jasno zaznati s čutili ali jih preizkusiti, razumska neotipljivost pa pomeni, da storitve ni mogoče enostavno opredeliti, jih formulirati, razumeti in jih z razumom uokviriti. V izvedbo muzejskih storitev so vključeni tudi obiskovalci, njihova izvedba in potrošnja potekata istočasno, so obstojne v času njihovega izvajanja in uporabe, njihov obstoj preneha v trenutku, ko so izvedene (Kotler in Andreasen 1996: 376–383). Hoffman in Bateson (2006: 8) postavljata uporabnika storitev, v muzeju jih imenujemo obiskovalci, v središče zanimanja storitvene organizacije. Ko obiskovalci kupijo muzejsko vstopnico, kupijo izkušnjo, ki jo je zanje ustvaril muzej. Obiskovalec postane središče in sestavni del storitvenega procesa in je vanj aktivno ali pasivno vključen, samo izvedbo storitvenega procesa pa sestavljajo štirje elementi, od katerih so trije obiskovalcem vidni, eden pa je obiskovalcem neviden. Vidni elementi so: vzdušje v storitvenem okolju, ki predstavlja fizične dokaze o storitvi in obsega celotno neživo opredmeteno storitveno okolje, v primeru muzeja je to zunanja in notranja podoba muzeja, njegova oprema in komunikacijski materiali; izvajalci storitev in drugo osebje v muzeju, ki prihajajo v neposreden stik z obiskovalci; drugi obiskovalci, ki so prisotni med procesom izvajanja storitev in lahko s svojo prisotnostjo aktivno ali pasivno vplivajo na obiskovalčeve osebne izkušnje s storitvijo. Nevidni elementi storitvenega procesa organizacije so pravila, predpisi in postopki, na katerih je oprto delovanje organizacije. Nevidni elementi nudijo podporo vidnim elementom izvedbe storitev in imajo, čeprav so nevidni za obiskovalca, velik vpliv na njegovo izkušnjo s storitvijo (Hoffman in Bateson 2006: 8–3). Muzeji ne tržijo samo izdelkov, ki se prodajajo v muzejski trgovini, dobrot v gostinskem obratu in prostorov za najem, storitev ogledov in drugih dejavnosti, ampak tudi ideje, atmosfero, razpoloženje, znanje in informacije (Vončina 2000: 94). Muzej ima veliko ciljnih skupin obiskovalcev, ki pričakujejo svojim željam, potrebam in pričakovanjem ustrezno oblikovano storitev. Obstaja pa tudi vrsta konkurenčnih ponudnikov storitev in tudi zaradi njih morajo muzejske storitve slediti željam, potrebam in pričakovanjem obiskovalcev. Muzejske storitve se v neposrednem stiku z obiskovalci individualizirajo (Hrovatin 2002: 78), saj je jedro storitev muzejska izkušnja, ki jo doživi vsak obiskovalec, ko vstopi v muzej (MacLean 1997: 107). Specifične storitve, ki jih nudijo muzeji, so izobraževalne delavnice in tečaji, muzejske trgovine, e-trženje, gostinska in turistična ponudba (Kotler idr. 2008: 197–205).

1.3.1 Kakovost

Kakovost storitev se vse bolj povezuje s potrebami, pričakovanji in hotenji obiskovalcev, uspešnost poslovanja storitvene organizacije pa je vse bolj odvisna od stopnje urejenosti njenega celotnega delovanja, ki jo lahko dosežemo z različnimi organizacijskimi pristopi, mednje sodi tudi vodenje kakovosti (Piskar in Dolinšek 2006: 13). Merjenje kakovosti storitev omogoča povratne informacije o zaznavanju kakovosti z vidika obiskovalcev, ki s procesom vrednotenja pričnejo, ko se odločijo, da bodo uporabljali storitve pri izbranem

ponudniku storitev, nadaljujejo ga med izvajanjem storitve in tudi po njej, na vrednotenje pa vplivajo socialne, psihološke in situacijske spremenljivke.

Parasuraman, Zeithaml in Berry (1985: 42) na osnovi poglobljenih raziskav ugotavljajo, da uporabnikovo ocenjevanje kakovosti storitev izhaja iz primerjave med njegovimi pričakovanji in dejansko izvedbo storitve, ocenjevanje pa se naslanja na rezultate izvedenih storitev in tudi na ocene procesov njihove izvedbe. Parasuraman, Zeithaml in Berry (1988: 16) so na osnovi teh ugotovitev kakovost storitev opredelili z razliko med pričakovanji obiskovalcev o storitvah, ki jih želijo, nameravajo ali morajo opraviti, in njihovim zaznavanjem izvedenih storitev. Uporabniki ocenijo, da je kakovost storitve nizka, če njena izvedba ni izpolnila njihovih pričakovanj, obratno pa visoko ocenijo kakovost storitev, če je ta preseгла njihova pričakovanja (Hernon in Altman: 2010). Pričakovanja obiskovalcev so osnova za vrednotenje kakovosti storitev, povečanje kakovosti storitev pa povečuje zadovoljstvo obiskovalcev in njihovo zvestobo storitveni organizaciji (Oliver 1980: 460–461).

Velja, da je storitev kakovostna, če koristi, ki jih obiskovalec zazna, presega koristi, ki jih je pričakoval (Trunk Širca, Tavčar in Abrahamsberg 2003: 55). Predmet trženja je namreč korist, trženje pa je uspešno, če so koristi obiskovalcev v skladu z njihovimi pričakovanji (Trunk Širca, Tavčar in Abrahamsberg 2003: 56). Za vtis o kakovosti storitve je potrebno poskrbeti z ustreznimi atmosfero, videzom izvajalcev, predstavitvenim materialom, opremo notranjosti, saj vse to predstavlja kakovost in vsaj malo nadomesti neotipljivost (Kotler in Andreasen 1996: 379).

1.3.2 Model vrzeli in merjenje kakovosti storitev

V osemdesetih letih dvajsetega stoletja je bil razvit model vrzeli, v katerem je zaznana kakovost storitve opredeljena kot razlika med pričakovanji obiskovalcev in njihovim zaznavanjem izvedene storitve. Zeithaml, Parasuraman in Berry (1990) so v različnih storitvenih organizacijah izvedli raziskave, ki so pokazale naslednje razloge za povečano vrzel med zaznavanjem in pričakovanji uporabnikov:

- *vrzel zaznavanja*: v storitveni organizaciji ne vedo, kaj uporabniki pričakujejo;
- *vrzel specifikacij kakovosti*: kakovostni standardi, ki jih organizacija uporablja v sistemu izvajanja storitev, niso usklajeni s pričakovanji uporabnikov;
- *vrzel izvajanja storitev*: sistem izvajanja storitev ni usklajen s specifikacijami iz kakovostnih standardov;
- *komunikacijska vrzel*: sistem izvedbe storitev ni usklajen s sistemom trženja storitev.

Če v storitveni organizaciji obstaja katera od navedenih vrzeli, uporabniki njenih storitev ugotavljajo, da zaznana kakovost storitev ne dosega njihovih pričakovanj. Vrzel kakovosti storitev se lahko zmanjša, če se zmanjša vrzel zaznavanja, vrzel specifikacij kakovosti, vrzel izvajanja storitev in komunikacijska vrzel (Zeithaml, Berry in Parasuraman 1988: 35–36). Model vrzeli ponuja rešitve, ki so uporabne v širokem spek-

tru storitvenih dejavnosti, saj daje osnovni vpogled v organizacijo in izvedbo posameznih elementov njenih storitev. V storitvenih organizacijah ga lahko uporabijo za merjenje in izboljšanje kakovosti svojih storitev.

Zaznana kakovost storitev je razlika med pričakovani obiskovalcev o storitvi, ki jo nameravajo uporabiti, in tem, kako so uporabniki izvedeno storitev dejansko zaznali. Pričakovanja obiskovalcev se oblikujejo na podlagi njihove komunikacije z drugimi uporabniki storitev, na podlagi mnenj, ki se o storitveni organizaciji ustvarjajo v javnosti, osebnih potreb posameznih obiskovalcev in njihovih preteklih izkušenj. Zaznana kakovost je posledica vrste notranjih odločitev, aktivnosti obiskovalcev in zaposlenih v storitveni organizaciji.

Model vrzeli nam pomaga ugotavljati potencialne vire kakovostnih problemov, ki so rezultat nekonsistentnosti v procesu vodenja kakovosti, ne pomaga pa pri ugotavljanju kakovostnih napak, ki nastanejo v posamezni storitveni organizaciji, kjer morajo za obvladovanje kakovosti celotnega delovanja oblikovati lasten pristop, s katerim postane kakovost storitev njen ključni in dolgoročni cilj (Lovelock, Vandermerwe in Lewis 1999: 492–493).

Pregled raziskovalnih prizadevanj številnih avtorjev (Ladhari 2009: 172), ki so bila namenjena razvoju zanesljivih orodij za merjenje kakovosti in njihovi vsakodnevni uporabi, potrjuje, da je med njimi najbolj znan in najbolj pogosto uporabljan prav merilni instrument SERVQUAL, ki so ga Parasuraman, Zeithaml in Berry (1985, 1988, 1991, 1994) v naslednjih letih še izpopolnjevali. Prednost merilnega instrumenta SERVQUAL je visoka stopnja praktičnosti in uporabnosti pri merjenju kakovosti najrazličnejših vrst storitev (Ladhari 2009), uporaba instrumenta pa je bila med drugim preverjena tudi v muzejih (Nowacki 2005; Phaswana-Mafuya in Haydam 2005; Shi in Chen 2008; Mey and Muhamad 2008). Obstaja mnenje, da je SERVQUAL zdaj najboljše orodje za merjenje zaznane kakovosti storitev (Ladhari 2009). Asubonteng, McCleary in Swan (1996) menijo, da vodstvo storitvene organizacije lahko sprejme merilni instrument SERVQUAL za ugotavljanje kakovosti, ki so jo zaznali uporabniki, ker je uporabno, dovolj prilagodljivo in enostavno. Rezultati meritev so lahko koristni, saj kažejo smer nadaljnega delovanja storitvene organizacije (Wisniewski 2001: 386).

Frochot in Hughes (2010) pa sta za uporabo v muzejih pripravila modifikacijo osnovnega merilnega instrumenta SERVQUAL. HISTOQUAL, kot sta avtorja poimenovala instrument za merjenje kakovosti muzejskih storitev, je v naslednjih letih doživel vrsto dokumentiranih ponovitev (Cheng in Wan 2012; Marković, Raspur in Komšić 2013).

2 RAZISKAVA

2.1 Raziskovalni cilji, vprašanja in hipoteze

Raziskava, ki smo jo izvedli v Medobčinskem muzeju Kamnik (v nadaljevanju MMK), obravnava in prikazuje praktičen pristop k problematiki načrtovanja in ugotavljanja uspešnosti delovanja muzeja. MMK zagotavlja izvajanje javne službe na področju varstva premične kulturne dediščine, s katero skrbi za spoznavanje,

razumevanje in varovanje arheološke, umetnostno-zgodovinske, zgodovinske in etnološke kulturne dediščine na ozemlju občin Kamnik, Domžale, Komenda, Lukovica, Mengeš, Moravče in Trzin. Na območju občin Kamnik, Komenda in Trzin, ki so ustanoviteljice zavoda, pa izvajajo, v skladu s sprejetimi letnimi programi dela, še programe in projekte, skrbijo za razvoj in ponudbo pedagoško-andragoške dejavnosti, poleg muzejskih dejavnosti pa izvajajo tudi koncerte, predavanja, srečanja ipd. ter se povezujejo s turističnimi ponudniki v ponudbo kulturnega turizma.

Predmet preučevanja so muzejske storitve, ki jih MMK zagotavlja za našete občine, predstavitev in izvedba postopkov za ugotavljanje uspešnosti delovanja muzejske organizacije s poudarkom na zadovoljstvu obiskovalcev s kakovostjo muzejskih storitev, analiza rezultatov raziskave ter priprava izhodišč za izboljšanje kakovosti storitev.

Poudarjen je pomen sistematičnega ugotavljanja zadovoljstva obiskovalcev s kakovostjo muzejskih storitev. Zanimalo nas je, kakšno kakovostno raven storitev obiskovalci dejansko pričakujejo in kako so zadovoljni s ponujenimi storitvami v MMK. Informacije o pričakovani in dejansko zaznani ravni kakovosti posameznih muzejskih storitev omogočajo vodstvu muzeja povratne informacije o izvedbi storitev, ki so ključne za razvoj obstoječih in povsem novih muzejskih storitev, in služijo tudi kot osnova za načrtovanje preventivnih in korektivnih ukrepov pri izvajanju obstoječe poslovne politike.

Po dogovoru z vodstvom MMK smo:

- ocenili kakovost muzejskih storitev z vidika obiskovalcev;
- ocenili kakovost muzejskih storitev z vidika različnih skupin obiskovalcev;
- ugotovili manjše število skupnih faktorjev, ki dovolj dobro pojasnjujejo, kako obiskovalci ocenjujejo kakovost storitev;
- ugotavljali povezanost med skupnimi faktorji, zvestobo in zadovoljstvom obiskovalcev z muzejskimi storitvami v MMK;
- ugotavljali najpomembnejše elemente muzejskih storitev, ki jim mora vodstvo MMK posvetiti posebno pozornost in jim tudi zagotoviti razpoložljive vire za dvig ravni njihove kakovosti.

Da bi prišli do odgovorov na predstavljena vprašanja, smo oblikovali hipoteze, s katerimi smo želeli preveriti, če med posameznimi skupinami obiskovalcev MMK obstaja značilna razlika v ocenjevanju kakovosti muzejskih storitev (H1), če se ocene kakovosti storitev, ki jih obiskovalci pričakujejo v muzeju, značilno razlikujejo od ocen dejansko zaznane kakovosti muzejskih storitev v MMK (H2), če zadovoljstvo obiskovalcev s kakovostjo storitev v muzeju, ki se meri z večjim številom spremenljivk, lahko pojasnimo z manjšim številom skupnih faktorjev kakovosti muzejskih storitev (H3), če obstaja značilna povezanost ocene zadovoljstva obiskovalcev MMK s skupnimi faktorji kakovosti muzejskih storitev in kazalci zadovoljstva obiskovalcev MMK (H4).

Za izvedbo vseh statističnih izračunov, ki smo jih potrebovali za dokazovanje veljavnosti postavljenih raziskovalnih hipotez, smo uporabili statistični program

SPSS. Značilne razlike med povprečnimi ocenami zaznavanja in pričakovanj o kakovosti izvajanja storitev v MMK, kot jih zaznavajo različne skupine obiskovalcev, smo dokazovali z analizo variance (ANOVA). S t-testom za odvisna vzorca smo ugotavljali, ali se ocene pričakovani obiskovalcev o muzejskih storitvah značilno razlikujejo od ocen dejansko zaznane kakovosti delovanja v MMK. Za uporabo faktorske analize, s katero smo pojasnili velik delež celotne variance, smo se odločili, ker smo proučevali kompleksen pojav, saj smo v anketni vprašalnik vključili 25 spremenljivk, ki določajo kakovost muzejskih storitev in posredno vplivajo na zadovoljstvo obiskovalcev, hkrati pa nismo želeli izgubiti precejšnjega dela informacij, vsebovanih v neznačilnih povezavah med temi spremenljivkami. Vpliv skupnih faktorjev iz faktorske analize na raven zadovoljstva obiskovalcev s kakovostjo muzejskih storitev v MMK smo ugotavljali z multiplo regresijsko analizo, ki nam je omogočila, da smo odvisnost med oceno zadovoljstva in skupnimi faktorji izrazili v obliki regresijske enačbe.

2.2 Oblikovanje anketnega vprašalnika

Anketni vprašalnik v slovenskem jeziku je bil pripravljen po vzoru vprašalnikov za ugotavljanje kakovosti muzejskih storitev HISTOQUAL (Frochot in Hughes 2010; Cheng in Wan 2012; Marković, Raspor in Komšić 2013), razvoj vprašalnika pa je sledil postopkom razvoja anketnega vprašalnika, ki se uporablja v slovenskih splošnih knjižnicah (Podbrežnik in Bojnc 2015). Anketni vprašalnik v slovenskem jeziku je bil oblikovan za uporabo v spletnem okolju. Za spletno anketiranje smo se odločili, ker je elektronsko zbiranje podatkov sodobno, priročno in široko uporabno, kar prihrani čas in stroške, izognili pa smo se tudi pristranskosti in možnosti izkrivljanja odgovorov v smeri družbene sprejemljivosti, ki bi lahko nastala pri osebni stiku med raziskovalci in posameznimi anketiranci (Fowler 1995: 32). Za oblikovanje anketnega vprašalnika, njegovo distribucijo, zbiranje podatkov in njihovo pripravo za statistično obdelavo smo uporabili odprtokodno aplikacijo 1KA (B. I.), ki omogoča storitev spletnega anketiranja.

Merilni instrument HISTOQUAL, ki predstavlja osrednji del anketnega vprašalnika, je sestavljen iz dveh delov. Oba vsebujeta 25 trditev, s katerimi so pojasnjene fizična dostopnost muzeja, muzejska ponudba, zanesljivost izvedbe muzejskih storitev, odzivnost osebja muzeja, njihova pozornost do obiskovalcev in usposobljenost za delo z njimi. Prvi del vprašalnika je namenjen merjenju, kaj obiskovalci pričakujejo v dobrem muzeju, z drugim delom pa se ugotavlja, kako obiskovalci zaznavajo kakovost muzejskih storitev v MMK. Anketiranci so za ocenjevanje v obeh primerih imeli na voljo petstopenjsko Likertovo ocenjevalno lestvico, kjer je ocena 1 pomenila, da se z zapisano trditvijo sploh ne strinjajo, ocena 5 pa je pomenila, da se s trditvijo povsem strinjajo.

V zaključni del anketnega vprašalnika smo, poleg demografskih vprašanj o spolu, starosti, delovnopravem položaju in izobrazbi, vključili še vprašanja o izkušnjah in pogostosti obiskov MMK.

2.3 Potek raziskave

Populacijo obiskovalcev predstavljajo polnoletni obiskovalci, ki prihajajo na ogled zbirk in razstav ali na muzejske prireditve v eno ali več enot MMK. Povabilo za sodelovanje v raziskavi in povezavo do spletnega anketnega vprašalnika so prejeli naročniki obvestil, ki jih muzej vodi v poštnem seznamu. Izvedba meritev je bila sicer načrtovana v spletnem okolju, upoštevali pa smo tudi obiskovalce, ki smo jim ob prihodu v muzej ponudili v izpolnjevanje tiskane anketne vprašalnike, ki so bili na voljo v vseh treh enotah MMK, obiskovalci pa so jih lahko izpolnili med obiskom ter jih izročili osebju muzeja.

Povabilo in povezava do spletnega anketnega vprašalnika sta bila objavljena tudi na muzejski spletni strani; na socialnem omrežju Facebook, kjer ima MMK svojo stran, pa je bilo objavljeno obvestilo o raziskavi skupaj z internetno povezavo na muzejsko spletno stran. Da smo se odločili za uporabo interneta kot komunikacijske poti do anketirancev, so nas prepričali Kotler idr. (2008: 16), ki menijo, da so spletne strani muzejev močno komunikacijsko orodje, saj lahko dosežejo širok krog občinstva, ki ga muzej nagovarja, in zagotavljajo uporabne informacije o muzejskih razstavah in prireditvah, o urnikih odprtosti za javnost, o cenah vstopnic in še vrsto drugih informacij za obiskovalce.

2.4 Zbiranje podatkov

Z meritvami smo pričeli 14. oktobra 2015, merjenje pa je potekalo do 15. novembra 2015. Ugotavljamo dobro stopnjo odziva na spletno raziskavo (Flere 2000: 129). Na obvestilo o anketi se je s klikom na uvodni nagovor odzvalo 358 oseb, 128 od njih se ni odločilo za izpolnjevanje ankete, 74 oseb, ki je pričelo z izpolnjevanjem anketnega vprašalnika, ni odgovorilo na vsa vprašanja. Anketni vprašalnik je v celoti izpolnilo 156 anketirancev ali 44 % od vseh oseb, ki so kliknile na povezavo do uvodnega nagovora, v statistične analize smo vključili odgovore polnoletnih obiskovalcev, takšnih vprašalnikov je bilo 148.

Največji delež izpolnjenih anket, ki smo jih lahko uporabili v statističnih analizah, so prispevali anketiranci, skupaj skoraj 75 %, ki so vabilo za sodelovanje prejeli po elektronski pošti, v kateri sta bili spremno pismo in povezava na anketni vprašalnik. Ročno izpolnjenih vprašalnikov je bilo 17 %, preostalih 8 % pa predstavljajo anketni vprašalniki, ki so jih anketiranci našli na spletni strani muzeja oziroma so informacijo o raziskavi našli na muzejski strani na družabnem omrežju Facebook.

2.5 Omejitve raziskave

Pri oblikovanju vzorcev anketiranih obiskovalcev MMK smo upoštevali poenostavitve, saj populacije obiskovalcev ne poznamo, zato smo oblikovali priročni neslučajnostni vzorec in raziskavo izvedli na skupinah ljudi, ki so nam najbolj dostopne. K sodelovanju smo lahko povabili osebe, ki prejemajo muzejska obvestila, in osebe, ki so v času anketiranja obiskale MMK. Ra-

ziskava je potekala izven turistične sezone in v času, ko so muzejske aktivnosti zmanjšane, saj se prične zimski odpiralni čas. Zato moramo pri interpretaciji rezultatov ta način vzorčenja upoštevati. Rezultatov raziskave tudi ne moremo posplošiti na muzeje drugod v Sloveniji, saj med njimi obstajajo pomembne vsebinske, organizacijske, kadrovske in finančne razlike.

3 REZULTATI

Preglednica 1: Podatki o anketiranih osebah

Spol	n = 148
moški	42,6 %
ženske	57,4 %
Delovnopравни status	
šolajoči	3,4 %
zaposlen/a	64,9 %
upokojen/a	16,2 %
brezposeln/a	4,7 %
drugo (podjetnik, kmet, samozaposlen, gospodinja ipd.)	10,8 %
Starost	
od 19 do 35 let	14,8 %
od 36 do 55 let	56,8 %
nad 55 let	28,4 %
Izobrazba	
srednja šola ali manj	16,9 %
dodiplomska izobrazba	58,8 %
podiplomska izobrazba	24,3 %

Med 148 anketiranimi je skoraj 55 % kamniških občanov, manj kot polovica je moških, slabih 60 % je starih od 36 do 55 let, 65 % je zaposlenih, 58 % je višje ali visoko izobraženih. Malo več kot polovica anketiranih je muzej obiskala zaradi muzejske prireditve, preživljanje prostega časa pa je bil drugi najbolj pogost odgovor na vprašanje o razlogih za obisk muzeja.

Preglednica 2: Drugi podatki o anketiranih osebah

Od kod prihajate?	n = 148
Sem kamniški občan.	54,7 %
Prihajam od drugod.	45,3 %
Pogostost obiskov MMK	
Od zadnjega obiska je minilo manj kot pol leta.	58,8 %
Od zadnjega obiska je minilo manj kot eno leto.	18,9 %
Od zadnjega obiska je minilo več kot eno leto.	22,3 %
S kom ste obiskali MMK?	
Prišel/šla sem sam/a.	23,6 %
Prišel/šla sem s svojimi otroki.	19,6 %
Prišel/šla sem z ženo/možem, s partnerico/partnerjem.	18,9 %
Prišel/šla sem s skupino turistov/s šolsko skupino.	15,5 %
Prišel/šla sem s prijatelji.	22,4 %

Katero enoto MMK ste obiskali ob zadnjem obisku?

Muzej grad Zaprice	60,8 %
Rojstna hiša Rudolfa Maistra	21,6 %
Galerija Mihe Maleša	17,6 %

Kaj je bil razlog obiska MMK?

Preživljanje prostega časa	15,8 %
Svojim otrokom želim vzbuditi zanimanje za muzeje.	9,2 %
Radovednost: zanima me muzejska ponudba.	11,2 %
Obisk je bil povezan z nostalgijo po preteklem času.	5,3 %
Obisk muzeja je bil del turističnega obiska Kamnika.	5,9 %
Obiskal sem prireditev v muzeju (predavanje, muzejski/galerijski večer, muzejska delavnica, koncert, otvoritev razstave, ...).	52,6 %

Med anketiranci je skoraj 60 % obiskovalcev, ki so odgovorili, da je od zadnjega obiska minilo manj kot pol leta. Med njimi je več kot 60 % kamniških občanov, med obiskovalci iz drugih krajev jih je skoraj dve tretjini, ki so bili nazadnje v MMK pred več kot enim letom.

Petina anketirancev je muzej obiskala s svojimi otroki, dobra petina anketirancev je prišla v muzej v družbi s prijatelji, najmanj, malo več kot 15 %, je bilo obiskovalcev, ki so muzej obiskali s skupino turistov ali s skupino šolarjev. Med obiskovalci, ki sami prihajajo na obisk MMK, je skoraj dve tretjini kamniških občanov.

Med obiskovalci MMK, ki imajo srednješolsko ali podiplomsko izobrazbo, je več moških. Delež moških je večji tudi med upokojenci in obiskovalci z drugimi statusi. Moških obiskovalcev je več tudi med najmlajšo starostno skupino (19 do 35 let) in starejšimi od 55 let.

Največ mlajših obiskovalcev, starih med 19 in 35 let, obišče Muzej grad Zaprice, zanimanje za obisk Rojstne hiše Rudolfa Maistra in Galerije Mihe Maleša je največje med obiskovalci, ki so starejši od 56 let. Rojstna hiša Rudolfa Maistra in Muzej grad Zaprice pritegneta obiskovalce z različnimi interesi, potrebami in željami, Galerija Mihe Maleša pa je bolj zanimiva za obiskovalce muzejskih dogodkov. Ponudba Galerije Mihe Maleša in Rojstne hiše Rudolfa Maistra sta bistveno bolj zanimivi za Kamničane, v Muzeju grad Zaprice pa s pestrostjo ponudbe uspejo pritegniti večji delež obiskovalcev iz drugih slovenskih krajev.

4 Analize podatkov iz raziskave

4.1 Ocena kakovosti in zadovoljstva s storitvami MKK

4.1.1 Ocena zadovoljstva in kakovosti

Anketirance smo prosili, da ocenijo kakovost in zadovoljstvo s storitvami, ki jim jih nudijo v MMK. Kakovost in zadovoljstvo s storitvami sta med seboj povezana pojma, pri čemer se mnenje posameznega obiskovalca muzeja o kakovosti storitev oblikuje v daljšem časovnem obdobju, zadovoljstvo pa je povezano z uporabo storitev, saj izhaja iz primerjave med zaznano izvedbo posamezne storitve in obiskovalčevimi pričakovanji.

Obiskovalci oblikujejo svoj odnos do muzeja in njegovih storitev na osnovi lastnih izkušenj in tudi na osnovi mnenj, ki se oblikujejo v javnosti. Zato smo v anketni vprašalnik vključili še dve vprašanji, ki predstavljata kazalca zadovoljstva, s katerima ugotavljamo pripravljenost obiskovalcev, da MMK obiskujejo tudi v prihodnje in ga priporočajo svojim prijateljem in znancem.

Preglednica 3: Ocena zadovoljstva in kakovosti muzejskih storitev

n = 148	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ali ste na splošno zadovoljni z obiskom MMK?	4,49	,633	,052	-1,496	4,916
Kako ocenjujete kakovost storitev v MMK?	4,22	,626	,051	-,371	,220
Ali nameravate še kdaj obiskati MMK?	4,65	,545	,045	-1,253	,614
Ali ste pripravljeni tudi vašim prijateljem in znancem priporočiti obisk v MMK?	4,49	,565	,046	-,545	,715

Naslovi stolpcev: (1) aritmetična sredina; (2) standardni odklon; (3) standardna napaka aritmetične sredine; (4) koeficient asimetričnosti; (5) koeficient sploščenosti

Majhne standardne napake aritmetične sredine potrjujejo zanesljivost vzorca in izračunanih statistik. Porazdelitve vrednosti spremenljivk pri vseh štirih meritvah so nesimetrične. To potrjujejo koeficienti asimetričnosti, saj njihova negativna vrednost kaže na asimetričnost porazdelitve vrednosti spremenljivk v levo k nižjim ocenam. Tudi vrednosti koeficientov sploščenosti potrjujejo nesimetrično porazdelitev vrednosti spremenljivk pri vseh štirih meritvah.

4.1.2 Zadovoljstvo s pedagoškimi dejavnostmi za otroke in vsebinami prireditev za odrasle

Anketiranci so odgovarjali še na dve dodatni vprašanji o zadovoljstvu z vsebino muzejskih pedagoških dejavnosti za otroke in vsebinami muzejskih prireditev. Anketirancem na vprašanji ni bilo treba odgovoriti, če so menili, da teh dejavnosti ne poznajo in jih zato ne morejo oceniti. Pri pedagoških dejavnostih za otroke je to možnost izrabila skoraj petina anketirancev, 16 % anketirancev pa ni ocenjevalo muzejskih dogodkov za odrasle.

Tudi v tem primeru majhne standardne napake aritmetične sredine potrjujejo zanesljivost vzorca in izračunanih statistik. Porazdelitve vrednosti spremenljivk pri obeh meritvah so nesimetrične, kar potrjujejo koeficienti asimetričnosti.

Preglednica 4: Ocene zadovoljstva z muzejskimi dejavnostmi za otroke in odrasle

n = 148	(n)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kako ste zadovoljni z vsebino muzejske pedagoške dejavnosti za otroke?	124	4,60	,540	,048	-,868	-,348
Kako ste zadovoljni z vsebinami prireditev za odrasle (predavanja, koncerti, otvoritve razstav, muzejski in galerijski večeri, javna vodenja po razstavih itd.)?	115	4,58	,621	,058	-1,438	2,025

Naslovi stolpcev: (n) število meritev; (1) aritmetična sredina; (2) standardni odklon; (3) standardna napaka aritmetične sredine; (4) koeficient asimetričnosti; (5) koeficient sploščenosti

Rezultati t-testov za odvisna vzorca, ki ga sestavljajo anketiranci, ki so poleg splošnega zadovoljstva z obiskom muzeja ocenjevali tudi zadovoljstvo z vsebinami prireditev za odrasle, pokažejo značilne razlike med obema ocenama. Ocene zadovoljstva z vsebinami za odrasle so višje od ocen splošnega zadovoljstva z obiskom MMK. Med ocenami z vsebinami pedagoških programov za otroke in zadovoljstvom z obiskom MMK ne ugotavljamo značilnih razlik v ocenah.

4.1.3 Razlike v ocenah kakovosti in zadovoljstva z muzejskimi storitvami

Z rezultati testiranj z ANOVA in s t-preizkusi za neodvisne vzorce med vzorčnimi skupinami obiskovalcev MMK, ki se ločijo glede na posamezne demografske značilnosti (spol, izobrazba, delovnopравни status, starost) in še druge posebnosti (pogostost obiska muzeja, enote muzeja, razlogi za obisk muzeja ...), smo ugotovili naslednje statistično značilne razlike v ocenah:

- Obiskovalci Muzeja grad Zaprice so bolj zadovoljni z obiskom kot obiskovalci Galerije Mihe Maleša, višje ocenjujejo kakovost storitev in izražajo večjo pripravljenost, da obisk muzeja priporočijo svojim prijateljem in znancem.
- Rednejši obiskovalci, ki so muzej obiskali vsaj enkrat v obdobju zadnjega pol leta, in obiskovalci, ki so starejši od 35 let, so bolj odločeni, da ponovno obišejo MMK.
- Obiskovalci z višjo izobrazbo izražajo večjo pripravljenost, da obisk MMK priporočajo svojim prijateljem in znancem.
- Z vsebino pedagoških dejavnosti za otroke in z vsebinami prireditev za odrasle so bolj zadovoljni obiskovalci, ki tudi sicer bolj pogosto prihajajo v muzej.
- Z vsebinami prireditev za odrasle so bolj zadovoljne ženske, prav tako so z njimi bolj zadovoljni zaposleni in upokoženci.
- Z vsebinami prireditev za odrasle so manj zadovoljni obiskovalci Galerije Mihe Maleša.

4.2 Razlike med ocenami pričakovane in zaznane kakovosti storitev

4.2.1 Ugotavljanje razlik med ocenami pričakovanj in zaznavanj kakovosti

Merilni instrument HISTOQUAL vsebuje vprašanja, s katerimi se merijo pričakovanja. Tu nas je zanimalo, kakšen naj bi bil po mnenju anketirancev dober muzej. Sledijo vprašanja o zaznavanju, s katerimi smo merili zaznavanja anketirancev o storitvah v MMK. Anketiranci so svoja pričakovanja in zaznavanja ocenjevali na petstopenjski Likertovi ocenjevalni lestvici, kjer je ocena 1 pomenila, da se s trditvijo sploh ne strinjajo, številka 5 pa je pomenila, da se s trditvijo povsem strinjajo.

Rezultati merjenja pričakovanj in zaznavanj omogočajo izračunati velikost vrzeli, ki predstavlja razliko med oceno zaznane in pričakovane kakovosti storitev

in se upošteva za merilo kakovosti storitev. Velikost vrzeli kakovosti storitev nam pove, kakšna je razlika med oceno zaznane in pričakovane kakovosti, usmerjenost vrzeli kakovosti storitev pa pove, če storitvena organizacija dosega ali celo presega pričakovanja svojih uporabnikov. Zaznana storitev je slaba, če obstaja vrzel med izvedenimi storitvami in pričakovanji. Storitve je sprejemljiva, če izvedene storitve dosega pričakovanja, storitev pa je izjemna, če izvedene storitve pričakovanja presegajo. (Hernon in Altman 1996; Robinson 1999)

Preverjali smo, če se ocene kakovosti storitev, ki jih obiskovalci pričakujejo v muzeju, značilno razlikujejo od ocen dejansko zaznane kakovosti storitev v MMK. Za vsak par petindvajsetih vprašanj smo oblikovali ničelno domnevo: $H_0: \mu_1 = \mu_2$ in raziskovalno domnevo: $H_2: \mu_1 \neq \mu_2$. Z μ_1 smo označili povprečno oceno pričakovanj, z μ_2 pa povprečno oceno zaznavanj. S

Preglednica 5: Razlike v ocenah med zaznavanjem in pričakovanji obiskovalcev MMK

n = 147	Pričakovanja	Zaznavanje	Kakovost muzejskih storitev		
	M	M	M	t	Sig.
1. Muzejski prostori so fizično dostopni gibalno oviranim in starejšim.	4,33	3,13	-1,197	-9,177	0,000
2. Prostori muzeja so urejeni in čisti.	4,70	4,71	0,014	0,294	0,769
3. Muzejsko osebje je vljudno in prijazno.	4,85	4,80	-0,048	-1,152	0,251
4. Promocijska gradiva, ki se nanašajo na muzejsko ponudbo, so privlačna na pogled.	4,45	4,30	-0,150	-1,948	0,053
5. Za parkirišče obiskovalcev je poskrbljeno.	4,02	3,14	-0,878	-8,672	0,000
6. Muzej je opremljen z dobrimi orientacijskimi oznakami do razstav in zbirke.	4,47	4,24	-0,229	-3,737	0,000
7. Muzej ima prostor, namenjen obiskovalcem za počitek.	3,86	3,68	-0,176	-1,777	0,078
8. Vse razstave in zbirke v muzeju so obiskovalcem odprte za ogled.	4,50	4,40	-0,103	-1,563	0,120
9. Muzejske razstave in zbirke so aktualne.	4,39	4,38	-0,007	-0,107	0,915
10. Razstave in zbirke v muzeju ponujajo obiskovalcem doživetje.	4,54	4,31	-0,224	-4,088	0,000
11. Razstave in zbirke so opremljene z razumljivimi napismi in pojasnili o razstavljenih predmetih.	4,69	4,53	-0,153	-3,210	0,002
12. Razstave in zbirke v muzeju so postavljene na ogled tudi z uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije.	4,13	4,17	0,042	0,566	0,573
13. Osebje muzeja je obiskovalcem pripravljeno pomagati z razlago.	4,59	4,55	-0,035	-0,713	0,477
14. Muzejsko osebje je vedno pripravljeno obiskovalcem priskočiti na pomoč.	4,62	4,62	0,000	0,000	1,000
15. Obiskovalci čutijo, da je muzej namenjen njim.	4,61	4,45	-0,164	-2,743	0,007
16. Muzejsko osebje se posveti vsakemu posameznemu obiskovalcu.	4,15	4,26	0,105	1,546	0,124
17. Muzejsko osebje s svojim vedenjem vzbuja zaupanje pri obiskovalcih.	4,45	4,52	0,068	1,294	0,198
18. Muzej ima ustrezen odpiralni čas za obiskovalce.	4,57	4,13	-0,441	-5,701	0,000
19. Muzej je prilagojen za obisk družin z otroki.	4,45	4,33	-0,120	-2,011	0,046
20. Muzejsko osebje razume posebne potrebe obiskovalcev.	4,31	4,18	-0,126	-1,873	0,063
21. Muzejska trgovina ima zanimivo ponudbo spominkov.	4,01	3,80	-0,203	-2,291	0,023
22. Ponudba muzejske trgovine dopolnjuje muzejske zbirke.	4,03	3,78	-0,248	-3,009	0,003
23. Obveščanje o muzejski ponudbi preko FB-strani, e-pošte, spletne strani je vsebinsko zanimivo.	4,26	4,23	-0,021	-0,295	0,769
24. Muzej ima pestro in bogato ponudbo spremljajočih programov (predavanja, koncerti, muzejske delavnice, otvoritve razstav, muzejski in galerijski večeri ipd.).	4,46	4,54	0,075	1,273	0,205
25. Muzej s svojimi pedagoškimi programi dopolnjuje učni načrt vrtcev in osnovnih šol.	4,32	4,29	-0,036	-0,629	0,531
Skupna ocena kakovosti MMK	4,38	4,19	-0,184	-4,396	0,000

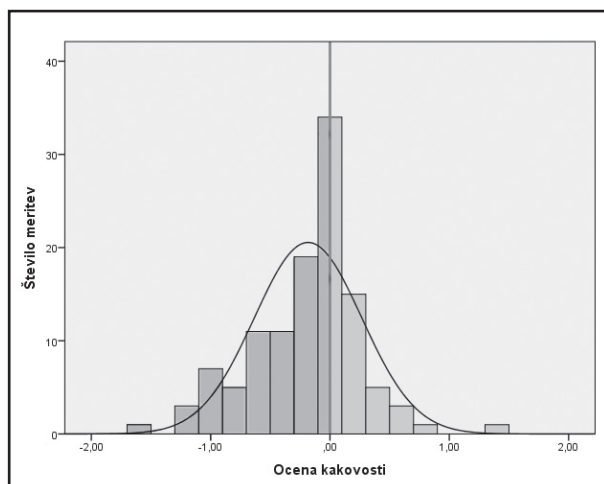
Naslavi stolpcev: (M) aritmetična sredina; (t) vrednost t-preizkusa za odvisna vzorca; (Sig.) stopnja statistične pomembnosti.

t-testom za odvisna vzorca smo ugotavljali, ali je razlika med povprečnimi ocenami zaznavanja storitev in ocenami pričakovanj (v nadaljevanju ocena HISTOQUAL) posledica nekega sistematičnega vpliva ali pa so razlike nastale povsem slučajno. Rezultate t-preizkusov za odvisna vzorca, ki jih prikazuje preglednica 5, so naslednji:

- Za 11 ocen HISTOQUAL in skupno oceno HISTOQUAL je ugotovljena verjetnost, da zavrnilo ničelno domnevo H_0 , manjša od stopnje značilnosti ($p = 0,05$), zato lahko sprejmemo raziskovalno domnevo H_2 : $\mu_1 \neq \mu_2$ in zaključimo, da so razlike v ocenah zaznavanja in pričakovanj posledica nekih sistematičnih razlogov. Razlike med ocenami zaznavanja in pričakovanj so negativne, torej obiskovalci s temi dejavniki kakovosti niso zadovoljni, saj v MMK njihovih pričakovanj ne dosežajo.
- Pri preostalih štirinajstih ocenah HISTOQUAL (Preglednica 5) je ugotovljena verjetnost, da zavrnilo domnevo, večja od stopnje značilnosti ($p = 0,05$), zato ničelne domneve ne moremo zavrniti in zaključimo, da so v vseh primerih razlike v ocenah zaznavanja in pričakovanj nastale slučajno.

Ocene HISTOQUAL vseh 25 parov trditev, s katerimi je opredeljena kakovost muzejskih storitev, predstavljajo pomembne informacije za izboljšanje kakovosti storitev in načrtovanje razvoja posameznih sestavin obstoječih storitev ali povsem nove muzejske ponudbe. Rezultati kažejo, da MMK ne dosega pričakovanj vseh svojih polnoletnih obiskovalcev, saj je takšno oceno kakovosti storitev podala več kot polovica (blizu 60 %) vseh anketirancev, kar prikazuje tudi Ocene HISTOQUAL vseh 25 parov trditev, s katerimi je opredeljena kakovost muzejskih storitev, predstavljajo pomembne informacije za izboljšanje kakovosti storitev in načrtovanje razvoja posameznih sestavin obstoječih storitev ali povsem nove muzejske ponudbe. Rezultati kažejo, da MMK ne dosega pričakovanj vseh svojih polnoletnih obiskovalcev, saj je takšno oceno kakovosti storitev podala več kot polovica (blizu 60 %) vseh anketirancev, kar prikazuje tudi slika 1. Bolj podroben vpogled v rezultate testiranja pa nam pokaže kar enajst dejavnikov kakovosti storitev, s katerimi obiskovalci niso zadovoljni. Ti dejavniki gotovo vplivajo na skupno oceno kakovosti MMK. Ilika 1. Bolj podroben vpogled v rezultate testiranja pa nam pokaže kar enajst dejavnik-

Slika 1: Prikaz porazdelitev ocen kakovosti storitev v MMK

ov kakovosti storitev, s katerimi obiskovalci niso zadovoljni. Ti dejavniki gotovo vplivajo na skupno oceno kakovosti MMK.

4.2.2 Analiza pomembnosti in uspešnosti dejavnikov kakovosti muzejskih storitev

Ker vrednosti ocen HISTOQUAL niso edini kriterij za določanje kritičnih dejavnikov kakovosti storitev, pač pa je potrebno upoštevati tudi oceno pričakovanj obiskovalcev, se priporoča *analiza pomembnosti in uspešnosti* posameznih dejavnikov muzejskih storitev. To je enostavna metoda za predstavitev rezultatov raziskav, ki omogoča grafični prikaz s štirimi kvadranti, v katere se dejavniki muzejskih storitev uvrščajo na osnovi dveh kriterijev. En kriterij je ocena HISTOQUAL, drugi kriterij pa je povprečna vrednost ocene pričakovanj anketiranih obiskovalcev.

Z *analizo pomembnosti in uspešnosti*, ki je ena od tehnik tržnega raziskovanja, ne ugotavljamo zgolj uspešnosti izvedbe aktivnosti, pač pa tudi pomembnost te aktivnosti in njen vpliv na zadovoljstvo uporabnikov. Združitev dveh obiskovalčevih ocen o pomembnosti in uspešnosti zagotavlja celovit vpogled v kakovost storitev in s tem jasne usmeritve za vodstva muzejev, kam naj usmerijo resurse za povečanje kakovosti delovanja muzeja (Fernandes, Lopez in Silva 2014).

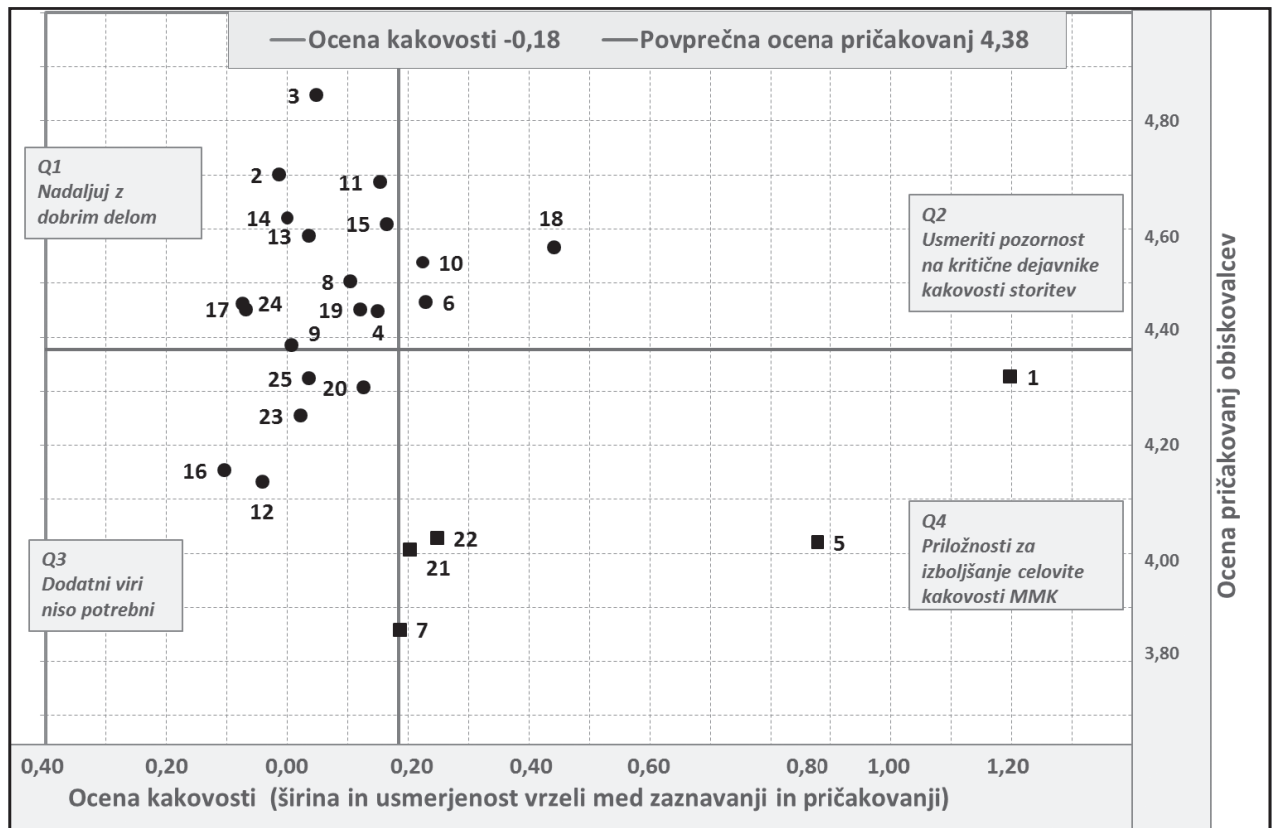
V zgornjem levem kvadrantu (Q1) so dejavniki kakovosti storitev, ki jim obiskovalci pripisujejo visoko, nadpovprečno pomembnost in so z njimi tudi zelo zadovoljni (slika 2):

- Opredmeteni dejavniki kakovosti muzejskih storitev: (2) Prostori muzeja so urejeni in čisti; (11) Razstave in zbirke so opremljene z razumljivimi napisi in pojasnili o razstavljenih predmetih; (4) Promocijska gradiva, ki se nanašajo na muzejsko ponudbo, so privlačna na pogled.
- Neopredmeteni dejavniki kakovosti muzejskih storitev: (3) Muzejsko osebje je vljudno in prijazno; (13) Osebje muzeja je obiskovalcem pripravljeno pomagati z razlago; (14) Muzejsko osebje je vedno pripravljeno obiskovalcem priskočiti na pomoč; (15) Obiskovalci čutijo, da je muzej namenjen njim; (17) Muzejsko osebje s svojim vedenjem vzbuja zaupanje pri obiskovalcih.
- Muzejska ponudba: (8) Vse razstave in zbirke v muzeju so obiskovalcem odprte za ogled; (9) Muzejske razstave in zbirke so aktualne; (19) Muzej je prilagojen za obisk družin z otroki; (24) Muzej ima pestro in bogato ponudbo spremljajočih programov.

Muzejska ponudba, usposobljenost muzejskega osebja za delo z obiskovalci in vidni elementi storitev so dejavniki, s katerimi se v MMK lahko pohvalijo, saj presegajo visoka pričakovanja obiskovalcev. Vse, kar morajo v muzeju narediti, da se ohrani doseženo zadovoljstvo obiskovalcev, je nadaljevanje dobrega dela tudi v prihodnje.

Z *analizo pomembnosti in uspešnosti* lahko določimo kritične dejavnike kakovosti muzejskih storitev z ocenami pričakovanj, ki so višje od povprečja, MMK pa teh pričakovanj ne dosega in za njimi nadpovprečno

Slika 2: Analiza pomembnosti in uspešnosti dejavnikov kakovosti muzejskih storitev

zaostaja, kar se izkazuje z nadpovprečno velikostjo negativne ocene HISTOQUAL. Vodstvo MMK se mora osredotočiti na kritične dejavnike kakovosti storitev, ki so v zgornjem desnem kvadrantu (Q2), in zanje pripraviti načrt za takojšnje ukrepanje. Kritični dejavniki so naslednji (slika 2): (6) Muzej je opremljen z dobrimi orientacijskimi oznakami do posameznih razstav in zbirk; (10) Razstave in zbirke v muzeju ponujajo obiskovalcem doživetje; (18) Muzej ima ustrezen odpiralni čas za obiskovalce.

V spodnjih dveh kvadrantih so obiskovalcem manj pomembni dejavniki kakovosti storitev s podpovprečnimi ocenami pričakovanj. V spodnji desni kvadrant (Q4), ta je namenjen dejavnikom, ki jim obiskovalci ne pripisujejo večjega pomena, v MMK pa tudi teh njihovih nizkih pričakovanj ne dosegajo, se umeščata dva dejavnika kakovosti (slika 2), ki opredeljujeta ponudbo muzejske trgovine (21, 22), in trije dejavniki dostopnosti in udobja muzeja (1, 5, 7). Navedeni dejavniki so nizko na prioritetni lestvici za ukrepanje, pa kljub vsemu predstavljajo priložnosti za izboljšanje celovite kakovosti storitev v MMK.

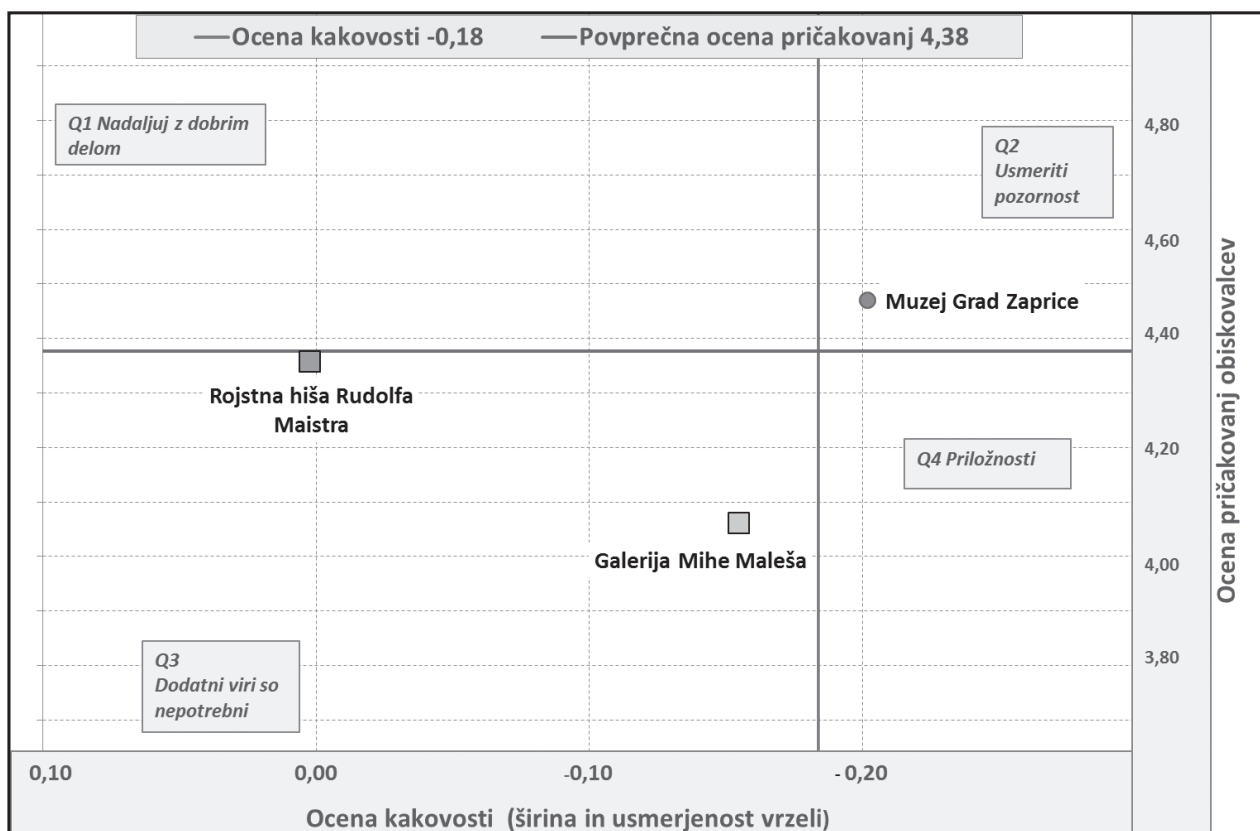
Obiskovalci so z dejavniki kakovosti iz levega spodnjega kvadranta (Q3) zadovoljni, saj MMK presega njihova pričakovanja. Dejavniki iz kvadranta Q3, ki so za MMK zgolj nepomembne prednosti, saj jih ne morejo ustrezno izkoristiti, ker obiskovalci tem dejavnikom glede na izmerjena nizka pričakovanja ne pripisujejo večjega pomena, in je zato vsako dodatno vlaganje muzejskih resursov nepotrebno, so naslednji (slika 2):

- Pozornost, ki jo muzejsko osebje posveča obiskovalcem: (16) Muzejsko osebje se posveti vsakemu posameznemu obiskovalcu; (20) Muzejsko osebje razume posebne potrebe obiskovalcev.

- Uporaba informacijske tehnologije: (12) Razstave in zbirke v muzeju so postavljene na ogled tudi z uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije; (23) Obveščanje o muzejski ponudbi preko FB-strani, e-pošte, spletne strani je vsebinsko zanimivo.
- Muzejski pedagoški programi: (25) Muzej s svojimi pedagoškimi programi dopolnjuje učni načrt vrtcev in osnovnih šol.

4.2.3 Analiza pomembnosti in uspešnosti posameznih enot MMK

Z analizo pomembnosti in uspešnosti lahko določimo tudi prioritete za pripravo ukrepov v posameznih enotah MMK. Da bi ugotovili, kako obiskovalci zaznavajo kakovost storitev v muzeju, smo v anketni vprašalnik vključili kar 25 spremenljivk, ki določajo kakovost muzejskih storitev in posredno vplivajo na zadovoljstvo obiskovalcev. Sledili smo vzoru avtorjev merilnega instrumenta SERVQUAL (Zeithaml, Parasuraman in Berry 1990) ter z uporabo multivariantne faktorjske analize poskušali kakovost muzejskih storitev pojasniti z manjšim številom skupnih faktorjev. Nedvoumno pokaže, da so ukrepanja in dodatni resursi potrebni v Muzeju grad Zaprice, kjer ne uspejo dosegati nadpovprečno visokih pričakovanj obiskovalcev. Tudi v Galeriji Mihe Maleša pričakovanj, ki pa so bistveno nižja kot v ostalih dveh enotah, ne dosegajo. Ukrepi za izboljšanje delovanja muzejske enote so lahko priložnost za dvig izboljšanja celovite kakovosti storitev v MMK. Analiza pomembnosti in uspešnosti tudi pokaže, da v Rojstni hiši Rudolfa Maistra dosežajo visoka pričakovanja obiskovalcev, zato dodatno vlaganje resursov ni potrebno.

Slika 3: Analiza pomembnosti in uspešnosti posameznih enot MMK

4.3 Faktorska analiza

Da bi ugotovili, kako obiskovalci zaznavajo kakovost storitev v muzeju, smo v anketni vprašalnik vključili kar 25 spremenljivk, ki določajo kakovost muzejskih storitev in posredno vplivajo na zadovoljstvo obiskovalcev. Sledili smo vzoru avtorjev merilnega instrumenta SERVQUAL (Zeithaml, Parasuraman in Berry 1990) ter z uporabo multivariantne faktorske analize poskušali kakovost muzejskih storitev pojasniti z manjšim številom skupnih faktorjev.

Pred uporabo faktorske analize smo najprej preverili, ali so podatki primerni za izvedbo te analize. S primerjavo velikosti korelacijskih in parcialnih korelacijskih koeficientov smo izvedli Kaiser-Meyer-Olkinov (KMO) preizkus ustreznosti vzorčenja, da so vzorčni podatki primerni za multivariantno faktorsko analizo (Hair idr. 2006: 114). Tudi Barlettov preizkus sferičnosti pokaže, da obstaja odvisnost med petindvajsetimi opazovanimi spremenljivkami. Na osnovi izračunov vrednosti Cronbach α ugotavljamo zelo dobro ali celo vzorno zanesljivost merskega instrumenta (Litwin 2003, 6; Ferligoj, Leskošek in Kogovšek 1995: 159).

Nove sintetične spremenljivke (imenujemo jih faktorji), te so linearna kombinacija petindvajsetih spremenljivk, ki vstopajo v faktorsko analizo, smo določili z metodo glavnih osi in pravokotno rotacijo faktorjev Varimax s Kaiserjevo normalizacijo, ki zagotavlja medsebojno neodvisnost rotiranih faktorjev. Tako smo zagotovili čim bolj enostavno faktorsko strukturo, v kateri vsakemu faktorju pripada le ena faktorska utež z veliko vrednostjo, vrednosti drugih faktorskih uteži

pri tem faktorju pa so zelo majhne. Primerno število faktorjev smo določili na osnovi lastne vrednosti uporabljenih faktorjev, ki mora biti večja od 1, posamezna spremenljivka pa je pojasnjevala vsaj en faktor (Hair idr. 2006: 107).

Pri vseh spremenljivkah je vrednost komunalitete preseгла 50 % s skupnimi faktorji pojasnjene variance, zato spremenljivk nismo izločali iz nadaljnega postopka. Izločali smo le tiste spremenljivke, kjer so bile vse faktorske uteži manjše od $\pm 0,40$ ali so močno korelirale z več faktorji. Spremenljivke, ki niso zadoščale navedenima kriterijema, smo izločali eno po eno.

V končni rešitvi ostanejo trije faktorji. Prvi faktor, ki smo ga dobili z metodo glavnih osi in pravokotno rotacijo faktorjev, nam pojasnjuje dobrih 35 % celotne variance zaznane kakovosti muzejskih storitev, drugi faktor pojasnjuje slabih 20 % s prvim faktorjem še nepojasnjene variance, tretji faktor pa pojasnjuje malo manj kot 15 % variance, ki ni pojasnjena s prvima dvema faktorjema.

Prvi faktor sestavljajo spremenljivke, s katerimi so anketiranci ocenjevali usposobljenost muzejskega osebja za delo z obiskovalci, njihovo odzivnost ter pozornost, ki jo namenjajo vsakemu posameznemu obiskovalcu. Prvi faktor poimenujemo *usmerjenost k obiskovalcem*, ki ga popišemo na naslednji način:

»Muzejsko osebje je vljudno in prijazno ter si vzame čas tudi za posebne potrebe obiskovalcev. Obiskovalcem je pripravljeno pomagati in se jim tudi osebno posvetiti. V muzeju prilagajajo obratovni čas potrebam obiskovalcem, muzejski programi pa so prilagojeni tudi družinam z otroki.«

Drugi faktor sestavljajo spremenljivke, s katerimi

Preglednica 6: Faktorska analiza dejavnikov zaznavanja kakovosti muzejskih storitev

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Faktor 1: Usmerjenost k obiskovalcem			4,921	35,151	,921
3	Osebjem muzeja je vljudno in prijazno.	,756	,650		
13	Osebjem muzeja je obiskovalcem pripravljeno pomagati z razlago.	,887	,831		
14	Osebjem muzeja je pripravljeno obiskovalcem priskočiti na pomoč.	,893	,837		
16	Osebjem muzeja se posveti vsakemu posameznemu obiskovalcu.	,758	,646		
17	Osebjem muzeja s svojim vedenjem vzbuja zaupanje pri obiskovalcih.	,699	,667		
18	Muzej ima ustrezen odpiralni čas za obiskovalce.	,626	,574		
19	Muzej je prilagojen za obiske družin z otroki.	,671	,669		
20	Osebjem muzeja razume posebne potrebe obiskovalcev.	,685	,646		
Faktor 2: Ponudba storitev			2,733	19,519	,833
23	Obveščanje o muzejski ponudbi preko FB-strani, e-pošte in spletne strani je vsebinsko zanimivo.	,818	,739		
24	Na voljo je pestra in bogata ponudba spremljajočih programov.	,797	,725		
25	Pedagoški programi dopolnjujejo učni načrt vrtcev in osnovnih šol.	,801	,769		
Faktor 3: Dostopnost muzeja			2,091	14,934	,720
1	Dostopnost za gibalno ovirane in starejše	,850	,725		
5	Urejena parkirišča	,772	,673		
7	Obiskovalcem je na voljo prostor za počitek.	,626	,593		
SKUPAJ			9,745	69,604	,905

Naslovi stolpcev: (1) vrednost faktorske uteži (predstavlja korelacijo med originalnimi spremenljivkami in faktorji); (2) vrednost komunalitete (delež variance, ki je pojasnjena s skupnimi faktorji); (3) lastna vrednost faktorja; (4) odstotek s faktorjem pojasnjene variance; (5) Cronbach α (statistična ocena reprodukcije ali stabilnosti podatkov, dobljenih z merskim instrumentom). Vrednost indeksa KMO = 0,889; Barlettov preizkus sferičnosti: Approx. Chi-Square 1168,75; df 91; Sig. 0,000. Metoda glavnih osi in pravokotna rotacija Varimax s Kaiserjevo normalizacijo. Rotacija je konvergirala v 4 iteracijah.

so obiskovalci ocenjevali obseg ponudbe muzejskih storitev in njihovo izvedbo, zato ga tudi poimenujemo *ponudba muzejskih storitev*, opišemo pa ga lahko z naslednjimi besedami:

»V ponudbi muzeja je, poleg muzejskih razstav in zbirk, tudi pester in bogat izbor spremljajočih programov za odrasle obiskovalce, učni načrt vrtcev in osnovnih šol pa dopolnjujejo muzejski pedagoški programi. Za obveščanje o muzejski ponudbi se uporablja sodobna informacijska tehnologija.«

S tretjim faktorjem, ki ga poimenujemo *dostopnost muzeja*, pojasnjujemo dostopnost muzeja, še posebej imamo v mislih gibalno ovirane in starejše osebe, ter zagotavljanje udobja za obiskovalce, tako z urejenimi parkirišči v neposredni bližini muzeja kot tudi s prostori za počitek obiskovalcev med ogledom muzejskih razstav in zbirk.

Če smo zaznavanje posameznih dejavnikov kakovosti muzejskih storitev merili s petindvajsetimi spre-

menljivkami, nam rezultati faktorske analize omogočajo, da zaznavanje obiskovalcev izrazimo zgolj s tremi skupnimi faktorji, s katerimi je pojasnjenih slabih 70 odstotkov variance zaznane kakovosti muzejskih storitev v MMK. Ti trije faktorji, ki so rezultat faktorske analize, so kazalci zaznane kakovosti muzejskih storitev v MMK. Vrednosti faktorskih uteži so visoke, od najnižje vrednosti 0,574 do največje vrednosti 0,837, kar kaže na zelo dobro povezanost med originalnimi spremenljivkami, s katerimi smo merili zaznavanja obiskovalcev, in tremi sintetičnimi spremenljivkami – faktorji.

4.3.1 Razlike v ocenah kazalcev zaznane kakovosti

Z ANOVO oz. s t-testom za neodvisne vzorce smo ugotavljali, ali med posameznimi vzorčnimi skupinami obiskovalcev MMK obstajajo razlike v ocenah kazal-

cev zaznane kakovosti muzejskih storitev. Ugotovili smo naslednje:

- Obiskovalci Muzeja grad Zaprice in Rojstne hiše Rudolfa Maistra so bistveno bolj kot obiskovalci Galerije Mihe Maleša zadovoljni z dejavniki, ki opredeljujejo kazalca *usmerjenost muzeja k obiskovalcem* in *ponudba storitev*.
- Kamniški občani so bolj zahtevni in kritični kot obiskovalci iz drugih krajev. Tako dejavniki kazalcev *ponudba muzejskih storitev* in *usmerjenost k obiskovalcem* ne dosegajo pričakovanj Kamničanov.
- Vsi obiskovalci so sicer nezadovoljni z *dostopnostjo muzeja*, izstopa pa izrazito nezadovoljstvo obiskovalcev iz Kamnika.

4.3.2 Analiza pomembnosti in uspešnosti kazalcev zaznane kakovosti

Analiza pomembnosti in uspešnosti kazalcev zaznane kakovosti muzejskih storitev pokaže (slika 4):

- da je *usmerjenost k obiskovalcem* kazalec zaznane kakovosti, s katerim se MMK lahko pohvali, saj z večino dejavnikov kakovosti, ki so vključeni v ta kazalec, dosegajo ali celo presegajo nadpovprečno visoka pričakovanja obiskovalcev. Obstajajo priložnosti za izboljšanje celovite kakovosti, ki jih vidimo v večjem prilaganju obratovalnega časa potrebam obiskovalcev in v še večji prilagojenosti muzejskih programov družinam z otroki;
- da so obiskovalci zadovoljni s *ponudbo muzejskih storitev*. Kazalnik se sicer nahaja v tretjem kvadrantu Q3, kjer se dodatnih vlaganj za izboljšanje kakovosti ne predvideva, potrebno pa je kontinuirano spremljanje zadovoljstva obiskovalcev, da se ohranja doseženo stanje kakovosti;
- da je *dostopnost muzeja* priložnost za povečanje celotnega zadovoljstva s storitvami v MMK, čeprav obiskovalci ne izražajo visokih pričakovanj glede parkiranja, prostorov za počitek in dostopnosti muzejskih prostorov za gibalno ovirane. Še posebej kritična dejavnika sta dostop za gibalno ovirane in parkiranje.

4.4 Moč povezanosti zadovoljstva obiskovalcev s kazalci kakovosti in zadovoljstva

Rezultat multiple regresijske analize je regresijska enačba, s katero izrazimo odvisnost med oceno zadovoljstva obiskovalcev s storitvami MMK (kot odvisno spremenljivko) in neodvisnimi spremenljivkami: kazalci zaznane kakovosti muzejskih storitev, ki so rezultat faktorske analize; kazalca zadovoljstva s storitvami in ocena kakovosti storitev v MMK. Z multiplim korelacijskim koeficientom ugotavljamo moč odvisnosti med odvisnimi in neodvisnimi spremenljivkami, z multiplim determinacijskim koeficientom pa delež variance v odvisni spremenljivki, ki je pojasnjena z variabilnostjo v neodvisnih spremenljivkah. Zanesljivost dobljene regresijske funkcije preverjamo z F-testom, s t-testom pa ugotavljamo regresijske koeficiente, ki so značilno različni od nič.

Da lahko ugotovitve regresijske analize, ki smo jo izvedli na vzorcu obiskovalcev muzeja, posplošimo na

polnoletne obiskovalce MMK, morajo biti izpolnjene predpostavke, na katerih temelji regresijska analiza. Ugotavljamo, da so vrednosti rezidualov normalno porazdeljene, med reziduali obstaja rahla pozitivna korelacija, neodvisne spremenljivke med seboj niso močno korelirane, model regresijske enačbe je popoln, saj so vanj vključene vse neodvisne spremenljivke (UCLA B. I.).

Ker so predpostavke, na katerih temelji regresijska analiza, izpolnjene, smemo ugotovitve, dobljene s pomočjo vzorca, posplošiti na celotno populacijo obiskovalcev muzeja, ki so starejši od 18 let (Bastič 2006: 3). Na podlagi vzorčnih podatkov o vrednostih standardiziranih regresijskih koeficientov (preglednica 7) zaključimo, da na zadovoljstvo obiskovalcev muzeja najmočneje vplivata kakovost muzejskih storitev in pripravljenost obiskovalcev, da muzej obiščejo tudi v prihodnje. Kazalci zaznane kakovosti (usposobljenost muzejskega osebja, ponudba storitev, dostopnost muzeja) in pripravljenost obiskovalcev, da obisk muzeja priporočijo prijateljem in znancem, s precej enakovredno močjo, čeprav nekoliko šibkeje, vplivajo na zadovoljstvo obiskovalcev.

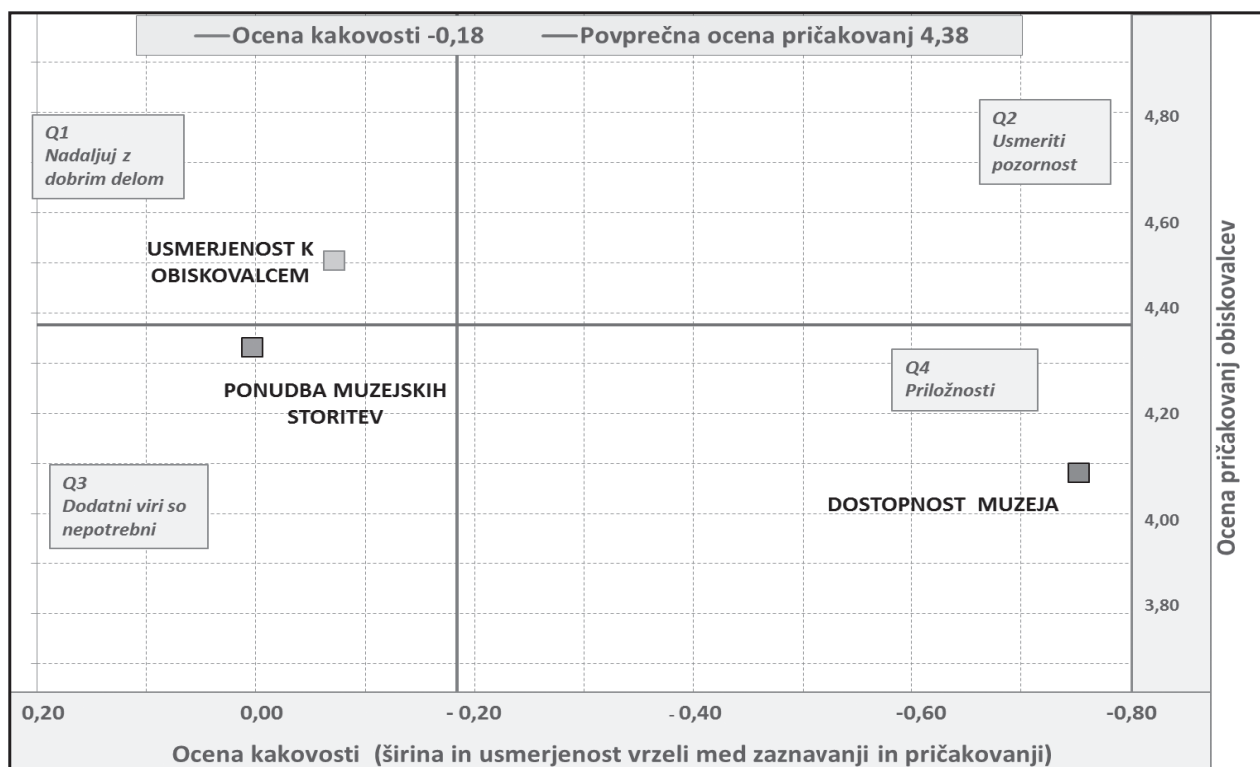
4.5 Ugotovitve

Z analizo variance ANOVA smo preverili, če obstajajo statistično značilne razlike v ocenah posameznih dejavnikov pričakovane in zaznane kakovosti muzejskih storitev med posameznimi skupinami obiskovalcev. Rezultati so pokazali, da značilne razlike v ocenah obstajajo med Kamničani in obiskovalci iz drugih krajev. Kamniški občani so bolj zahtevni in kritični kot obiskovalci iz drugih krajev, saj imajo značilno višja pričakovanja o ponudbi in izvedbi muzejskih storitev, izrazito pa izstopa njihova ocena o dostopnosti muzeja. Značilne razlike v ocenah posameznih dejavnikov kakovosti opazimo tudi med obiskovalci posameznih enot MMK. Manjše zadovoljstvo v primerjavi z obiskovalci Muzeja grad Zaprice in Rojstne hiše Rudolfa Maistra ugotavljamo med obiskovalci Galerije Mihe Maleša. Ti so manj zadovoljni z dejavniki kakovosti, s katerimi je opredeljena ponudba in izvedba muzejskih storitev, izražajo pa tudi manjšo pripravljenost, da bi obisk muzeja priporočali svojim prijateljem in znancem.

Ugotovili smo, da za skupno oceno kakovosti MMK velja, da je razlika med oceno pričakovanj in oceno zaznavanj obiskovalcev statistično značilna. Statistično značilne so tudi razlike med ocenami pričakovanj in ocenami zaznavanj med enajstimi pari dejavnikov kakovosti. Rezultati testiranja so pokazali, da so razlike med ocenami zaznavanj in pričakovanj negativne. Ugotovitve kažejo, da imajo obiskovalci v navedenih primerih višja pričakovanja, ki jih v MMK ne morejo izpolniti. Hernon in Altman (1996: 40) sta zapisala, da je zaznana kakovost storitev slaba, če obstaja negativna vrzel med izvedenimi storitvami in pričakovanji.

Rezultati faktorske analize po metodi glavnih osi in z uporabo pravokotne rotacije Varimax s Kaiserjevo normalizacijo potrjujejo, da lahko zadovoljstvo obiskovalcev s kakovostjo storitev v MMK, ki se meri z večjim številom spremenljivk, pojasnimo s tremi skupnimi

Slika 4: Analiza pomembnosti in uspešnosti kazalcev zaznane kakovosti muzejskih storitev

Preglednica 7: Rezultati regresijske analize

	Nestandardizirani koeficient		Standardizirani koeficient	t	Sig.
	B	SE	Beta		
Konstanta	1,507	,335		4,496	,000
Usmerjenost k obiskovalcem	,214	,097	,176	2,209	,029
Ponudba muzejskih storitev	,161	,064	,186	2,536	,013
Dostopnost muzeja	,084	,037	,167	2,272	,025
Obiskovalci so pripravljeni obisk muzeja priporočiti prijateljem in znancem.	,162	,075	,163	2,156	,033
Obiskovalci bodo muzej obiskovali tudi v prihodnje.	,250	,072	,246	3,481	,001
Ocena celovite kakovosti muzejskih storitev.	,290	,062	,332	4,635	,000

Ovisna spremenljivka: Zadovoljstvo obiskovalcev muzeja. Multipli popravljeni determinacijski koeficient $R^2 = 0,633$. $F = 32,112 > F_{\alpha} = 0,05$, $m_1 = 6$, $m_2 = 102 = 2,19$.

faktorji, ki predstavljajo kazalnike zaznane kakovosti storitev, s katerimi lahko pojasnimo 70 % variance zaznane kakovosti muzejskih storitev.

Med oceno zadovoljstva uporabnikov muzejskih storitev (kot odvisno spremenljivko) in šestimi neodvisnimi spremenljivkami obstaja močna linearna povezanost, ki jo lahko izrazimo z multiplo regresijsko enačbo. Ugotovimo lahko, da spremenljivke usposobljenost muzejskega osebja, ponudba storitev, dostopnost muzeja ter pripravljenosti obiskovalcev, da obisk muzeja priporočijo prijateljem in znancem, s precej enakovredno močjo vplivajo na zadovoljstvo obiskovalcev z obiskom muzeja, najmočnejše pa vplivata spremenljivki kakovost muzejskih storitev in pripravljenost obiskovalcev za ponoven obisk MMK.

Rezultati regresijske analize potrjujejo mnenju Hernona in Altmanove (1996: 40), da sta pojma zadovoljstvo obiskovalcev in kakovost storitev tesno povezana. Rezultati analize tudi potrjujejo mnenju, ki sta ga podali Zeithaml in Bitner (2003: 85–89), da je zadovoljstvo obiskovalcev širši pojem, saj nanj poleg zaznane kakovosti storitev vplivajo tudi situacijski in osebni dejavniki. Zadovoljstvo obiskovalcev se lahko izrazi, če obiskovalci izkusijo storitev, kakovost storitev pa je ena od sestavin zadovoljstva obiskovalcev (Hébert 1994: 33).

Zaključek

Pričakovanja obiskovalcev presegajo trenutno raven kakovosti muzejskih storitev v MMK. Rezultati meritev

jasno pokažejo dejavnike kakovosti storitev, po katerih MMK najbolj zaostaja za pričakovani svojih obiskovalcev. Rezultati raziskave tudi pokažejo, katere so skupine obiskovalcev, ki se jim mora MMK posebej posvetiti, pokazala pa so se tudi področja, kjer so potrebni ukrepi za izboljšanje obstoječega stanja kakovosti muzejskih storitev. Vodstvo muzeja ima tako možnost, da posamezne dejavnike kakovosti muzejskih storitev prilagodi pričakovanjem posameznih skupin obiskovalcev in pripravi ustrezne preventivne in korektivne ukrepe za izboljšanje ugotovljenega stanja. Rezultati raziskave so tudi osnova za dopolnitev ali razvoj novih storitev, ki jih pričakujejo obiskovalci MMK.

Raziskava je pokazala, da so v MMK usmerjeni k obiskovalcem. Ti so zadovoljni z muzejskim osebjem, saj je vljudno in prijazno, si vzame čas tudi za njihove posebne potrebe, jim je pripravljeno pomagati in se jim tudi osebno posvetiti. Ugotavlja tudi, da muzeju uspeva dosegati visoka pričakovanja obiskovalcev o njegovi ponudbi, ki poleg muzejskih razstav in zbirk obsega tudi pester in bogat izbor spremljajočih programov za odrasle obiskovalce ter muzejski pedagoški program, s katerim se dopolnjuje učni načrt vrtcev in osnovnih šol. K tako visoki oceni muzejskih programov gotovo prispeva vsebinsko zanimivo obveščanje o muzejski ponudbi z uporabo sodobne informacijske tehnologije.

Rezultati raziskave potrjujejo, da je skupna ocena kakovosti muzejskih storitev, ki je razlika med povprečnimi ocenami zaznavanj in pričakovanj, rahlo negativno usmerjena. To pomeni, da v MMK ne dosegajo pričakovanj vseh svojih obiskovalcev, saj jih le malo več kot 40 % ocenjuje, da so vsa njihova pričakovanja, povezana z muzejskimi storitvami v MMK, dosežena oz. celo presežena.

Če želimo izboljšati skupno oceno kakovosti MMK, je treba izpostaviti dejavnike kakovosti storitev, ki imajo izrazito negativno razliko med ocenami zaznavanj in pričakovanj. Najdemo jih med dejavniki kakovosti, ki pojasnjujejo dostopnost muzeja za gibalno ovirane in starejše osebe ter udobja za obiskovalce, tako z urejenimi parkirišči v neposredni bližini muzeja kot tudi s prostori za počitek obiskovalcev med ogledom muzejskih razstav in zbirk. Med dejavniki, ki dokaj močno vplivajo na rahlo negativno usmerjenost skupne ocene kakovosti storitev v MMK, so tudi ponudba muzejske trgovine, pomanjkljiva opremljenost muzejskih prostorov z orientacijskimi oznakami do posameznih razstav in zbirk, muzejski programi, ki po mnenju obiskovalcev ponujajo premalo doživetij in so tudi premalo prilagojeni družinam z otroki, najbolj pa izstopa vprašanje obratovalnega časa, ki je premalo prilagojen potrebam obiskovalcev.

Rezultati raziskave ponujajo tudi predlog, da se dodatni resursi za dvig obstoječe ravni kakovosti storitev usmerijo v Muzej grad Zaprice, kjer ne uspejo dosegati nadpovprečno visokih pričakovanj obiskovalcev, največja vrzel med zaznavanji in pričakovanji pa se ugotavlja med dejavniki kakovosti, ki pojasnjujejo fizično dostopnost muzejske zgradbe.

Največ mlajših obiskovalcev, starih med 19 in 35 let, obišče Muzej grad Zaprice, zanimanje za obisk Rojstne hiše Rudolfa Maistra in Galerije Mihe Maleša

je največje med obiskovalci, ki so starejši od 56 let. Rojstna hiša Rudolfa Maistra in Muzej grad Zaprice pritegneta obiskovalce z različnimi interesi, potrebami in željami, Galerija Mihe Maleša pa je bolj zanimiva za obiskovalce muzejskih dogodkov. Ponudbi Galerije Mihe Maleša in Rojstne hiše Rudolfa Maistra sta bistveno bolj zanimivi za Kamničane, v Muzeju grad Zaprice pa s pestrostjo ponudbe uspejo pritegniti tudi večji delež obiskovalcev iz drugih slovenskih krajev.

Obiskovalci Galerije Mihe Maleša so v primerjavi z obiskovalci Muzeja grad Zaprice in Rojstne hiše Rudolfa Maistra manj zadovoljni s samim obiskom in z vsebinami muzejskih prireditev za odrasle, izražajo manjšo pripravljenost, da obisk muzeja priporočijo svojim prijateljem in znancem, manj so tudi zadovoljni z dejavniki kakovosti, s katerimi je opredeljena usmerjenost muzeja k obiskovalcem in ponudba muzejskih storitev.

Značilne so tudi razlike med obiskovalci iz kamniške občine in obiskovalci iz drugih krajev. Kamniški občani so bolj zahtevni in kritični kot obiskovalci iz drugih krajev, saj imajo značilno višja pričakovanja pri večini dejavnikov kakovosti, s katerimi sta opredeljeni usmerjenost muzeja k obiskovalcem in ponudba muzejskih storitev, v muzeju pa njihovih pričakovanj ne uspejo dosegati. Čeprav kar vsi obiskovalci muzeja izražajo nezadovoljstvo z dostopnostjo muzeja, pa izstopa izrazito nezadovoljstvo obiskovalcev iz kamniške občine.

Obiskovalci MMK visoko ocenjujejo celovito kakovost ponudbe v MMK, ocene zadovoljstva z vsebinami muzejskih programov za odrasle so celo višje od ocen zadovoljstva z obiskom MMK kot tudi z vsebinami pedagoških dejavnosti za otroke.

Obiskovalci so izrazili visoko raven zvestobe MMK, saj so odločeni, da bodo tudi v prihodnje prihajali na obisk v kamniški muzej in so pripravljene obiske v muzeju priporočati svojim prijateljem in znancem.

Visoko ocenjena kakovost muzejskih storitev in pripravljenost obiskovalcev, da muzej obiščejo tudi v prihodnje, imata po rezultatih regresijske analize poleg ocen usposobljenosti muzejskega osebja, ponudbe storitev in dostopnosti muzeja ter pripravljenosti obiskovalcev, da obisk muzeja priporočijo prijateljem in znancem, največji vpliv na zadovoljstvo obiskovalcev z obiskom muzeja in posredno tudi na uspešnost delovanja celotne muzejske organizacije.

Vodstvo muzejske organizacije, ki pozna dejavnike, s katerimi so obiskovalci zadovoljni, pozna kritične dejavnike kakovosti storitev in pozna skupine obiskovalcev, ki so najmanj zadovoljni s posameznimi dejavniki kakovosti, razpolaga s ključnimi informacijami za odločanje o razporejanju razpoložljivih virov. Rezultati raziskave opozarjajo na vprašanje obratovalnega časa, ki je premalo prilagojen potrebam obiskovalcev, in usmerjajo materialne in finančne vire v aktivnosti za izboljšanje dejavnikov kakovosti storitev, ki opredeljujejo dostopnost muzeja, še posebej to velja za Muzej grad Zaprice, pri nekaterih dejavnikih, s katerimi je opredeljena usmerjenost muzeja k obiskovalcem, pa so potrebna dodatna usposabljanja muzejskega osebja za delo z obiskovalci. Predlagane usmeritve vodijo v povečanje zadovoljstva obiskovalcev s kakovostjo storitev v celotni organizaciji.

Literatura

- Patrick ASUBONTENG, Karl J. MCCLEARY in John E. SWAN, 1996: SERVQUAL revisited: a critical review of service quality. *Journal of Services Marketing* 10, 6. 62–81.
- Majda BASTIČ, 2006: *Metode raziskovanja*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta Univerze v Mariboru.
- Man I. CHENG in Yim King Penny WAN, 2012: Service Quality of Macao Museums. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism* 13, 1. 37–60.
- Ralf ČEPLAK, 1993: Marketing v neprofitnih organizacijah V: *Zborovanje Društva slovenskih muzealcev*, ur. Taja Čepič. 26–29. Ljubljana: Društvo slovenskih muzealcev.
- 1KA. Dostopno na: <https://www.1ka.si/> (dostop 29. 12. 2015).
- Anuška FERLIGOJ, Karmen LESKOŠEK in Tina KOGOŠEK, 1995: *Zanesljivost in veljavnost merjenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Paula FERNANDES, Rui LOPEZ in Fatima SILVA, 2014: Student Perception of Quality in Higher Education Institutions. V: *Action-Based Quality Management: Strategy and Tools for Continuous Improvement*, ur. Marta Peris-Ortiz in José Álvarez-García. 143–156. Cham: Springer.
- Sergej FLERE, 2000: *Sociološka metodologija: temelji družboslovnega raziskovanja*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Floyd J. FOWLER, 1995: *Improving survey questions: design and evaluation*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Isabelle FROCHOT in Howard HUGHES, 2000: HISTOQUAL: The development of a historic houses assessment scale. *Tourism Management* 21, 2. 157–167.
- André GOB in Noémie DROUGUET, 2007: *Muzeologija: Povjest, razvitak, izzivi današnjice*. Zagreb: Antibarbarus.
- Joseph F. Jr. HAIR, William C. BLACK, Bary J. BABIN, Rolph E. ANDERSON in Ronald L. TATHAM, 2006: *Multivariate data analysis*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Françoise HÉBERT, 1994: Service quality: An unobtrusive investigation of interlibrary loan in large public libraries in Canada. *Library and Information Science Research* 16, 1. 3–21.
- Peter HERNON in Ellen ALTMAN, 1996: *Service quality in academic libraries*. Norwood, N. J.: Ablex.
- Peter HERNON in Ellen ALTMAN, 2010: *Assessing service quality: satisfying the expectations of library customers*. Chicago, ILL: American Library Association.
- K. Douglas HOFFMAN in John E. G. BATESON, 2006: *Services marketing: concepts, strategies & cases*. Mason, OH: Thomson /South-Western.
- Eilean HOOPER-GREENHILL, 2012: *Museums and their visitors*. London: Routledge.
- Nevenka HROVATIN, 2002: Ekonomski vidiki menedžmenta nevladnih organizacij. V: *Jadranje po nemirnih vodah menedžmenta nevladnih organizacij*, ur. Dejan Jelovac. 71–92. Ljubljana: Radio Študent, ŠOU in Koper: Visoka šola za management.
- ICOM. *Development of the Museum Definition according to ICOM Statutes (2007–1946)*. Dostopno na http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html (dostop 13. 1. 2016).
- Philip KOTLER in Alan R. ANDREASEN, 1996: *Strategic marketing for non-profit organizations*. Upper Saddle River, N. J.: Prentice-Hall.
- Neil G. KOTLER, Philip KOTLER, Wendy I. KOTLER in Neil G. KOTLER, 2008: *Museum marketing and strategy: designing missions, building audiences, generating revenue and resources*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Mark S. LITWIN, 2003: *How to assess and interpret survey psychometrics*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Riadh LADHARI, 2009: A review of twenty years of SERVQUAL research. *International Journal of Quality and Service Sciences* 1, 2. 172–198.
- Christopher H. LOVELOCK, Sandra VANDERMERWE in Barbara LEWIS, 1999: *Services marketing: a European perspective*. London: Prentice Hall Europe.
- Fiona MACLEAN, 1997: *Marketing the museum*. London: Routledge.
- Suzana MARKOVIČ, Sanja RASPOR JANKOVIČ in Jelena KOMŠIČ, 2013: Museum Service Quality Measurement Using the Histoqual Model. V: *Tourism in Southern and Eastern Europe*, ur. Sandra Janković in Dora Smolčić. 201–216. Opatija: University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management.
- Marek M. NOWACKI, 2005: Evaluating a museum as a tourist product using the servqual method. *Museum management and curatorship* 20, 3. 235–250.
- Richard L. OLIVER, 1980: A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of Marketing Research* 17, 4. 460–469.
- Lau Pei MEY in Badaruddin MOHAMED, 2010: Service quality, visitor satisfaction and behavioural intentions: pilot study at a museum in Malaysia. *Journal of Global Business and Economics* 1, 1. 226–240.
- A. PARASURAMAN, Valarie A. ZEITHAML in Leonard L. BERRY, 1985: A conceptual model of service quality and its implications for future research. *The Journal of Marketing* 49, 4. 41–50.
- A. PARASURAMAN, Valarie A. ZEITHAML in Leonard L. BERRY, 1989: SERVQUAL: a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing* 64, 1. 12–40.
- A. PARASURAMAN, Valarie A. ZEITHAML in Leonard L. BERRY, 1991: Refinement and reassessment of the SERVQUAL scale. *Journal of Retailing* 67, 4. 420–450.
- A. PARASURAMAN, Valarie A. ZEITHAML in Leonard L. BERRY, 1994: Alternative scales for measuring service quality: a comparative assessment based on psychometric and diagnostic criteria. *Journal of Retailing* 70, 3. 201–230.
- Nancy PHASWANA-MAFUYA in Norbert HAYDAM, 2005: Tourists' expectations and perceptions of the Robben Island Museum – a world heritage site. *Museum Management and Curatorship* 20, 2. 149–169.
- Verena Perko VIDRIH, 2010: Prepustite človeku, kar je človeško in računalniku računalniško! V: *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva Bela krajina* 1.–2. 2010, ur. Darko Knez in Barbara Sosič. 8–15. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo.
- Franka PISKAR in Slavko DOLINŠEK, 2006: *Učinki standarda kakovosti ISO*. Koper: Fakulteta za management.
- Igor PODBREŽNIK in Štefan BOJNEC, 2015: *Ugotavljanje kakovosti storitev v splošnih knjižnicah*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic, Koper: Fakulteta za management.
- Stewart ROBINSON, 1999: Measuring service quality: current thinking and future requirements. *Marketing Intelligence & Planning* 17, 1. 21–32.
- Hui-Ying SHI in Chao-Chien CHEN, 2008: A Study of Service Quality and Satisfaction for Museums – Taking the National Museum of Prehistory as an Example. *The Journal of Human Resource and Adult Learning* 14, 1. 159–170.
- Tomislav ŠOLA, 1997: *Essays on Museums and their Theory: Towards a Cybernetic Museum*. Helsinki: The Finnish Museum Association.
- Tomislav ŠOLA, 2001: *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznani*. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo.
- Jens THORHAUGE, 2011: From classical to digital public libraries. V: *Sto let razvoja knjižnice Otona Župančiča*, ur. Vilenka Jakac Bizjak. 189–204. Ljubljana: Mestna knjižnica Ljubljana.
- Nada TRUNK ŠIRCA, Mitja I. TAVČAR in Niko ABRAHAMSBURG, 2003: *Management nepridobitnih organizacij*. Koper: Fakulteta za management.
- UCLA. *SPSS Web books regression with SPSS chapter 2 – Regression diagnostic*. Dostopno na: <http://www.ats.ucla.edu/stat/spss/webbooks/reg/cha pter2/spssreg2.htm> (dostop 4. 1. 2016).
- Dejan VONČINA, 2000: Tržnokomunikacijski splet muzeja. V: *Kulturne ustanove in arhivsko gradivo: arhivi in marketing; računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi*, ur. Miran Kafol in Mija Mravlja. 93–97. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Mik WISNIEWSKI, 2001: Using SERVQUAL to assess customer satisfaction with public sector services. *Managing Service Quality* 11, 6. 380–388.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). *Uradni list RS*, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 11/2013.
- Valarie A. ZEITHAML, Leonard L. BERRY in A. PARASURAMAN, 1988: Communication and control processes in the delivery of service quality. *Journal of Marketing* 52 (april). 35–48.
- Valarie A. ZEITHAML, A. PARASURAMAN in Leonard L. BERRY, 1990: *Delivering quality service: balancing customer perceptions and expectations*. New York: Free Press.
- Valarie A. ZEITHAML in Mary Jo BITNER, 2003: *Services marketing: integrating customer focus across the firm*. Boston, MA: McGraw-Hill/Irwin.
- Christian WALT, 2006: *Museums for visitors: Audience development – A crucial role for successful museum management strategies. New roles and missions of museums: INTERCOM 2006 symposium*. Taipei: ICOM – INTERCOM. Dostopno na: <http://www.intercom.museum/documents/1-4Walt.pdf> (dostop 9. 1. 2016).

Obeležja prve svetovne vojne 1914–1918 na območju Občine Kamnik

V prispevku so popisani spomeniki in spominske plošče na območju Občine Kamnik v čast padlim v prvi svetovni vojni. Spomenike in plošče so postavljale župnije, na obeležjih prevladuje križ. Vkllesani simboli vojne, kot so vojaški boben, trobenta, sablja, bajonet, simbolizirajo dinamiko in grozote vojne, vkllesane oljčne vejice in venci iz palmovih listov pa zmagajo in mir. Za obeležja prve svetovne vojne je bila značilna zlata barva. Po umetniški vrednosti in prostorski umestitvi najbolj izstopa spomenik prve svetovne vojne na kamniških Žalah, odkrit šele leta 1939. Idejno zasnovano slikarja Staneta Cudermana je realiziral kipar Boris Kalin z domačimi obrtniki. Leta 1957 je bilo v Mekinjah edino vojaško pokopališče preurejeno v park. S tem je bil izbrisan spomin na 52 vojakov, ki so bili ranjeni v prvi svetovni vojni in so umrli v vojaški bolnišnici v Mekinjah. Na spomenike in plošče na območju Občine Kamnik je vkllesanih 289 imen žrtev vojne, na obeležje pa še vedno čaka 27 žrtev iz župnije Sela pri Kamniku.

Ključne besede: prva svetovna vojna, spomeniki in spominske plošče v občini Kamnik

This article presents the inventory of all monuments and commemorative plaques in Kamnik municipality region in honour of lost soldiers in World War I (WWI). A cross prevails on the memorials which were put up by parishes. The engraved symbols of war, such as a military drum, a trumpet, a sabre, and a bayonet symbolize dynamics and horror of the war. The engraved olive branches and the wreath made of palm leaves symbolize the victory and peace. Golden colour is typical for WWI memorials. The monument of WWI on Žale, Kamnik, unveiled in 1939 is the one which stands out in artistic value and spatial placement. The conceptual design of painter Stane Cuderman was realized by sculptor Boris Kalin and local craftsmen. In 1957 the only military cemetery in Mekinje was reshaped into a park. With that act 52 soldiers who were wounded in WWI and died in the military hospital in Mekinje were erased from one's memory. 289 victims' names are engraved on the monuments and commemorative plaques in the region of Kamnik municipality, but 27 victims' names from parish Sela near Kamnik are still waiting to be put on the plaque.

Key words: World War I, monuments and commemorative plaques in Kamnik municipality

Sto let po prvi svetovni vojni, v času novih lokalnih vojn in svetovnih migracijskih tokov se ponovno sprašujemo, ali svetovnega miru res ni mogoče zagotoviti brez vojn in številnih žrtev. Priča smo številnim svetovnim političnim in ideološkim razprtijam, ki kot tempirana bomba grozijo človeštvu. V času prve svetovne vojne so bili uničeni zvonovi, zdesetkane so bile vasi in mesta, v cerkvah se je molilo: »Kuge, lakote in voj-

Mekinje – vojaško pokopališče s križem in ploščo, na kateri piše, da tu počiva 109 vojakov, kar ni skladno s podatki iz Registra vojnih grobišč. (Foto: Renata Pamić, Fototeka ZVKDS, OE Kranj)

ne, obvaruj nas o Gospod!« Številne spominske plošče in spomeniki z imeni padlih vojakov po naših krajih so še danes zgovoren dokaz o tem, kako vojne spremenjajo demografsko podobo naroda. Ko se vojna konča, ostaneta žalost in grenek spomin. In prav slednji je vkllesan v kamen – z imeni in priimki gospodarjev in sinov. Nekaj časa po vojni so svojci pričakovali in upali, da se bo morda pogrešani le vrnili. Pomnike in plošče so običajno postavljale župnije, ki so se tudi v obredih redno spominjale padlih, umrlih in pogrešanih vojakov. Največ spomenikov in plošč je bilo postavljenih v prvem desetletju po vojni, saj je nekaj časa trajalo, da so zaključili zbiranje podatkov. Izjemi sta tunjiška fara, ki je obeležje postavila po sto letih, leta 2014, ter župnija Sela pri Kamniku, ki kljub zbranim podatkom še vedno nima obeležja. Žalostno dejstvo je, da so bili leta 1957 grobovi 52 vojakov, ki so bili ranjeni v prvi svetovni vojni in so umrli v vojaški bolnišnici v Mekinjah, odstranjeni in preurejeni v park, njihova imena pa zbrisana. Vseh trenutno vkllesanih imen padlih, umrlih in pogrešanih žrtev prve svetovne vojne je 289. Moralo pa bi jih biti vsaj 368. Tudi ta prispevek je namenjen splošni in strokovni javnosti, da se obnovijo obstoječi spomeniki in spominske plošče oziroma dopolnijo in obeležijo imena padlih, umrlih in pogrešanih vojakov prve svetovne vojne tam, kjer to do danes ni bilo storjeno.

¹ Doktorica znanosti, univ. dipl. soc. in inž. gradb., Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj.

Nevlje

Enajst let po koncu prve svetovne vojne je neveljska fara obeležila spomin na svoje padle vojake in jim ob fasadi cerkve sv. Jurija postavila spominsko ploščo. V pokončen kamnit okvir, ki se v spodnjem delu prislanja na betonski podstavek s koritom za rože, so vgradili temno spominsko ploščo in vanjo v dveh z vertikalno črto ločenih stolpcih pod imeni krajev vklesali imena dvajsetih padlih vojakov iz Nevelj, Vrhpolja, Oševka, Hriba in Porebra. Križ, letnici začetka in konca prve svetovne vojne ter posvetilo je kamnosek vklesal v okvirno vrhnjo pravokotno ploskev, ki posnema širino vgrajene napisne plošče, na vertikalah okvira pa sta reliefno izklesana venca, simbola zmage. Posvetilo se glasi: »Vojnim žrtvam župnije Nevlje.« Pod imeni padlih je v treh vrsticah vklesano svetopisemsko besedilo: »Sveti jim večna luč! Sveta in dobra je misel moliti za mrtve. II. Mak. 12.«

V pravokotno ploskev spodnjega dela okvira je kamnosek vklesal običajne simbole vojne: puško, sabljo, bajonet, vojaški boben, trobento ter pod njimi oljčni vejici in letnico postavitve spominske plošče, 1929. Vsi napisi in simboli na spominski plošči so pozlačeni.

Na spominski plošči so vklesana imena šestih padlih vojakov iz Nevelj: BURJA LEOPOLD, FLERIN ALOJZ, NOVAK IVAN, PREKLET LOVRENC, REMS FRANC, SITAR JOŽEF.

Z Vrhpolja je padlo osem vojakov: DOLAR IVAN, DROLC IVAN, HOČEVAR IVAN, JERINA VINKO, KONČNIK RUDOLF, KOTNIK VIKTOR, NOVAK KAROL, PETEK JOŽEF.

Nevlje – spominska plošča padlim v prvi svetovni vojni
(Foto: Renata Pamič, ZVKDS, OE Kranj)

Iz Oševka so padli trije vojaki: PANČUR JOŽEF, ZOBAVNIK IVAN, ZOBAVNIK BLAŽ.

S Hriba sta padla KLEMENC BLAŽ in URH MATIJA, s Porebra pa BURJA FRANC.

Motnik

V pokončni okvir z blago segmentnim ločnim vrhnjim zaključkom in poudarjenimi vogali je bila leta 1922 na južno fasado cerkve sv. Jurija v Motniku pritrjena pokončna siva marmornata plošča v spomin 22 vojakom, žrtvam prve svetovne vojne iz Motnika in Zgornjega Motnika. V ploščo so v dveh stolpcih vklesana imena devetnajstih padlih in treh pogrešanih vojakov, pod vsakim imenom sta zapisana še datum rojstva in smrti posameznega vojaka. V zgornjem delu spominske plošče, ki oblikovno posnema segmentni lok okvira, je sredinsko vklesan venec z bajonetom, levo in desno od venca pa je s poglobljenimi črtami vrezan križ. Pod simboli je kamnoseško obrušen pas z napisom: »V SVETOVNI VOJNI PADLIM VOJAKOM.« Nad stolpcema z imeni v osi križa sta vklesani in s poglobljeno črto podčrtani imeni kraja »Motnik« in »Zgor. Motnik«. Med stolpcema poteka vertikalna poglobljena črta. V prvem stolpcu so vklesani podatki enajstih padlih iz Motnika, v desnem pa osmih padlih iz Zgornjega Motnika. Podatki treh pogrešanih so posebej vklesani pod imeni padlih iz Zgornjega Motnika. Stolpca sta v spodnjem delu podčrtana s poglobljeno črto. V spodnjem delu spominske plošče sta v kamnoseško obrušenem polju vklesani številki 1914 in 1918, letnici začetka in konca prve svetovne vojne, med letnicama

Motnik – spominska plošča v prvi svetovni vojni padlim vojakom
(Foto: Renata Pamič, ZVKDS, OE Kranj)

pa je z malimi črkami vklesan verz: »Daleč ste in niste daleč. Truplo vam trohni v tujini, duša biva v domovini. Skozi verne nam molitve sije zlati up združitve.«

Pod posvetilnim verzom v spodnjem delu spominske plošče sta sredinsko vklesana letnica postavitve spominske plošče (1922) in besedilo »Rojakom – rojaki«. Na mestih pritrditve plošče so nameščene okrasne kovinske rozete.

V prvem stolpcu plošče so pod besedo Motnik vklesani podatki enajstih padlih: AVBELJ IVAN *5. 12. 1869 †12. 11. 1918, BRVAR JOSIP *27. 2. 1889 †1. 7. 1915, CENE GABRIJEL *17. 3. 1873 †14. 10. 1915, CENE IVAN *10. 3. 1881 †8. 5. 1916, GRABNAR LUDOVIK *25. 8. 1893 †9. 7. 1916, KRIŽNIK GAŠPER *9. 12. 1889 †18. 11. 1918, KRIŽNIK IVAN *24. 8. 1896 †20. 10. 1917, PISKAR FRANC *29. 11. 1893 †1. 8. 1916, PISKAR JOSIP *29. 3. 1895 †4. 9. 1915, PUNGARTNIK IVAN *11. 4. 1893 †12. 5. 1915, ŽUŽA IVAN *20. 8. 1884 †25. 11. 1917.

V drugem stolpcu plošče so pod napisom Zgor. Motnik vklesani podatki osmih padlih: CENCELJ JURIJ *19. 4. 1894 †26. 2. 1915, GRABNAR FRANC *8. 3. 1894 †19. 2. 1915, KRIŽNIK JOSIP *19. 3. 1872 †18. 2. 1915, KROPIVŠEK FRANC *17. 7. 1891 †8. 9. 1918, OREHOVEC FRANC *28. 7. 1890 †2. 3. 1915, SLAPNIK JURIJ *24. 4. 1893 †24. 7. 1916, SMRKOLJ FRANC *24. 1. 1890 †7. 3. 1915, ŽIBERT VINKO *4. 4. 1883 †8. 5. 1915.

Vklesana so imena tudi treh pogrešanih: BRVAR IVAN Motnik *24. 12. 1874 od 1917, SKRIČ IVAN *9. 5. 1891–1914, REBERŠEK IVAN Rebro *21. 6. 1881–1914.

Običajno so na spomenikih in ploščah, posvečenim padlim v prvi svetovni vojni, črke zlatili, v Motniku pa so obarvane s črno barvo, kar je verjetno posledica kasnejših posegov. Spominska plošča padlim v prvi svetovni vojni se ohranja in varuje v sklopu cerkve sv. Jurija, ki ima v registru kulturne dediščine številko EŠD 2070.

Podatke o nekaterih padlih vojaki v prvi svetovni vojni najdemo tudi na družinskih nagrobnikih na pokopališču ob cerkvi. Tako so podatki o padlem Juriju Slapniku zapisani na družinskem nagrobniku Kropivškovih. Jurij je bil rojen 24. 4. 1893, umrl pa je 24. 7. 1916. Družinsko izgubo in vdanost v usodo potrdi še verz, vklesan v spodnjem delu nagrobnika: »Mladenci najlepših let – Bog odloči mora umret.«

Zgodovinsko je zanimiv družinski nagrobnik Cenevovih. V podstavek nagrobnika je tik pri tleh prilepljena manjša granitna plošča z naslednjimi podatki: V VOJNI PADLA GABRIJEL *17. 3. 1873 †14. 10. 1915, JELKO *17. 3. 1926 †26. 1. 1945. Na nagrobniku sta skupaj na plošči napisana Gabrijel in Jelko, prvi kot žrtev prve in drugi kot žrtev druge svetovne vojne. Podatki so vklesani in pozlačeni.

Zgornji Tuhinj

V pročelje vhoda v cerkev Marijinega vnebovzetja v Zgornjem Tuhinju je vgrajen pokončen apnenčast kamnit okvir s polkrožno zaključeno zgornjo prečko, v kateri je sredinsko oblikovan križ. Enakokraki križ v krogu je kamnosek oblikoval tako, da je najprej zari-

Zgornji Tuhinj – spominska plošča padlim vojakom (Foto: Renata Pamić, ZVKDS, OE Kranj)

sal krog in sredi njega križ, potem je v krogu reliefno izsekal venec zmage iz palmovih listov ter jih pozlatil. Križ nad vencem zmage v sklenjenem krogu ima močno simbolno funkcijo, v znaku križa je bila premagana smrt, v tem znaku so padli vojaki sklenili življenje. V okvir je vgrajena spominska plošča iz sivega marmorja. Vanjo je v dveh stolpcih, ločenih s sredinsko poglobljeno vertikalno črto, pod imenom kraja vklesanih 53 imen in letnic rojstva padlih vojakov. Nad stolpcema z imeni padlih je v dveh vrsticah vklesano posvetilo: »V SPOMIN PADLIM VOJAKOM 1914–1918«, pod stolpcema pa je posvetilni verz: »Bog naj v raju venča vse, ki za domovino padli ste!«

Pod posvetilnim verzom je kamnosek vklesal in pozlatil simbole vojne: puško, sabljo, bajonet, vojaški boben, trobento, pod njimi pa še oljčni vejici, simbola miru. Na spominski plošči ni signature kamnoseka in letnice postavitve plošče.

Iz Zgornjega Tuhinja je padlo šestnajst vojakov: častnik KADUNC RAF. *1894, BREZNIK FRANC *1896, DACAR ANTON *1898, DACAR JERNEJ *1881, DROLČ JURIJ *1892, HRIBAR FRANC *1896, HRIBAR FRANC *1899, HRIBAR JANEZ *1883, JEGLIČ FRANC *1892, KONCILJA FELIKS *1892, KONCILJA JOŽE *1889, KRAMAR JANEZ *1881, KRAMAR LEOPOLD *1894, VOLKAR JERNEJ *1895, VOLKAR PAVEL *1871, ŽAVBI JANEZ *1873.

Zgornji Tuhinj – nagrobna plošča rodbine Zavasnik s portretom padlega častnika Rafaela Kadunca (Foto: Renata Pamić, ZVKDS, OE Kranj)

Zgornji Tuhinj – nagrobna plošča Primčeve rodbine z imeni padlih vojakov Jožefa in Feliksa Koncilja (Foto: Renata Pamić, ZVKDS, OE Kranj)

Iz kraja Golice je padlo dvanajst vojakov: BALOH JANEZ *1900, BALOH MATEVŽ *1891, BERLEC JAKOB *1895, BREZNIK FRANC *1876, BREZNIK ŠIMEN *1886, GROČER MATEVŽ *1877, HRIBAR FRANC *1897, HRIBERNIK NIKO *1891, MEDJA BLAŽ *1884, NOVAK ALOJZ *1894, NOVAK JOŽE *1898, TOMAŽIČ JANEZ *1890.

Iz kraja Liplje sta padla vojaka: HRIBAR ANTON *1890, HRIBAR JAKOB *1897.

Iz Črnege Vrha so trije vojaki: BALOH FRANC *1897, HRIBOVŠEK MATEVŽ *1892, KANCJANI MIHA *1878.

Iz kraja Cirkuše so padli trije vojaki: HRIBAR JAKOB *1893, KODRA ŠIMEN *1878, ŽAVBI JANEZ *1895.

Iz vasi Veliki Hrib so trije padli vojaki: HACE FRANC *1885, JERAS FRANC *1896, MOLK LOVRENC *1889.

Iz vasi Mali Hrib so štirje padli vojaki: BALOH JOŽE *1885, BALOH LEOPOLD *1887, HRIBAR JANEZ *1892, KALIŠNIK FRANC *1890.

Z Laz je šest padlih vojakov: CVEK JANEZ *1894, DACAR FRANC *1885, HACE JANEZ *1872, PODBEVŠEK ŠIMEN *1889, SLAPAR ALOJZ *1883, ZAJC PRIMOŽ *1891.

S Sel so štirje padli vojaki: KOŽLAKAR ALOJZ *1889, MOHAR FRANC *1881, MOHAR PAVEL *1889, PIRŠ MARTIN *1885.

Na levi strani vhoda v cerkev je na fasado pritrjena zanimiva zgodovinska elipsoidna nagrobna plošča rodbine Zavasnik, na njej so portreti družinskih članov. Na plošči je lepo ohranjena elipsoidna porcelanasta fotografija častnika Rafaela Kadunca in pod njo zapis: »osmošolec roj. l. 1894 padel na bojišču, Doberdobo l. 1916«. Na fasadi cerkve najdemo še zgodovinsko družinsko nagrobno ploščo Primčeve rodbine. Na plošči sta vklesani imeni Jožefa in Feliksa Koncilje. Jožef je bil rojen 11. februarja 1889, padel pa je 15. septembra 1915, Feliks je bil rojen 15. maja 1892, padel pa je 4. decembra 1915. Vojna je v enem samem letu terjala dva člana družine.

Zgornje Stranje

V prvem desetletju po prvi svetovni vojni, leta 1929, je dobilo spomenik 35 padlih in pogrešanih župljanov iz takratne občine Stranje, občine Bistričica in občine Županje Njive. Spomenik je postavljen ob zvoniku župnijske cerkve sv. Benedikta. Spomenik je iz kraškega apnenca izdelal kamnoseški mojster Alojzij Vodnik iz Ljubljane. Podnožje spomenika sestavlja razvita, členjena kamnita baza, na katero je sredinsko postavljen osrednji pokončni okvir s polkrožno oblikovanim vrhnjim delom, v okvir pa je vgrajena temna marmornata spominska plošča z imeni padlih vojakov. Ob straneh spomenika sta na kamniti bazi granati, prostor med granatama in osrednjim delom spomenika pa zapolnjujeta plošči s stilizirano upodobljenima vazama z rožami. Posebej dekorativno je oblikovan in s simboli opremljen vrhnji del spomenika. Na zgornji ploskvi prečke okvira sta nameščeni klesani plamenici, na vrhu polkrožnega zaključka pa tri topovske kroglice, ki tvorijo trikotno obliko in zaključujejo spomenik. Zgornji rob polkrožnega kamnitega zaključka je še dekorativno poudarjen z izsekanimi trakovi. Sredi vertikalne ploskve vrhnjega dela spomenika je v krogu reliefno izklesan venec, sredi katerega je glajen enakokraki križ. V vogalih ploskve pa sta z velikimi številkami vklesani in pozlačeni letnici začetka in konca prve svetovne vojne. Na tlaku pred spomenikom je nameščena okrogla profilirana kamnita vaza.

V pokončno spominsko ploščo iz temnega marmorja je v zgornjem delu vklesano s poglobljeno črto podčrtano pozlačeno posvetilo: »V SPOMIN PADLIM IN POGREŠANIM ŽUPLJANOM.«

Iz občine Stranje je v vojni padlo devet župljanov: GRADIŠEK TOMAŽ *1874, JAGODIČ ALEŠ *1881, KREGAR FRANC *1875, PESTATOR FRANC *1877, RODE PAVEL *1887, RODE PETER *1875, SITAR FRANC *1884, ŠLEBIR JANEZ *1891, ZVERŽINA JOŽEF *1887.

Zgornje Stranje – spomenik padlim in pogrešanim župljanom (Foto: Renata Pamič, ZVKDS, OE Kranj)

Kamnik – spomenik prve svetovne vojne na Žalah (Foto: Renata Pamič, ZVKDS, OE Kranj)

Iz občine Bistričica je v vojni padlo dvanajst župljanov: ČEVKA FLORIJAN *1898, GRADIŠEK ALOJZI *1898, GRADIŠEK FRANCE *1896, KLEMENEC FRANCE *1892, KLEMENEC FRANCE *1880, KUCHAR JANEZ *1897, MOČNIK ANTON *1891, ZAMLJEN JANEZ *1891, ZAMLJEN NIKOLAJ *1889, ZAMLJEN PETER *1891, ZOBAVNIK FLORIJAN *1897, ŽAGAR JANEZ *1893.

Iz občine Županje Njive je padlo štirinajst župljanov: BALANTIČ JANEZ *1894, BERLIC KAREL *1896, KEMPERL FRANC *1896, KEMPERL MIHA *1885, LANIŠEK ALOJZI *1891, PREKLET FRANC *1894, PRELESNIK ALOJZI *1874, STAROVASNIK FRANC *1887, STAROVASNIK LEOPOLD *1876, STAROVASNIK PAVEL *1883, VIDER JAKOB *1894, VIDER JANEZ *1889, VIDER MATIJA *1880, VRTAČNIK JANEZ *1874.

Kamnik

Kamničani so svojim padlim vojakom odkrili spomenik 10. septembra 1939. Otvoritev je bila načrtovana za 25-letnico začetka prve svetovne vojne, pa se je zaradi tehničnih težav in nedokončanih del zavlekla. Spomenik je bil odkrit teden dni po začetku druge svetovne vojne. Avtorja spomenika sta akademski kipar Boris Kalin in akademski slikar Stane Cuderman, ki je izdelal idejni osnutek za spomenik. Spomenik je postavljen ob pokopališču na Žalah. Spomeniško kompozicijo ob severovzhodnem zidu pokopališča sestavljajo več kot dvesto let stara mogočna lipa, pokopališki zid z vogalno nameščeno tri metre visoko marmornato ploščo z vklesanimi in pozlačenimi imeni 60 padlih vojakov, vitko ločno konstrukcijo, ki se na eni strani

opira na zid, na drugi pa zaključuje v kamnitem podnožju z mogočnim tri in pol metra visokim kipom roke z mečem. Armiranobetonska ločna konstrukcija z okoli 500 cm višine in razponom 760 cm je na zgornji strani obložena z grobo obklesanimi kosi rdečega porfirja, na notranji strani pa z gladkimi ploščami, na katerih je razporejen po celotnem loku vklesan napis: MRTVI NAS UČE ŽIVETI. Lok kot mavrica po viharju svetovne vojne simbolno veže mrtve z živimi. Žrtve, katerih posmrtni ostanki ležijo po doberdobskih in drugih bojnih poljanah, so tako na simboličen način povezane tudi z domačim pokopališčem, kjer počivajo njihovi domači. Konstrukcijo, ki ločno povezuje spomenik in spomeniško ploščo, obrašča bršljan, celotno kompozicijo pa z mogočno krošnjo sprejema pod svoje okrilje lipa, simbol slovanstva.

Kmalu po vojni, leta 1924, so Kamničani začeli zbirati za spomenik. Takrat so že mnogi manjši kraji imeli svoje spomenike. Akcija je ponovno stekla leta 1934. Novi odbor za postavitve spomenika pod vodstvom Franca Bokaliča je z organizacijo koncerta kamniških pevskih društev zbral še 4000 dinarjev čistega dohodka. Spomenik naj bi postavili na eni od treh lokacij: ob steno cerkve na Žalah, pred pokopališčem ob lipi ali nad železniško postajo Kamnik - mesto, kjer se od ceste na Žale odcepi sprehajalna pot pod galerijami. Končno je bil sprejet idejni osnutek slikarja in grafika Staneta Cudermana (1895–1946). Izvedbo spomenika na trikotni zelenici z mogočno lipo med dvema cestama in pokopališkim zidom so skupaj s kiparjem Borisom Kalinom realizirali domači obrtniki. Zidarska dela je izvedel zidarski mojster Franc Iskra iz Kamnika. Kamen za lok so nalomili v dolini Konjščice pod Veliko

planino, kamnito kopasto podnožje spomenika – roke – je izvedeno iz zelenkastih porfirnih skal. Roko je izklesal kipar Marjan Keršič. Mogočna 350 cm dolga roka – desnica, monolit iz belega braškega marmorja, drži rezilo v tla zabodenega bronastega meča in dviga ročaj visoko kot križ. Od daleč bronasti meč vzbuja videz križa. Simbolno pomeni spomenik konec vojne. Do spomenika vodijo kamnite stopnice, lipo je včasih obdajala hrastova klop, delo tovarne Remec, sedaj pa jo obdaja nizek kamnit zidec.

Spomenik je bil po slovesni otvoritvi in opravljenem verskem obredu za pokojne vojake predan Občini Kamnik v skrb in vzdrževanje.

Napis na spominski plošči se začne s sredinsko vklesanim in pozlačenim križem, ob katerem sta na levi in desni strani še letnici začetka in konca prve svetovne vojne. Spomenik je posvečen naslednjim padlim vojakom: BEŽEK RIHARD, BIZJAK ALOJZ, DOLENC JOŽEF, DORNIK FRANC, GLAVAČ IVAN, GRČAR IVAN, GRČAR ANTON, GRČAR FRIDERIK, HANŽIČ JERNEJ, HOČEVAR IGNACIJ, HOMAR JAKOB, HOSTNIK LUDVIK, HROVAT MILAN, HUMAR ANTON, JAGODIČ FRANC, JEREB ALEŠ, KALIŠNIK JAKOB, Kladnik VIKTOR, KOFLER JOŽEF, KOŠIR FRANC, KOTNIK ANDREJ, KRANJC ANTON, KREGAR FLORIJAN, LAMPIČ FRIDERIK, LAVRIČ FRANC, LAVRIČ JANEZ, LEVIČNIK FRANC, MACHTIG IVAN, MOČNIK FRANC, OGRIN IVAN, OSOLIN GREGOR, PIRC ANTON, PIRC FRANC, PIRC JOŽEF, PIRC JULIJ, PIAHUTA FRANC, PIAHUTNIK FRANC, PRAŠNIKAR ALOJZIJ, PRINČIČ FRANC, PROHINAR LUDVIK, REMS KAROL, REPNIK FRANC, REPNIK JANEZ, REPNIK LUKA, ROMŠAK MIHAEL, SAMEC FLORIJAN, SLEVC JANEZ, ŠAVELJ JOŽEF, ŠKERJANC KAROL, ŠKERJANC PRIMOŽ, TRAMPUŽ RUDOLF, ULČAR IVAN, ULČAR LEOPOLD, URANIČ MIHAEL, VRHOVNIK IGNACIJ, ZITTERER KRISTIJAN, ŽEROVNIK JOŽEF, HRASTAR FRANC, LAMBERGER JANEZ.

Med redkimi ohranjenimi historičnimi nagrobniki z imenom padlega vojaka v prvi svetovni vojni najdemo na kamniškem pokopališču nagrobnik Prohinarjevih, kjer je napisan vojak Prohinar Ludvik, rojen 5. 9. 1894 †23. 6. 1915. Lepo je ohranjen tudi nagrobnik Grčarjeve rodbine, kjer sta napisana padla Ivan in Anton (Ivan *6. 2. 1885 †28. 9. 1916 in Anton *10. 12. 1894 †21. 11. 1916).

Sela pri Kamniku

Podatke o padlih iz župnije Sela pri Kamniku je v statusu (*Status Animarum*) in matični knjigi poiskal župnik Danijel Kaštrun in jih zaenkrat dal v lesen okvir ob vhodu v župnijsko cerkev sv. Neže. Vsekakor si padli v vojni – po sto letih – zaslužijo vsaj skromno spominsko ploščo. V tem prispevku bodo njihova imena in drugi podatki zapisani, kot jih navaja župnijska kronika. Iz dvanajstih župnijskih vasi je zbral 27 imen, žrtev vojne 1914–1918. O padlih poleg datuma rojstva navajamo tudi hišo, iz katere so bili, in kje so umrli.

Iz vasi Sela: Šuštar Anton, Sela 1, Zg. Šuštar, r. 7. 1. 1877 †13. 11. 1915, padel kot vojak v Podgori, Gorica; Berlec Jožef, Sela, Kajžar, r. 16. 3. 1884, umrl v vojski, pogrešan; Hribar Franc, Sela, Tonc, r. 7. 5. 1900 †26. 6. 1916, padel na italijanskem bojišču (Asiago);

Petek Jožef, Sela 12, Kavsar, r. 16. 2. 1875 †23. 10. 1916 pri Asiagu.

Iz vasi Znojile: Mali Janez, Znojile 4, Ukec, r. 26. 4. 1898 †30. 12. 1917 Trident, Tirolska, umrl za grižo; Burja Alojz, Znojile 6, Štuček, r. 1. 10. 1898 †17. 3. 1917 v bolnici kot vojak v Judenburgu.

Iz vasi Žubejevo: Poljanšek France, Žubejevo 5, Mihov, r. 3. 7. 1887 †oktobra 1915 v Galiciji; Kotnik Janez, Žubejevo 3, Durgel, r. 17. 12. 1891 †14. 2. 1915 v Galiciji; Trebušak Janez, Žubejevo 4, Cesar, r. 10. 12. 1874 †4. 6. 1916, padel na Krasu.

Iz vasi Bela Peč: Klemen Janez, Bela Peč 5, Logar, r. 25. 6. 1891 †27. 12. 1917 vojak rudar.

Iz vasi Trobelno: Hribar Jakob, Trobelno 1, Boštjanov, r. 26. 4. 1871 †8. 12. 1917, jetika, posledica vojne; Trebušak Matija, Trobelno 4, Filtelčar, 3. 2. 1897 †pogrešan, izginil brez sledu.

Iz vasi Sovinja Peč: Sovinšek Franc, Sovinja Peč 4, Smonkar, r. 26. 12. 1891 †izginil na Ruskem; Močnik Janez, Sovinja Peč 1, Tinčetov, r. 9. 4. 1885 †11. 1. 1919, ujet v Rusiji v Taškentu; Dolinšek Jurij, Sovinja Peč 10, Nagrod, r. 16. 4. 1890 †18. 4. 1915, umrl v vojni bolnici na Dunaju.

Iz vasi Poljana: Poljanšek Franc, Poljana 2, Jakčev, r. 6. 12. 1889 †nov. 1914 na ruskem bojišču; Poljanšek Janez, Poljana, Blažkov, r. 22. 6. 1887 †8. 4. 1915 v bolnici v Galiciji.

Iz vasi Rožično: Spruk Franc, Rožično 2, Šinkovec, r. 2. 10. 1893 †7. 10. 1918 kot vojak na dopustu za grižo; Debelec Alojzij, Rožično 8, Janezov, r. 16. 5. 1885 †20. 5. 1915 v Galiciji; Jožef Kuhar, Rožično 9, Lazar, r. 6. 3. 1870 †28. 7. 1917, umrl v bolnici v Olomucu.

Iz vasi Studenca: Dolinšek Janez, Studenca 2, Gros, r. 7. 12. 1888 †12. 4. 1915 v vojaški bolnici v Ljubljani; Sovinšek Janez, Studenca 8, Breznik, r. 24. 4. 1894 †16. 6. 1915 v Kolomeji v Galiciji; Sovinšek Jakob, Studenca 8, Breznik, r. 10. 7. 1887 †1915 zaradi granate, ki ga je zadela v glavo v Galiciji.

Iz vasi Markovo: Debelec Nikolaj, Markovo 10, Jakec, r. 7. 12. 1890, izginil kot ujetnik v Rusiji.

Iz vasi Podhruška: ni navedenih žrtev.

Iz vasi Srednja vas: Trebušak Franc, Srednja vas 6, Pančur, r. 13. 1. 1876 †3. 4. 1918 na Dunaju kot vojak; Debelec Janez, Srednja vas 23, Jožefc, r. 17. 5. 1882, rusko ujetništvo – pogrešan; Droljc Franc, Srednja vas 25, Jaklnov, r. 16. 3. 1891, padel v Galiciji.

Župnik v kroniki navaja, da so bili leta 1914 na severnem bojišču ranjeni France Plahutnik iz Rožična 1, Janez Močnik iz Sovinje Peči 1, ranjen in ujet pa Alojzij Kuhar iz Bele Peči 4. Na dan slovesnega praznovanja sv. Neže leta 1915 je bilo v Slovincu objavljeno, da je oktobra padel v Galiciji France Poljanšek. Ko je marca 1915 padla trdnjava Przemysl, sta bila ujeta France Bizjak iz Markovega št. 2 in Mihael Sovinšek iz Studenca št. 8. Iz vojaških bolnišnic so dobili daljši dopust doma ranjenci Janez Kuhar iz Sovinje Peči 5, Anton Trebušak iz Trobelnega št. 4, Anton Plahuta iz Markovega št. 2. Kronist navaja, da je doma primanjkovalo delovnih moči za košnjo in druga kmetijska opravila, država je zaplenila kotle za kuhanje žganja, cene živil in potrebščin so zelo narasle, shajale so nekako le družine, ki so dobivale podporo, ostalim pa je bilo sila težko.

Leta 1916 je vojna divjala z vso silo, v hudih bojih na italijansko-tirolski meji in na Krasu je junija župnija izgubila gospodarja in družinskega očeta Franceta Hribarja s Sel št. 6, ki je zapustil vdovo in pet otrok. Pokopan je v Monte Cadeira pri Asiagu. Na Krasu je padel zadet od granate Janez Trebušak, cerkveni ključar in posestnik, doma z Žubejevega št. 4, zapustil je ženo in deset otrok. Bil je na bojiščih v Srbiji, potem v Galiciji in slednjič na soški fronti, kjer je pokopan na doberdobski planoti. Leta 1916 so bili v vojno vpoklicani vojaki, rojeni leta 1898. Leta 1917 so tik pred praznikom sv. Neže izvedeli, da gre v vojaške namene veliki zvon iz cerkve na Selih: »VitaM Agnet lo Chrsto Di Catae Solanlo Cantabo (1860)«. Ob padcu na tla je zvon poškodoval voz, na kamniški kolodvor so ga odpeljali šele 4. februarja. Prizaneseno ni bilo niti malemu zvonu.

Podgorje

V registru kulturne dediščine najdemo za pokopališče z evidenčno številko dediščine 25374 opis: »Pokopališče je okoli cerkve sv. Nikolaja in na pobočju južno pod njo, pod hribom Golaš. Spomenik padlim v prvi svetovni vojni je na najvišji terasi pokopališča, južno od glavnega vhoda v cerkev, nad stopnicami.«

Na spomeniku, ki ima obliko kamnite piramide, je napis: ŽRTVAM VOJNE 1914–1918. Vkllesana so imena štirinajstih padlih vojakov: BERGANT ANTON *1879 †1918, BENKOVIČ FRANC *1898 †1917, JERAJ IVAN *1890 POGREŠAN, JUTERŠEK MATIJA *1875 †1917, JENČIČ FRANC *1897 †1916, MALI ANTON *1895, SVETELJ JERNEJ *1893 †1915, SVETLIN ANTON *1883 †1914, SVETEC JANEZ *1875 †1920, SVETEC ANDREJ *1881 †1915, SVETEC LOVRENC *1889 †1919, ULČAR JANEZ *1892 †1915, JEREB JOŽEF *1876, VIDIC FRANC *1902 †1923.

Spomenik je vitka piramida iz apnenčaste ga kam-

Podgorje pri Kamniku – spomenik žrtvam 1914–1918 (Foto: Renata Pamič, ZVKDS, OE Kranj)

na, visoka približno 300 cm, položena je na nekoliko širšo, nizko kamnito trikotno bazo, okoli katere je bel pesek. Celoto obdajajo kamniti robniki in devet stebričev, povezanih z verigami. Napisi, ki so bili prvotno pozlačeni, so danes obarvani s črno barvo. Pred piramido je klesana kamnita vaza.

Na tretji stranici piramide je posvetilni verz: »NIČ NI BOGU DALEČ IN ZNANO MU JE MESTO, KJER NAS BO K ŽIVLJENJU OBUDIL! AVG. CONF. IX-II«

Mekinje

Na steni zvonika ob mekinjski cerkvi Marijinega vnebovzjetja je vgrajena spominska plošča iz temnega granita s 25 vklesanimi imeni padlih in pogrešanih z območja takratne občine Mekinje, od tega sedemnajstih padlih in osmih pogrešanih. Spominska plošča je vgrajena v pravokoten kamnit okvir. V vrhnjem delu ima okvir profiliran polkrožen zaključek, v katerega je vklesan enakokraki križ, simbol vere, trpljenja in vstajenja. Na vertikalah kamnitega okvira je obojestransko vklesan in pozlačen bajonet, ki ga prekrija palmova vejica. V zgornjem delu napisne plošče je centralno vklesano posvetilo »ŽRTVE SVETOVNE VOJNE 1914–1918 IZ OBČINE MEKINJE«. Pod vklesanimi in pozlačenimi imeni padlih in pogrešanih je vklesan verz iz sv. Avgušтина: »Nič ni Bogu daleč in znano mu je mesto, kjer nas bo k življenju obudil. AVG. CONF. IX. II«.

V ploščo so vklesana imena padlih: ANTLEJ JERNEJ *1891, DOBOVŠEK JANEZ *1883, DOLENC JANEZ *1891, DOLENC FRANC *1883, HOČEVAR ALOJZI *1891, JERŠE FRANC *1883, KOŠIR FLORIЈAN *1890, KRT GENEROZ *1897, LEGEDIC JANEZ *1881, MARINŠEK FRANC *1893, PIRC FRANC *1895, SITAR GENEROZ *1896, SUŠNIK FRANC *1884, TREBUŠAK GENEROZ *1896, VRHOVNIK FRANC *1898, WEINWURM JANEZ *1892, ZLATNAR MELHIЈOR *1894.

Mekinje – spominska plošča žrtvam vojne 1914–1918 iz občine Mekinje (Foto: Renata Pamič, ZVKDS, OE Kranj)

Vklesana imena pogrešanih so: BURJA ALOJZIJ *1894, DOLENC EDVARD *1893, GERBIČ FRANC *1880, GOLOB FRANC *1893, PLAHUTNIK FRANC *1895, ŠKRBINC JOŽEF *1895, TRAVEN JANEZ *1882, ZAMLJEN VALENTIN *1892.

Na družinskem nagrobniku Hočevarjeve družine na mekinjskem pokopališču je vklesano ime Alojzija Hočevarja, rojenega 4. 7. 1891, padlega 26. 9. 1918. Čeprav je njegovo ime na skupni spominski plošči, je družinski nagrobnik s popolnimi podatki o padlem pomemben demografski podatek, ki tudi po sto letih omogoča nadaljnje raziskovanje in tako prispeva k ohranjanju terenskih evidenc in zgodovinskega spomina.

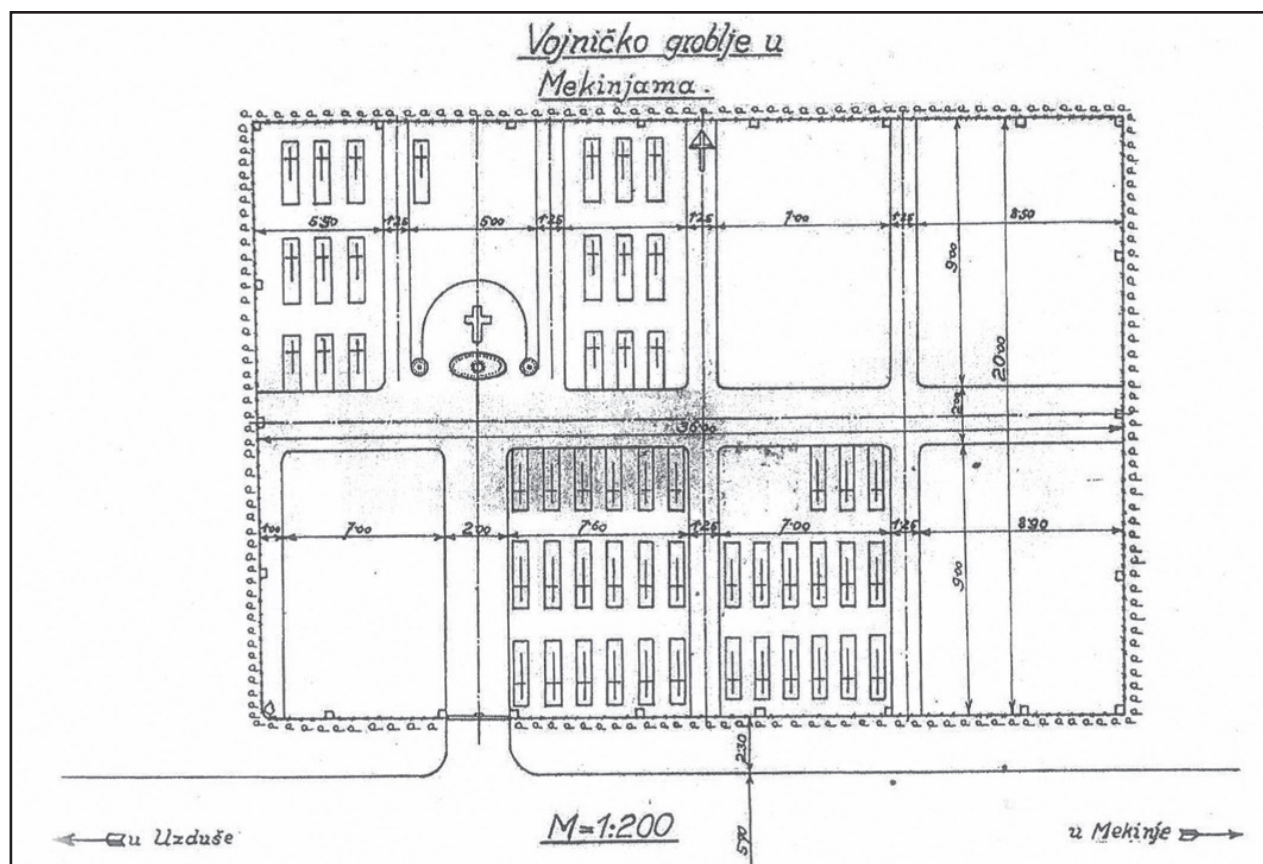
Mekinje – vojaško pokopališče

Vojaško pokopališče je ob cesti Mekinje–Zduša na parceli 25/2, k. o. Mekinje, nedaleč od mekinjskega samostana in meri 698 m². Na njem so pokopani vojak, ki so bili ranjeni v prvi svetovni vojni in so umrli v vojaški bolnišnici v Mekinjah. Pokopališče je nastalo leta 1916/1917. Ohranjen je originalen načrt z razporeditvijo grobov. Vojaško pokopališče je bilo 13. 7. 1925 predano v skrb takratni Občini Mekinje, kar dokazuje naslednji zapis:

»Zapisnik izvršen prilikom predaje vojnič kog groblja u Mekinjama 13. 7. 1925. Na osnovu naredjenja Gospodina Ministra Vojske i Mornarice JG broj 6608 od 12. juna 1925. godine i rešenja Gospodina Ministra Vera Vbroj 1854/25 predali smo opštini Mekinje (primili smo od barutane v Kamniku) vojničko groblje u Mekinjama na dalje čuvanje i staranje u smislu čl. 5

zakona o uredjenju naših vojničkih groblja in grobova u našoj otadžbini in na strani i to: Površina groblja iznosi 36 × 20 = 720 kvad. metara (sedamstovadeset kvadratnih metara). Groblje je ograđeno sa bodlikovom žicom i živom ogradom od cipresa i gabra; ima 52 grobova sa 52 krstova i 52 limanih tablica sa natpisima. Ovaj je zapisnik izradjen u duplikatu, jedan zadržat kao dokumenat izdavanja kod uprave barutane u Kamniku i drugi je predat opštini Mekinje na upotrebu. U Kamniku 13. jula 1925. godine. Primio: Županstvo Mekinje 27. 7. 1925, Fr. Iskra, župan. Predali: Članovi komisije. Adm. kapetan I. kl. ekon. struke, poročnik, pporočnik art. tehn. struke.« (Vir: Register vojnih grobišč)

Iz navedenega zapisnika je razvidno, da sta bila na grobovih 52 ranjencev, vojakov avstro-ogrške vojske, ki so umrli v vojaški bolnišnici v Mekinjah, križ in tablica z napisom. V registru vojnih grobišč so znana tudi njihova imena: Bahut Mihalyi; Barasin Varo †16. 12. 1917 (B. H. Fj. 6); Bilek Franc †12. 07. 1917 (J. R. 100); Bohmitto Alois †13. 10. 1917 (J. R. 26); Borousky Ferdinand †24. 09. 1917 (Sch. 21); Cakarun Simon; Dirabl Peter †03. 08. 1917 (J. R. 6); Dusek Josef; Fekata Janos; Grasz Janos; Hajral Franz †13. 09. 1917 (Sch. R F. 57); Hamniak Wasyl †19. 05. 1917 (J. R. 24); Hanezar Grigori †04. 05. 1917 (J. R. 41); Hefan Damian; Hipanovič Dane †08. 07. 1917 (J. R. 79); Hojč Derč; Ifapanko Franz †19. 11. 1917 (J. R. 3); Ivalija Laszbo †09. 03. 1917 (Hir. 12); Iztanek Aleksander †24. 04. 1917 (J. R. 39); Jakobno Jakob †22. 01. 1917 (J. R. 80); Jga Johann †11. 10. 1917 (J. R. 37); Kalaba Pero †14. 10. 1917 (B. H. 8); Kebemej Leon †08. 05. 1917 (J. R. 41); Kenjalo Milan; Kis Peter †30. 01.

Mekinje – ohranjeni načrt vojaškega pokopališča (Vir: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Register vojnih grobišč RS)

1917 (J. R. 46); Kiss Layos †19. 03. 1917 (J. R. 48); Kolnudžič Anton; Krupa Johann †29. 08. 1917 (J. R. 10); Kseravlyndi Cauto †04. 10. 1917 (J. R. 61); Landor Frisch †31. 07. 1917 (Hir. 1); Lievaro Franz †24. 10. 1917 (D. J. R. 2); Majtko Josef †25. 09. 1917 (J. R. 10); Marosan Georg †12. 05. 1917 (J. R. 39); Mate Janos †06. 03. 1917 (Hir. 32); Mihalyi Demeter †10. 03. 1917 (Hir. 12); Panič Medo; Richter Hausich †27. 09. 1917 (J. R. 99); Richter Otto †03. 10. 1917 (D. F. B. 3); Romanik Srakop †17. 08. 1917 (J. R. 30); Rosa Hermann †08. 11. 1917 (G. A. R. 20); Rosic Jovo †02. 12. 1917 (Ldst. Pr. 21); Schmidt Josef; Skroban Ivan †22. 3. 1917 (J. R. 96); Tat Simon †02. 12. 1917 (J. R. 64); Toifl Alois †23. 3. 1917 (Hir. 21); Totk Barlaban †30. 07. 1917 (Hir. 112); Tusb Josef †31. 07. 1917 (Schutz. 28); Udovc Josef †06. 03. 1917 (J. R. 45); Vavoro Janos; Vigyas Janos †11. 04. 1917 (Hir. 20); Vjionskovsky Felix †21. 05. 1917 (J. R. 117); Wadiak Tomas †30. 03. 1917 (J. R. 41).

Pokopališče je bilo leta 1957 preurejeno v park in je označeno le s centralnim križem in s spominsko ploščo. Grobovi so bili poravnani, prostor nekdanjega pokopališča pa urejen v manjših dimenzijah. Ohranjen je originalni načrt z razporeditvijo grobov.

V registru vojnih grobišč, ki ga vodi Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, je navedena številka 118 pokopanih, od teh je znanih 52 umrlih vojakov, neznanih pa 66. Na spominski plošči na pokopališču je napisano, da je tam pokopanih 109 vojakov avstro-ogrske armade. Vemo le, da je bilo pokopališče zmanjšano, grobovi pa še vedno segajo čez sedanje meje ureditve, zato je pri posegih in rabi mejnih parcel treba to upoštevati in preverjati stanje s sondiranjem. Natančne podatke bi dobili le z detajlnimi raziskavami in izkopavanjem. Vojaško pokopališče nima značilne ureditve, zato bi mu morali vrniti nekdanjo podobo.

Tunjice

V *Tunškem glasu* iz leta 2014 je zapisano, da je bilo iz tunjiške fare mobiliziranih 88 moških, od tega 31 gospodarjev in 57 fantov. Tudi po trije ali štirje iz ene družine. Njim v spomin so tunjiški farani na dan sv. Ane, 26. julija 2014, na pobudo Matevža Vrhovnika in s finančno podporo župnika Jožefa Razingerja odkrili in blagoslovili spominsko ploščo. Ploščo je izdelal kamnosek Rafko Rode s Škrjančevega, okvir zanjo pa Matevž Vrhovnik. Za to priložnost so člani upravnega odbora na stroške Društva samopomoči z vaškimi krovcji, kleparji, zidarjem in pleskarjem obnovili staro mrtvašnico.

Na temni granitni plošči v belem profiliranem okviru je pri vrhu vklesan križ, centrirano pod njim je z velikimi pozlačenimi črkami posvetilo: »ŽRTVAM V SPOMIN«. Pod imeni pa je vklesan napis: »OB STOLETNICI ZAČETKA 1. SVETOVNE VOJNE, 26. 7. 2014 FARANI«.

Ploščo so farani Tunjic ob stoletnici začetka prve svetovne vojne posvetili trinajstim domačinom, žrtvam prve svetovne vojne, pogrešanim, umrlim na bojiščih ali pa doma umrlim takoj po vojni za posledicami vojne. Podatke za spominsko ploščo je zbral vaški kronist Ivan Nograšek. Za lokacijo plošče so izbrali staro mr-

Spominska plošča žrtvam prve svetovne vojne v Tunjicah
(Foto: www.kamnik.si)

tvašnico, na kateri je bila do osamosvojitve Slovenije nameščena spominska plošča šestnajstim padlim borcem in talcem NOV. Po osamosvojitvi Slovenije je bila spominska plošča borcem in talcem NOV umaknjena z lokacije in prenesena na pokopališki zid, na njeno mesto pa je bila nameščena spominska plošča zamolčanim, po vojni pobitim žrtvam druge svetovne vojne. Na stari mrtvašnici sta tako nameščeni spominski plošči, obeleženi z znakom križa in zlato barvo napisa, na pokopališkem zidu pa spominska plošča s simbolom zvezde in rdečo barvo. Obiskovalec pokopališča se zaradi tega nehoti sooči s sporočilom nesmiselne razdeljenosti slovenskega naroda.

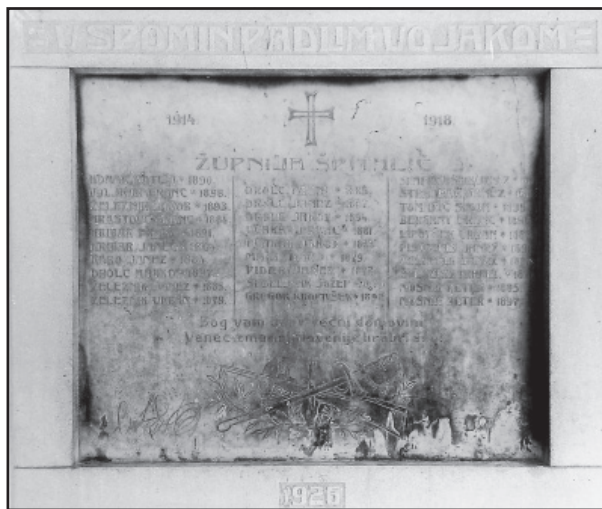
Na spominski plošči padlim v prvi svetovni vojni je poudarjena družinska pripadnost umrlega in tako je poleg priimka, imena in letnice rojstva vklesano še hišno, domače ime. Na plošči so imena žrtev: GRKMAN ANTON - ŠKLETOV 1888-1915, JAMŠEK JANEZ - ZG. ŽGANOV 1878-1919, JAMŠEK FRANC - STREHOV 1880-1918, KLANŠEK JURIJ - SP. KOSIRNIKOV 1882, KOSIRNIK RUDOLF - HRUSTOV 1887, KOŽELJ ANTON - JERUŠEKOV 1891-1918, MOHAR ALOJZ - GMAJNARJEV 1894, MOHAR TOMAŽ - GMAJNARJEV 1895, PIRC JANEZ - PIKOVČEV 1884-1914, REMS JANEZ - JOŠKOV 1895-1919, STELE ANTON - BIRTOV 1888-1915, VRHOVNIK PETER - BOVČOV 1895, TRAVEN ANDREJ - BOBNARJEV 1894-1915.

Špitalič

Leta 1926 je bila ob vhodu v cerkev sv. Antona v Špitaliču v pravokoten kamnit okvir dimenzij 150 × 130 cm nameščena spominska plošča iz podpeškega marmorja velikosti 120 × 100 cm, v katero je kamnoseški mojster I. Novak z Ježice vklesal imena in letnice rojstva devetindvajsetih vojakov, padlih in pogrešanih domačinov v prvi svetovni vojni 1914-1918.

V zgornjo prečko kamnitega okvira je reliefno izkle-

Špitalič – spominska plošča padlim vojakom iz leta 1926
(Foto: Marjan Semprimožnik)

sano posvetilo: »V SPOMIN PADLIM VOJAKOM«, v spodnjo ploskev okvira, v isti kamnoseški tehniki, še letnica postavitve spominske plošče. V zgornji del spominske plošče so osno s poglobljenimi črtami vklesani simbol križa in letnica začetka in konca prve svetovne vojne. Križ je tako simbol vere kot simbol trpljenja padlih vojakov. Pod križem je napis: »ŽUPNIJA ŠPITALIČ«. Imena padlih so razporejena in vklesana v treh stolpcih, ločenih s poglobljeno vertikalno črto. Pod imeni je v dveh vrsticah z malimi pisanimi črkami vklesan verz: »Bog vam daj v večni domovini, Venec zmage Slovenije hrabri sini!«

Pod verzom so s poglobljenimi črtami vklesani najbolj pogosti simboli: puška, sablja, bajonet, vojaški boben, trobenta ter oljčni vejici kot simbol miru. V spodnjem desnem kotu kamnitega okvira je vklesana še signatura kamnoseka.

V spominsko ploščo so vklesana naslednja imena 29 padlih vojakov: HOMAR MATIJA *1890, VOLJKAR FRANC *1898, ŽELEZNIK JAKOB *1893, HRASTOVC FRANC, HRIBAR FRANC *1891, HRIBAR JANEZ *1894, KARO JANEZ *1884, DROLC MARKO *1897, ŽELEZNIK JANEZ *1885, ŽELEZNIK URBAN *1879, DROLC FRANC *1885, DROLC JANEZ *1887, DROLC JAKOB *1894, UČAKAR FRANC *1881, UČAKAR JAKOB *1888, MALI JURIJ *1879, PIDER JANEZ *1872, SEDELJŠAK JOŽEF *1875, GREGOR KROPIVŠEK *1892, SEMPRIMOŠNIK JANEZ *1872, ŠTRAJHAR JANEZ 1883, TOMAŽIČ SIMON *1899, BERGANT FRANC *1896, LIPOVŠEK URBAN *1887, PISTOTNIK JANEZ *1891, ŽELEZNIK JANEZ *1881, ŽELEZNIK MIHAEL *1876, MOŠNIK PETER *1885, MOŠNIK PETER *1897.

Pri pregledovanju družinskih nagrobnikov smo na nagrobniku Klemenov zasledili vklesano ime očeta Franca Učakarja, rojenega 28. 11. 1881, umrlega 19. 8. 1917. Danes imajo tovrstni družinski nagrobniki posebno zgodovinsko vrednost in so že redkost.

Vranja Peč

Na fasadi župnijske cerkve sv. Urha na Vranji Peči je vzdana spominska plošča osemnajstim žrtvam prve svetovne vojne. V sivo marmornato ploščo iz podpeškega kamna, velikosti 80 × 131 cm, so vklesana imena enajstih padlih in umrlih ter sedmih pogrešanih vojakov. Njihova imena so bila prvotno pozlačena, danes pa so obarvana z belo barvo.

Na spominski plošči je napis: »Žrtvam svetovne vojne«, pod njim je vklesan križ, levo in desno od križa pa je v horizontalnem pasu reliefno izklesana oljčna vejica, ki jo z obeh strani zaključuje enakokraki križ. Pod imeni pogrešanih napise zaključujeta reliefno oblikovan venec iz oljčne vejice in posvetilni verz: »POKOPLJITE ME, KJERKOLI HOČETE, LE DA SE ME SPOMINJATE PRI ALTARJU GOSPODOVEM! (Sv. Avg. CONF – IX. II)«.

Med padlimi in umrliimi so napisani: ORAŽEM FRANC *1873 †1915 SRBIJA, VOLKAR PETER *1877 †1916 IT. FRONTA, ZALAZNIK JERNEJ *1895 †1916 IT. FRONTA, BERLEC PRIMOŽ *1875 †1916 IT. FRONTA, VODLAN FRANC *1875 †1916 IT. FRONTA, NARAT JANEZ *1882 †1917 IT. FRONTA, VODLAN NIKOLAJ *1892 †1917 N. GRADEC, KALIŠNIK JAKOB *1884 †1917 PONOVIČE, GOLOB MATEJ *1896 †1918 IT. FRONTA, PODBEVŠEK JERNEJ *1897 †1918 V. LAŠNA, ERDANI FRANC *1888 †1922 CELJE.

Med pogrešanimi so napisani: BRNOT FRANC *1896 GALICIJA SEPT. 1915, GOLOB JOŽEF *1897, VOLKAR MATIJA *1883, VODLAN JAKOB *1877, KOŠIR JANEZ *1874, REVEN URH *1889, SLAPNIK ANTON *1893.

Vranja Peč – spominska plošča žrtvam prve svetovne vojne
(Foto: Gorenjski muzej, www.kamna.si)

ZAKLJUČEK

Namen prispevka je oživiti spomin na žrtve vojne in spodbuditi tako lokalne skupnosti kot lastnike nagrobnikov, da ohranjajo stare nagrobnike z imeni padlih vojakov. Tudi v primeru zamenjave naj se takšni nagrobniki ne odstranijo, temveč se restavrirani predstavijo in varujejo v urejenih lapidarijih, ki bi jih bilo potrebno prostorsko načrtovati na vseh pokopališčih. Le tako se bo stoletni zgodovinski spomin ohranjal. Nagrobniki so priče in dokumenti časa in dragocen vir proučevanja naše zgodovine. Ne kažejo le na starost, tipološko in oblikovno zvrst nagrobnika ali na vrsto kamna in kamnoseško znanje, temveč tudi na zavest, kontinuiteto in dožemanje zgodovinskega spomina ter kulturni nivo prebivalcev neke lokalne skupnosti.

Literatura

Špelca ČOPIČ, 1987: Slovenski spomeniki padlim v prvi svetovni vojni. *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 35. 168–177.

Špelca ČOPIČ, 2000: *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Moderna galerija Ljubljana. 365–366.

Eda STADLER, 1939/1940: Spomenik v Kamniku. *Umetnost – mesečnik za umetniško kulturo*, št. 3, letnik IV. 94–95.

Milena ERBEŽNIK KLANŠEK, 2014: Odkritje in blagoslovitev spominske plošče padlim v prvi svetovni vojni. *Tunški glas*, december 2014, leto 20, št. 1. 14–15.

Viri

Danijel KAŠTRUN, Gradivo iz kronike župnije Sela pri Kamniku.

Fototeka Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj. Interno gradivo.

Registar vojnih grobišč, Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ljubljana.

Registar nepremične kulturne dediščine, Indok center, Ministrstvo za kulturo.

Mrtvi nas uče živeti, 1939: *Jutro*, leto XX, št. 209, Ljubljana, 8. septembra 1939.

Spomenik padlim Kamničanom, 1939: *Slovenec*, leto LXVII, št. 205, Ljubljana, 8. septembra 1939.

Spominska plošča na Vranji Peči, 2015: Digitalna zbirka Mirno vojaki spite večno spanje, Gorenjski muzej. www.kamra.si (dostop 8. 2. 2016).

Ponovno o cerkvi svetega Primoža in Felicijana pri Svetem Primožu nad Kamnikom: Problem datacije oboka

Ena glavnih in prepoznavnih značilnosti gotske cerkve svetega Primoža in Felicijana je zvezdnati obok, ki se dviga nad cerkveno ladjo. V drugi polovici 15. stoletja ga je med prenovo cerkve izdelala kamniška kamnoseška delavnica po vzoru ladje kranjske župnijske cerkve. Točna datacija oboka je kljub letnici na enem izmed sklepnikov raziskovalcem dolga leta povzročala probleme; zapis so brali kot 1459 oziroma kot 1479. Prepričljiv namig na pravilno datacijo oboka predstavlja kranjski deželni grb, ki je prav tako upodobljen na enem od sklepnikov. Atributi, ki obdajajo orla, upodobljenega v grbovnem ščitu, napeljujejo na mlajšo datacijo oboka, saj se je grb po letu 1459 spremenil. **Ključne besede:** cerkev svetega Primoža in Felicijana, cerkvena arhitektura, zvezdnati obok

The star-shaped arch above the nave is one of the most recognized characteristic of the Gothic church of St. Primus and Felician. It was made by Kamnik's stonecutting workshop during the church renovation in the second half of 15th century modeling upon the nave of parish church in Kranj.

The accurate date has caused many problems to the researchers for many years although the year 1459 or 1479 is seen on the keystone. The convincing cue for correct date is presented on the Carniolan coat-of-arms, which is also formed on the keystone. The attributes surrounding the eagle shaped on the shield steer towards the earlier date of the arch because the coat-of-arms was changed after the year 1459.

Key words: St. Primus and Felician church, church architecture, star-shaped arch

1 Uvod

Cerkev svetega Primoža in Felicijana že dolga stoletja stoji na vzpetini pod Veliko planino in je cilj znane romarske in pohodniške poti. Kljub visoki starosti je dobro ohranjena in je živ dokaz, kako se je skozi stoletja razvijalo stavbarstvo in s tem spreminjala slogovna govorica različnih umetnostnih obdobj.

Čeprav bo cerkev uvodoma opisana, prispevek ne bo v celoti natančno predstavil kompleksne stavbne zgodovine in popisal vseh številnih predelav; osredotočil se bo na predelavo v drugi polovici 15. stoletja, s katero je cerkev dobila nov, zvezdnati obok. Točna datacija že dolga desetletja strokovnjakom povzroča težave, saj kljub dataciji oboka na enem od sklepnikov letnice nihče ne zna dovolj točno prebrati.

Pri pregledu literature o primoški cerkvi so se pokazali nekateri namigi in argumenti o točni dataciji.

Namen prispevka ni predstavljati novih izsledkov, ampak zgolj osvetliti izsledke strokovnjakov, ki so jih ti že predstavili v preteklosti, a so nekako ostali spregledani, in jih ponovno argumentirati.

2 Opis cerkve

Romarska podružnična cerkev svetega Primoža in Felicijana stoji pri Svetem Primožu nad Kamnikom na južnem obronku Velike planine. Gre za dvoladijsko cerkev, ki ji je na vzhodu dodan poligonalno zaključen prezbiterij, oba pa pokriva enotna dvokapna streha. Prezbiterij, ki ga na južni strani podpirajo visoki stopnjevani oporniki in obdaja venčni zidec, ki se nadaljuje tudi na zakristiji, ki je koru prizidana na severni strani, je v neskladju z ladjo, saj je osno zalomljen proti severu. Zvonik, ki je rahlo višji od cerkvenega slemena, je prislonjen ob zahodno cerkveno pročelje. V cerkev vodi četvero vrat: s severa in juga v ladjo vodijo trije preprosti in neokrašeni vhodi, eden je pokrit z enostavnim nadstreškom, do južnega portala vodi troje stopnic. Četrty vhod vodi skozi zakristijo v prezbiterij. Svetloba prihaja v stavbno telo skozi velika okna, nekatera okrašena s krogovičji. Ladja je dolga 22,78 in široka 9 metrov, prizidan prezbiterij, ki je širok 6,5 metrov, pa meri v dolžino še dodatnih 13 metrov.

Dolga dvorana, ki je po sredini s štirimi okroglimi stebri razdeljena v dve ladji, je enotna in pregledna. Iz vitkih stebrov se pahljačasto izvijajo rebra, ki se zvezdasto razporejajo po obokih in s figuralno oblikovanimi konzolami opirajo na stene. Vsa stičišča reber so okrašena s figuralno oblikovanimi in okrašenimi sklepniki, ki predstavljajo različne svetnike, med njimi tudi cerkvena zavetnika, in heraldična znamenja, videti pa je mogoče tudi letnico 1459 ali 1479 ter mojstrsko znamenje. Ladja je na južni strani poslikana s prizori iz Marijinega življenja, na severni steni pa je upodobljen poklon Svetih treh kraljev in Marija zavetnica s plaščem oziroma *Slika nadlog*.

Tristrano zaključen ter tri traveje in pol dolg prezbiterij je dokaj širok in je višji od ladje. Sistem reber, ki spominja na poenostavljen zvezdnati preplet oziroma rombasto oblikovan prostor, se na stenah opira na figuralno oblikovane konzole, od katerih je na eni videti letnico 1507. Tako kot v ladji so tudi v prezbiteriju stičišča reber okrašena s sklepniki.

Na zahodnem delu južne ladje ob prvem stebri je prosto stoječ kamnit oltarni baldahin kvadratnega tlorisa, s štirih strani zaključen s šilastimi loki, ki so okrašeni s cvetličnimi ornamentami, vogali pa se podaljšujejo v fialne nastavke. Vrhnji rob baldahina je okrašen z zobatim motivom. Rebrasti obok arhitekture je poslikan s cvetličnim in sadnim okrasjem.

3 Opredelitev avtorstva, časa in okoliščin nastanka cerkve

Cerkev se prvič omenja leta 1380, ko je oglejski generalni vikar Jurij kamniškemu župniku Janezu odgovarjal na poročilo o dogodku, ko so ljudje iz bratovščine cerkve sv. Primoža po župnikovem mnenju onečastili cerkev. (Otorepec 1985: 37) Vendar začetki cerkve niso v 14. stoletju, temveč v 11. stoletju. (Cevc

¹ Diplomirani slovenist in diplomirani umetnostni zgodovinar.

1985: 66)² Ta romanska cerkev je bila enostavnih oblik. Preprosto pravokotno ladjo je pokrival raven lesen strop, vendar obstaja tudi možnost, da je bilo ostrešje odprto. Oltarni prostor na vzhodu je bil rahlo trapezastega tlorisa. Cerkev je bila postavljena na živo skalo, ki je bila pred gradnjo izravnana. Pri tem so del skale ohranili in jo obklesali v obliki klopi vzdolž severne ladijske stene ter tako pridobili del cerkvene opreme. Ostanek stare romanske cerkvice je zazidano romansko okno z lesenim okvirjem v zunanji severni ladijski steni.³ Podobna okna bi lahko pričakovali tudi v neohranjeni južni steni.⁴ Okoliščine nastanka zgodnje cerkve niso pojasnjene.⁵

V prvi polovici 13. stoletja je ob zahodni stranici zidu nastal poznoromanski prostostoječi zvonik.⁶ Slednji je bil konec 14. stoletja vključen v stavbno telo, ko so cerkveno ladjo zaradi pridobitve prostora za vernike podaljšali proti zahodu in jo rahlo povišali. Prezbiterijski niso spreminjali, so pa hkrati cerkev okrasili s freskami, ki jih lahko pripišemo krogu severnoitalijanskih (furlanskih) mojstrov. (Cevc 1965: 37–38; Cevc 1985: 68; Stele 1965: 48)

Iz istega časa izhaja tudi listina, datirana z 9. julijem 1397, ki sporoča, da je papež Bonifacij IX. podelil privilegij podeljevanja odpustkov na določene cerkvene praznike skozi leto romarjem, ki bi izpolnili določene verske pogoje in prispevali za popravilo in zidavo. Cerkev je v listini označena kot kapela, posvečena pa je sv. Primožu in Felicijanu. (Stele 1929: 160–161; Steska 1916: 1–2) Denarna sredstva za podaljšanje cerkve so se torej zbirala tudi s pomočjo prispevkov vernikov in podeljevanja odpustkov.

V Kamniku se je sredi 15. stoletja organizirala stavbarska in kamnoseška delavnica. Ta je v tretji četrtini 15. stoletja izvedla širitev cerkve proti jugu, tako so oblikovali dvoladijsko dvoransko cerkev. Hkrati so odstranili prvotni prezbiterijski ladjo podaljšali na njegovo prvotno dolžino. Edino razmejitev med prostorom za vernike in oltarnim delom je tako določal le za stopnico dvignjen korni del. (Šerbelj 1995: 27–28) Iz istega obdobja je tudi sklepnik v severni ladji z letnico, ki kaže na datacijo nove ladje. Različna branja letnice

napeljujejo na različne razlage nastanka; tako so napis brali kot leto 1459, 1472, 1479, dopuščena pa je bila celo letnica 1452. (Cevc 1955: 115; Stele 1925: 43–49; Štefanac 1995a: 86; Šerbelj 1995: 43)

Iz časa gradnje dvoladijske cerkve izhaja listina, datirana s 23. marcem 1475, ki namiguje, da je opremljanje cerkve trajalo daljše obdobje. Ta vsem vernikom, ki bi cerkev obiskali ob določenih cerkvenih praznikih in se spovedali, podeljuje 100 dni odpustkov. Te pa bi dobili tudi tisti, ki bi popravili cerkveno zidovje in cerkev opremili s knjigami, kelihi, svečniki in drugim okrajsjem. (Steska 1916: 2) Cerkev očitno sredi sedemdesetih let 15. stoletja še ni bila povsem opremljena, kar pa ne pomeni, da ni bila dokončno obokana. Cerkev je bila posvečena 9. septembra 1492. Posvetitev je opravil koprski škof Jakob Vallaressi, ki se je v teh dneh ravno mudil na Kamniškem zaradi vizitacijske naloge v imenu oglejskega patriarha in so njegov obisk izkoristili za posvetitev cerkve. Kot cerkvena patrona se izrecno omenja sveta Radegunda. Svetnica pa ni dolgo ostala zavetnica cerkve, saj se 31. marca 1498 cerkev ponovno imenuje po svetem Primožu in Felicijanu. (Steska 1916: 2; Šerbelj 1995: 45–46)

Na začetku 16. stoletja je bila cerkev okrašena s kakovostnimi freskami. Severno steno je leta 1504 z motivom pohoda in poklona Svetih treh kraljev ter s *Sliko nadlog* poslikal kamniški slikar Vid, imenovan tudi Mojster Kranjskega oltarja. Prav tako je isti mojster s poslikavami iz Marijinega življenja poslikal tudi južno steno.⁷

Leta 1507, kar dokazuje tudi letnica na napisnem traku angela na konzoli obočnega pilastra, je ista kamnoseška delavnica, ki je izvedla cerkveno ladjo, zgradila mogočen prezbiterijski cerkve, pri čemer je morala predreti ravno vzhodno steno ladje. Prezbiterijski je delo šibkejšega naslednika mojstra iz kamniške delavnice, ki je delo najbrž predal že pred koncem 15. stoletja. (Cevc 1985: 69; Šerbelj 1995: 43)

V prvi polovici 18. stoletja, v času službovanja kamniškega župnika Maksimilijana Leopolda Raspa, so pri Svetem Primožu potekala določena dela. Poleg že obstoječega zvonika je bil sezidan baročni samostoječi zvonik. V cerkvi pa je bil postavljen pevski kor, oknoma v zahodnih travejah pa sta bila zazidana šilastoločna sklepa. Prav tako so bila barokizirana okna v prezbiterijski. (Šerbelj 1995: 108; Adamič 2000: 236)

4 Obok – vzori in kamniška kamnoseška delavnica

Največja arhitekturna odlika cerkve svetega Primoža in Felicijana je estetska dovršenost prepletenege zvezdnatega oboka v kombinaciji s sklepniki, ki se opira na vrsto okroglih stebrov z rastlinsko okrašenimi kapiteli.

Da se je omogočila gradnja oboka, so stavbarji zgradbo razširili. Pri povečanju pa so morali upoštevati omejitve. Tako je na zahodu stal zvonik, širjenje proti severu pa je omejevala stena ladje, ki stoji na živi skali, kar bi zahtevalo precej truda in naporov. Cerkev

- 2 Marijan Zadnikar je tezo o nastanku prve cerkve leta 1982 postavil v 12. stoletje, dopustil pa je tudi možnost, da bi nastala do sredine naslednjega stoletja. Skliceval se je na Cevčev članek, ki je izšel kmalu po opravljenih restavratorskih delih v cerkvi v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Cevc je kasneje svojo domnevo popravil. (Zadnikar 1982: 311; Cevc 1965: 40)
- 3 Okno je leta 1951 med sondiranjem odkril Marijan Zadnikar. (Zadnikar 1982: 308–311)
- 4 Med omembe cerkve v kontekstu romanike lahko štejemo tudi Viktor STESKA, 1939/1940: *Romanske cerkve na Slovenskem. Zbornik za umetnostno zgodovino* XVI. 85–89; Marijan ZADNIKAR, 1959: *Romanska arhitektura na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 5 Emilijan Cevc je sprva domneval, da je nastanek cerkve pogojen z grofi Andeškimi, s kamniškimi zemljiškimi gospodi, ki bi s seboj z Bavarske prinesli tudi motiv kvadratnega prezbiterijskega. Ta domneva se po spremembi datacije v 11. stoletje ni izkazala za pravilno, saj so grofje prišli v Kamnik šele v 12. stoletju. Drugo možnost za nastanek je Cevc iskal v gornjegrajskem samostanu, vendar se mu ta teza ni zdela verjetna. (Cevc 1965: 40–41; Cevc 1985: 66–67)
- 6 Teza, da sta zvonik in cerkev nastala istočasno, ne drži, saj se načina gradnje severne cerkvene stene in zvonika popolnoma razlikujeta. (Šerbelj 1995: 21)

7 O freskah v cerkvi je bilo povedanega že veliko. O njih je pisal že France Stele (Stele 1929; Stele 1937; Stele 1935), s freskami se je intenzivno ukvarjal tudi Tomislav Vignjevič (Vignjevič 1989: 19–27; Vignjevič 1996). Freske pa je obravnaval tudi Jure Mikuž (Mikuž 1999).

Pogled na južno cerkveno ladjo in zvezdnati obok (Foto: Jure Černevsšek)

so razširili na južno stran, nova širina brez zunanjih opornikov, ki jo je med drugim pogojeval teren, je narokovala dvoladijsko strukturo prostora. Tovrstna oblikovanost prostora ni bila redkost pri širokih cerkvah z ravnimi lesenimi stropi ali prezidanih in razširjenih cerkvah; stavbeniki so z dvoladijskim prostorom reševali nastale probleme. (Šerbelj 1995: 27) Novonastali stavbni koncept se prilega romarskim potrebam. (Kornelj 1973: 225)⁸

Motiv osemrogljne zvezde, ki je udejanjen v sveto-primoški cerkvi, je zaslediti v dvoranski župnijski cerkvi svetega Kancijana v Kranju. Naročilo je izpeljal t. i. Mojster Kranjskega ladijskega oboka, ki je po letu 1452 postavil obok. Ta je sestavljen iz osemrogljnih zvezd, katerih rebra slonijo na štirih oktagonalnih stebrih, v stenah pa na služnikih in konzolah. Vsa stičišča reber klinastega profila so okrašena s figuralnimi sklepniki. (Peskar 1999: 46–48) Težje je določiti zgornjo časovno mejo; skrajna meja za dokončanje kranjskega oboka in gradnje je leto 1460, ki predstavlja nastanek fresk na oboku. (Štefanac 1995: 81) Kranjska župnijska cerkev je ključni spomenik med dvoranskimi cerkvami 15. stoletja na Gorenjskem. S postavitvijo oboka v petdesetih letih je cerkev postala ideal gorenjske dvoranske cerkve in velik vzor za vrsto stavb na

Gorenjskem, kot zgled pa je segla tudi na Dolenjsko in Notranjsko. (Štefanac 1995: 80)

Isti mojster (oziroma delavnica) je obok (ter prezbitrij s stransko kapelo) izpeljal tudi v župnijski cerkvi svetega Petra v Radovljici. Ladjo dvoranske cerkve z dolgim korom, prav tako kot v Kranju, pokriva zvezdasta obočna shema s plastično oblikovanimi sklepniki, konzolami in kapiteli. Obok se glede na letnico na pročelju datira v leto 1495, medtem ko je prezbitrij, sicer delo istega mojstra, starejši, najzgodnejša datacija se postavlja okoli leta 1460. (Peskar 1999: 48–49) Cerkev ima sicer tudi vzdolžna rebra, ki ponovno poudarjajo razmejitev med ladjami. (Štefanac 1995: 80)

Zadnje delo na Gorenjskem, ki je povezano z Mojstrom Kranjskega ladijskega oboka, je župnijska cerkev svetega Jakoba v Škofji Loki. Ladja je, sodeč po letnici na enem od obočnih polj, datirana v leto 1471, prezbitrij, zvonik in kapela na vzhodni strani pa v prvo tretjino 16. stoletja. Tudi tu imamo opraviti z dvoransko stavbo, kjer rebra zvezdastega oboka počivajo na stebrih; ti so tu razporejeni v treh parih. Stičišča reber so tudi tu dekorirana s sklepniki v obliki figur, rozet in grbovnihih ščitkov. Poleg omenjenega mojstra pa je tu, glede na mojstrski znak na sklepniku oboka, deloval tudi mojster, ki je pustil sledi svojega dela v župnijski cerkvi svetega Mihaela v Mengšu. Ta je v Škofji Loki najverjetneje poskrbel za ladijsko lupino. (Peskar 1999: 50–53) Ker na ladji ni videti, da bi bila zgrajena v več fazah, dva mojstra pa na isti stavbi po takratnih stavbarskih pravilih nista smela delovati hkrati, lahko sklepamo, da je v zelo kratkem času prišlo do zamenjave mojstra. (Štefanac 1995: 84)

Skoraj vse pomembne gradbene naloge tretje četrtine 15. stoletja se vežejo na mojstra, ki je obokal ladjo kranjske cerkve. Kot pravi Robert Peskar, njegov formalni jezik temelji na poznogotskih arhitekturnih principih, ki so jih v slovenskih deželah ob koncu 14. in v prvi četrtini 15. stoletja uveljavili izšolani mojstri iz nasledstva Petra Parlerja⁹. Ti so ustvarili tudi delavniško kontinuiteto, pri čemer se šolska razmerja in gradbena praksa gotovo niso bistveno razlikovali od položaja na takratnih evropskih gradbiščih. Šolo, ki jo je s svojim delovanjem ustvaril Mojster kranjskega ladijskega oboka, odlikuje enovit in izviren formalni izraz. (Peskar 1999: 53–54)

Obok cerkve pri Svetem Primožu je izpeljala kamniška stavbarska in kamnoseška delavnica. Ta je delovala pod vodstvom stavbarja, ki se je izučil ali pa vsaj zgledoval pri stavbarjih, ki so sezidali prezbitrij radovljiške župnijske cerkve, ladji kranjske in škofjeloške župnijske cerkve ter še mnogih drugih in katerih stavbni ideali so se opirali na češke (praške) arhitekturne vzore. Delavnica je prevzela tip dvoranske cerkve z zvezdnatorebrnimi oboki, ki jih podpirajo vitki stebri. Poseben dodatek tej arhitekturi so že omenjeni figuralno okrašeni sklepniki in konzole. (Cevc 1985: 68–69) Posamezne elemente stilnih značilnosti sklepnikov kamniške delavnice (shematizirane vzporedne cevaste gu-

8 Ivan Kornelj se je s cerkvijo ukvarjal že v svoji doktorski disertaciji, o njej pa je pisal tudi v knjigi o gotski arhitekturi iz zbirke *Ars Sloveniae* (Kornelj 1965; Kornelj 1969). V obeh primerih je prišel do istih ugotovitev, pri čemer se je med drugim naslonil na Steletove ugotovitve (Stele 1938: 1–43).

9 Peter Parler je bil nemški poznogotski arhitekt, ki je s številnimi novimi arhitekturnimi rešitvami nakazal razvoj nemške arhitekture v 15. stoletju v smeri domiselno stopnjevanje dekorativnosti ter raziskovanja interakcije čim bolj enovitih prostornin in stavbne lupine. (Germ 2011²: 87)

be, rastlinski okras, narativni karakter) se že kažejo na posameznih sklepnikih ladje v Škofji Loki. (Peskar 1999: 51) Bolj kot po arhitekturnih značilnostih dela kamniške delavnice razlikujemo ravno po značilnostih kamnoseškega okrasja konstruktivnih členov. (Komelj 1973: 225)

Kamniška stavbarska in kamnoseška delavnica se je konstituirala in razmahnila ob gradnji kamniške župnijske cerkve. Emilijan Cevc domneva, da Kamnik, ki je bil tedaj v največjem kulturnem in gospodarskem razcvetu, ne bi hotel zaostajati za Kranjem in Škofjo Loko in bi si v 15. stoletju omislil novo župnijsko cerkev. Sodeč po Valvasorjevem opisu cerkve, ki naj bi imela kar deset oltarjev, in njegovi risbi, se domneva, da je bila prvotna gotska kamniška cerkev dvoranskega tipa in je imela tri ladje. (Cevc 1985: 69)¹⁰ Delavnica je v mestu zgradila tudi več meščanskih hiš in danes neohranjeno mestno hišo. Sodelovala pa je tudi pri prenovi z obokanjem zgornje kapele na Malem gradu, njeno delo pa je tudi cerkvica nad cerkvijo svetega Primoža in Felicijana – cerkev svetega Petra. (Lesar 2001: 13–14)

Zaradi domače delavnice je bil načrt širitve cerkve zastavljen širokopotezno, vendar so pri gradnji morali upoštevati omejitev v obliki zahodnega zvonika in severne ladijske stene, ki stoji na živi skali. Tako so cerkev razširili na južno stran; nova širina cerkvenega prostora je, zlasti zato ker je brez zunanjih opornikov, narekovala dve ladji; teža zvezdastega oboka se je razporedila na stene stavbe in na stebre, postavljene v osi prostora. (Šerbelj 1995: 27–28)

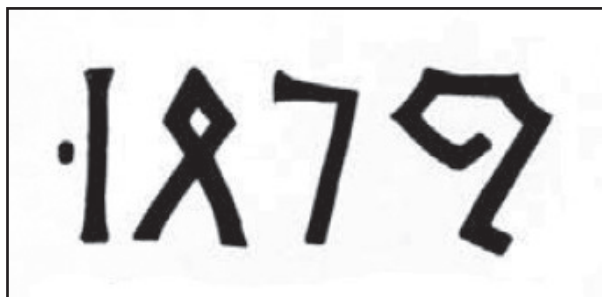
Ista delavnica je leta 1507 postavila petosminske zaključne prezbiterij na vzhodnem delu cerkve. Prezbitrij je rahlo osno zalomljen proti severu, čemur je morda botroval teren. Temu v prid govorijo tudi oporniki na južni zunanji strani; vzhodni del krepijo le dekorativni pilastri. Prezbitrij je dolg tri izjemno ozke obočne pole in pol, zaključuje pa ga rombasto paralelni obok, katerega rebra potekajo neprekinjeno po vsej širini. Nosilci oboka ne korespondirajo zunanjim opornikom. Skupaj z gradnjo prezbitrija je bil verjetno spremenjen tudi obok v skrajno vzhodni travеji, kjer se prilagajata slavoločni odprtini. (Štefanac 1995a: 86–87; Komelj 1973: 225–226) Prav tako kot na ladijskem oboku so tudi tu na stičiščih reber sklepniki. Ti (in tudi celoten prezbitrij) naj bi bili delo šibkejšega naslednika mojstra iz kamniške delavnice. Slednje je vidno v degeneriranem okrasu sklepnikov, ki so oblikovani bolj ploskovito in linearno kot sklepniki v ladji. (Cevc 1955: 120–121)

4.1 Problem datacije oboka

Največ težav strokovnjakom povzroča letnica na sklepniku v levi ladji, ki datira postavitev oboka. Sprva so jo brali kot 1452 ali 1472. Leta 1925 je France Stele na podlagi različnih primerjav in epigrafskih raziskav ugotovil, da zadnji dve številki predstavljata 5 in 9 ter je letnico prebral kot 1459. Dopustil pa je tudi majhno možnost, da gre za letnico 1479. (Stele 1925:

Sklepnik z letnico (Foto: Jure Černešček)

Prepis letnice s sklepnika (France STELE, 1925: Epigrafične drobtine. Zbornik za umetnostno zgodovino V. 45)

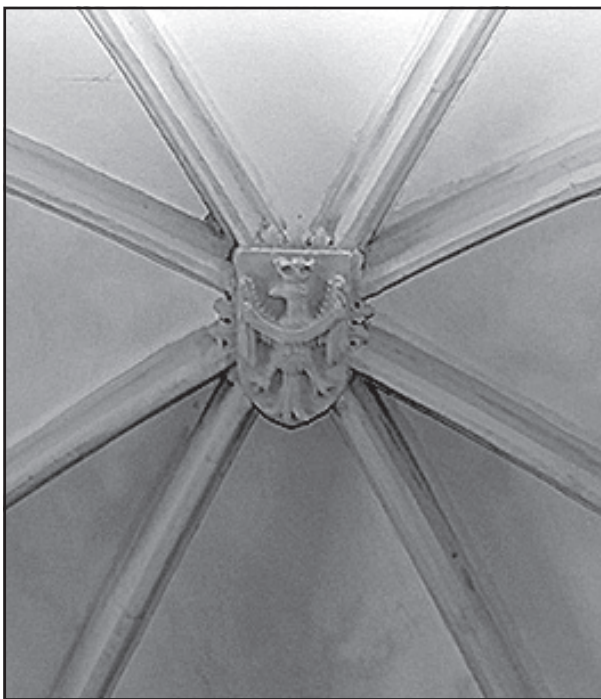
43–47)¹¹ Kasneje je Emilijan Cevc Steletovo analizo ovrgel in v znakih na sklepniku videl letnico 1479, ko je letnico povezal z zgodovinskimi okoliščinami. (Cevc 1955: 115; Cevc 1965: 42) Cevc je sledi o dataciji iskal v kranjskem deželnem grbu, ki ga najdemo na enem od sklepnikov na oboku.

Kranjski grb je bil spremenjen leta 1463 kot zahvala cesarja Friderika III. kranjskim plemičem. Ti so mu leta 1461 priskočili na pomoč, potem ko se je med cesarjem in njegovim bratom Albertom vnel spor zaradi dedovanja po Ladislavu Posmrtniku. Albert je v dedno last dobil Zgornjo Avstrijo, na svojo stran pa je pridobil tudi veljake Spodnje Avstrije, ki bi po pogodbi morala ostati cesarju. Albert je na svojo stran zaradi cesarjeve neodločnosti pridobil tudi Dunajčane, ki so oktobra 1461 začeli oblegati cesarja v njegovem gradu. Med prvimi so prišli na pomoč plemiči s Kranjske in iz Slo-

¹⁰ Del nekdanje gotske cerkve je tudi ohranjen nadvratni reliefni timpanon z motivom *Agnus Dei* (Jagnje božje). Izdelala ga je Kamniška kamnoseška delavnica in je datiran v tretjo četrtino 15. stoletja. (Lesar 2001: 12–13)

¹¹ Stele je primerjal zapis letnice iz cerkve sv. Primoža in Felicijana z zapisom letnice iz prezbitrija cerkve na Kamnem vrhu. Obe je prebral kot 1459 po številnih primerjavah najrazličnejših zapisov števil v letnicah 14., 15. in 16. stoletja. Primerjave je iskal v slovenskem in tudi širšem okolju.

Sklepnik s kranjskim deželnim grbom (Foto: Jure Černešek)

venske krajine.

Friderik III. je kot rimski cesar in kranjski deželni knez v Dunajskem Novem mestu že mesec po dogodkih, 12. januarja 1463, izdal odlok, v katerem je plemičem in deželi kot plačilo in odlikovanje spremenil oziroma »izboljšal« deželni grb.¹² Grb dežele Kranjske je dobil orla s cesarsko krono, ki je dotlej ni imel. Srebrno-rdeče šahirano srpasti pas se je orlu vil samo čez oprsje. Cesar pa je odredil, da pas lahko sega do roba peruti, srebrno barvo šahiranega polja pa nadomesti zlata. Enakega orla je dovolil tudi v šlemnem okrasu.

Na pergamentni listini je vrisan nov deželni grb: na zlatem polju polkrožnega štita je moder orel s cesarsko krono in dvaindvajsetkrat zlato-rdeče šahirano prsno prepono, ki sega od enega roba peruti do drugega. (Serše 2008: 138)¹³

Na omenjenem sklepniku v svetoprimoški cerkvi je videti kranjski grb, ki je že nove, popravljene oblike. Sklepnik sicer ni polikromiran, zato o dataciji ne moremo soditi na podlagi obarvanosti grba. Vendar pa reliefno upodobljen orel že nosi cesarsko krono. Glede na to lahko sklepamo, da dvoladijski prostor gotovo ni bil dokončan leta 1459. Možno je, da letnica predstavlja začetek gradnje, vendar so se potemtakem dela gotovo zavlekla čez leto 1463.

Vendar upodobljen novi kranjski deželni grb govori bolj v prid letnici 1479, zlasti če upoštevamo gradnjo prvih dvoranskih cerkva z zvezdastim obokom. Tako postane kasnejša datacija svetoprimoškega oboka bolj smiselna. Prvi tovrstni oboki so bili na Gorenjskem

postavljeni po sredini stoletja (v Kranju po letu 1452 in v Škofji Loki leta 1471). Tako bi obok pri Svetem Primožu, datiran v šestdeseta leta 15. stoletja, postal najzgodnejši odvod kranjskega zvezdastega oboka. Prav tako se zdi letnica 1479 verjetnejša tudi zaradi slogovnega značaja stavbne plastike, ki se bolj navezuje na produkcijo zadnje četrtine stoletja.¹⁴

Možen namig na datacijo oboka so med drugim tudi vpadi Turkov v te kraje. V poprej omenjeni listini iz leta 1475 beremo, da je cerkvi še precej manjkalo do dokončne opreme, za kar bi vzrok lahko iskali v turških vpadih in oplentvi cerkve. Ti so v teh krajih divjali leta 1471. Opustošili so okolico Kamnika, v Mekinjah pa razdejali in oropali stari samostan klaris ter odpeljali nune. (Simoniti 1990: 54–56) Ni znano, ali so prodrli tudi k Svetemu Primožu, vendar listina hkrati govori tudi o popravilu cerkve, kar lahko tolmačimo kot možnost turškega vpada.

Glede na omenjena zgodovinska dejstva in slogovni značaj cerkve lahko trdimo, da je obok cerkve datiran v leto 1479 in ne v leto 1459. S tem se potrjuje tudi teza in argumenti Emilijana Cevca o kasnejši dataciji cerkvenega oboka, ki pa so ostali spregledani.

Zmeda okoli datacije oboka v cerkvi sv. Primoža in Felicijana je velika. Vendar različna branja kažejo še nekaj. Zgodnejše datiranje v leto 1459 pomeni, da je obok v primoški cerkvi prvi in neposredni odvod zvezdastega oboka kranjske župnijske cerkve, ki je nastal leta 1452. Tako je tudi starejši od oboka v župnijski cerkvi v Škofji Loki (1471). Z zgodnejšim datiranjem bi cerkev pridobila na vrednosti in pomembnosti. Hkrati pa bi se povečala tudi pomembnost kamniške stavbarske in kamnoseške delavnice. Umetnostni zgodovinarji, ki so Kamniku in njegovi okolici blizu, so pogosto zagovarjali starejšo datacijo (z izjemo Emilijana Cevca), eno glavnih besed pri tem pa je imel starosta slovenske umetnostne zgodovine France Stele, ki je med prvimi obok datiral v leto 1459.

5 Namesto zaključka

Cerkev sv. Primoža in Felicijana se pogosto pojavlja v literaturi. Terminološka oznaka spomenika ni bila problematična, večji problem je predstavljala datacija oboka, predvsem umetnostnozgodovinski stroki, ki problema ni dokončno rešila. Zaradi kompleksne stavbne zgodovine so raziskovalci cerkev uvrščali tako v kontekst romanike kot tudi gotike, vendar zaradi polemik okoli oboka prevladujejo obravnave cerkve v okviru gotske umetnosti. (Zadnikar 1982: 308–311; Stele 1938: 1–43) Cerkev je kot gotska stavba obravnavana tudi v Steletovem pregledu slovenske umetnosti. (Stele 1966²)

Bolj intenzivno se je o zgradbi pisalo v šestdesetih letih dvajsetega stoletja, ko so v cerkvi potekala restavracijska dela. V *Varstvu spomenikov* je tako leta 1965 izšlo poročilo o izkopavanjih in novih ugotovitvah ter o čiščenju in restavriranju fresk. (Cevc 1965: 36–46; Stele 1965: 47–52; Mole 1965: 53–60) O cerkvi se je pisalo tudi v sredini devetdesetih let, ko je izšla monografija Ferdinanda Šerbelja.¹⁵ Isti avtor je

12 Listino hrani Arhiv Republike Slovenije.

13 O kranjskem deželnem grbu lahko beremo tudi na slovenskem spletnem portalu o grboslovju *Slovenska heraldika* (www.grboslovje.si/arhivkranjska.php), kjer je objavljena tudi reprodukcija navedene listine. O grbu pa se je med drugim v svoji knjigi razpisal tudi Zmago Jelinčič Plemeniti (Jelinčič 2009: 146–147).

14 S kasnejšo datacijo oboka cerkve na podlagi slogovnih značilnosti se strinja tudi Štefanac (1995a: 86).

15 Hkrati z monografijo je izšel tudi vodnik po cerkvi: Ferdinand

kasneje prispeval tudi geslo o cerkvi za *Enciklopedijo Slovenije*. V devetdesetih je bila cerkev uvrščena tudi v katalog razstave *Gotika v Sloveniji*. Konec desetletja so v prezbitariju odprli barokizirana okna in rekonstruirali poznogotska okna s krogovičji. (Adamič 2000: 235–246) Zadnja obnovitvena dela pa so potekala leta 2013.¹⁶ Cerkev je naredila vtis tudi na različne avtorje knjig o slovenskih cerkvah. Tako je z množico drugih sakralnih stavb naša svoj prostor med sezname najlepših tovrstnih del.¹⁷

Cerkev je bila pomembno romarsko središče, ne le bližnjim Kamničanom, temveč tudi številnim vernikom v širši okolici.¹⁸ Veliko število romanj in romarjev lahko razumemo tudi kot razlog številnih povečanj cerkva. Ravno zaradi širitev, ki so omogočile postavitve ladijskega oboka, cerkev lahko dojemamo kot eno najkakovostnejših in najpomembnejših del gotike na Slovenskem in kot izredno pomemben spomenik tako lokalnega kot tudi širšega pomena.

Seznam literature

Tatjana ADAMIČ, 2000: Rekonstrukcija poznogotskih oken s krogovičji v prezbitariju p. c. sv. Primoža in Felicijana pri Svetem Primožu nad Kamnikom. *Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca* (ed. Alenka Klemenc). Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU. 235–246.

Emilijan CEVC, 1955: Poznogotsko kamnoseštvo v okolici Kamnika. *Kamniški zbornik* I. 111–124.

-- 1962–1964 [1965]: Sv. Primož nad Kamnikom med romaniko in pozno gotiko. *Varstvo spomenikov* IX. 36–46.

-- 1985: Umetnostni vzponi in upadi kamniškega mesta. *Kamnik 1229–1979. Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta* (ed. Jože Žontar et al.). Kamnik: Kulturna skupnost, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo. 65–74.

Tine GERM, 2011²: *Evropska umetnost poznega srednjega veka. Gotska arhitektura in kiparstvo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Grb Kranjske. *Slovenska heraldika. Slovenski spletni portal o heraldiki*. Dostopno na <http://www.grboslovje.si/arhivkranjska.php> (dostop 3. 9. 2015).

Zmago JELINČIČ PLEMENITI, 2009: *Slovenska grb in zastava. Heraldika in veksilologija*. Tržič: Učila International.

Metoda KEMPERL, 2011: *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Gorenjska z Ljubljano*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Ivan KOMELJ, 1965: *Gotska arhitektura v Sloveniji. Razvoj prostora v gotski cerkveni arhitekturi*. Ljubljana (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, tipkopis).

-- 1969: *Gotska arhitektura*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Ars Sloveniae).

-- 1973: *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*. Ljubljana: Slovenska matica.

Marko LESAR, 2001: *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku. Umetnostna in kulturnozgodovinska predstavitev*. Kamnik: Kulturni center.

Jure MIKUŽ, 1999: *Kri in mleko. Sugestivnost podobe I*. Ljubljana: SH – Zavod za založniško dejavnost (Studia humanitatis).

Izidor MOLE, 1962–1964 [1965]: O restavriranju fresk v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom. *Varstvo spomenikov* IX. 53–60.

Božo OTOREPEC, 1985: Iz najstarejše zgodovine krajev v kamniški občini. *Kamnik 1229–1979. Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta* (ed. Jože Žontar et al.). Kamnik: Kulturna skupnost, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo. 33–41.

Robert PESKAR, 1999: *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530) = Architettura gotica nel Goriziano. I «cantieri» (1460–1530)*. Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk.

Franci PETRIČ, 2008: *Slovenske božje poti*. Ljubljana: Družina.

Aleksandra SERŠE, 2008: Grb in zastava dežele Kranjske upošteva je zlasti leto 1916. Deželno stanovske, deželne in narodne barve kranjskega grba in zastave. *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* XXI/1. 137–144.

Vasko SIMONITI, 1990: *Turki so v deželi že. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba.

France STELE, 1925: Epigrafične drobtine. *Zbornik za umetnostno zgodovino* V. 43–49.

-- 1929: *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*. Ljubljana: Umetnostnozgodovinsko društvo.

-- 1935: *Monumenta artis Slovenicae. 1. Srednjeveško stensko slikarstvo = La peinture murale au moyen-âge*. Ljubljana: Akademski založba.

-- 1937: *Cerkveno slikarstvo med Slovenci. 1. Srednji vek*. Celje: Družba sv. Mohorja.

-- 1938: *Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji. Zbornik za umetnostno zgodovino* XV. 1–43.

-- 1962–1964 [1965]: Rezultat čiščenja fresk pri Sv. Primožu nad Kamnikom. *Varstvo spomenikov* IX. 47–52.

-- 1966²: *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih. Kulturnozgodovinski poskus*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Viktor STESKA, 1916: Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom. *Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* VII/1. 1–29.

-- 1939/1940: Romanske cerkve na Slovenskem. *Zbornik za umetnostno zgodovino* XVI. 85–89.

Ferdinand ŠERBELJ, 1995: *Sv. Primož nad Kamnikom*. Kamnik: samozaložba.

-- 1995a: *Sv. Primož nad Kamnikom. Vodnik*, Kamnik: samozaložba.

-- 1998: Sveti Primož nad Kamnikom. *Enciklopedija Slovenije*. 12. Ljubljana: Mladinska knjiga. 395–396.

Samo ŠTEFANAC, 1995: Dvoranske cerkve 15. stoletja na Gorenjskem. *Gotika v Sloveniji* (Ljubljana, Narodna galerija, 1. 6.–1. 10. 1995, ed. Janez Höfler). Ljubljana: Narodna galerija. 80–88, cat. 25–28.

-- 1995a: Sv. Primož nad Kamnikom, p. c. sv. Primoža in Felicijana. *Gotika v Sloveniji* (Ljubljana, Narodna galerija, 1. 6.–1. 10. 1995, ed. Janez Höfler). Ljubljana: Narodna galerija. 86–87, cat. 27.

Tomislav VIGNJEVIČ, 1989: Freske v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom in Mojster Kranjskega oltarja. *M'ars* I/3. 19–27.

-- 1996: *Mojster Kranjskega oltarja*. Ljubljana: Narodna galerija.

Marijan ZADNIKAR, 1959: *Romanska arhitektura na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

-- 1973: *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*. Celje: Mohorjeva družba.

-- 1982: Romanika v Sloveniji. Tipologija in morfologija sakralne arhitekture. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

-- 1985: *Lepote slovenskih cerkva*. Koper: Ognjišče.

ŠERBELJ, 1995: *Sv. Primož nad Kamnikom. Vodnik*. Kamnik: samozaložba.

16 Restavratorski posegi in raziskave fresk sem niso všteti.

17 Naj naštejemo samo nekatere: Franci PETRIČ, 2008: *Slovenske božje poti*. Ljubljana: Družina; Marijan ZADNIKAR, 1985: *Lepote slovenskih cerkva*. Koper: Ognjišče; Marijan ZADNIKAR, 1973: *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*. Celje: Mohorjeva družba.

18 O romarjih in romanjih piše Metoda Kemperl (Kemperl 2011).

Da čas ne zbrše spominov Svilanitove ustvarjalnosti in bridke jeseni

Prispevek prikazuje kronologijo podjetja Svilanit, katerega korenine segajo v Mekinje, kjer je bila leta 1938 majhna mehnična tkalnica žakarskega blaga Svilanit, last Franja Lipovca. Kronologijo podpirajo ključne človeške podobe, ki so Svilanit krmarile od nastanka, nacionalizacije, osamosvojitve do privatizacije, ki Svilanitu počasi, a vztrajno jemlje iz jader proizvodni veter.

Prispevek je tudi lirična izpoved generacije, ki je Svilanit ustvarila in ga »naredila« za drugi dom, in trpka izpoved mlajše generacije delavcev, ki je prišla v urejen dom in bila iz njega, ne po svoji krivdi in volji, pregnana.

Prispevek opisuje Svilanitovo skrb za delavce, predvsem tiste dobre prakse, ki so bile edinstvene in namenjene samo klenim in do zadnjega vdanim Svilanitovim delavcem.

Je pa tudi osebna izpoved avtorice prispevka, tiste generacije delavcev, ki je prišla v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja v urejeno podjetje Svilanit, skrbela v njem za dobro počutje delavcev in kadre ter se od njega poslovila, kot bi se morali posloviti vsi, ki so Svilanitu dali najboljše.

Ključne besede: Svilanit, d. d., Svilanit Svila, d. o. o., kronologija podjetja, skrb za delavce

The article presents the chronology of the factory Svilanit. Original roots went back to 1938, when there was a small jacquard weaving mill owned by Franjo Lipovec in Mekinje.

The chronology is supported by significant people who steered the factory on its way from the beginning, nationalization, attainment of independence, to the privatization a company which persistently weakens the production.

On one hand it is the lyric declaration of the generation which established a company Svilanit and gave a good example how to care for vigorous and devoted workers and on the other hand the bitter declaration of younger workers who came to well-regulated home and were expelled from there not by their fault or will.

It is also the author's personal declaration, who belongs to the generation that came to well-regulated factory at the beginning of 70s in the 20th century. She took care for workers' and officials' well-being. She parted from Svilanit in such a manner as all devoted workers should have parted.

Key words: Svilanit, stock company, Svilanit silk Ltd, enterprise chronology, care for workers

Na pot Svilanitovi zgodbi v treh poglavjih

Prispevku, ki sledi, je v *Kamniškem zborniku* odmerjenih le nekaj strani. Zato se trudim kar najbolj racionalno in hkrati emocionalno (z očmi delavke, s šestintrideset let in pol dela v Svilanitu) popisati spo-

Logotip, ki je več kot četrto stoletje obeleževal Svilanitove izdelke.

mine Svilanitovega »otročstva«, njegovega »odraščanja«, »zorenja«, njegovega ustvarjalnega obdobja in njegove »jeseni«, ki, vsaj kar zadeva proizvodnjo in v njej zaposlene, ugaša. Vse z namenom, da čas ne zbrše spominov in z njim cele generacije delavcev, ki so Svilanit ustvarile in tudi izgubile.

Pri obujanju spominov sem si pomagala s starim tovarniškim glasilom *Kamniški tekstilec*. V njem je opisano delo in življenje Svilanita od davnega leta 1962 do še nedavnega leta 2004. Obe letnici sta tudi usodno vplivali na obstanek in razvoj podjetja. Prvo, leto 1962, prinaša prvo delovno zmago in z njo prvo milijardo starih dinarjev ter zgodovinski dan podjetja 20. oktober, ki se je od tedaj naprej vsako leto praznoval kot tovarniški praznik. Drugo, leto 2004, prinaša usodno lastniško spremembo Svilanita in novega večinskega lastnika Bombažno predilnico in tkalnico Tržič, d. d (v nadaljevanju BPT). Združeno podjetje Svilanit - BPT nadaljuje skupno poslovno pot in čez pet let dobi nova lastnika. Samo nadaljnjih pet let pa je bilo potrebnih, da legendarne Svilanitove brisače tkejo, barvajo in šivajo turški delavci.

Odgovor na vprašanje, kako je to sploh mogoče, morda najdemo v naslednjih vrsticah.

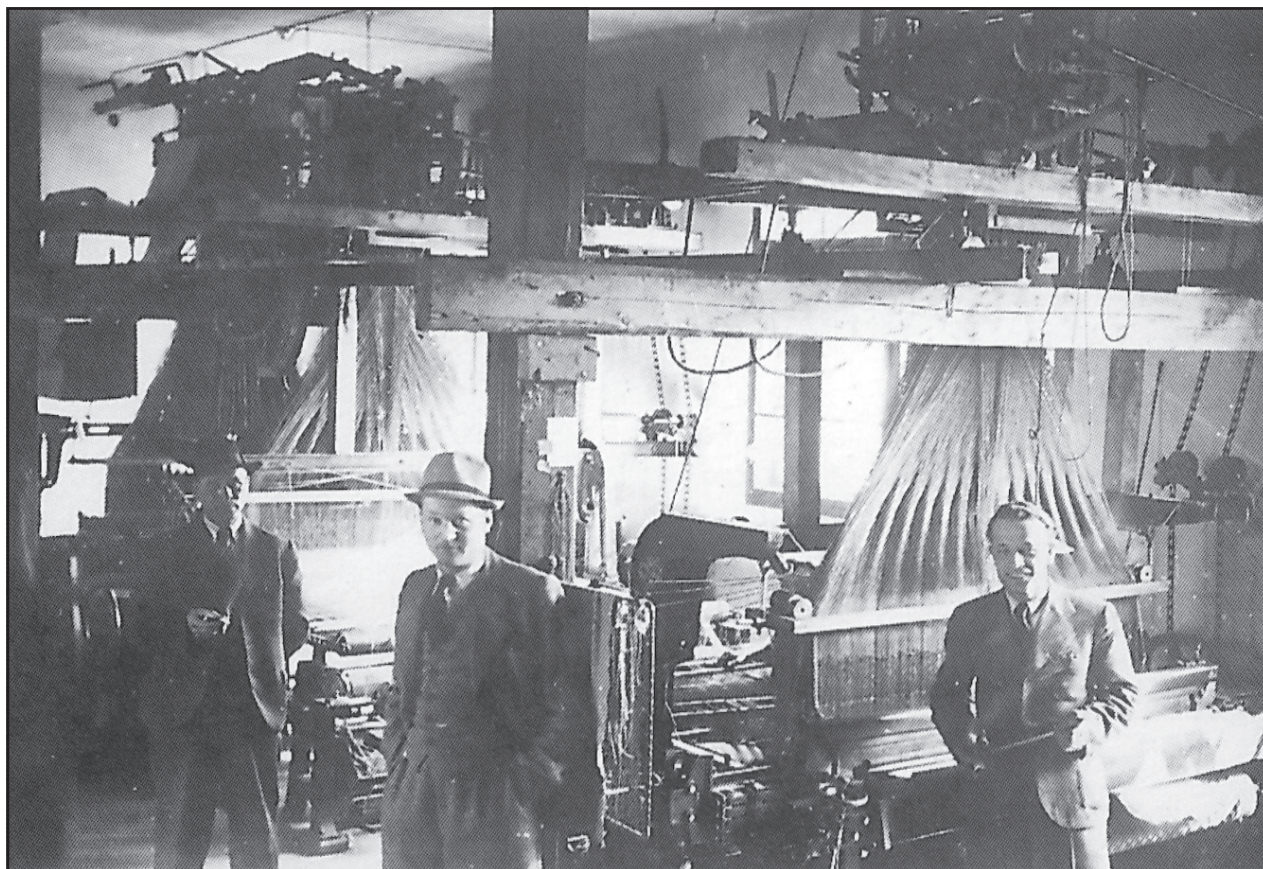
PRVO POGlavJE Življenjsko drevo Svilanita od zibelke do spoštljive starosti

Kdaj se je Svilanit rodil in čez noč postaral za deset let?

»Mnogo let je Svilanit praznoval za svoj rojstni dan 14. februar 1948, ko je Mestni ljudski odbor z odločbo ustanovil *Tkalnico žakarskega blaga 'Svilanit'*. Proces privatizacije v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja pa je mejnik praznovanja vrnil na ustanovitvene začetke tovarne v leto 1938, ko je podjetnik Franjo Li-

1 Socialna delavka v pokouju.

Franjo Lipovec je leta 1938 ustanovil obrtno delavnico – tkalnico Svilanit v Mekinjah. (Foto: Kamniški tekstilec, 1998, št. 1)

povec v Mekinjah št. 90 ustanovil obrtno delavnico – mehanično žakarsko tkalnico Svilanit. Ker smo se v Svilanitu vedno zavedali svojih korenin, smo se z vsem spoštovanjem do nekdanjega lastnika Svilanita Franja Lipovca 'postarali' za 10 let in rojstni datum pomaknili na 14. december 1938.« (Bogomil Wiegeler, glavni direktor v Kamniškem tekstilcu ob 60-letnici tovarne)

**Franjo Lipovec,
pionir kamniške tekstilne industrije**

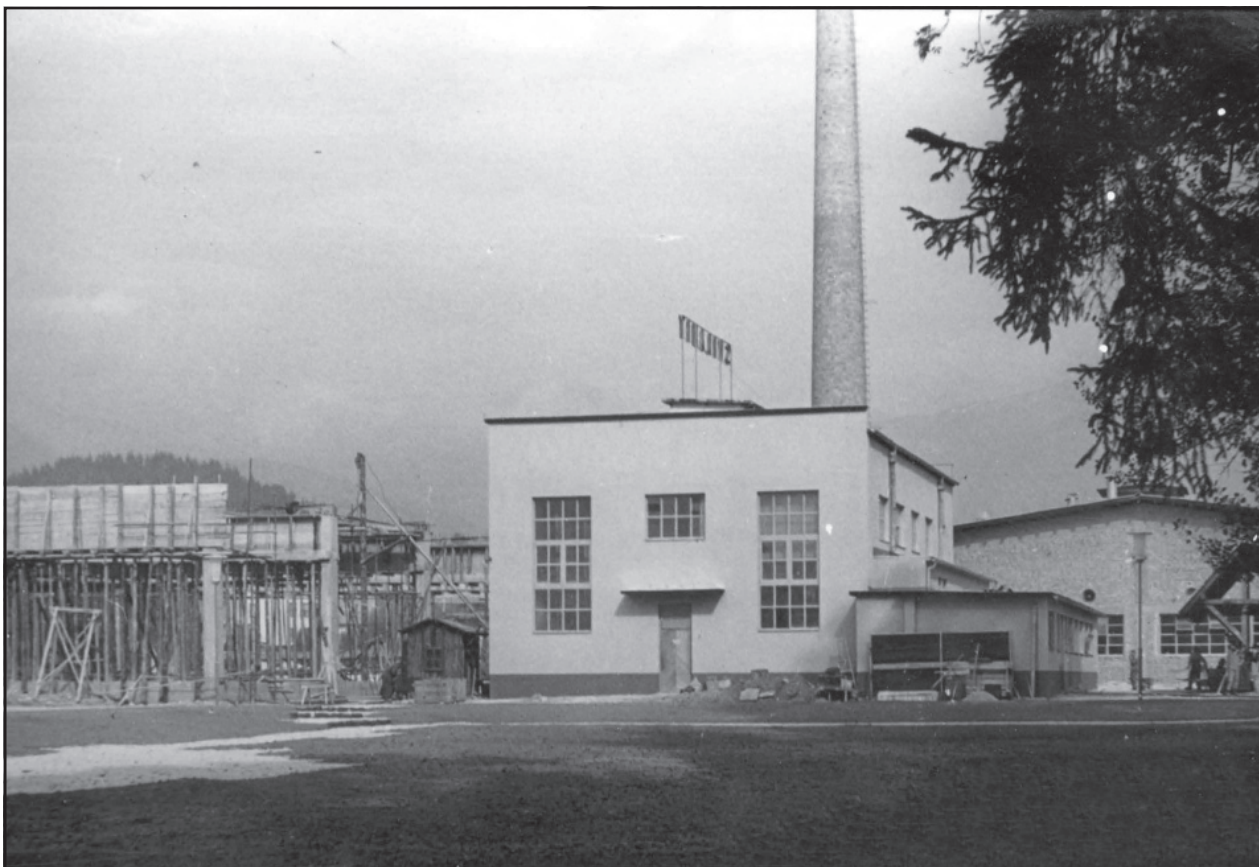
»Ustanovitelj Svilanita Franjo Lipovec /.../ se je leta 1938 z ženo Viktorijo naselil v Kamniku, kjer je ustanovil obrtno delavnico – mehanično žakarsko tkalnico Svilanit, ki je uspešno poslovala vse do nemške okupacije. /.../. Po vojni je podjetje Svilanit, ki je takrat zaposlovalo od 10 do 18 ljudi, delovalo od leta 1945 do nacionalizacije leta 1948 pod Lipovčevim vodstvom v Mekinjah. Franjo Lipovec je ostal v Svilanitu še do leta 1953 kot tehnični vodja. /.../. Podjetje Svilanit se je že pod Lipovčevim vodstvom uspešno širilo, tako da je leta 1952 zaposlovalo že 145 ljudi. V petdesetih letih se je začela graditev nove sodobne tovarne Svilanit na današnji lokaciji. Zanj je Franjo Lipovec izdelal idejni tehnološki projekt in projekt za novogradnjo.«

Vir: Dušan LIPOVEC, 1998: Življenjsko drevo Svilanita. Kamnik: Kamniški tekstilec 1/1998

**Majhni in razdrobljeni obrati – v eno podjetje!
A ne brez težav in prisilne uprave!
(1948–1957)**

Leta 1948 so majhni tekstilni obrati v Kamniku doživeli nacionalizacijo. Poleg tkalnice žakarskega blaga (Svilanit) Franja Lipovca v Mekinjah še bombažna tkalnica (Oteks) podjetnika Alojza Vavpetiča v Šmarci, ki je poleg običajnih bombažnih tkanin izdelovala tudi brisače iz frotirja, Mestna šivalnica samoveznic in drugega blaga Marije Rajh iz Kamnika ter tkalnica za tkanje frotirja (Jugopamak) Čehov Jiřija Nemeca in Josefa Čecha na Zapricah. Nacionalizacija je bila končana leta 1952 in z njo tudi združitev obratov v podjetje Svilanit Kamnik.

Majhnim tekstilnim obratom z zastarelim strojnimi (in ročnimi) parkom in prav takšno organizacijo dela menjava lastnika in združitve na »papirju« ni prizanašala. Razdrobljen in pester proizvodni program, ki je »nastajal« po vsem Kamniku in okolici ter je obsegal vse od žakarskih tkanin (za svilene obleke, ženske rute, kravatne tkanine) do zaves, brisač, prtov in prtičev, v poslovanju Svilanita prinaša nenadzorovano kopičenje zaloga izdelkov. Dodatne težave povzročata tudi nenačrtovana investicijska politika in nesoglasja v vodstvu, zaradi česar Svilanit leta 1956 doživi za eno leto prisilno upravo, ki je enotna, da podjetju prinašajo prihodnost le specializacija proizvodnje, modernizacija strojnega parka in selitev vseh proizvodnih obratov za eno ograjo.

Prvi objekti na Perovem in pričetek gradnje tkalnice leta 1962 (Foto: Fototeka MMK)

V obdobju prisilne uprave je v Mekinjah obratovalo 18 statev (blago za razne svilene izdelke), v Šmarci 30 statev (za frotir, vafel in prte), v novozgrajeni in še nedokončani stavbi na Perovem 38 statev (tkanina za brisače iz vafela in druge bombažne izdelke). Izdelke so šivali v obratu na Zapricah, ki je imel takrat 12 šivalnih strojev. Prvi objekt na Perovem, zgrajen še pred prisilno upravo, je namenjen sodobni barvarni (v okviru te tudi tiskarna), ki nadomesti popolnoma zastarelo in ročno barvarno v Šmarci, kjer so težko delo opravljale v odprtih lesenih kadeh predvsem ženske.

Leta selitve za eno ograjo! (1955–1966)

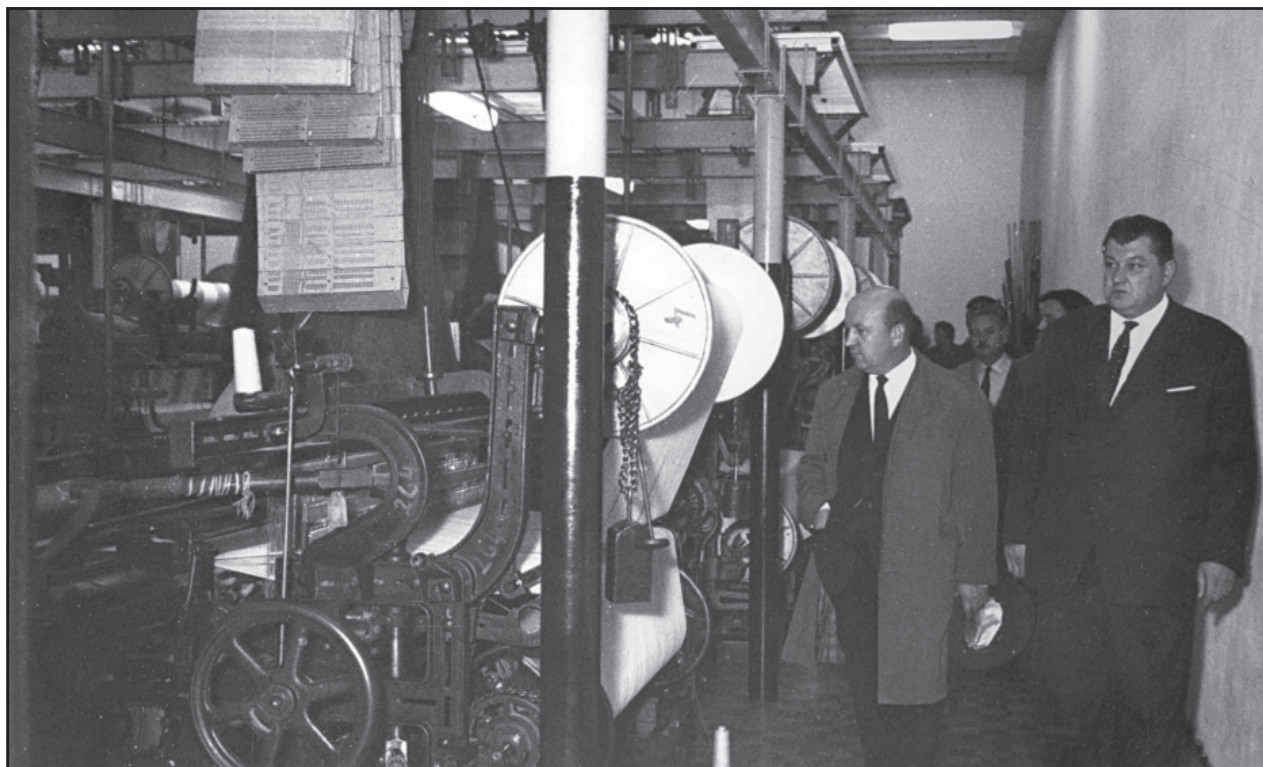
Po grenki izkušnji ukrepov prisilne uprave in boja za obstoj je podjetje bolj gospodarno ravnalo s sredstvi in počasneje, kot je hotelo (srce zaposlenih), gradilo obrate na Perovem. Pa vendar, leta 1959 sta se na Perovo preselila skladišče in celotna uprava podjetja iz Mekinj. Leto za tem je bila dokončana kotlovnica. Leta 1962 so pričeli graditi novo tkalnico frotirja, v katero se je leto dni kasneje selil obrat iz Šmarce. Nova tkalnica je bila opremljena z 68 statvami, od tega s 16 popolnoma novimi polavtomatskimi za proizvodnjo frotirja. Iz obrata na Zapricah se je preselila tudi konfekcija (frotir in svileni izdelki) in se prvič organizirala sodobneje. Nove prostore dobi tudi skladišče gotovih izdelkov, prodajna in razvojna služba. Telega leta, leta 1963, je tako združena na Perovem vsa proizvodnja frotirnih izdelkov.

Leta 1966 končno doživi svojo selitev tudi mekinjska tkalnica svile. Popolnoma zastarel strojni park se skupaj s številnimi izdelki v skladu s sprejeto odločitvijo o specializaciji proizvodnje kravatnega blaga skoraj opusti in se montira samo 10 statev z žakardi za proizvodnjo kravatne tkanine.

Usodna odločitev novega vodstva – specializacija proizvodnje (1961–1962)

Osebna nesoglasja v vodstvu podjetja so leta 1961 privedla do kadrovskih sprememb. S prihodom novega direktorja Staneta Marcijana sta bila postavljena nov proizvodni koncept in nova razvojna pot Svilanita. Kar se je v letih boja za obstanek samo ugibalo, je z njegovim prihodom postalo dejstvo: proizvodni program se specializira samo za proizvodnjo kravata in proizvodnjo izdelkov iz frotirja ter se postopoma ukinejo vsi izdelki, ki niso spadali v nov program. Kako resno je novo vodstvo stalo za svojo odločitvijo, pove dejstvo, da so se leto poprej montirane statve za proizvodnjo bombažnih tkanin demontirale in odprodale.

Ugodne posledice odločitve so prišle že po letu dni. 20. oktobra 1962 je podjetje doseglo prvo milijardo starih dinarjev bruto prometa. V čast delovni zmagi je ta dan proglašen za zgodovinski dan podjetja, ki se je desetletja vsako leto praznoval kot oktobrski (tovarniški) praznik podjetja, na katerem so podeljevali oktobrsko priznanja najboljšim delavcem.

Novi direktor Stane Marcijan je bil velik človek v vseh pogledih in dejanjih. (Foto: Fototeka MMK)

Stane Marcijan, oče Svilanitovega napredka

Direktor podjetja od 1961 do 1974. Rad se je spominjal prvega delovnega dne v Svilanitu. Deževalo je in čez tovarniško dvorišče je drl potok. A njega to ni motilo. Vedel je, da ga pričakujejo mladi strokovnjaki, polni znanja, energije in želje po napredku. Potrebovali so le pravega voditelja. V njem so ga dobili in z njim drugačno podobo Svilanita. Za eno ograjo na Perovem, s specializirano proizvodnjo in asortimanom. Bil je velik človek in v njegovi družbi so se delavci, med katere je tako rad zahajal, jim stiskal dlani in jih spodbujal, počutili veliki ljudje in sprejeti v veliki družini Svilanit.

Dve desetletji razvoja, modernizacije in rasti podjetja (1966–1987)

Modernizacija podjetja je nezadržno nadaljevala svojo pot. Desetletje in več so vizionarskemu direktorju Stanetu Marcijanu stali trdno ob strani mladi in podjetni tehniki, inženirji ter drugi strokovnjaki. Postopno in preudarno so utirali Svilanitu pot med najuglednejše tekstilne tovarne in proizvajalce izdelkov iz frotirja in svile nekdanje skupne države Jugoslavije in Evrope.

Sodobne avtomatske statve pogojujejo kvalitetnejšo pripravo dela. Zato je modernizacija barvarne in pripravljavnice s škrobnico in snovalnico nujna. Večja produktivnost tkalnice narekuje zmogljivejšo šivalnico brisač in konfekcijo plaščev. Novi šivalni polavtomati in avtomati nadomeščajo na desetine rok delavk, so-

dobne krojilne in likalne naprave ter viseči transport na končnih fazah in kontroli pa zagotavljajo bistveno boljše kvaliteto in manjši izmet blaga.

Z rastjo proizvodnje je očitna rast prodaje. Izvoz v Evropo s skromnih 17 % v letu 1978 v desetih letih poskoči na 27 % v celotnem prihodku, največ v ZR Nemčijo in številne druge razvite evropske države. Med največjimi in najbolj zvestimi dolgoletnimi poslovnimi partnerji je že leta 1968 italijanska firma Bottinelli iz Coma na področju kravatnega blaga in vzorčenja, leta 1972 pa tudi nemška firma Egeria iz Tübingena na področju konfekcioniranja kopalnih in hišnih plaščev.

S svojimi kvalitetnimi in modnimi izdelki je Svilanit prisoten tudi v vseh republikah nekdanje Jugoslavije. Že v leto 1963 segajo zametki dobro organizirane prodaje s službo marketinga in prodajo po področjih (frotir in svila) ter trgovskih zastopnikov na terenu.

Razvoj in rast podjetja sta prerasla proizvodne obrate. Zgradili so novo pripravljavnico, konfekcijo in šivalnico, nova skladišča surovin in gotovih izdelkov, pomožna skladišča in leta 1979 tudi novo plemenitnico z novim sušilno-razpenjalnim strojem, ki je omogočil nadaljnjo širitev proizvodnje po zelo povpraševanih velurnih in valk izdelkih. Za potrebe slednjih so tudi barvarno dopolnili z novo strojno opremo. Docela se avtomatizira kotlarna z dvema najnovejšima kotloma na mazut, ki ne proizvajata pare samo za domače potrebe, ampak tudi za sosednjo Eto. Znova se prične delo v lastni tiskarni. Tudi šivalnica doživi razcvet avtomatizacije proizvodnje s prvim širinsko robilnim avtomatom.

Tkalnica svile leta 1972 po dolgem času doživi posodobitev s štirimi novimi, najmodernejšimi statvami, za celotni proizvodni program svile pa je bila preselitev v nove sodobne prostore leta 1980 najpomembnejši

Spretno šivilje (na dobrih starih »singericah«) v novozgrajeni konfekciji frotirja leta 1973 (Foto: Fototeka MMK)

Odlična komercialna posadka trgovskih zastopnikov z vodjem komerciale Marjanom Repičem, komercialistko Marijo Škapin in direktorjem podjetja na sejmu Mode leta 1974 (Foto: Fototeka MMK)

dogodek v razvoju svile. V naslednjih letih predvno snovalo zamenja novo, v tkalnici pa večino zastarelih statev nadomestijo nove. Konfekcija svile doživlja posodobitev z novimi šivalnimi in likalnimi napravami in se prilagaja novim modnim trendom – izdelkom iz čiste svile.

Direktorji DO Svilanit Slavko Ribaš, TOZD Frotir Matija Jenko in TOZD Svila Marjan Novak s podpredsednikom IS SRS Zvonetom Draganom na ogledu proizvodnje leta 1978 (Foto: Fototeka MMK)

Slavko Ribaš – uspešno skozi vrtimec sprememb delavske zakonodaje

Direktorji Slavko Ribaš (DO Svilanit), Matija Jenko (TOZD Frotir) in Marjan Novak (TOZD Svila) so tista generacija direktorjev, ki je leta 1974 uspešno popeljala podjetje Svilanit v obdobje, ki ga je zaznamoval novi Zakon o združenem delu, ki je utemeljil temeljne organizacije združenega dela, tako imenovane TOZD-e. Slavko Ribaš je po prvem uspešnem in drugem začetem mandatu v Svilanitu sprejel funkcijo predsednika občinske skupščine Kamnik leta 1979, Matija Jenko in Marjan Novak pa sta ostala v vodstvu podjetja do upokojitve.

Leta 1980 so dobile nove prostore tudi strokovne službe podjetja, vsi zaposleni pa sodoben in dobro »založen« obrat družbene prehrane.

Dovolj zreli in pogumni za »suha« krizna leta! (1989–1993)

Ob razpadu skupne države sta sledila razpad in izguba jugoslovanskega trga. Iskanju novih, evropskih trgov, bistvenemu zmanjšanju proizvodnje in prilagajanju novim zahtevam je sledilo prestrukturiranje proizvodnje in sprejemanje »lohn« poslov, največ v konfekciji plaščev, proizvodnja je manjša za 40 %. Tkalski stroji obratujejo odslej le za znanega kupca, 20 starih statev se izloči iz obratovanja. Proizvodnja svile se prilagaja potrebam evropskega trga in rešuje izpad proizvodnje s tkanjem kravatne tkanine za italijanskega kupca. Število zaposlenih se je očitno zmanjšalo. Ukre-

pu predčasne upokojevanja zaposlenih sledi prvo odpuščanje okoli sto presežnih delavcev.

Matija Jenko – od tehničnega do direktorja Svilanita

Je eden tistih mladih, napredka željnih strokovnjakov, o katerih govorijo gornje vrstice. Od sredine petdesetih let prejšnjega stoletja je bil »zraven«, ko se je Svilanit rojeval. Kar dve težki krizi je preživel in ve, koliko škode lahko povzročijo podjetju nesoglasja med vodilnim kadrom. Bolje kot v koži »prvega« direktorja se je počutil v koži tehničnega (proizvodnega in »tozdovskega« programa frotirja). Tehnologija kot eksaktna veda zahteva red, disciplino in znanje. Vodenje podjetja pa tudi veliko usklajevanja in dogovarjanja. Leta 1979 je prekaljeni tekstilni strokovnjak pri svojih načelih malo »popustil« in prevzel dolžnosti prvega moža Svilanita. Zvest mu ni bil samo do upokojitve leta 1992, ampak vse do današnjih dni.

Obdobje prilagajanja in ponovne rasti do najuspešnejšega leta po osamosvojitvi (1994–1998)

Spodbudno je postopno povečevanje proizvodnje, s tem pa intenzivno vlaganje finančnih sredstev v njeno posodobitev: šivalnica z robilnimi in rezalnimi avtomati, tkalnica z najmodernejšimi statvami z elektronskimi žakardi, vzorčno-razvojni oddelek z računalniško pod-

Svilarit (pogled iz zraka leta 1980) ni bistveno menjal podobe do leta 2015. (Foto: Fototeka Medobčinskega muzeja Kamnik – MMK)

Nove statve za nov zagon (Foto: Fototeka MMK)

Nove avtomate za izdelavo kravata si ogledujeta takratna predsednik države Milan Kučan in župan občine Kamnik Anton Tone Smolnikar. (Foto: Kamniški tekstilec, 1998, št. 1)

prtim sistemom izdelave žakarskih vzorcev, konfekcija plaščev z novo računalniško gradirno napravo za izdelavo krojev. V pripravljalnici obratujejo novi sukalniki in novo saško snovalo. Največjo posodobitev pa doživi energetska najbolj potratna delovna enota – barvarna. Proces barvanja postane računalniško voden. Vse je vredno več milijonov nemških mark.

Tudi proizvodni program svile se prilagaja novim razmeram na trgu. Sodelovanje s firmo Alpi prinaša poleg zaslužka tudi strokovno podporo pri organizaciji in prenosu tehnologije kakovostne izdelave kravata, pri čemer so v veliko pomoč nove likalne mize z vsemi dodatki in novi avtomati za izdelavo kravata. Sodobnejše statve zamenjajo zastarele, te pa omogočajo tkanje akrilnih prtov. Kupljena računalniško podprta vzorčna naprava omogoča kopiranje žakarskih kart. Po zapovedih trga in mode se prične tkanje novih artiklov iz čiste svile, bombažnih pregrinjal ter bombažnih brisalk z vtkanim emblemom.

Napori preteklih let, tako v postopnem povečevanju prodaje, obvladovanju stroškov poslovanja, ob restriktivni politiki zaposlovanja in plač pripomorejo, da je leto 1998 poslovno najuspešnejše po osamosvojitvi Slovenije.

V tem obdobju poteka tudi program lastninjenja podjetja in dosežen je cilj družbe, saj zaposleni in upokojenci postanejo več kot 50-odstotni lastniki Svilarita.

Zadnje leto tega viharnega obdobja je tudi praznično leto, saj podjetje praznuje 60 let.

Na sejmu MODA FASHION '99 – Ljubljanski zmaj in priznanje za enovito in visoko estetsko oblikovano kolekcijo kopalnih plaščev, brisač in tkanin Svilanit – v rokah Svilanitovih oblikovalk (Foto: Fototeka MMK)

Bogomil Wiegele – glavni direktor ob 60-letnici Svilanita

»Prebrodili smo premnoge težave, najtežje tiste po osamosvojitvi Slovenije. Z velikimi napori nam je uspelo preusmeriti prodajo na zahtevne evropske trge. Čeprav se je število zaposlenih z devetsto (1989) zmanjšalo na sedanjih šeststo (1998), obseg proizvodnje narašča in se bliža tistemu iz najboljših časov proti koncu osemdesetih let.« Uspešnost svojega »direktorovanja« pa opiše: »Leta 1992 je imel Svilanit 27,036.453 DEM prihodka, decembra 1992 je bilo zaposlenih 687 delavcev. Leta 1998 smo ustvarili 36,186.890 DEM prihodka. Firma je v času velikih sprememb obstala in konec letošnjega leta je v njej zaposlenih 100 delavcev manj. Realizirano je 34 % več prihodka in zaposlenih je 15 % manj delavcev.«

Vir: 1998: V nitih ustvarjalnosti že 60 let. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1/1998; 1999: Kakšna je naša prihodnost. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2/1999.

Kakšna je prihodnost Svilanita? (1999–2004)

Negotova. Začetek obdobja je zaznamovan s prenehanjem dolgoletnega poslovnega sodelovanja z nemško firmo Egeria, na kateri je slonel dobršen del proizvodnje konfekcije plaščev, vojna v Jugoslaviji pa je povzročila izpad prodaje emblemskih brisač za hrvaške hotele. Izpad »lohn« kupcev občuti tudi konfekcija svile, ki težave rešuje z ukinitvijo dolgoletnega »dela na domu« in po novem konfekcionira sama v Svilani-

tu. Vse moči so usmerjene na iskanje novih trgov in prodajo, boljše obvladovanje stroškov, znižanje zalog, omejevanje dobav slabim plačnikom in tehnološki ter delovni disciplini. Ustanovljeni hčerinski družbi v Zagrebu (leta 2000) in v Beogradu (leta 2001) postane ta Svilanitov »most« k izgubljenemu jugoslovanskemu trgu. Tretje je hčerinsko podjetje Svilanit Svila, d. o. o., ki dober mesec dni po ustanovitvi, 1. 12. 2002, pridobi tudi status invalidskega podjetja. Državne spodbude za zaposlovanje in ohranjanje zaposlitev (delovnih) invalidov blagodejno vplivajo na stroške dela čedalje večjega števila (61) zaposlenih invalidov.

Kljub oteženemu poslovanju podjetje ne zanemari svojega razvoja. Posodobitev plemenitnice leta 2003 je bila velik finančni zalogaj. Poleg novih prostorov pridobi tehnološko sodobne barvalnike za kvalitetno barvanje frotirja, dozirni sistem za kemikalije in pomožna sredstva, ki omogoča laboratorijsko natančnost, ter sistem za vračanje odpadne toplotne energije nazaj v proizvodnjo. Šivalnica dobi sodoben robilni avtomat, iz tkalnice frotirja se izloči 17 zastarelih statev, namesto njih pa se nabavijo 4 novi stroji na zračni vnos votka. Rezultat je neverjeten. Njihova hitrost nadomešča 70 % proizvodnje izločenih strojev. Tkalnica svile pridobi dve statvi z elektronskimi žakardi, primerni za tkanje zelo iskanih emblemskih kravat. V duhu racionalizacije organizacije in stroškov dela se združita obrata šivalnice in konfekcije.

Obdobje je zaznamovano z vključevanjem v državne in evropske projekte zagotavljanja ekološke, tehnološke in stroškovne optimizacije procesov in pospešenim izobraževanjem in usposabljanjem vseh zaposlenih ter razvojem človeških virov.

**Zgodilo se je čez noč – Svilanit v
večinsko last BPT Tržič, d. d. (52,65 %)
(2004–2008)**

Negotovost glede prihodnosti z novim večinskim lastnikom Bombažno predilnico in tkalnico Tržič, d. d., (v nadaljevanju BPT) je bila od prvega dne njenega lastništva, to je od 6. maja 2004 in nekaj naslednjih let, odveč, saj je novo vodstvo družbe nadaljevalo delo in poslovanje z vsemi Svilanitovimi delavci, ki so ohranili svoja delovna mesta. Nekateri z novimi sodelavci iz Tržiča, a jih ti v ničemer niso ogrožali. Nasprotno, prinesli so znanje (s strokovnega področja proizvodov BPT – posteljni program, prti, ...) in optimizem, da skupaj zmoremo – več! V zaostrenih tržnih razmerah tekstilnih produktov se je novo »združeno« podjetje pogumno spopadlo s poslovnim, tehnološkim in kadrovskim prestrukturiranjem družb Svilanit, d. d., Svilanit Svila, d. o. o., ter BPT Tržič, d. d., postopek kapitalskega in fizičnega združevanja podjetij pa uspešno zaključilo že leta 2005, ko se je celotna proizvodnja družbe BPT preselila v Kamnik. Obe družbi sta v prvih šestih mesecih tega leta dosegli rahlo pozitiven izid, medtem ko je Svilanit leto poprej končal s kar 511 milijoni slovenskih tolarjev izgube. Tudi v naslednjih letih gre podjetju na bolje, saj posluje pozitivno, izpopolnjuje svoj program in išče nove izvozne možnosti. Z letom 2007 prevzame vodenje nova generalna direktorica Mojca Šubic, ki nadaljuje zahtevno pot iskanja novih trgov, povezovanja slovenskih tekstilcev in utrjevanja obeh blagovnih znamk Svilanit in BPT ter širjenja maloprodajne mreže v lastnih prodajalnah (okoli 20) po vsej Sloveniji. Skupina Svilanit v Sloveniji še vedno zaposluje 480 delavcev.

**Stojan Žibert – Moč slapa je
v sodelovanju in povezovanju kapljic!**

»Svilanit, d. d., je v zadnjih desetletjih delovanja uspel ustvariti prepoznavno blagovno znamko, ki je cenjena predvsem na domačem trgu in na trgih nekdanje Jugoslavije. /.../. Vse naše stroške, ki jih imamo s proizvodnjo določenega izdelka, so nam pripravljene pokriti (plačati) le tisti naši kupci, ki kupijo naše izdelke, na katerih se na tak ali drugačen način pojavlja ime naše blagovne znamke, torej ime SVILANIT. /.../. Naša prizadevanja bodo v naslednjih letih usmerjena predvsem v zniževanje stroškov na enoto, saj sicer že na srednji rok, ob obstoječih negativnih trendih, ne bomo imeli realnih možnosti za ohranitev proizvodne lokacije v Kamniku.«

(Vir: Stojan Žibert, 2004: Moč slapa je v sodelovanju kapljic. Kamnik: Kamniški tekstilec, 1/2004)

**Iz pekla likvidacije do
Svilanitovih prazničnih 75 let!
(2009–2012)**

Je bilo leto 2008 res tisto (svetovno)krizno leto, ki tudi podjetju Svilanit ni prizaneslo in ga je pahnilo na

Glasba tkalskih strojev je še živa, izpod rok kamniških šivilj pa nastaja barvit program Homely. (Foto: Društvo Perovo, Perovski list, 2011/št. 1)

rob propada? Novo vodstvo Svilanita zaradi pritiskov tuje konkurence in trga napoveduje za polovico manjšo lastno proizvodnjo in za prav toliko tudi število zaposlenih ter napove likvidacijo Svilanita do konca leta 2009. Marca 2009 dnevni tisk potrdi grozeče napovedi in poroča, da ima Svilanit v teh težkih časih tudi nova lastnika družbe. To sta postala generalna direktorica Mojca Šubic in direktor financ in računovodstva Sašo Pušnik, ki sta podjetje kupila od prejšnjega la-

stnika, to je BPT. Potrdita neizogibnost likvidacije in prenos preostalih funkcij matične družbe na hčerinsko družbo Svilanit Svila, d. o. o., s pojasnilom, da bo Svilanit še naprej ostal ponudnik kakovostnih izdelkov na področju hišnega tekstila, vendar zgolj kot distributer. Usodnega leta 2009 kljub napovedani likvidaciji te Svilanit ne doživi, uresniči pa se napovedano polovično zmanjšanje obsega proizvodnje in števila zaposlenih na okoli 230 delavcev.

Leta po letu, ko se je Svilanit rešil najhujšega, so zaposleni pripravljani na vse: na delo po novi sistematizaciji del in nalog, ki prinaša več odgovornosti in fleksibilnosti (večopravilnost), če tako narekujejo potrebe delovnega procesa, strokovni delavci se vključujejo v evropske projekte, razvijajo nove izdelke in iščejo optimalne rešitve izboljšanja kvalitete, izkoristka delovnega časa, prispevka k ekologiji in varčnosti energetskih virov. Delavci se molče selijo iz napol praznih in potratnih proizvodnih hal skupaj s staro strojno opremo, ki že dolgo ni doživela nobene s(p)odobne prenove.

Vodstvo se zaveda stresnih razpoloženj delavcev, vendar je to nujen ukrep zaradi boljšega in učinkovitejšega upravljanja. V *Perovskem listu* decembra 2011 v rubriki *Perovske tovarne* zapiše: »Bitka za obstanek je terjala odrekanja in žrtve. Zaradi težav v poslovanju podjetja je bilo potrebno poseči tudi po zmanjševanju števila zaposlenih. Morda prav zato se Svilanit danes še vedno lahko samozavestno ponaša z domačo proizvodnjo. Zahvaljujoč dolgoročni viziji vodstva in pridnim rokam naših zaposlenih se v kamniškem Svilanitu še vedno sliši ropot tkalskih in brnenje šivalnih strojev. Izdelujemo mehke in vpojne brisače različnih velikosti in vzorcev, kopalne plašče mehkega otipa in različnih

motivov, posteljnino modnih vzorcev in plemenitega otipa, kuhinjske prte, nadprte, pa modne dodatke: ženske rutke, šale in kravate ter nepogrešljive k narodni noši: rute in naramnike. Izpolnimo tudi posebne želje: taborniške rutke, kravate in telovnike za svečane priložnosti s tkanino po lastnem izboru, vezenja po predlogah (logotipi, inicialke, liki otroških motivov, datum, ...), reklamne izdelke za poslovne priložnosti itn. V kamniškem Svilanitu je zaposlenih 141 delavcev.«

Novo leto 2012 se začne neuspešno, a konča tako uspešno, da je v jesenskih mesecih potrebna pomoč režijcev v proizvodnji. Tudi v prodaji je utrip živahnejši, štiriletna pogodba za dobavo izdelkov verigi bolnišnic v Nemčiji pa je krona prodajnih naporov. Posel z družbo Abu Dhabi je utečen, sodelovanje z njimi se meri v kontejnerjih. Počasi, a vztrajno se pripravlja prodaja hišnega tekstila s trendovsko blagovno znamko TalkingFriends. Hčerinski družbi v Srbiji in na Hrvaškem se trudita kljub težkim gospodarskim razmeram na svojih trgih, podjetje na Poljskem beleži rast. Svilanit nastopa na večjih evropskih sejmih tekstila in notranje opreme, svoje izdelke pa prodaja v več kot 30 državah po celem svetu.

Vse to in še več so razlogi za optimizem, da Svilanit premaguje globoko štiriletno krizo.

Ob 75-letnici: Svilanit ohranja lastno blagovno znamko in proizvodnjo v Kamniku (2013)

V tako spodbudnem razpoloženju Svilanit na sve-tovni dan brisače, 25. maja 2013, praznuje 75. rojstni dan in dan odprtih vrat. Delavci in vodstvo ob rekor-

Svilanit praznuje 75 let in odpre svoja vrata. (Foto: Matevž Skamen)

Obiskovalce popelje mimo okrašenega tovarniškega parka. (Foto: Fototeka MMK)

dnem odzivu (okoli 700 obiskovalcev) žarijo. Ne brez razloga. Uspešno so prebrodili krizno obdobje, ohranili blagovno znamko in proizvodnjo v Kamniku. S trenutno 109 zaposlenimi v Sloveniji stkejo v Kamniku 400 ton tekstilnih izdelkov, ki jih s ponosom ponudijo 27.000 zvestim kupcem v 26 poslovalnicah v Evropi. Skupino Svilanit s 180 zaposlenimi sestavljajo krovno podjetje Svilanit, d. d., v katerem poteka vsa proizvodnja, hčerinska podjetja Svilanit Svila (invalidsko podjetje, ki opravlja nabavno-prodajne dejavnosti, marketing in storitvene dejavnosti) in Svilanit Energetika (pridobivanje pare za Svilanitovo in Etino proizvodnjo in ogrevanje uporabnikov v okolju) ter hčerinska podjetja v Srbiji, na Hrvaškem in Poljskem. Pod Svilanitovo blagovno znamko deluje v Sloveniji devet maloprodajnih enot, na Poljskem tri, Hrvaškem štiri in v Srbiji enajst. Vsako leto Svilanit izdelata štiri ali pet novih kolekcij.

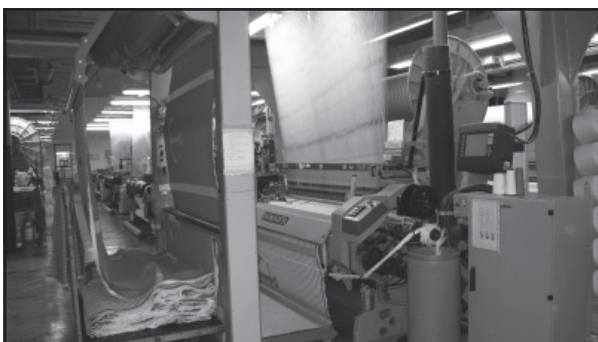
Na praznični dan je upravna stavba praznje odeta v Svilanitove tkanine, v parku je »obešeno perilo« iz železnega repertoarja emblemskih in plažnih brisač, na ogled so postavljene fotografije iz Svilanitovega zgodovinskega arhiva, vabi muzejski kotiček razvojnega oddelka ... Ogled proizvodnje navduši številne obiskovalce, ker v Svilanitu še vedno tkejo, šivajo in izdelujejo kvalitetne izdelke.

Vodstvo Svilanita v *Kamniškem občanu* 7. junija 2013 poudari, da krizi uspešno kljubuje predvsem z iskanjem novih priložnosti, novih trgov, s širjenjem prodaje na trge zunaj EU, predvsem Arabskih emiratov in Rusije, ter razvojem novih izdelkov.

Le kdo je takrat pomislil, da bo tako živahen proizvodni utrip že čez dobro leto za vedno utihnil?!

Ogled proizvodnje – v obratu plemenitilnice – plemenitjenje brisač

Proizvodni utrip v tkalnici je sezonski – tkanje plažnih brisač.

V konfekciji plašči še vedno nastajajo pod rokami šivilj.

V šivalnici so roke delavk večinoma nadomestili avtomati.

Spomini Svilanitove dolgoletne ustvarjalnosti so »shranjeni« v Svilanitovem muzejskem kotičku. (Vse fotografije ogleda: Matevž Skamen)

Po 76 letih Svilanit ugaša stroje v Kamniku (2014–2015)

Tomaž Modic, 2015: Po 76 letih Svilanit ugaša stroje v Kamniku, Ljubljana, Dnevnik, 10. 1. 2015: Svilanit je po štirih letih spet v postopku likvidacije. Dragá delovna sila, visoki stroški in dva milijona evrov vreden prevzem, ki ga je na plečih podjetja izvedla direktorica Mojca Šubic, bodo njegovo proizvodnjo po 76 letih »pregnali« v Turčijo.

V kamniškem Svilanitu nedolgo po tem, ko so praznovali 75-letnico obstoja, ugašajo stroje in proizvodnjo tekstilnih izdelkov selijo v Turčijo. Direktorica in večinska lastnica Mojca Šubic je uresničila napovedi in na skupščini dan pred božičem sprejela sklep o začetku likvidacije.

Več deset delavcev, ki so po obsežnem odpuščanju leta 2009 še obdržali službo v proizvodnji, občina Kamnik in tamkajšnji zavod za zaposlovanje so zaman upali, da bo nekdanja velika tekstilna tovarna premostila težave in se pobrala iz izgube. Dodatno upanje jim je vtilo poslovodstvo, saj je pred štirimi leti ustavilo že začeto likvidacijo. Po očiščenju in prestrukturiranju poslovanja je ugotovilo, »da je proizvodnja na dolgi rok še vedno rentabilna«.

Njihovih upov je zdaj dokončno konec. V Kamniku bo ostala le minimalna proizvodnja, poleg nje pa oddelki razvoja, oblikovanja in trženja ter Svilanitova trgovina. Nadaljevali bodo tudi (vele)prodajo izdelkov pod uveljavljeno blagovno znamko. Za kupce se bo spremenilo le to, da brisače, posteljnina, preproge ... ne bodo več izdelani izpod rok delavcev iz Kamnika, temveč Turčije.

Za selitev proizvodnje so se odločili zaradi ekonomskih razlogov, je pojasnila Šubičeva, saj bodo le tako lahko zvišali kakovost izdelkov in obenem zmanjšali stroške proizvodnje. Tega v Sloveniji ni mogoče narediti, poudarja, saj trg ne priznava stroškov tekstilne proizvodnje. V letu 2013 je sicer dodana vrednost na zaposlenega v skupini Svilanit znašala pičlih 16.000 evrov. Po besedah prve dame Svilanita ne gre za ukinitje znane blagovne znamke, ampak ravno nasprotno – skrb za njeno ohranitev. »Še vedno bomo zagotavljali visokokvalitetne izdelke, ki jih poznajo naši kupci,« je zaključila Šubičeva.

Prva dama Svilanita se brani: »V izogib špekulacijam bi rada posebej poudarila, da selitev ni posledica poslabšanja poslovanja, problemov z bankami, previsoke zadolžitve ali drugih problemov.« Vseskozi se namreč pojavljajo očitki o domnevnih nepravilnostih pri njenem prevzemu Svilanita in s tem večmilijonsko finančno izčrpavanje podjetja. Iz Svilanitovih bilanc je kljub vsemu jasno razvidno, da ga je pomembno bremenil tudi prevzem iz leta 2008. Kot smo razkrili v Dnevniku, je s Sašem Pušnikom, direktorjem financ in računovodstva, za nakup Svilanita namenila 7500 evrov lastnega denarja in še četrta milijona evrov posojila. Skoraj dva milijona evrov, kolikor bi morala plačati prejšnjemu lastniku, družbi BPT iz Trziča, pa sta prenesla na Svilanit. Zaradi domnevno spornega lastninjenja podjetja so ju ovadili ljubljanski kriminalisti.

Ob tem velja spomniti na izjave Šubičeve izpred leta in pol v pogovoru za časnik Delo. Kot je pojasnila, je bila privatizacija pot za »ohranitev Svilanita in čim več služb, poslov, kupcev«. Za njen zaključek sta s Pušnikom potrebovala tudi soglasje zaposlenih oziroma

Lastnika Svilanita Mojca Šubic in Sašo Pušnik sta ob 75-letnici Svilanita v pogovoru z županom govorila o prihodnosti Svilanita s proizvodnjo v Kamniku. Samo dobro leto po tem sta proizvodnjo preselila v Turčijo. (Foto: Janja Zorman Macura, Občina Kamnik)

sveta delavcev. Ironično sta jih prepričala z besedami, da bodo (le) s privatizacijo nadaljevali proizvodnjo v Kamniku. A te, kot rečeno, v kratkem ne bo več. Ob tem sicer ne gre spregledati, da je Šubičeva krmilo Svilanita prevzela v trenutku, ko je ta zabredel v hude finančne in poslovne težave.

Likvidacija Svilanita je ustavljena (2015)

Mojca Šubic rešuje blagovno znamko Svilanit

Objava Jasne Paladin v *Gorenjskem glasu*, 16. 8. 2015: »Kamnik – Delničarji Svilanita so že pred dve-ma mesecema, pol leta po tem, ko so sprejeli sklep o začetku likvidacije družbe, potrdili prenehanje postopka likvidacije, saj naj ne bi bilo več potrebe, da bi se postopek nadaljeval. Kot je za STA povedala likvidacijska upraviteljica in direktorica družbe Mojca Šubic, so zadeve z dobavitelji uredili in zdaj poslujejo normalno. /.../ Kot je znano, kljub selitvi proizvodnje v tujino (menda v Turčijo) v Kamniku še vedno ostajata oddelka razvoja in vzorčne proizvodnje, prav tako naj bi združili družbo Svilanit s hčerinskim, sicer invalidskim podjetjem, Svilanit Svila, ki imata zdaj 35 zaposlenih.«

Vir: Jasna Paladin, 2015: Likvidacija Svilanita je ustavljena, Kranj: Gorenjski glas, 16. 8. 2015

Tu se zgodba o življenjskem drevesu za večino nekdanjih zaposlenih konča. Ni pa končana zgodba o lastninskem pohodu na Svilanit, ki se je začel že v devetdesetih letih. Že zdaj je jasno, da konec ni zelen in da Svilanitovi delavci in upokojeanci niso lastniki podjetja, ki so ga ustvarili. A je bil začetek lastninjenja prav obetaven. Še ne tako davna leta od 1995 do 1998 so zaposleni, upokojeanci in bivši zaposleni z zaupanjem vlagali lastninske certifikate v Svilanit, namenjali del plač in regresa za nakup delnic in tako postali lastniki več kot 50 % podjetja. Že konec leta 1998 pa je delež padel pod 50 % in pot navzdol nadaljeval do nepomembnih nekaj odstotkov leta 2003. S prodajo delnic »notranjega odkupa« je bila lastniška usoda podjetja prepuščena trgu. Ugibati, zakaj so se zaposleni »odpovedali« lastniškemu deležu v Svilanitu, bi bila špekulacija, a težko je verjeti, da je bil edini razlog prodaje delnic iztržek, ki je zadoščal za stroške kurjave za eno sezono. So nova država, nov družbeni in poslovni red enim dali manj, drugim več (v plačah po individualnih pogodbah, drage službene avtomobile ter druge bonitete) in vnesli med nekdanji složen kolektiv nezaupanje v vodstvo in prihodnost podjetja?! Kakorkoli že, samo vprašanje časa je bilo, kdo bo novi lastnik Svilanita.

Leta 2004 je podjetje prešlo v roke Bombažni predilnici in tkalnici Tržič, leta 2008 Mojci Šubic in Sašu Pušniku, aktualnima lastnikoma Svilanita. Pošten nakup ali nakup pod mizo, usode nekdanjega kamniškega tekstilnega velikana ni več mogoče spremeniti.

Svilanitov proizvodni utrip

Prikaz je izdelan na podlagi razpoložljivih podatkov iz Kamniških tekstilcev. Leto 1978 je zajeto, ker je to jubilejno leto in so podatki zanesljivi in urejeno prikazani za oba proizvodna programa (v nadaljevanju PP), frotir in svilo. Leto 2001 je zajeto, ker je število zaposlenih približno enako kot znaša povprečno število zaposlenih v obdobju od leta 1948 do 2015, to je 540 delavcev, žal pa v letu 2001 niso prikazani podatki za program svile, zato podatki za ta program iz leta 1998.

Primerjava obsega proizvodnje veliko pove: da je kljub občutnemu zmanjšanju števila zaposlenih v Svilanitu (za skoraj 30 %) obseg proizvodnje, gledano v celoti, večji, kar priča o ugodnem vplivu boljše organizacije dela in upravljanju s človeškimi viri ter o posodobitvi strojne opreme in avtomatizaciji proizvodnje.

V PP Svila je število zaposlenih v primerljivem letu 1998 nekoliko večje, očitno večji pa je tudi obseg proizvodnje v tkalnici, kar je prav tako posledica posodobitve strojne opreme. V letu 2001 »kronika« dogodkov PP Svila navaja zmanjšanje števila zaposlenih na 68 delavcev.

Svilanit	1978	2001
	(795 delavcev)	(540 delavcev)
PP Frotir	1978	2001
Tkalnica frotirja - votki	3,698.038	4,092.326
Šivalnica brisač - brisače kom.	5,896.307	7,568.459
Barvarna križ. navitkov - kg	1,232.777	787.711
Oplemenitilnica metraže - kg	216.342	1.117.386
Konfekcija plaščev - plašči kom.	139.178	94.550
PP Svila	1978	1998
Tkalnica	347.042	738.113
Konfekcija	618.243	711.316

DRUGO POGLAVJE Svilanitovi ljudje o Svilanitu

Generacija 1948–1983 o svojih pionirskih začetkih

Leto 1983. Skupnih 35 let s tistim Svilanitom, ki ga je Mestni LO Kamnik ustanovil 14. 2. 1948, praznuje devet delavcev: **Elizabeta Kočar, Marija Kočar, Marija Lužar, Mara Petje, Marija Potočnik, Vinko Rozmanič, Jožica Šuštar, Danica Tomšič** in **Ana Zarnik**. S spomini se skozi čas, preživet v Svilanitu, prebijajo z lahkoto, kot da njihovi začetki niso segali v obdobje nepojmljivo težkih delovnih pogojev, odrekanih in pehanja za boljšim. Kot da niso nikoli prišli na delo lačni in bo-si. Dobesedno, in naravnost iz (osnovno)šolskih klopi.

Vsem ostajajo v nepozabnem spominu prvi tovarniški praznik in podarjene ročne ure. Praznovali so ga osmega marca, da je bilo praznovanje dvojno. Moški člani kolektiva so si naredili predpasnike, se urno zavrteli med belo pogrnjenimi mizami in postregli svojim sodelavkam s pijačo in jedačo, potem pa so se ob poskočni glasbi še zavrteli z njimi.

Na tovarniške izlete so se peljali s tovornjakom. Posebno prijetno je bilo v Portorožu še v času cone B, ko so smeli tja le s posebnimi dovolilnicami. Ves trud in napor je bil potem poplačan, ko so prišli do izredno pocieni in prav tako izredno dobre vinske kapljice.

Vse sogovornice so se leta 1948 prijavile v brigado in odšle na Kolovec, kjer so se za dvajset dni spoprijele z vsemi gozdarskimi deli in niso prav nič zaostajale za moškimi. Stanovale so v vili »Durchzug«, vse so se zaljubile v lepe brigadirje. Bilo je lepo, saj je bila pomlad. Iz brigade so se vrnile vesele, vse s priznanji za požrtvovalno in vestno delo.

Tudi za statvami in šivalnimi stroji je bilo vedno živahno. Niso se branile učiti in poprijeti za kakršnokoli delo: barvale so, sušile, navijale, snovale, tkale, vezale, menjavale žakarde, popravljale galiranje, hodile na podstrežje po votke ... Hudomušno so se spominjale, da je bil v delavnici za vse napake kriv Bogdan, plah fant, ki je ob vsaki priliki zardel, a zelo vesten delavec. Pozneje, ko je postal kontrolor, so se ga že nekoliko bale. »Povsod je vtaknil svoj nos,« so v smehu pripovedovale. »Iz vrečk je jemal cevke (na katerih je bila navita preja) in kontroliral, če smo porabile vso nit z njih. Če je našel na kakšni cevki preveč niti, je vprašal: 'Kakšna gospodinja pa boš?'«

Vse so povedale, da je bila takrat, v njihovem času, delovna disciplina boljša in delovna zavest večja, saj se je takrat vsak boril za svoje delovno mesto, za svoj obstoj. Spominjajo se časa, ko ni bilo dela za vse, ko so ostali le najboljši delavci in tisti, ki niso imeli nobene druge možnosti za preživljanje. Minki ostajajo nepozabni tisti dolgi trenutki negotovosti, ko je s sodelavci stala v vrsti pred delodajalcem, čakala in trepetala na usodno odločitev ...

Prijetni in manj prijetni spomini so se utrinjali kot meteorji. Kadar so se v tkalnici stroji ustavili in je bilo na vrsti čiščenje, je bilo običajno razpoloženje zelo veselo. Smeh se je širil med delavci kot nalezljiva bolezen, pozabljeni so bili vsi problemi, šale so deževale z vseh koncev. Kako so se smejali sodelavcu, ki je bil deležen hladne prhe, ker so mu na vrh stavev nastavili lonec vode, da bi izboljšali »klimo« v obratu.

Pri skromni malici so delile med seboj to, kar so prinesle od doma. Posebno slastno malico so imele, kadar je Dani prinesla med, s katerim so se vse prav rade sladkale.

35 let življenja s Svilanitom in za Svilanit: Mara Petje, Marija Potočnik, Marija Lužar, Jožica Šuštar, Vinko Rozmanič, Elizabeta Kočar, Marija Kočar, Danica Tomšič. Na fotografiji manjka Ana Zarnik. (Foto: Kamniški tekstilec, 1978, št. 7–8)

Veselo spominjanje za hip zamre, ko se oglasi Mici: »Jaz imam pa tako majhno pokojnino, da me je kar sram povedati.« Generacija, ki je Svilanit »gradila« in delala v času največjih »investicij«, je bila na jesen življenja najbolj prikrajšana. Plače so bile majhne, dobiček je šel vedno v tovarno.

V tem predvsem ženskem klepetu še glas edinega moškega med njimi. Vinko se še dobro spominja prvih volitev in ustanovitve delavskih svetov (1950). Kot prvi izvoljeni predsednik se spominja nerodnih začetkov. Ker takrat v Mekinjah še niso imeli kolesarnice, so se člani DS odločili, da bodo predlagali to novo investicijo. Tako je Vinko prišel na sestanek upravnega odbora in posredoval predlog delavskega sveta. Proti koncu leta je kolesarnica tudi stala.

Generaciji 1983 in mlajšim »posodi glas« *Dnevnika*

Za generacijo »Svilanitovih pionirjev« pride nova generacija delavcev. V urejeno in dobro stoječo tovarno. A so novi časi, nova država, opevana Evropa, slovo od samoupravljanja in neizprosno tržno gospodarstvo potrebovali samo dve desetletji, da so zadnjo generacijo Svilanitovih delavcev pognali čez tovarniški prag. Njihove besede so pritajene in zadržane. Spomini na dobre zlate čase izgubljeni. Zanje, v obdobju ugašanja Svilanitove proizvodnje, spregovori novinarka *Dnevnika*, Anita Vošnjak 24. 1. 2015:

»Nekako pač delamo. Neke posebne volje in elana pa več nimamo, saj smo že odpuščene,« nam je zapala trojica šivilj, ki še vztrajajo v ogromni šivalnici, kjer so njihove besede, čeprav so bile izrečene zelo pritajeno, zaradi gluhosti zidov glasno odmevale. /.../ Šivilje, ki bodo z odpovedjo v žepu šivale mehke rume ne in vijolične brisače v Kamniku še do sredine febru-

arja, niso vedele, kdaj jih bodo dokončno zamenjale turške roke. Prva dama Svilanita Mojca Šubic pa nam tudi že dan poprej ni želela ničesar več pojasniti pisno. Delavke, ki so v Svilanitu delale po 33, 26 in 13 let, so še pristavile, da so vsak dan bolj sprijaznjene s svojo usodo, a spati kljub temu ne morejo, saj jih še v sanjah preganja misel, kje si bodo poslej služile denar. »Za upokojitev smo premlade, za novo službo pa prestare,« sta razkrili žalostno resnico starejši šivilji. Mlajši delavec, ki mu preostaja zavod za zaposlovanje, je skomignil z rameni: »Vsi smo na istem, za nas ni več dela, saj na vsako službo čaka sto in sto mlajših in bolj izobraženih.«

Šivilja, ki še ni dobila odpovedi, je le prosila, da je v nič ne mešamo, saj je v njej upanje, da je ne bodo odpustili, še vedno tlelo. O nizkih plačah, ki so jih poprej prejimali, niso rekli nič, saj se je, kot so dejali, težko posloviti tudi od najskromnejših dohodkov. »Vsaj redni so bili!« se zdaj še bolj zavedajo odpuščeni, ki upajo, da bodo dobili vsaj odpravnine.

Z odpravnino do računalnika

»Odpravnine smo dobili,« pošteno prizna tudi delovna invalidka, ki je bila odpuščena med prvimi že ob koncu lanskega leta. Misel – kdo ve, kaj bi se še lahko zgodilo, če preveč poveš – je ostala v zraku, ko nas je prosila, naj ne zapišemo njenege imena. Neizrečena. A dovolj otipljiva, da si lahko začutil podzavesten strah nemočnih. »Najhuje je bilo, da nismo ničesar slutili. Še pred letom, ko smo praznovali 75-letnico, so nam vsi samo rožice trosili; češ, kako gre vse na bolje in da se nam za delo ni treba prav nič bati. Pa ni bilo nič res! Že oktobra se je začelo govoriti o enajstih odpuščenih, a so odpustili le štiri. In ko smo že spet začeli verjeti,

Dobro razpoloženje zaposlenih in župana ob 75-letnici Svilanita v takrat še živahnem proizvodnem prostoru šivalnice je trajalo le dobro leto dni. (Foto: Janja Zorman Macura, Občina Kamnik)

da smo se znova izvlekli, je sredi dela prišla po nas šest delovnih invalidk poslovođkinja in nas odpeljala v pisarno. Mislila sem, da me bo kap, ko smo sklonjenih glav kakor v strelskem vodu korakale v pisarno. Nismo hotele verjeti, a smo vseeno vedele, da je konec tudi z dostojnim življenjem, ko smo si lahko še same s svojim delom služile kruh,« je z grenkim priokusom povedala šivilja, ki je v Svilanitu pustila dobra tri desetletja svojega dela.

Zadnja leta za mizerno plačo, a kdo bi danes o tem. Danes, ko pod prsti nič več ne more občutiti njej tako ljubega frotirja, saj se zdaj uči tipkanja na trdi računalniški tipkovnici. »Z odpravnino sem si kupila računalnik, da si bom pomagala z njim najti novo službo in sploh imela kaj početi,« pove in nadaljuje, da se ji zdi vse, kar jih učijo na tečaju, kako si najti službo, sprto s pametjo. »Pravijo nam, da na službo ne smeš čakati, da se moraš ponujati, da moraš sam v podjetje in se osebno predstaviti. Sploh pa ne smeš takoj povedati, da si invalid, ker je s tabo konec,« pripoveduje odpuščena šivilja in doda, da so jim svetovali, naj se ne pustijo odgnati od vratarjev in naj se v podjetje, če jih ta ne spusti, vtihotapijo takrat, ko gre vratar na toaleta ali se za trenutek zamoti s kakšnim opravilom. »Ja, še marsikaj se bom morala naučiti, tudi vse o podjetjih, kamor bom pošiljala prošnje,« se zaveda šivilja, ki si ne dovoli, da bi se je polotilo malodušje, ki je ves čas na preži in jo spremlja kamorkoli gre. Zato se tudi trudi z različnimi prostovoljnimi aktivnostmi v kraju, ki zapolnijo dušo, denarnice pa ne. Tej je za zdaj še najprijaznejši domač vrtiček. V Svilanit pa bi se takoj vrnila, če bi jo potrebovali, še pove in pojasni, da rada dela in zelo pogreša tako svoje delo kot sodelavke. »Pa nismo delale malo. Nasprotno, imele smo zelo visoke norme, ki so jih postavljali tudi naročniki. In tudi za svoje stare stroje smo lepo skrbele, da so gladko tekli, čeprav so se ob obisku še Kitajci čudili, kako lahko na njih sploh še kaj naredimo,« še pove odpuščena šivilja.

Svilanitov kadrovski utrip		
Leto	1948	50
Leto	1953	99
Leto	1958	320
Leto	1963	412
Leto	1968	477
Leto	1973	693
Leto	1978	795
Leto	1983	822
Leto	1988	892
Leto	1989	904
Leto	1993	633
Leto	1998	615
Leto	2003	515
Leto	2008	480
Leto	2013	109
Leto	2015	35

Povprečno število zaposlenih po letih od 1948 do 2015:	540
Povprečno število po spolu:	ženske: 389 (72 %) moški: 151 (28 %)
Povprečno število zaposlenih po proizvodnih programih in službah:	
PP Frotir (šivalnica, tkalnica, konfekcija, barvarna in oplemenitilnica, vzdrževanje in energetika, služba kontrole in kvalitete, strokovne službe z razvojem, skladišči gotovih izdelkov in surovin)	410
PP Svila (tkalnica, konfekcija, strokovne službe, skladišči)	70
Strokovne službe družbe (splošno-kadrovska služba, gospodarsko-finančna služba z informatiko, komercialna, nabavna in marketing služba)	60

TRETJE POGLAVJE

Svilanitove skrbi za ljudi!

Skrb za zaposlene v Svilanitu ni bila nikoli zgolj fraza. Od tistih skromnih delavsko sindikalnih zametkov skrbi za zaposlene je ta v poznih sedemdesetih prerasla v organizirano skrb za razvoj družbenega standarda, zdravstvenega in socialnega varstva zaposlenih in njihovih družin, za dobro počutje zaposlenih in njihovo pripadnost podjetju in našla svoje mesto in poslanstvo v kadrovsko-socialnem oddelku podjetja. Z rastjo in razvojem podjetja je rastla tudi (organizirana) skrb za Svilanitove ljudi.

- **Sodoben obrat družbene prehrane**, v katerem mlad kuhar Karlo že davnega leta 1980 poskrbi za nove standarde izbire in kvaliteto malic. Začetnima dvema obrokom (hladnemu in toplemu) se je po razširitvi menze leta 1986 pridružil še tretji in eden od njih dietni.
- **Zobna ambulanta Svilanit** je že od 1. avgusta 1982 skrbela za zdrav in lep nasmeh Svilanitovih zaposlenih.
- **Dopustniško razvajanje – po želji!** Ob Jadranu – počitniški dom na Rabu, lesene hišice v Novigradu, apartmaja v Maredi, ducat počitniških prikolic, razmetanih ob slovenski in hrvaški obali ... Ob zdraviliških vrelcih – hišice v Čateških in Moravskih Toplicah ter apartma v Atomskih Toplicah. V naročju gora – kočna na Šimnovcu in apartma v Bohinjski Bistrici. »Suho« krizno obdobje po letu 1990 ni povsem prizaneslo družbenemu standardu.
- **Deset minut na dan, prežene bolečine stran** in prav toliko je trajal dnevni aktivni oddih med delovnim časom od leta 1981 dalje, vsak delovni dan, do zadnjega.
- **Tedenski aktivni oddih s fizioterapevtko** in vadba v športno-rekreativnem centru v Podgorju; vse preseneti veliko zanimanje okoli 100 zaposlenih Svilanitovk.
- **Letni preventivni aktivni oddih** v zdraviliščih in okrevališčih za okoli 40 zaposlenih. Za delavce na nočnem delu in v težkih razmerah dela preventivni oddih vsaka štiri leta.
- **Za vsakega (delovnega) invalida ustrezno delo**, če ne drugače s prilagoditvijo »starega« delovnega mesta, stroja, okolja, norme ... Zato Svilanit delov-

Nepozabni so spomini na tovarniške praznike. Za vse so zaposleni sami poskrbeli in ... (Foto: Kamniški tekstilec, 1998, št. 1)

... tudi zapeli! (Foto: Kamniški tekstilec, 1998, št. 1)

Zdrav duh v zdravem telesu ... Že davna šestdeseta, ko so se postavljali temelji tkalnice ... (Foto: Kamniški tekstilec, 1998, št. 1)

- nih invalidov ne pošilja domov na »čakanje na delo«. Še več, odpre »vrata« tudi mladim iz Centra za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik za opravljanje obvezne prakse. Ustanovitev Invalidskega podjetja Svilanit Svila, d. o. o., 1. 12. 2002 je zgolj formalnost, s katero država podjetju prizna ugodnosti, ki mu gredo za skrb pri ohranjanju in zaposlovanju delovnih invalidov.
- **Za Svilanitove otroke gre**, zato zanje že leta 1980 vrtec Svilanit (preureditev in oprema enoinpolsobnega stanovanja na Bakovniku), počitnice in štipendije za socialno šibke in za vse – dobri decembrski možički ... Še posebno slednje so otroci nestrpno pričakovali, saj nikoli niso vedeli, kateri od njih jih bo pričakal v praviljično okrašenem Svilanitu.
  - **Družabni dogodek leta** – tovarniški praznik od leta 1962 dalje. Vsako leto je organizacija in izvedba odvisna od uspeha poslovanja, zdaj skromno, zdaj razkošno, vedno pa z domačim »osebjem«, domačo modno revijo, domačim pevskim zborom, podelitvijo »domačih« priznanj oktobrskim nagrajencem, jubilentom in športnikom. Nastopi domačih »varovancev« – šolarjev iz OŠ Mekinje – so vedno risali nasmeha na Svilanitovih obrazih.
  - **Svilanit(ov)ke na kolo, moški pa za štedilnik!** Prvič leta 1984. A je športno-družabni duh vel v Svilanitu že mnogo prej. Že v šestdesetih letih v počastitev prvih tovarniških praznikov. Tek v vrečah, merjenje moči z vrvjo in druge spretnostne družabne igre so vedno popestrile predpraznično dogajanje. Z leti

... in v razcvetu osemdesetih, ko je staro in mlado kolesarilo po tuhinjskih klancih!

Podelitve spričeval Svilanitovim tkalcem in plemenitilcem leta 2003 se je udeležil tudi starosta slovenskih tekstilcev prof. Vilijem Štiglic. Slavljenci pa so prejeli posebej zanje stlane brisače z njihovimi imeni.

so prerastle v pravi »festival« športnih dogodkov: kegljanje, namizni tenis, šah, plavanje, odbojka, streljanje, smučanje, kolesarjenje ... Nepozabna so športna srečanja na tekstiljadah in trobojih slovenskih tekstilcev. Sredi osemdesetih let zacveti kolesarjenje s specialkami in postane »najmočnejša« Svilanitova disciplina. Pa tudi najuglednejša, za kar poskrbijo Svilanitove kolesarke. Pod geslom Ženske na kolo, moški za štedilnik najprej odkolesarijo k zamejcem čez mejo, nato pa že organizirane v društvo Dober dan, naši čez lužo v širni beli svet v Kanado, Avstralijo, Ameriko, vse do daljne Nove Zelandije!

- **Družbeno odgovorno podjetje.** Dolgoletno »botrstvo« Osnovni šoli Mekinj in Centru invalidne mladine Kamnik ter izjemna srečanja in sodelovanja z Osnovno šolo Stranje popeljejo Svilanit med zlate dobrotnike ter družbeno odmevne aktiviste. Tako je »medvedek Svili« z brisačo PU zbiral prispevke za Pediatrično kliniko, istega leta 1999 pa se Svilanit zapiše tudi v Guinnessovo knjigo svetovnih rekordov z največjo brisačo na svetu, ki so jo porisali takratni predsednik države Milan Kučan, bolniki in osebje Pediatrične klinike.
- **Tovarna učečih se delavcev** skozi vsa svoja časovna obdobja. Od praktičnega mentorskega usposabljanja na delovnih mestih do formalnega šolskega izobraževanja ob delu. Večino strokovnega in vodstvenega kadra je »izšola« Svilanit v skladu s potrebami in razvojem podjetja. Številne strateške delavnice za spodbujanje in razvoj človeških virov so razvile Svilanitov karierni model, model horizontalnega in vertikalnega napredovanja, model večopravnosti, letne razgovore z zaposlenimi in usposabljanje komercialistov s številnimi prodajnimi in tržnimi veščinami. Leto 2001 se v Svilanitovo »šolsko« zgodovino zapiše z zlatimi črkami. V proces poklicnega izobraževanja za poklic tkalec in plemenilec se vključi osemindvajset zaposlenih delavcev. Srednja tekstilna šola Maribor zaposlenim »dijakom« ponudi prijazen način izobraževanja

in organizira poučevanje v Svilanitovi učilnici, ki jo vsak konec tedna napolnijo ukaželjni sodelavci. Po rednem delu v tovarni, seveda. Uspešno.

- **Za boljše zdravje in počutje delavcev – »Aspirin«.** Projekt, ki od leta 1987 na novo opredeljuje ravnanja v času bolniške in druge odsotnosti z dela ter vnaša več reda. Uvaja sistem spodbud in nagrajevanja dobrih idej in koristnih predlogov, reformira aktivni oddih med delovnim časom in uvede enourno tedensko vadbo, popiše stanje in način reševanja ergološke in ekološke sanacije delovnih mest in okolja, reformira preventivno okrevanje in obveščanje v podjetju, uvede skromno božičnico in nagradni zdraviliški paket za najboljše delavce.

- **Za razvoj in varnost – DITT in IGD Svilanit!**

Društvo inženirjev in tehnikov tekstilcev Kamnik je s svojim strokovnim poslanstvom (spremljanje in razvoj nove tehnologije) v obdobju specializacije in modernizacije podjetja pustilo pomembne sledi že od leta 1953 dalje, ko Svilanitovi strokovnjaki »gostujejo« v društvu v Jaršah, od leta 1964 dalje pa so že organizirani v samostojno društvo v Kamniku. Več razvojnih elaboratov s področja energetike, nove oplemenitilnice in novega obrata Svile pomembno prispeva k tehnološkemu razvoju Svilanita. Društvo spodbuja inovatorstvo, izvaja izobraževanje tkalskih mojstrov, barvarjev in električarjev s področja elektronike. Spremlja razvoj tekstilne tehnologije v svetu, zato so obiski tekstilnih sejmov in strokovnih razstav stalnica društva, med njimi najpomembnejša svetovna razstava tekstilnih strojev ITMA v Milanu.

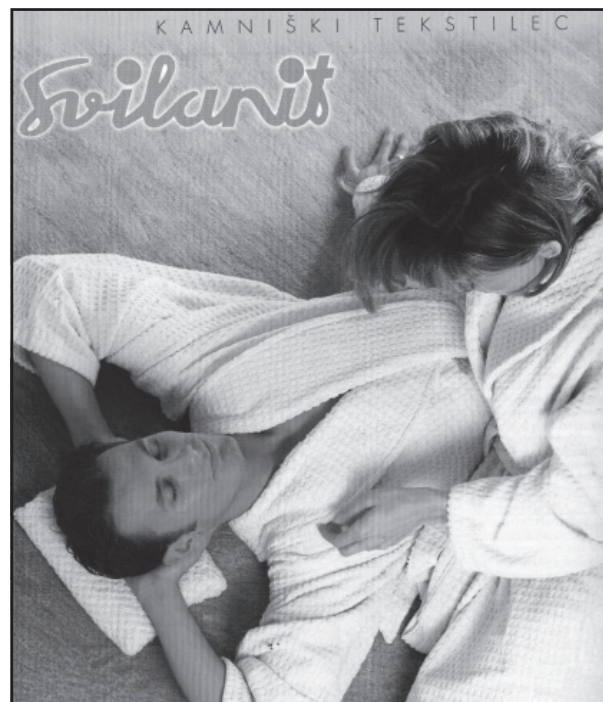
Za Svilanitovo varnost skrbi **Industrijsko gasilsko društvo Svilanit**, ki je ustanovljeno leta 1970, zametki organiziranega gasilstva v Svilanitu pa segajo v zgodnja šestdeseta leta, ko je krmilo tovarne prevzel Stane Marcijan. Nekdanji izkušeni direktor Tekstilne tovarne Prebold se je dobro zavedal, kako pomembno je gasilstvo v tekstilnih obratih, kjer je vsak hip nevarnost vžiga. Prva moža organiziranega Svilanitovega gasilstva sta poveljnik in dolgoletni poklicni gasilec Alojz Golob,

Najbolj pogumni in vztrajni do dandanašnjih dni – IGD Svilanit. (Foto: Kamniški tekstilec, 1998, št. 1)

z vsem srcem pa je bil desetletja dolgo pripet na življenje društva Alojz Konda, ki je tudi organizacijsko skrbel za požarno varnost v podjetju.

- **Lastovka, ki je Svilanitu prinesla (sindikalno) pomlad.** Zаметke Svilanitovega sindikalnega dela najdemo v petdesetih letih kot tiste sile, ki so organizirale tisoče ur udarniškega dela pri gradnji obratov na Perovem. Vedno v prvih vrstah za razvoj družbenega standarda, zdravstvenega in socialnega varstva zaposlenih in njihovih družin. V vseh obdobjih je bil nepogrešljiv sopotnik delavcev, še posebno pa od leta 1990, ko njegova prva in najpomembnejša skrb postane varovanje pravic delavcev. Kar trije organizirani sindikati delavcev Svilanita, med njimi najmočnejši in edinstveni sindikat Lastovka, so z ugašanjem proizvodnje na Perovem tudi sami ugašili. Zadnji, leta 2015, Lastovka.
- **Zlata vreden Kamniški tekstilec** – tovarniški časopis. Prvič izide leta 1962 in dočaka (ob dolgoletni uredniški podpori avtorice tega zapisa) četrto leto novega tisočletja. Nešteto dogodkov Svilanita se je vanj popisalo in ohranilo prav po »njegovi« zaslugi. Ohranja tudi živ spomin na **ustni (časopis) Kamniški tekstilec**. Bilo je prvega pomladnega dne leta 1989 v tovarniški jedilnici, ko je Svilanit oživil nekoč tako priljubljeno obliko neposrednega obveščanja, to je živo besedo, ki je šla od ust do ust, od človeka

Ustni časopis briše »prah« s starega dobrega obveščanja – od ust do ust, pa vendar izide tudi v tiskani obliki kot vsi Kamniški tekstilci pred njim in za njim. Vsi po vrsti pa so od leta 1985 dalje praznje »odeti« v prelepe Svilanitove izdelke. (Foto: Fototeka MMK)

Reklama za Svilanit

Frane Milčinski

če hočeš na ple - sišče, če - prav si lep in mlad,
 stopiš na be - ji - šče me - go - čih vseh kravat. Kra - vata ni
 - pa - ta, ki čisto je pri tleh, kra - vata je okrog vrata vsa -
 - komur na o - čeh. O - bleka ele - gantna, o - -braz le - po o -
 - brit, Okrog vrata pa kra - va - ta te - varne Svila - nit. Okrog
 vrata pa kra - va - ta te - varne Svila - nit.

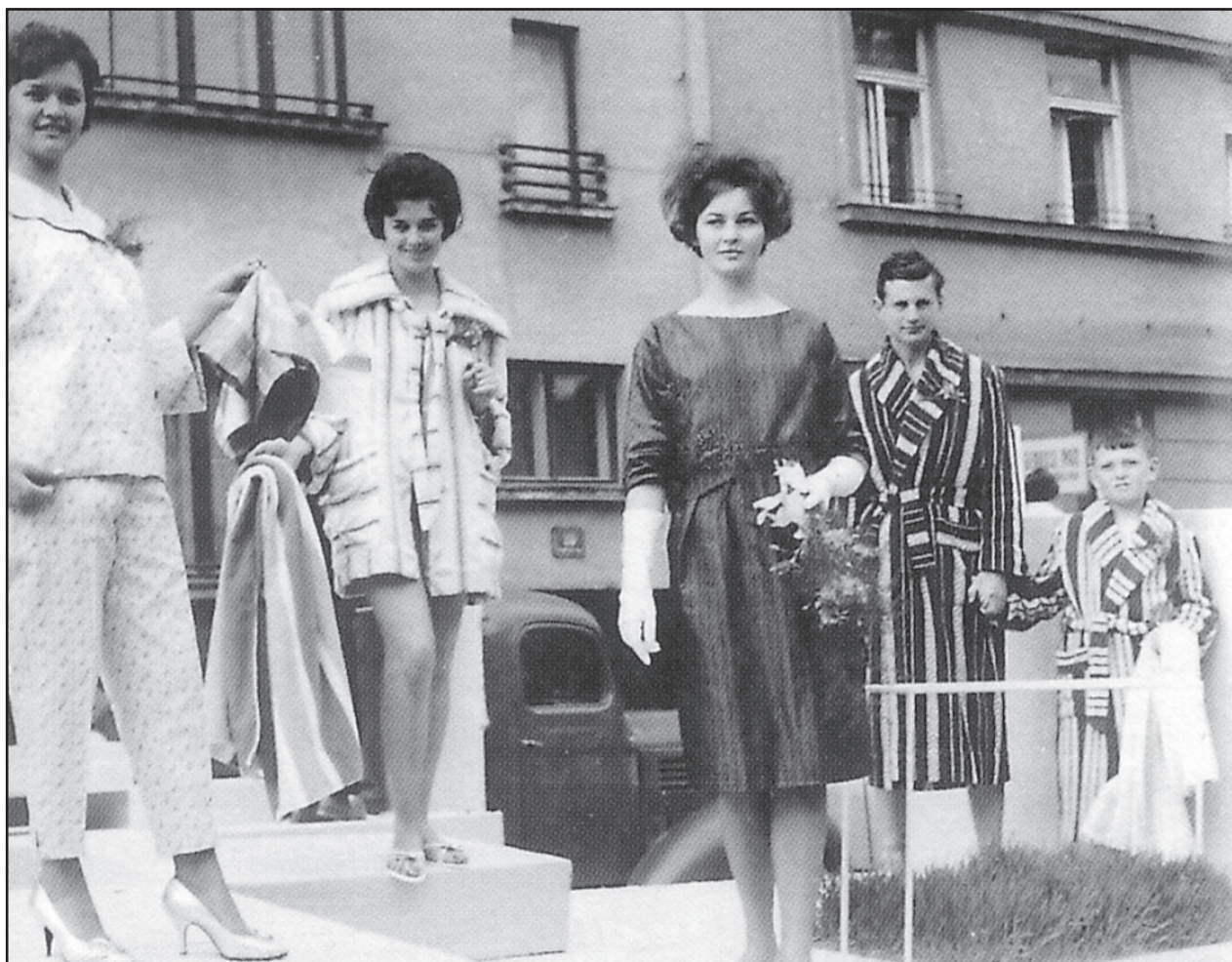
Naj živi spomin na (zgodovinski) Svilanitovi predstavitvi iz davnih šestdesetih let prejšnjega stoletja: na reklamno Ježkovo po-
 pevko Kravata ni copata, ki jo je na novo uglasbil mojster Bojan Adamič in ...

do človeka in nazaj k človeku. V svojem prispevku v Kamniškem občanu gostja dogodka ga. Tina Romšak zapiše: »Zanimivo je, da so bili prav naši tekstilci toliko pogumni, da so spustili radovedne novinarje v svoj kolektiv, in sposobni, da so uspešno izpeljali obsežno zastavljeno novinarsko prireditev. Z dr. Manco Koširjevo, profesorico novinarstva na FSPN, so v tovarno prišli študenti prvega letnika in anketirali kar 196 delavcev. Anketa je bila anonimna, spraševala je po počutju na delovnem mestu, o medsebojnih odnosih, odnosu predpostavljenih do podrejenih (večkrat omenjena sintagma beli ovrtniki - modre halje), skrbi za družbeno prehrano, možnostih za preživljanje oddiha, osebnih dohodkih ... In kakšni, mislite, so bili odgovori? Na prste roke, so trdili mladi novinarji, bi mogli prešteti tiste, ki so v odgovorih izražali nezadovoljstvo ali celo

očitke vodilnim; vsi drugi se v tovarni dobro počuti-
 jo, še celo več, pri sodelavcih najdejo razumevanje,
 pomoč, sočutje, niso redki, ki doživljajo tovarno kot
 drugi dom.«

Zaključek njenega prispevka je pravi zaključek tudi
 tega prispevka in nastavlja ogledalo »novemu« Svila-
 nitu (BPT):

»Prireditev mi je bila všeč, ne le zato, ker je bila do-
 kaj sproščena in na dostojni kulturni in dialoški ravni,
 dobro pripravljena, tekoča, ampak, ker si je pogum-
 no upala odkriti naša naličja. Ker je potrdila, da skrb
 za človeka v naši družbi ni zgolj fraza, da so ljudje, ki
 vedo, da zadovoljen, spoštovan človek na delovnem
 mestu ustvari mnogo več in bolje od nergača, ker so
 uveljavili načelo, da je treba za pošteno delo tudi poš-
 teno plačilo. Kjer si prizadevajo v tej smeri, tam tudi v
 teh težkih časih ne bodo zatajili.«

... na prvomajsko modno revijo v Ljubljani, kjer so Svilanitovi delavci – manekeni – nosili oblačila iz brokata ter kravatnega blaga in kopalne plašče iz frotirja in brisač, in to kar na tovarnjaku, ki je prekrizaril celo Ljubljano. (Foto: Kamniški tekstilec, 1996, št. 1, in 1998, št. 1.)

Viri

- 1978: Težnja po razvoju. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1978, št. 7–8.
- 1983: Kronika podjetja, Skupnih 35 let. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1983, št. 7–8.
- 1988: Tako smo rasli. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1988, št. 9–10.
- 1996: Lastninsko preoblikovanje podjetja Svlanit. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1996, št. 1.
- 1997: Projekt za boljše zdravje in počutje. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1997, št. 2.
- Dušan LIPOVEC, 1998: Življenjsko drevo Svilanita. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1998, št. 1.
- Božomil WIEGELE, 1998: V nitih ustvarjalnosti že 60 let. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1998, št. 1.
- Božomil WIEGELE, 1999: Kakšna je naša prihodnost. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1999, št. 2.
- 1998: *Mejniki proizvodnje PP Frotir in PP Svila, Svlanit in sindikat, Svlanit in društva*. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1998, št. 1.
- 1999: Iz družabne kronike. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1999, št. 2.
- Janez KIMOVEC, 1999: Kronika dogodkov v PP Svila. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 1999, št. 1.
- Anton JEGLIČ, 2000: Trideset let predanega dela. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2000, št. 1.
- Ivana SKAMEN, 2000: Tovarna učečih delavcev. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2000, št. 2.
- Irena BALIŽ, 2002: Kronika dogodkov PP Frotir. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2002, št. 1.
- Ivana SKAMEN, 2002: *Kadrovski utrip*. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2002, št. 1.
- Marjan ŠUŠTAR, 2003: Posodobili smo plemenitilnico. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2003, št. 1.
- Alojz JERMAN, 2003: *O splošni dejavnosti družbe*. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2003, št. 1.
- Stojan ŽIBERT, 2004: Moč slapa je v sodelovanju in povezovanju kapljic. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2004, št. 1.
- Ivana SKAMEN, 2004: Znanja ni nikoli dovolj. Kamnik: *Kamniški tekstilec* 2004, št. 1.
- Tomaž MODIČ, 2009: Svlanit: na cesto 250 zaposlenih. Ljubljana: *Dnevnik*, 19. marec 2009.
- Tomaž MODIČ, 2009: Svlanit: ukinitvev lastne proizvodnje. Ljubljana: *Dnevnik*, 20. marec 2009.
- Natalija JERAJ, 2010: Zaposleni ali to smo mi vsi. Kamnik: *Nitke*, št. 1.
- Natalija JERAJ, 2011: Zaposleni ali to smo mi vsi. Kamnik: *Nitke*, št. 5.
- Sašo PUŠNIK, 2013: Spoštovane sodelavke in sodelavci. Kamnik: *Nitke*, št. 7.
- Marjana HANC, 2013: V Svlanitu še vedno tkejo, barvajo in šivajo. Kranj: *Delo*, 3. maj 2013.
- Saša MEJAČ, 2013: Svlanit ohranja blagovno znamko in proizvodnjo v Kamniku. Kamnik: *Kamniški občan*, 7. junij 2013.
- Tomaž MODIČ, 2015: Po 76 letih Svlanit ugaša stroje v Kamniku. Ljubljana: *Dnevnik*, 10. 1. 2015.
- Anita VOŠNJAK, 2015: Opoldne delavke telovadile. Ljubljana: *Dnevnik*, 24. 1. 2015.
- Jasna PALADIN, 2015: Likvidacija Svilanita je ustavljena. Kranj: *Gorenjski glas*, 16. 8. 2015.
- Svlanit/Zgodovina. Dostopno na <http://www.svlanit.si/stran/13/zgodovina>.

Franc Koncilja – pohištveni mizar, Plečnikov mizar in ustvarjalec intarzij

Prispevek govori o mizarju Francu Koncilju v treh vlogah, ki so se izoblikovale v njegovi delovni dobi. Najprej je predstavljen v vlogi Plečnikovega mizarja, v kateri je kot iznajdljiv, natančen in zanesljiv mojster v svoji delavnici izdelal večino mizarskih izdelkov za prenovitvena dela, ki jih je v prvih letih po drugi svetovni vojni na Kamniškem načrtoval arhitekt Jože Plečnik. Kot dober izvajalec je nato sodeloval pri izvedbah Plečnikovih del tudi zunaj domačega kraja, med katerimi je najpomembnejša izdelava škofovskega sedeža v ljubljanski stolnici. V drugi vlogi je predstavljen kot inovativen in za novosti zavzet pohištveni mizar, ki je kljub skromni strojni opremljenosti izdeloval sodobne pohištvene izdelke, notranjo opremo in stavbno pohištvo. V tretji vlogi, ki se je izoblikovala po upokojitvi, ko mu ustvarjalna žilica in neumoren duh nista pustila počivati, je predstavljen kot izdelovalec intarzij. Prispevek se konča z ugotovitvijo, da bi bilo glede na ohranjenost rekvizitov, povezanih z njegovim delom, smiselno vzpostaviti muzejsko delavnico.

Ključne besede: Franc Koncilja, Plečnik, mizar, intarzije

In the submission, three different roles, shaped in the course of Franc Koncilja's career, are distinguished. Firstly, he is portrayed as a resourceful, accurate and reliable carpenter to Jože Plečnik, whose workshop produced most of Plečnik's carpentry in the first years of after-War renovations in the Kamnik area. As a contractor, he assisted Plečnik with many works outside Kamnik, the main being the crafting of a cathedral in Saint Nicholas' Cathedral in Ljubljana. In his second role, he is seen as an innovative and dedicated furniture builder, who, despite limited technical equipment, managed to produce modern furniture pieces and cabinetry. Franc Koncilja's incessant creativity and lively spirit prevented him from resting; in his retirement he took on a third role – that of a marquetry maker. The article closes with a conclusion that, given the excellent condition of items and tools he used, the founding of a museum workshop should be considered.

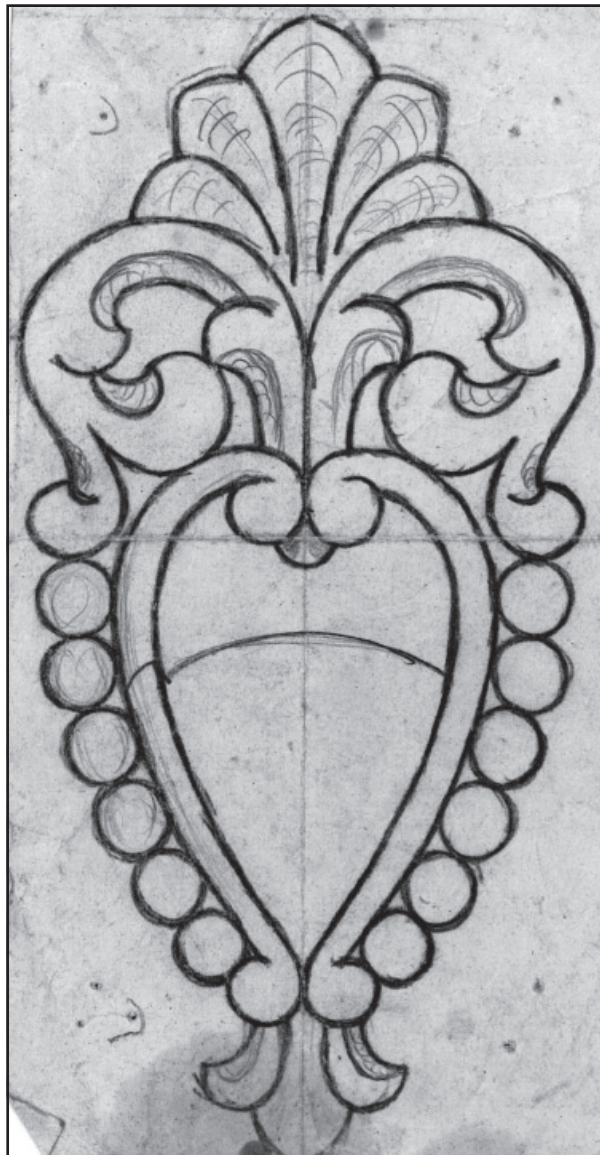
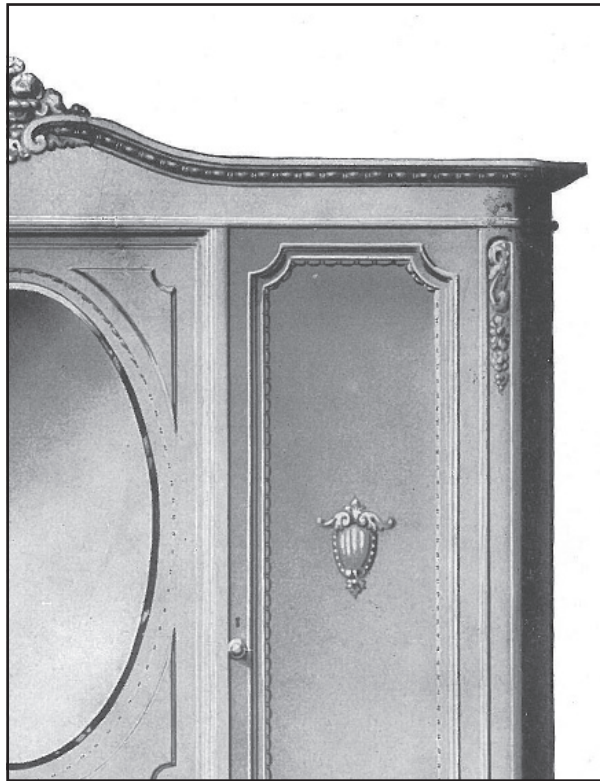
Key words: Franc Koncilja, Plečnik, carpenter, marquetry

Leta 2007 je bila v okviru Dnevov evropske kulturne dediščine, posvečenih arhitektu Jožetu Plečniku ob 50. obletnici njegove smrti, ponovno pregledana Plečnikova zapuščina na kamniško-domžalskem območju.² Ob tej priložnosti je bila pozornost namenjena tudi obrtnikom, ki so Plečnikova dela izvajali. Eden izmed njih je bil tudi Franc Koncilja iz Mekinj, ki je bil v svojem okolju že pred tem poznan mizar.

Začetek mizarske obrti Franca Koncilja sovпада s časom med obema vojnama, ko se je v oblikovanju

1 Univ. dipl. inž. arh., konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj.

2 Vsa dela so popisana v vodniku *Plečnik na Domžalskem in Kamniškem*, 212. zvezek v zbirki vodnikov ZVKDS Kulturni in naravni spomeniki Slovenije.

Detajl dekoracije iz kataloga in šablona za izdelavo (Arhiv družine Koncilja)

Omara z vratnimi polnili iz tanke masivne plošče (Foto: Rajko Slapnik, 2013)

Furnirana omara z značilnim simetričnim vzorcem furnirja (Foto: Rajko Slapnik, 2013)

pohištva že skoraj povsem opustilo dekoriranje. Kljub temu lahko iz ohranjenih katalogov, pripomočkov v obliki šablon in nedokončanih izdelkov sklepamo, da je izdeloval tudi dekorirano pohištvo z rezbarjenimi in rezljanimi okraski. Rezbaril je rad in dobro, kar se je izkazalo kot njegova prednost tudi kasneje pri sodelovanju s Plečnikom.

Značilno za njegovo delavnico je bilo, da so večino dela opravili ročno. Na krožni žagi s poravnalko, ki je bila njegovo edino strojno orodje, je plohe in deske lahko le poravnal v enakomerno ravno površino in jih razžagal v poljubne velikosti. Les so v mnogih primerih na grobo obdelavo iz delavnice v Mekinjah vozili v druge delavnice, kjer so imeli boljša orodja. Kljub skromni strojni opremljenosti je pri delu sledil modnim trendom v oblikovanju pohištva. Z novostmi v oblikovanju in tehnikah je bil na tekočem preko nemške revije *Der Suddeutsche Möbel und Bauschreiner*, ki je imela ilustrirano prilogo s prikazom pohištva različnih arhitektov in proizvajalcev. Primer sodobnega oblikovanja iz njegovega zgodnjega obdobja predstavlja pohištvo, ki ga je izdelal za svojo spalnico. Izdelana je iz masivnega lesa, površine so ravne, vratna krila so narejena iz enostavnih okvirjev, v katere so vstavljene tanke masivne plošče. Dekoracija se pojavi le pod zgornjim robom vsakega kosa pohištva.

Ko se je uveljavil furnir, je Koncilja storil vse, da je lahko izdeloval tudi furnirano pohištvo. Kupil je primerne hlode in jih dal v Litiji razrezati v furnir.³ V delavnici so vse faze izdelali sami. Deske so razžagali v letve, jih zlepili v osnovne plošče, nanje v doma narejeni stikalnici nalepili najprej slepi furnir in nato še dekorativni furnir, pri čemer je bilo treba paziti na pravilno sestavljanje furnirja, da so na površini nastali za tisti čas značilni simetrični vzorci. Kasneje je osnovo, vezane plošče s slepim furnirjem, tudi kupoval, kar je skrajšalo postopek izdelave.

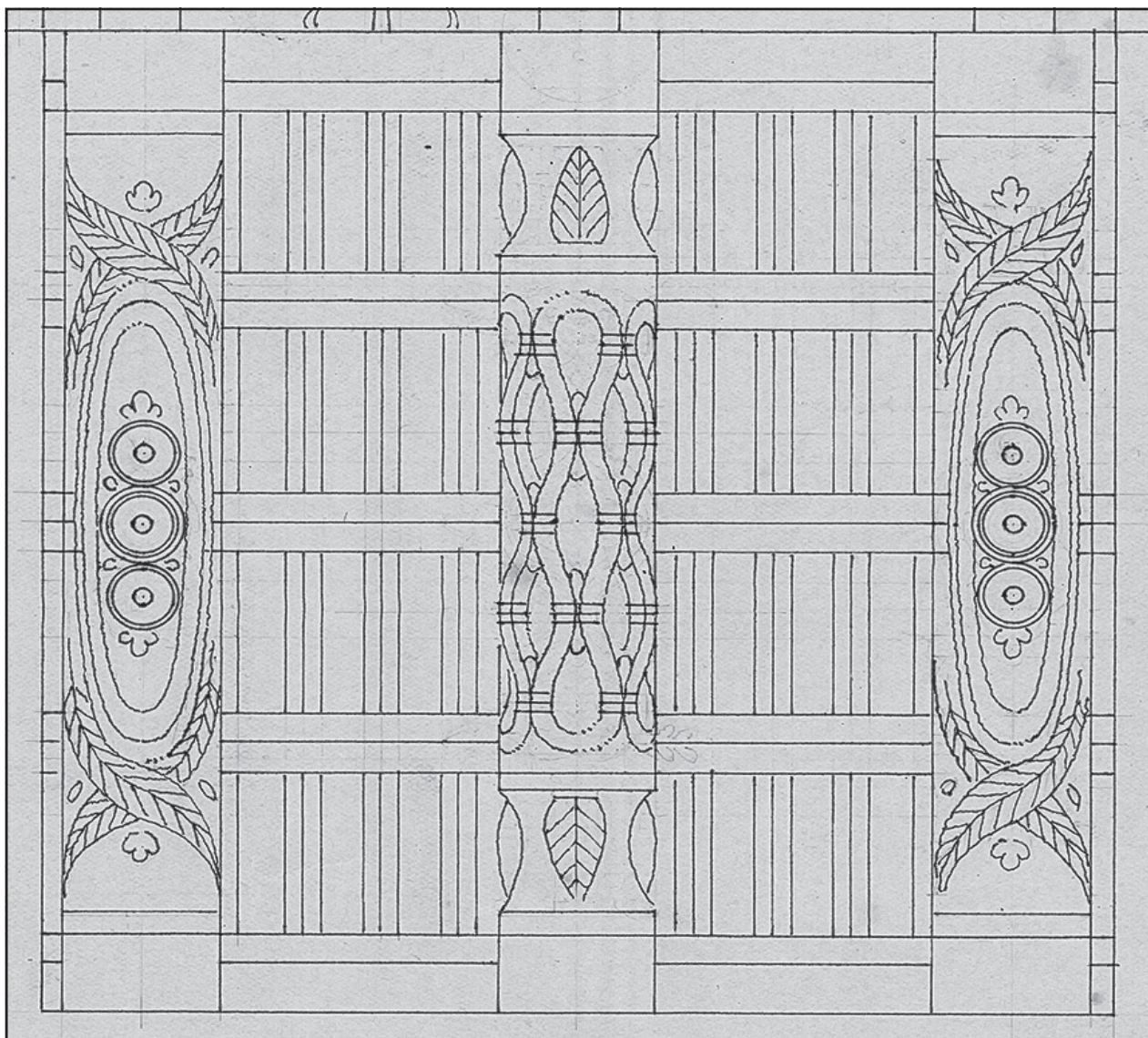
To je bilo trdno sestavljeno in trpežno pohištvo, finalno obdelano s šelak polituro, največkrat polirano do visokega sijaja. Takšno pohištvo se je izdelovalo še tudi po drugi svetovni vojni in je še danes, če ne upoštevamo nerodnih velikosti in teže, brez težav v uporabi.

Koncilja je – poleg pohištva za mnoge naročnike, tudi iz Ljubljane in Zagreba – izdeloval tudi stavbno pohištvo in opremo za lokale. Med večjimi deli je bila oprema za gostilno Planinka v Kamniku, kjer sta po zadnji prenovi ostali ohranjeni opremljeni prostori – Lovske sobe in Bunkerja.

Z Jožetom Plečnikom se je Franc Koncilja srečal kmalu po koncu druge svetovne vojne, ko je arhitekt, zaradi političnih sprememb odrinjen od velikih del v Ljubljani, pričel načrtovati številne prenove po Sloveniji. Pri tem je za izvedbo načrtovanega vedno iskal izvajalce v lokalnem okolju. Na Kamniškem so bili to kamnosek France Vettorazzi, rezbar Maks Bergant in mizarja Alojz Kladnik in Franc Koncilja.

Plečnik je z njimi, tako kot z vsemi, s katerimi je v življenju imel skupne poti, veliko komuniciral pisno. Prvo pismo v Konciljevi zapuščini ima žig 28. 6. 1948. Pisma imajo veliko dokumentarno vrednost, saj omogočajo raziskovalcem natančnejše datacije dogodkov

3 Povedal France Vrhovnik iz Mekinj, mizarški vajenec pri Koncilji 1949–1952, februarja 2014.

Krstilnica v Stranjah – Plečnikov načrt z dne 1. 6. 1947 in izvedba mizarja Franca Koncilje (Načrt: arhiv v Plečnikovi hiši)

Mizar Franc Koncilja v svoji delavnici pri izdelavi stropnega dela škofovskega sedeža za ljubljansko stolnico (Slike iz filma *Mojster Plečnik, Triglav film, 1952*)

in vpogled v sicer nepoznana ozadja: »/.../ pretečene tedne mučil me je problem podeželskega vel. oltarja, /.../,« je Plečnik zapisal v pismu prijateljici Emiliji Fon 26. januarja 1947.⁴ Iz skic in načrtov oltarja za cerkev v Zg. Stranjah, datiranih od 18. do 22. januarja 1947, z gotovostjo lahko zaključimo, da se zapis nanaša na oltar v stranjski cerkvi. Kako se je Plečnik radostil novih nalog, kaže zapis v pismu Emiliji Fon 26. decembra 1947: »/.../ Nekje v bližini Kamnika bomo, name ravamo narediti pravo, pravcato, malo krstilnico, pod zvonikom, v malem, obstoječem prostoru. Bilo bi mi v veselje, če se stvar uresniči /.../«⁵

Danes vemo, da se je problem podeželskega oltarja rešil in da se je mala krstilnica pod zvonikom uresničila, tako kot so se tudi vse druge prenove v Stranjah, Tunjicah, Nevljah in Kamniku. Pri tem so imeli zasluge vsi domači mojstri, ki so potrpežljivo sledili Plečnikovim zamislim. Franc Koncilja je poleg druge lesene opreme ustvaril edinstvene rezbarjene stropnike v krstilnici pod zvonikom. Izdelani so iz hlodov, ki so jih Konciljevi pomočniki celo zimo vsak dan vlažili z mokrimi krpami, da se je les počasi umiril in ni razpokal.

Plečnik je Koncilja cenil kot natančnega in iznajdljivega mizarja, zato ga je vabil tudi k delom izven kamniškega območja. Za cerkev sv. Antona Padovanskega

v Beogradu mu je zaupal izdelavo spovednic, ki v tlorisu sledijo krožnemu obodu cerkve. Koncilja si je za njihovo pravilno izvedbo naredil pripomoček – za polmer cerkve dolgo vrv, privezano na kol, s katero je zarisal tlorisni lok spovednic.⁶

Verjetno ni naključje, da so leta 1952 prav v delavnici Franca Koncilja v Mekinjah posneli del filma o Plečniku.⁷ Film mizarja ujame pri izdelavi stropnega dela škofovskega sedeža za ljubljansko stolnico in v nadaljevanju med drugim pokaže tudi dva izdelka izpod njegovih rok – strop »prave, pravcate, male krstilnice pod zvonikom« stranjske cerkve in vrata v zakristijo, kar je svojevrsten poklon kamniškemu mizarju. Film izpostavlja Plečnikovo spoštovanje materialov in njegovo skrb za izvajalce – mojstre raznih strok. Ob tem so prikazane skrbno izdelane svetilke, svečniki, stoli in ravno ob posnetkih opreme iz stranjske cerkve spremno besedilo v filmu pove: »/.../ Plečnik ne podcenjuje nobene snovi, saj mora obrtnikova roka, ki jo vodi umetnikova misel, iz vsake izvabiti poezijo.«

4 Jože PLEČNIK, 2002: *Pisma Jožeta Plečnika Emiliji Fon*. Ljubljana: Založba Rokus.

5 Glej opombo 4.

6 Povedal Franc Ajdovec, vajenec in pomočnik v delavnici mizarja Koncilje od avgusta 1948, decembra 2007.

7 *Mojster Plečnik*, producent Triglav film, scenarista Ernest Adamič in Mirko Grobler, režiser Mirko Grobler, snemalca Rudi Vavpotič in Anton Smeh, leto 1952/53. Vir gradiva: Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije, Zbirka filmov AS 1086.

Izvajalci so bili zelo pomembni tudi za Plečnikove naročnike. Škof Vovk je po tem, ko je bilo naročilo novega škofovskega sedeža odobreno, 7. avgusta 1951 s pismom zaprosil kamniškega patra Martina Perca za posredovanje, da bi mojster Koncilja, ki »/.../ uživa veliko zaupanja /.../«,⁸ sprejel izdelavo načrtovanega sedeža. Proti koncu pismo ni več prošnja za posredovanje, temveč že kar navodilo: »/.../ Nakupiti bo moral pač takoj potrebni les. Denar za nakup dobi vedno takoj pri upravitelju stolnice g. Venceslavu Snoju. Kar pohiti naj z nakupom.«⁹

Da je bil mizar Koncilja določen za izvajalca hkrati z odobritvijo načrta, lahko sklepamo po arhivskih dokumentih iz drugih primerov. Aprila 1948 je bil takrat stolni dekan Franc Kimovec ob prošnji za nabavo nekaj predmetov napoten, da Škofijskemu ordinariatu »/.../ za vsak nakup in za vsako nabavo vložijo posebno prošnjo, kateri naj priloži proračun in popis oziroma načrt dotičnega predmeta, in naj pove tudi, komu namerava delo izročiti. /.../«¹⁰

Zapis kaže, da so bile reference zelo pomembne pri sprejemanju odločitev o novih nakupih in nabavah. Verjetno je imel Plečnik že med načrtovanjem škofovskega sedeža v mislih mojstre, ki bodo njegov načrt lahko realizirali, in temu primerno je načrtoval detajle. Poleg mizarja Koncilja je pri izvedbi škofovskega sedeža sodeloval tudi kamniški rezbar Maks Bergant, ki je ustvaril angelske figure¹¹ pod stropnim vencem kompozicije.

Izdelava orehovitih lesenih delov škofovskega sedeža, imenovanega tudi prestol ali tron, je bila zahtevna. Za potrebe izbočenih masivnih stranic so vajenci iz Konciljeve delavnice v visokem snegu s sanmi odpeljali plohe v Golobovo kolarsko delavnico v Nevljah, po domače k Bognarju. Dva dni je trajalo, da so bili s tračno žago izžagani vsi deli, ki so jih nato v Konciljevi delavnici zlepili v masivne stranice in ročno obdelali.¹² Veliko znanja in ročnih spretnosti je zahtevala tudi izdelava lepljenega ovala nad sedežem, profiliranih zaključkov in rezbarjenih poudarkov ter nazadnje končna obdelava vseh elementov s šelak polituro. Delo je bilo, tako kot je želel škof Vovk, zaključeno do velike noči leta 1952.

Kvalitetne prenove stranske cerkve se je škof Anton Vovk dotaknil tudi v nagrobnem govoru ob smrti Jožeta Plečnika leta 1957. Še enkrat se mu je zahvalil za vsa sakralna dela in med drugim povedal: »/.../ Pohite-la je njegova ljubezen tudi k cerkvam na deželi. Takoj po zadnji vojni se je ustavila za dolgo dobo v Stranjah pri Kamniku, kjer je divjost tujca belo cerkev na griču spremenila v žalostni bunker. Tu je Bogu in preprostim vernikom poklonil v očiščeni in povečani cerkvi lepo-

8 Pismo škofa Antona Vovka patru Martinu Percu 7. 8. 1951, kopija v arhivu družine Koncilja.

9 Glej opombo 8.

10 Odgovor na prošnjo takratnega oskrbnika Stolnice Franca Kimovca. Zapisnik gospodarskega sveta z dne 12. 4. 1948; Nadškofijski arhiv Ljubljana, Župnijski arhivi, Župnija Ljubljana – Sv. Nikolaj.

11 Miklavž KOMELJ, 2000: Sodelovanje med Jožetom Plečnikom in Maksom Bergantom. *Acta Historiae artis Slovenica* 5, str. 202. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

12 Glej opombo 2.

Škofovski sedež v ljubljanski stolnici – izvedba 1952 (Foto: Saša Lavrinc, 2013)

Intarzija kamniškega grba po predlogi akademskega slikarja Toneta Žnidaršiča (Foto: Saša Lavrinc, 2013)

Žig mizarja Franca Koncilje

te, kakršnih tudi znamenite katedrale nimajo. /.../«¹³ Plečniku je v resnici uspelo, da je ob pomoči zavzetih, predanih in sposobnih mojstrov, eden od njih je bil Franc Koncilja, ustvaril občudovanja vredne ureditve, opreme in predmete, ob katerih ni mogoče govoriti le o arhitektu ali le o izvajalcu, kajti le drug z drugim sta lahko ustvarila celoto.

Po upokojitvi je Franc Koncilja ostal zvest ročnim spretnostim in je z veliko natančnostjo do pozne starosti izdeloval intarzije v furnirju. Večinoma jih je izdeloval v geometrijskih vzorcih, ki jih je nato vključil v večjo površino kakšnega uporabnega predmeta – največkrat mize. Posebno mesto med njegovimi izdelki imajo intarzije po predlogah akademskega slikarja Toneta Žnidaršiča – tri table za kmečko skrinjo, darilo starejšemu sinu, in intarzija kamniškega grba, vdelana v klubsko mizo za mlajšega sina, na kateri je po lastni zamisli dodal še dve intarziji, ki simbolizirata poklic očeta mizarja in poklic sina elektrotehnika, kar izdelku daje pripovedno vsebino.

S tem zapisom smo na kratko predstavili delo Franca Koncilja, mizarskega mojstra iz Mekinj, tudi z namenom, da bi vzpodbudili zanimanje za tovrstne raziskave. Mizar Koncilja je z izdelavo opreme po Plečnikovih načrtih tudi del širše zgodovine in s tem še dodatno upravičen do pozornosti. Ob pregledovanju njegove zapuščine se je izkazalo, da je ohranjenega veliko orodja in drugih pripomočkov. Zato je bil v letu 2014 pripravljen popis orodja iz Konciljeve mizarske delavnice, ki je lahko osnova za nadaljnje načrtovanje muzejske mizarske delavnice.

13 *COMMUNIO*, Mednarodna katoliška revija, 17. letnik (2007), 1. Anton VOVK, Zakladi Plečnikovega nedosegljivega duha, ponatis govora ljubljanskega škofa msgr. Antona Vovka, obj. v *Družini*. 1957, št. 2, str. 4.

Eva Nagy¹
Gogalova 6, Kranj
eva.nad@gmail.com

Saša Lavrinc²
Pot na Poljane 4c, Kamnik
sasa.lavrinc@gmail.com

Evidentiranje zbirke orodja in predmetov iz mizarske delavnice Franca Koncilja

Prispevek predstavlja popis predmetov in dokumentov iz mizarske delavnice Franca Koncilja. Za vsak predmet so podani naslednji podatki: številka, fotografija, ime, uporaba, material, mere, opis, izvor in lokacija predmeta v času uporabe.

Glavne besede: Franc Koncilja, mizar, orodje, popis

This article presents the inventory of objects and documents from Franc Koncilja's joiner's workshop. The following information is given to each object: a number, a photograph, a name, the usage, material, dimension, a description, the origin and the object's location at the time of its use.

Key words: Franc Koncilja, joiner, tools, inventory

V letu 2014 je bil v okviru projektne naloge Društva sv. Jakoba izveden popis predmetov iz mizarske delavnice Franca Koncilja. Popis se je izvajal na dveh lokacijah. Prva lokacija je bila spominska soba, ki jo je uredil sin Jernej Koncilja v svoji hiši. Druga lokacija je bila lopa ob nekdanji delavnici Franca Koncilja, v kateri so shranjeni večji predmeti.

Popisanih je bilo 120 predmetov, od tega 100 kosov mizarskega ročnega orodja. Nobeden od predmetov ni bil izločen, saj so večinoma zelo dobro ohranjeni in uporabni še danes. Na lokaciji, kjer so shranjeni, smo predmete fotografirali, izmerili in zapisali, kar nam je povedal Jernej Koncilja. Izraze je pregledal tudi univ. dipl. inž. lesarstva Pavel Ojsteršek, profesor strokovnih tehničnih predmetov na Srednji lesarski šoli v Ljubljani.

Za razumevanje delovanja Konciljeve delavnice in njenih zaposlenih je pomembna tudi dokumentacija, ki jo hranijo dediči in jo je treba še podrobneje obdelati (fotodokumentacija, spričevala in druge listine, pisma, šablone, načrti, revije ...).

Evidentirani predmeti so bili po zaporednih številkah vpisani v razpredelnico z več stolpci. Po posameznih stolpcih so bili dodani naslednji podatki: številka, fotografija, ime, uporaba, material, mere, opis, izvor in lokacija predmeta v času uporabe.

Številčenje fotografij je bilo organizirano glede na namen:

01. mizarsko ročno orodje za žaganje,
02. mizarsko ročno orodje za skobljanje,
03. mizarsko ročno orodje za:
  - 03.01 dletanje in
  - 03.02 dolbenje,
04. mizarsko ročno orodje za rašpanje in glajenje,
05. mizarsko ročno orodje za vrtanje in privijanje,
06. mizarsko ročno orodje za zabijanje,
07. pripomočki za:
  - 07.01 vpenjanje,
  - 07.02 zarisovanje,
08. ostalo ročno mizarsko orodje,
09. pohištvo in krožna žaga,
10. polizdelki,
11. katalogi, revije, načrti, ...

Zaporedne številke, ki so dodane zgoraj navedenim številkam, so oznake predmetov, ki spadajo v določeno skupino predmetov (01.01. furnirska žaga). Na ta način lahko natančno ugotovimo, koliko je ohranjenih predmetov, ki so namenjeni npr. samo žaganju, oziroma se enostavneje osredotočimo na predmete, ki nas zanimajo (npr. orodje za skobljanje).

Zbrani so bili tudi podatki o domačih poimenovanih orodjih in postopkih, posebnostih posameznih kosov, datacijah in izdelovalcih, česar zaradi omejenosti prostora tu ne navajamo.

V nadaljevanju s sliko in besedo predstavljamo predmete in dokumente iz mizarske delavnice Franca Koncilje.

Ob slikah so podani podatki:

Zap. št.

Ime

- Uporaba
- Material
- Mere
- Opis
- Izvor
- Lokacija predmeta v času uporabe

1 Absolventka Fakultete za bibliotekarstvo.
2 Univ. dipl. inž. arh., konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj.

01.01
žaga za furnir

- specialni žagin list za fino žaganje
- les, jeklo
- 175 mm; list: 74 x 50 mm
- dvostransko nazobčana jeklena ploščica z lesenim ročajem in kaveljčkom za obešanje
- kupljeno
- v predalu orodne omare

01.02
žagica

- za gladko prečno in vzdolžno žaganje tanjših kosov lesa
- les, jeklo
- 244 mm; list: 142 x 44 mm
- jeklen, na eni strani nazobčan trak, vpet v daljši jeklen trak s kavljem za obešanje in matico za reguliranje napetosti, lesen ročaj; možnost menjave lista
- kupljeno
- v orodni omari

01.03
žagica

- za gladko prečno in vzdolžno žaganje tanjših kosov lesa
- les, jeklo
- 375 mm; list: 250 x 70 mm
- jeklen, na eni strani nazobčan trak, vpet v daljši jeklen trak z lesenim ročajem
- kupljeno
- v predalu orodne omare

01.04
žaga za furnir

- za gladko prečno in vzdolžno žaganje tanjših kosov lesa
- les, jeklo
- 280 x 100 x 25; list: 155 mm
- lesen ročaj nepravilne oblike z listom žage
- izdelano doma
- obešeno v orodni omari

01.05
mizarska ročna žaga

- za žaganje lesa po zarisani obliki
- les, kovina, vrv
- 750 x 420, list: 180 x 10 mm
- dve vzporedni leseni ročici, ki sta na eni strani povezani z vrvjo, na sredini z leseno prečko in na drugi strani s kovinskim žaginim listom; na obeh straneh so tudi ročke
- kupljeno
- na steni delavnice

01.06
mizarska ročna žaga

- za žaganje lesa po zarisani obliki
- les, kovina, vrv
- 720 x 40, list: 165 x 30 mm
- dve vzporedni leseni ročici, ki sta na eni strani povezani z vrvjo, na sredini z leseno prečko in na drugi strani s kovinskim žaginim listom; na obeh straneh so tudi ročke
- kupljeno
- na steni delavnice

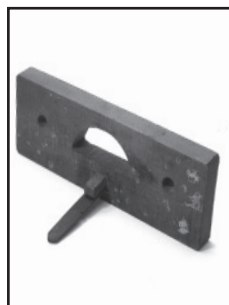
01.07
žagica

- za gladko žaganje tanjših kosov lesa; za prečno in vzdolžno žaganje
- lesen ročaj, jekleno rezilo
- dolžina: 375 mm; rezilo: 250 x 70 mm
- žaga s širokim listom
- kupljeno
- v orodni omari

02.01
rezilo skobeljča

- za poravnavo, glajenje ali oblikovanje lesa; pri skobljanju se vriva v les
- kovina – jeklo
- 170 x 23; rezilo 9 mm
- enostransko kovinsko rezilo z odtisnjnim žigom proizvajalca
- kupljeno, Dunaj
- v predalu

02.02
venčenjak

- za povečanje in čiščenje brazd
- les, kovina – jeklo
- 310 x 105 x 27; rezilo: 18,5 mm
- leseno ohišje z zagozdo in kovinskim rezilom
- izdelano doma
- v orodni omari

02.03
profilni skobljič

- za izdelavo različnih profilov na robovih lesenih ploskev, ki so predhodno dokončno in fino poskobljane
- les – bukev, kovina – jeklo
- 240 x 40, rezilo 33 mm
- leseno ohišje z lesenim profilom in kovinskim rezilom na eni strani, z zagozdo na vrhu
- izdelano doma
- v omari

**02.04
skobljič**

- za glajenje polkrožnih lesenih površin
- les, kovina – jeklo
- 245 x 50, rezilo 45 mm
- leseno ohišje z izbočenim podplatom, lesenim rogom, zagozdo in kovinskim rezilom
- kupljeno
- v omari

**02.09
dvoreznik**

- za najfinejše skobljanje že spahnjenega lesa
- les, kovina – jeklo
- 240 x 63, rezilo 50 mm
- leseno ohišje z rogom, zagozdo, vijakom, s kovinskim rezilom in z lomilcem
- kupljeno, Martel Tempo
- v omari

**02.05
profilni skobljič**

- za izdelavo različnih profilov na robovih lesenih ploskev, ki so predhodno dokončno in fino poskobljane
- les – bukev, kovina – jeklo
- 265 x 90, rezilo 45 mm
- fiksno leseno ohišje z lesenim vodilom, z dvema vrtljivima ročkama, kovinsko rezilo in zagozda
- izdelano doma
- v omari

**02.10
dvoreznik**

- za najfinejše skobljanje že spahnjenega lesa
- les, kovina – jeklo
- 240 x 63, rezilo 50 mm
- leseno ohišje z rogom, zagozdo, vijakom, s kovinskim rezilom in z lomilcem
- kupljeno, Johann Weiß und Sohn
- v omari

**02.06
dvoreznik**

- za najfinejše skobljanje že spahnjenega lesa
- les, kovina – jeklo
- 245 x 61, rezilo 45 mm
- leseno ohišje z rogom, zagozdo, s kovinskim rezilom in z lomilcem
- kupljeno, žig
- v omari

**02.11
profilni skobljič**

- za izdelavo različnih profilov na robovih lesenih ploskev, ki so predhodno dokončno in fino poskobljane
- les, kovina – jeklo
- 252 x 35, rezilo 20 mm
- leseno ohišje z lesenim profilom in kovinskim rezilom na eni strani, z zagozdo na vrhu
- kupljeno, Johann Weiß und Sohn
- v omari

**02.07
profilni skobljič**

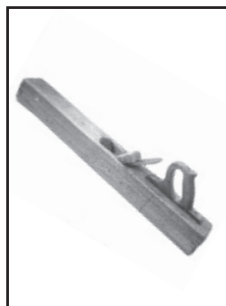
- za izdelavo različnih profilov na robovih lesenih ploskev, ki so predhodno dokončno in fino poskobljane
- les, kovina – jeklo
- 265 x 60, obe rezili 22 mm
- leseno ohišje z lesenim pomičnim vodilom, z dvema vrtljivima ročkama, z dvema kovinskima reziloma (eno zaobljeno) in zagozdama
- kupljeno, Osijek, SHS,
- v omari

**02.12
profilni skobljič**

- za izdelavo različnih profilov na robovih lesenih ploskev, ki so predhodno dokončno in fino poskobljane
- les, kovina – jeklo
- 252 x 40, rezilo 32 mm
- leseno ohišje z lesenim profilom in kovinskim rezilom na eni strani, z zagozdo na vrhu
- kupljeno, Johann Weiß und Sohn
- v omari

**02.08
venčenjak**

- za povečanje in čiščenje brazd
- les, kovina – jeklo
- 250 x 25, rezilo 25 mm
- leseno ohišje z zagozdo in kovinskim rezilom
- izdelano doma
- v omari

**02.13
spahalnik**

- za poravnanje že z ličnikom poskobljenega lesa (spahovanje lesa)
- les, kovina – jeklo
- 710 x 85, rezilo 60 mm
- leseno ohišje z lesenim držajem, zagozdo in s kovinskim rezilom
- kupljeno, R. Neuhaus Garantie
- v omari

**02.14
skobljč**

- za predpripravo lesa za stiskanje ali furniranje
- les, kovina
- 200 x 62, rezilo 52 mm
- leseno ohišje z rogom, zagozdo, vijakom, s kovinskim nazobčanim rezilom in lomilcem
- kupljeno, Kunu Alsnig
- v omari

**02.15
dvoreznik**

- za najfinejša skobljanja že spahnjenega lesa
- les, kovina
- 245 x 63, rezilo 42 mm
- leseno ohišje z rogom, zagozdo, vijakom, kovinskim rezilom in lomilcem
- kupljeno
- v omari

**02.16
profilni skobljč**

- za izdelavo različnih profilov na robovih lesenih ploskev, ki so predhodno dokončno in fino poskobljane
- les, kovina
- 265 x 30, rezilo 21 mm
- lesen obod z lesnim profilom in kovinskim rezilom na eni strani, z zagozdo na vrhu in dvema vijakoma
- izdelano doma
- v omari

**02.17
dvoreznik**

- za najfinejše skobljanje že spahnjenega lesa, z regulirnim vijakom, ki omogoča enostavno in natančno nastavitve rezila
- kovina
- 100 x 25, rezilo 20 mm
- kovinsko ohišje s kovinsko zagozdo, kovinskim rezilom in lomilcem
- kupljeno
- v predalu orodne omare

**03.01.01
dleto**

- za izsekavanje in čiščenje lesa, posneti rob pod kotom 45°
- les, kovina – jeklo
- 230, rezilo: 83 x 10 mm
- leseno držalo z ravnim rezilom, ročaj ojačan z železnim prstanom in kavljem za obešanje
- kupljeno
- v orodni omari

**03.01.02
dleto**

- za izsekavanje in čiščenje lesa, posneti rob pod kotom 45°
- les, kovina – jeklo
- 210, rezilo: 130 x 12 mm
- leseno držalo z ravnim rezilom, držalo ojačano z železnim prstanom in kavljem za obešanje
- kupljeno
- v orodni omari

**03.01.03
dleto**

- za izsekavanje in čiščenje lesa, posneti rob pod kotom 45°
- les, kovina – jeklo
- 186, rezilo: 73 x 19 mm
- leseno držalo z ravnim rezilom, držalo ojačano z železnim prstanom
- kupljeno
- v orodni omari

**03.01.04
dleto**

- za izsekavanje in čiščenje lesa, posneti rob pod kotom 45°
- les, kovina – jeklo
- 230, rezilo: 100 x 28 x 7 mm
- leseno držalo z ravnim kovinskim rezilom
- kupljeno
- v orodni omari

**03.01.05
dleto**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- plastika, kovina – jeklo
- 217, rezilo: 110 x 27 mm
- plastično držalo z ravnim kovinskim rezilom
- kupljeno
- v orodni omari

**03.01.06
dleto**

- za izsekavanje in čiščenje lesa, posneti rob pod kotom 45°
- les, kovina – jeklo
- 200 x 90 mm
- leseno držalo z ravnim kovinskim rezilom
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.01
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- les, kovina – jeklo
- 172, rezilo: 55 x 5 mm
- leseno držalo z ravnim kovinskim rezilom
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.02
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- plastika, kovina – jeklo
- 217, rezilo: 110 x 5 mm
- plastično držalo z ravnim kovinskim rezilom
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.03
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- les, kovina – jeklo
- 157, rezilo: 70 x 6 mm
- leseno držalo z rezilom s poševno konico in enim železnim obročem za ojačitev
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.04
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- les, kovina – jeklo
- 200 x 90 x 7 mm
- leseno držalo z rezilom s poševno konico
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.05
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 125, rezilo: 70 x 50 mm
- lesen ročaj z dvema kovinskima obročema in s kovinskim rezilom s poševno konico
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.06
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 125, rezilo: 70 x 60 mm
- lesen ročaj s kovinskim rezilom s poševno konico
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.07
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 300, rezilo: 200 x 12 mm
- lesen ročaj s kovinskim rezilom s poševno konico
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.08
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- les, kovina – jeklo
- držalo: 85 x 37 mm, kovinski del: 63 x 5 mm
- lesen ročaj s kovinskim obročem in s kovinskim rezilom s poševno konico
- kupljeno
- v orodni omari

**03.02.09
dobilo**

- za dolbenje lukenj, za čepe, ...
- les, kovina – jeklo
- držalo: 85 x 37 mm, kovinski del: 75 x 9 mm
- lesen ročaj s kovinskim rezilom s poševno konico
- kupljeno
- v orodni omari

**03.03.01
žlebilo**

- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- 200 x 90 x 9 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

**03.03.02
žlebilo**

- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- 200 x 90 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

**03.03.03
škatla z orodjem za dletanje in dolbenje**

- za dletanje in dolbenje
- plastificiran karton
- 200 x 1650 mm
- vsebuje različna dleta in dolbila
- kupljeno
- v omari

03.03.04

žlebilo

- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 246 mm, rezilo: 115 mm, premer rezila 20 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

03.03.05

žlebilo

- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 246 mm, rezilo: 115 mm, premer rezila 10 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

03.03.06

žlebilo

- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 265 mm, rezilo: 138 mm, premer rezila: 20 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

03.03.07

žlebilo

- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 252 mm, rezilo: 102 mm, premer rezila: 16 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

03.03.08

žlebilo

- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 226 mm, rezilo: 103 mm, premer rezila: 13 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

03.03.09

žlebilo

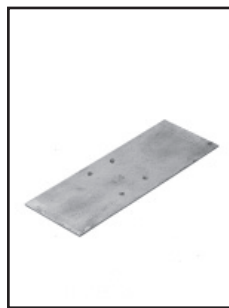
- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- držalo: 85 x 35 mm, rezilo: 140 x 12 mm
- lesen ročaj s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

03.03.10

žlebilo

- za dolbenje okroglih dolbitev, za kiparjenje lesenih struktur
- les, kovina – jeklo
- držalo: 80 x 28 mm, rezilo: 73 x 19 mm
- lesen ročaj s kovinskim rezilom v obliki žleba
- kupljeno
- v orodni omari

04.01

strgulja

- vpeta v strguljnik, za čiščenje lesenih površin (madežev lepila, črt)
- kovina – jeklo
- 150 x 54 x 1 mm
- kovinska ploščica, rob se je brusil
- kupljeno
- v orodni omari

04.02

brusni papir

- za glajenje lesenih površin
- pesek, papir
- 120 x 95 x 25 mm
- brusni papir okrog deščice
- kupljeno
- v predalu orodne omare

04.03

rašplja

- za grobo brušenje lesa
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 300 mm, rezilo: 210 x 20 mm
- leseno držalo s polkrožnim, podolgovatim kovinskim rezilom negoste granulacije
- kupljeno
- v orodni omari

**04.04
rezilo pile**

- za fino brušenje lesa
- les, kovina – jeklo
- 310 x 25 mm
- pravokotno kovinsko rezilo s fino granulacijo
- kupljeno
- v orodni omari

**04.05
pila**

- za fino brušenje lesa
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 332 mm, rezilo 220 x 20 mm
- leseno držalo z ravnim kovinskim rezilom s fino granulacijo
- kupljeno
- v orodni omari

**04.06
pila**

- za grobo oblikovanje lesa, tudi okroglin, ker je rezilo podaljšano v konico
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 245 mm, rezilo: 120 x 17 mm
- lesen ročaj s kovinskim rezilom, ki je na koncu podaljšano v konico
- kupljeno
- v orodni omari

**04.07
brusilna goba**

- za fino glajenje
- pesek, papir
- 80 x 40 x 20 mm
- kvadratna oblika iz papirja, ki je posut s finim peskom
- kupljeno
- v predalu orodne omare

**04.08
pila**

- za fino brušenje lesenih utorov
- les, kovina – jeklo
- držalo: Ø 32 mm, kovinski del: 215 x 22 mm
- leseno držalo z okroglo kovinsko drobno nazobčano palico
- kupljeno
- v orodni omari

**05.01
ročno vrtalo**

- za vrtanje različnih izvrtin v les
- les, kovina
- 280 x 180 mm (brez svedra)
- kovinska zavita palica z lesenim vrtljivim držalom in kovinsko čeljustjo za sveder
- kupljeno
- v omari v delavnici

**05.02
ročno vrtalo**

- za vrtanje različnih izvrtin v les
- les, kovina
- 160 x 440 mm (brez svedra)
- leseno držalo z manjšim vrtljivim držalom na eni strani in kovinsko čeljustjo za sveder na drugi strani
- izdelano doma
- v omari v delavnici

**05.03
ročno vrtalo**

- za vrtanje različnih izvrtin v les
- kovina
- 370 x 150 mm
- vrtalka z vrtljivo ročko, s kovinskim čelnim prislonom, drdralom in čeljustjo za sveder
- kupljeno
- v omari v delavnici

**05.04
ročno vrtalo**

- za vrtanje različnih izvrtin v les
- les, kovina
- dolžina: 450 mm, ohišje prenosa: 50 x 70 mm
- ročni vrtalni stroj s prenosom vrtljajev in s kovinskim čelnim prislonom
- izdelano v tovarni Iskra
- v omari v delavnici

**05.05
svedri**

- za vrtanje različnih izvrtin v les
- kovina – jeklo
- različne dimenzije
- kovinska palica z navojem na eni strani
- kupljeno
- v orodni omari

**05.06
sveder**

- za vrtanje različnih izvrtin v les
- kovina – jeklo
- 155 mm
- kovinska palica z navojem na eni strani
- kupljeno
- v orodni omari

05.07

sveder

- za vrtanje različnih izvrtin v les
- kovina – jeklo
- 105 mm
- kovinska palica z navojem na eni strani
- kupljeno
- v orodni omari

05.08

sveder

- za vrtanje različnih izvrtin v les
- kovina – jeklo
- 105 mm
- kovinska palica z navojem na eni strani
- kupljeno
- v orodni omari

05.09

šila

- za izdelovanje različnih izvrtin ali lukenj v les
- les, kovina – jeklo
- 200 x 90 x 8 mm
- leseno držalo s koničastim kovinskim rezilom
- kupljeno
- v orodni omari

05.10

ročni sveder

- za ročno vrtanje lukenj v les
- les, kovina – jeklo
- držalo: 40 x 20 mm, kovinski del: 187 mm in najdebelejši del 10 mm
- leseno držalo s kovinsko palico na sredini, ki ima navoje na koncu
- kupljeno
- v orodni omari

05.11

sveder

- za vrtanje različnih izvrtin v les z vrtalom
- kovina
- dolžina: 340 mm, konica: 187 x 46 mm
- kovinska palica s tremi konicami na koncu
- kupljeno
- v orodni omari

05.12

sveder

- za vrtanje različnih izvrtin v les z vrtalom
- kovina
- dolžina: 200 mm, širina konice: 20 mm
- kovinska palica s tremi konicami na koncu
- kupljeno
- v orodni omari

05.13

sveder

- za vrtanje različnih izvrtin v les z vrtalom
- kovina
- dolžina: 240 mm, širina konice: 22 mm
- kovinska palica z nazobčanim koncem in vmesno pravokotno ploščico
- kupljeno
- v orodni omari

05.14

šila

- za brušenje rezila na strgulji (izdelava igle na strgulji)
- les, kovina – jeklo
- dolžina: 180 mm, kovinski del: 70 x 60 mm
- leseno držalo s koničastim kovinskim rezilom
- kupljeno
- v orodni omari

06.01

kovinsko kladivo

- za zabijanje
- les, kovina – železo
- železni del: 103 x 22 mm, oznaka: 300 (g), les: 290 mm
- leseno držalo s kovinskim batom
- kupljeno
- na delovni mizi

06.02

leseno kladivo

- za zabijanje orodja; leseno zato, da se ne poškoduje držalo orodja
- les
- bat: 150 x 105, držalo: 145 mm
- leseno držalo z lesenim batom
- izdelano doma
- na delovni mizi

06.03
leseno kladivo

- za zabijanje orodja; leseno zato, da se ne poškoduje ročaj
- les
- radij bata: 190 x 70 mm, držalo: 90 x 19 mm
- leseno držalo z lesenim batom
- izdelano doma
- na delovni mizi

07.01.01
kotna svora

- pripomoček za vpenjanje
- kovina, les
- 340 x 200 mm
- kovinski držali na navojni osi z lesenim ročajem
- kupljeno
- na steni v delavnici

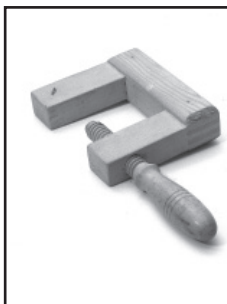
07.01.02
navadna svora

- pripomoček za vpenjanje
- kovina, les
- 550 x 200 mm
- nastavljivo kovinsko spenjalo s kovinskim navojem in lesenim ročajem
- izdelano v tovarni Titan
- na steni v delavnici

07.01.03
navadna svora

- pripomoček za vpenjanje
- les, kovina
- 390 x 200 x 60 mm
- leseno spenjalo z lesenim navojem za zategovanje, ojačano s kovinsko osjo
- izdelano doma
- na steni v delavnici

07.01.04
navadna svora

- pripomoček za vpenjanje
- les
- 250 x 110 x 40 mm
- leseno spenjalo z lesenim navojem za zategovanje
- izdelano doma
- na steni v delavnici

07.02.01
kotno merilo

- pripomoček za zarisovanje pod kotom 90°
- les, kovina
- 180 x 300 x 16 mm
- kovinsko vodilo v širšem lesenem ročaju, medeninaste ojačitve
- kupljeno
- v predalu

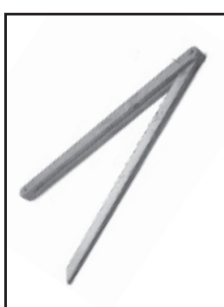
07.02.02
kotnik

- za zarisovanje pod kotom 90°
- les
- 200 x 315 mm
- leseno vodilo v širšem lesenem ročaju
- izdelano doma
- na steni delavnice

07.02.03
kotnik

- za zarisovanje pod kotom 120° in 60°
- les
- 530 x 170 mm
- leseno vodilo v širšem lesenem ročaju
- kupljeno
- na steni delavnice

07.02.04
kotomer

- za zarisovanje pod različnimi koti
- les, kovina
- 540 x 25 x 25 mm
- lesena kraka, ki se zloži drug v drugega, s kovinskim vodilom in kaveljčkom za obešanje
- kupljeno
- na steni delavnice

07.02.05
šestilo

- za zarisovanje radijev do 560 mm
- les, kovina
- 570 mm
- lesena kraka s kovinskim vodilom
- kupljeno
- v orodni omari

07.02.06
črtalnik

- za včrtavanje vzporednic z zunanjim robom obdelovanca
- les, kovinske konice
- 165 x 80 x 40 mm
- dve palici z jekleno konico v lesenem prislonu
- kupljeno
- v orodni omari

07.02.07
črtalnik

- za včrtavanje vzporednic z zunanjim robom obdelovanca
- les, kovinske konice
- 180 x 70 x 35 mm
- dve palici z jekleno konico v lesenem prislonu
- kupljeno
- v orodni omari

**07.02.08
kotno merilo**

- pripomoček za zarisovanje pod kotom 90°
- kovina
- 115 x 84 mm
- kovinska pravokotna kraka z merilno skalo
- kupljeno
- v orodni omari

**07.02.09
kljunasto merilo**

- za natančnejša merjenja od 1 mm
- kovina
- 245 x 80 mm
- kovinska opornica z merilno skalo in premikačem
- kupljeno
- v orodni omari

**07.02.10
kljunasto merilo**

- za natančnejša merjenja od 1 mm
- kovina
- 182 x 80 mm
- kovinska opornica z merilno skalo in s premikačem
- kupljeno
- v predalu

**07.02.11
meter**

- za merjenje do 200 mm
- les
- dolžina 1 dela 220 mm/ 5 členov
- pet lesenih členov, med seboj povezanih z merilno skalo
- kupljeno
- v orodni omari

**07.02.12
črtalnik**

- za zarisovanje
- kovina
- višina 127 mm, radij: 21 mm
- dve koničasti jekleni palici v kovinskem prislonu
- kupljeno
- v orodni omari

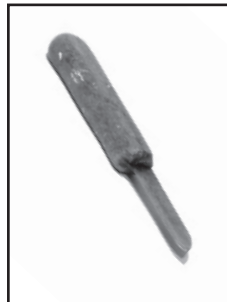
**08.01.01
nožek**

- za izdelovanje intarzij
- les, kovina - jeklo
- 110 x 23 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom
- kupljeno
- v orodni omari

**08.01.02
nožek**

- za izdelovanje intarzij
- les, kovina - jeklo
- 110 x 23 mm
- leseno držalo s kovinskim rezilom
- kupljeno
- v predalu

**08.01.03
nožek**

- za izdelovanje intarzij
- les, kovina - jeklo
- dolžina: 190 mm, rezilo: 70 x 20 mm
- lesen ročaj s kovinskim rezilom
- kupljeno
- v predalu

**08.02
kleščice**

- za prijemanje
- kovina
- dolžina: 180 mm
- dva nesimetrično speta dela
- kupljeno
- v orodni omari

**08.03
hlapec**

- pripomoček, nastavljen po višini, za naslanjanje desk
- les, kovina
- višina: 700 mm
- kvadraten podstavek z vertikalno letvijo, na kateri so zareze za obešalo
- kupljeno
- ob delovni mizi

**08.04
izvijač**

- za privijanje
- les, kovina - jeklo
- dolžina: 190 mm, rezilo: 72 x 13 mm
- leseno držalo s sploščenim kovinskim delom
- kupljeno
- v orodni omari

**08.05
izvijač**

- za privijanje in odvijanje
- les, kovina - jeklo
- dolžina: 175 mm, rezilo: 30 x 60 mm
- leseno držalo s sploščenim kovinskim delom
- kupljeno
- v orodni omari

09.01

orodna omara

- za shranjevanje orodja
- lesena
- širina: 800 mm, višina: 1000 mm, globina: 250 mm
- leseno ohišje s predali in prostori za zatikanje - obešanje orodja
- izdelano doma
- v delavnici obešeno na steno nad delovno mizo

09.02

delovna miza

- glavna delovna površina
- les
- velikost: 2000 x 800 x 700 mm
- debela delovna plošča na podstavku, s predali v podstavku in z lesenim primežem na plošči
- izdelano doma
- v delavnici

09.03

omara

- za shranjevanje
- les
- višina 2000 mm
- ohišje s policami in predali
- izdelano doma
- v delavnici

09.04

kombinirani lesnoobdelovalni stroj

- za žaganje, tanjšanje in poravnavo plohov
- les, kovina, motor
- višina: 900 mm, dolžina: 1400 mm, širina prilagodljiva
- strojno orodje, vpeto v leseno ohišje s prečno delovno površino
- izdelano doma
- v delavnici

10.01

polizdelek

- /
- les
- /
- /
- /
- v delavnici

10.02

polizdelek

- /
- les
- /
- /
- /
- v delavnici

10.03

polizdelek

- /
- les
- /
- /
- /
- v delavnici

10.04

polizdelek

- /
- les
- /
- /
- /
- v delavnici

10.05

polizdelek

- /
- les
- /
- /
- /
- v delavnici

11.01

Der Süddeutsche Möbel und Bauschreinerei

- revije
- papir
- 11 zvezkov
- /
- kupljeno
- v delavnici

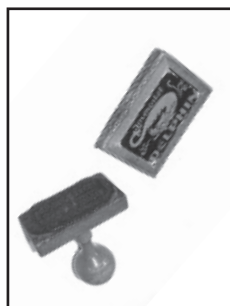

11.02

revije Stolar

- revije
- papir
- 8 zvezkov
- /
- kupljeno
- v delavnici

- 11.03**
žig
- /
  - les, guma
  - /
  - /
  - kupljeno
  - v delavnici

- 11.04**
načrti
- /
  - papir
  - /
  - /
  - /
  - v delavnici

- 11.05**
spričevalo
- /
  - papir
  - /
  - /
  - /
  - v delavnici

- 11.06**
katalog Tvrčke Rok Arhar - Št. Vid nad Ljubljano
- /
  - papir
  - več listov
  - /
  - kupljeno
  - v delavnici

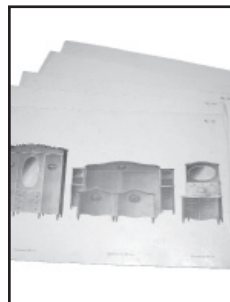
- 11.07**
katalog Meubles Simmen Möbel
- /
  - papir
  - več listov
  - /
  - kupljeno
  - v delavnici

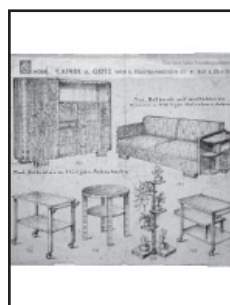
- 11.08**
katalog Meblo
- /
  - papir
  - več listov
  - /
  - kupljeno
  - v delavnici

- 11.09**
katalog Remec & Co
- /
  - papir
  - dva zvezka
  - /
  - kupljeno
  - v delavnici

- 11.10**
katalog
- /
  - papir
  - več listov
  - /
  - kupljeno
  - v delavnici

- 11.11**
katalog Möbel Kaindl. U. Götz Wien
- /
  - papir
  - več listov
  - /
  - kupljeno
  - v delavnici

- 11.12**
katalog Armlehnsessel, Berlin - Das Tischlergewerbe
- /
  - papir
  - več listov
  - /
  - kupljeno
  - v delavnici

- 11.13**
šablone
- /
  - papir
  - več ročno izdelanih predlog
  - /
  - izdelano doma
  - v delavnici

Spominski zapis o Mladinskem kulturnem društvu Pedenjmožic

Članek prikazuje delovanje Mladinskega kulturnega društva Pedenjmožic od nastanka leta 1982. Dogajanje je umeščeno v širši družbeni okvir. Na začetku je bila mentorica društva prof. Marija Mojca Maleš. Predstavljeni so različni dogodki, od kate-rih izstopata recitala *Štirje rahli vozli* in *Satirični špektakelj* ter recital Balantičeve poezije. Članek poudarja pomen interesnega in kulturnega združevanja zlasti mladih generacij, saj imajo takšne interakcije dolgoročen učinek na življenje skupnosti. Iz vrst društva so izšli posamezniki, ki so še vedno dejavni na področju kulture, šolstva, različnega umetniškega in družbenega snovanja. Dva izmed članov sta postala profesionalna igralca. Ne gre prezreti tudi povezave z zdajšnjim društvom Pridenmožic, ki je postavil na noge Kamfest, poletni kulturni festival, ki presega lokalne okvire.

Ključne besede: Mladinsko kulturno društvo Pedenjmožic, recitali, fotografske razstave, pesniški zbirki Tempora mutantur

This article presents the beginning of the juvenile cultural society Pedenjmožic in 1982. Its activity is put in wider social frame. The first society mentor was Marija Mojca Maleš, Prof. Various activities are presented, some of them, such as the recital *Štirje rahli vozli* (*Four loose knots*), *Satirični špektakelj* (*Satirical spectacle*) and the recital of Balantič's poetry stand out. The article stresses the importance of interest and cultural integration especially of young generations because such interaction has long-term influence on the life of the community. Some members stemmed from this society are still active on the cultural area, in school matters, at different artistic and social devising. Two of them have become professional actors. One should not overlook the connection with actual society Pridenmožic which has got to feet the summer cultural festival Kamfest which exceeds the local level.

Key words: Juvenile cultural society Pedenjmožic, recitals, exhibition of photographs, poetic collections Tempora mutantur

Namen članka

Bolj kot resen zgodovinski prispevek naj bo članek spominsko in anekdotično obarvan. Gre za pogled na delovanje Mladinskega kulturnega društva Pedenjmožic v obdobju pred 30 leti. Namen ni le nostalgijčno obujanje spominov vseh, ki smo sodelovali, pač pa predvsem spoznavanje pomena kulturnega delovanja mladih kot dokaz, da se tako kalijo in oblikujejo osebnosti, ki so lahko pozneje dejavne v različnih sferah družbenega in družabnega življenja. Društva s svojimi interakcijami, dejavnostmi in vplivom generirajo človeški in socialni kapital. Iz tega mladinskega društva nas je izšlo kar nekaj posameznikov, ki še vedno bolj ali manj uspešno delujemo na različnih področjih, tu-

Logotip društva, oblikovanje Barbara Mihelič

di na področju kulture, in vsak na svoj poseben način prispevamo k oblikovanju vrednot in življenja naše skupnosti in različnih strokovnih področij. Društvo lahko uvrstimo v sfero civilne družbe, ki ima povsod po svetu vpliv na demokratizacijo družbe, na sprejemanje idej, sporočil ali skrbi za izvrševanje javnega interesa. Na neki način je Pedenjmožic to bil.

Ne glede na mladostniško neugnanost, kljubovanje, preizkušanje meja v tedanjem sistemu je bil Pedenjmožic inkubator ustvarjalnosti. Tako bi kazalo presojati tudi druge kulturne dejavnosti, tudi z vidika druženja, prispevanja v mozaik življenja neke občine in mesta. Skratka, učinki so večplastni in dolgotrajni.

Začetki

Del maturantov, ki smo kamniško gimnazijo zaključili okoli leta 1980, smo že med šolanjem neformalno in interesno oblikovali skupino, ki se je zelo zanimala za književnost, umetnost in kulturo. Sodelovali smo pri izdajanju gimnazijskega glasila, pisali pesmi, hodili v Dramo in na koncerte, veliko smo brali in imeli svoje skupne popularne avtorje. Že zelo zgodaj smo posegali po moderni literaturi, se navduševali nad modernizmom, reizmom in sodobno poezijo. Včasih je kakšen roman, na primer Sartrov *Gnus*, presegal naše razumevanje, ampak skozenj smo se vseeno prebijali in nekako o njem tudi razpravljali. Navdušeni smo bili nad Radiom Študent, Filipčičem, Butnaskalo, naš kulturni avtor je bil Kurt Vonnegut. Sledili smo izdajam sodobne slovenske poezije. Poslušali smo punk, Patti

¹ Magistra znanosti, Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.

Smith, Velvet underground, Pankrte, rock, čeprav je bil že v zatonu, in se veliko družili.

Del dijakov, ki so delovali že v okviru literarnega in dramskega krožka, je želel nadaljevati s kulturnim ustvarjanjem. Mentorica literarnega krožka je bila prof. Mojca Poznanovič, s katero smo ustvarjali glasilo *Zeleno*, pisali pesmi in spoznavali sodobno književnost. Dramski krožek je vodila prof. Mojca Marija Podobnik (poročena Mojca Marija Maleš), pod njenim budnim očesom smo pripravljali dramske uprizoritve in recitale. Treba je kar iskreno povedati, da nikakor nismo bili na nivoju, kot ga v zadnjem letu kažejo uprizoritve kamniške gimnazije, in da si mnogi ob ogledu gimnazijskih predstav postavljamo vprašanje, kaj vse se bo dobrega razvilo iz mladih, ki svoj prosti čas posvečajo umetnosti in kulturi na tako zavirljivem nivoju. Ob spominu na začetke je treba poudariti hvaležnost mentorici, da so se predano in z občutkom za malce težavne in posebne najstnike posvečale mladim potencialom, prepričani smo, da bolj, kot je od njih zahtevala zgolj službena obveznost. Naj bo ta utrinek namenjen tudi sedanjim profesorjem, ki negujejo, vodijo in pomagajo oblikovati dijake z uspešnimi predstavami, celo muzikali, ki napolnijo dvorano Kulturnega doma Kamnik.

Po končani maturi smo nadaljevali s prof. Mojco Marijo Maleš in leta 1982 ustanovili društvo Pedenjmožic. Februarja 1983 je članek z naslovom *Rojstvo ni več daleč*, objavljen v *Kamniškem občanu*, ki ga je napisal Andrej Klemenc, napovedal ustanovitev Mladinskega kulturnega društva Pedenjmožic. Pri tem je imela pomembno vlogo mentorica prof. Podobnikova.

Duh tedanje dobe

Živeli smo v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, v času, ko je inflacija ponorela, ukvarjali smo se s stabilizacijo, veljal je zloglasni 133. člen, ki je omejeval svobodo govora, imeli smo samoupravljanje. V trgovinah je pogosto zmanjkovalo običajnih artiklov. Pojavljala pa so se alternativna gibanja, različne oblike subkulture. Slovenska filmografija je imela bogato bero, vse od Karpovega filma *Rdeči boogie* ali *Kaj ti je deklica*, *Butnskale* Francija Slaka do Klopčičevega *Moj ata*, *socialistični kulak*. Slovenski pisatelji so bili družbeno angažirani kritiki in so glasno nasprotovali šolski reformi jugoslovanskih oblasti, t. i. skupnim jedrom. Društvo slovenskih pisateljev, *Nova revija* in *Mladina* so bili glasniki nove dobe. Modernizem se je skoraj izpel, uveljavil se je postmodernizem. Bogato bero pesniških zbirk so zaznamovali pesniki Boris A. Novak, Aleš Debeljak, Venko Taufer, Alojz Ihan, Niko Grafenauer, Milan Jesih in drugi. Med najbolj odmevnimi umetniškimi pojavi je gotovo retrogardistična skupina *Neue slowenische Kunst*, ki je delovala na glasbenem in likovnem področju in odmevala tudi v tujini. V dramatikah so zlasti izstopali Drago Jančar, Rudi Šeligo in Dominik Smole, v pripovedništvu pa med drugimi Jančar, Kovačič, Kleč, Gradišnik, Švabič, Lainšček. Na glasbeno sceno je prihrumel punk in na ulicah smo bolj pogosto kot hipije videvali punkerske irokeze in usnjene jopiče z izzivalnimi napismi.

Politično je bila naša dežela navidezno stabilna, a gospodarstvo je upadalo. V *Slovenski kroniki* 20. sto-

letja beremo: »Maja 1980 je v Kliničnem centru v Ljubljani umrl Josip Broz Tito, ki je ves povojni čas odločilno vplival na politično dogajanje v Jugoslaviji. Kljub priseganju njegovih naslednikov, da se bo 'titoizem' nadaljeval (geslo 'Tudi po Titu – Tito'), je Jugoslavija pospešeno tonila v ekonomsko, politično in splošno krizo. V prvi polovici osemdesetih let v Sloveniji ni bilo večjih družbenih sprememb: kakor drugod po Jugoslaviji je naraščalo nezadovoljstvo ljudi. Nesporazumi s centrom (v glavnem kulturniški – npr. skupna programska jedra v šolstvu) niso presegli običajnih trenj in sprva je kazalo, da se bo – tako kot v šestdesetih – politično in kulturno ozračje nekoliko sprostilo. Vendar so se sredi osemdesetih let začeli dogodki, ki so kazali na globlje politične pretrese: s političnimi članki sta se začeli uveljavljati opozicijska revija slovenskih intelektualcev *Nova revija* in glasilo ZSMS² *Mladina*. Večale so se zahteve po zaščiti slovenske integritete, vendar 'prispevki za slovenski nacionalni program' (57. številka *Nove revije*) sprva s strani oblasti niso bili upoštevani.« (str. 37) Repe navaja, da je po Titovi smrti jugoslovansko gospodarstvo iz prikrite krize prešlo v odkrito in nenadzorovano agonijo, saj je vlada do Titove smrti najemala tuje kredite in s tem prikrivala krizo, ki je izbruhnila v osemdesetih letih: »Zunanji kazalci krize v začetku osemdesetih let so bili devalvacija dinarja za 30 odstotkov, v naslednjih letih pa naraščajoča inflacija in pomanjkanje nekaterih osnovnih življenjskih artiklov, kot so olje, sladkor, moka, pralni prašek. Za osnovne življenjske artikle so oblasti uvedle bone. Vožnje z avtomobili so oblasti najprej omejile glede na registrsko številko po t. i. sistemu par-nepar, potem pa so bili za bencin uvedeni boni (vsak lastnik je dobil bone za mesečno določeno količino bencina). /.../ *Domišljija beograjskih birokratov* ni poznala meja: ker so državljani po omenjene artikle pridno hodili v tujino, jih 'švercali' čez mejo in zanje zapravljali devize, ki jih je obupno primanjkovalo, so uvedli t. i. depozit (plačilo takse) za prehod meje.« (str. 11)

Politični viharji so se začeli s poskusi centralizacije, kasneje pa v Sloveniji s pojavi različnih alternativnih in opozicijskih gibanj, ki so dosegli vrh z razvpito naslovnico *Mladine*, ki je Tita prikazovala z nacistično svastiko, s 57. številko *Nove revije*, o kateri so se negativno izrekli na različnih organizacijskih nivojih jugoslovanske komunistične partije – od centralnega komiteja do vaškega odbora nekje na jugu Jugoslavije. Že prej so se dogajali konflikti v sami Zvezi komunistov Jugoslavije med slovenskimi in drugimi predstavniki: »Potem ko je bil z zmago velikosrbske usmeritve leta 1987 razrešen notranjepolitični spopad v Srbiji, se je začel tudi srbsko-slovenski konflikt, ki je bil hkrati spopad za naravo jugoslovanske federacije (enakopravna skupnost narodov ali Srboslavija).« (Repe 2001: 17)

Alternativna in opozicijska gibanja so bila nadzorovana: »Analiza opozicijskih gibanj je v osemdesetih letih v Sloveniji potekala na dveh ravneh: idejnopolitični in operativni. Za operativni del je bila zadolžena Služba državne varnosti, ki jo je do leta 1988 nadzoroval Svet za varstvo ustavne ureditve pri predsedstvu SRS³

2 Zveza socialistične mladine Slovenije.

3 Socialistična republika Slovenija.

(vključno z uporabo 'operativno-tehničnih' sredstev), nato pa posebna skupščinska komisija. V Svetu za varstvo ustavne ureditve so bili predsednik skupščine, sekretar Socialistične zveze delovnega ljudstva, sekretar Predsedstva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, predsednik Republiškega odbora Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne, predsednik Republiškega sveta Zveze socialističnih sindikatov, predsednik ljubljanskega Mestnega sveta Zveze komunistov Slovenije, predsednik Izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije, to je vlade, in republiški sekretar za notranje zadeve, predsedoval mu je član Predsedstva Socialistične republike Slovenije.« (Repe 2001: 31)

Proti koncu osemdesetih let je prišlo do usodnih premikov: aretacija četverice, ustanovitev Odbora za varstvo človekovih pravic, Majniška deklaracija, zahteve po slovenski suverenosti in jasno ter javno izražanje nezadovoljstva z državno ureditvijo.

Delovanje društva

Značilnost mladosti pa je, da vedno najde pot za ustvarjanje in upanje. Mladi člani novonastalega društva se s politiko niso ukvarjali in jih ni zanimala, saj so tkali medsebojne vezi na osnovi skupnih interesov, med katerimi je bilo gotovo zanimanje za kulturo, ni pa bila nezanemarljiva tudi želja po skupnem druženju v naklonjenem okolju.

Sodeč po članku *Prvi rojstni dan Pedenjmožica* Brede Vukmir, ki je izšel ob prvi obletnici, je bilo društvo ustanovljeno novembra leta 1982. Žal se statut, zapisniki ali drugi dokumenti niso ohranili, tako da točnega datuma in števila ustanovnih članov nimamo, spomin pa tudi ni najbolj zanesljiv vir za zgodovinska dejstva. Iz tega članka lahko razberemo tudi to, da so člani še pred ustanovitvijo za Kavarno Veronika, torej na zunanjem prizorišču, izvedli recital ciganske poezije, ki je nastal na pobudo Braneta Bičanića. Andrej Klemenc (osebni zapis) se spominja: »*Za promocijo recitala ciganske poezije, ki se je zgodil za kavarno Veronika, se nas je nekaj pogumnežev 'našemilo' v ljudi plakate (dva približno 1 x 0,5 m velika kartona smo popisali z informacijami kaj, kje, kdaj in v izvedbi koga se ima zgoditi, jih povezali zgoraj na vsaki strani z vrvicama in si jih vrgli prek glave) in se sprehajalo gor in dol po Kamniku (v glavnem po Šutnji). Za tiste čase je bilo to skrajno inovativno. Z današnje perspektive v marketinško mašinerijo ujetega sveta pa je nekako naivno, nedolžno pa tudi smešno. Takrat so nas ljudje zijali, a se niso smejali, ker so se bali. Danes pa bi se nam smejali, če bi nas sploh opazili.*«

Andrej Klemenc je poročal o naslednjih dogodkih: z recitalom revolucionarnih pesmi se je društvo vključilo v proslavo, ki jo je organiziral OK SZDL⁴ Kamnik, in o igrici *Dedek Mraz in Marsovčki*, s katero je društvo gostovalo v različnih organizacijah in si s tem pridobilo nekaj sredstev za delovanje. Članek poroča tudi o zanimivem recitalu pivske poezije in napitnic, ki je bil izveden v gostilni Pod gradom. »*Po zdravljici so celo uro stresali upesnjene modrosti, razmišljanja in občutke*

naših prednikov o sladkem vincu in radosti in tegobah, ki so v žlahti z njim.« Breda Vukmirjeva (1983) je zapisala: »*In kam spadajo slovenske ljudske napitnice in pesmi s pivsko vsebino? V gostilniško okolje seveda. Beseda o vinu, vinski trti in vsem, kar sodi zraven, je tekla (kot tudi vino) v gostišču Pod gradom.*« Nastopali so Nejka Drolec, Marko Kumer, Goran Peršin, Polona Keber, Brane Bičanić, Janez Štebe, Marko Fujan, Dušan Sitar, Andrej Klemenc in Miran Kirbus. Izšla je tudi zloženska (uredniški odbor Saša Capuder, Igor Podbrežnik in Rosana Kleindienst, besedilo Marko Kumer).

V letu 1983 je bil izveden tudi recital *Za tebe lju-bezen moja* – recital ljubezenske poezije (dvorana Veronika). Nastopali so Breda Vukmir, Meta Lah, Nejka Drolec, Polona Keber, Rosana Kleindienst, Mateja Griljč, Nuša Slabe, Saša Capuder, Marko Kumer, Miran Kirbus, Marko Fujan, Goran Peršin, Marko Trobevšek in Dušan Sitar. Ponovno je izšla zloženska (uredniški odbor Breda Vukmir, Saša Capuder in Igor Podbrežnik), besedila za recital pa so izbrali Marko Kumer, Goran Peršin in Marko Fujan. Oblikovanje smo prepustili Barbari Mihelič, ki je oblikovala tudi logo društva. Nadaljevali smo s sodelovanjem na občinskih proslavah, ki so bile na začetku 80-ih let seveda drugačne vsebine kakor danes: z interpretacijo pesmi so člani sodelovali na proslavah ob dnevu osvobodilne fronte in ob dnevu republike.

Spomladi leta 1984 je sledil recital *Štirje rahli vozli* v mali dvorani nad Maleševo galerijo, zasnovan na besedilih in odlomkih iz sodobne poezije, psihoanalize in publicistike. Režijo je prevzel Marko Kumer, nastopajoči pa so bili: Marko Kumer, Marko Fujan, Goran Peršin, Breda Vukmir, Dušan Sitar, Matjaž Gregl, Primož Trobevšek. V decembru leta 1984 so bila v članku *MKD Pedenjmožic: Recital in občni zbor* zapisana naslednja dejstva: »*Po daljšem premoru je spet začelo delati Mladinsko kulturno društvo Pedenjmožic. V petek, 23. novembra, smo v dvorani nad Maleševo galerijo ponovili recital Štirje rahli vozli, prvič uprizorjen že spomladi. To pot se je predvsem publika precej bolje izkazala: zaradi hudega navala (čez 30 ljudi) je bilo komaj dovolj stolov za vse. Da gre res za ogromno število, pove podatek, da so prvi predstavitvi recitala prisostvovali samo štirje navdušenci.*« (M. T. 1984) Besedila za recital je izbral Marko Kumer, teksti so bili obarvani z eksistencialno tematiko. Članek omenja še posebne težave društva: neredno prihajanje na vaje in nezanimanje publike.

Za recital *Štirje rahli vozli* je avtor Marko Kumer dobil navdih pri konceptu lepljenke Ljubiše Ristića iz *Misse in A Minor* v Mladinskem gledališču. Recital je po svojem konceptu, vsebini in eksperimentalnosti odstopal od enostavne dramaturgije recitalov, ki je slonela predvsem na doživetem branju lirčnih besedil.

Člani so sodelovali na slovesnosti ob dnevu republike, gostili recital *Po meri naših sanj* radovljiških prijateljev kulturnikov (med njimi je bil tudi Miha Mazzini), pripravili novoletno predstavo in pogovor o knjigi Georgea Orwella *1984* z gostom dr. Bogomirjem Kovačem.

Leta 1985 so sodelovali z recitacijami na sprejemu štafete mladosti na Titovem trgu in pripravili predstavo Bertolta Brechta *Ukrep, učni komad*. Predstavo je režiral Marko Kumer, nastopali so: Matevž Bergant, Ma-

Prizor iz recitala *Za tebe ljubezen moja*: Goran Peršin, Saša Capuder in Marko Kumer

tjaž Gregl, Karla Kač, Rosana Kleindienst, Irena Kleindienst, Marko Kumer, Nadja Tomšič, Breda Vukmir in Andreja Vukmir.

Spomladi leta 1986 je sledila predstava *Multimedijalni »satirični špektakelj«* – v čast dr. Franceta Prešerna. Predstava je preseгла dotedanje ambicije in ni bila več zgolj recital. Namenjena je bila praznovanju slovenskega kulturnega praznika, vendar samosvoje in drugače: »Ni čudno, da smo se v teh žalostnih časih raje odločili za antiproslavo, za satiro,« je v članku *Pedenjmožicev 'satiričen špektakelj'* maja 1986 v *Kamniškem občanu* zapisal Marko Trobevšek. »Začeli smo z glasno koračnico, ob kateri je rdeče osvetljen proletarec vneto delal (vrtal luknjo v desko). Ta točka se je ponavljala skozi ves recital. Z njo smo ločili med sabo vsebinske enote, obenem pa je kot nekakšen memento mori spominjala na eno osrednjih misli predstave – vse večjo odtujenost kulture množicam (dopuščamo tudi druge interpretacije). Slavnosti govor je imel predsednik 'gasilskega društva'. Z govorom smo posneli duha kulturnih prireditev na ravni krajevnih skupnosti.« S skeči so bili prikazani šolska obravnava Prešerna, »kulturni život« v vojski, rdečo nit je vlekel Cankar s svojimi razmišljanji o kulturi, citirani so bili polemični odlomki iz različnih razprav o kulturi, na primer Šuvarjeve grožnje⁵ slovenskemu pisatelj-

skemu društvu s četo vojakov. Satirično noto je izostril ansambel Veseli tišlarji z melodijami narodnozabavne glasbe in Prešernovimi besedili. Zadnji skeč je bil aktualno obarvan – vsi nastopajoči so bili aretirani zaradi ilegalnega sestanka pod pretvezo kulturnega delovanja. Zagotovo je špektakelj že presegal prejšnja bolj kot ne naivna prizadevanja na ravni recitalov, saj je bil dobra satirična predstava, še danes pa je ostala v spominu glasba s Prešernovimi besedili in kritična ostrina do povprečnega razumevanja kulturnega udejstvovanja in banaliziranja umetnosti v zabavo, pozabo in nerazumevanje. Niso manjkale niti kritične puščice, naperjene v tedanjo družbeno stvarnost. Lahko trdimo, da so nekatere ideje aktualne še danes, zlasti banaliziranje z narodnozabavno glasbo, s čimer je bil dosežen učinkovit kontrast v kombinaciji zabavljaštva in umetnostnih besedil. Prešeren v vsako slovensko vas – zakaj pa ne?

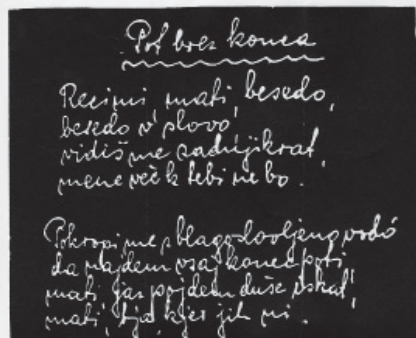
tivne republike Jugoslavije in jugoslovanske zveze komunistov, avtor šolske reforme.

»Leta 1983 so v Sloveniji prvi začeli odkrito nasprotovati centralistični politiki, ki je skušala skozi t. i. skupna programska jedra unificirati šolske programe (pri pouku književnosti naj bi v skupnem programu posamezni narodi imeli toliko odstotkov svoje književnosti, kolikor jih je bilo v skupnem seštevku). Za obrambo samostojne šolske in kulturne politike so se zavzeli slovenski intelektualci – najprej posamično, potem pa tudi prek Društva slovenskih pisateljev.« (*Slovenska kronika XX. stoletja*, str. 38)

5 Stipe Šuvar: hrvaški in jugoslovanski politik, sociolog in univerzitetni profesor, član predsedstva Socialistične federa-

PESMI

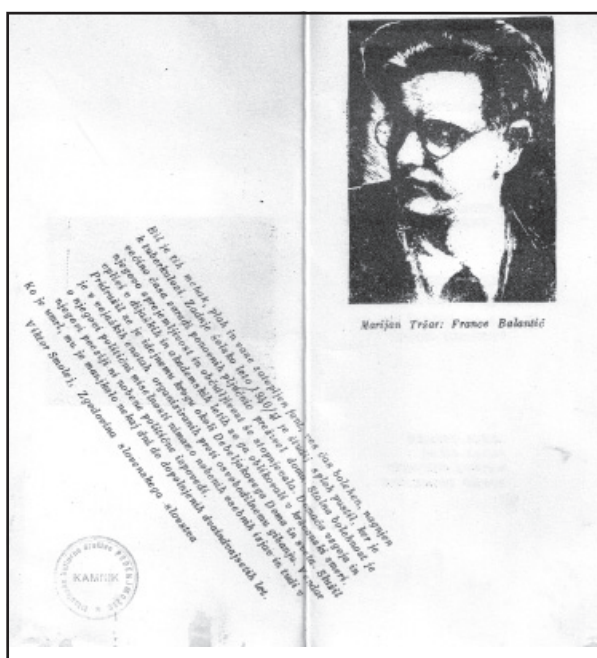
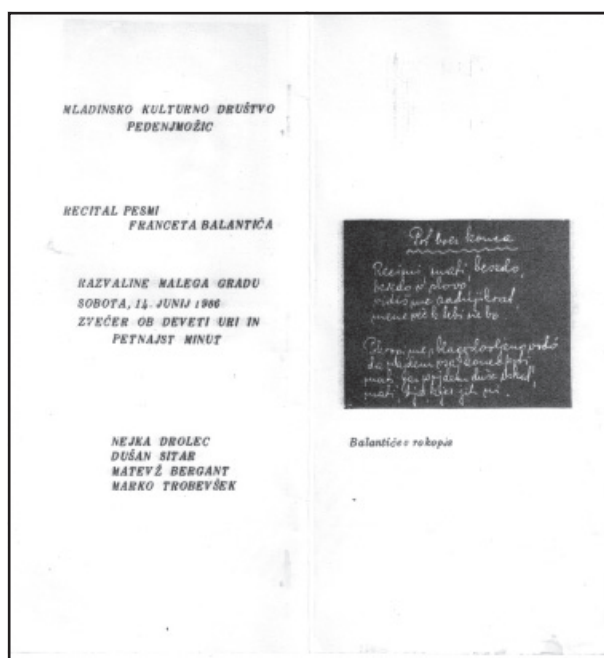
FRANCETA BALANTIČA

razvaline malega gradu

sobota, 14. junij
zvečer ob deveti uri
in petnajst minut

mkd pedenjmožic

Plakat in vabilo za recital, ki ga ni bilo (avtor obeh Marko Trobevšek).

V začetku poletja je šlo društvo s kritičnostjo še dlje in se lotilo zamolčanega kamniškega pesnika Francea Balantiča.

Za 14. junija 1986 je bil na Malem gradu napovedan recital Balantičeve poezije, ki ga je režiral Marko Trobevšek, nastopajoči pa so bili Jernejka Drolec, Matevž Bergant, Dušan Sitar in Marko Trobevšek. Recital je bil onemogočen, v resnici prepovedan, zato je bil izveden 7. novembra 1986 v isti zasedbi. Marko Kumer (2015) je zapisal: »Pravzaprav je bil formalno predstavljen zaradi prizorišča, ki bi utegnili za obiskovalce biti nevarno. Bolj jih je žulila nevarnost Balantičevega angažmaja na napačni strani zgodovine. Prepoved je močno odmevala tudi v širšem slovenskem prostoru in člane društva ovenčala z romantično avreolo mučeništva. Prav je, da omenimo sodelavce, ki so se takrat najbolj izpostavili: režiserja in recitatorja Marka Trobevška in nastopajoče Matevža Berganta, Jernejko Drolec in Dušana Sitarja. 7. novembra so bile PESMI

FRANCETA BALANTIČA uprizorjene v dvorani Veronika. Še prej so se bili predstavniki društva primorani soočiti z lokalnimi političnimi trdorokci in predstavo so bili prisiljeni umestiti v literarno-zgodovinski kontekst, ki ga je zagotovil France Pibernik. Nenavadno, avantgardistično scenografijo je zasnoval Andrej Kocjan. Sami igralci so se pojavljali na prizorišču v maniri senčnega gledališča.«

Marko Trobevšek se teh dogodkov spominja takole (osebni zapis): »Spomnim se tudi, da so v zvezi z Balantičem imeli člani društva sestanek z občinarji in da smo ga nenapovedano snemali. Predstavniki občine si v bistvu niso upali reči, da ne dovolijo snemanja, in so potem nastopali dosti bolj civilno, se mi zdi. Najprej smo mislili, da se posnetek ni posrečil, vendar se je, potem pa smo kaseto izgubili. Glede Balantiča pa me je bilo itak najbolj groza, da ga ne bi prepovedali, ker en teden pred napovedanim recitalom še pojma nisem imel, kako bi ga na Malem gradu sploh izpe-

Od leve proti desni: Jernejka Drolec, Irena Kleindienst, Andreja Vukmir, Matevž Bergant (drugi in zadnji predsednik društva), Matjaž Ribaš in Marko Trobevšek

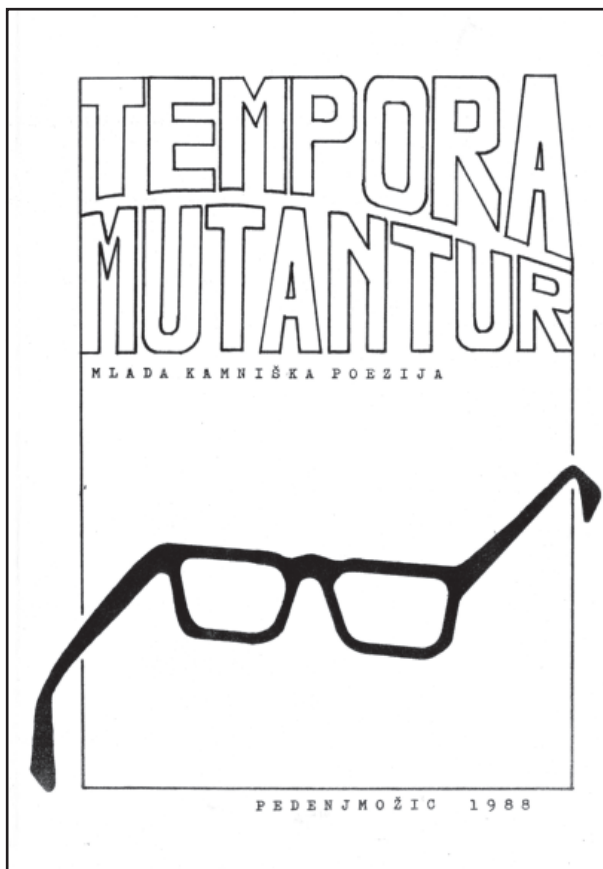
ljali. Vem tudi, da je bila namesto recitala na ta večer potem nekakšna demonstracija, za katero mi ni nihče povedal, kot me tudi ni nihče povabil na občinsko prireditve, posvečeno Balantiču, ne spomnim se, kdaj je bila, vendar enkrat po osamosvojitvi. Vem pa, da je v prvi vrsti sedel eden občinskih predstavnikov, s katerimi smo se pregovarjali o recitalu na sestanku. Sam recital je tudi na začetku slabo kazal, ker je Kocjan zasnoval tako sceno, da je nismo znali postaviti (pod strop smo morali obesiti krog in nanj nalepiti pavš papir) in tudi nismo čisto vedeli, kam bi dali potem recitatorje. Za glasbo so bili odlomki iz Šostakovičeve Sedme simfonije, Leningrajske. Se spomnim tudi, da je profesor Pibernik, ki je prišel predavat, plačal vstopnino, ker ga niso poznali, on pa ni nič rekel. Smo mu na mojo intervencijo vrnili denar, honorarja pa itak ni hotel.»

Igor Podbrežnik je o tem dogajanju zapisal: »Odpovedi prireditve so sledili sestanki z odgovornimi iz občinske kulturne politične elite. Vsi so nas prepričevali, da je z našim recitalom vse v redu, vendar – ali ne bi naše mlade energije raje usmerili v bolj produktivne vode. Katere vode naj bi to bile, nam ni znal povedati nihče, kar je v nas le krepilo mladostno upornišvo.« (Podbrežnik 2002: 17)

Formalno je bil recital odpovedan, ker na Malem gradu ni bilo varno za obiskovalce, za ponovitev pa so predstavniki občinske oblasti zahtevali, da ji dodamo literarnozgodovinski kontekst, zato smo povabili poznavalca in raziskovalca pesniškega opusa Franceta

Balantiča prof. Franceta Pibernika (2008: 440–441), da je pripravil predavanje o pesniku. Treba pa je dodati, da se mladi člani društva Pedenjmožic niso nameravali politično izpostaviti ali s priznanjem pesništva Franceta Balantiča kakor koli politično ali svetovnozgodovinsko izpostaviti pomanjkljivosti ali prednosti slovenske zgodovine. Iskreno je treba povedati, da je bila tema izbrana zaradi provokativnosti, saj smo vedeli za zamolčevanje in da bo marsikdo najmanj v zadregi glede recitala pesmi Franceta Balantiča zaradi njegove kratke, a žal dosmrtno domobranske epizode. V resnici nismo želeli pisati kamniške kulturne zgodovine, a nam je to kljub temu uspelo. O tem dogodku je poročal tudi Rudi Kotnik na Radiu Študent: »Pesmi Franceta Balantiča – razvaline Malega gradu – sobota, 14. junij – zvečer ob deveti uri in petnajst minut – MKD Pedenjmožic. To je bil tekst plakatov, razobešenih po Kamniku, ki so zadnji dan skrivnostno izginili. Verjetno večina, ki so se zbrali, da bi prisluhnili poeziji, ni bila presenečena ob dejstvu, da so občinski možje to dejanje preprečili. ... Toda zgodilo se je tako, kot se v provinci mora zgoditi – organizatorji so bili klicani na razgovor z občinskimi možmi, ki jih je predstavljala predstavnik SZDL, pravzaprav jim je anonimna oblast preko tega predstavnika sporočila prepoved. Da bi spoznali značaj dialoga, ni potrebna obnova. Zadosti je tale delček: predstavnik SZDL je začel s silno počasnim, s premori prekinjenim govorjenjem, kar je spodbudilo predstavnika Pedenjmožica, da je rekel, da nimajo časa, in ga poprosil, naj govori hitreje. Re-

Naslovnici pesniških zbirk *Tempora mutantur* 1 in 2, 1988 in 1990

zultat: odgovorni tovariš je začel tolči po mizi. ... Četudi menimo, da nam gre za poezijo samo, je to iluzija, in naj je namera Pedenjmožica iskreno naravnana v čisto poezijo, nosi s seboj ideološki presežek. Toda tudi kot provokacija ruši ideološke okove in vodi k poeziji sami. Provokacije so spremljevalke tabujev. ... Če ne drugega, nam ostane vsaj zabava ob opazovanju, kako se uteleša stalinistični diskurz v najčistejši obliki. V provinci smo pred metropolo na boljšem za ta užitek. To pa je tudi nekaj.«

Kasnejša raziskovanja arhivskega gradiva so pokazala, da »je bila predstavitev uradno opravljena zaradi postopka pri prijavi te prireditve. Moteči naj bi bili poleg kraja in časa načrtovane prireditve tudi črno-beli plakati z Balantičevo podobo in s podpisom, 'kar je bilo vsekakor oblikovano s premalo taktosti'. Pri tem je v informaciji dodano tudi pojasnilo, da France Balantič 'kot pesnik ni sporen, sporen pa je kot človek in predvsem zaradi svoje sovražne naravnosti v času NOB. Zato se recital Balantičeve poezije ne more prepovedati, vendar je nujno potrebno najti primeren čas in ustrežnejši prostor.' (Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), KAM 127 – Občinski komite Zveze komunistov Slovenije Kamnik, šk 35, a. e. 206)« (Kotnik 2010: 33)

Kljub resnosti in pomenu znamenite 57. številke *Nove revije* in kljub izkušnji z recitalom Balantičeve poezije so člani društva premgli toliko humorja, da so leta 1987 pripravili inscenirano sejo t. i. ad hoc »partijske celice MKD Pedenjmožic«, ki je »ostro in brez-kompromisno« obsodila pisanje »peščice dezorientira-

nih slovenskih intelektualcev«. S tega zgodovinskega dogodka, na katerem smo se temeljito ponorčevali iz politične histerije ob izidu prispevkov za Slovenski nacionalni program, pa se je ohranila celo fotografija.

Dejavnost so člani razširili na razstavo fotografij, literarni večer s Srečkom Zajcem in igralcem Vojkom Zidarjem ter priredili koncert takrat zelo priljubljene skupine Marka Stabeja Melanholiki.

Ideološko-politične pretrese so Pedenjmožici umirili z novo različico retrogardističnega dogodka *Satirizhni shpektakel* v dvorani Veronika in ga že aprila ponovili v dvorani Kina dom Kamnik. Pod režijo so se podpisali tokrat vsi nastopajoči: Dušan in Sandi Belcijan, Matevž Bergant, Irena in Rosana Kleindienst, Igor Podbrežnik, Matjaž Ribaš, Dušan Sitar, Robert Smolnikar, Mare Škraba, Marko Trobevšek, Andreja Vukmir, Andreja Vidmar, Marija Jurjevec in Zdravko Koželj.

Tako se je ustvarjalnost širila s preprostih recitalov na druga področja ustvarjanja. Posebej je treba izpostaviti do sedaj edino zbirko kamniške mlade poezije z naslovom *Tempora mutantur* (1988), pesmi je zbral in uredil Marko Kumer. Vse, kar je zapisano, ostane, tako so ostali v spominu tudi prvi pesniški poskusi mladih pesnikov. V zbirki je objavilo svoje pesmi enajst avtorjev. Izdajo knjige sta sofinancirali ZSMS Kamnik in ZKO Kamnik. Knjižice ni več mogoče dobiti. Razprodana je bila v dveh dneh. Naslov je povzet po reku kamniškega slikarja Dušana Lipovca *Tempora mutantur et nos mutamur in illis* (Časi se spreminjajo in mi z njimi). Pesmi so objavili (po abecednem redu): Dušan Bombač,

Fotografski navdušenci (od leve na desno): Brane Bičanić, Marko Kumer, Marko Trobevšek, Stane Kočar in Dušan Lipovec. Od pobudnikov manjka France Stele, ki je fotografijo posnel.

Tarik Čeman, Nejka Drolec, Igor Grošelj, Marša, Mitja Matjan, Edo Pavlič - Sherpa, Andrej Rifel - Felan, Mare Škraba, Kati Šuštar in Meta Tušar. Izšla je še ena zbirka z naslovom *Tempora mutantur 2* (1990) z objavami naslednjih pesnikov: Andrej Rifel - Felan, Nejka Drolec, Igor Grošelj, Katarina Šuštar, Marko Peterlin, Meta Tušar, Dušan Bombač, Primož Trobevšek, Tina Vrhovec, Uroš Potočnik, Iztok Čebašek, Nuša Kern, Jane Žagar, Dušan Pečavar, Nadja Tomšič, Miro Pogačar, Nina Petrovič in Mare Škraba. Zbirki je omenil v *Literarnem leksikonu* komparativist in akademik dr. Janko Kos.

Leta 1988 je odmeval recital pesmi in šansonov Jacquesa Preverta. Največ zaslug zanj je imela Andreja Vukmir, največ navdušenja so pozele pevke izvirnih francoskih šansonov Jernejka Drolec, Nuša Fujan, Thea Friškovec, Eva Jaklič, Andreja Vidmar in Andreja Vukmir, pri klavirju jih je spremljal Miran Antonin. Recitali pa so Dušan Belcijan, Jernejka Drolec, Dušan Šitar, Marko Kumer, Igor Grošelj, Katarina Šuštar, Andreja Vidmar in Andreja Vukmir.

Pobudo za fotografske razstave je dal Marko Trobevšek, najbolj odmevna pa je bila v letu 1988 v prostorih Galerije Ideja.

O fotografski razstavi je pisal slikar Dušan Lipovec (1988). Govornik je bil Janez Majcenovič, Lipovec pa je zapisal, da razstavljenе fotografije zastopajo skoraj vse klasične žanre, izstopajo pa zanimivi detajli aktov in študijski portreti, izseki iz narave od drobnega detajla do krajinske panorame, od klasičnega fotograf-

skega pristopa do eksperimentiranja. Razstavljali so Brane Bičanić, Nejka Drolec, Stane Kočar, Martina in Matjaž Ozimek, France Stele, Marko in Primož Trobevšek, Miha Zabret.

O letu 1990 je Marko Kumer (2015) napisal: »Stara generacija se je umaknila, društvu so se pridružili mlajši prodorni člani s svežimi idejami, med njimi tudi danes legendarni igralec Uroš Potočnik, ki je skupaj z Iztokom Polancem in režiserko Meto Rostan nastopil v priredbi drame P. Czinnerja MASKA SATANA. Sodelovala sta še scenograf Uroš Vrenjak in kostumografinja Vesna Podjed. In še to: dočakali smo izid knjige – pesniške zbirke *TEMPORA MUTANTUR 2*. Spet jo je uredil Marko Kumer in oblikovala Katarina Šuštar.«

Naslednje leto je Nadja Tomšič režirala dramo Matjaža Zupančiča *Izganjalci hudiča*, igrali pa so Sabina Pajntar, Tina Vrhovec, Dimitrij Belec in Uroš Potočnik. Predstavili so se na velikem odru – v dvorani Kina dom – in bili uvrščeni na redno letno srečanje kamniških gledaliških skupin. Na noč čarovnic je Uroš Potočnik s svojimi prijatelji – Sabino Pajntar, Tino Vrhovec, Dušanom Bombačem, Katjo Kukovič, Anko Pirš, Mitjem Belcem in Iztokom Polancem pripravil priložnostno predstavo, na katero je vabil plakat Polone Lovšin, zdaj uveljavljene slovenske ilustratorke.

In konec?

»Mladinsko kulturno društvo PEDENJMOŽIC v svoji

izvirni postavi ni več delovalo. Nekateri so pospešeno končevali študij, nekateri so bili že v službah in so si ustvarili družine. 3. oktobra tega leta je najbolj propulziven član Uroš Potočnik v dvorani Veronika uprizoril predstavo *IN KER VSAK ČLOVEK ... /tragedija na moderne čase/*. K sodelovanju je pritegnil nove člane, igralce Gašperja Kepica, Špelo Koleša, Natašo Kvas, Saša Sušnika, Iztoka Polanca in Mašo Podmiljšak. Sceno je zasnoval Jan Outrata. Špela Koleša je pod blagovno znamko MKD Pedenjmožic tudi naslednje leto (1993) režirala dramo Alberta Camusa *NESPORAZUM*, v kateri je zablestela Barbara Medvešek – ob Urošu Potočniku še ena, ki je na profesionalno umetniško pot gledališke kariere stopila v MKD Pedenjmožic. Od tu dalje pa se sled za društvom izgubi.« (Marko Kumer, 2015)

Za konec naj navedemo še nekaj spominskih utrinkov predsednika MKD Pedenjmožic Matevža Berganta (osebni zapis): »Daleč so osemdeseta, ampak kakšne podrobnosti se pa še spomnim. Npr.: nekateri Pedenjmožici so dosti hodili po hribih pod modrim in varnim vodstvom Marka Trobevška. Radi so obiskovali kamniške lokale Mitnica, Tenis bar, Pod gradom in Pri Bunderu. In diskoteko Šporn seveda. Avtov niso imeli, zato so mnogo pešačili in bili zato v odlični formi. Hausbaloval je bilo hudičevo malo, saj se naših staršev ni in ni dalo premakniti iz hiš ali poslati na počitnice. Tone Ftičar nam je posodil videokamero, s katero smo posneli eno od predstav Satiričnega špektaklja, a je kasetna izgnila neznano kam, zato ni dokazov, da je predstava sploh bila. Pedenjmožic ni imel lastne osnovne organizacije ZK, kot je bila takrat sicer splošna navada, smo pa s partijo dobro sodelovali. Vsaj nekaj časa.«

Marsikaj iz preteklosti danes drugače sodimo kot v trenutku, ko se je dogajalo. Kot je v pogovoru dejal Marko Kumer, bi test časa prenesli recitali *Štirje rahli vozli*, *Satirični špektakelj* in recital Balantičeve poezije. Pomembno je, da je bil Pedenjmožic okolje, iz katerega so izšli dejavni posamezniki, celo dva igralca, Uroš Potočnik in Barbara Medvešek. Zanimivo je tudi, da so si dijaki in kasneje študentje zaželeli nadaljevanja kulturnega snovanja z mentorico, svojo srednješolsko profesorico Mojco Marijo Maleš. S tridesetletno zamudo ji izrekamo zahvalo. Na »ruševinah« Pedenjmožica pa je nastal Pridenmožic, za katerega je njegov predsednik Goran Završnik namignil, da ime nikakor ni bilo naključje glede na stanje MKD Pedenjmožic v fazi, ko je ustvarjalnost pošla. Lahko smo zadovoljni tudi s takšnim koncem, saj prav zavoljo Pridenmožica uživamo na kvalitetnem poletnem festivalu Kamfest.

Literatura in viri

- Matevž BERGANT in Marko KUMER, 2015: *Pedenjmožiceva čitanka, ob razstavi DESETLETJE PEDENJMOŽICA 1982–1993*. Kamnik: Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.
- Andrej KLEMENC, 1983: Rojstvo ni več daleč. *Kamniški občan*, 14. februarja 1983, str. 6.
- Andrej KOTNIK, 2010: Oris začetkov demokratičnih procesov na Kamniškem sredi osemdesetih let. V: *Demos na Kamniškem*, ur. Igor Podbrežnik. Kranj: Žalar, Vaš stik z javnostjo. 26–45.
- Rudi KOTNIK, 1986: Kako se v Kamniku govori hitreje. *Radio ŠTUDENT*, 1986. V: M. Bergant, M. Kumer, 2015: *Pedenjmožiceva čitanka, ob razstavi DESETLETJE PEDENJMOŽICA 1982–1993*. Kamnik: Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.
- Marko KUMER, 2015: *Desetletje Mladinskega kulturnega društva Pedenjmožic 1982–1993*. Razstava. Kamnik: Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.
- Dušan LIPOVEC, 1988: Mladi fotografi razstavljajo v Ideji. *Kamniški občan*, 4. april 1988, str. 5.
- France PIBERNIK, 2008: *France Balantič: Življenjska in pesniška pot 1921–1943: literarna usoda po letu 1945*. Maribor: Litera
- Igor PODBREŽNIK, 2002: Od civilnih družbenih gibanj do prihoda novih političnih strank v oblastne organe v kamniški občini. V: *Kamniški zbornik*, XVI, ur. Marjeta Humar. Kamnik: Občina Kamnik. 15–24.
- Božo REPE, 2001: *Slovenci v osemdesetih letih*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- SLOVENSKA kronika XX. stoletja, 2008. Ljubljana: Nova revija.
- M. T., 1984: MKD Pedenjmožic: Recital in občni zbor. *Kamniški občan*, 24. decembra 1984, str. 4.
- TEMPORA MUTANTOR, 1988: *Zbirka pesmi skupine Tempora mutantur*, ur. Marko Kumer. Kamnik: MKD Pedenjmožic.
- TEMPORA MUTANTOR 2, 1990: *Zbirka pesmi skupine Tempora mutantur*, ur. Marko Kumer. Kamnik: MKD Pedenjmožic, Kamnik: Zveza kulturnih organizacij.
- Marko TROBEVŠEK, 1986: Pedenjmožicev »satiričen špektakelj«. *Kamniški občan*, 26. maja 1986, str. 4.
- Breda VUKMIR, 1983: Prvi rojstni dan Pedenjmožica. *Kamniški občan*, 26. decembra 1983, str. 8.

Danijel Bezek¹
Podgorje 94f, Kamnik
danijelbezek@hotmail.com

Devetdeset let skavtstva v Kamniku

Pred devetdesetimi leti, 6. 3. 1926, je bil v Kamniku ustanovljen Gamsov steg skavtov in planink. Tej obletnici je posvečen članek, ki kot »polifona izpoved« takratnih skavtov in planink govori o življenju in delu te mladinske organizacije od ustanovitve do razpusta v času nemške okupacije Kamnika.

Ključne besede: skavtstvo, Gamsov steg skavtov in planink Kamnik

Ninety years ago on 6th March 1926 the scout organization Gamsov steg (Chamois group) was founded in Kamnik. This article is dedicated to this anniversary where then scouts and guides express the life and work of scout's organization from the establishment to the dissolution at the time of German occupation of Kamnik.

Key words: scouting, Chamois group of scouts and guides Kamnik

Slovensko skavtstvo

Kamniška Bistrica je naravna zibelka slovenskega skavtstva. Poleti 1923 je tam taborilo prvih štirideset skavtov. Med njimi je bilo deset deklet. Obiskal jih je profesor Pavel Kunaver in bil navdušen nad tem, kar je videl.

Prvi poskusi ustanavljanja skavtskih organizacij na Kranjskem so se pojavili v času pred 1. svetovno vojno. Pobude so prišle iz Notranje Avstrije. Pavel Kunaver ni bil navdušen nad vojaškimi veččinami tistih skavtov. Deželnemu predsedniku je odsvetoval, da bi taki skavti zaživeli na Kranjskem.

Nad povojnimi skavti v Kamniški Bistrici pa je bil Pavel Kunaver navdušen. Kasneje je postal celo starešina krovne skavtske organizacije za Slovenijo.

Skavtstvo je navduševalo predvsem mlade po mestih in trgih. Občasno bivanje v naravi in pridobivanje ročnih spretnosti sta bila zanje večji izziv kot za mladiho na podeželju. Kamnik je bilo eno prvih mest zunaj Ljubljane, kjer je uspešno zaživela skavtska organizacija.

Gamsov steg skavtov in planink

Pobudo za ustanovitev skavtske organizacije v Kamniku je dal Viktor Repanšek. Na gimnaziji v Ljubljani se je seznanil tako s skavti kot z gozdovniki. Skavti so mu bolj ustrezali. Začel je pridobivati somišljenike.

Gospod Viktor Repanšek: »Veliko sem o skavtstvu razpravljal z Maksom Kirndlom. On je bil carinik. Nad mojim predlogom in pobudami je bil navdušen. Tisto, kar nas je vleklo v skavtstvo, so bila jasna načela: ne

Valči Božič - Rajčica (po rajski ptici) je bila prva uniformirana planinka v Kamniškem steagu. Bila je namestnica kolovodkije in zato je na skavtski ruti nosila pleten obroček. Drugače je vodila še svoj vod deklet, ki se je imenoval Nagelj.

smeš kaditi, ne smeš piti alkoholnih pijač, veliko se moraš gibati v naravi, si v naravi po možnosti sam pripraviti hrano in začasno bivališče. Žal je bil kasneje Maks Kirndl premeščen v Črno goro. Na meji z Albanijo so ga ubili kačaki (kraljevini Jugoslaviji sovražni Albanci). Okoli leta 1926 sem bil med pobudniki in ustanovni član skavtske organizacije v Kamniku.«

Seveda so mladi zanesenjaki pri ustanavljanju potrebovali pomoč starejših polnoletnih oseb. Zelo jim je pomagal višji jugoslovanski oficir Derok. Bil je direktor smodnišnice in imel je dva sinova, ki sta bila navdušena skavta. Tako je smodnišnica skavtom odstopila dve sobi in dovolila sestajanje, čeprav je veljala za vojaški objekt s posebnim varnostnim režimom. Vedeti pa moramo, da je imel kralj pokroviteljstvo nad Zvezo izvidnikov in planink kraljevine Jugoslavije. Ena od sob je bila namenjena sestankom, druga pa je bila skladišče za taborno opremo.

Gospod Rajko Verdnik: »Okoli 1930 je prišel v Kamnik kralj Aleksander. Bil je glavni pokrovitelj skavtske organizacije v Jugoslaviji, zato smo ga skavti pozdravili v smodnišnici. Stali smo v vrsti. Jaz sem bil v skavtski uniformi na koncu vrste, v rokah pa sem imel manjši boben. Kralj je pregledal našo častno stražo, se ustvil pri meni in mi dal dva bonbona.«

¹ Profesor svetnik in ustanovitelj skavtske organizacije nove generacije skavtov in skavtinj v Kamniku leta 1991.

Viktor Repanšek (skrajno levo) v skavtski uniformi z vodom izvidnikov

Dekleta ustanovijo svoje kolo

Ob ustanovitvi je imel Gamsov steg dve četi – kamniško in domžalsko. Domžalska četa je ostala v kamniškem stegu dve leti. Leta 1928 se je osamosvojila in do leta 1934 ostala podrejena neposredno skavtski župi v Ljubljani. Kamniška četa se je imenovala Mrkonjićeva četa, po legendarnem hajduku. Ob ustanovitvi stega deklet v stegu ni bilo. Prva dekleta so se začela zbirati okoli Marije Grzinčič. Tako je bilo na svečnico, 2. februarja 1929, ustanovljeno dekliško kolo. Kamničanke so ga poimenovala Bistriško kolo.

Gospa Marija Grzinčič: »Poleti smo organizirale taborne. V najlepšem spominu mi je ostal dekliški tabor na Kopiščih. Trajal je približno deset dni. Na tistem taboru je bil naš sosed profesor Kunaver. Popeljal nas je na izlet v Kamniške planine. Z njim smo šle na Kokrško sedlo in potem naprej na Grintovec. Na tej turi nam je pokazal praktične stvari, ki jih moraš obvladati v gorah. Pokazal nam je, kako se prečka plaz, kako si skuhaš kosilo, kako najdeš vodo ... Narava zahteva od človeka posebno praktičnost.«

Tabori

Poletne taborne so skavti in planinke organizirali v Nazarjah, na Naklovi glavi v Bohinju, v Preddvoru, Dupljah, Rimskih Toplicah in drugod. Tabori so izredno močno povezali članstvo v celoto. Njihov vzgojni namen je bil, da skavt in planinka z daljšim bivanjem v določenem kraju ali s hojo iz kraja v kraj doživita kraje in pokrajino v vseh njunih odtenkih. Poleg naravnih le-

pot in zgodovinskih znamenitosti so navezali stike z domačini, v pogovoru s krajanji so zvedeli za ljudske zgodbe in izročilo, za krajevne šege in navade.

Gospod Franc Ulčar: »Nekdo od skavtov je šel vedno naprej pogledat prostor, se pogovoriti z lastnikom, hkrati pa je skušal priskrbeti slamo in krajnike. Ko smo taborili v Nazarjah, so nam iz bližnje graščine pripeljali vse, kar smo potrebovali za postavitve tabora. Nenadoma smo zvedeli, da nas pride pogledat in obiskat naš skavtski starešina Ivo Pengov - Bistro oko. Zato smo na visoko drevo v taboru poslali skavta, da bi nas pravočasno opozoril na prihod starešine. Postrojili smo se in ga lepo pozdravili. Ogledal si je tabor in nas pohvalil. Taborili smo ločeno, fantje v Nazarjah, dekleta pa v Mozirju. Nekoč se je zgodilo, da so ponoči v naš tabor prišle skavtinje in nam pobrale lonce. Ko so drugi dan imele predavanje, smo jim mi ukradli zastavo. Prišle so k nam in nas prosile, da jim vrnemo zastavo, s seboj pa so prinesle lonce.«

Gospa Valerija Božič Bernet: »Dekleta smo leta 1929 tudi šla na državno srečanje v Beograd. Dobro se spomnim, kako smo potovale z vlakom. V Beogradu smo spale v neki šoli na tleh, kopale smo se v Donavi. Antonija Kranjc je padla v Donavo in smo jo potem vlekli iz vode. Tudi ona je bila skavtinja. Kasneje se je poročila z Joškom Senico, trgovcem iz Domžal. Bila je profesorica. Imam fotografijo, na kateri sta Oskar Ličen - Vidra in Frane Milčinski - Ježek.

S Franetom Milčinskim smo bili veliki prijatelji. On nas je zabaval s čarovnijami. Še po vojni, kadar me je srečal, je večkrat rekel: 'Valči, ali se spomniš, kako je bilo lepo, ko smo bili skavti in smo se peljali v Be-

Pred kamniškim šotorom v Beogradu 3. 9. 1929. Na fotografiji so z leve proti desni: Oskar Ličen, Sonja Jevnikar, Valči Božič in skrajno desno Frane Milčinski.

ograd?' To je bil prekrasen čas. Kako je bilo lepo, ko smo taborili in zakurili ogenj.«

Organiziranost

Temeljna enota čete ali kola je bil vod. Ob vstopu v vod so novemu članu povedali, da je vod njegov dom in njegova last, zato se mora truditi, da bo za vod tudi kaj naredil. Po vodih so organizirali sestanke, vodi so pripravili krajše izlete, v vodih so se pripravljali na izpite, praktično urili skavtske veščine.

Izvidnik ali planinka si postal z 11 leti. Pred slovesno skavtsko obljubo je bilo 6-mesečno pripravljalo obdobje. V tem času sta bodoči izvidnik in planinka predelala predpisano snov in osvojila različne veščine, ki so bile predpisane za izvidnika in planinko III. reda. V telegrafskem slogu pogledimo glavne poudarke iz vsebinskega dela izpita: osnove državne ureditve, skavtska obljuba in zakoni, znak - geslo - pozdrav, organizacija, skavtski kroj in oznake na njem, zgodovina skavtstva, osebna higiena, prva pomoč, redovne vaje, pionirstvo, taborjenje; pokazati si moral, da si sposoben vodič po mestu Kamnik, dekleta pa so morala biti veščica v popravljanju obleke in perila ter so morala izdelati eno ročno delo.

Skavtska obljuba je bila najbolj slovesen trenutek za vsakega izvidnika ali planinko. Skavtska obljuba se je glasila: »Obljubljam pri svoji časti, da bom zvest(a) Bogu, kralju in domovini. Pomagal(a) bom vsakemu v stiski in izpolnjeval(a) skavtske zakone.«

V času izvidništva, ki je trajalo do 18. leta, sta izvidnik in planinka lahko opravljala izpit za izvidnika ali

planinko II. in I. reda. S tem je bila skavtska vzgojna pot v tej temeljni veji skavtstva zaključena.

Gospod Ivo Vehar: »Svoja skavtska leta sem preživel v vodu Bobrov. V vodu smo imeli svojo zastavico, ki smo jo nosili s seboj na vseh izhodih in taborih. Naš starejši voditelj je bil Tone Ulčar - Ris. Sestanke smo imeli enkrat tedensko. Vsak si je v svoj zvezek zapisal pomembne stvari o skavtskih veščinah, podatke iz zgodovine skavtstva ... Skavti smo sodelovali pri vseh večjih prireditvah v mestu. Na taborih smo pomagali kmetom. Samo po sebi ni šlo za nekaj izjemno velikega, toda opravljanje dobrih del je bila bistvena prvina skavtske vzgoje. Vem, da smo vsak teden na sestankih voditeljem poročali o opravljenih dobrih delih.«

Po 18. letu so izvidniki in planinke nadaljevali skavtsko pot kot roverji in stanarice. Pri 21. letih pa se je skavtska pot zaključila. Rover in stanarica sta se poslovila in začela uresničevati svojo osebno življenjsko pot. Še tudi kasneje si lahko ostal povezan s skavti v klubu kot old skavt ali old skavtinja. V Kamniku ni bilo kluba.

So pa v Kamniku delovali najmlajši skavti do 11. leta starosti. To so bili volčiči in čebelice. Na glavi so nosili čepice. Družili so se v šestine, več šestin pa je sestavljalo pri dečkih krdelo in pri deklicah roj. Svojih sestankov niso imeli v smodnišnici, ampak pri Janežiču.

Steg je imel svoj upravni odbor. Načeloval mu je načelnik ali stegovodja. Najbolj znana načelnika v Kamniku sta bila Oskar Ličen - Vidra in Franc Ulčar - Tarzan. Pomagali so jima tajniki. Tajnika sta bila Ivo Penko in kasneje Sonja Jevnikar. Nadzorno vlogo so imeli sta-

Za Tunjico. Na deblu sedijo: Jure Jeglič, Drago Sterle, Milan Trpinc, Tone Železnik, Bogdan Peterlin, Franci Bremsšak, Jože Kastelic, Mato Završnik in Ivo Vehar. Z zastavo je Tone Ulčar - Ris, poleg Franc Ulčar - Tarzan, na tleh sedi Leo Homar, v ozadju sta starešini Alojzij Peterlin in Alojzij Čeh.

rešine, starejše polnoletne osebe, ki so bile družbeno priznane in primerne za delo z mladimi. Med starešinami v Kamniku so bili Lado Prohinar, Alojzij Peterlin - Batog, Alojzij Čeh.

Kamniški skavti in planinke so gojili bogato družabno življenje. Srečevali so se na različnih prireditvah, urili so se v javnem nastopanju in po nekaterih virih izdajali občasen ciklostirani časopis. Družabnost so popestrili s čajankami. Za mesto Kamnik in otroke so pripravljali miklavževanja. Sestavni del miklavževanja je bil kratek gledališki prizorček. Za širšo javnost so pripravili zanimiva predavanja in vanje vključili diaprojekcijo, kar je bila za tiste čase velika novost.

Gospa Sonja Jevnikar Šubic: *»Vsak velikonočni ponedeljek smo šli v Kamniško Bistrico. Na svetega Štefana pa smo pripravili čajanko. Zbrali smo se pri kakem skavtu ali pa v našem stanu v smodnišnici.«*

Blagoslovitev in razvitje prapora

Med bolj odmevnimi dogodki v življenju kamniškega stega sta bila blagoslovitev in razvitje prapora 3. 7. 1935. To je bilo zlato obdobje stega. V stegu je bilo več kot 130 članov. To je zavidljiva številka celo za današnji čas. Kamniški steg je zrasel v času največje gospodarske krize. Obstal je zato, ker se skavtstvo utemeljuje na skromnih sredstvih. Eden od skavtskih zakonov to celo predpisuje ter poudarjeno ceni skromnost in varčnost. To je pomagalo v stegu preživeti hude čase.

Še več. Steg je v času gospodarske krize pomagal družinam, da so njihovi otroci preživljali poceni počitnice in da so imeli bogato družabno življenje, primerne izobraževalne in kulturne prireditve, v katerih so aktivno nastopali.

Leta 1935 je bilo v Kamniku slovesno. Na Produ so organizirali velik tabor za več stegov. Taborjenja se je udeležilo celotno skavtsko vodstvo Dravske banovine z dr. J. Tavčarjem na čelu. Slovesna blagoslovitev in razvitje prapora sta potekala na Glavnem trgu. Prapor je blagoslovil župnik in častni kanonik Matej Rihar. Od kamniških skavtov je govoril Štefan Repanšek. Sestavni del slovesnosti je bilo pribijanje žebeljčkov na drog. Pravico so pridobili večji darovalci. Med njimi je bil tudi knez (regent) Pavle, ki je daroval 1000 dinarjev, kar je bila za tiste čase velika donacija. Prapor je kamniškemu skavtom in planinkam predal starosta Pavel Kunaver - Sivi volk.

Gospa Sonja Jevnikar Šubic: *»Propagandni tabor je bil na travniku na Perovem. Spominjam se ga tudi zato, ker sem vezla prapor, ki je bil ves v svili in zlatu. Vezla sem ga sama v času, ko sem bila dve leti brezposelna. Hodila sem v osrednji zavod za umetno obrt v Ljubljani, kjer sem dobivala potrebne pripomočke. Prapor je bil zelo lep, na eni strani je bil sv. Jurij na konju. Mislim, da je osnutek izrisal Ivo Pengov. Na drugi strani je bil izvezen skavtski znak - lilija.«*

Skvti in planinke v Kamniški Bistrici 6. 4. 1931

Kamniški skvti in planinke z vodstvom skavtske organizacije Dravske banovine na Produ v Kamniku 3. 7. 1935. S fotografije se vidi, kako množična je bila takrat skavtska organizacija v Kamniku.

Pavel Kunaver - Sivi volk predaja kamniškim skavtom in planinkam blagoslovljen prapor na Glavnem trgu v Kamniku 3. 7. 1935.

Čas razpusta

Po letu 1937 je kamniški steg zašel v krizo. V zelo kratkem času so odšli nekateri ključni voditelji. Na te spremembe steg ni bil kadrovsko pripravljen. V *Skavtskem glasniku* za leto 1938 beremo: »Gamsov steg skavtov in planink Kamnik je preživel letos težke čase. Z letošnjo skupščino so bili izvoljeni stari delavci, ki bodo gotovo uspešno rešili steg pred razsulom. Steg je priredil vodniški tečaj, ki pa še ni dokončan. Administrativno je steg z župo v redu posloval. Tehnično poslovanje pa je povsem zastalo.«

Potem je prišla nemška okupacija Kamnika. Skavti so bili na to pripravljeni. Skavtska organizacija je bila pri nacistih na seznamu prepovedanih organizacij. Vodstvo v Ljubljani je še pravi čas posvarilo skavte po Sloveniji, da uničijo arhive, materialna sredstva pa podarijo Rdečemu križu. Tudi zato prave dokumentacije o Stegu skavtov in planink v Kamniku ni. Avtor članka je uspel zbrati pričevanja še živečih skavtov in planink in slikovno gradivo, ki pričajo o življenju in delu medvojnih skavtov in planink.

Kamniški skavti so prapor, ki je bil prava umetnina, odnesli stegovodji domžalskih skavtov in planink profesorju Milanu Flerinu. On je prapor zvil v platno in ga skrnil med lesene nosilce v hiši, kjer je takrat stanoval.

Po 2. svetovni vojni se skavtska organizacija pod komunistično oblastjo ni smela obnoviti na izvornih skavtskih načelih. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so tisto hišo prenavljali. Na podstrešju so našli nepoškodovan prapor. Danes je v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru.

Tehnična oprema stega je preko F. Pezdircarja odšla v partizane.

Viri

- Benjamin BEZEK, 1997: Skavtska organizacija v Domžalah (1926–1941), začetki skavtstva v Domžalah. Ljubljana: *Glasnik SED*, št. 4.
- Benjamin BEZEK, 2001: S ponosom praznujemo. Ljubljana: *Družina*, št. 22.
- Benjamin BEZEK, 2002: Zeleno in modro (75-letnica skavtstva na Kamniškem in 10-letnica ponovne ustanovitve stega). *Kamniški zbornik*. Kamnik: Občina Kamnik.
- Danijel BEZEK, 1996: *70 let skavtstva in gozdovništva v Kamniku*. Kamnik: Združenje slovenskih katoliških skavtinj in skavtov.
- Danijel BEZEK, 1995: Magnetogrami spominskih izjav Viktorja Repanška, Valči Božič, Rajka Verdника, Iva Veharja. Osebni arhiv Danijela Bezka.
- Društvena pravila za Gamsov steg skavtov in planink Kamnik, 1929. Ljubljana: Arhiv RS.
- Marija FTIČAR, 1983: *Društva in prireditve v Kamniku 1918–1941*. Kamnik: Kulturni center.
- Mira GRAŠIČ, 1990: Magnetogram spominskih izjav Franca Ulčarja in Sonje Jevnikar. Maribor: Muzej narodne osvoboditve.
- Kronika nadžupnije Kamnik za obdobje 1925–1941.
- Robert B. POWELL, 1932: *Skavt*. Ljubljana.

Ob 60-letnici **Lovske družine Kamnik**

Narava in lovstvo sta že od nekdaj neločljivo povezana. Zdajšnje stanje okolja je posledica preteklosti, v kateri se je okolje spreminjalo in z njim prostoživeči živalski svet. Na spremembe je delno vplivala narava, v zadnjem času pa predvsem človek z različnimi posegi, da si je zagotovil pridelavo hrane, rejo domačih živali, energetske surovine, zgradil naselja, infrastrukturo, rekreacijske površine.

Lovci in lovske družine imajo zelo pomembno vlogo, saj človek mnogokrat pozablja na ostale uporabnike prostora, zlasti na prosto živeče osebe. Lovci s svojim strokovnim znanjem in delom skrbijo in ohranjajo življenjski prostor divjadi, zlasti tistim vrstam, ki so zaradi spreminjanja naravnega okolja izrinjene z njihovih bivalnih območij. Lovska družina Kamnik deluje že 60 let. Svoje poslanstvo opravlja v korist narave in divjadi.

Ključne besede: narava, divjad, lovstvo, lovci, Lovska družina Kamnik

Nature and hunting have been inseparably connected from old. The present condition of environment is the consequence of the environmental changes in the past. Changes have been influenced by nature and latterly by different man's interference to assure himself food and animal breeding, to acquire raw material, to build settlements and infrastructure.

The hunters and the hunting grounds have a very important role because a man often forgets about other users of living space, especially about beings that move freely. Considering their expert knowledge the hunters take care and preserve the living place for game, particularly for species which have been ousted from their natural milieu because of the change of environment. The hunting ground Kamnik has been taking an active part for 60 years in the mission for the benefit of nature and game.

Key words: nature, game, hunting, hunters, The hunting ground Kamnik

1 Uvod

Malokatera dejavnost v naravi je tako tesno povezana s človekom, kot sta lov in lovstvo. V daljni preteklosti se je pračlovek preživljal samo s tistim, kar mu je nudila narava, to pa so bili sadeži, semena in živali, ki jih je sprva lahko le plenil, kasneje pa tudi lovil. Iz prvotnega nabiralca užitnega rastlinja je postopoma postal lovec na prosto živečo divjad.

V okolici Kamnika je bil za lov zmeraj zelo privlačen Bistriški gozd, ki je poleg visoke divjadi lovcem nudil tudi številne naravne lepote. Temu se ni mogel upreti niti Karel II., ki je leta 1564 prišel v Ljubljano in nato s spremstvom 29. aprila odšel na lov v Bistriške gozdove. Med lovom je s svojo družbo obedoval pri tako

Znova postavljena Firštova miza pri Predaslju v Bistriški dolini (Foto: Marjan Schnabl)

imenovani Firštovi mizi, ki je sedaj v spomin na ta dogodek ponovno postavljena na istem mestu.

Velik preobrat v družbenih odnosih je bil posledica meščansko-demokratske revolucije leta 1848. Za slovensko lovstvo je bil to prelomen čas še posebej zato, ker so bile slovenske pokrajine gospodarsko in politično podrejene veliki avstro-ogrski monarhiji. S propadom fevdalizma je bil ukinjen tudi dotedanji »regalni« lovski sistem (lovske pravice je večinoma podeljeval kralj) in nastopil je »dominalni« lovski sistem. Lov in lovstvo sta se širila večinoma med premožnimi sloji, ki so lahko plačevali visoke zakupne dajatve, vse več pa je bilo tudi krivolova, saj so nekateri še vedno lovili divjad za prehranjevanje. Lastniki večjih zemljišč na Slovenskem so si zagotovili pravico do lova na svojih zemljiščih ali pa so ga dajali v najem in tako je nastal »zakupni« lovski sistem. Lastniki in zakupniki so bili večinoma bogati nemški industrialci, bankirji, trgovci ali višji uradniki, skratka tisti, ki jim je bil lov pri srcu in so lahko to tudi plačevali. Vzporedno s tem pa se je med slovenskimi lovci, ki niso zmogli plačevati velikih zakupnih dajatev, porodila misel o združevanju v lovske klube in društva ter tako konkurirati tujcem. Pri tem sta jih vodila tudi visoka nacionalna zavest in ponos, da lahko na slovenski zemlji lovi slovenski lovec. Nastale so lovske organizacije. Kot predhodnik današnje Lovske družine Kamnik je bil leta 1905 ustanovljen Lovski klub Kamnik, ki se je leta 1906 preimenoval v Lovsko društvo Kamnik.

¹ Inž. ptt-prometa in zvez, zaposlen je bil v tehnični službi Telemekoma, posveča se radiomaterstvu, planinstvu, smučanju, častniški in veteranski organizaciji, zlasti pa lovstvu.

Člani Lovskega društva Kamnik okrog leta 1924 (Arhiv LD Kamnik)

Če sledimo zgodovinskim arhivom in zapisom o lovstvu na Kamniškem, vidimo, da so se lovstvo in lovske organizacije stalno prilagajale družbenim razmeram, v novjšem času še posebno v smeri ohranjanja in varstva narave in posledično temu divjadi. Vse bolj je v ospredju gospodarjenje z divjadjo, njena ohranitev in zagotovitev življenjskega prostora, ki ga divjad potrebuje za svoj obstoj. Pri tem imajo veliko vlogo lovske organizacije in njihovi člani, ki večinoma zaradi ljubezni do narave in divjadi skrbijo za ravnovesje in ohranitev vseh vrst živali v našem okolju.

2 Lovska družina Kamnik

Organizirano lovstvo na Kamniškem se je začelo po ustanovitvi Lovskega kluba Kamnik leta 1905, današnja oblika organiziranosti Lovske družine Kamnik pa je nastala leta 1954. Iz dokumentov je razvidno, da je Lovsko društvo Kamnik zelo uspešno delovalo vse od svoje ustanovitve pa do začetka druge svetovne vojne. Nekateri podatki pričajo o dejavnosti kamniških lovcev celo med prvo in drugo svetovno vojno, seveda v okviru možnosti in vojnih razmer. Po letu 1945 je predsedstvo SNOS 9. maja 1945 sprejelo odlok o začasnem izvrševanju lova, v naslednjem letu pa je že izšel v *Uradnem listu LRS* začasni Zakon o lovu.

Pomembno določilo tega zakona je bilo, da so osnovne enote lovske organizacije lovske družine. Te se povežejo v okrajne lovske svete. Na podlagi tega zakona je bila ustanovljena Lovska družina Kamnik, v bivšem kamniškem okraju pa je obstajalo sedem lovskih družin, in sicer: Blagovica, Domžale, Kamnik, Lukovica, Moravče, Motnik in Tuhinj. V letu 1954 je prišlo na področju organiziranosti lokalnih skupnosti do

večjih sprememb tudi v lovskih organizacijah. Manjše skupnosti so se osamosvojile. Tako so Lovsko družino Kamnik zapustili Zalog, Moste in Županje Njive. Lovska družina Kamnik je 1. 10. 1954 dobila novo odločbo o lovišču.

2.1 Temeljni akti, organiziranost in poslovanje, arhivi

Osnova za delovanje Lovske družine Kamnik (LD Kamnik) so Pravila, ki so bila potrjena z odločbo Uprave enote Kamnik in vpisana v register društev pod zaporedno številko 59. V prvem členu Pravil je zapisano: »LD Kamnik je prostovoljno, samostojno, nepridobitno združenje fizičnih oseb, ki so se povezale zaradi trajnostnega gospodarjenja z divjadjo, upravljanja lovišč in zaradi drugih, z lovstvom povezanih dejavnosti.« V Pravilih so določeni ime, sedež, simboli, dejavnost, namen, naloge in cilji LD, sodelovanje z drugimi organizacijami, sestava organov, način upravljanja, medsebojna razmerja, članstvo in njihove pravice ter dolžnosti, finančno in materialno poslovanje, nadzorstvo nad razpolaganjem s premoženjem LD, način zagotavljanja javnosti dela itd. Poleg omenjenih Pravil so v arhivu še ustanovitveni akti s statuti, pravilniki, poslovniki, evidenčna knjiga članstva, knjiga lovskih zapiseg, register osnovnih sredstev, zapisniki rednih in izrednih občnih zborov, lovskih posvetov, sej upravnih odborov, komisij in občasnih odborov, raznih dopisov s knjigo evidence prejete in poslane pošte, elektronska sporočila, razne pogodbe itd. Notranja organiziranost LD zagotavlja uresničitev skupnih ciljev, povezanost in podporo pri varstvu narave, smotrno upravljanje z loviščem in divjadjo, demokratično odločanje ter pove-

Okrajni NOO
K a m n i k
tiskev.
5.-Din

Ur. štev. 24
Taksa plačana pod
šl.42. 40.-Din
t.p.l. 5.

Lovna dovolilnica

1. Ime in priimek lov. upravičenca *Slanovec Fran*
2. Čas in kraj rojstva *14. 11. 1888 v Ljunjicah*
3. Pristojen v kraj, okraj *Ljunjice - Kamnik*
4. Štev. veljavne listine za nošenje in uporabo strelnega orožja *53*
5. Sme loviti v času od *26. 9. 1945* do *28. 9. 1946*
  - a) brez psa,
  - b) z enim psom, pristojbina *50.-* Din
  - c) z več psi, pristojbina " "

6. Dovoljen odstrel:	samec	sanica	v bivšem zakupnem lovišču	Plačana pristojbina Din
	število			
Jelenjad	—	—	—	
Gamsi	—	—	—	
Srnjad	—	—	—	
Divji petelini	—	—	—	
Ruševci	—	—	—	
Fazani	—	—	—	
Druga divjad (neomejeno število)	<i>Kamnik Okraj za lov. obi. lovišča Kamnik</i>			<i>100</i> <i>100</i>

Datum izdaje *26. 9.*
za okr. 1100

Podpis uradnika:

Mrs. Lucy Stok

za Jeronim

Pripomba: Neustrezno prečrtaj, števila za odstrel divjadi vpiši z besedami.

Lovna dovolilnica Okrajnega NOO Kamnik iz leta 1945

zanost in obveščenost članstva. O več kot 60-letnem delovanju LD Kamnik se hrani arhiv v 40 fasciklih oziroma mapah. Poleg navedenega uradnega arhiva LD Kamnik si večina lovcev oblikuje svoj lovski arhiv in hrani tisto, za kar meni, da je zanje pomembno.

Osnovna naloga LD Kamnik je gospodarjenje z divjadjo v skladu z načrti lovsko-upravljaljskega območja in letnega načrta lovišča, ki se pripravi skupno z Ministrstvom za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano ter Zavodom za gozdove Slovenije. Za izvajanje tega načrta so zadolženi vsi člani LD Kamnik, občasno pa ga kontrolira lovski inšpektor.

2.2 Opis lovišča

V Sloveniji upravljajo z lovišči pravne osebe, ki so registrirane za to področje in delujejo v javnem interesu z določenimi pooblastili, ustanovljene pa so na podlagi prostovoljne odločitve članov in v skladu z Zakonom o društvih.

Odločbo o ustanovitvi lovišča Kamnik s površino 4.320 ha (lovne površine 3.594 ha) je OLO Ljubljana - okolica izdal 1. 10. 1954. Šifra lovišča je 1413, spada pa v Kamniško-Savinjsko lovsko gojitveno območje, meje so opisane v Poslovníku LD in v lovskem katastru, ki se vodi pri Zavodu za gozdove Slovenije, območna

enota Nazarje. Zaradi boljšega nadzora in preglednosti posameznih predelov je lovišče razdeljeno na štiri lovske revirje. Revir Mekinje leži na severovzhodnem, revir Tunjice na severozahodnem, revir Podgorje na jugozahodnem in revir Palovče na jugovzhodnem delu lovišča. Zaradi racionalne organizacije vzdrževalnih del in preprečevanja škode od divjadi ima vsak revir svojega revirnega vodjo, ki je za svoje delo odgovoren upravnemu odboru LD Kamnik. Za izvajanje nadzora v lovišču je organizirana lovska čuvajska služba, in sicer je za vsak revir zadolžen po en lovski čuvaj, ki o

svojem delu in opažanjih poroča vodji, ta pa upravnemu odboru LD Kamnik. Celotno lovišče je pretežno na območju občine Kamnik, meji pa na LD Stahovica, LD Sela pri Kamniku, LD Komenda, LD Mengeš, LD Domžale in na tromeji meji z gojitvenim loviščem Kozorog Kamnik. Glede na življenjske pogoje in konfiguracijo terena si v nižinskih predelih delijo svoj življenjski prostor raca mlakarica, siva in črna vrana, poljski zajec, fazan, šoja, kuna zlatica in kuna belica, lisica, jazbec in srnjad, medtem ko v gričevnatem in hribovitem delu lovišča prevladujejo gamsi, divji prašiči, občasno tudi

OKRAJNI LJUDSKI ODBOR
Ljubljana okolica
Tajništvo za gospodarstvo

Ljubljana, dne LX 1954.

Štev. II/1-ing. B/J-lo. 407/B-54

Predmet: Ustanovitev, razmejitev
in oddaja lovišč L. D.

Na podlagi 11. in 22. ter 52. člena zakona o lovu
(Uradni list LRS št. 26-94/54) ter pravomočnega sklepa obeh
OLO-zborov z dne 25. septembra 1954 izdaja OLO Ljubljana okolica

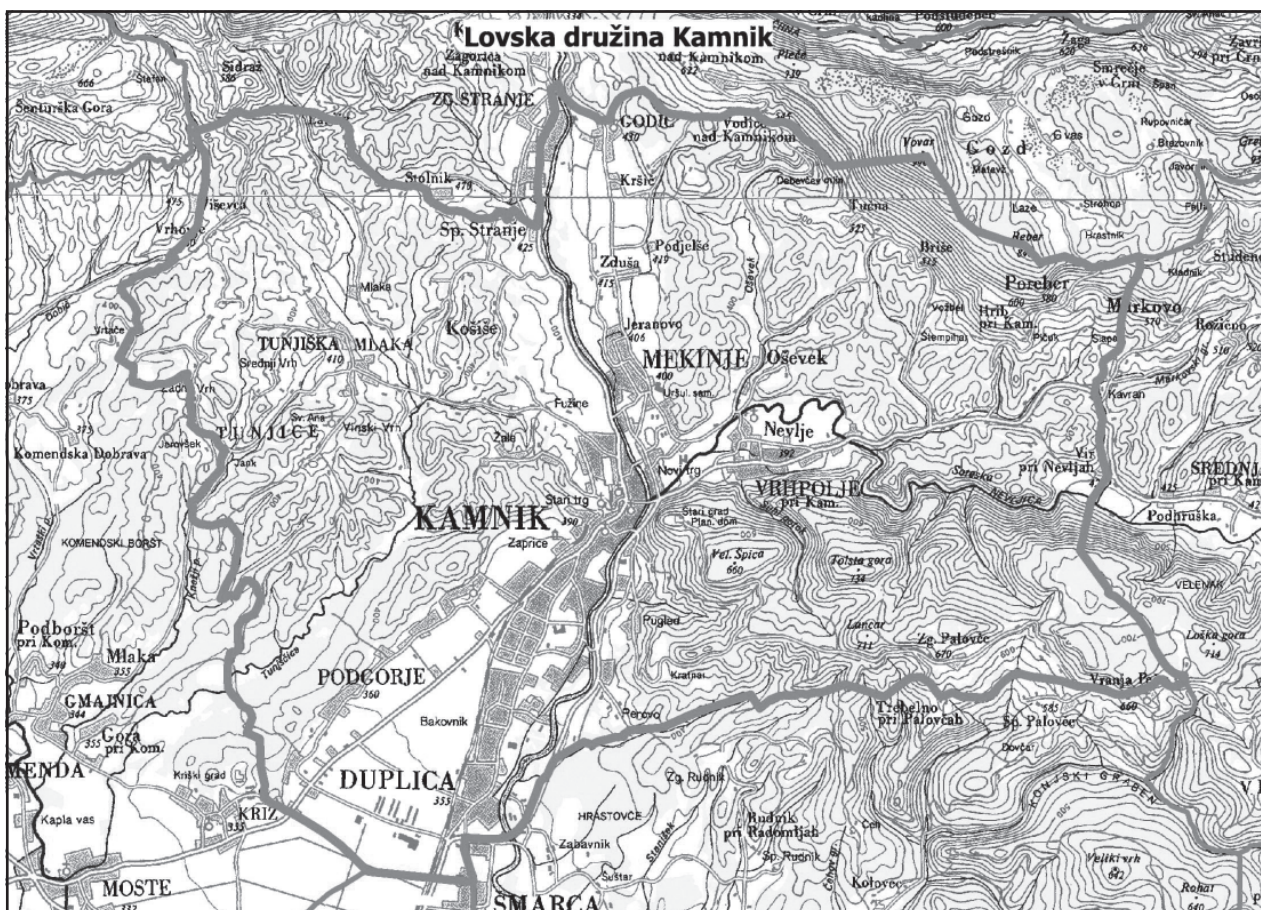
o d l o č b o

- 1.) Ustanovljeno lovišče **Kamnik** .....
s površino **4320** ..... ha (lovne **4260** ..... ha)
se odda lovski družini **Kamnik** .....
v gospodarjenje po predpisih zakona o lovu, ki so in ki bodo
še objavljeni.
- 2.) Meje tega lovišča so podrobno navedene v priloženem opisu mej.
- 3.) Zoper to odločbo o ustanovitvi in razmejitvi lovišča lovska
družina nima pravice do pritožbe.

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

Priloga: opis meja.

N a č e l n i k
tajništva za gospodarstvo:
(Ing. Skaberne Leon)

Karta lovišča LD Kamnik

mufloni in prehodno jelenjad. LD Kamnik ima za lovišče Kamnik sklenjeno koncesijsko pogodbo z RS kot koncendentom od leta 2009, številka pogodbe: 014-407/2009/1, sklenjena pa je za dobo 20 let z možnostjo podaljšanja.

2.3 Članstvo in operativne funkcije

Ob izteku leta 2015 je bilo v LD Kamnik registriranih 49 lovcev in 2 lovki, skupno 51 članov. Vsi člani imajo opravljen lovski izpit, nekateri pa še dodatna lovska znanja, ki so potrebna za nemoteno delo v lovski organizaciji. Vsi člani so tudi podpisniki etičnega kodeksa slovenskih lovcev, ki nam je vodilo in opora naši vesti pri odnosu do narave, divjadi, lova in lovskih tovarišev. Pri tem se vsi lovci zavedamo, da je naš obstoj odvisen samo od nas samih, našega obnašanja in dejanj, predvsem pa od naše srčne kulture do vseh souporabnikov prostora v naravnem in tudi urbanem okolju.

Od leta 1954 se je v LD Kamnik zvrstilo preko 150 članov, ki so tako ali drugače sooblikovali svoje lovsko poslanstvo, eni bogatejše, drugi manj opazno. Število članov se je skoraj linearno dvigalo od leta 1954 do leta 1984, potem se je do leta 1994 z manjšimi odstopanji ustalilo in do leta 2015 rahlo upadlo. Na takšno gibanje članstva so vplivali različni dejavniki, npr. odprtost lovske družine za sprejem novih članov, socialni položaj občanov in s tem povezana finančna moč posameznika, spreminjajoča se miselnost in odnos do narave, propaganda, lovski zakon, stroga merila v

sami lovski organizaciji (etični kodeks), prijateljstvo, druženje in ne nazadnje veselje do legalne posesti lovskega orožja. V zadnjem obdobju opažamo, da se mladi vse manj zanimajo za lovstvo, kar vsekakor ni dobro za doseganje tistih ciljev, ki ohranjajo naravo in v njej prosto živijo divjadi.

Da bi širša javnost še bolj objektivno spoznala delo in prizadevanja lovcev, posebno pa tisti, ki v lovcu vidijo trdosrčnega okrutneža, ki brez »razloga« odstreli tako lepo žival, kot je na primer srna, navajam nekaj bistvenih operativnih funkcij, ki jih mora imeti vsaka lovska družina, da lahko lovec poseže v življenje in smrt divjadi. Vse je do potankosti načrtovano in urejeno v korist narave in divjadi, lovcem pa je zaupano, da to z vso resnostjo in odgovornostjo izvajajo in upravljajo kar najbolj strokovno in humano. Stalna skrb in odgovornost lovcev je, da so vse vrste divjadi v svojem bivalnem območju v ravnovesju in Slovenija je ena tistih dežel, ki ima v svojih gozdovih poleg ostale avtohtone divjadi še vedno medveda, volka in tudi risa.

Člani LD Kamnik v letu 2014 (Arhiv LD Kamnik)

Preglednica članov in funkcionarjev LD Kamnik

Leto	Starešina	Tajnik	Blagajnik	Gospodar	Število članov
1954	Grzinčič Oskar	Trampuž Franc	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	17
1955	Grzinčič Oskar	Trampuž Franc	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	29
1956	Grzinčič Oskar	Trampuž Franc	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	27
1957	Grzinčič Oskar	Trampuž Franc	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	28
1958	Grzinčič Oskar	Trampuž Franc	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	29
1959	Grzinčič Oskar	Trampuž Franc	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	36
1960	Grzinčič Oskar	Logar Milan	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	35
1961	Grzinčič Oskar	Logar Milan	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	36
1962	Grzinčič Oskar	Logar Milan	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	38
1963	Grzinčič Oskar	Logar Milan	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	38
1964	Grzinčič Oskar	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	39
1965	Grzinčič Oskar	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	43
1966	Grzinčič Oskar	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	47
1967	Grzinčič Oskar	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	47
1968	Grzinčič Oskar	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	46
1969	Grzinčič Oskar	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	44
1970	Grzinčič Oskar	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	48
1971	Šmit Ivan	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	47
1972	Šmit Ivan	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	47
1973	Šmit Ivan	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	53
1974	Šmit Ivan	Hribar Silvo	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	53
1975	Šmit Ivan	Štupar Alojz	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	52
1976	Šmit Ivan	Štupar Alojz	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	49
1977	Hribar Silvo	Štupar Alojz	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	50
1978	Hribar Silvo	Štupar Alojz	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	55
1979	Hribar Silvo	Logar Milan	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	55

Leto	Starešina	Tajnik	Blagajnik	Gospodar	Število članov
1980	Hribar Silvo	Logar Milan	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	58
1981	Hribar Silvo	Logar Milan	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	62
1982	Hribar Silvo	Logar Milan	Novak Janko	Vrhovnik Alojz	62
1983	Boltar Alfonz	Hudoklin Jože	Hočevar Jože	Peklar Jože	64
1984	Boltar Alfonz	Logar Milan	Hočevar Jože	Peklar Jože	64
1985	Boltar Alfonz	Logar Milan	Hočevar Jože	Peklar Jože	68
1986	Boltar Alfonz	Logar Milan	Hočevar Jože	Virjent Štefan	67
1987	Peklar Jože	Logar Milan	Dermastja Tone	Virjent Štefan	64
1988	Janežič Peter	Logar Milan	Dermastja Tone	Virjent Štefan	59
1989	Janežič Peter	Logar Milan	Dermastja Tone	Virjent Štefan	59
1990	Janežič Peter	Logar Milan	Dermastja Tone	Virjent Štefan	59
1991	Hribar Silvo	Hudoklin Jože	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	64
1992	Hribar Silvo	Hudoklin Jože	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	63
1993	Hribar Silvo	Doplihar Aleksander	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	64
1994	Virjent Štefan	Belaj Fortunat	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	56
1995	Virjent Štefan	Nussdorfer Jernej	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	58
1996	Virjent Štefan	Nussdorfer Jernej	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	60
1997	Virjent Štefan	Nussdorfer Jernej	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	56
1998	Virjent Štefan	Nussdorfer Jernej	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	54
1999	Virjent Štefan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	56
2000	Virjent Štefan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	56
2001	Virjent Štefan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	57
2002	Virjent Štefan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Vrankar Zdravko	56
2003	Virjent Štefan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	58
2004	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	55
2005	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	55
2006	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	55
2007	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	56
2008	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	54
2009	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	57
2010	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	53
2011	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	54
2012	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	53
2013	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Dolinšek Janez	51
2014	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Rak Matej	54
2015	Osolnik Marjan	Schnabl Marjan	Dermastja Tone	Rak Matej	51

Lovsko družino Kamnik vodi 9-članski upravni odbor, ki je odgovoren za svoje delo občnemu zboru, v nekaterih primerih tudi izrednemu občnemu zboru. Na čelu celotne LD je starešina oziroma predsednik, ki zastopa celotno članstvo na vseh ravneh. Upravni odbor sestavljajo poleg starešine še: tajnik, blagajnik, gospodar in 5 članov odbora. Nadzor nad celotnim dogajanjem v LD vodi nadzorni odbor, ki je sestavljen iz treh članov, medtem ko za disciplinske zadeve skrbi disciplinska komisija s svojimi rednimi člani in njihovimi namestniki. Odgovorno delo opravlja tudi inventurna komisija. Zelo pomembna je komisija za strelstvo, saj morajo imeti vsi lovci brezhibno orožje, ki se najmanj enkrat na leto pregleda in nastreli. Za stalen proces izobraževanja članov LD skrbi komisija za izobraževanje, medtem ko komisija za prireditve organizira razna kulturno-zabavna srečanja, posebno ob pomembnih dogodkih in obletnicah delovanja LD. Poleg naštetih komisij imamo še komisijo za oceno trofej in komisi-

jo za odlikovanja. Vse navedene komisije delujejo po Poslovniku LD Kamnik oziroma svojih pravilnikih. Po potrebi se občasno formirajo komisije ali odbori prav za določen namen in omejen čas.

Poleg naštetih komisij opravljajo pomembna dela še posamezniki, od katerih se za navedene funkcije zahtevajo še dodatna lovska znanja z ustreznimi izpiti. Posebno odgovorno delo imajo lovski čuvaji, nadalje revirni vodje, lovovodje, pregledniki uplenjene divjadi, cenilci škode, ki jo povzroči divjad, kinolog, informatik oziroma računalničar, mentorji lovskim pripravnikom, rogišči, praporščaki in ne nazadnje gospodar lovske kočice in gospodar kozolca ter krmnih njiv.

Predsedniki navedenih komisij, odborov in posamezniki, ki imajo določene zadolžitve, poročajo o svojem delu po potrebi na sestankih ali posvetih, obvezno pa dajo pisna poročila vsako leto na občnem zboru LD Kamnik. Teh poročil je od 18 do 20.

Kategorizacija lovskih trofej LD Kamnik za leto 2002 (Foto: Marjan Schnabl)

2.4 Lovska kočica in drugi lovski objekti

Za dela in naloge, ki jih opravljajo lovci v svojem osnovnem poslanstvu, vsekakor potrebujejo tehnične objekte, ki služijo tako lovcem kakor tudi divjadi. Med najpomembnejše tovrstne objekte prav zagotovo spada lovska kočica v Zgornjih Palovčah. Nanjo smo kamniški lovci zelo ponosni. Ta kraj ni bil izbran slučajno, ampak so v Palovče radi zahajali že naši predhodniki, ki so se z domačini zelo dobro razumeli. Tedaj so lovci

večinoma pešačili in velikokrat jih je prehitela noč, tako da je bilo treba včasih tudi prenočiti.

V letu 1966 so stekli prvi pogovori o gradnji in nakupu zemljišča za zgraditev lovske kočice. Imenovan je bil gradbeni odbor, ki je vodil pripravljala dela in tudi samo gradnjo. Takratno članstvo v LD je z izjemnim navdušenjem pomagalo pri delu in prispevalo precejšnja finančna sredstva. Gradnjo so podprle nekatere kamniške tovarne, sodelovanje pri nabavi lesa in souporabi kočice pa je bilo dogovorjeno tudi med Gozdnim

Jesenski skupni lov v revirju Tunjice leta 2001. Brakirji: Zdravko Vrankar, Marjan Osolnik, Franci Cander in Marjan Schnabl z lovskimi psi: Asom, Amorjem, Laso, Azonom, Aro, Doro in Timijem. (Fotoarhiv: Marjan Schnabl)

Lovska koča LD Kamnik v Palovčah leta 2004 (Foto: Marjan Schnabl)

gospodarstvom iz Kamnika in LD Kamnik. V letu 1969 je bila koča zgrajena do take faze, da je bila ob občinskem prazniku nared za otvoritev in je začela služiti svojemu namenu. Do leta 2015 je bila potem še večkrat obnovljena, dograjen je bil tudi nadstrešek z letnim pultom in zunanjim žarom za pripravo mesnih dobrot. Notranji prostori so izredno lepo urejeni, mednje spadajo predsoba s sanitarijami, kuhinja s shrambo in velik dnevni prostor, ki lahko sprejme tudi do 50 oseb. V zgornjih prostorih je nekaj ležišč, vse pa je opremljeno in vzdrževano po »hotelskih« standardih. Stene krasijo redke, a lepe in privlačne lovske trofeje, slike, kipec sv. Huberta, zavetnika lovcev, v stekleni vitrini pa se bohotijo pokali, medalje in priznanja, pridobljena ob raznih priložnostih.

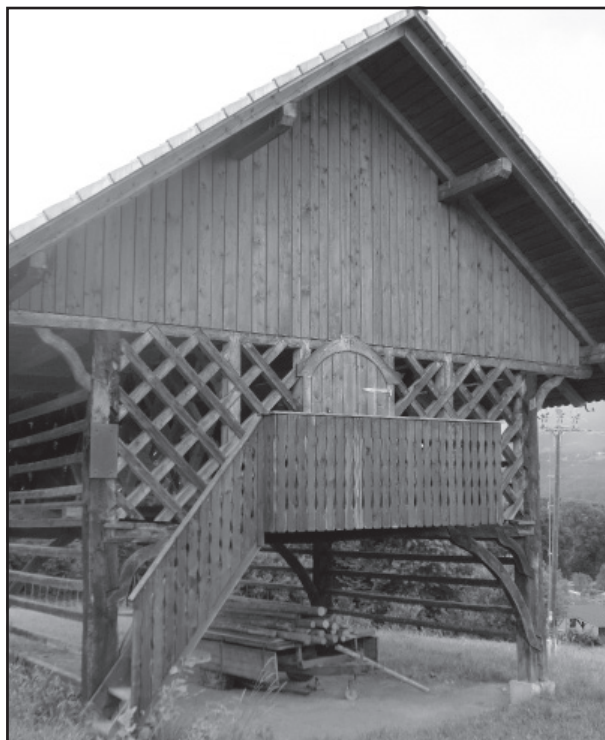
V istem kompleksu kot lovska koča, nadstrešek in dvorišče je tudi strelišče. Tega lovci uporabljamo predvsem za vsakoletni pristrel in nastrel lovskega orožja ter strelska tekmovanja tako z orožjem z risano kot z gladko cevjo različnega kalibra. Strelišče na glinaste golobe je bilo v letu 2008 povsem preurejeno, nameščen je bil nov sodoben avtomatski metalec glinastih golobov, kar je našim strelcem, ki tekmujejo, omogočilo boljše pogoje za treninge.

Drugi naš ponos je kozolec dvojniki ali po domače »toplar«. Uporablja se za sušenje poljskih pridelkov, detelje, fižola, žita v snopih, sena in podobnega. Kozolci so običajno postavljeni blizu bivališč ali na polju in so značilnost gospodarskih stavb na Slovenskem.

LD Kamnik ima v lasti kozolec dvojniki od leta 1986, postavljen pa je na parceli v Košišah. Ta impozantna mojstrovina etnološkega pomena je v preteklosti stala na Šinkovčevi domačiji na Rožičnem, dokler ni prešla s kupoprodajno pogodbo in selitvijo v last LD Kamnik. Kozolec dvojniki ima letnico izdelave 1925.

Kot mnoge kozolce na Kamniškem je tudi naš kozolec dvojniki v decembru leta 2008 obiskal tako imenovani »rdeči petelin«. Ogenj je kljub takojšnjemu posredovanju kamniških in tunjskih gasilcev dodobra uničil večino lesenih delov in ostrejša. Uskladiščena krma za divjad je bila tako še pred zimo uničena, pogoreli so tudi zeleni panoji za postavitve lovskih razstav. Žalosten pogled vseh nas, ki smo se čez nekaj dni zbrali na pogorišču, je dal vedeti, da bo v naši zavesti vzplamtel plamen, ki nam bo dal energijo in voljo, da kozolec nemudoma obnovimo in mu povrnemo prav takšno podobo, kot jo je imel pred požarom. Tako se je tudi zgodilo, in to prej kot v pol leta. Lovce ne družijo samo plen, združuje jih tudi delo!

Od leta 1986 ima LD Kamnik v lasti njive na Duplici, ki jih uporablja za pridelavo krme, namenjene divjadi, in travnike okrog kozolca dvojnika v Košišah. Parcele skupaj merijo nekaj manj kot 4500 m². Vse to lovci sami obdelujemo, pripravljamo ustrezno krmo za primer hude zime in na ta način zavarujemo divjad pred izčrpanostjo in poginom. Urejeni in registrirani imamo dve krmišči za divje prašiče in avtomatsko krmilnico poleg ostalih krmišč za visoko divjad, postavljenih je

Kozolec dvojniki v Košišah (Foto: Marjan Osolnik)

okrog 45 solnic, v katere polagamo kameno sol, lično zgrajenih in vzdrževanih je preko 50 visokih prež, namenjenih za opazovanje in selektivni odstrel divjadi, ter številne remize, kaluže, napajališča, košenine, lovske poti in označbe lovskih meja. Med posebej pomembne objekte in naprave spada tudi hladilnica za skladiščenje uplenjene divjadi in zabojnik za shranjevanje odmrlih in neuporabnih trupel živali, ki jih potem prevzame higienik.

Za vzdrževanje vseh naštetih objektov in naprav je potrebno veliko truda, znanja, energije, materiala, tehničnih pripomočkov in predvsem volje do dela, ki je pri kamniških lovcih nikdar ne zmanjka, ko gre za naravo in divjad.

3 Zaključek

Lov in lovstvo je nedokončan proces, ki poteka v naravi, živi z njo, deli dobro in slabo, čeprav narava sama ne pozna dobrega in slabega, ker v njej ni ne jeze, ne ljubezni, ne sovraštva in ne sočutja. Čustvenost je dana človeku, naravi pa je tuja, kajti ona je temeljna in trajna, človek v njej le živi in se uči, kakor mu je pač dano. Ljudje naravo dojemamo le, če z njo živimo in smo z njo v stalnem stiku. In to lovci prav gotovo smo, saj smo na svojih lovskih poteh in pohodih po lovišču ob vsakem času, tako ob jutranji zori kakor tudi ob luninem svitu. Lovec mora biti zaščitnik živali in rastlin, njihov varuh in prijatelj. Zato lovec ne more biti vsakdo, kajti za to plemenito udejstvovanje je potrebno imeti čut za pravičnost in veliko ljubezen do narave. Kdor naravi ne prisluhne in je ne vidi, je tudi razumeti ne more. Lovčevo srce razveseli že rukanje jelenov, klic srnjaka, poslušanje drozga na vrhu borovca, naskakanje velikega petelina ali samo petje črne kosa,

Visoka lovška preža v lovišču LD Kamnik (Foto: Marjan Osolnik)

vreščanje šoj in vran, pogled na cvetočo divjo češnjo sredi gozda. Vse to je treba videti, slišati in doživeti, lovec pa je pri tem le gojitelj, ki odklanja vsako počlovečenje narave.

Literatura in viri

Med grapami in vrhovi Cerkljanskega hribovja, Cerkno, 1997.

Zbornik Lovske družine Kamnik, izdano 2004.

Zbornik LD Kamnik ob 60-letnici, izdano 2014.

Janez GLAVAČ in drugi, 2015: *Lovstvo na Kamniškem 1905–2015 (110 let Lovskega kluba Kamnik)*. Kamnik: Lovski klub.

Arhiv Lovske družine Kamnik.

Arhiv Republike Slovenije.

Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Pripovedovali so jih v Tunjicah

V prispevku so zapisane zgodbe o tunjiški fari in njenih prebivalcih, ki so se ohranile v ljudskem izročilu.

Ključne besede: Tunjice, ustno izročilo

The stories which have been preserved by folk tradition about the Tunjice parish and its inhabitants are written in this article.

Key words: Tunjice, oral tradition

Minilo je nekaj več kot sto let, odkar je naš rojak France Stele - Birtov še kot mlad študent zapisoval pripovedi o zgodovini našega kraja in zgodbice. Pripovedoval mu jih je njegov stari oče Tomaž, njemu pa še njegov oče Jurij. Nekaj zgodb o tunjiški fari in njenih prebivalcih pa se je ohranilo v ljudskem izročilu. Ker čas vse nezapisano neusmiljeno briše, bom skušal zapisati nekatere stvari, ki jih starejši še pomnijo iz pripovedovanja svojih prednikov.

Iz Tunjic sta nekoč vodila dva blatna kolovoza. Prvi v smeri proti Komendi, ki ji je bila tedaj podrejena podružnična cerkva v Tunjicah. Ta kolovoz je bil delno speljan kar po globoki strugi Ulčnika, kjer je bilo vsaj malo gramoza. Stari Zoklar je nekoč izjavil, da bi celotno strugo lahko zavelbal – obokal – za denar, ki ga je potrošil njegov sin France, ki je na Dunaju študiral gradbeništvo. Proti Kamniku pa je drugi kolovoz tam za Bitencem zavil levo v tako imenovane Zobavnikove ulice, nato pa gor čez Mavarjev hrib nad Bajstrovcem mimo Zobavnikove domačije. Kolovoz je prečkal ozemlje zdaj že propadle purfelfabrike (*smodnišnice*) do tam, kjer se reče pri srednjih vratih na stranjsko cesto, in naprej proti Kamniku. Ko pa so začeli teritorij barutane (*smodnišnice*) vedno bolj zapirati in obzidovati, so morali Tunjičani iskati pot skozi Kurjo dolino po še večjem blatu in čez strm klanec.

Ko že omenim Kurjo dolino, naj povem, od kdaj izhaja to ime. Pri Omevcu so že od nekdanj kuhali najboljši šmir. Mogoče bi se bolj pravilno reklo kolomaz. Za tiste bolj mestne pa povem, da je to črna mast, s katero se namaže pesta kmečkega voza, da ne škriplje in se kolesa raje vrtijo. Nekje sem našel zapisano, da moraš, če hočeš skuhati dober šmir, vzeti enaka dela po teži čiste smrekove smole in govejega loja. To moraš štiri ure kuhati na odprtem ognju in hudo paziti, da se ti ne vžge. No, stari Omevc ga je nekoč nakuhal za en velik čeber, če ne kar za eno kad. Še vročega je naložil na voziček z dvema kolesoma, ki so mu rekli kimpež. Zapregel je vola in ga hotel odpeljati v Kamnik na semenj, da bi ga tam po manjših količinah prodal tuhinjskim furmanom (*prevoznikom*). Ko pa je vol vlekel težak tovor po strmih Zobavnikovih ulicah, se je gor nad Bajstrovcem voziček nenadoma prevrnil. Kad z vso vsebino se je zvalila dol v dolino. Ves breg pa je

ostal premazan s še vročim šmirom. Vse Bajstrovčeve kure so se nalepile na ta šmir. Od takrat dalje so Tunjičani tej dolini rekli Kurja dolina. Oblast pa tega imena uradno še vedno ne prizna.

Gor na Mavarjevem hribu, prav blizu kraja, kjer se je Omevcu pripetila nesreča s šmirom, so po obeh straneh kolovoza rasla jagneda, to so tisti topoli, ki jim veje rastejo navpično. Delali so tako senco, da se blato v kolovozu ni nikoli posušilo. Zato je tunjiški župan zapovedal tlako, da se jagneda posekajo. Eno soboto so delali, menda je bilo to leta 1842. Zbralo se je več tunjiških gospodarjev. Nekateri so s seboj pripeljali tudi svoje hlapce in dekle. Otroci pa so kar sami prišli. Posebno pa se ve, da so bili tam Kavselj, Ukušek pa Zgornji in Spodnji Košiševi in še vsi Košiševi otroci. Ja, pa Birtova dekla je bila zagotovo tam. Ko so drevje posekali in hosto pospravili, je Košišev ta starejši pob našel nekaj trdega za nekim štorom. Otroci so odbrskali črn lončen lonec, poln cekinov. Vsi so jih začeli tlačiti v žepe. Le Kavselj jih tudi pogledati ni hotel. Uborh, ki je ravno mimo prišel, je pripovedoval, da jih je bilo za celo rehto (*veliko rešeto z redko mrežo*). Golobov Janez, ki je ravno nesel moko iz mlina, jih je največ vzel. Birtova dekla je tudi tri domov prinesla. Drugo jutro je šel Korbar k prvi maši, je bil bolj zgođen, ker se je rihotal (*ravnal*) po tem, kdaj je mežnar dan zvonil, saj ure takrat še niso imeli. Pa je šel za grmovje čevlje obrisat, jih je še toliko nabral, da jih je vsem trem hčeram za doto dal.

Govorili so, da so našli 300 kovanih, pa ne vem, če so takrat znali šteti do 300, ko pa še šole v Tunjicah ni bilo. Na kovancih je bila vtisnjena podoba rimske cesarice Honorije, ki je vladala nekaj stoletij prej. Od vseh cekinov so se ohranili le trije. Dva sta v muzeju na Dunaju, eden pa v Ljubljani. Včasih so bogati gospodarji denar zakopavali, saj so cimpre (*ostrešja*) imeli le lesene, s slamo pokrite, zato je večkrat kaj pogorelo. Če pa so rokovnjači zvedeli, da ima kdo denar, so ga prišli terjat. Menda je bilo največ denarja skritega v Framanovi jami, tam pri Debevčevem mlinu. Danes rečejo, da je to Samotni mlin.

Nekoč je ena baba, žena enega berača, prišla k Prašnikarju v Mekinjah, da bi njegov mlin kupila. Prašnikar je bil Birtove žlahte (*sorodstva*), bil je polbrat matere Francetovega starega očeta. Pa jo Prašnikar zaničljivo pogleda, če se norca dela, da bi berači lahko njegov mlin kupili. Žena pa odveže spodrecano kiklo (*krilo*) in se je toliko denarja po tleh vsulo, da je Prašnikar samo debelo pogledal. Nekateri pa so govorili, da je denar v Frajmanovi jami zacopran (*začaran*), zato so se bali in ga rajši pustili kar pri miru. V Tunjicah pa je nekdo odkopal pri Oborhovem križu en četrto sto zlatih, ravno tako je France zapisal. Pa Vočnik, Jeran se je pisal, rekli pa so mu Jožovc, zato ker je bil za Jožefa krščen, je dol pod hišo eno grobljo prekopaval, da bi lažje kosil. En pisker je odkopal, v njem pa so bili denarji v kovancih.

Francozi so zasedli naše kraje, pa jih cesarska vojska kar 20 let ni mogla pregnati. Omevc se je kot cesarski vojak boril proti njim. Že tam na Francoskem je našim zmanjkalo municije. Omevc jo je šel krast kar Francozom z njihovega voza. Ravno je odnesel pete, ko je na voz priletela granata in vse je šlo v zrak. Ce-

1 Strojni tehnik, publicist.

Tunjice (Foto: Žiga Deisinger)

sarski vojaki so en grad porušili do tal. Le ena plehnata (*pločevinasta*) vrata v klet so ostala, ki jih nikakor niso mogli odpreti. Pa je Omevc nabasal kanon in sprožil, vrata so se kar sama odprla. V tisti kleti so nabrali zlatnine za tri vreče. Ker jih niso mogli s seboj nositi, so jih zakopali za enim gozdličkom. Vsi njegovi kolegi so padli, le Omevc je preživel, edini, ki je vedel, kam so najdeno zlato zakopali.

Vojske je bilo že davno konec, ko se je Omevc spomnil, da bi šel po tiste vreče na Francosko. Dobil je še nekega kolega. Svojemu sinu je ukradel denar, ki je bil skrit pod kurjim gnezdom, da bi ga imela za pot. Sin je kmalu opazil, da mu je oče ukradel denar. Takoj se je odpravil za njim in ju kmalu našel v eni oštariji, ko sta pila za njegov denar. Vsi skupaj so se vrnili domov. Tako so tiste njegove vreče z zlatom še vedno zakopane, stari Omevc pa je medtem že davno umrl.

Zapriški graščak je Francetovim prednikom, ki so bili grajski jagri (*lovci*), dal tam ob potoku Tunjščica nekaj zemlje v najem, da so si postavili svoj dom. Za protiuslugo pa so morali preganjati krivolovce in tiste, ki so v potoku na skrivaj lovili ribe. Več rodov je bilo lovcev in čuvajev. Služba pa ni bila lahka. Enkrat je eden od čuvajev tekkel v potok preganjat nekoga, ki je rake lovil. Pa ga je ta rakar tako ob tla vrgel, da se ni več pobral. Enega iz te družine pa je medved na Kriški planini raztrgal. Povrh pa je bilo treba za najeto zemljo še odslužiti 34 dni tlake grajskim.

Za časa vladanja cesarice Marije Terezije so v Tunjicah začeli graditi novo cerkev. Sto pruskih vojnih ujetnikov so dunajski oblastniki poslali za pomoč pri delu. Mnogo voznikov z vpregami je vozilo kamenje iz mengeškega kamnoloma na hrib v Tunjice, kjer so gradili cerkev. Zidarji pa so bili mojstri mengeški kamnoseki. Ker so potrebe pokazale, so se Francetovi predniki začeli ukvarjati z birtjo (*gostilno*). Ravno pri njih so prepregali dodatni par živine v vozove, da so zmogli vleko v strm breg. Hiše se je prijelo ime pri Birtu in tako je še danes. V bližini so ob potoku izkopali velike jame, kjer so gasili apno, pripeljano iz Stranj, voda je bila v bližini. Zaradi teh jam so temu delu dali ledinsko ime Na jamah, kar se uporablja še danes.

V tistih časih so žandarji lovili fante za služenje v vojski. Kogar so ujeli in odgnali, ga domači največkrat niso nikoli več videli. Tako je eden od teh fantov prišel na prusko vojsko, tam so take marše delali, da je krvave pene tiščal, padel je v omedlevico in na mestu umrl. Še en drug je dezertiral in bil nato hlapec 40 let na Koroškem pri enem bogatem pavru (*kmetu*), domov je prišel samo umret. Najbolje jo je odnesel Primož, tako mu je bilo ime. Ko so prišli žandarji ponj, je vzel rožni venec, pokleknil za mizo in molil. Pa vselej je dodal še en očenaš za žandarje. Končno so ga pustili doma, ko je vendar tako vztrajno molil zanje.

Fantje so se skrivali po gozdovih. Nekateri so šli med rokovnjače, drugi bolj miroljubni pa med holcar-

je (*drvarje*). Nekoč so žandarji obkolili skupino holcarjev v gozdu. Bilo je ravno opoldne, ko so si za južino skuhalo žgance. Vodja je prosil žandarje, naj jim vendarle pustijo, da pojejo žgance. Pa so jih res pustili. Med tem časom, ko so jedli, pa se je naskrivaj polulal v žakelj (vrečko), kjer so žandarji imeli smodnik. Ko so pojedli, pa je svojim zavpil: »Fantje, cepine!« Žandarji so napolnili puške, ko pa so ustrelili, so šrekeljni (*šibre*) samo padli iz cevi. Ni kazalo drugega, kot da so tekli, žandarji naprej, holcarji pa za njimi. Od takrat naprej so morali žandarji že doma napolniti svoje orožje. Zato so drugič krajšo potegnili holcarji. Nekaj jih je bilo ranjenih, nekaj pa so jih vklelili in odgnali za vedno. Sam bi verjel, da žandarji niso mogli streljati, če je bil smodnik vlažen. Spomnim se, da je Nivčarjev oče pripovedoval, da so še med prvo svetovno vojno imeli probleme. Nekoč je tri tedne menda skupaj deževalo. Zato je bil purfelj (*smodnik*) tako fajhten (*vlažen*), da ni noben kanon (*top*) vžgal in se tri tedne niso mogli nič streljati.

Na travniku ob potoku Tunjščica so imeli grajski s Križa svoje hleve za živino, ki se je pasla po celi dolini. Zgoraj na bregu pa je imel kočoskrbnik in pastir. Rekli so, da je to grajska pristava. Možu, ki je živel tam, pa Pristavc. Čez čas so živino začeli goniti na Kriško planino pod Krvavcem. Pot, ki je vodila od Križa na planino, je vas razdelila na dva dela. Desna stran se je imenovala Mlaka oziroma Tunjška Mlaka, leva pa Tunjice. Ta delitev je ostala še do danes in marsikateremu tujcu ni jasno, zakaj je na vsaki strani ceste druga vas in druge hišne številke. Za Pristavca pravijo, da je zaradi paše na planini ostal brez dela in v veliki revščini. Nekoč je sklenil, da bo na nek način že dobil nekaj denarja. Svojo pristavo je pri nekom zavaroval. Potem pa je vse, kar je bilo kaj vrednega, znosil v bližnji gozd. Na podstrešju je v seno pokonci postavil prižgano svečo in jo pokril s košem. Sam pa je odšel proti Kamniku na popivanje. Mislil si je, da bo sveča čez nekaj ur dogorela in vžgala seno, njega pa itak cel dan ne bo doma, da ne bi kdo česa posumil. Toda sveča se je kmalu prevrnila in vžgalo se je takoj. Sosedovi otroci so tekli za njim in ga dohiteli tam nekje na klancih. Že od daleč so vpili za njim: »Oče, pri vas pa gori!« On pa se je presenečen obrnil in vprašal: »Al' že?« Takoj se je razvedelo, da je zakuril sam. Kako je bilo potem z izplačilom zavarovalnine, pa danes ne ve nihče več. Se pa še vedno pozna, kje je stala ta pristava.

So pa v Tunjicah nekajkrat ropali tudi Turki. Tabora pri cerkvi niso nikoli zavzeli, ker je bil dostop možen samo z ene strani, in še to po veliki strmini. Branilci so valili hlode turškim konjem pod noge, da niso mogli na hrib. Imeli pa so tudi nekakšen top, štuk so mu rekli, s katerim so po izročilu ustrelili najmanj štiri Turke. Dva so zakopali za Grilušekovo sušilnico sadja, dva pa tja, kjer stoji danes Kaplanov križ.

Po vasi so se potikali in zadrževali razni posebnosti. Prav poseben in skrivnosten je bil *ta krofasti berač*, vedno je hodil bos, culo, v kateri je imel vse svoje premoženje, pa je nosil na rami na dolgem kolu. Če mu je gospodinja dala kos kruha, ga je zavil v platneno cunjjo in shranil v culo. Iz nje pa je vzel drug že suh kruh in ga pojedel. Nihče ni vedel, od kod je doma. Govorilo pa se je, da zato hodi bos tudi pozimi, da dela pokoro za

neki greh, ki ga je storil v mladosti. *Grdež* je bil domačin. Že v zrelih letih se je poročil z neko vdovo, s katero sta skupaj odšla v Ameriko. Tam se je lotil žganjekuhe, kar je bilo v Ameriki strogo prepovedano, zato so oba z ženo poslali nazaj s prvo ladjo. Seveda ne v kakšnem potniškem razredu, ampak na premoğu, kar se je zgodilo vsem takim, ki niso imeli denarja za redni prevoz. Doma se je potem potikal od hiše do hiše in naredil kakšno priložnostno delo. *Trapež* je po hišah prodajal lončeno posodo in kolmeževe korenine kot zdravilo proti revmatizmu. Če pa korenine niso bile učinkovite, je svetoval, da se bolnik z revmatizmom zavije v rjuho in čez noč zakoplje v vroč gnoj. Zjutraj naj bi bolečine zagotovo minile.

Magdalenkov Matevž in njegov vojaški kolega Puntekčev Martin iz doline Kokre sta kot cesarska vojaka zasledovala umikajoče se Francoze po tirolskih hribih. Francozi so bili hitrejši, zato njihov regiment (*polk*) ni imel nobenega posebnega dela več. V neki dolini z redkimi hišami so se dolgočasili. Pa še njihov feldvebel (*podoficir*) se je zaljubil v eno deklino, da je bil več pri njej kot pa pri svojih vojaki. Matevž in Martin sta bolj iz dolgočasje delala na eni izmed žag, kjer sta valila hlode na žago. V nedeljo, ko na žagi niso delali, pa sta šla stikat na bližnji grad, ki so ga grajski pred kratkim zapustili. Vojaki so v glavnem že vse, kar je bilo kaj vrednega, pokradli. Matevž pa je v eni izmed soban opazil, da je v kotu za mizo pod klopjo nekakšen predal. Ko sta ga odprla, sta v njem našla eno črno leseno skrinjico, znotraj oblečeno z rdečim žametom. V škatli pa za več kot eno dobro ped velike zlate kipce, par vpreženih konj s plugom in dvema oračema. Vse skupaj sta odnesla dol v dolino na žago in dobro skrila. Čez nekaj časa se je zgodila nesreča, in sicer so hlodi povalili Matevža do smrti. Vojsko so kmalu razpustili. Vsi vojaki so, kakor so vedeli in znali, peš odhajali proti svojim domovom. Martin pa je najdeno zlatino odnesel domov.

Čez nekaj časa je obiskal Matevžovo vdovo Magdalenkovo Katro na Vrhovju, da bi ji povedal, kje in kako je storil smrt njen mož Matevž. Kmalu je obisk ponovil in tako se je zgodilo, da je prijateljevo vdovo kar poročil. Preselil se je na Vrhovje, seveda je s seboj prinesel tudi tisto črno skrinjico. Ravno tako, kot je bila skrita v gradu, jo je tudi Martin skrnil v kot pod klop za mizo v kmečki sobi. Čeprav je skrivnost dobro skrival, pa je Katra nekoč nekaj omenila sosedu, kako dobro se je drugič omožila in da je dobila bogatega moža. Tako se je kar kmalu po celi vasi govorilo, kaj imajo skrito pri Magdalenku. To je prišlo na ušesa tudi rokovnjačem, ki jih je imel v svoji tolpi Črni Jurka. Dva izmed njih, Matjan s Šenturške Gore in en njegov pajdaš, sta na božični večer, ko so šli vsi opolnoči k polnočni maši, le Martin je bil doma za varuha, vdrila v hišo. Martina sta zvezala za roke in noge in ga privezala k nogam mize. Iz predala v kotu sta ukradla tistih par zlatih konj, plug in orača. Odnesele sta jih h Krtu, kjer so se rokovnjači veliko zadrževali. Tam nekje za pragom zadnjih vrat so skrinjico, zavito v ovčjo kožo, zakopali v zemljo. Kmalu po tem so žandarji rokovnjače polovili. Črnega Jurka so zaprli skupaj z več njegovimi pajdaši. Matjana pa so obesili na gavge (*vislice*), menda na tiste na vrhu tunjškega klanca, kjer se pot odcepi za Ravne. Menda

so križ, ki še danes stoji tam, postavili zato, ker je kamniška gospoda tam izvrševala smrtne obsodbe.

Tu pa se moja zgodba konča, kar nekaj nadaljevanj sem slišal. Neki trdijo, da so tisti zlati konjički pri neki hiši v Stolniku, drugi pa so prepričani, da so še vedno zakopani nekje v Krtovi dolini. Žal pa ni nikogar več od tistih mož na svetu, da bi jih lahko vprašal.

Pesmi pesnikov in pesnic Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra Kamnik

Pino Pograjc (4. letnik)

Cesta

*V tej pesmi ne bom lagal,
da mi je vsak dan žal,
ker sem vedel, kako sovražiš samoto,
pa sem te vseeno pustil samo.*

*Lahko pa povem,
da se vsake toliko,
morda enkrat na teden,
mesec,
pojavi
obžalovanje v moji glavi.*

*Bila sva nezgrešljiva,
kot leva in desna
vedno ne-vmesna,
a do iste točke naju vodila je
ista cesta.*

Potem pa križišče.

*Lahko povem,
da ni vsak dan
ta misel v moji glavi.
Vendar morda enkrat na teden,
mesec,
pa vseeno pomislim na tisto cesto
in kam bi lahko vodila.*

Egallté

*Preveč nas je.
Kmalu bomo le še sardelice.*

*Razčlovečeni,
končno spet enaki,
a ne kot so predniki sanjali.*

*Ti boš mene
in jaz tebe.
Za eno kratko prebavo
bova le telesí.*

*Kupi bodo.
Veliki, sivi, grdi, plesnivi kupi.
In tam bomo živeli,
dokler njih del ne bomo postali.*

*Ne, ne, samo bede ne!
Le krvi in smodnika!
Kaj še preostane?!*

*Tako, ko se črna bo zatrla,
sivina preteča bo umrla.
Izpuli peresa zlu,
oskubi do dobrote!
Presliši občasne vzklike
glave, sodnika in porote!*

*Ne glej nazaj,
ne beri iz oči.
Solz ne skrbi
to, kar preti.*

*A vseeno.
Te oči.
Tako mirne, ko spijo.
Tako bele, ko živijo.
Tako lepe, ko ne gorijo.*

*Posod vidim te oči.
Povsod mežikajo,
skrbijo,
vzamejo,
pustijo.*

*Sveta krik
nas spet bo osmešil.
Črni prepad
ne bo nas odrešil.*

Kratka recesijska

*Možje v sivkasto stavbo strmijo,
ki dela jim več ne ponuja,
puliijo odrevenele lase, jim meglene oči se motrijo.
V umazanih capah na klopcah sedijo,
a to jim ne daje opore,
ne vejo, s čim zdaj naj kupijo kruh, zakaj se jim to je
zgodilo.*

*Iz stavbe koraka starikav mož,
pristno usnje mu nog se drži,
srebrne kazalce si v uri popravlja,
nasmešek mu usta vedri.
Na delavce vrže le bežen pogled,
ti spomnijo ga na opravek,
ta teden se ni še pri brivcu zglasil,
voznik bo naredil postanek.*

Gašper Tonin (3. letnik)

Večernica

Svetla nimfa,
ki v zvezdah biva.

Utrinki ji spletejo krilo,
na mesecu belem počiva.

Daj mi svetlobe,
daj mi miru,
da skupaj zaspiva.

Skrivalnice

Slišim te
nekje v krošnji.
Izmikaš se pogledom mojim.

Drobna ptica,
daj,
pokaži se.

Skoro ugledam perut
gori med iglicami.

Jutro ljubezni

Pobožal listje mladega drevesa
je prvi sonca jutranjega žarek.
Prebudil lepe ptice je podmladek,
pod krošnjami je senca zdaj zavesa.

Dotaknil se z ročicami je grozda,
ki ga objemala je vinska trta.
S puščico svetlobe je zavrtal
v srce, bujno to življenje gozda.

Kot sonce se ljubezen nam prebuja.
Zaziba med oblake nas v njen sen,
da ni več v življenju tuja.

Največji je zaklad sveta ljubezen,
največja njega nuja nje je nuja,
a nam vseeno včasih je bolezen.

Haikuja

Odeja sonca
pokriva premražene,
blede oblake.

Biseri v beli
odeji – prgišče koč
zimske planine.

Zala Kanc (4. letnik)

Vodikove vezi v telesu mi delajo kristale

Koliko časa je vozil trajekt?
Zadeta sem.
Od vsega, brez trave.
Od tablet.
[šum aspirina]
Že dva tedna ne pijem kave.
Ne spim,
ker rok lovim,
živce izgubim,
ker čika ne dobim.
[krh, kresilni kamen]
Ker telo mi crkuje,
vse tkivo odmira,
spet čutim bezgavko,
Ana, fotr bočno parkira!
Vseeno mi je, tudi če kar ckrknem,
tok mam toksinov,
strup za verigo spominov.
[ha ha ha]
Kupila sva bele marjetice zanjo,
še dvajset let pa pritečem za njo!
Bele so miši,
črn je pes,
strašim v tuji hiši,
ah, sivi obrisi!
Zebe v telo me,
glava gori,
kri,
kri
v žilah, na preprogi kri.
[bum bum piiiiiiiiiiii, ekg]
Čakam trajekte,
ljubim poletje,
na plaži je moje zavetje.
Trajekta pa še vedno ni.
[gong]

Potka

Wolframova nitka,
življenje,
bitka.

Slabo prevoden tokokrog,
stikalo,
on,
povsod je bog.

On,
rojstvo,
off,
prihajam, Bog.

Nešteto bogov,
zahodni pa gol,
idealiziran v božjo mater,
verjameš v Nič,
rajši se zaneseš na trgatev.

Žareča sem nitka,
pregreta in šibka,
še en amper,
pa bom le še bela pena am Meer.

Depresija

Depresija! Depresija,
za mlade to je energija!
Dragi klavci, talentov naših ubijalci,
kakor jastrebi iznad skalovja
ključete v nežna, mlada nam drobovja.

Mrhovinarjem mlada kri diši,
boljša ko salo
je prelestnost mladih ljudi!

Že zdavnaj mi na antidepresivih,
razčlovečeni – »ja mami, vsak tretji na mamilih«,
polovica nikotinskih sladokuscev,
99-procentna ledvična oslabiljenost zbog kavnih je
odpustkov.

Rezati drug drugemu si vejo,
stari mlajšim, perspektivnim,
mladim, najrajši pa aktivnim.

Včasih predatorja kaj zmoti,
ko bingljajočega na štriku on zaloti,
z nogami le še krotek zrak nesrečne moti,
predator zdaj v pravem pomenu je besede!

Zato pa:
Depresija, depresija,
z malo sreče še bolj ubija,
še enkrat: hvala depresija –
še en tablet pogoltnoš,
pa izgine tudi depresija.

Benjamin Zajc (4. letnik)

Kam gremo nocoj,
v smrt, življenje ali nič,
dvomljivo je vse.

*

Strastno in nemoralno
Sladko in bodeče
Grešno in boleče

Okusno kot med
Lepo kot cvet
Močno in šibko
Grenko in kislo
Mokro in bridko
Življenje.

*

Poljub soli.
Prija. Ja, prija.
Ampak jaz sem ranjen.
Peče. Peče me.
Ta poljub. Poljub, ki prej je prijal,
Sedaj peče.
Pomoči! Pomoči!

Kot puščava temni
dnevi so človeka
greh
on pride on objame
in v črno spet ga zajame.
Upanje v njem ostaja
ko rdeča črni se pridruži
in žalost z grozo združi.
Luč v osjem gnezdu
barbarstva divje se otepa
a človek po temi se potepa.
konca koncev si želi.
In kakor noč potihem
spet dan prišel bo
spet puščava raj bo
spet človek dober bo.

Ana Dragar (4. letnik)

*Nizka morala,
še nižji standardi.
Pehamo se za skrivenčeno podobo lepote,
ki se nam vsak hip izmuzne
in le kdo bi mogel biti pameten kot mi.
Gledamo se v ogledala in vidimo prikazni,
a te prikazni nismo mi, pač pa naše kazni.*

*Voda kvadratne oblike in
rjavolasi fant z bizarnim nasmehom.
Morda je pa temnopolt. Nebo ne ve,
ker je danes brez barve.
Kaj če se zazreš v poln krožnik
bodisi padeš, bodisi zajokaš –
še vedno si delec.*

Saša Bučan¹
Orehovlje 19, Kranj
sasa.bucan@gmail.com

Nina Koželj (1985)

Umetnica Nina Koželj (1985, Ljubljana) se izraža s kiparstvom in grafiko, pogosto pa obe prvini združi v celostno zasnovane projekte. Po končani Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani je študirala likovno pedagogiko in bila asistentka na Pedagoški akademiji v Ljubljani pri profesorju Mirku Bratušu in profesorju Črtomiru Frelihu pri predmetu grafika. Od leta 2010 s svojimi idejami, znanjem in izkušnjami bogati tečajnike kiparstva in grafike v Art centru Pionirskega doma v Ljubljani.

Razstavlja samostojno (razstavišče v Gorenju, Velenje, 2010; Galerija Ivana Groharja, Škofja Loka, 2011; Galerija Zavoda za kiparstvo, Ljubljana, 2012; Galerija Vrt ZDSLU, Ljubljana, 2014), udeležuje se tudi skupinskih razstav. Z nemško umetnico Cordue sta doma in v tujini zasnovali nekaj odmevnih predstavitev (*Selfish/Sebično*, Stekleni atrij Mestne hiše, Ljubljana, 2015; *Obsession/Obsesije*, Ljubljana, Kamnik, 2014). Prejela je več nagrad, npr. priznanje Fotografske zveze Slovenije (2008), štipendijo švicarske fundacije Vordemberge (2010), mednarodnega slikarskega ekstempora v Piranu (2014) in nagrado na kamniškem ekstemporu Dušana Lipovca (2014). Živi in ustvarja v Stahovici nad Kamnikom.

Ključne besede: Nina Koželj, kiparstvo, grafika

The artist Nina Koželj (1985, Ljubljana) expresses herself with sculpture and graphics, their elements are often joined into entirely designed (framed) projects. Accomplished the secondary school of Design and Photography in Ljubljana, she studied art pedagogy and was an assistant to professors Mirko Bratuš and Črtomir Frelih at the subject Graphics at the Faculty of Pedagogy in Ljubljana. Since 2010 she has enriched the participants of sculpture and graphics course at the Art Centre of the Pioneer home in Ljubljana with her ideas, knowledge and experiences.

She exhibits independently (Exhibition grounds in Gorenje, Velenje, 2010; The Gallery of Ivan Grohar, Škofja Loka, 2011; The Gallery of Sculpture Institution, Ljubljana, 2012; The Gallery Garden ZDSLU, Ljubljana, 2014) and she participates in collective exhibitions as well.

She has conceived some wide response presentations with German artist Cordue at home and abroad (*Selfish / Sebično*, The Glass atrium of City Hall, Ljubljana, 2015; *Obsession / Obsesije*, Ljubljana, Kamnik, 2014). She has received many rewards, the acknowledgement of Photography Association of Slovenia (2008), the scholarship of Swiss Foundation Vordemberge (2010), of international painting extempore in Piran (2014) and the reward of Kamnik's extempore Dušan Lipovec (2014).

She lives and creates in Stahovica near Kamnik.

Key words. Nina Koželj, sculpture, graphics

Nina Koželj (1985, Ljubljana) je umetnica, ki se izraža s kiparstvom in z grafiko, pogosto pa obe prvini združi v celostno zasnovane projekte. Po končani Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani je svojo pot nadaljevala s študijem likovne pedagogike

Nina Koželj

na Pedagoški akademiji v Ljubljani, kjer je asistirala pri profesorju Mirku Bratušu pri predmetu keramika, kasneje pa pri profesorju Črtomiru Frelihu pri predmetu grafika. Od leta 2010 s svojimi idejami, znanjem in izkušnjami bogati tečajnike kiparstva in grafike v Art centru Pionirskega doma v Ljubljani.

Za njo so tako samostojne predstavitve – razstavišče v Gorenju, Velenje, 2010; Galerija Ivana Groharja, Škofja Loka, 2011; Galerija Zavoda za kiparstvo, Ljubljana, 2012; Galerija Vrt ZDSLU, Ljubljana, 2014; Galerija Simulaker, Ljubljana, 2015; Kamfest, Kamnik, 2014, 2015; Galerija Hermana Pečariča, Piran, 2015 – če naštejemo najbolj odmevne – kot tudi vrsta skupinskih razstav doma in v tujini. Omenila bi Ninino sodelovanje z nemško umetnico Cordue, s katero sta skupaj zasnovali že nekaj predstavitev/razstav. Ena odmevnejših je bila razstava *Selfish/Sebično*, Stekleni atrij Mestne hiše, Ljubljana, 2015, in *Obsession/Obsesije*, Ljubljana, Kamnik, 2014. Prejela je tudi že nekaj nagrad, priznanje Fotografske zveze Slovenije (2008), štipendijo švicarske fundacije Vordemberge (2010) ter nagradi mednarodnega slikarskega ekstempora v Piranu, 2014, in kamniškega ekstempora Dušana Lipovca, 2014. Živi in ustvarja v Stahovici nad Kamnikom

Ninina vizija tega sveta, njegovega ustroja, se izraža z nenehno nemirnim ustvarjanjem – na eni strani z otopljivostjo kiparskega medija in na drugi strani s črto in barvo predvsem raznovrstnih grafičnih tehnik. Ker je Nina ustvarjalka, ki jo privlačita tako material kot črta, ker je tako kiparka (v prvi vrsti) kot grafičarka in vidi eno temo/vsebino skozi material in v njem ter drugo v črti/odtisu brez barvne komponente. Obvladuje

¹ Umetnostna zgodovinarica, kustosinja, Galerija Miha Maleš, Medobčinski muzej Kamnik.

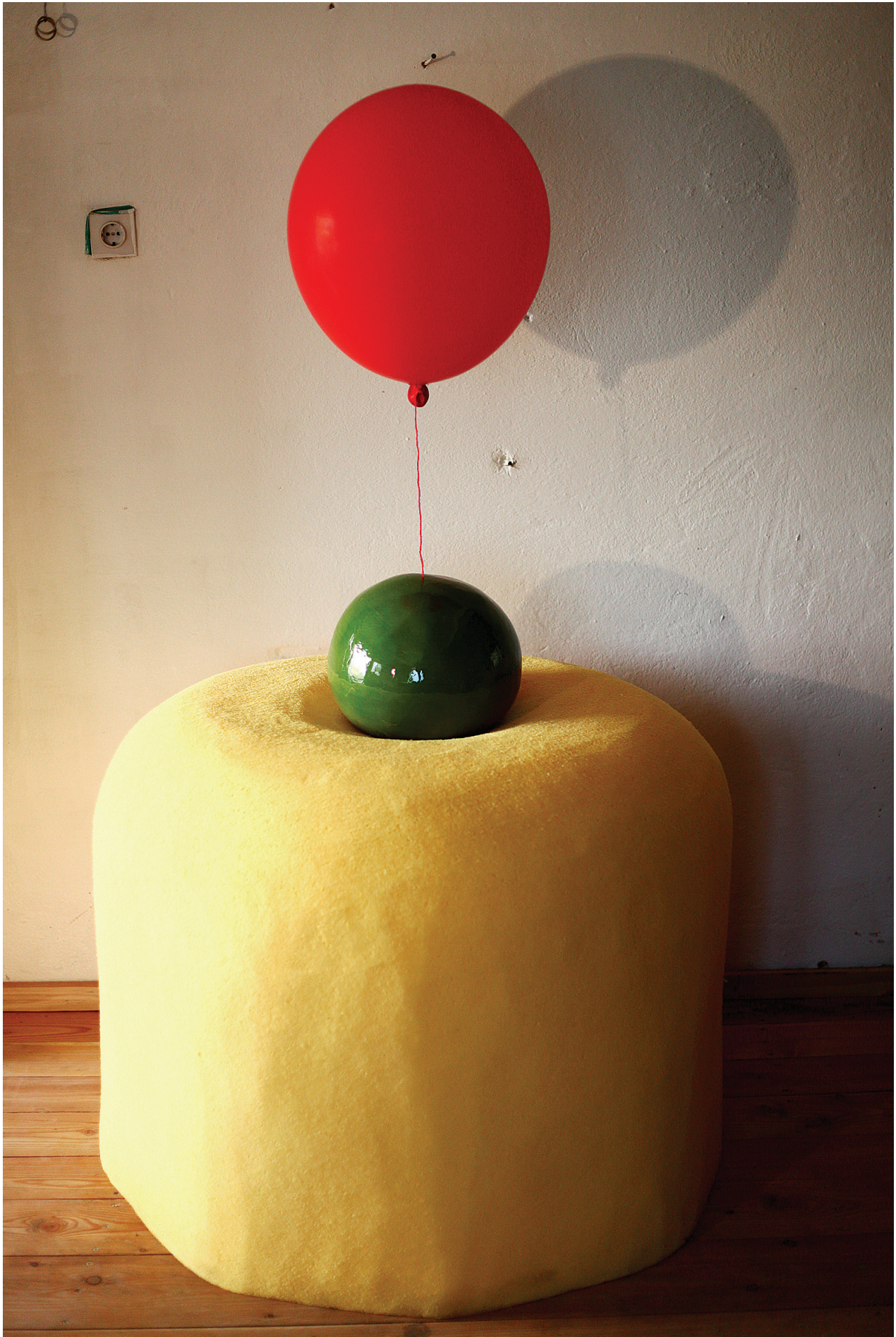

oba medija in njena odločitev za izbor tega ali onega ni naključna, je tehtna, premišljena, a deloma tudi impulzivna. V njenih delih, tako na nivoju posamičnega kot na nivoju posameznega cikla oziroma celostne postavitev, ne bomo trčili v stare atmosfere sveta (umetnosti), ampak nas bo vseskozi razplamenevalo dramatično gibanje stran od utečenih form v vedno novo, samosvojo izraznost, v nikdar dolgočasno – v vselej novo in hrepeneče iskanje izvirnega in avtorskega. Oboje pa ne predstavlja prav lahke naloge v svetu vse bolj premišljenega in širšemu krogu vsečnega izražanja, v svetu namerne neiskrenosti. Tudi tega slednjega v ustvarjanju Nine Koželj ne bomo našli, kajti prav iskrenost (in iskrivost) je tista bistvena prvina njene umetnosti. Umetnik sporoča najrazličnejša otipljiva in tudi nezaznavna opažanja brez velikih dejanj in besed, kot osebno percepcijo, ki naj postane kolektivna. Njena umetnost je tako kljub svoji razigranosti, ki je nekakšen pečat umetničnega ustvarjanja, pogosto tudi glasna kritika tako družbe kot umetnosti in norm obeh. Izpostavimo lahko njeno delo *Zrno graha*, razstavljeno v galeriji Ivana Groharja v Škofji Loki (samostojna razstava *Zrno graha in ostale muhe*, 2011). V mešanih materialih v nadnaravni velikosti Nina izdelava zrno graha in ga posadi v mehko posteljico velikanske spužve, v kateri izdolbe skledasto vdolbino, da pričara v gledalcu realen občutek posedanja v material. Igriv, duhovit, mestoma nagajiv ton postavitve nam takoj vzpostavi vez z znano pravljico, ki jo Koželjeva poveže v osebno predstavo o modernem človeku, o njegovem preživetkarskem, pomehkuženem in materialnem svetu. Sorodne zgodbe imajo vseskozi pridih kritike družbe ali pa jo skušajo le prebuditi in v njej ali v posamezniku vzbuditi zanimanje (*Mušnik*, postavitev v razstavišču Gorenje, Velenje, 2010). Njene skulpture ali postavitve (kjer se kiparstvo povezuje z grafikami) nastajajo tako zunaj obvezne estetike (obvezne v sodobnem času) in predvsem zunaj utečenih form in materialov. Forme in materiali se v posameznih zgodbah širijo, presegajo enovitost s svojo raznolikostjo, a vedno zaključijo celostno; intrigirajo nas s pogosto prisotno komponento zvoka, ki ga oddaja posamezna skulptura (tako na primer *Mušnik* in *Nevesta* – deli z razstave v galeriji Ivana Groharja, Škofja Loka, 2011), in hkrati nesporno zabavajo. Umetnica se v svojem načinu izražanja kritike, v svoji impulzivnosti (njena umetnost namreč ni plod obsesivnega vnaprejšnjega premišljanja, ampak je vsebina avtoričina drža) in neposrednosti vključuje oziroma nadaljuje izročilo art bruta, ki zavestno hodi zunaj meja uradne umetnosti oziroma konvencionalnih praks, iz čistega in avtentičnega, avtorskega kreativnega impulza. Ninine zgodbe, njeni objekti nas s svojimi dodanimi zvoki zbujajo/ohranjajo zbujene, da ne bi vsesplošen občutek kronične nemoči v tem svetu povzročil v nas občutka gnitja.

Nina se tako samostojno kot znotraj posamezne kiparske predstave loteva tudi grafičnega medija, a tam obravnava druge tematike. Pogosto se poigrava s prepletanjem različnih likovnih prijemov in grafičnih tehnik. Na papirnatem nosilcu se javljajo posamične, osamljene figure, živali, obrazi (*Kukavice*, 2012; *Zverine*, 2015), ki ne zanikajo zanosa, povezanosti s pristno, impulzivno otroško risbo. Prav to pa so tudi tiste

vezi, ki tkejo mreže obeh umetničnih izrazov – kiparstva in grafike.

In če nekako velja, da so umetniki pravzaprav egoistično usmerjeni, ko spregovorijo svojo zgodbo, ki mora ali si vsaj želi imeti nek svoj prostor in čas (samostojne razstave), je zanimivo Ninino sodelovanje z nemško slikarko – grafično umetnico in performerko – Cordue (skupna projekta *Obsesije*, 2014, in *Sebično*, 2015). Obe umetnici sestopata s prestola egoizma; interdisciplinarni projekt obeh umetnic se odreče egoizmu. Čeprav sta si različni tako po načinu podajanja snovi, ki je pri Nini, kot rečeno, vedno hudomušen in nagajiv, pri Cordue pa gre za raziskovanje življenjskega v posamezniku oziroma preko vzorcev posameznikov na predstavo o družbi, kot po načinu ustvarjanja in medija (kiparstvo pri Nini in slikarstvo pri Cordue), umetnici združita vsaka svojo plat v enovito, celostno zgodbo, ki po združitvi ne skuša in tudi ne obstaja brez enega ali drugega dela.

Zrno graha, 2011, kiparsko-grafična postavitev (pena, keramika, plastika), 100 cm x 100 cm x 160 cm

Obsesije (Cordue in Nina Koželj), 2014, kiparska postavitve, 7 m x 6 m x 2 m

Lov, 2015, kiparska postavitev (keramika, les, železo), 7 m x 7 m x 1,8 m

---

Iz cikla slik *Zverine*, 2015, akril na platno, 100 cm x 150 cm

Saša Bučan¹
Orehovlje 19, Kranj
sasa.bucan@gmail.com

Dušan Štrajhar (1956)

Dušan Štrajhar (1956) se s slikarstvom ukvarja že več kot tri desetletja, je tudi pobudnik in organizator likovnega bienala Velika planina ter ustanovitelj Likovnega društva Tone Kranjc. Pogosto se predstavlja na različnih slikarskih srečanjih, kolonijah, ekstempori in skupinskih razstavah.

Dušana Štrajharja navdušuje krajina. Njegova narava je čista, idilična – v njej skorajda ni človeške sledi – ni figur in tudi ne objektov, je le prečiščena lepota in prostranost upodobljene prvinskosti.

Ključne besede: Dušan Štrajhar, slikar krajine

Dušan Štrajhar (1956) has been occupied with painting for more than three decades. He is the initiator and organizer of Velika planina Arts Biennial and also the founder of Tone Kranjc Fine Arts Society.

He often presents his work at painting meetings, colonies, extempores and collective exhibitions. Dušan Štrajhar is enthusiastic about landscape. His nature is pure, idyllic, there is almost no trace of human, no figures or objects. There is only purified beauty and vastness of depicted essence.

Key words: Dušan Štrajhar, landscape painter

Dušan Štrajhar (1956) je svoje samonikle slikarske začetke nadgrajeval pri mentorjih – uveljavljenih umetnikih iz kamniškega okolja, kot so Dušan Lipovec, Alojz Berlec in Dušan Sterle, če omenimo le nekatere med njimi. Uveljavil se je tudi kot organizator likovnega ustvarjanja. Na njegovo pobudo je leta 1999 zrastlo Likovno društvo Tone Kranjc, ki združuje kamniške ljubiteljske slikarje. Med različnimi likovnimi prireditvami pa še posebej izstopa že sedemkrat izpeljan mednarodni likovni bienale *Velika planina – zaklad narave*.

Štrajhar sodeluje na različnih slikarskih srečanjih, kolonijah, ekstempori in skupinskih razstavah, najvidnejši pa je bil njegov nastop leta 2003 v Galeriji Veronika na likovni razstavi *Kamnik-3D*, kjer je svoje snovanje predstavil z znanima kamniškima likovnikoma – Dušanom Lipovcem in Dušanom Sterletom.

Tako kot mnogi umetniki, ki se niso odločili za profesionalno umetniško pot, tudi Dušan Štrajhar že trideset let išče svoj umetnostni izraz ob redni službi. Umetnostno ustvarjanje mu ponuja mir, pogovor s tišino in samim seboj, na zastavljena vprašanja odgovarjajo njegova likovna dela. Pomeni pa mu tudi druženje z enako mislečimi in čutečimi, ki v likovnem ustvarjanju iščejo in se spotikajo ob vedno nove probleme in izzive. To iskanje, nemir duha v človeku, pa je tudi pravi odgovor na tuzemsko, na današnji čas, preobremenjen z jutri, prepoln, da bi mislili na danes, zdaj.

Tako kot mnoge kamniške slikarje tudi Štrajharja navdušuje krajina. Okoli ljubkega starega mestnega jedra se širi prečudovita narava, ki jo slikarji upodabljajo že od časov Maksa Koželja, najslavnejšega upodobljevalca Kamnika in njegove okolice, in seveda

Dušan Štrajhar

Dušana Lipovca, slikarja, ki je dal svoj pečat tako s podobami krajine – najbolj izrazito v tehniki akvarela – kot tudi z upodobitvami Kamnika z značilnimi kolorističnimi in ploskovnimi redukcijami. Ob Lipovcu in njegovem nesebičnem predajanju znanja in širjenju likovne kulture v Kamniku je rasel in se razvijal tudi Štrajharjev likovni izraz. Krajina in urbana podoba sta tisti, v katerih se likovno preizkuša – od popolnoma realistično zajete podobe z ostro izrisanimi linijami in čistimi barvnimi ploskvami do svobodnejšega nanašanja barvnih plasti, ki ponekod ustvarjajo pridih migetajoče svetlobe znotraj naslikanega krajinskega motiva. Narava je pri Štrajharju čista, idilična – v njej skoraj ne najdemo človeške sledi – ni figur in tudi ne objektov, sta le prečiščena lepota in prostranost upodobljene prvinskosti. Ob slednjem velja predvsem večji poudarek kvalitetno zastavljenemu upodabljanju krajine, pri katerem avtor največkrat ne operira s čistimi barvnimi ploskvami, ampak z udarnimi debelejšimi barvnimi nanosi zelenih in modrih odtenkov, ki nas najpogosteje vabijo v naravo pomladi ali v zgodnjem poletju. V teh delih se Štrajhar izkaže kot slikar, ki zna ne le suhoparno slediti podobi pred seboj – ne gre zgolj za mimezis, ampak odslikavanje motiva nadgradi, torej ga zmora in zna koloristično pripeljati do točke, ko se mestoma verna podoba spremeni v osebni čutni izraz (*cikel Štirje letni časi*).

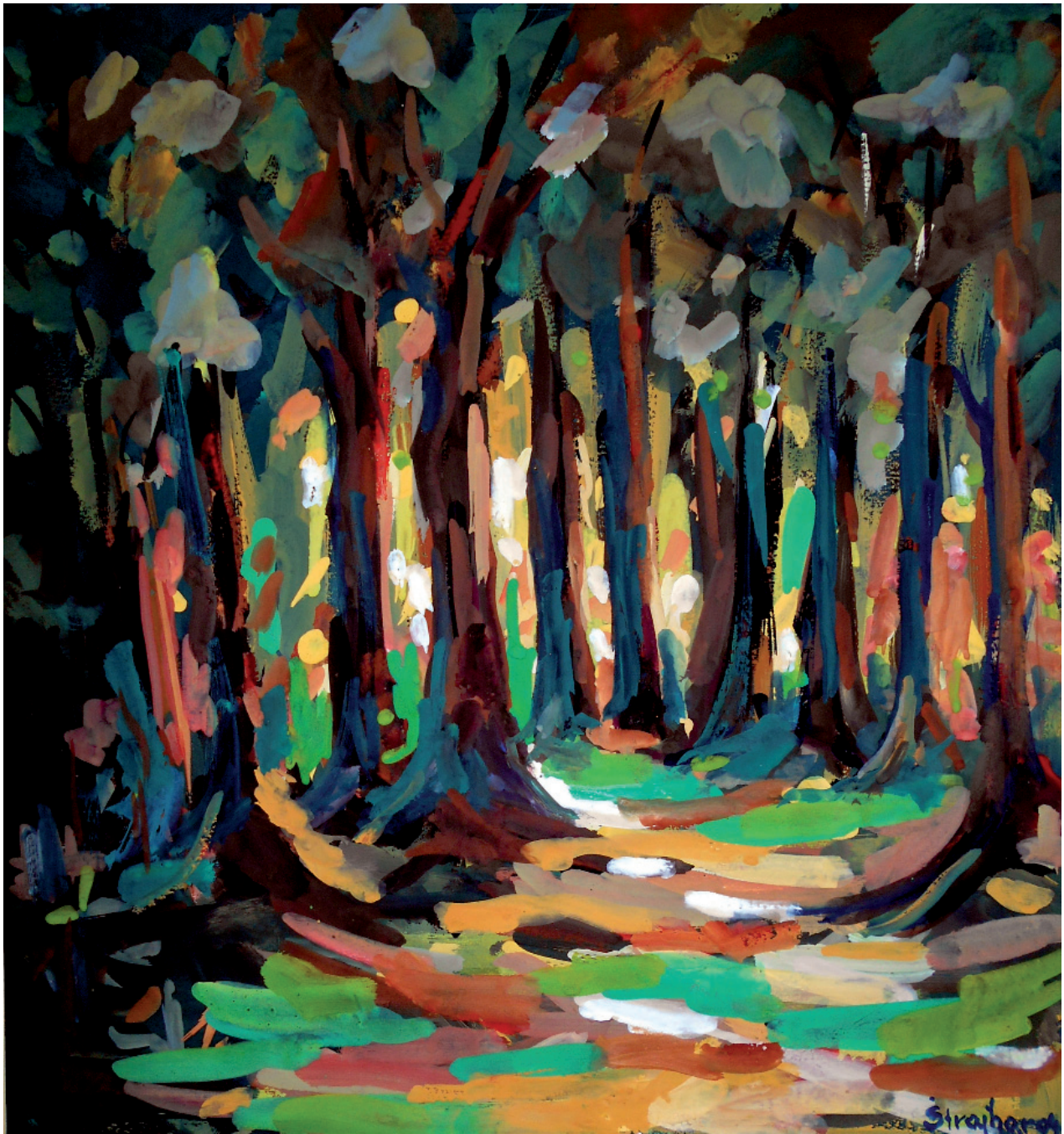
¹ Umetnostna zgodovinarica, kustosinja, Galerija Miha Maleš, Medobčinski muzej Kamnik.

Pomlad, 2004, tempera na papirju, 44 x 32 cm

Poletje, 2003, akril na papirju, 40 x 37 cm

Jesen, 2003, tempera na papirju, 46 x 34 cm

Zima, 2008, akril na papirju, 38 x 56 cm

Vladimir Habjan¹
Klavčičeva 3, Kamnik
vladimir.habjan@gmail.com

Biti varuhinja človekovih pravic je bila neprecenljiva izkušnja

Dr. Zdenka Čebašek - Travnik je Prekmurka, ki od leta 1986 živi v Kamniku. Leta 1979 je diplomirala na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Med leti 1981 in 1987 je opravljala specializacijo iz psihiatrije v Psihiatrični bolnišnici Vojnik in na Psihiatrični kliniki v Ljubljani. Leta 1993 je magistrirala na Medicinski fakulteti v Zagrebu. Leta 1994 je diplomirala na Univerzi Johns Hopkins v Baltimoru, ZDA, na temo zlorabe substanc. Leta 1997 je diplomirala še s temo Sistemska družinska terapija na Inštitutu za družinsko terapijo v Londonu. Leta 1999 je doktorirala na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Po študiju se je zaposlila kot splošna zdravnica v Murski Soboti, po opravljeni specializaciji iz psihiatrije je bila več let vodja centra za zdravljenje odvisnih od alkohola na Psihiatrični kliniki v Ljubljani, kasneje pa je na tej kliniki prevzela tudi vodstvene naloge. Med leti 2007 in 2013 je bila varuhinja človekovih pravic Republike Slovenije. Po opravljenem mandatu se je ponovno zaposlila na Univerzitetni psihiatrični kliniki Ljubljana.

Ključne besede: Zdenka Čebašek - Travnik, psihiatrija, psihoterapija, odvisnost od alkohola, varuhinja človekovih pravic, testiranje na THC

Dr. Zdenka Čebašek - Travnik, native from the Prekmurje, has been living in Kamnik since 1986. In 1979 she graduated at the Faculty of Medicine in Ljubljana. She was specializing psychiatry at the Vojnik Psychiatric hospital and at the University Psychiatric Clinic in Ljubljana from 1981 to 1987. In 1993 she received a Master's degree at the Faculty of Medicine in Zagreb. In 1994 she graduated from the Johns Hopkins University in Baltimore, U.S.A. with the theme Abuse of the substance. In 1997 she graduated in System of family therapy at the Institute of Family Therapy. In 1999 she took the doctor's degree at the Faculty of Medicine in Ljubljana.

When she finished the studies, she worked as a general practitioner in Murska Sobota. When she passed the psychiatric specialization, she was the leader and later the manager at the treatment centre of addicts to alcohol at the University Psychiatric Clinic in Ljubljana for several years.

During 2007 and 2013 she was the Human Rights Ombudsman Republic of Slovenia. At the end of the mandate, she kept herself busy again at the University Psychiatric Clinic in Ljubljana.

Key words: Zdenka Čebašek - Travnik, psychiatry, psychotherapy, addiction to alcohol, the Human Rights Ombudsman, testing on THC

Dr. Zdenka Čebašek - Travnik je Prekmurka, ki od leta 1986 živi v Kamniku, za katerega pravi, da je njen drugi dom. Da bo zdravnica, se je odločila šele v zadnjem letniku gimnazije, pa še to takšna, ki bo zdravila s pogovarjanjem, ne pa s kirurškim nožem. To ji

Zdenka Čebašek - Travnik

vsekakor dobro uspeva, saj je specializirala psihiatrijo in psihoterapijo in ima za sabo uspešno tridesetletno prakso predvsem na področju odvisnosti od alkohola. Dr. Čebašek - Travnikova je človek izoblikovanih vrednot in stališč, ki se jih ne sramuje odkrito povedati niti v javnosti, pa čeprav kdaj komu tudi niso pogodu. Trden značaj in nepopustljivost je pokazala marsikdaj, tudi ko so ji kot varuhinji grozili s smrtjo in je ostala brez policijske zaščite.

Dr. Zdenka Čebašek - Travnik je leta 1979 diplomirala na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Med leti 1981 in 1987 je opravljala specializacijo iz psihiatrije v Psihiatrični bolnišnici Vojnik in na Psihiatrični kliniki Ljubljana. Leta 1993 je magistrirala na Medicinski fakulteti v Zagrebu. Leta 1993 je bila na Univerzi Johns Hopkins v Baltimoru eno leto štipendistka sklada Huberta Humphreyja (bivšega podpredsednika ZDA), namenjenega strokovnjakom, obetavnim »liderjem« na svojem področju. Da je bila izbira res posebna, pove podatek, da je bilo izbranih le 15 kandidatov od 400 prijavljenih. Kot zanimivost naj omenimo, da je njeno diplomo s temo zlorabe substanc podpisal takratni predsednik ZDA Bill Clinton. Leta 1997 je diplomirala še iz sistemske družinske terapije na Inštitutu za družinsko terapijo v Londonu in pridobila naziv družinskega terapevta. Leta 1999 je doktorirala na Medicinski fakulteti v Ljubljani s temo izgorevanja terapevtov, ki pomagajo pri premagovanju odvisnosti.

1 Diplomirani sociolog, novinar revije Naš stik, urednik Planinskega vestnika.

Sprejem pri angleški kraljici Elizabeti II. na slavnostni večerji ob obisku Slovenije leta 2008

Po diplomi na Medicinski fakulteti v Ljubljani je dr. Čebašek - Travnikova delala kot splošna zdravnica v Murski Soboti, od 1983 do 1986 pa kot specializantka v Psihiatrični bolnišnici Vojnik. Med leti 1995 in 2000 je bila kot specialistka psihiatrije vodja centra za zdravljenje odvisnih od alkohola na Psihiatrični kliniki v Ljubljani, nato pa je na isti kliniki prevzela strokovno vodenje Kliničnega oddelka za mentalno zdravje. Leta 2004 je postala vršilka dolžnosti direktorja Psihiatrične klinike, istega leta pa pomočnica strokovnega direktorja te klinike, odgovorna za področje izobraževanja.

Od 22. februarja 2007 do 22. februarja 2013 je bila varuhinja človekovih pravic Republike Slovenije, pri čemer izstopa podatek, da jo je Državni zbor izvolil s 64 glasovi za in nobenim proti. Kot varuhinja se je leta 2008 udeležila slavnostne večerje ob obisku angleške kraljice Elizabete I. Leta 2010 je prejela odlikovanje legije časti, s čimer ji je Francija želela izkazati hvaležnost za njeno delovanje v korist človekovih pravic, za prispevek pri razvoju slovensko-francoskih odnosov ter zavzemanje za boljše poznavanje institucij obeh držav. Po opravljenem mandatu se je ponovno zaposlila na Univerzitetni psihiatrični kliniki Ljubljana, kjer se kot specialistka psihiatrije ukvarja s pacienti, ki imajo težave zaradi odvisnosti od alkohola, zdravil, iger na

srečo in računalniških igrice, izvaja pa tudi družinsko terapijo.

Dr. Čebašek - Travnikova je bila leta 1995 izvoljena v naziv asistentke na katedri za psihiatrijo Medicinske fakultete v Ljubljani, kjer sodeluje pri pouku psihiatrije za študente medicine. Kot docentka za predmet psihiatrija predava tudi v Celju in Slovenj Gradcu na visokih šolah za medicinske sestre. Je avtorica številnih strokovnih in poljudnih prispevkov s področja alkoholne politike in odvisnosti od alkohola ter družinske terapije in izvedenstva, uredila je tudi več knjig in zbornikov. Pogosto sodeluje na raznih javnih srečanjih, okroglih mizah in tudi mednarodnih strokovnih srečanjih. Več kot 25 let je sodna izvedenka za področje psihiatrije. Je članica več domačih in mednarodnih strokovnih združenj, sodeluje z društvom Žarek upanja, je predsednica Foruma proti telesnemu kaznovanju otrok pri ZPMS ter zaprisežena tabornica in predsednica Skavtske fundacije pri Zvezi tabornikov Slovenije.

Je svetovna popotnica, ki je skupaj s soprogom Ludvikom Travnikom potovala od Kamčatke do Argentine, od Nordkappa do Kerale v Indiji ..., še posebej pa je navezana na otok Lastovo, kamor se z družino vrača že več kot 30 let. Pravi, da je ta otok sinonim za odklop, kjer se sprosti od vsakdanjih obveznosti. Potovanja po svetu ji je precej otežila huda poškodba hrbtenice, ki jo je doletela pred tremi leti pri smučanju na Krvavcu.

Habjan: Kako ste povezani s Kamnikom?

Čebašek - Travnikova: Kamnik je postal moj drugi dom. Tu sem živela že kot študentka, sem smo se leta 1986 vrnili z družino in se tu ustalili. Če me kdo iz Kamnika povabi k sodelovanju, se vedno rada odzovem. Nazadnje je bilo to konec leta 2015, ko sem vodila pogovor o knjigi Mance Košir *Darovi minevanja*. S kamniško knjižnico sem kar tesno povezana. V preteklosti sem bila mentorica raziskovalnim nalogam oziroma projektom na kamniški gimnaziji in imela kje tudi kakšen govor, pa še kaj bi se našlo.

Habjan: Kaj je vplivalo na vas, da ste se odločili za študij na medicinski fakulteti in za specializacijo iz psihiatrije?

Čebašek - Travnikova: Pravzaprav si od malega nisem želela biti zdravnica, moja želja pa je bila delati z ljudmi. Po maturi se nas je več sošolcev odločilo za odhod v Ljubljano, kjer so organizirali tečaje za sprejemne izpite. Večina nas je sprejemne izpite naredila in vsi smo tudi doštudirali medicino. Poklic zdravnice sem si predstavljala predvsem kot obliko pogovora z ljudmi. Jasno mi je bilo, da ne bom kirurginja ali dermatologinja, pač pa psihiatrinja ali morda splošna zdravnica. Ker se je možnost specializacije za psihiatrijo v Murski Soboti vedno bolj odmikala, sva se z možem in sinom preselila v Celje, kjer so bili pogoji za nadaljevanje študija boljši za oba.

Habjan: V svoji doktorski disertaciji ste obravnavali izogrevanje terapevtov, ki pomagajo pri premagovanju odvisnosti. Kaj je bila osnovna teza? Ali ta danes še vedno drži?

Čebašek - Travnikova: Na področju zdravljenja odvisnosti od alkohola se običajno preučujejo pacienti,

jaz pa sem si kot fokus svojega preučevanja izbrala terapevte. Zanimalo me je, kako se odzovejo, ko pri pacientu pride do recidiva, torej do ponovitve bolezni, kakšne so njihove reakcije in v čem se razlikujejo. V časovni oddaljenosti več kot 15 let se ta naloga zdi morda manj pomembna, vendar vedno bolj ugotavljamo, da je ravno osebnost terapevtov tisti dejavnik v zdravljenju, ki ima večji pomen kot sama metoda. Če bi naredila primerjalno študijo, bi se lahko videlo, kako se stališča terapevtov spreminjajo tudi s časom. Naloga je bila izdelana v takratnem terapevtskem okolju pretežno konfrontativnega in moralističnega pristopa, kar je po sedanjem vedenju stroke že popolnoma preživeto. Danes uporabljamo motivacijski pristop, tj. spoštljiv odnos do pacientov, ko ne mislimo več, da je treba človeka najprej ponižati, da bi ga lahko pomagali dvigniti, ampak se dejansko z vsakim pacientom najprej ustalimo na tisti točki, od koder lahko skupaj napredujemo.

Habjan: Nam lahko opišete, kako poteka tipična terapija, kako zdravite odvisnost?

Čebašek - Travnikova: Zgodba bo izmišljena, saj podatkov o pacientih nikoli ne razkrivamo. Rada bi opozorila, da je med mojimi pacienti vedno več takih, ki imajo težave zaradi iger na srečo. Tako na primer k meni pride uslužbenka, ki se je zaradi iger na srečo tako zadolžila, da dolgovi ne more več vračati in je v osebni stečaj. Spoznala je, da svoje odvisnosti nima več pod nadzorom, želi si strokovno pomoč. Kako pristopimo? Pri igrah na srečo je treba najprej zamejiti zunanje dejavnike, torej narediti korake, da se igranje takoj prekine. Če oseba igra v igralnicah, jo napotimo, da uvede samoprepoved vstopa. Pacienta spodbudimo, da odkrito pove za vse svoje dolgovne, še posebej tiste, za katere mu upniki grozijo. Hkrati ga usmerimo v skupino anonimnih hazarderjev. Če se igranju ne more upreti in je pripravljen priti na zdravljenje na oddelek, mu to omogočimo. Naša doktrina je, da vse odvisnosti, razen od prepovedanih drog – zanje imamo poseben oddelek – lahko zdravimo po enakem principu, ki temelji na abstinenci, torej popolni opustitvi alkohola ali škodljivih vedenj, kot je patološko hazardiranje. Zdravljenje je individualno prilagojeno, pri čemer pa je bistveno, da človek sam odkrije resnico o sebi, da spozna, kaj je delal narobe. To pa ne pomeni nujno, da bo kopal globoko po svojem otroštvu. Naša terapija je bolj usmerjena v to, kako bo ravnal v prihodnosti. Zdravljenje odvisnosti je dolgotrajno, po nekaj tednih v bolnišnici sledi leto ali dve ambulantni rehabilitaciji.

Habjan: Koliko je različnih praks zdravljenja odvisnosti pri nas in v čem se razlikujejo?

Čebašek - Travnikova: Sama delujem znotraj zdravstvenega sistema, kjer imamo izdelane smernice. Zdravljenje temelji na abstinenci od alkohola ali drugih snovi, od katerih je človek odvisen. K nam prihajajo tudi ljudje, ki so resno telesno bolni. Lotevamo se najbolj zapletenih težav, o katerih je človek pripravljen govoriti in skupaj iščemo rešitve. To je nekakšen okvir zdravljenja, ki se dogaja v psihoterapevtskih skupinah. Ob tem za pomoč pri iskanju rešitev ponujamo vzporedne psihoterapevtske tehnike. V primerih abstinence

Z vnukoma v okolici Kamnika

krize pomagamo tudi z zdravili. Pogosto se pojavijo še razpoloženske motnje. Tudi pri teh predlagamo uporabo zdravil. V zdravstvu torej zdravimo celostno, uporabljamo različne vrste psihoterapije in tudi zdravila, vedno pa vključujemo tudi svojce oziroma druge bližnje osebe odvisnih.

Zunaj zdravstva obstaja več vzporednih sistemov, od katerih je najbolj razvejan sistem v okviru socialnega varstva in ga izvajajo različne organizacije, ki so verifirane pri socialni zbornici. Tudi z njimi sodelujemo. Obstajajo še manjše nevladne organizacije, društva in posamezniki, ki ponujajo svoje programe pomoči. Pred več kot desetimi leti so v ZDA izvedli veliko raziskavo, s katero so poskušali ugotoviti, katera metoda zdravljenja je najbolj uspešna, ker bi seveda potem razvijali le tisto. Kljub velikemu proračunu za raziskavo tega niso ugotovili, so pa nekaj drugega, kar je še bolj pomembno. In sicer to, da je najbolj uspešna tista terapija, ko sta terapevt in pacient približno enakega prepričanja o tem, kako naj bi zdravljenje potekalo. Poenostavljeno povedano – če oba menita, da pacientu pomaga tek na goro vsak dan, potem bo to delovalo. Če pa pacient misli, da mu ne bo pomagalo, mu najbrž ne bo. Druga stvar, ki jo je odkrila ta raziskava, pa je, da je od metode pomembnejše orodje, to je osebnost terapevta. Tako smo dobili potrjeno to, kar smo izkusveno vedeli že prej. Hkrati pa vemo, da je za odvisno osebo najbolje, da sama poišče takšno obliko strokovne pomoči, v kateri bo vztrajala, ne glede na to, ali je znotraj zdravstva ali drugje.

Na sprejemu ob dnevu človekovih pravic v prostorih Pravne fakultete v Ljubljani; pozdrav s Kamničanko Alenko Ermenc, prvo žensko brigadirko slovenske vojske

Habjan: Kateri so glavni problemi, s katerimi se srečujete pri svojem delu?

Čebašek - Travnikova: Danes je to problem nasilja, ki je bodisi aktualno v družini bodisi je to bolečina, ki se vleče iz otroštva posameznika. Obravnavati nasilje v terapiji je precej zahtevno, terapevt potrebuje dodatno izobrazbo in veliko izkušenj. Če se nasilje kot tako ne postavi na prvo mesto, je vsa ostala terapija na trhljih nogah. Podobno velja glede zlorabe alkohola. Tudi družinske terapije ne moremo začeti, dokler je član družine odvisen od alkohola. Ko se prepričamo, da v družini ni več nasilja in opijanja, se lotimo drugih težav, kot so neuspešno sporazumevanje, težave, ki jih izkazujejo otroci, ki so dalj časa živeli v odvisni družini. Sledijo tudi pogovori o spolnosti in družinskih finančah.

Habjan: Ali lahko ocenite, koliko je alkoholikov, ki se ne zdravijo? V kolikšni meri je po vašem mnenju alkohol med odraslimi problem države Slovenije?

Čebašek - Travnikova: Ne vemo, koliko je alkoholikov. Država tega noče vedeti. V Sloveniji nimamo nobene veljavne epidemiološke raziskave o tem. Še najbolj smo se številkam približali v okviru raziskave društva Žarek upanja, kjer smo ugotovili, da je od zaposlenih anketiranih moških približno četrtnina odvisnih od alkohola, pri ženskah pa je to med 2 in 8 %. Čakamo torej na državo, da se bo odločila in takšno raziskavo izvedla. To ni nič težkega, je pa treba imeti voljo to narediti in seveda nekaj sredstev. Razisku-

jemo vse mogoče, tega pa ne. Edini tovrstni podatek izvira iz leta 1999, ko sva s kolegico Marjetko Hovnik Keršmanc uspeli prepričati raziskovalce slovenskega javnega mnenja, da so anketi dodali dodatno kuverto z vprašanji, ki so jih anketirani vrnilo po pošti. Na osnovi tako pridobljenih podatkov sva izračunali, da je bilo leta 1999 v Sloveniji med odraslimi prebivalci okrog 175.000 odvisnih od alkohola.

Habjan: Vam je znano, kako je s tem v Kamniku?

Čebašek - Travnikova: V preteklosti sem se ponujala, da bi na to temo pomagala občini in šolam, mogoče še komu, pa ni bilo interesa. Nimam podatkov o tem, koliko je odvisnih od alkohola, po nacionalnih zbirkah podatkov o obolelih zaradi ciroze jeter in drugih bolezenskih spremembah kot posledicah alkohola pa naša regija ne izstopa.

Habjan: V letu 2014 ste sodelovali pri raziskavi med slovenskimi osnovnošolci, ki je pokazala, da po alkoholu posegajo že devetletniki. Kaj so še pokazali rezultati?

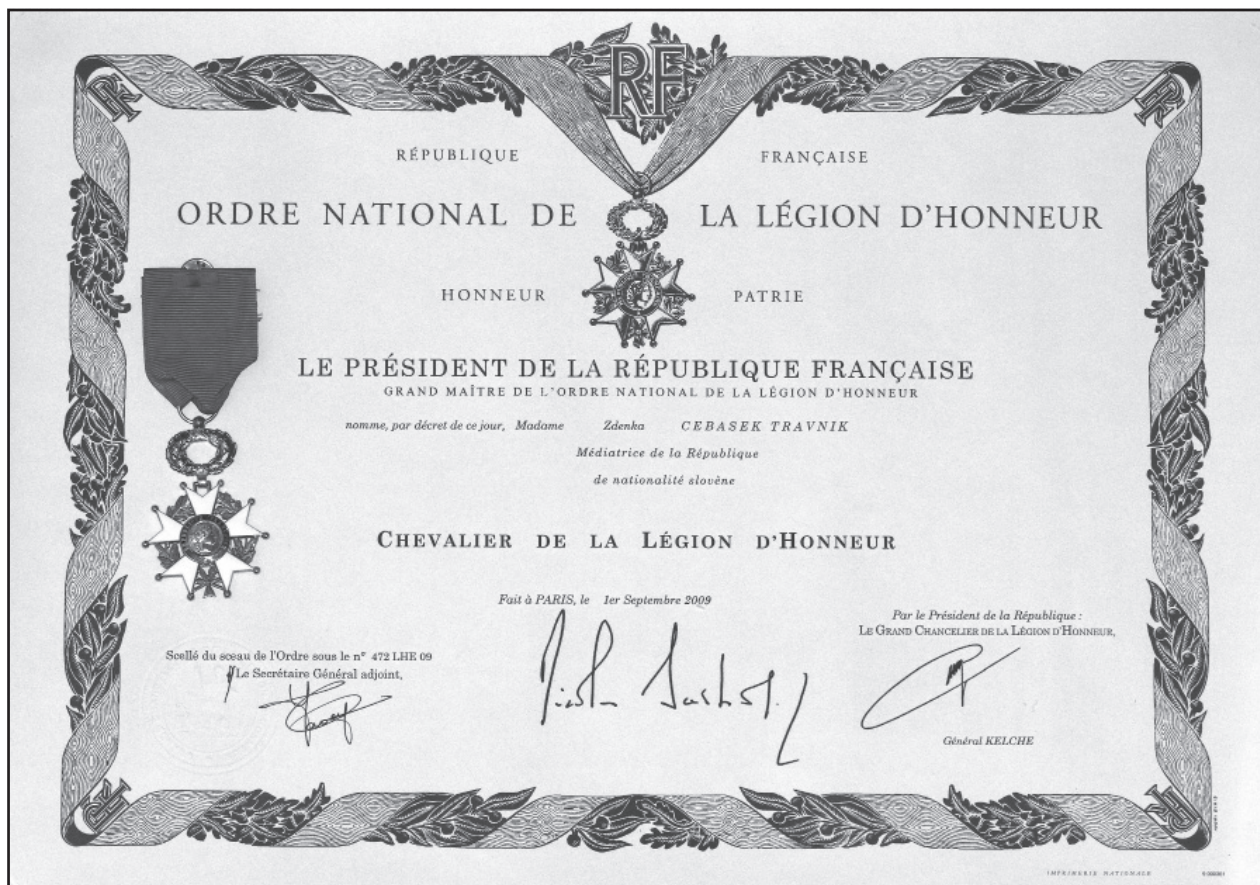
Čebašek - Travnikova: Najbolj boleče je bilo spoznanje, da je kljub preventivnim ukrepom, ki jih država navaja in delno izvaja, število osnovnošolcev, ki se opijajo, zelo naraslo. Med osnovnošolci jih je več kot četrtnina, ki se tedensko opijajo. Kaj delajo njihovi starši, ne vem.

Habjan: Kje vidite rešitve?

Čebašek - Travnikova: Rešitve so v svetu poznane, zelo natančno jih je razložila stroka, ki se ji reče alkoholna politika. Tudi Slovenija je sprejela nacionalni načrt alkoholne politike. Ti principi so preprosti: zmanjšati dostopnost do alkohola in omogočiti mladini izpolnjevanje drugih interesov, da ne iščejo izzivov v alkoholu. Posamezni koraki alkoholne politike so natančno izdelani. Kaj gre narobe v Sloveniji, ne samo na tem področju? To, da smo izgubili kompas. Ne vemo več, kaj je prav in kaj narobe. Ker si nihče ne upa postavljati mej: recimo, otroci pri 15 letih po moji oceni – res da nisem več zelo mlada – po deseti uri nimajo kaj iskati zunaj. Zakaj ne? Ker je to norma, pravilo in mlad človek bi se moral znati držati pravil, jih upoštevati. V nočnem času naj, namesto da si zastruplja svoje možgane, raje počne kaj bolj pametnega, npr. spi. Problem se začne takrat, ko mladostniki, še otroci, od svojih staršev zahtevajo, da jih pustijo ven, ti jim pa dajo tudi denar, s katerim si kupujejo pijačo. Če starši niso sposobni otrokom reči ne in pri tem vztrajati, potem nekaj hudo škriplje. A tudi država s svojimi zakoni ne daje dovolj opore staršem, da bi to lahko naredili, če sami niso dovolj močni.

Habjan: Kako ocenjujete uspešnost t. i. Kebrovega zakona?

Čebašek - Travnikova: Povedala Vam bom zgodbo. Ta zakon, ki se po domače imenuje Kebrov, je nastal na moj predlog in moj je bil tudi prvi osnutek, kar so kasnejši pripravljavci iz meni neznanega razloga zamolčali. Ko je bil dr. Dušan Keber minister za zdravje, sem bila predstavnica Slovenije v European Alcohol Action Plan, to je evropska iniciativa, ki poskuša na

Odlikovanje legije časti, ki ga je Zdenki Čebašek - Travnik leta 2010 podelila Francija v znak hvaležnosti za njeno delovanje v korist človekovih pravic, za prispevek pri razvoju slovensko-francoskih odnosov in zavzemanje za boljše poznavanje institucij obeh držav.

območju Evrope zmanjšati škodo, ki jo povzroča alkohol. Ko je Švedska predsedovala Evropi, so pod pokroviteljstvom švedske kraljice naredili veliko srečanje na temo mladi in alkohol. Takrat sem dr. Kebru svetovala, da se tega srečanja udeleživa in že tam me je vprašal, kaj lahko na tem področju naredi kot minister. Rekla sem mu, da lahko pripravi zakon o omejevanju porabe alkohola, v katerem bodo upoštevana vsa priporočila. Tako sva začela pripravljati ta zakon. Ko pa je prišlo do usklajevanja, je najprej izpadla prepoved reklamiranja, kar naj bi izvedlo drugo ministrstvo. Potem so se začeli oglašati še razni lobiji in predlogu zakona odvzeli precej ostrine. V času javne razprave o zakonu sem s pomočjo fundacije Z glavo na zabavo in preproste ankete spremljala mnenje mladih, ki so prihajali na prireditve, in ugotovila, da so v času sprejemanja zakona bili mladi manj naklonjeni alkoholu. Dve leti po uveljavitvi zakona pa je ta učinek izgubil, saj se zakon ni dosledno izvajal. Vsaj kar se mladih tiče, se je pitje spet vrnilo in dejansko še povečalo. Zakon je bil dobro zamišljen, a mu je zmanjkalo ostrine. Potem so se – tako kot pri vsaki stvari pri nas – našli odvetniki, ki so reševali, namesto da bi kaznovali tiste, ki so prodajali pijačo mladoletnim osebam in bi jih po zakonu morali kaznovati. Po moji oceni sedaj veljavni zakon svojega namena ni izpolnil. Je pa zanimivo tole: pripravljavci zakona o prepovedi uporabe tobaka so na naslednjih volitvah izgubili in ti, ki so urejali alkohol, prav tako.

Kaže, da je urejanje zakonodaje s področja alkohola politično pogumno, a hkrati zelo tvegano ravnanje. Ko je bil Herman Rigelnik predsednik državnega zbora, je prepovedal uživanje alkohola v državnem zboru, a čim so mogli, so to spremenili. Sprašujem, zakaj moraš pri kosilu piti vino, če si poslanec? Ne vidim razloga za to, pa nisem abstinentka. Ravnam se po treh načelih, ki jih nisem še nikoli izdala: nisem in ne bom vozila pod vplivom alkohola, nisem in ne bom ponudila alkohola mladoletni osebi in nisem in ne bom dovolila uživanja alkohola na delovnem mestu. To v vseh mojih delovnih okoljih ni bilo najbolj zaželeno, a nisem popuščala. Menim, da alkohol ne sodi v nobeno delovno okolje.

Habjan: Telesno kaznovanje otrok še vedno ni prišlo v zakon.² Zakaj je za državo pomembno, da pride?

Čebašek - Travnikova: Prepoved telesnega kaznovanja je norma. Poglejmo zakaj. Če udariš odraslega, je to nasilje, kazensko gledano prekršek, če pa močno udariš, je kaznivo dejanje. Če udariš otroka, bi moralo biti enako, vendar ni. Tu pridemo do razmerja močnejši – šibkejši. Naša država še vedno dopušča, da močnejši izvaja telesno nasilje nad šibkejšim. Precej nesprejemljive se mi zdijo zgodbe o tem, da je telesno kaznovanje potrebno za discipliniranje otrok. Tisti kva-zipedagogi, nekateri tudi zelo znani, ki to zagovarjajo,

2 Intervju je bil narejen pred referendumom konec leta 2015, op. p.

imajo očitno težave pri razumevanju nekaterih pojmov. Otroka lahko discipliniraš tudi s kaznovanjem, ampak ne s telesnim. Kaznuje se tako, da se mu prepove nekaj, kar mu je ljubo, in si otrok to zapomni. Telesno kaznovanje pa otroka v njegovem bistvu razvrednoti. Telesno kaznovanje ima dokazano slab učinek na samospoštovanje, o tem ni nobenega dvoma. Seveda ga eni otroci prenesejo z manj posledicami, drugi z več, ampak norma zahodnega sveta naj bi bila, da se otroka telesno ne kaznuje. Naša država se je zavezala, da bo to normo sprejela. To ni kazensko določilo, nikogar se zaradi tega ne kaznuje, ne pošlje v zapor, če otroka enkrat udari, ampak je norma, da se ljudje zavedamo, da namesto udarca uporabimo druge metode, če želimo pri otroku preprečiti neko neželeno vedenje. Če pa odrasli tepe otroka zato, da pogasi svojo jezo, je pa to sploh narobe. Mednarodne institucije, ki bdijo nad Slovenijo, nas vsako leto na to opozarjajo, tudi letos. Res mi je žal, da je bil družinski zakonik, ki je imel to prepoved zapisano, kasneje na referendumu razveljavljen. Nekateri celo pravijo in mislim, da ne brez osnove, da zakon ni padel zaradi istospolnih družin, pač pa ravno zaradi tega, ker je prepovedoval telesno kaznovanje otrok.

Habjan: Eden večjih problemov zadnjega obdobja naše države je velika brezposelnost mladih, ki pogosto traja tudi daljše obdobje. Kako to kot strokovnjakinja ocenjujete?

Čebašek - Travnikova: To je res družbeni problem. Sama lahko kaj naredim le v individualnih pogovorih, druge moči nimam. Mlade ljudi spodbujam, da se lotijo kakršnegakoli dela, tudi dela, ki je slabo plačano ali je neprimerno glede na njihovo izobrazbo, samo da se na nekem delovnem področju preizkusijo. Najslabše je čakanje na to, da jih bo nekdo poklical in izbral.

Habjan: Kakšno diagnozo bi postavili slovenski družbi?

Čebašek - Travnikova: Pred leti sem v znani strokovni reviji *Addiction* objavila članek z naslovom *Could a country be addicted to alcohol?* (Ali je država lahko odvisna od alkohola?), ki ga še zdaj pogosto omenjajo. Takrat sem se ukvarjala z idejo, da naša država kaže več znakov, značilnih za odvisnost od alkohola. Tudi danes bi lahko potegnila podobne primerjave, morda z značilnostmi, ki jih izkazujejo odvisne družine: zamenjava prednostnih nalog, spreminjanje vrednot, opuščanje odgovornosti, izpostavljanje nevarnostim, tem se pridružujejo še vdanost v usodo, izbruhi jeze in sovražnosti ter – odpor do zdravljenja. V primeru države gre za odpor do resničnih sprememb. Če se torej poigram z vašim vprašanjem: slovenska družba kaže številne znake, kot jih imajo odvisne družine.

Habjan: Novembra 2015 se je v medijih precej pisalo o možnostih, da bi v šolah učence testirali na THC (tetrahidrokanabinol), če bi posumili, da so pod vplivom alkohola ali drugih drog, pri čemer so bila mnenja o tem dokaj različna, od tega, da je to nedovoljen poseg v osebno integriteto dijaka, do tega, da pri tem ni nevarnosti za človekovo dostojanstvo. Kakšno je vaše mnenje o tem?

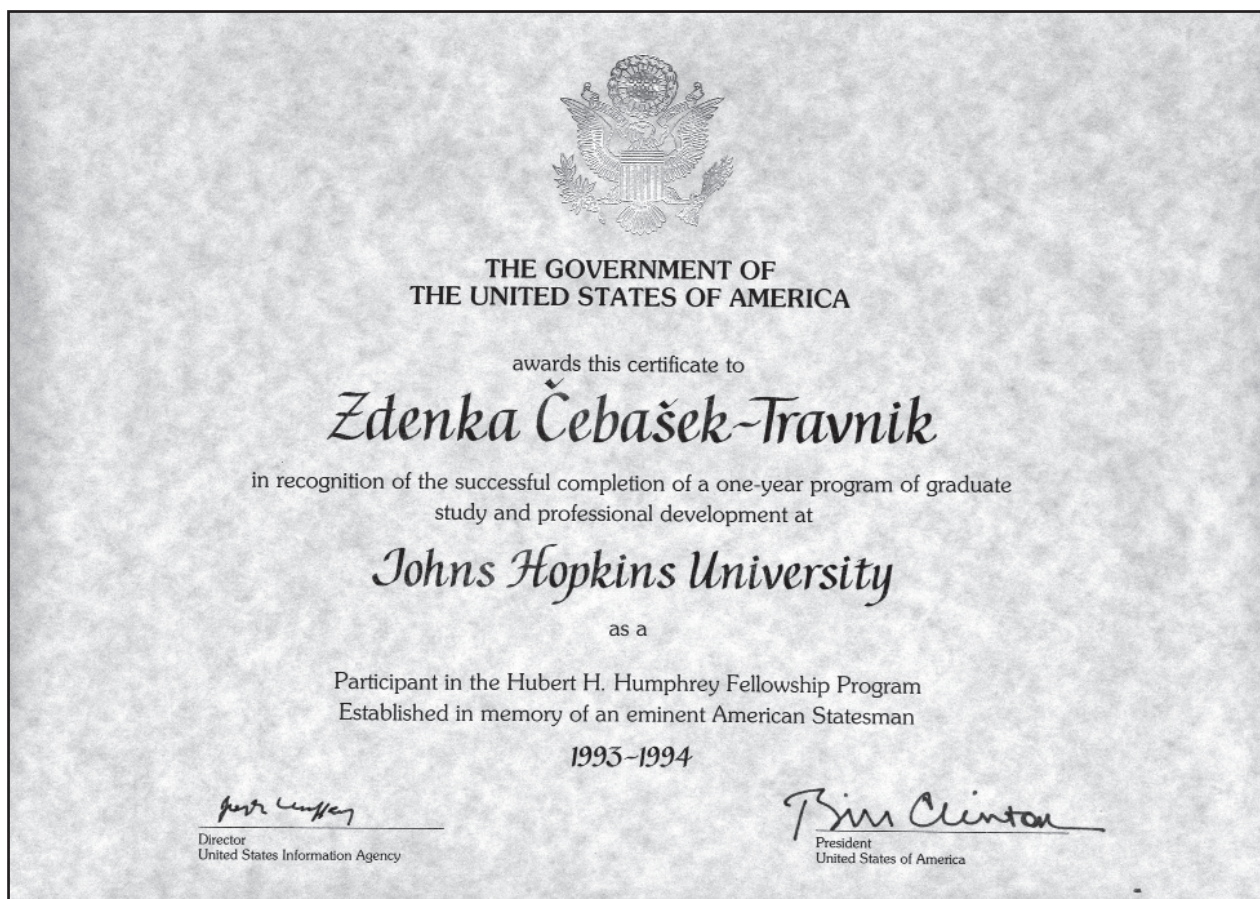
Čebašek - Travnikova: Gre za vprašanje vrednot. Če

mi otroke učimo, da je bolj prav to, da se borijo proti testiranju urina in pri tem boju uporabljamo zakone, konvencije, pravilnike ali kar hočete, jih učimo napačno. Otroke bi morali učiti odkritosti, poštenosti. Če takšnega testiranja res ne moremo spraviti v zakonske okvire, bi dijake lahko spodbujali k prostovoljnemu testiranju urina na THC. Zakaj? Zato, ker jim s tem damo priložnost, da o teh stvareh govorijo in da predvsem gradijo kredibilnost do samega sebe in tudi do drugih. Če pa učitelji rečejo, da je to testiranje nesmiselno, če starši pridejo z odvetnikom v šolo in pravijo, da tega njihovemu otroku ne smemo delati, če še ministrica in varuhinja človekovih pravic in vsi rečejo, da to pa res ne gre, ker bomo prizadeli otrokovo dostojanstvo, potem se vprašam: o čem pa vi razmišljate? Ali vam je res vseeno za naše otroke? Če gre dijak po cesti in naredi prekršek, mu lahko dajo pihati, v šoli pa ne. Zakaj pa ne? Ker je nekdo neumno oziroma premalo premišljeno napisal v zakon ali pravilnik, da je uživanje alkohola in THC hujši prekršek in bodo lahko otroka vrgli iz šole. To je ena neumnost za drugo. Če ima otrok težave zaradi uživanja psihoaktivnih snovi, mu je treba pomagati, ne pa ga kaznovati in vreči iz šole. To je pri nas dobesedno obrnjeno na glavo. Zavzemanje za otrokove pravice se ne sme kazati s tem, da se mladim omogoča njihovo neodgovorno početje, ampak s tem, da se jim odločno in odgovorno postavljajo meje ter vztraja pri njih.

Habjan: Šest let ste bili varuhinja človekovih pravic. Kakšen je pomen te institucije, kje lahko varuh naredi več, kje manj? Koliko naj bo varuh kritičen do oblasti? Kakšne so vaše izkušnje?

Čebašek - Travnikova: Moje izkušnje so take: če je varuh kritičen do katerekoli oblasti – v mojem mandatu so bile štiri vlade – mora računati, da ne bo še enkrat izvoljen. Čeprav institucija na videz nima dosti moči, jo v resnici ima: z ustvarjanjem mnenja o določenih stvareh, pa tudi z nekaterimi ukrepi, ki jih zakon o varuhu omogoča. Ukrepi, ki sem ga sama redno uporabljala, so bile vloge na ustavno sodišče, zahteve za oceno ustavnosti. V mojem mandatu smo jih dali dvanajst, med drugim tudi glede ZUJF-a, in ustavno sodišče nam je v precejšnjem delu dalo prav. Ta možnost, da varuh lahko daje vloge za oceno ustavnosti, je precej močna in učinkovita. Drugače pa varuh dela s priporočili, ki jih sprejme državni zbor in naj bi jih vsi državni organi in od njih pooblaščenice institucije uresničevali.

Na žalost pa ne gre vedno tako. Sama sem si s svojo znanstvenoraziskovalno žilico zamislila, da bi naredili analizo uresničevanja varuhovih priporočil. Dobro smo zastavili, naredili načrt, a kot običajno – za pomembne stvari ni denarja. Kljub temu smo v času mojega mandata uvedli nekaj novosti, ki so dobro zaživele in mnogo stvari spremenile. V okviru konvencije proti mučenju smo ustanovili državni preventivni mehanizem, ki izvaja obiske v vseh institucijah, kjer so ljudje zaprti, se pravi v zaporih, psihiatričnih bolnišnicah, varovanih oddelkih socialnih zavodov, domovih za starejše ter tam izvaja nadzor. To je nekaj, česar nihče ne more zanikati ali izbrisati. Zakon državnemu preventivnemu mehanizmu omogoča, da je lahko priso-

Diploma Univerze Johns Hopkins v Baltimoru leta 1993, ki jo je podpisal takratni predsednik ZDA Bill Clinton.

ten povsod. Druga pomembna stvar iz mojega mandata je, da sem odprla vrata za nevladne organizacije in civilno družbo. Sklicevali smo posamezne skupine teh organizacij, najbolj poudarjeno smo delali z okoljskimi in jim približali državne institucije, z zakonodajo ali z osebnimi srečanji, tudi z ministri, direktorji direktorátov, raznimi strokovnimi institucijami, ki delajo analize in podobno. Prepričana sem, da je vpliv varuha, ki je sicer posreden, vendarle zelo močan, da so se nekatere stvari začele spreminjati.

Habjan: V tem času ste doživeli marsikaj, celo grožnje s smrtjo. Kako je to vplivalo na vas? Kako ste sprejeli dejstvo, da vas ob tem policija niti zaščitila ni?

Čebašek - Travnikova: To je zanimiva stvar, ki sem jo medijem izpostavila ravno zaradi tega, ker je bil malo pred tem, preden je bila ta grožnja izrečena oziroma napisana – spremenjen kazenski zakonik, po katerem je grožnja uradno pregonljiva le, če se grozi vsaj dvema osebama. Ker so grozili samo meni, bi morala tega, ki mi je grozil, sama najti in ga z zasebno tožbo preganjati. Policija me ni zaščitila, ker je pač tak zakon. Kot državni funkcionar sem bila s strani organov države, ki me je na to mesto izvolila, popolnoma nezaščitena. Teга nisem izpostavila le zaradi sebe, hotela sem javnosti sporočiti, da je to pri nas slabo urejeno in da bi morali za vse voljene funkcionarje zagotoviti večjo stopnjo zaščite pred takimi grožnjami.

Habjan: Od končanja funkcije so minila tri leta. Kako po tem času, ko ste se malce oddaljili od svojega strokovnega dela, ocenjujete to obdobje? Vam bo ta izkušnja pomagala pri delu, ki ga zdaj opravljate?

Čebašek - Travnikova: To je bila zame neprecenljiva življenjska izkušnja. Po eni strani sem se morala spoznati z ustrojem države, z zakoni, začeti razumeti pravniški jezik, kar je bilo zame kot zdravnico nekaj čisto novega. Ker je bilo znanje, ki sem ga imela od prej, precej široko, sistemsko, usmerjeno k ljudem, sem te stvari relativno hitro razumela in tudi spoznala pomen varovanja človekovih pravic. Tudi mednarodnih stikov sem imela kar precej, spoznala sem, kaj pomeni varovanje človekovih pravic v Sloveniji, Avstriji, Evropski uniji, v državah, nastalih na območju bivše Jugoslavije, v Uzbekistanu in Iranu, pa tudi v ZDA. Varovanje človekovih pravic mi tudi zdaj pomaga bolje razumeti današnji svet in to, kar se v njem dogaja. Mislim, da sem za svoje sedanje delo psihiatrinje pridobila veliko znanja in izkušenj, ki jih moji kolegi nimajo, ker jih nimajo kje pridobiti. Če pride k meni pacient, ki med drugimi težavami navede tudi pritiske, ki jih nanj izvaja država, ga razumem in mu znam ustrezno svetovati. Če se človek čuti ogrožen, npr. od centra za socialno delo, če ima težave s sodišči, policijo, z upravnimi potmi, vem, kam naj se obrne, in mu pot, po kateri hodi, bistveno skrajšam. Seveda v podrobnosti poznam tudi zakone, ki so povezani z varovanjem pacientovih pravic, varovanjem duševnega zdravja in preprečevanjem nasilja v družini, in to znanje lahko delim tudi naprej.

Habjan: Katere so bile največje težave, s katerimi ste se srečevali pri opravljanju funkcije varuhinje?

Čebašek - Travnikova: Največje težave so bile, ker se naša priporočila niso uresničevala. Ugotovili smo, da je npr. v inšpektoratu kaj narobe, pa se te službe niso odzvale ali niso bile pripravljene tistega popraviti. Za primerjavo: ko delam s pacientom, ki pride k meni in mi zaupa, se pogovorim in narediva načrt, da mu lahko pomagam, kako priti do rešitve težav. Ko sem bila varuhinja, je bil ta odnos podoben: k meni je prišel človek, mi zaupal svoje težave, s pomočjo sodelavcev sem naredila nekakšno diagnostiko, a na koncu ugotovila, da temu človeku ne morem pomagati. Ta občutek, da veš, da se človeku godi krivica, a mu ne moreš pomagati, je bil tisto, kar je bilo na osebni ravni v resnici zame najtežje.

Habjan: Ste doživeli tudi politične pritiske?

Čebašek - Travnikova: Neposrednih političnih pritiskov nisem zaznala. Takšni pritiski ne gredo nikoli direktno, ker je varuh človekovih pravic z ustavo določen državni organ, je ustavna kategorija in ga ni preprosto ukiniti. To daje vsakokratnemu varuhu neodvisnost, nihče ne more reči, tega varuha pa ne bomo imeli več. Pritiski na delo varuha se bolj kažejo v omejevanju sredstev, v neuresničevanju dogovorov ali neomogočanju akcij.

Habjan: Na katerih področjih bi veljalo še ukrepati glede človekovih pravic – tako na zakonodajnem kot izvršnem oziroma operativnem nivoju?

Čebašek - Travnikova: Dve veliki zadevi sta: eno je gotovo vprašanje okolja. Temu področju sem posvečala ogromno pozornosti in tudi v Sloveniji predstavila tezo, da je zdravo okolje človekova pravica. Tu se da še veliko narediti. Drugo tako področje je, kako dejansko omogočiti vsakemu človeku, da se pretolče skozi državne institucije. Tukaj imamo še ogromno dela. Človek, ki se spusti v boj z državnimi institucijami, večinoma nima nobene pomoči, pa naj bo to žvižgač, prijavitelj nepravilnosti ali kdo drug. Pogosto lahko vidim, kaj se dogaja s prijavitelji: onemogočajo jih, ne tistih, na katerih napake so opozorili. To je tisto, kar bi varuh moral bolj odločno zastopati, kajti vidimo, da komisija za preprečevanje korupcije, ki ima to zakonsko nalogo, v tem ne izkazuje kakšne odmevne uspešnosti.

Habjan: Se je bilo težko vrniti nazaj na delovno mesto?

Čebašek - Travnikova: Ne, vrnila sem se v bistvu domov kot po nekem dolgem potovanju. To je delo, ki sem ga že prej rada opravljala. Tudi ni bila moja želja, da postanem varuhinja, pač pa je bil tak splet okoliščin, ampak kot vsako delo, sem tudi to vzela zares. Pri sedanjem delu mi je vse znano že od prej, s pacienti rada delam, rada sem s sodelavci, rada pišem in predavam. Do pokoja bom zdržala v tem poklicu.

Habjan: Veliko svojega časa in pozornosti ste namenili pedagoškemu delu. Kaj vam to delo pomeni? Je prijetno videti rezultate, sadove svojega dela in prizadevanj?

Čebašek - Travnikova: To je bil od nekdaj pomemben del mojega delovanja, tudi zato, ker je bila mama

profesorica biologije in pedagoško dušo nosim v sebi. Že kot mlada zdravnica sem predavala in še zdaj predavam. Zanimivo je to, da me študentje vedno dobro ocenijo in dokler bo tako, bom predavala še naprej. Vesela sem tudi srečanj z bivšimi dijaki ali študenti, ko mi povedo, da sem bila »stroga, a pravična« in vedno pripravljena pomagati pri dodatnih projektih.

Habjan: Ste soavtorica vrste publikacij. Kdaj se boste lotili svoje knjige in na kakšno temo bo?

Čebašek - Travnikova: Zdaj imam v načrtu še vedno strokovne knjige. Mislim, da bom pri tem tudi ostala, dokler bom v službi. Ko ne bom več, bi najraje pisala o vrtu, zelenju, ampak teh knjig je že toliko, da še ene ne potrebujemo. Resno razmišljam, da bi napisala nekaj o patološkem hazardiranju, tistem, ki uničuje posameznike in njihove družine. Torej knjigo za pomoč ljudem, ki so zaradi igranja iger na srečo zašli v težave. Take knjige pri nas še nimamo. Če me kdo ne bo prehitel, jo bom napisala jaz.

Vladimir Habjan¹
Klavčičeva 3, Kamnik
vladimir.habjan@gmail.com

Skozi preteklost razumemo sedanjost

Ddr. Verena Vidrih Perkova, doma s Krasa, a že 40 let živi v Kamniku, je dvojna doktorica znanosti: leta 1995 je končala doktorski študij arheologije na ljubljanski Filozofski fakulteti, leta 2011 pa doktorski študij muzeologije na zagrebški univerzi. Po diplomi je poučevala zgodovino in likovno vzgojo na gimnaziji v Kamniku, bila zaposlena v Mestnem muzeju v Ljubljani, od leta 1997 pa je kustosinja v Gorenjskem muzeju v Kranju. Leta 2015 je bila šest mesecev v. d. direktorice Direktorata za kulturno dediščino na Ministrstvu za kulturo. Je tudi docentka za arheologijo za področje rimske materialne kulture na arheološkem oddelku ter nosilka predmeta muzeologija pri predmetu arheologija za javnost in na individualnem doktorskem študiju heritologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Kot specialistka za rimsko keramiko je sodelovala pri vrsti arheoloških raziskav doma in v tujini. Je avtorica vrste strokovnih in znanstvenih člankov, publikacij in razstav, je pesnica in publicistka, za svoje delo je bila večkrat nagrajena.

Ključne besede: Verena Vidrih Perko, kulturna dediščina, arheologija, muzeologija

Ph.D. Verena Vidrih Perko, native from the Karst, but has been living in Kamnik for 40 years, is a double doctor of Philosophy. In 1995 she graduated from the Faculty of Arts in Ljubljana with the doctorate in archaeology and in 2011 from the University in Zagreb with the doctorate in museology.

After graduation she was teaching history and art at a grammar school in Kamnik, she was employed at the Municipal Museum in Ljubljana. She has been the curator at the Upper Carniolan Museum in Kranj since 1997. In 2015 she was the acting manager of Directorate for Cultural Heritage at the Cultural Ministry for six months.

She is also the assistant professor of archaeology in the field of Roman material culture at the archaeological department and the operator of the subject museology at the subject archaeology for the public and at the individual doctoral study of heritage at the Faculty of Arts in Ljubljana.

As a specialist for Roman ceramics she has participated in many researches at home and abroad. She is the author of many professional and scientific articles, publications, and exhibitions. She is a poet and a publicist. She has been rewarded for her work several times.

Key words: Verena Vidrih Perko, cultural heritage, archaeology, museology

Verena Vidrih Perko (Foto: Vladimir Habjan)

Čeprav rojena na Krasu, je ddr. Verena Vidrih Perko Kamničanom dobro poznana, saj nas že desetletja razveseljujejo njena poglobljena in živahna predavanja ter strokovni prispevki v mnogih publikacijah. Področje strokovnega delovanja Verene Vidrih Perko je najbolj osredotočeno na kulturno dediščino in njeno ohranjanje. S tega področja je končala kar dva doktorata: leta 1995 arheologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti, leta 2011 pa študij muzeologije na zagrebški univerzi. Izobraževala se je tudi v tujini, v letih 1995 in 1996 na ICOM-ovi (The International Council of Museums) Mednarodni muzeološki šoli v Brnu na Češkem, v letih 1997 in 1998 s pomočjo štipendije fundacije Paula Gettyja v Los Angelesu, New Yorku in Filadelfiji (ZDA), leta 2000 z isto štipendijo na University of East Anglia v Norwichu blizu Londona (Velika Britanija).

Po študiju je poučevala zgodovino in likovno vzgojo na gimnaziji v Kamniku in bila zaposlena v Mestnem muzeju v Ljubljani. Od leta 1997 je kustosinja v Gorenjskem muzeju v Kranju. Na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze je leta 1991 pridobila status raziskovalke in vodila seminar za provincialno rimsko arheologijo, tam je tudi docentka za arheologijo in pokriva področje materialne kulture na arheološkem oddelku ter področje muzeologije na individualnem doktorskem študiju heritologije. Teoretično delo je dopolnjevala s praktičnim: izkopavala je v Ogleju (Italija), v Ljubljani (rimska Emona), na ljubljanskem barju, v Stični, Ribnici na Dolenjskem, na Hvaru (Hrvaška) in Ajdnu. Leta 2015 je bila šest mesecev v. d. direktorice Direktorata za kulturno dediščino.

1 Diplomirani sociolog, novinar revije Naš stik, urednik Planinskega vestnika.

V Gorenjskem muzeju leta 2008 (Arhiv Verene Vidrih Perko)

Verena Vidrih Perko je avtorica več arheoloških razstav, med najbolj odmevne štejemo *Železno nit* (2002) in *Zlato dobo Karnija* (2006) ter serije razstav *Vitrine meseca* na različne interdisciplinarne teme v Gorenjskem muzeju v Kranju in drugod, doma in v tujini. Bila je muzeološki vodja stalne razstave Gorenjskega muzeja *Prelepa Gorenjska* in sodelovala kot muzeološka svetovalka pri razstavah v Črnomlju, Ljubljani, Trzinu in drugod. Je avtorica vrste znanstvenih in strokovnih prispevkov ter recenzij s področja arheologije in muzeologije ter različnih poljudnih člankov v domačih in tujih revijah, raznih publikacijah in strokovnih ter poljudnih monografijah. Je avtorica več knjig, med drugim poezije, pravljic in z možem Andrejem Perkom knjige o človeških stiskah.

Za svoje delo je prejela nagrado tržaške revije *Mladika* za pesniški cikel *Potovanje na Kras* in nagrado zlata hruška Pionirske knjižnice v Ljubljani za najboljše mladinsko besedilo (*Pripovedka iz Karnija*), prvo nagrado za cikel pesniških besedil na antične motive na Dnevh vina in poezije Ptuj, 2014, nagrado Slovenskega arheološkega društva za stalno arheološko razstavo *Železna nit*, Valvasorjevo priznanje za stalno razstavo *Prelepa Gorenjska* in skupaj s sodelavci ICOM-ovo priznanje za mednarodno razstavo *Ciril in Metod, 950 let njunega delovanja*. Je aktivna članica več slovenskih in mednarodnih društev s področja arheologije. Pogosto organizira in vodi odmevne muzejske večere in javne diskusije na temo slovenske dediščine.

Verena Vidrih Perko ni samo odlična arheologinja, ne obvladuje le ozkega področja arheologije, odlično

pozna npr. zgodovino, pa tudi druge vede, ima tudi širok pogled na družbene razmere. Sama pravi, da se mora za ta dar zahvaliti svojim velikim profesorjem: prof. Stanetu Gabrovcu, prof. Jožetu Kastelincu, dr. Ivi Curk, prof. Ivu Maroeviću in prof. Tomislavu Šoli. Najprej in predvsem pa dr. Janezu Ruglju. Je angažirana intelektualka in ima tudi ob aktualnih družbenih dogajanjih izostren posluš, predvsem pa svoj pogled, ki je pogosto ostro kritičen in pravičen. Pogovor z njo je bil navdihujoč.

Habjan: V letu 2015 ste bili približno pol leta v. d. direktorice Direktorata za kulturno dediščino. Kot kaže, vam strokovno delo precej bolj leži kot politično. Kje so razlogi za predčasno končanje mandata?

Vidrih Perkova: Prepričana sem, da direktor direktorata ni politična funkcija, čeprav vemo, da je vse preveč politike zraven, pač pa zelo strokovno delo. Zelo uživam kot arheologinja in muzealka, vendar sem tudi to delo doživela kot zelo uspešno vodenje. Zagotovo je bilo izziv. Predvsem sem odlično sodelovala s svojimi kolegi, ki so mi priznali, da sem se hitro vključila in takoj razumela celoto dediščinske problematike. To je bilo možno zato, ker imam specifično izobrazbo, ki je pri nas zelo redka – ne gre samo za muzeje, pač pa tudi kulturno dediščino širše, to znanje sem pridobila v tujini. Čeprav gre na direktoratu za zelo zapleten sistem, smo s sodelavci zastavili delo v reševanje.

Ja, dobro vprašanje, zakaj sem sploh odšla? Zato, ker sem vse svoje življenje kritična. Ko sem bila povabljen, se mi je zdelo, da sem dolžna, ko imam priložnost, za kulturno dediščino nekaj tudi narediti, hkrati pa tudi za narod, za državo, pri čemer sem vedela, da se lahko kadarkoli vrnem v muzej. Zavedala sem se tudi, da me ministrica lahko zamenja, tu ni milosti, po drugi strani pa sem se spoprijela s to službo zelo zelo resno, to je bilo izjemno garanje. Hkrati pa tudi priložnost za dragocene izkušnje, vpogled v sistem, v kolesje. Dejansko lahko po šestih mesecih rečem, da je kljub velikanskim naporom vseh ljudi, ki so tam, kljub visokemu strokovnemu delu to mletje v prazno. In žal, to niso le moje besede. To dojameš, ampak še vedno ne verjameš. Sistem je namreč naravnano tako, da se za ohranjanje dediščine ne porabi niti enega evra, hkrati pa smo jo dolžni vzdrževati, imamo zakone, predpise, mednarodne pogodbe. Zdaj pa naj bi jaz tam stala in gledala, kako gre krčenje financ na račun dediščine? Zame je to uničevanje!

Junija 2015 sem bila na srečanju vseh evropskih ministrov za kulturo (naša ministrica ni imela časa, da bi se ga udeležila), kjer je bilo eksplicitno povedano, da je uničevanje dediščine zločin proti človeštvu. Uničevanje ni le posledica vojn, temveč tudi zniževanje sredstev in zanemarjanje skrbi za dediščino. Kadar pa delo in prizadevanja nimajo nobenega efekta, takrat si dolžan stopiti stran in reči: ne dam svojega imena za to, da boste v mojem imenu sprejemali odločitve, ki dediščini niso v prid. Ne morem stati in gledati, ko se dogaja nekaj, kar dejansko pomeni dolgoročno uničevanje dediščine. To so vzroki, zakaj sem šla. Nekaj pa je pripomoglo tudi dejstvo, da se nisem strinjala z odnosi do strokovnjakov. Absolutno razumem, da ministrica potrebuje pomoč, tudi sama sem jo dajala in

Stalna razstava Prelepa Gorenjska (Foto: Matic Zorman)

bi jo vsakomur, saj si to dolžan storiti, ampak minister se mora na svoje strokovne službe opreti! Na ministrstvu se zelo odgovorno dela, veliko je medresorskega dela, gradiva so silno obsežna. Če pa ne morem delati v prid dediščine, potem pač ne morem in tudi nočem biti zraven. To je moja osebna odgovornost in odgovornost do ljudi. Svoje študente heritologije sem vedno učila, naj bodo odgovorni in kritični ter aktivni, morajo se znati odzivati. To je vloga dediščine. V Namurju nas je valonski minister za kulturo nagovoril, češ, kamni nimajo glasu, vi ste dolžni govoriti njim v prid!

Habjan: Ste kakšnega od ciljev, ki ste si jih zastavili, uspeli tudi realizirati?

Vidrih Perkova: Cilje smo si zastavili, ampak to so stvari, ki so se leta in leta odlagale. Nemogoče je, da bi v šestih mesecih kaj naredili. Dva do tri mesece se uvajaš, zadnji mesec pa sem bila že precej odrezana. Začela sem pisati državno strategijo za kulturno dediščino, sodelovali so vsi strokovnjaki, a tega se ne da narediti v 14 dneh. Si predstavljate, da smo brez državne strategije? Vsa dediščina je danes odvisna od informacijsko-komunikacijske tehnologije, torej je na aparaturah, ki bodo morda že pojutrišnjem nehale delovati. Ni denarja. Dve leti, tri leta in zadeve zastarajo, mi pa imamo sisteme stare po deset in več let! Mi že izgubljam svoje podatke in s tem tudi kolektivni spomin. Ta država stoji na kulturni dediščini, to državo so postavili kulturniki in kultura. Ne moremo brez politike, a tudi politiki ne morejo brez kulture. Čudim se tej kratkovidnosti, temu nespametnemu ravnanju.

Ne mislim direktno, pač pa indirektno. To bi morali vsi vedeti, a tega noče nihče slišati. Uničevanje kulturne dediščine se ne dogaja le v Iraku, Siriji ..., pač pa tudi v Ukrajini in pri nas. Ker ne vlagamo v objekte, ki se rušijo pred našimi očmi. Ker imamo samo dva milijona prebivalstva, so te stvari usodne. Mi se ne smemo in se ne moremo zgedovati po velikih (kolonialističnih) zahodnih državah.

Habjan: Kje vidite rešitve?

Vidrih Perkova: Prvič, strniti vse naše sile, strniti dediščino, ne je ločiti na muzeje, zavode ... in začeti od spodaj navzgor. Lokalne skupnosti so odločilnega pomena za ohranjanje dediščine! Drugič, pripraviti dobro strategijo, jo finančno ovrednotiti. Zdaj jo bomo tako ali tako morali zaradi evropskih zahtev. Tretjič, pripraviti strategije v soglasju z vsemi ustanovami in znotraj tega poiskati zaposlitve, pri čemer jih imamo tudi preveč, ne samo premalo. (Med muzeji je neverjetno neravnovesje po številu zaposlenih, ki so plačani iz državnih sredstev, npr. Jesenice imajo zgolj 4 zaposlene, Gorenjski muzej pa kar 22.) Nakar je treba povedati, koliko potrebujemo za to, da bo zakon o izvajanju javnih služb tekel neovirano. Mi smo zdaj že na robu, funkcioniramo le še kot službe. Ločeno od politike bi morali pripraviti belo knjigo za kulturno dediščino, strategijo ali pa pogoje, ki so nujno potrebni za to, da dediščina preživi. To je minimalno za to, da se Slovenci ohranimo. Rigorozno je treba preveriti, če vsaka naša ustanova opravlja svojo vlogo, pripraviti normative, standarde (posebej goli so tu muzeji), pa register premične dediščine in ga »spojiti« z registrom za nepremično. Ustanoviti šole permanentnega dediščinskega izobraževanja ... za strokovnjake in javnost, da bi znanje krožilo. Poznamo ustanove, ki bolj predejo čas, nimajo svoje aktivne vloge nikjer v družbi, in poznam ljudi, ki so jih s koli natepli pri opravljanju dela, in arheologe, ki jih bodo postrelili, ker gradbeni stroji stojijo. Pred našimi očmi propadajo gradovi, ker so se v njih zarasle gobe. Najslabše se piše tistim, ki so v državni lasti. Treba je torej zagotoviti zakonodajo, finančne vire in strategijo. Brez profesionalnih znanj, ki nas bodo združevala, pa tu ne bo koraka naprej. (Vedno sem bila petelin, ki prezgodaj kikirika, vendar ne pozabiti, da je pri nas že odbila dvanajsta ...)

Habjan: V čem je pomen varovanja kulturne dediščine za narod, državo, civilizacijo? Kaj se lahko iz dediščine naučimo?

Vidrih Perkova: Dediščina je po definiciji Unesca za človeštvo tako potrebna kot voda in hrana. Slovenija je sopodpisnica skoraj vseh mednarodnih pogodb na področju kulturne dediščine, pa nam še vedno ni jasno, kaj bi z njo. Kam sodi človek brez spomina? Kam sodi narod brez preteklosti in kulturne dediščine? Med civilizirane narode že ne. To je osnova. Kulturna dediščina je dokaz, da neki narod, neka skupnost poseduje neki prostor, ima pravico do njegovega uživanja, da se na preteklosti uči, da jo uživa in dobiva inspiracijo, da na podlagi preteklosti razume svoj sedanji čas, smisel svojega bivanja. In da izbere boljšo pot v prihodnost. To je zelo filozofsko.

Dediščina je kohezivna, povezuje družbo, pospešu-

Zaključevanje postavitve razstave Prelepa Gorenjska z Željkom Kovačičem (Foto: Jelena Justin)

je demokratizacija, je temeljna za učenje, ne samo o preteklosti, pač pa vsebuje številna znanja, na katera znanost ne zna odgovoriti. To so konvivalna znanja. Lep primer tega je bil vihar pred leti v okolici Kamnika. Ali ste pogledali, katere hiše je odkrilo? Nove! Ljudje so nekdanj vedeli, kje se sme graditi, kako se gradi, kam se kaj postavi, tudi način gradnje ni bil slučajno stoletja podoben. To so stara znanja o vodi, premikanju Lune, o rastlinah, živalih. To je vse zapisano v kulturni dediščini. Zato je kulturna dediščina podstat bivanja vsakega naroda. Hkrati pa je to last vsega človeštva. Človeštvo mora imeti te male kulture, različne jezike, različne poglede na dediščino. To je danes temeljnega pomena, ne samo znanstvenega, kajti znanost se lahko moti. Prav kulturne ustanove omogočajo ali naj bi omogočale kritični vpogled v sodobno znanost, ki skuša biti nevtralna, hkrati pa je zelo globoko vpletena v upravne procese. Kdo piše ekspertize za politiko? Strokovnjaki, znanstveniki. Kako jih pišejo? Pravzaprav tako, da ustreza njim samim. Ravno zato je treba spodbujati kritiko sistema in tu je predragocena vloga kulturne dediščine: šele skozi prizmo preteklosti lahko omogočimo kritični pogled na politiko, dogajanja v svetu.

Zdaj bi morali v vseh naših muzejih in tudi po Evropi govoriti o beguncih. *Homo sapiens* ni nič drugega kot begunec, priseljensec iz Afrike, vsi smo črni korenin. Rimljani so tudi prišli kot begunci, elita je bila vojaška, ampak ljudje so bili bolj begunci kot ne. V vseh obdobjih so se ljudje selili, priseljevali, migrirali, prihajali,

se mešali. Hvala Bogu, da so se! Ne moremo peti hvalo prelepemu Jadranu ali Sredozemlju, ker je morje postalo grobnica stotin pregnanih, pač pa je treba govoriti o tem, da smo v bistvu vsi priseljenci. Globoko zavedanje bistva človekove narave in omogočanje presejanja je silno pomembno. Vsak je lahko birokrat, vsak lahko uboga vse ukaze, a le nekateri so dovolj srčni, da to presejajo. To je navsezadnje tudi bistvo sporočila Hannah Arendt!

Habjan: Omenili ste, da dediščina pospešuje demokratizacijo. Nam lahko to podrobneje pojasnite?

Vidrih Perkova: Dediščina je kar nevarna stvar, zato ni čudno, da jo skušamo spraviti nekam v kot. Tako je pri nas že 25 let. Danes prav Evropa priporoča model participativnega upravljanja dediščine in inkluzivni model interpretacije. Kaj to pomeni? Da je dediščina last nas vseh, da smo vsi odgovorni, da jo imamo vsi pravico in dolžnost varovati, da tega ne moremo početi, če nismo z njo seznanjeni in nam tedaj, ko je ne poznamo, ni vir navdiha in znanja ter tudi ne vrednota, ki bi jo bilo treba ohranjati za prihodnje rodove. Dejansko skušajo vsi, ki delajo na področju dediščine, vključevati različne stroke in skupine, alternativne poglede in predvsem na rob odrinjene ljudi. Zato, da delajo z dediščino, da je tudi njihova stvar, da se spremeni njihovo razumevanje družbe, kar družbo povezuje. Na koncu je taka družba bolj zdrava, a tudi bolj kritična in manj odprta za manipuliranje. Dediščina je torej tudi terapevtska. Danes veliko govorijo o tem. Osveščena

– »odediščena« – družba je bolj povezana in sposobna preobrazbe, kar je odločilnega pomena za današnje čase. Družba se mora izredno hitro odzivati na spremembe. Dediščina je danes najvišja kvaliteta bivanja.

Habjan: Nekje sem zasledil, da ste precej zaskrbljeni nad neodzivnostjo in pasivnostjo ljudi v zvezi z našo dediščino, pa tudi drugače. Kako si tako početje razlagate?

Vidrih Perkova: Zato, ker se dela bodisi samo z znanstvenega vidika ali pa z vidika ustanove, npr. to je rekel ta in ta zavod, tam so odlični strokovnjaki, bodo oni odločili ... Ne govorim proti njim, sem sama med njimi, ampak prav to je model, ki ga Evropa priporoča: vsi ljudje ali čim več ljudi naj se vključuje v dediščinska odločanja. To pa ni tako enostavno. Ljudje so zakladnice znanja, a tudi nasprotovanj in uničevanja. Ves učinek vključevanja v dediščenje je v tem, da vpleteni uživajo, da dediščino doživljajo kot vrednoto, ki jih bogati, navsezadnje pa pravzaprav čutijo pripadnost in odgovornost. Če vi izključite ljudi in jih postavljate na rob, češ, to smo se mi odločili, ali stroka je rekla tako in tako, ljudje čutijo dediščino kot tujek. Kot nekaj, za kar je odgovorna država. Se pravi nepripadnost, nepovezanost, neodzivnost, to je tisto, kar nas lahko skrbi.

Danes si kapital želi imeti množico, ki je neodzivna, ki ji je vseeno, da lahko rušiš vse in zidaš karkoli in kjerkoli. Danes nič več ne pomeni, če zavod odloči, pomembna je javnost, ki stopi v bran dediščine kot vrednote našega življenja. Pa množice. Tako je npr. padel Kolizej, pa Rakušev mlin in mnogo drugega. Ker je bila stroka vpletena v upravne procese in je še vedno vpletena, ne more več odigrati vloge, ki jo je imela pred 30 in več leti. Navsezadnje se je spremenila tudi družba! Angleška heritologija zelo jasno govori o javnosti, to je najbolj močan dejavnik varovanja dediščine. Pred časom sem slovesno odpirala obnovljeno hišo v Žireh, vsi so bili zraven. Če bi kdo poskušal podreti to hišo, predvidevam, da bi se cele Žiri postavile proti. Bi bilo v Kamniku tudi tako? Smo se postavili v bran brutalnemu uničevanju KIK-a, žlahtne kamniške dediščine? Bliče Ljubljane smo, bolj nam gre ekonomsko dobro, bolj smo neodzivni.

Kapital potrebuje tisoč in en argument, da si sezida še eno obvoznico, še en center, da bomo ob nedeljah hodili tja, da nam bo boljše. Da bomo v »pupici in papirci« pozabili na vse, kar je vrednega okoli nas. Kapital je res surova sila pozidav, umetnih preseljevanj, postavljanja novih tovarn in rušenja. Svetovno znane znamke se podirajo zaradi kapitala, zaradi neodzivnosti javnosti. Stroka pri nas ne razume, da ni več čas, da bi lahko brez javnosti peljala zadeve svojevoljno naprej, ker gre v bistvu za manipulacijo. Zahod je imel hud spopad med kapitalom in dediščino že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Začeli so ustanavljati nove oblike muzejev, sistematično izobraževati, spremenili so način dela, javnost je postala najpomembnejši akter v dediščinskih procesih. To so tudi evropska izhodišča: inkluzivnost, ne samo muzealec s svojo zbirko ne samo zavod s svojim znanjem, pač pa skupaj z javnostjo. Če si v svoji pisarni in in še tako velik strokovnjak, ne bo odziva.

V objemu velikana, obisk pri hčeri na Tajskem (Arhiv Verene Vidrih Perko)

Habjan: V sodobni družbi je veliko nasilja, ne samo fizičnega, veliko je brezposelnosti, revščine, sovražnega govora ... Imate kak recept, kako bi postali boljša in manj konfliktna družba?

Vidrih Perkova: Tukaj bi morali muzeji odigrati aktivnejšo in vidnejšo vlogo. Z razstavami, ki bi govorile na temo staroselstva, priseljenstva, usodnosti, z razstavami, ki bi s fotografijami govorile o tem, npr. koliko Madžarov so leta 1956 v madžarski krizi sprejeli Avstriji. 200.000! Po celem svetu so šli. Pa so prvi postavili ograjo pred begunci z Vzhoda! Kam smo šli Slovenci pred fašizmom, kam po vojni? Po vsem svetu. Zdaj razmišljamo, kam bomo dali migrante. Zapri v hlevčke, razpadajoče štale, objekte, ki niso primerni za bivanje, denarja za obnove pa nimamo. Te ljudi je treba vključiti v življenje, ker bomo sicer sami vzredili teroriste (no, saj smo jih že z našim odnosom do tretjega sveta). Ali nas res zapušča zgodovinski spomin? Temu služi dediščina. Zahodna Nemčija je tako ravnala z Vzhodno, vključila jih je in danes je evropska velesila. Saj k nam ne prihajajo revni ljudje, to je srednji razred, izobraženci, ki so si pot plačali. To je žalostno, saj pomeni, da so najrevnejši ostali tam in jih bodo pobili, kar je obsojanja vredno. Nemčija se zaveda problema človeškega kapitala, Evropejci nimamo otrok, ne cenimo evropskih vrednot. Živeli bi dobro, četudi na račun prihodnjih rodov (in to tudi počnemo!).

V medijih je veliko sovražnega govora, ki ga ne bi smeli nikoli dopustiti. Spomnimo se, kaj je bila kristalna noč, kako so korakale kolone »ničvrednih, nera-

Verena Vidrih predavateljica (Foto: Primož Čerin)

snih, odpisanih« v krematorije. Niste imeli nobenega sorodnika med njimi? Vas (nas) je spomin zapustil, kaj sledi, ko začnejo goreti knjige, ko se začnemo zgražati nad »manjvrednimi« rasami? Treba je brati. Lani smo šli v Dachau. Ko smo se tam pogovarjali s številnimi strokovnjaki in pedagogi, so nam povedali, da se tudi Nemčija ni hotela spominjati kolonij ljudi v taborišča niti ne obupnega smrada iz krematorijev. Prav strokovnjaki so z vztrajnostjo in s čutom odgovornosti izbrskali spomine in jih gojili ter na ta način ohranjajo osebni odnos do preteklosti, ko človek čuti, razmišlja o sebi in se odpove slabemu v samem sebi. Hanno Arendt bi morali brati v vseh naših šolah in na univerzah. Zločinov je sposoben vsak izmed nas. Arendtova je postavila ogledalo družbi. Kako je mogoče, da lahko javno izražamo tako sovraštvo, zaničevanje do drugih kultur in ver (ja, tudi do domačih!)? Kako lahko rečemo, da bomo sprejemali samo kristjane? Katere kristjane? Tiste, ki so bili večkrat pri obhajilu? To je grozovito. Še hvala Bogu, da je toliko dobrih ljudi, ki se ne zmenijo za nič drugega kot za človeka, ki je v stiski. Poglejte, koliko je storil Karitas! Vse prekaša, pa ne bi, če bi se začeli spraševati, kdo je pomoči vreden!

Če se bomo odprli in se ponovno napajali ob pritožnih novih ljudstev, kultur, znanj in vrednot (saj Evropa nima več vrednot, razen osebnega hedonizma), se bodo rodile bogatejše kulture. Od nas je odvisno, katere vrednote bodo preživele. Je pa jasno, da ne bo nikoli več tako, kot je bilo. Tako kot ne boš nikoli več mlad. Evropa pa je stara šovinistična dama, ki bi rada živela

na račun drugih. Še vedno je fašistoidna! (Pa smo mi Slovenci kaj boljši? Upam, da smo!)

Habjan: Se vam ne zdi, da če se preveč ukvarjamo s preteklostjo, zanemarjamo prihodnost?

Vidrih Perkova: (Smeh) Kdo se lahko ukvarja s prihodnostjo, če ne pozna preteklosti? Poglejte izobražence, ki še danes znajo na pamet latinske in grške avtorje. A veste, kako Francozi ali Italijani, ki jih imamo za čudake, poznajo svojo zgodovino? Slovencem pa je vseeno. Brez preteklosti ne morete razumeti svojega življenja. Ko predstavljaš kulturno dediščino, jo predstaviš na ta način, da človek lahko iz oddaljenosti prepozna značilnosti svojega časa. In jih razume. Se pravi, da razume, kaj se mu dogaja, razume vzorce družbenega delovanja in tudi razume, da smo jih izbrali sami. Oddahnila sem si ob prihodu beguncev v Avstrijo in Nemčijo, ker so jih pozdravili in sprejeli, kajti če bi bilo obratno (in kazalo je že tako!), imamo vzorec iz časa nacizma in fašizma. To, kar počnejo Čehi, Slovaki in Madžari, je s kulturnega in človeškega vidika slabo. Bog ne daj, da bi se to zgodilo še pri nas. To je fašizem, ki pa se mu Evropa očitno ne želi zoperstaviti z izoblikovano begunsko politiko! (Primorci se tega še spomnimo!).

Habjan: Zakaj se Slovenci ne zavedamo toliko svojih korenin kot tujci?

Vidrih Perkova: To je kompleksno vprašanje. Zgledujem se pri Italijanih, Francozih, Nemcih. Njihove države so stare, nacionalne države so nastale v drugi polovici 19. stol. Takrat so se oprijeli vseh možnih zgodovinskih literatur in jezikov, povlekli iz preteklosti Danteja, ko še ni bilo nobenega duha o Italijanih, pa Tevtoburški gozd, pa Kelte itd. Preteklost so mitizirali, ustvarili so kulturno podlago za razvoj svoje države in so dobro izobraženi. Vendar ne pozabite, govorimo o kolonialistični in imperialistični rabi preteklosti. S pomočjo dediščinskih ved to razumemo. Angleži so v drugi polovici 19. stol. izkopali več podeželskih rimskih vil kot kdajkoli prej, ker so bili sami kolonialisti. Tudi Rimljani so bili kolonialisti. Razstavljena rimska vila je simbolno, brezbesedno sporočilo: »Glejte, kakšno korist imajo kolonizirane dežele od kolonistov!« Razumeti je treba tudi politično vlogo in šole, ki so k temu naravnane, temu rečemo danes avtorizirani dediščinski diskurz, ki nas žejne vodi skozi ideologije, ne da bi to opazili. Meni se zdi katastrofalno, da se ne učimo latinščine in grščine, pa tudi nemščine, ne znamo več italijansko in nobenega slovanskega jezika. Mi smo si potrgali aorte z izgonom slovanskih jezikov iz šol! Pa nisem ostalgična (jugonostalgična). To je del naše preteklosti, naših kulturnih korenin, ki jih moramo dobro poznati, kritično zreti in razlikovati vidike, da bi razumeli komplicirano sedanost. S tem se je treba ukvarjati, o tem je treba govoriti. Tako kot boste otroku, ki mu nikoli ne pojasnite svojega življenja, tujec in on vam bo tujec in vas bo pozabil, ker mu niste nič pomenili. Čeravno ste mu starši!

Habjan: Se v Sloveniji še kje skrivajo ostanki rimskega cesarstva?

Vidrih Perkova: Pod vsakim kvadratnim metrom!

Na predavanju (Arhiv Verene Vidrih Perko)

Slovenija je bila prehodna dežela od prazgodovine naprej. Tu so vrata za Italijo. Poglejte, kako doživljamo preteklost. Slovenija je bila vključena v rimsko cesarstvo, zahod v samo matično Italijo, vzhod in jug pa v province. Vse pomembne prazgodovinske in kasnejše poti so potekale čez naše območje. Sedaj pa bi se drugemu tiru kar odpovedali. Zakaj že? Med drugim ima gradnja tudi ogromen raziskovalni naboj, je odličen kulturni kapital za Slovenijo, ki ga je treba čimprej zgrabiti. Arheologi so spremljali vse posege pri gradnji avtocest in Slovenci smo obogateli za izjemno pomembna znanja o preteklosti in za novo raziskovalno metodologijo, ki nam jo mnogi zavidajo. Dejansko pa smo v trenutku, ko se sprašujemo, ali bo ta arheološki raziskovalni center sploh še deloval, ker so sredstva zmanjšana na minimum. Na plače. Bomo pustili uničenje, kar je pod vsako pedjo zemlje? Bomo zgolj izkopali? Bomo vpletli tudi lokalne skupnosti in dali dediščini odločilen ekonomski in razvojni naboj?

Poglejte Kamnik, od prazgodovine naprej je bil središče kulturnih mešanj in vplivov, enako lahko rečemo za Kranj. Vsaka lopata, ki jo dvignejo, ima zgodovino. Tone keramike sprejemamo v muzej, imamo fantastično preteklost, a ne znamo z njo upravljati tako, da bi postala naše pravo (razvojno, ekonomsko in duhovno) bogastvo. Ne moremo vsega izkopati, lahko pa vse uničimo z neprofesionalnim pristopom, ki ne ustreza sodobni družbi in potrebam ljudi. Naše dediščinske službe služijo najprej ljudem in šele nato preprečevanju uničevanja in ohranjanju. Slovenija ima prehodno vlogo med kulturami, germanskim, romanskim

in madžarskim svetom. Še danes dobro razumemo jezike in kulture. To bi morali izkoristiti, tukaj je naša najbogatejša dediščina, razumevanje časa in prostora. Mediacija med vzhodom in zahodom. Če tega ne bomo nadaljevali, bomo izgubili.

Habjan: Kakšna je vloga muzejev v sodobnem svetu? Zagovarjate tezo, da je muzej medij, komunikacija. Nam lahko to bolj natančno pojasnite?

Vidrih Perkova: Muzej je prostor komunikacije, ker je medij dejansko postal z družbenimi spremembami. Naloga muzejev je prepoznati potrebe družbe, izluščiti iz kulturne dediščine aktualna sporočila in jih posredovati javnosti. Nič vam ne pove, če slišite 500 podatkov o Babilonu, ker si tega ne boste zapomnili. Če pa to povem na aktualiziran način, zakaj so napadli in uničili Sirijo? Ker je bila nevarna s svojo kulturno drugačnostjo in je varovala trgovske prehode ... se takoj razumeva, ker oba veva, kako je danes s tem! Skratka, muzej mora aktualizirati te podatke iz preteklosti, jih postaviti v kontekst sodobnega sveta, jim dati pripovedni naboj in medijski šarm (smo v dobi mnogih medijev!), da bi lahko vplival na preoblikovanje družbe. To je komunikacija. Muzealec ne more več samo čepeti na kupu in le varovati, zbirati in raziskovati ter biti znanstvenik, pač pa je muzealec družbeno aktiven, na neki način mora razumeti potrebe družbe, svojo javnost, jo raziskovati in združevati vsa področja, zavode, zasebne zbiratelje ... Konec je s sinekuro (tega sporočila pa naši muzealci niso najbolj veselili!).

Kakšen je sodobni muzej? Je tak, da zna in razu-

me svojo vlogo, da dobro skrbi za zbirke, da raziskuje gradivo, jih odpira javnosti, dobro sodeluje z drugimi instituti, deluje interdisciplinarno, dobro pozna svojo publiko in s tem gradivom dela povezovalno v družbi in prevzema kompleksne in sodobne vloge. Sodobni muzej naj bo zanimiv in kritičen. Kdaj ste pri nas videli kakšno kritično razstavo? Že dolgo ne. Pa bistvo ni v tem. Sodobni muzeji so eko muzeji, a se Slovenecem navkljub nenehnemu strokovnemu napenjanju niti eden ne izleže. Vsi propadejo v stanju zarodka, ker strokovnjaki ne razumemo dobro svoje družbene vloge. No, je še druga razlaga, morda pa se nočejo odpraviti politični dobrobiti in se postaviti na nasprotni breg. Z javnostjo ne moreš kar naprej manipulirati, te kmalu spregleda!

Habjan: Pri uvajanju študija heritologije na Filozofski fakulteti ste orali ledino. Za kaj gre pri tem in v čem je pomembnost tega študija za Slovenijo?

Vidrih Perkova: No, nisem orala sama, bilo nas je sedem, toda pri vsakodnevnem oranju sva običajno sami z odlično strokovnjakinjo dr. Jelko Pirkovič. Zgodilo pa se je takole: Kot arheologinja z doktoratom sem vodila razred otrok v Mestnem muzeju v Ljubljani. Eno uro so me poslušali in postajali čedalje bolj blede, učiteljica pa je stala čisto odsotna pri vratih. Od teh otrok nikoli več nihče ne bo prišel v muzej. Vse sem pobila s tisoči podatkov! Takoj mi je bilo jasno, da tega ne morem več početi. Takrat so me poslali na Češko na Unescove poletne šole in tam sem se srečala s prof. Stranskim, prof. Maroevičem, prof. Šolo in mnogimi, ki so ustanovili evropsko muzeologijo. To je veda, ki preučuje pogoje za nastanek muzeja in razvoj muzejev ter kakšna je njihova družbena vloga. Dediščina pa je mnogo več, to pa preučuje heritologija, njen pomembni del je muzeologija. In to je moje področje.

Danes ni problem muzej, ker pride dediščina tja na neki način že mrtva, iztrgana iz konteksta, ampak je problem dediščina v našem okolju. Muzej mora delovati tako, da ljudi uči spoštovati, ljubiti, uživati in ohranjati dediščino v vsakdanjem življenju kot kvaliteto našega življenja. Ljudje se morajo tega zavedati in jo ohranjati z načinom življenja. Ne da kar nekaj zaplešemo, ko pridejo turisti, ker so tako delali naši predniki ... pa na vozovih vlačimo mlatilnice skozi mesta, pa se oblačimo v neke cunje, ki nimajo nič skupnega z realnostjo! To je dediščinska farsa, tega nihče ne mara, ljudem se upira (podobno kot se nam upirajo cenene, kitajske kopije, ki nimajo čisto nobene vrednosti!).

To, kar nam lahko nekaj pomeni, je dediščina, s katero živimo. Hiša, ki smo jo obnovili, ne z lažno romantiko, ampak z občutkom za vrednote! Švedi imajo opremo staro 100 let in gledajo, da se jo bo ohranjalo čim dlje, ker je to kvaliteta življenja. Plesi? Pesmi? Prehrana? Da, seveda, ampak najprej za nas same, šele nato bodo prišli tudi drugi in nas občudovali. Dediščina ni naprodaj, je pa prvovrstni turistični izdelek, vendar ne za masovni turizem. Turizem jo zlahka za vedno uniči!

Heritologijo je začel širiti prof. Tomislav Šola in jaz sem se učila od njega. S kolegi smo skušali uvesti muzeologijo, a dolgo ni šlo. Zdaj z Jelko Pirkovič ob sobotah vodiva heritološke seminarje, kjer skrbimo za pretok znanj med strokovnjaki in javnostjo, med mladimi

in izkušenimi. Vabimo strokovnjake iz vse Slovenije, skušamo rasti v razumevanju, kaj je dediščina, čemu služi. To je vprašanje smisla, to je teleološko vprašanje, zakaj muzeji so, kaj je smisel naše službe, kaj pomeni za človeštvo, kaj za našo družbo. Slovencev bo konec tisti hip, ko bomo izgubili svojo dediščino, najdragocenejši je jezik. S tem pa izgubi tudi človeštvo. Zato je bistvenega pomena učenje dialoščnosti, spoštovanja do sebe in drugih. To sem poskušala tudi na ministrstvu. Probleme, ki smo jih imeli, smo dali na mizo, jih razgrnili in pet strokovnjakov je povedalo svoja stališča in tako smo prišli do sprejemljivih, najbrž tudi do dobrih rešitev. Ko to podpiše pet strokovnjakov, potem temu tudi en ali deset politikov težko karkoli očita. Ampak to ni bilo najbolj zaželeno. Rimljani so temu rekli *divide et impera*.

Habjan: Kakšno dediščino pa ima Kamnik?

Vidrih Perkova: Kamnik je izredno bogat, ima tudi izjemno arheološko preteklost, poglejte samo Sadnikarjevo zbirko. Če pa ga gledamo kot mesto, potem je pomembna predvsem industrijska dediščina. Toda tu je zamujenih vsaj 20 let, objekti propadajo, ne vemo, kaj bi s tem naredili, vsi čakajo. Ljudje prihajajo tudi na ministrstvo in sprašujejo, kaj boste pa naredili? Pravilno vprašanje pa bi bilo: kaj bomo mi, Kamničani, naredili za to, da ne bo propadalo? Ali nam to kaj pomeni? Ali bomo poiskali rešitev? To ni vprašanje za »one«, pač pa za nas. Jaz sem v Kamniku 40 let in Kamnik propada 40 let. Morali bi pogledati k Hrvatom, kako so za podobne probleme našli rešitve, našli evropska sredstva. V Prekmurju imajo celo vrsto projektov, ker je Ljubljana nanje pač pozabila. Enako bi morali Kamničani poiskati dobre evropske projekte, sami preštudirati, kaj bi radi, kako bi to speljali in se povezati. En sam tega ne zmore. Muzej ima premalo aktivno vlogo, povezati bi se moral s knjižnico, ki je zelo aktivna. Pa z gospodarstveniki, kar jih je, in tudi s politiki, jih dobiti na svojo stran in pripeljati tiste, ki jih prostor zanima, kajti prostor je danes kapital odločilnega pomena. Tu bi moralo začeti in v gospodarski razvoj bi morali vključiti te industrijske objekte, kar jih pač je. Naj ponovim evropska priporočilo, ohranjanje dediščine ni strošek, ampak investicija!

Habjan: Bi bili pri tem pripravljeni sodelovati?

Vidrih Perkova: Seveda, vedno.

Rok Benkovič – svetovni prvak v smučarskih skokih 2005

Prispevek predstavlja športno pot skakalca in letalca Roka Benkoviča, ki je bil leta 2003 svetovni mladinski podprvak, 19. februarja 2005 je v Oberstdorfu v Nemčiji postal svetovni prvak na srednji skakalnici in z ekipo Slovenije osvojil še bronasto medaljo. Leta 2005 je v Planici postavil državni rekord – 226 metrov. Skakalec opisuje svoje začetke, trenerje, druge skakalce, evforijo ob zmagah, občutke pri nastopih na največjih skakalnicah in sedanjo pot. V zapisu so tudi izjave pomembnih funkcionarjev in športnih delavcev, ki so sodelovali z njim.

Ključne besede: skakalec Rok Benkovič, svetovni mladinski podprvak, svetovni prvak, državni rekord, trenerji, reprezentanca

This article presents the sports career of ski jumper and flyer Rok Benkovič, who became the World junior vice-champion in 2003. In Oberstdorf, Germany, he became the World champion on the normal hill on February 19, 2005 and the next day he won a bronze medal with Slovene team. In 2005 he set the national distance record of 226 m in Planica.

The jumper describes his beginnings, trainers, other jumpers, the euphoria at victories, the competitions, feelings before the competition on the biggest hills and his current way of life.

As well, there are some statements of important officials and sports workers who cooperated with him.

Key words: jumper Rok Benkovič, World junior vice-champion, World champion, national distance record, trainers, representative team

Dejavniki uspeha

Za zgodovinski dosežek se mora poleg izjemnih telesnih in psihofizičnih lastnosti skakalca v celoto združiti še vrsta drugih dejavnikov in okoliščin. V prvi vrsti gre za izjemen talent, ki ga je Rok podedoval po očetu Zvonetu, ki je bil med prvimi pogumnimi in drznimi letalci na zmaju, ki so si upali leteti z Velike planine v dolino proti Kamniku. Žal se je na enem od poletov poškodoval in ostal na invalidskem vozičku, pa vendar doživel sinov in tudi svoj veličastni dan. S sinovo zmago je bil poplačan tudi trud mame Erike, ki je dnevno vozila Roka na treninge in ga spodbujala ter podpirala na športni poti.

Rok je večkrat poudaril, da se je za skoke navdušil ob gledanju Primoža Peterke, ki je bil njegov prvi vzornik. Omenja tudi trenerja Aleša Selaka. Pravi trenerji so izjemnega pomena za uspeh posameznikov, česar se marsikdaj premalo zavedamo.

Tudi tradicija smučarskih skokov in Planica kot zibelka smučarskih poletov sta pomembni za uspehe slovenskih skakalcev. Za vsakega v svojem obdobju.

Zelo pomemben dejavnik je tudi podpora navijačev in splošna naklonjenost javnosti do skakalcev. Seveda so si to s trdim in vztrajnim delom tudi zaslužili.

Rok pri svojih izjemnih dosežkih nikoli ne pozabi omeniti zaslug klubskega trenerja Aleša Selaka.

Planica in uspehi slovenskih skakalcev

»Čarobna Planica ni samo zibelka smučarskih poletov, je veliko več, je pojem slovenstva, saj živi v nešteti srcih po naši deželi. Za Slovenijo je večina takratne monarhistične Evrope prvič slišala prav po zaslugi Planice, ko je leta 1936 prvi človek na svetu s smučmi poletel osupljivih 100 m. Gre za mejnik, ko je v tedanji kraljevini SHS oziroma Jugoslaviji Planica v srcih Slovencev postajala svetinja, ki je z leti dobivala čedalje večji lesk in vse večje spoštovanje,« je v knjigi o izjemnem konstruktorju skakalnic Janezu Gorišku zapisal Tone Fornezzi.

Brez tradicije in zgodovine ne gre. Najpomembnejši uspehi skakalcev in prelomnice v zgodovini Planice so bili:

- svetovni rekord Jožeta Šlibarja leta 1961,
- zgraditev letalnice bratov Gorišek leta 1969,
- prvi polet Finca Tonija Niemina preko 200 m v Planici leta 1994,
- svetovni prvaki iz Slovenije: Franci Petek, Rok Benkovič, Robert Kranjec, Peter Prevc in osvojene medalje na olimpijskih igrah in svetovnih prvenstvih,
- dvakratna skupna zmaga v Svetovnem pokalu v sezonah 1996/97 in 1997/98 ter zmagoslavje Primoža Peterke na Novoletni turneji 1996/97,
- izjemni nastopi Petra Prevca v sezoni 2015/16 z osvojitvijo skupne zmage v Svetovnem pokalu, zmagoslavjem na Novoletni turneji in osvojitvijo naslova svetovnega prvaka v poletih v Kulmu,
- zgraditev nordijskega centra v Planici leta 2015,
- svetovni rekord Petra Prevca 250 m v Vikersundu 2015,
- trojne zmage v svetovnem pokalu in dvojne zmage bratov Prevca.

Vsem prireditvam v Planici so prisostvovala množice navijačev in občudovalcev in so prerasle v nacionalni praznik.

Najpomembnejši uspehi Roka Benkoviča

Rok Benkovič je že na začetku športne poti pokazal svojo izjemno nadarjenost, saj je zmagoval in premagal tekmece na tekmah mlajših kategorij. Zablestel je na mladinskem svetovnem prvenstvu, kjer je osvojil srebrno medaljo. Premagal ga je le Avstrijec Thomas Morgenstern, ki je tudi v članski konkurenci dosegal odlične rezultate. Prvenstvo je bilo v Solleftei na Švedskem, tekma pa je bila 6. februarja 2003. Tudi na tekmi ekip se je Rok veselil srebra.

Pri sedemnajstih letih je že nastopil na svetovnem prvenstvu v nordijskih disciplinah v Val di Fiemme v Italiji. Zasedel je 31. mesto, z ekipo pa je bil četrti. Na

1 Diplomirani ekonomist, upokojeni častnik Slovenske vojske, polkovnik.

Senzacija: Benkovič svetovni prvak

Zmagovalca Roka Benkoviča sta na ramena dvignila direktor nordijskih disciplin Primož Ulaga (levo) in poslovni sekretar Aleš Peljhan.

Oberstdorf – Slovenija ima po 14 letih spet svetovnega prvaka v smučarskih skokih. Leta 1991 se je večni sen smučarskih skakalcev uresničil Leščanu Franciju Petku na veliki skakalnici v Predazzu ob vznožju italijanskih Dolomitov, včeraj je na srednji napravi pred fantastičnim avditorijem skakalnega stadiona Schattenberg senzacionalno osvojil nadvse čislani naslov 18-letni Kamničan Rok Benkovič. Za seboj je pustil vso svetovno elito, tudi veliko odkritje te sezone Čeha Jakuba Jando, ki je osvojil srebrno kolajno, in še do nedavnega nepremagljivega Finca Janneja Ahonena, ki mu je pripadla bronasta lovorika. Fenomenalni slovenski uspeh je imenitno zaokrožil Jernej Damjan, ki se je uvrstil na 6. mesto. Naša skakalca sta v prvi seriji fenomenalno izkoristila ugodne razmere in sta se z najdaljšima skokoma dneva – Benkovič 101 m, Damjan 99,5 m – v finale podala s prvega oz. tretjega mesta. Benkovič je sijajno obvladal položaj in zanesljivo ubranil prvo mesto, Damjanu pa se je po malce prezgodnjem odskoku medalja le za las izmuznila. Uspeh obeh Slovencev je bil prvovrstna senzacija in doslej najbolj presenetljiv dogodek nordijskega SP 2005. Več na 8. strani.

Oto Giacomelli

Rok Benkovič po zmagoslavju. Kamničani, Mengšani in Slovenija je dobila svetovnega prvaka v smučarskih skokih. (Vir: Nedelo 20. 2. 2005, foto: Matej Družnik)

koncu sezone je dosegel tudi prvo vidnejšo uvrstitev na tekmah svetovnega pokala, saj je na slovitom Holmenkolnu v Oslu osvojil 8. mesto in leto kasneje 5. mesto v Salt Lake Cityju. Slovenija je tedaj dobila nov

skakalni biser. Istega leta je že nastopil na velikanki v Planici in pri sedemnajstih letih dokazal velik pogum. Zasedel je 16. mesto. Njegova ekipa pa je bila peta.

Rok v značilnem letu

Slovenija je doslej imela štiri svetovne prvake: Francija Petka 1991, Roka Benkoviča 2005, Roberta Kranjca 2012 in Petra Prevca 2016. Šampioni na športno-zabavni prireditvi Stari orli v Sebenjah pri Trziču. (Foto: Jože Arko 10. 5. 2014)

Leto 2005 je bilo najbolj uspešno, saj je postal svetovni prvak in z ekipo osvojil bron. To leto je v Planici poletel do novega slovenskega rekorda 226 m, že eno leto je imel osebni rekord 215 metrov.

Rok Benkovič kljub uspehom ostaja skromen in dober fant. Išče pozitivne strani življenja. V intervjuju za *Polet* je dejal: »Matjaž Zupan je izjemen strokovnjak, ki zelo dobro čuti posebnosti posameznega tekmovalca. Primož Ulaga pa je direktor, ki odlično skrbi za nas. V vsem smo primerljivi z drugimi reprezentancami, imamo vrhunske možnosti za delo, vrhunsko opremo, vse, kar potrebujemo, nihče nima niti najmanjšega razloga, da bi se pritoževal. Seveda bi bilo lepo, če bi doma imeli urejen center za trening in bi manj potovali, a to ni več v Primoževih močeh.

Sem tip skakalca, ki med pripravami na skok ne potrebuje veliko miru ali posebej veliko prostora zase. Midva bi se lahko nekaj minut prej pogovarjala, a bi se jaz tudi med pogovorom po svoje osredotočil na skok.«

Osnovna predstavitev, začetki športne poti

Rok Benkovič je bil rojen 20. marca 1986 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Kamniku, gimnazijo pa v Šiški. O začetku športne poti pravi: »Smučarski skoki so mi bili vedno blizu in všeč. Redno sem spremljal takratne uspehe Primoža Peterke. Prav on ima zasluge, da sem začel skakati. Gledal sem njegove izjemne skoke po televiziji in navijal zanj. Hodili smo tudi na tekme v Planico. Ko so v Mengšu ustanovili smučarsko-skakalni klub, sem začel trenirati. Takrat sem imel 11 let. Nekateri so govorili, da sem prestar. Klubski trener Aleš Selak me je spodbujal, naj poskusim, pa

bomo videli. V nadaljnjih desetih letih pa sem skokom posvetil večino časa.« Pred skoki je Rok treniral tudi smučanje, gimnastiko in tenis, kar je prav gotovo dobra osnova tudi za skakalca. Ima idealno postavo za skakalca sodobnega časa. Zanimivo je tudi, da nikoli ni imel problemov s težo, kar je za nekatere skakalce kar velik problem.

Urška Tomec v članku v *Kamniškem občanu* zapiše mnenje Rokove mame Erike: »Rok je vztrajen v stvareh, ki ga zanimajo. Na prvem mestu so to skoki, ne zaostaja vožnja z motorjem. Zdi se, da se loti vsega, kar je povezanega s čelado. Privlači ga vse, kar je adrenalinsko in nenavadno. Je odkritosrčen in pove svoje mnenje. Ne zanemarja obveznosti in je zelo načrten. Je delaven, treninga in tekem praktično ni izpustil.« Oče Zvone opiše sinove lastnosti: »Je pošten, odkrit in odprt fant. Ni zahrbtnen, se vključuje v družbo in je prilagodljiv. Zna uveljaviti svoje vrednote in želje, je lepo vzgojen in ima rad naravo, ljudi in živali.« Tudi zaradi opisanih lastnosti je Rok postal svetovni prvak, kajti šampione odlikujejo pozitivne lastnosti in značaj.

Po končani športni poti je uspešno opravil maturo in se lotil študija. Postal je diplomirani inženir medijske produkcije. V svoji stroki dela kot samozaposlen. Ukvarja se z videom, fotografijo, grafiko.

Svetovno prvenstvo Oberstdorf 2005

Začetek sezone, v kateri je Rok postal svetovni prvak in smo dobili ekipni bron, ni bil za slovensko reprezentanco po rezultatih nič posebnega, celo nasprotno, bil je slab. »Januarja je bilo res vse turbulentno, vse je bilo veliko nasprotje od tega, kar sem pričakoval.

Vedel pa sem, da se mora odpreti. Nobene prave razlage nisem imel, zakaj mi ne gre, še posebno na tekmah. Poletni del priprav je bil dober, kondicijsko sem bil odlično pripravljen in tudi na treningih so mi občasno uspevali skoki, ki so bili blizu vrhunskim. Imel sem manjše težave s počepom in z Matjažem Zupanom sva naredila korekcijo, ki je bila morda odločilna. Nekako nama je le uspelo, da sva umirila moj počep. Lahko bi rekel, da je drobna sprememba naredila veliko, odločilno razliko,« je dejal Rok v intervjuju za *Polet* po osvojitvi naslova prvaka.

Tudi danes ne pozablja svojega klubskega trenerja Aleša Selaka, ki mu je vedno stal ob strani in mu je za to posebej hvaležen. Tudi v času pred svetovnim prvenstvom sta skupaj trenirala v Zakopanih in iskala ter tudi našla boljšo formo.

Na novoletni turneji je zmagal Ahonen pred Hollwathom, Morgensternom, Malyzsem in Jando. Ti tekmovalci so veljali tudi za favorite na svetovnem prvenstvu. Naši so na novoletni turneji v skupni razvrstitvi zasedli skromna mesta, še najboljši je bil Damjan na 23. mestu. Ker ni bilo rezultatov, je bilo že med novoletno turnejo kar nekaj zapletov glede vodenja skakalcev. Rok je v sezoni skakal spremenljivo, imel pa je uvrstitve tudi med deseterico, na zadnji tekmi pred svetovnim prvenstvom je bil na veliki skakalnici v Pragelatu 8., ekipno pa je bila Slovenija druga. Zanj in tudi za naše ostale skakalce je veljalo, da jim ustrezajo večje naprave. To nekako velja še danes. Verjetno so naši najboljši na letalnica prav zaradi Planice.

Na skakalnem stadionu v bavarskem Oberstdorfu se je zbralo blizu 25.000 gledalcev, ki zagotovo niso pričakovali zmage našega skakalca, ki je bil tedaj v točkovanju za svetovni pokal na 28. mestu. Drugi je bil Čeh Jakub Janda, tretji pa Finec Janne Ahonen. Rok je bil tedaj dijak Gimnazije Šiška in je veljal za trdno osebnost. Kljub slabšim rezultatom pa je bil trenerski dvojec Zupan in Janus znan po tem, da sta v ekipi vladali dobro vzdušje in razpoloženje. To je verjetno tudi botrovalo ekipnemu uspehu. Ekipa je bila mlada, sestavljena iz 19-letnikov Benkoviča in Bogataja, Damjan je imel 21, Peterka pa 26 let. Rok Benkovič se spominja:

»V spominu imam res lepo prvenstvo. Na prizorišče sem prišel v dobri formi. Ker sem vedel, da se lahko borim za najvišja mesta, mi je bilo še toliko lepše in lažje skakati. Že na treningih mi je šlo dobro. Na tekmi sem bil vodilni po prvi seriji in v mislih sem imel le to, da v finalu začrtani cilj izpeljem do konca. Uspelo mi je. Prvi, ki mi je skočil v objem, je bil Jernej Damjan. Tudi on je bil blizu medalji, zato smo bili potem na ekipni tekmi vsi še bolj veseli, da nam je uspelo priti do moštvenega bronca. Tudi tista tekma je bila čudovita. Ko medaljo osvojiš z reprezentančnimi kolegi, je to nekaj posebnega.«

V izjavi za Slovensko tiskovno agencijo je Rok dejal: »Težko je povedati, kako sem vesel. Zadnje dni sem skakal zelo dobro, da pa bi lahko postal svetovni prvak, si niti v sanjah nisem mislil. Pokazal sem dva fantastična skoka in hvala bogu, da mi je to po slabi sezoni uspelo na največji tekmi. Med serijama nisem bil nervozen, saj sem si zaupal in sem vedel, da lahko dobro opravim.«

Nemški mediji so na naslovnica ob Rokovi zmagi zapisali: »Rok koncert pod Senčno goro v Oberstdorfu«. Po tekmi so svetovnega prvaka v tiskovnem središču pod skakalnico novinarji z vsega sveta zasuli z vprašanji. Rok je odgovarjal v izbrani angleščini: »Sem in bom ostal Rok Benkovič, kakršen sem bil do pred nekaj urami. Razlika je samo ta, da sem medtem postal bogatejši za zlato kolajno.« Rok je prisluhnil tudi drugouvrščenemu J. Jandi, ki se je zelo veselil srebrnega odličja, skupaj s svojim trenerjem Vasjem Bajcem. Tudi do tedaj daleč najboljši posameznik sezone Jane Ahonen, ki je serijsko zmagoval na kar dvanajstih tekmah sezone in bil zmagovalec novoletne turneje, ni kazal razočaranja in je iskreno čestital našemu šampionu. Jaka Lucu je zapisal: »Jane Ahonen, prvi favorit prvenstva, je z nasmehom na obrazu, kar je zanj redko, Roka potrepil po čeladi. Na svetu ga tisti trenutek ni bilo človeka, ki bi lahko z več avtoritete in bolj po šampionsko čestital Benkoviču, kot je to storil Ahonen. Šampion nad šampioni je Roka vzel za svojega, za nekoga, ki je na dan, ko so mu bile zvezde naklonjene, vzel, kar mu je bilo namenjeno. Ne da bi za hip zatrepal in se morda ustrašil izjemne priložnosti in usodnosti trenutka.«

Novinar Oto Giacomelli je tedaj zapisal: »Svetovnih prvakov Slovenija ne slavi prav pogosto. To vedo tudi tuji novinarski kolegi, funkcionarji in trenerji iz konkurenčnih taborov. Čestitke vsem so kar deževale, najlepši občutek pa je bil, ker so bile iskrene in izražale odkrito občudovanje fenomenalnega dosežka našega šampiona.

Pota športnega uspeha pa so zapletena, čeprav se zdijo po uresničitvi sanjskih dosežkov preprosta. Koliko naključij se mora v tako zahtevni nepredvidljivi športni panogi ujeti v zmagovito zgodbo. Zanj je treba dolga leta garati, se učiti tudi na napakah, predvsem pa vanjo neomajno verjeti.«

Goran Janus je bil tedaj pomočnik trenerja Matjaža Zupana. Povedal je: »Tudi ko nam ni šlo po željah in nismo bili več deležni nedeljenega zaupanja, smo verjeli v naše fante in naše delo. Za takšen uspeh se mora v smučarskih skokih vse srečno ujeti. In tudi narava te ne sme izdati. Marsikdaj smo žalostni zapuščali arene skakalnic, drugi pa so se veselili. Danes sta Rok in Jernej osrečila nas.«

Rezultati, srednja skakalnica K-90: 1. Benkovič (Slo) 256,0 (101, 91), 2. Janda (Češ) 249,5 (96, 91,5), 3. Ahonen (Fin) 249,0 (97, 92), 4. Romoren (Nor) 248,0 (98,5, 89,5), 5. Spath (Nem) 247,5 (97, 92), skupaj 6. Damjan (Slo) 246,0 (99,5, 89,5), Lotitzl 246,0 (93, 94,5), Malysz 246,0 (94,5, 93), 32. Peterka 113,0 (89,5), 40. Bogataj 107,5 (88).

Ekipna tekma je bila zelo napeta do konca. Potekala je tudi v neugodnih snežnih razmerah. Po prvi seriji, v kateri je bila Slovenija četrta, je zaradi vse močnejšega sneženja grozila odpoved druge serije in s tem bi bilo konec sanj o medalji. Odločal je obračun med Ahonenom in Damjanom. Slovenec je imel nekaj prednosti, ki jo je kljub nekoliko slabšemu skoku od Finčevega obdržal za točko in pol. Veselje po novi kolajni

NA ČELU MOŠTVA ŠE K DRUGI KOLAJNI – Svetovni prvak na srednji skakalnici Rok Benkovič (na fotografiji drugi z desne) je skupaj z Jernejem Damjanom (prvi z desne) in Primožem Peterko (drugi z desne) ter Juretom Bogatajem v Oberstdorfu osvojil tudi prvo (bronasto) ekipno kolajno slovenskih skakalcev na svetovnih prvenstvih.

Rok Benkovič, senzacionalni šampion na srednji skakalnici na SP 2005 v Oberstdorfu

Kos mu ni bil ne Janda ne Ahonen

Ekipa Slovenije je v razburljivem boju s Finci zasedla tretje mesto. Zmagali so Avstrijci pred Nemci. (Vir: Delo 27. 12. 2005, Šport v letu 2005, foto: Matej Družnik)

je bilo nepopisno. »To ni res. Pred drugim skokom sem si rekel, da ne bom pokvaril uvrstitve, tako kot sem jo včeraj. Uspelo mi je in zdaj imam kolajno, kar je neverjetno,« je bil vesel Damjan, Benkovič pa je k temu dodal: »V dveh dneh dve kolajni. Neverjetno, tega si nisem mislil. Danes so bile razmere zelo težke, a smo jih premagali. Zdaj bomo malo več proslavljali.«

Rok se je na primeren način oddolžil tudi svojemu vzorniku Peterki, saj je z Damjanom prispeval največji delež k skupnemu uspehu, ki se ga je Primož še posebej veselil, saj mu v tistem obdobju ni šlo najbolje.

Rok se je izkazal tudi s 5. mestom na veliki skakalnici in bil v igri za kolajno tudi na njej, a je tekmo nazadnje končal na petem mestu, 4,2 točke za tretjim Jando. Zmagal je Ahonen pred Norvežanom Ljøkelsøym. Ekipno so bili Slovenci na veliki skakalnici četrti za Avstrijci, Finci in Norvežani.

Rezultati, ekipno, srednja skakalnica K-90: 1. Avstrija 970,5 (Loitzl, Widholz, Morgenstern, Hollwarth), 2. Nemčija 964,0 (Neumayer, Schmitt, Uhrmann, Spath), 3. Slovenija 929,5 (Peterka, Bogataj, Damjan, Benkovič), 4. Finska 928,0 (M. Hautamaki, J. Hautamaki, Jussilainen, Ahonen), 5. Rusija 899,5.

Po vrnitvi v domovino je vladala prava »skakalna« evforija. Rok se tistih dogodkov spominja: »Drži, pripravili so nam veliko sprejemov, ogromno ljudi nas je

prišlo pozdravit in nam čestitat. Veliko je bilo seveda medijske prisotnosti, vprašanj novinarjev in intervjujev kar ni bilo konca. Zadeve so bile obvezne in sem jih profesionalno izvedel, vendar lahko rečem, da sem vedno bolj užival v skakanju kot v drugih spremljevalnih zadevah.«

V medijih in časopisju je bila vrsta intervjujev, ocen in mnenj o izjemnosti Rokovega dosežka. Novinar Franci Božič je tedaj zapisal: »Na velikih zgodbah o uspehu, kakršna je bila Benkovičeva zmaga v bavarskem Oberstdorfu, temeljijo po novem tudi največje nacionalne identifikacije. Veličastna zmaga skromnega mladeniča v tekmi proti uveljavljeni svetovni eliti ponuja v deželi pod Alpami možnost za zmago tudi vsem dotlej malim, ubogim in razžaljenim.«

Svetovni prvak iz leta 1991 Franci Petek je bil tedaj na prizorišču tekme in je dejal: »V finalu smo povsem zaupali Roku, saj je bil v tako dobri formi, da bi tudi ob ne povsem popolnem skoku zmagal. Ko mu je uspelo, sem se od sreče tudi malo zjokal.«

Oberstdorf je tudi sicer srečen kraj slovenskih skakalcev, saj je tu v petek, 24. februarja 1961, Jože Šlibar postal svetovni rekorder s 141 metri, Primož Ulaga pa je postal svetovni podprvak v poletih leta 1988.

Po veliki zmagi so bili pozabljeni tudi problemi. Razmere pred tem najbolje opiše J. Okorn: »Uspeh je neverjeten, saj polovico reprezentance sestavljajo debutanti. Po turbulencah, ki jih je doživljala reprezentanca

Avtogrami nosilcev medalj 2005, ki jih je avtorju zapisa predal Jože Šlibar.

v tej zimi, sta kar dve kolajni potrditev dobrega strokovnega dela M. Zupana in sodelavcev. Kolajne niso poraz Ulage, ki je skušal z zamenjavo Zupana spremeniti potek dogodkov in je dosegel, da so se vsi še resneje lotili dela. Smučarski šefi (Valant, Bukovnik, Kunstelj, Kalan) so odločitev Ulage stornirali in se že tolčejo po prsih ter petelinijo, kako modro so ravnali in se bodo slikali na vseh mogočih sprejemih. Če sezona ne bi bila uspešna, bi krivdo zvalili na Zupana in Ulago ter se poskrili s pripombo, da so le amaterski športni delavci.«

Letalnica in »lovci na daljave«

Poleti na letalnica so disciplina za junake. Rok si je upal že pri sedemnajstih letih preizkusiti planiško velikanko, kar je še en dokaz njegove izjemnosti. Danes bi moral za nastop pridobiti soglasje staršev in trenerjev. Rok Benkovič je leta 2005, prav na svoj 19. rojstni dan, v Planici kar dvakrat poletel 226 metrov, kar je bil tedaj državni rekord. Na isti prireditvi so enkrat izenačili in trikrat presegle dotedanji svetovni rekord. Končno znamko je postavil Norvežan Bjorn E. Romoren, ki je poletel 239 metrov. Zadnji planiški rekord je veljal do leta 2011, ko je na prenovljeni velikanki v Vikersundu mejo rekorda premaknil Norvežan Johan R. Evensen, in sicer na 246,5 metra.

Rok opisuje pripravo in občutke na letalnici: »Priprava na nastop je enaka kot na drugih velikih skakalnicah, le koncentracija na polet je morda malce večja. So pa poleti res nekaj posebnega, ker na letalnica ne treniramo. Strah me ni bilo nikoli, je pa prisotno ogromno adrenalina, sploh v Planici. Dodatno še zaradi domačih navijačev. Seveda želiš, da bi se predstavil v najboljši luči, da bi poletel čim dlje. Občutke težko opišem, zagotovo pa so poleti najbolj zanimiva športna disciplina.«

Kdor spremlja skoke, ve, da letalci danes na odskočnem mostu dosegajo hitrosti okoli 100 km/h, ko pa pristajajo pri rekordnih znamkah, se hitrost povečuje do 20 %, kar pomeni, da skakalci pri najdaljših poletih pristajajo pri okoli 120 km/h. Sodobni skakalni dresi in škarjasta tehnika letenja so omogočili, da so danes poleti lahko bistveno daljši in varnejši. Na otvoritvi letalnice bratov Gorišek v Planici leta 1969 so bile na primer zaletne hitrosti tudi blizu 115 km/h, v izteku pa skoraj 140. Tudi krivulja leta je bila precej višja. V takih pogojih je tedaj v Planici Manfred Wolf dosegel svetovni rekord pri 165 metrih. Zanimivo je tudi, da je skakal brez športnih očal in kape. O čeladi ali kombinizonih, vetrni izravnavi in podobnem tedaj sploh ni bilo govora. Tudi čas letenja se je s šestih sekund na začetku tisočletja podaljšal na osem, kar skakalci doživljajo kot pravo večnost.

Bivši svetovni rekorder Peter Prevc je o rekordnem poletu 250 metrov lani v Vikersundu povedal: »Ko me je začelo dvigovati po doskočišču, sem si mislil – super. Takrat sem imel še čas za užitek ali dva. Opazoval sem črto, ki me je čakala kot zadnja, nadziral položaj telesa in smuči, pri 220 metrih pa sem se začel pripravljati na doskok. Na srečo veliko treniramo v Planici, kjer se pristaja z večje višine, tako da s tem nisem imel večjih težav.«

Skoki v Kamniku in Smučarsko-skakalni klub Mengeš

V Kamniku se je do konca osemdesetih let kar veliko skakalo na smučeh. Pri tedanjem Smučarskem klubu Kamnik je bila tudi sekcija za skoke, ki jo je v zadnjem obdobju vodil Milan Grzinčič. Na koncu Streliške ulice so bile štiri skakalnice. Na največji se je skakalo do 50 metrov. Zaradi milih zim in pomanjkanja sredstev za nakup snežnega topa so skoki v Kamniku zamrli. Izkazalo se je, da je pri nas kar veliko talentov, ki pa so svoje sposobnosti morali pokazati v drugih okoljih, kar pa seveda ni nič narobe. Poleg Roka Benkoviča se lahko ponašamo še z Matjažem Kladnikom in Matjažem Pungertarjem.

Matjaž Kladnik je pravočasno odšel v SSK Ilirija v Ljubljano in naredil uspešno reprezentančno kariero. Nastopal je na zimskih olimpijskih igrah v Lillehammerju na Norveškem in svetovnih prvenstvih v Falunu na Švedskem in Thunder Bayu v Kanadi. Bil je tudi udeleženec svetovnih prvenstev na letalnica v Kulmu in Planici ter član slovenske vrste na Novoletni turneji in drugih tekmovanjih. Ponaša se z lepimi uvrstitvami na svetovni ravni, tudi z rezultati med deseterico najboljših.

Kamniški OBČAN

Št. 5

44. leto

Kamnik, 10. marca 2005

Rok, svetovni prvak, ponosni smo nate!

Tako živahno, prešerno na Glavnem trgu v Kamniku kot je bilo v ponedeljek, 28. februarja, že dolgo, dolgo ni bilo. Več kot tisočgavi množici, ki se je kljub hladnemu zimskemu večeru zbrala in potrpežljivo čakala, je botroval tehten razlog: želeli so pozdraviti svojega rojaka, Kamničana Roka Benkoviča, ki je v soboto, 19. februarja, v Oberstdorfu postal svetovni prvak v skokih na srednji skakalnici, dan pozneje pa na ekipni tekmi skupaj s svojimi skakalnimi prijatelji Primožem Peterko, Jernejem Damjanom in Juratom Bogatajem osvojili tretje mesto in bronasto odličje.

Vesela skakalna karavana je imela ta dan vrsto obveznosti in sprejemov, zato je bila pot iz Ljubljane preko Mengša, kjer so Rokovi klubski tovariši iz Skakalnega kluba Mengeš pripravili topel sprejem, do Kamnika kar dolga. Ljubitelji športa in tudi drugi so

se začeli zbirati že kako uro pred sedmo zvečer, ko je bil na kamniškem Glavnem trgu napovedan sprejem svetovnega prvaka Roka Benkoviča. Potrpežljivo so čakali svojega junaka, a ko je stopil na oder in z njim tudi drugi slovenski orli, je v množici završalo in zgrnila se je pod oder. Vsak je imel željo priti čim bližje in stisniti Roku in drugim našim skakalcem roko. Po zraku so ves čas plapolali prav posebni navijaški šali z napisom BÉNKO svetovni prvak, tudi med pozdravnim govorom in čestitkami župana Toneta Smolnikarja, čestitke so deževale od vsepovsod, še posebej iz sosednjih občin in celo prijateljskega Trofaiacha, zaigrali so kamniški godbeniki, kot se za tak sprejem spodobi, Mengšani so zaropotali z ragljami velikankami...

Skratka, bilo je lepo, enkratno in upamo, da ne neponovljivo!
Odgovorna urednica SASA MEJAC

Rok Benkovič z mamo Eriko in županom Tonetom Smolnikarjem.
S sprejema v Kamniku, pogovor z Rokom in starši na 9. in 10. strani.

Roka in člane bronaste ekipe Slovenije je na Glavnem trgu v Kamniku pričakala dvatisočglava množica na čelu s takratnim županom Tonetom Smolnikarjem.

Matjaž Pungertar, ki je imel vzornika v Roku Benkoviču, je svojo skakalno pot začel leta 2000 v SSK Mengeš in je sedaj A reprezentant Slovenije. Dosega odlične rezultate v celinskem pokalu, izkazal se je tudi z nastopi na najvišji ravni. Pokazal je tudi sposobnosti letalca, saj ima osebni rekord 212 metrov. Matjaž je zmagal tudi na tekmi poletne velike nagrade FIS leta 2013 v Alma-Ati v Kazahstanu.

Skakalni centri v naši regiji so se v zadnjem obdobju »preselili« v Mengeš in Ihan ter seveda v Mostec v Ljubljani, pred tem se je organizirano skakalo še v Moravčah in Dolu pri Ljubljani.

Smučarsko-skakalni klub Mengeš se ponaša z nazivom Klub svetovnega in olimpijskega prvaka. Rok Benkovič je poskrbel za prvi del naziva, za drugi del pa Domžalčan Anže Lanišek, ki je leta 2012 postal olimpijski prvak mladih v Innsbrucku.

SSK Mengeš je bil ustanovljen 15. julija 1996 in ima svoj skakalni center v Zalokah. Do sedaj sta klub vodila dva predsednika, in sicer Brane Šuštar od ustanovitve do leta 2007, ko je naloge prevzel Matija Šarc iz Kamnika. Glavni trener v klubu je Aleš Selak, člani oziroma tekmovalci pa prihajajo iz občin Mengeš, Kamnik, Domžale, Komenda, Trzin ter tudi od drugod.

Trener Aleš je vedno verjel v svoje varovance, kar je zelo pomembno. Prepričan je bil tudi v Rokovo zmago na SP 2005.

Klub deluje z veliko podporo Občine Mengeš in njevega župana Franca Jeriča. Franc se je izkazal že v začetku delovanja kluba, ko še ni bil župan. Tedaj je upravljal lokalni Teater bar v Kulturnem domu Mengeš. V domači hiši ima lepo urejen fitness, ki ga je dal v uporabo skakalcem, da so prostore lahko uporabljali po lastni presoji. Danes si takih zgodb ne moremo predstavljati.

SSK Mengeš nastopa na različnih mednarodnih tekmovanjih, in sicer: COC, poletni Grand prix, svetovni pokal, Alpe-Adria. Pohvalno je predvsem to, da mladi dosegajo lepe uspehe. Tudi letos so bili zmagovalci alpsko-jadranskega pokala.

Izjave in mnenja o Roku Benkoviču

Aleš Selak, trener SSK Mengeš in Rokov trener: »Rok Benkovič je začel trenirati smučarske skoke dokaj pozno. Vedel je, da po številu treningov zaostaja za svojimi vrstniki. Prav zaradi tega pa je v njem tlela velika želja, da jih dohiti in prehit. Roka sem kot trener

Reprezentanca 2005: Primož Peterka, Rok Benkovič, Jernej Damjan, Jure Bogataj, zadaj Matjaž Zupan in Goran Januš, desno Robert Kranjec

doživljal drugače kot ostale: velika želja, zagnanost, vztrajnost – same pozitivne lastnosti. Imel je vse, kar šampioni potrebujejo: močan odziv, lahkotnost pri odskoku, nizko telesno težo in pravilno telesno sorazmerje. Bil je tudi prvi med svojimi sovrstniki v Sloveniji, pri katerem sem uvedel vsakodnevni trening. Uvedel sem tudi vložke akrobatike, stabilizacije, ravnotežja in psihologa, kar takrat ni bilo običajno. Vse to se je pokazalo za zelo dobro in sedaj to prakticirajo vse skakalne reprezentance.

Najino trdo garanje in odrekanje (kar pa ni bilo vedno lahko in enostavno zaradi rasti, pubertete, ljubezni itd.) je prineslo vrhunske dosežke. Roka jemljem bolj kot dobrega prijatelja, najina skupna pot je napletla to vez.«

Jože Šlibar, svetovni prvak v smučarskih poletih 1961: »Čeprav je Rok Benkovič prekmalu končal športno pot, je primer uspešne poti športnika. S skoki je začel razmeroma pozno, vendar je pod vodstvom klubskega trenerja Aleša Selaka zelo dobro in uspešno napredoval. Kmalu so ga opazili in Primož Ulaga, takratni direktor nordijskih disciplin, ga je vključil v reprezentanco, ki jo je treniral Matjaž Zupan. Že zelo mlad, pri 17 letih, je nastopil posamezno in v ekipi na svetovnem nordijskem prvenstvu v Val di Fiemme v Italiji. Seveda se je najbolj izkazal na SP v Oberstdorfu. Bil je zmagovalec, dobitnik zlate medalje ter prejemnik bronaste medalje na ekipni tekmi. Tudi letel je odlično, spominjam se ga iz Planice 2005, ko je postavil državni rekord pri 226 metrih. V najboljših letih za skoke, pri 21 letih, ga ni bilo več med skakalci. Škoda, odšel je

prehitro in tudi brez obrazložitve. Ni tudi osamljen primer, kar nekaj je slovenskih športnikov, ki se odločijo in končajo svojo športno kariero v mladih letih. Sprašujem se, kje so vzroki za to.«

Primož Ulaga, devet zmag v svetovnem pokalu, ekipno srebro ZOI Calgary 1988, svetovni podprvak v poletih, bivši direktor nordijskih reprezentanc in predsednik Smučarske zveze Slovenije: »Rok je bil pravi skakalni talent, kar je dokazal z osvojitvijo naslova svetovnega prvaka in mladinskega podprvaka. Dosegel je tudi druge uspehe, predvsem v sezoni 2004/05. Tedaj je bil pravi športni idol za mnoge nadobudne skakalce, navijače in predvsem dekleta. Največji problem so bila nihanja v dosežkih, katerih vzrok je bila predvsem taktika vodenja, s katero ni imel sreče. Z boljšim vodenjem bi gotovo dosegel več. Danes v naši reprezentanci znajo rešiti ta problem enakomernega vzpona, prej pa za to ni bilo ustrezne rešitve. Škoda. Najverjetneje je to pravi vzrok za njegov konec skakalne poti, kajti ob prenehanju je bil v najboljših letih za tekmovalja. Rok je bil sicer zelo delaven in ambiciozen športnik, nihanja so bila tista, ki so narekovala odločitve o koncu kariere. Seveda mu v prihodnje želim veliko uspehov na drugih področjih.«

Franc Jerič, župan občine Mengeš: »Rok Benkovič se je zapisal v zgodovino skakalnega športa. Kot svetovni prvak je bil najboljši promotor našega skakalnega kluba Mengeš in seveda tudi države Slovenije. Imel sem možnost spremljati njegov bliskoviti napredek, katerega tvorec je bil njegov trener Aleš Selak. Tako kot je odjeknila novica o njegovem naslovu svetovne-

ga prvaka, je bila za nas še bolj šokantna novica o napovedi končanja kariere. Sam sem nekajkrat govoril z Rokom o tej odločitvi, skušal sem ga prepričati, vendar je bil kljub tudi zanj težki odločitvi neomajen. Roka je tisti vzgonski veter ponesel na druga pota oziroma doživetja. Vem, da tudi sedaj uživa v tistem, kar počne oziroma za kar je bil prikrajšan kot mlad profesionalni športnik v svojih najstniških letih.«

Anton Tone Smolnikar, tedanji župan Občine Kamnik: »Postati svetovni prvak v športu ali kakorkoli doseči prvo mesto na svetu je zagotovo najprej priznanje za tistega, ki mu je to uspelo, dosežek pa je pomemben tudi za okolje, od koder prvak prihaja. Mladi smučarski skakalec Rok Benkovič je z naslovom svetovnega prvaka zagotovo najprej presenetil sebe, svoje najbližje, trenerje in prijatelje SSK Mengeš, njegovo zmagoto smo z navdušenjem pozdravili tudi Kamničani. Kot župan nisem dolgo razmišljal, kako se mu oddolžiti za tako izjemen dosežek. Takoj smo mu poslali čestitko, imenoval sem organizacijski odbor za pripravo sprejema v njegovem rodnem Kamniku. Kar nekaj časa je trajalo, da smo z vodstvom Smučarske zveze Slovenije uskladili termin za obisk Kamnika, za sprejem 'svetovnega Roka' in bronaste ekipe skakalcev, katere član je bil tudi Rok. Pozno popoldne, ko so že zasijale mestne luči, je več kot 2000-glava množica z nestrpnostjo pričakovala, kdaj se bodo med nami pojavili naši junaki. Glavni trg je bil premajhen za vse navdušence, glasni vzkliki in ovacije so tako rekoč zatresle hiše v starih mestnih ulicah, še posebej, ko se je kot prvi pojavil Rok. Vsak mu je hotel stisniti roko, ga objeti. Slika bučnih sprejemov, ki smo jih vajeni v zadnjih letih v številnih slovenskih krajih, kjer pozdravljamo naše uspešne športnike.

Rok Benkovič je s svojimi dosežki in uspehi pomembno prispeval k prepoznavnosti svojega Kamnika, čeprav je bil član skakalnega kluba Mengeš. V Kamniku je skakalni klub 'zaspal' že pred osamosvojitvijo Slovenije, skakalnica v Streliški ulici so le še žalosten spomin, saj je bilo tamkajšnje zemljišče v postopku denacionalizacije vrnjeno nekdanjim lastnikom. Tudi zaradi Rokovega kluba v sosednji občini smo imeli zaradi pravilnika o financiranju športa kar precej težav, da smo iz proračuna Občine Kamnik njegovemu klubu namenili kakšnega 'tisočaka'.

Naj ob njegovem prispevku k promociji in prepoznavnosti Kamnika omenim zanimivost, da sem svoje novinarske kolege s TV Slovenija kar nekaj časa 'učil', da so v komentarjih začeli omenjati, da je Rok Benkovič iz Kamnika in da je član kluba iz Mengša.

Naj se mu tudi tokrat zahvalim za ta njegova dejanja. Občina Kamnik mu je podelila občinsko priznanje tako kot, žal, pokojnemu Tomažu Humarju. Tudi njegov sprejem na Glavnem trgu je bil podoben Rokovemu, poln čustvenega naboja, navdušenja in zahval za velike športne uspehe.«

Andrej Lanišek, biatlonec, udeleženec zimskih OL v Sarajevu 1984: »Rok je talent, ki je v zelo kratkem času dosegel izjemne uspehe. Postati svetovni prvak pa ni mogoče samo s talentom, potrebno je tudi veliko treningov in volje. Oboje in še drugo je Rok združil. Vsekakor pa je prekmalu zaključil športno pot. Škoda, še bi dosegal odlične rezultate. V preteklosti smo imeli

v Kamniku vrsto klubov v zimskem športu, danes praktično ni nobenega več. Nekako bi morali zimske športe kljub neugodnim naravnim razmeram oživeti, kajti v našem okolju imamo še veliko športnih talentov.«

Milan Grzinčič, bivši skakalec in športni delavec v Kamniku: »Rok Benkovič je imel izjemen talent, ki ga je dobil po očetu in stricu, ki sta se ravno tako ukvarjala z ekstremnimi športi. Rok je začel takoj zmagovati v vseh kategorijah. Po osmih letih dela je prišel do svetovnega prvaka, kar je fenomen. Škoda, da ni nadaljeval športne poti, navijači smo bili tedaj razočarani, do danes ne vemo vzroka. Njegovi uspehi so botrovali tudi uspehom drugih, tudi Kamničana Matjaža Pungertarja.«

Jože Arko, avtor zapisa: »Svetovni prvaki imajo nekaj, česar drugi nimamo. Talent je bil Roku položen v zibelko in ta talent je s pomočjo družine tudi razvil. V mladosti ga je pritegnil idol Peterka in v klubu SSK Mengeš je s trenerjem in ostalimi lahko začel uresničevati svoje sanje. Ena njegovih prvih izjav po osvojitvi 'skakalne krone' je bila: 'Hvala mami, ker me je vozila na treninge.' Ja, za uspeh so potrebna tudi dejanja in odrekanja družine.

Menim, da je k uspehu pomembno vplival tudi Rokov značaj: poštenost, odgovornost, načrtnost, delavnost, odločnost, osredotočenost, psihološka trdnost, odkritosrčnost, odprtost, prilagodljivost in tudi ljubezen do narave, ljudi in živali.

Večina govori o presenečenju, vendar lahko rečemo, da je bil tedaj enostavno najboljši, kar je dokazal s skakanjem na vseh tekmah in treningih.

Seveda pa je v smučarskih skokih tudi druga plat, ko trdo treniraš, pa nekako ne gre. To so izkusili mnogi šampioni, med njimi P. Peterka, M. Schmitt, G. Schlierenzauer, K. Stoch in drugi. Tudi o tem je govoril Rok. Ne veš vzroka, zakaj ti ne gre, ali pa se zbudiš neko jutro in skočiš zelo dolg skok.

Rok se je zapisal v zgodovino smučarskih skokov, Slovenije, Mengša, Kamnika in se odločil za konec kariere. Pri tem je še danes spoštljiv do vseh, ki so bili ob njem na športni poti. Ne postavlja v ospredje vzroka svojega prezgodnjega zaključka športne poti. Tudi s tem je pokazal, da je dober človek.

In najpomembnejše: z izjemnim dosežkom je očetu in svojim najbližjim nekoliko olajšal bolečino zaradi krute usode.«

Zaključek športne poti

Mnogi smo se spraševali, nekateri se še danes, kaj je botrovalo odločitvi Roka o zaključku športne poti. To je zaznati tudi v izjavah in mnenjih o njem v tem zapisu. Vsi smo bili žalostni ob tej odločitvi, a vendar smo jo upoštevali in spoštovali. Po nič kaj uspešni sezoni 2006/07 se je Rok pri komaj 21 letih odločil, da konča športno pot. Kot je navedel v intervjuju za *Ekipo 24.si*, te odločitve ni nikoli obžaloval, tudi danes ne.

»Še vedno mislim, da sem storil prav in mi za nič ni žal. Ni šlo za nobene zamere do kogarkoli, odločil sem se povsem sam. Če bi zdaj razmišljal za takrat, bi se morda odločil tudi drugače. Na svojo skakalno kariero imam še vedno zelo lepe spomine. S kolegi iz re-

Športna junaka Kamnika Tomaž Humar in Rok Benkovič ter trener Matjaž Zupan na srečanju v Snoviku 6. 5. 2004

prezentance še ohranjam vsaj občasne stike. Če sem doma, skoke še vedno z zanimanjem gledam po TV, drugače pa pregledam rezultate.«

V intervjuju z Mojco Finc za Nedelo je Rok na vprašanje, ali je človek hitrih odločitev, odgovoril: »Morda je delovalo, da sem se odločil na hitro, pa vendar ni bilo tako. O tem sem razmišljal že med sezono. Motivacija ni bila več prava, zanimala so me še druge stvari. Moral sem potegniti črto, saj nisem bil pripravljen ves svoj čas usmeriti v skoke. Ne odločam se na hitro. Res pa je, da, ko se odločim, od tega ne odstopam.«

Sedanost in prihodnost

Rok še vedno sledi smučarskim skokom: »Če le imam čas in nisem v naravi, z veseljem pogledam tekme in tako podoživim svoje skakalne dni. Navdušen sem nad uspehi svojih nekdanjih kolegov in res sem vesel, da jim gre tako dobro.«

Pravi tudi: »Uživam v stvareh, za katere prej nisem imel časa. Rad potujem in se še vedno veliko ukvarjam s športom, najraje plezam. Sem človek, ki živi zdaj. Ne razmišljam predaleč v prihodnost.«

Iz raznih zapisov o Roku Benkoviču je razbrati, da so njegove nove dejavnosti: medijska produkcija, alpinizem, fotografija in potovanja. Med vsemi področji, ki se jim popolnoma posveča, na prvo mesto postavlja alpinizem. »Ta je postal moj način življenja, kakor so bili prej skoki. Kamorkoli grem, je vse povezano večinoma s plezanjem. Tudi potovanja izbiram glede na vrhove.«

Srečno v prihodnost, dragi svetovni prvak!

Literatura

Jože ARKO, 2015: *Srečanja športnikov Slovenije v občini Kamnik in Termah Snovik*. Kamnik: Studio Dataprint Kamnik.

Tone FORNEZZI, Karmen PUST, 2015: *Janez Gorišek, oče belih letalnic*. Ljubljana: Presstim.

Oto GIACOMELLI, Aleš GUČEK idr., 2013: *Na krilih smučarskih letalcev*. Ljubljana: Schwarz print.

Časopisni članki po časovnem zaporedju

Oto GIACOMELLI: Zlata oda radosti Rokove mladosti. *Delo* 21. 2. 2005.

Oto GIACOMELLI: Šampion, usoda in geni. *Delo* 21. 2. 2005.

Oto GIACOMELLI: Izgubljena, a spet dobljena je še slajša. *Delo* 21. 2. 2005.

Mitja LOMOVŠEK: Trenerju stava, Roku zlata kolajna. *Slovenske novice*, 21. 2. 2005.

Jože OKORN: Šefi se bodo petelinili. *Dnevnik* 21. 2. 2005.

Jože OKORN: Benkovič skakalni kralj. *Dnevnik* 21. 2. 2005.

Jaka LUCU: Želel sem si, da bi imeli vsi enake razmere. *Delo (Polet)* 24. 2. 2005.

Oto GIACOMELLI: Velika četverica in trenerski dvojec. *Delo (Sobotna priloga)* 26. 2. 2005.

Franci BOŽIČ: Kdo je podkupil veter. *Delo (Polet)* 24. 2. 2005.

Urška TOMEČ: Rok Benkovič, svetovni prvak, je Kamničan. *Kamniški občan* 10. 3. 2005.

Mojca FINC: Benkovič, boem, zasvojen z alpinizmom in popotovanji. *Nedelo* 24. 3. 2013.

Jože ARKO: Vpisan v zgodovino, intervju z Rokom Benkovičem. *Kamniški občan* 13. 2. 2015.

Miha HOČEVAR: Prevc spet na prizorišče svetovnega rekorda. *Delo Rekord* 28. 1. 2016.

Spletne strani

Wikipedija

Ekipa 24.si z dne 19. 2. 2015

Ustni viri in zapisi

Rok Benkovič, Milan Grzinčič, Franc Jerič, Andrej Lanišek, Aleš Selak, Anton Tone Smolnikar, Jože Šlibar, Primož Ulaga

Marko Kumer¹
Poreber 1a, Kamnik
marko.kumer@guest.arnes.si

Tone Knaflič 1893–1957

Zgodba poštenega kapitalista

Prispevek predstavlja morda ključno in najbolj prepoznavno osebnost kamniškega gospodarstva – priljubljenega kamniškega industrialca, lastnika kamniške usnjarne Toneta Knafliča. V Kamniku je leta 1924 postavil na noge usnjarno, ki se je nato razvila v uspešen industrijski obrat. S svojim načinom vodenja poslov in odnosov med delavci je postal priljubljen zgled uspešnega in obenem socialno čutečega kapitalista – njegovega ugleda niso omajali niti nečedni poskusi povojnih socialističnih oblastnikov, ki so mu usnjarno odvzeli in ga nato tudi prisilno upokojili.

Prispevek s fotografskim gradivom, nekaterimi ohranjenimi dokumenti in pričevanji predstavlja njegovo pot od začetkov, preko uspešnega vzpona do povojne nacionalizacije in posledično – Knafličeve resignacije.

Ključne besede: Tone Knaflič, usnjarstvo, nacionalizacija, kamniška industrija, UTOK

This article presents one of the most recognized personality of Kamnik economy – Tone Knaflič, a very popular industrialist, the owner of Kamnik's leather factory. In Kamnik he set up a leather factory in 1924 which later developed into successful industrial plant. With his style of running a business and relations with workers he became a favourite example of successful and at the same time a social-minded capitalist. His reputation was not shaken by unfair attempts of postwar socialist owners who dispossessed his factory and made him to pension off.

In this article photographs material, some preserved documents and testimonies present us his way from the beginnings, over his successful gradient untill the postwar nationalization and consecutive Knaflič's resignation.

Key words: Tone Knaflič, leather trade, nationalization, Kamnik's industry, UTOK

S prispevkom o Tonetu Knafliču, pomembnem usnjarskem industrialcu, spretnem podjetniku in človeku z izrazitim socialnim čutom bi rad slovenski javnosti predstavil njegovo zgodbo, ki se razpira od zgodnjega trdega dela do uspešne podjetniške kariere in nato tragične usode, ki mu jo je namenila socialistična oblast povojne Jugoslavije. Njegovo ime med Kamničani še dandanes simbolizira pokončnega in neupogljivega človeka, ki je uspešno podjetništvo nadgradil z izrazitim smislom za človeškost.

Zgodnja leta

Prvi poznan prednik družine Knaflič je bil Janez Knaffelz iz Mojstrane, podatek o njem datira v leto 1677. Okoli leta 1860 pa je iz kraja Breznica na Go-

Tone Knaflič

renjskem v Šmartno pri Litiji prišel usnjar Anton Knaflič z ženo Jero in petletnim sinom Francetom. Anton Knaflič st. je bil rojen v Mojstrani v rodbini z dolgo usnjarsko tradicijo. Iz matičnih knjig Dovje - Mojstrana je razvidno, da so se Knafliči z usnjarstvom ukvarjali že v 18. stoletju. Anton Knaflič je svojo usnjarsko obrt v Šmartnem prepustil svojemu sinu Francu – očetu Toneta Knafliča.

Francetu Knafliču se je 21. aprila leta 1893 rodil sin Tone. Pri petnajstih letih je začel z delom kot vajenec v očetovi usnjarni v Šmartnem. 1. julija leta 1911 je napredoval v usnjarjevega pomočnika. Po dveh letih – 5. avgusta leta 1913 – je šel na specializacijo v nemško Porenje. Po letu dni se je vrnil in 3. avgusta leta 1914 postal tehnični obratovodja v družinski tovarni, kjer je ostal celotno obdobje prve svetovne vojne. Od 1. septembra leta 1918 je študiral na usnjarski šoli na Dunaju. Dodatnih znanj si je pridobil tudi med praktičnim usposabljanjem v tovarni usnja Phil. Knoch v Celovcu. Konec leta 1922 se je očetovo zdravstveno stanje poslabšalo in Tone Knaflič je skoraj dve leti vodil usnjarno v Šmartnem. France Knaflič je tovarno v Šmartnem prepustil najmlajšemu sinu Pavlu, Tone pa se je želel osamosvojiti in se je konec leta 1924 odpravil v Kamnik.

Knafličeva usnjarna v Kamniku

V Kamniku je že od sredine 19. stoletja delovala Terpinčeva usnjarna. Tone Knaflič je od lastnice, vdove Marije Kregar, kupil to preprosto usnjarsko obrtno de-

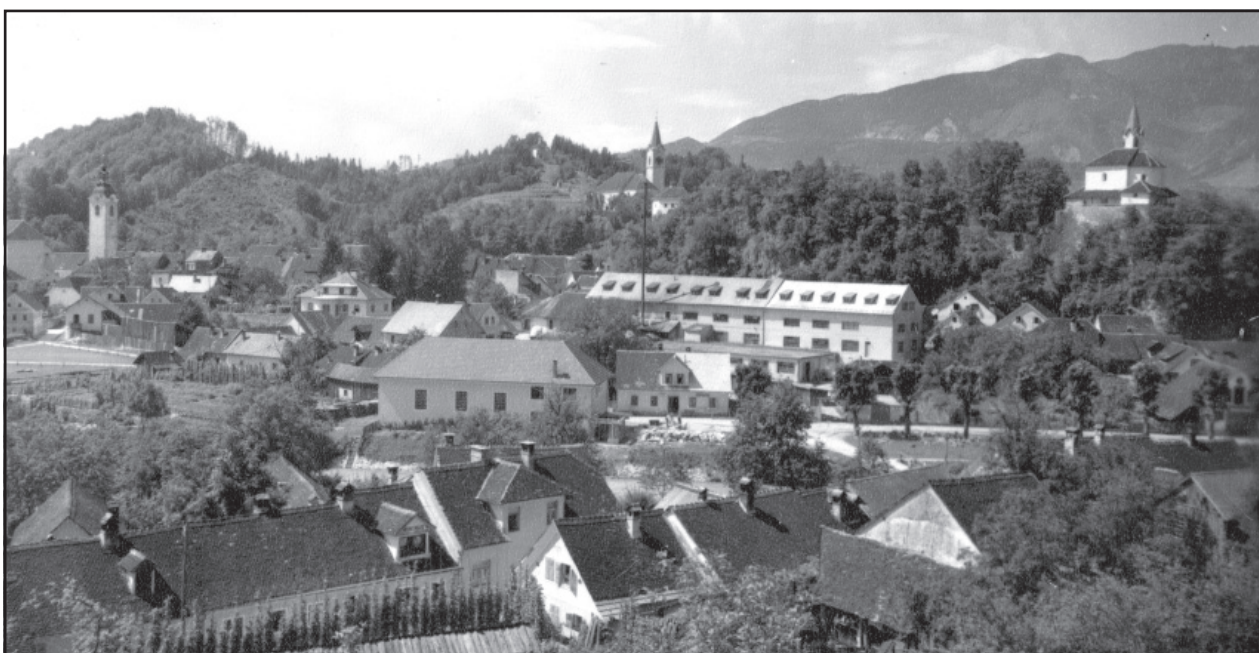
¹ Muzejski dokumentalist in glasbeni redaktor, Medobčinski muzej Kamnik.

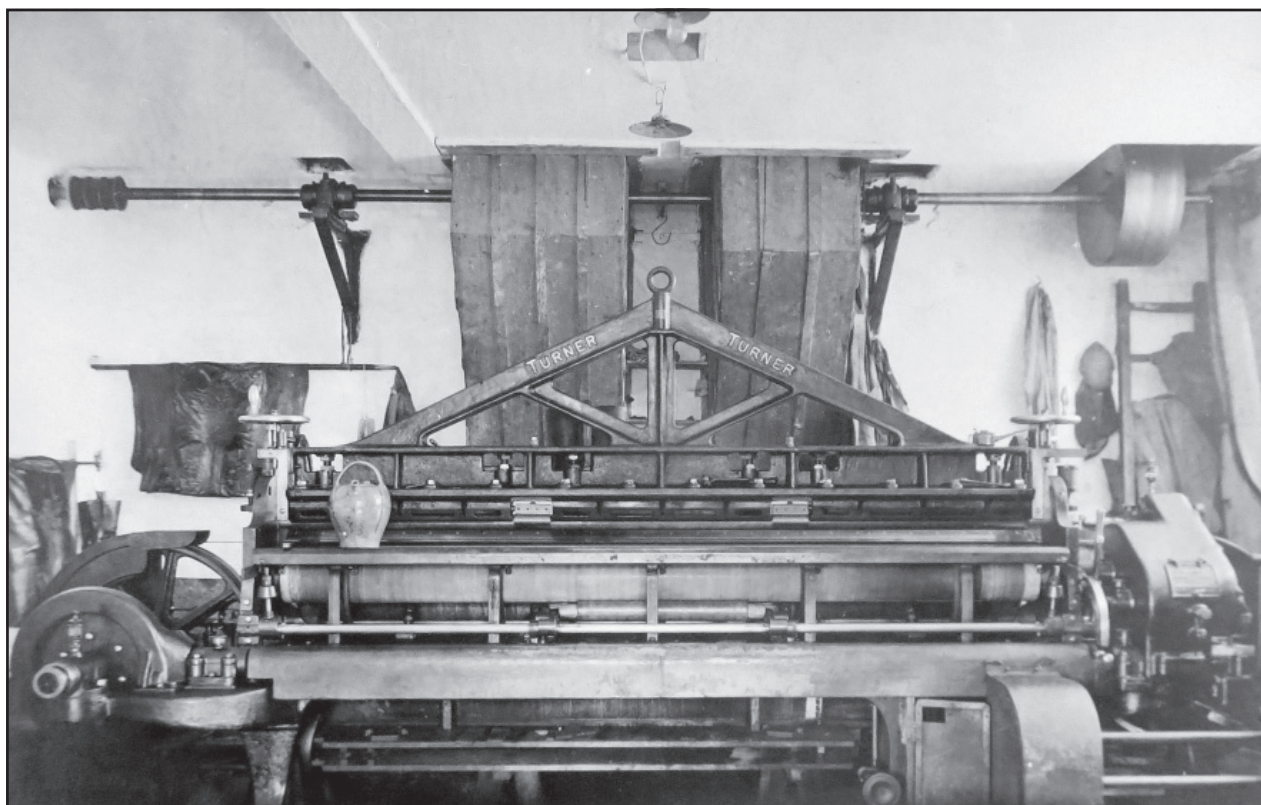
Bratje in sestre Knaflič: Lojzka, Pavel, Ivanka, Tone, France in Anica, ok. leta 1900 (Arhiv Sonje Knaflič)

Tone Knaflič, lastnik tovarne usnja v Kamniku (spredaj levo), ob njem soproga Francka, nasproti njeja stoji obratovodja Franc Kumer. Fotografija je nastala leta 1940. (Fototeka Medobčinskega muzeja Kamnik)

Rast Knafličeve tovarne, 1930–1940 (Posnetki Ateljeja Aparnik Kamnik, fototeka Medobčinskega muzeja Kamnik)

Stroj za cepljenje usnja v pritličju apnene delavnice Knafličeve tovarne (Arhiv Sonje Knaflič)

lavnico in jo v naslednjih letih s pridnostjo in prizadevnostjo spremenil v ugleden tovarniški obrat. Takratna usnjarna še ni imela vseh delavnic strnjenih, lužilnica in strojilnica sta bili na zemljišču bodoče tovarne, izdelovalnica in domovanje lastnikov pa sta bila na Šutni 31. Knaflič je sprva dobil le en lužilni in en strojljni sod, nekaj lužilnih in strojljnih jam ter dva usnjarska stroja. Celoten pogon z vodnim kolesom je bil na Mlinščici. Na desnem bregu Mlinščice je bil mlin, ki so ga pozneje spremenili v drobilnico čresla. V naslednjih letih je dokupil kar nekaj sosednjih zemljišč. Tako je v letu 1930 na podlagi menjalne pogodbe pridobil vrt poleg usnjarne in kolnico, last Janeza in Marije Repanšek. Še isto leto je kupil tudi hišo številka 86, last Franca Peterlina. Leta 1936 je od Mestne občine Kamnik odkupil mestno klavnico, ki je stala poleg Repanškovega skednja nasproti Cuzakove hiše. Knaflič je usnjarno leta 1931 temeljito prenovil – nabavil je nove usnjarske stroje in nadomestil vodni pogon z lokomobilom, to je pogonsko napravo, sestavljeno iz parnega kotla in parnega batnega stroja. Leta 1933 je prizidal srednji del tovarne, leta 1937 je še podaljšal poslopje – zgradil novo tovarniško krilo, na dvorišču pa lužilne jame. Odkupil je tudi Juterškovo in Gerkmanovo hišo, ki sta napravili prostor novim garažam, v odkupljeni hiši Marije Flere pa je bilo skladišče. Razširil je tudi most čez Mlinščico, ker je bil preozek za tovarne avtomobile. Na vrtu ob stezi je zgradil namakalne jame, ki jih je od steze ločila lesena stena na visokem betonskem podstavku. Leta 1939 je Tone Knaflič od Marije Žargi kupil vrt in zaprto garažo ob cesti. Poleg tovarniških poslopj, apnenih jam, čreslarne, topilnice maščob, transformatorske postaje, skladišča za požarno orodje, vratarjeve lože, jezovne naprave mostov in skladalne rampe je

Tone Knaflič postavil tudi zdravniško ambulanto. Soba za zdravnika in čakalnica sta bili lepo opremljeni, ogrevani in tlakovani z ladijskim podom. Tone Knaflič ni postavil samo proizvodnih obratov, ampak tudi mehanično in mizarsko delavnico. Sode za predelavo usnja so izdelovali doma. Tudi usnjene predpasnike – t. i. »šurce«, jermene in usnjene škornje je izdeloval tovarniški čevljar.

Že leta 1926 se je Tone Knaflič poročil s Francko Tomšič z Vrhnike ter z njo v ubrani skupnosti živel do svoje smrti. Njena dota in nakup prej omenjenih zemljišč sta mu omogočila gradnjo novih modernih tovarniških stavb. Tako je novo dvonadstropno tovarniško poslopje gradil sukcesivno po načrtu, po etapah v času od leta 1928 do leta 1943. Pri gradnji je upošteval, da bo proizvodnja lahko optimalno obratovala, da bodo vse naprave maksimalno izkoriščene, stroški predelave usnja pa se bodo funkcionalno zmanjševali, kvaliteta izdelkov pa se bo kljub temu obdržala.

Tone Knaflič je začel leta 1924 kot mlad usnjar s petimi delavci. S pridnostjo, znanjem in izkušnostjo mu je po nekaj letih uspelo, da je obrtna delavnica prerasla v tovarniški obrat. V začetku je predeloval predvsem goveje kože. Po letu 1927 se je gospodarsko stanje zaradi velike svetovne gospodarske krize drastično poslabšalo. Kupna moč je padala. Goveje kože, iz katerih so izdelovali čevlje, niso šle v prodajo. Knaflič je veliko potoval, preučeval in dobro poznal trg usnja in njegove zahteve. Na Češkem je uspešno zrasla ugledna tovarna čevljev Bata, ki je potrebovala predvsem svinjsko usnje. Tudi Tone Knaflič je seveda zaznal, da se bo v bližnji prihodnosti najbolje prodajalo svinjsko usnje. Pri nas so ga predelovali v tovarni Pirih na Ptuj, a tovarna ni imela naslednika. Knafliču

Oglas iz časopisa *Kamničan*, 1930 (Fototeka Medobčinskega muzeja Kamnik)

Žig z blagovno znamko KTK, trideseta leta 20. stol. (Foto: Marko Kumer)

je za svojo firmo uspelo pridobiti Pirihovega mojstra Pečana. Z njegovim znanjem so tudi v Kamniku začeli predelovati svinjske kože. Tone Knaflič je imel veliko strokovnega znanja, zelo dobro je poznal strukturo kože in mu je tako uspelo svoje izdelke izpopolniti na tako visoko kvaliteto, da je vzbudil veliko pozornosti inozemskih trgov. Prednost svinjskega usnja je v tem, da se pretežno predeluje v galanterijo. Izdelovanje svinjskega usnja je bilo zelo donosen posel in Knaflič je hitro dobil konkurenta usnjarja Kalina. Domače surovine, iz katere se je izdelovalo najkvalitetnejše svinjsko usnje, ni bilo dovolj. Boj za surove kože je bil hud. V zimskem času – v sezoni klanja prašičev – je zvesti Knafličev šofer Nande vozil svojega šefa že od zgodnjega jutra, še v trdi temi in v mrzlem avtu po vsej Sloveniji od klavnice do klavnice. Nakupovala sta surove kože in jih takoj naložila na tovornjak, ki je vozil za njima. Tak sezonski nakup kož je bil za njega dokaj hud finančni problem, saj jih je moral takoj plačati. Bil je prisiljen jemati kredite pri hranilnicah po dokaj visokih obrestnih merah. Na pomoč so mu priskočili sorodniki – sestra Anica iz Litije, zlasti pa ženina mama z Vrhnike, ki je Toneta zelo cenila in se z njim zelo dobro razumela. V tem času pri hiši ni bilo denarja in žena Francka je le s težavo našla denar za mesarja, kadar so bili na kosilu poslovni partnerji.

V Kamniku so v tridesetih letih minulega stoletja občasno organizirali t. i. obrtne razstave, na katerih pa so se s svojimi dosežki predstavili tudi industrijski obrati. Takole je 15. avgusta leta 1935 poročal časnik Slovenec: »Usnjarstvo sta zastopali tvrdki Ivan Polak in Tone Knaflič. Knafličeva tovarna si je s svojimi specialnimi izdelki podplatom na jamski stroj pridobila velik sloves doma in v inozemstvu, kamor izvažajo večino svojih izdelkov, v zadnjem času predvsem v Anglijo. Tovarna je ena naših največjih, saj zaposluje nad 80 izključno domačih delavcev.«

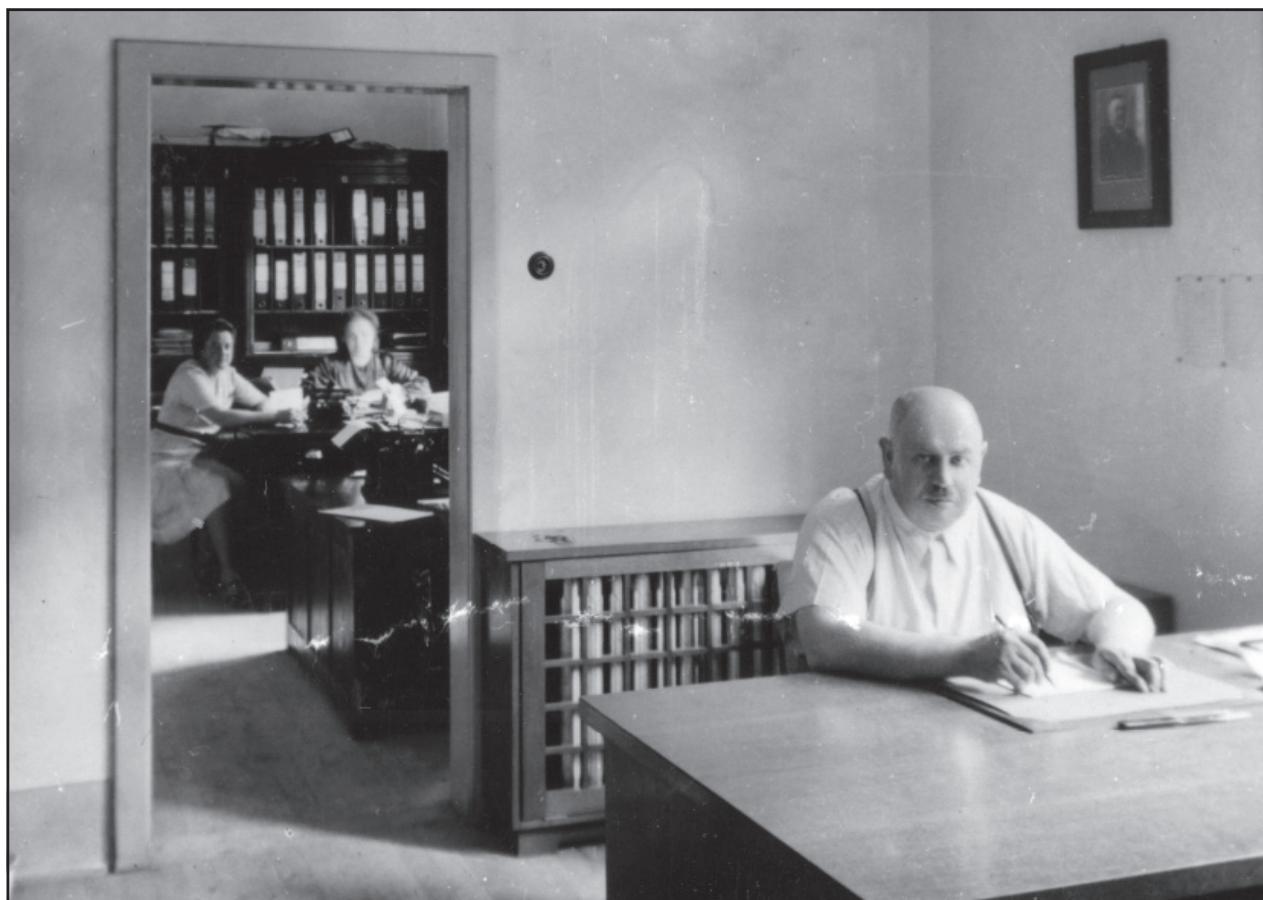
Tone Knaflič je v bližini Mestne klavnice Ljubljana na Poljanski cesti zgradil skladišče za surove kože, leta 1939 pa je z ženo Francko ustanovil družbo z imenom Knaflič Tone in drug, družba z o. z. s sedežem v Ljubljani na Poljanski cesti št. 71. Podjetje je nakupovalo in prodajalo usnje in usnjene izdelke, surove kože vseh vrst, loj, strojila in čevljarske potrebščine.

Brez posredovanja mu je uspelo vzpostaviti trgovske zveze z Ameriko (predvsem z razvitim židovskim mogulcem Rothschildom), s Francijo, Švico, z Nemčijo, Anglijo, s Švedsko, z Madžarsko, Avstrijo, Norveško in s Portugalsko, posredno pa tudi z baltskimi državami in Italijo. Kar 90 odstotkov proizvodnje je izvozil, kar je nanosilo 18 do 20.000.000 dinarjev letno. Za primerjavo omenimo, da je bila v tem obdobju cena povprečne 4-stanovanjske hiše približno 450.000 din.

Zmogljivost tovarne je mesečno omogočila predelavo 30.000 kg svežih svinjskih kož, kar je pomenilo 4.400 do 4.700 kosov. Velik vzpon v relativno kratkem času je bil rezultat njegovih strokovnih, organizacijskih in vizionarskih sposobnosti, s katerimi je sčasoma omogočil dobro zaposlitev stodvajsetim delavcem. Njegova blagovna znamka KTK, s cerkvico Malega gradu, vtisnjena v svinjske kože, je bila garancija za visoko kvaliteto usnja.

Na vrhuncu proizvodnje se je Knaflič zavedal, da tovarne na obstoječi lokaciji ne bo mogel več širiti, saj je taka dejavnost neprimerna za center turističnega mesta. Tako je začel intenzivno iskati nadomestno zemljišče in začel pogovore o selitvi tovarne v bližino Domžal.

Tone Knaflič v svoji pisarni, okrog leta 1940 (Fototeka Medobčinskega muzeja Kamnik)

Vsakdanji tovarniški utrip ali zgodba o rdečem kapitalistu

Vsakega novodošlega kandidata za delovno mesto v usnjarni je Knaflič preveril osebno. V otip mu je, recimo, dal različne vrste kož, ki jih je potencialni kvalificirani delavec moral oceniti glede na kakovost. Vsakega novinca je tudi popeljal skozi celotno tovarniško proizvodnjo in ga seznanil z vsemi fazami predelave kož. Omenimo, da je šlo predvsem na začetku za visoko stopnjo medsebojnega zaupanja, saj so veljali ustni dogovori. Delavske knjižice so bile uvedene šele leta 1930. Do tega leta je bil Knaflič kot lastnik tovarne tudi šef in obratovodja. Šele z razširitvijo proizvodnje je uvedel tudi delovno mesto obratovodje. Še okrog leta 1928, ko je bilo v tovarni zaposlenih le 11 delavcev, so na plačilni dan raportirali število rednih ur in nadur. Knaflič ni postavil norme, saj je vsak delavec sam vedel, koliko in kaj mora narediti v delovnem dnevu. Če je kdo nenamerno poškodoval kožo, stroj ali orodje, je škodo poravnal Knaflič sam. Od plače so odtrgali določeni del za socialno zavarovanje, večji del tega je plačeval lastnik. Pokojninskega zavarovanja v tem obdobju še niso poznali. V primeru nesreče so v tovarno poklicali zdravnika, ki je poškodovanemu delavcu odmeril bolniški dopust. Tudi v primeru bolezni so dobili tridnevni plačani bolniški dopust.

Delavcem – predvsem izučnim usnjarjem iz bolj oddaljenih krajev – je Knaflič vsaj za prva dva meseca brezplačno nudil stanovanje v t. i. »puršelicmirih«, to sta bili v sobi predelana prostora nad mlinom za mle-

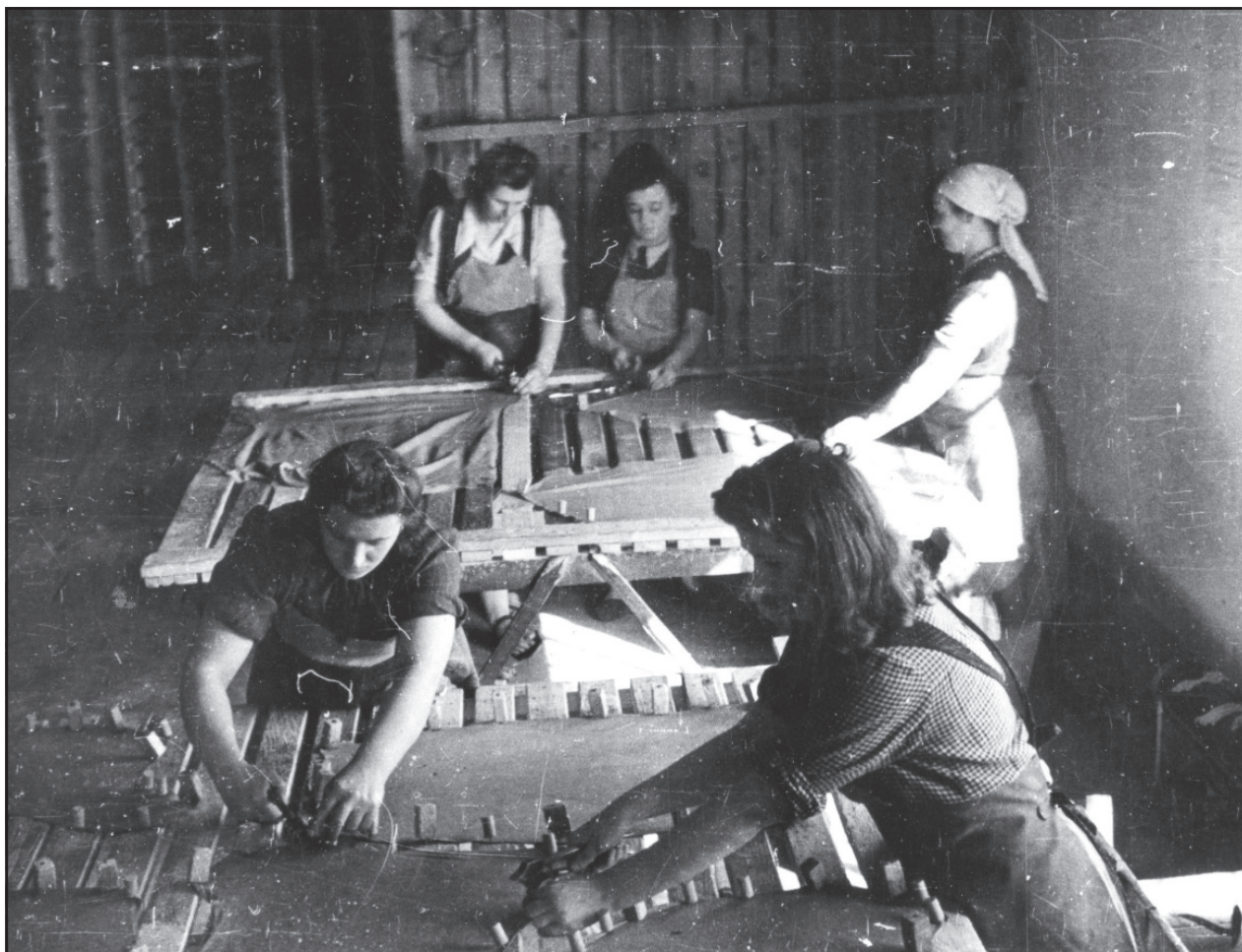
tje čreslovine. Bili sta skromno opremljeni, pospravljale in prale so jim Knafličeve služkinje, za hrano pa so morali poskrbeti sami.

Tone Knaflič je bil med delavci priznan kot izredno socialen človek, ki je rad pomagal. Dajal je posojila za gradnjo hiš, podarjal les iz lastnega gozda in posojal vozove za prevoz materiala. Zaradi gradnje novih stavb so morali podreti nekaj starih hiš. Še vedno uporaben material je razdajal delavcem. Pred božičem je delavcem posojila odpisal – delno ali v celoti. Višina odpisa posojila je bila odvisna od pridnosti oziroma prizadevnosti vsakega posameznega delavca, upošteval je tudi njihove občasne hude stiske. Revnejšim zaposlenim je razdajal svoja stara in še uporabna oblačila.

Tone in Francka Knaflič sta otrokom svoje »velike delavske družine« vezala birmo. Poklicala sta krojača, šiviljo in čevljarja, ki so birmancem vzeli mere, sešili obleke in čevlje. Včasih se je prikradel k jemanju mere za obleko celo kak nebirmanec, pa je Knaflič dobrovoljno izjavil: »Pa še temu vzemi mero!« Po opravljenem cerkvenem obredu sta birmance in njihove starše dobro pogostila.

Tone Knaflič je svoje delavce dobro plačeval. Delovni dan je trajal od 7. do 18. ure z enournim odmorom med 12. in 13. uro, ki je bil namenjen kosilu. Knaflič se je občasno pridružil delavcem med preživljanjem prostega časa – tudi med malico, recimo – ko je kdo zaigral na harmoniko in so tudi kakšno zapeli. Včasih so se tudi pošalili na njegov račun, ga komično oponašali, a je bilo to vedno v okviru dostojnosti, saj so svojega šefa neizmerno spoštovali.

Napenjanje kož na lesene okvirje, trideseta leta 20. stol. (Fototeka Medobčinskega muzeja Kamnik)

Knafličeva »velika delavska družina«, trideseta leta 20. stol. (Arhiv Sonje Knaflič)

Trio Tovarniški jazz, okrog leta 1938 (Fototeka Medobčinskega muzeja Kamnik)

Ob velikih naročilih, posebno spomladi in jeseni, ob odpremi usnja v Ameriko so delali pozno v noč. Ob desetih sta kuharica Micka in sobarica Milka prinesli malico: klobaso, kruh in četrť litra vina. Mnogi delavci so pojedli samo malo od tega, ostalo pa odnesli domov družini. Za nadure so delavci prejeli 50 % večje, za delo ob nedeljah in praznikih pa celo 100 % večje plačilo. Radi so delali nadure.

Knafličevi delavci niso bili nikoli politično ali kako drugače organizirani. Niso imeli ne sindikata niti delavskih zaupnikov, vodilo njihovega direktorja je bilo, naj se politika nikakor ne meša z gospodarstvom. Od tod izvira tudi poznejša pripomba predvojnega sindikalnega vodje in povojnega ministra v socialistični vladi Franca Leskovška - Luke: »Pri tebi, baraba, nismo uspeli nobene stavke organizirati.« Pravzaprav kakšnih večjih problemov sploh ni bilo, saj se je vsak delavec lahko neposredno obrnil na Knafliča in skupaj sta poiskala rešitev iz zagate. Tako so se njegovi delavci vključevali le v kulturna in športna društva ter organizacije zunaj tovarne, bili so, recimo, člani telovadnih društev Sokoli ali Orli, pevskega društva Lira, krajevne gasilskega društva in podobno. V okviru firme je nastala celo kakšna ad hoc zasedba, kot je bil trio, šaljivo poimenovan Tovarniški jazz, sestavljen iz violinista, harmonikarja in kitarista.

Delavci – predvsem pomočniki in višje rangirani delavci – so bili v Kamniku znani kot »Knafličeva elita«, saj so bili dobro oblečeni in tudi bolj samozavestni, seveda zaradi pripadnosti, pa tudi zaradi relativno dobrih plač.

Obvestilo Združene gospodarske liste

Volilci!

JRZ je izdala na volilce oklic, v katerem napada nekatere kandidate naše gospodarske liste ter hoče našo listo prikazati kot strankarsko.

Nosilec liste gospod Knaflič je že v svojem prvem letaku izjavil, da odklanja vsako politiko pri upravljanju občine, ker želi pomirjenje in mirno sodelovanje vseh slojev pri reševanju gospodarskih vprašanj mesta, kakor tudi okolice. Ponovno je že tudi izjavil on, kakor tudi gospod Kramar, da v slučaju izvolitve ne bosta odstopila od svojih mest ker smatrata stvar za resno, ne pa da bi svoje ime samo posejevala. To bi bilo nemogoče že tudi radi zakona o občinah, ki jih veže na izvrševanje prevzetih dolžnosti. Kandidat Anton Cerer pa je izjavil, da bi niti trenutek ne ostal na svojem mestu, ako bi tak slučaj nastopil, radi česar odpade vsako sumničenje, da se hoče volilce varati.

Gospodarska lista združuje pripadnike vseh slojev, ki odklanjajo, da se v občinsko upravo vnese izrazito enostransko politično delovanje, hoče pa storiti vse za procvit kraja in vseh stanov naše velike občine. Vso skrb hoče posvetiti gospodarsko šibkejšim slojem in jim nuditi vso oporo.

Spoštujemo našega notranjega ministra gospoda dr. Antona Korošca, odklanjamo pa, da se njegovo ime zlorablja za politično agitacijo pri volitvah, ki se tičejo samo lokalnega gospodarstva.

Nosilec liste gospod Knaflič je izjavil, da bo v slučaju izvolitve, plačo, katero dobiva župan, razdelil med najpotrebnejše občane in prosi tudi nasprotnega nosilca, da stori isto.

Volilci ne bo vam težka pri nedeljskih volitvah vaša odločitev, ker vam je gotovo pri srcu mir, medsebojno spoštovanje in napredek občine.

Popolna volilna svoboda naj velja za vsakogar!

Tiskarna Slatnarjevi in Kamnik

Predvolilni letak Združene gospodarske liste, 1938 (Arhiv Medobčinskega muzeja Kamnik)

Neuspela politična kariera

Leta 1938 so Knafliča pregovorili, da se je podal na tvegano politično pot in postal nosilec Združene gospodarske liste na kamniških lokalnih volitvah. Vsebinsko predvolilnega letaka, ki so ga natisnili v Slatnarjevi tiskarni, navajamo v celoti:

Bližajoče se občinske volitve vzbujajo vedno večje zanimanje med vsemi sloji nove velike občine Kamnik, ki je bila pred kratkim združena z raznimi okoliškimi vasmi.

Kdo bo vodil v bodoče občinsko gospodarstvo, bodo odločali volilci dne 12. t. m. Želeti je, da bi enkrat zmagal program za gospodarski procvit mesta oz. občine brez političnega ozadja.

Upravičeno pričakujemo, da bo vse prebivalstvo z združenimi močmi podprlo gospodarsko listo z nosilcem

Antonom Knafličem,

ki si je izbral za svoj program, da energično odklanja vsako politiko pri reševanju občinskih vprašanj. Politika je bila in bo največja ovira za vsak napredek in gospodarski procvit naše občine.

Pri tem delu namerava združiti vse dobro čuteče soobčane, ki jim je pri srcu napredek Kamnika. Skušal bo popraviti napake, ki so bile narejene na škodo gospodarskega, socialnega in kulturnega napredka.

Zagotoviti hoče pravilne in stalne dohodke občini. Za realizacijo vseh načrtov pa pridobiti dolgoletno posojilo od državnih ali drugih ustanov.

K sodelovanju hoče na vsak način pritegniti vso

Nedeljski izlet k sorodnikom na Vrhniko (levo šofer Nande, skrajno desno Tone Knaflič), okrog leta 1935 (Arhiv Špele Železnik)

kamniško industrijo in dati možnost razvoja drugi novi industriji, ki bo dala zopet novih dohodkov, tako občini sami, kakor tudi vsemu prebivalstvu.

Predvsem je nujno potrebna zgraditev nove meščanske in ljudske šole, ki je že dolga leta pobožen sen vseh kamniških odborov, kar pa je do sedaj, na žalost, ostalo le na programu.

Dobrobit, katerega nudi meščanska šola vsemu prebivalstvu, je velikanski, ker se bodo iz nje rekrutirali inteligentnejši delavci na kulturnem, gospodarskem in socialnem področju.

Volilci, zavedajte se, da so občinske volitve, ki bodo prihodnjo nedeljo, dalekosežnega pomena in odbite vsakogar, ki hoče zanesti sovraštvo med meščane in okolico.

Priznavamo in zahtevamo svobodo za vsako občino, da o svojem gospodarstvu samostojno odloča!

S tem programom stopa pred volilce združena gospodarska lista z nosilcem

gosp. Knafličem

Gospodarska lista je združila pripadnike vseh slojev, ki so zavračali, da bi se v občinsko upravo vnašalo izrazito enostransko politično delovanje. Želeli so delovati za napredek kraja in vseh stanov občine. Največjo skrb so želeli posvetiti gospodarsko šibkejšim slojem in jim nuditi vso oporo. Tone Knaflič je tudi obljubil, da bo v primeru izvolitve župansko plačo (12.000 dinarjev letno) razdelil med najpotrebnejše občane, in pozval nosilca nasprotnega tabora, naj stori enako. Z nasprotne strani so mu hitro očitali predvolilno demagogijo in ga obdolžili, da se na njegovi listi skrivajo politično omadeževani kandidati JRZ (Jugoslovanske radikalne zajednice). Kakorkoli že: volilni rezultat je

Ob nekdanji geodetski točki na Veliki planini, trideseta leta 20. stol. (Arhiv Špele Železnik)

bil za Knafličev morda naiven politični angažma slab. Njegova lista je iztržila slabo tretjino glasov – 31,33 odstotkov ali še bolj natančno: od 1662 volilnih upravičencev jih je prišlo na volišča 1283, Tone Knaflič je prepričal 402, zmagovalna stranka Nandeta Novaka pa 881 ali 68,67 odstotkov. Verjetno ga je rezultat še utrdil v prepričanju, naj se politika in gospodarstvo ne mešata. S politiko pa je imel same slabe izkušnje tudi v prihodnjih desetletjih.

Knaflič – oče, mož in poslovnež

Tonetu Knafliču in ženi Francki so se rodili štirje otroci: sin France in hčerke Marjana, Ivanka in Špela. Ivanka je zaradi hude pljučnice umrla že pri zgodnjih štirih letih.

Tone Knaflič je bil kot družinski oče zelo dober, vendar strog in pravičen: bal se je namreč, da bi se otroci zaradi premoženja »spridili«, zato so morali doma veliko delati. Klicali so ga »fotr«. Sin France je moral že s petnajstimi leti med počitnicami delati v tovarni kot usnjarski delavec. Pozneje je večkrat omenil, da mu je trda vzgoja doma pomagala prebroditi marsikatero težavo tako med vojno kot tudi po njej.

Najhujši spor med očetom in sinom je bil, ko je France, sicer odličen pevec z izjemnim basom, razglasil, da bo študiral glasbo in postal profesionalni operni pevec. Edini sin, ki naj bi prevzel družinsko podjetje, v umetniških vodah, takrat so menda po zraku leteli tudi kozarci in ne le hude besede.

Tone Knaflič je bil sicer strog in pedanten možak, a v redkih prostih trenutkih tudi zabaven, duhovit in izjemno družaben. Rad je imel red in urejeno družinsko življenje, užival je, ko se je celotna družina zbrala ob nedeljskem kosilu. Včasih so se z avtom odpravili na nedeljski obisk k sorodnikom na Vrhniko.

Leposlovne literature ni preveč pogosto prebiral, bolj so mu bile pri srcu strokovne knjige. Imel pa je stalno družino za igranje taroka, pri katerem se je najbolj sprostil. Občasno je družino peljal tudi na kakšen planinski izlet, še najbolj pogosto so se odpravili v Steletovo leseno kočjo na Mali planini – prav ugledni kamniški meščan Janko Stele je bil namreč njegov najboljši prijatelj, ki mu ni obrnil hrbta niti ob najhujših trenutkih.

Poletne počitnice so preživljali v najetem stanovanju gospe Ane Negovetič v Moščenički Dragi. Najbolj običajno je Knaflič družino samo pripeljal in se nato vrnil na delo, občasno pa je ostal z njimi tudi na dopustovanju.

Legendarno je bilo tudi njegovo hujšanje v zdravilišču Rogaška Slatina. Knaflič se dobre hrane ni nikdar branil in ker so imeli izvrstno kuharico, se mu je sčasoma že poznalo na telesni teži. Zdravniki so mu predpisali hujšanje, ki se ga je lotil sistematično v toplicah – zdržal je en cel dan do večera, ko je z obilno večerjo že nadoknadil vse zamujeno.

Prijateljska omizja so se bolj kot po gostilnah zbirala po domovih in praznovala predvsem godove. Mija Majcenovič je v spominskih *Odsevi minulega časa* takole zapisala:

»Za njegov (Janka Steleta) in mamin god so se vedno zbrali v naši dnevni sobi njuni prijatelji, ki so ju

Stane Cuderman: Portret Toneta Knafliča, olje na platnu, 1935 (Arhiv Antona Knafliča)

vabili tudi za svoje godove. V tej družbi so bili sami dobri pevci, posebno oba Pucljeva, gospod Knaflič in gospa Birkova. Njihovo proslavljanje je bilo vedno veselo, burno pri debatah in polno smeha.«

Dopolnimo njeno pričevanje z drobnim popravkom: izvrstna pevka je bila ga. Knaflič – gospod Tone pa nikakršen.

Njegovo zvesto osebje so bili zvesti šofer Nande, ki ga je vozil v mercedesu po vseh službenih poteh in jih spremljal tudi na izlete. Za hišo pa sta skrbeli kuharica Micka in sobarica Milka.

Knaflič je bil kot že veliko njegovih prednikov tudi navdušen lovec. V zakupu je imel lovišče in Kamniško Bistrico za ribolov. Na lov in ribolov ni hodil samo privatno, nanju je vabil tudi svoje poslovne partnerje. Večkrat je izjavil, da so v naravi in na dolgih pohodih sklenili marsikateri dober posel. Poslovne partnerje so pogostili večinoma kar doma, njihovemu prenočevanju je bila v vili namenjena tudi tako imenovana tujška soba.

Njegova predanost poklicu se odraža celo v njegovi umetniški upodobitvi. Tone Knaflič je v sredini tridesetih let prejšnjega stoletja pri takrat najboljšem kamniškem portretistu, slikarju Stanetu Cudermanu, naročil portrete svojih staršev in svoje soproge v narodni noši in – najbolj uspelega – svoj portret. Knaflič si je zaželel ne meščanski portret, ampak se je z zavihanimi rokavi postavil pred tovarniške obrate. Takole je zapisala umetnostna zgodovinarica Saša Bučan:

»Ko gledamo portret lastnika usnjarne, gospoda Toneta Knafliča, delo Staneta Cudermana, v tem zaznavamo ne le osebo, ampak tudi ponos in predanost ustvarjenemu, saj se portretiranec ne da upodobiti v

Govor gospodarskega ministra Franca Leskovška - Luke ob nacionalizaciji tovarne, 1948 (Arhiv Sonje Knaflič)

praznih oblačilih, kot je značilno za meščanski portret, ampak v usnjarskem predpasniku. Je tisti, ki dela, deluje in ni samo vodja. V ozadju zlahka opazimo poklon njegovemu ponosu – tovarni. «

Druga vojna in povojna nacionalizacija

Kljub hudi gospodarski krizi v tridesetih letih dvajsetega stoletja je tovarna Toneta Knafliča nadpovprečno dobro uspevala. Leta 1941 je izbruhnila 2. svetovna vojna in razvoj je obstal. Nemški okupator je nameraval tovarno demontirati in vse stroje prepeljati v Avstrijo. Lastniku Knafliču je uspelo, da je tovarna kljub vsemu ostala v Kamniku. Prevzela jo je sicer posebna nemška družba, sam pa jo je od leta 1942 vodil kot obratovodja. Celo nemški okupator je delovanje tovarne visoko cenil in ji dal oceno »Musterbetrieb«. Nemci so od Knafliča zahtevali recepture, a je vztrajno trdil, da jih nima. Komisarje je vodil po tovarni, dal odpirati sode, pomakal prste v tekočine, na jeziku ugovarjal vsebnost pH-ja, poklical delavca in mu naročil, naj da še toliko in toliko različnih dodatkov in jih tako vodil za nos še naprej od soda do soda in od jame do jame. Komisarjem je tako iznajdljivo zaupal, da je receptura pač »njegov jezik«.

Januarja 1944 so Nemci Toneta Knafliča aretirali, odpeljali v taborišče Begunje in ga po štirih mesecih zasliševanj obsodili na smrt. Tik pred usmrtitvijo ga je direktor taborišča dal pripeljati v pisarno. Še zadnjič je od njega zahteval priznanje, da je podpiral »tovariše v gmajni« in naj izda svoje sodelavce. Tone Knaflič ni priznal in ni nikogar izdal. Nato je direktor iz predala vzel list popisane papirja in Tonetu Knafliču bral,

kdaj in koliko denarja, usnja, čevljev in še česa je pošiljal v gozd partizanom, kar je bilo seveda vse res. Navedel je tudi osebe, ki so sodelovale, med njimi tudi ženo Francko.

Vprašal je Toneta Knafliča, od kod meni, da ima ta natančni zapisnik? Povedal mu je, da so mu ga poslali »tovariši iz gmajne« z namenom, da bi Nemci zanje opravili umazano delo in ga likvidirali. Za tem je bila razglašena pomilostitev in Toneta Knafliča so konfinirali v Celovec, kjer je do konca vojne delal v usnjarni dr. Neunerja.

Po koncu vojne se je Tone Knaflič vrnil v Kamnik in za leto dni ponovno prevzel vodenje svoje tovarne. Maja leta 1946 pa so ga v tovarni aretirali in odpeljali v Ljubljano na sodišče. Na sodišču so mu predložili dopis, ki naj bi vseboval dokaze o sodelovanju z okupatorjem z njegovim podpisom. Zatrdili so mu, da je ta papir dovolj obremenilen, da mu zaplenijo tovarno in ga kaznujejo z usmrtitvijo. Tone Knaflič je zanikal, da bi bil sodeloval z okupatorjem in da bi kdajkoli podpisal ta dokument. Predlagali so mu, naj izroči tovarno državi in tako bi bili pripravljeni uničiti obremenilni dokument. Ko je Knaflič podpisal izjavo, »da podarja svojo tovarno državi – delavcem prostovoljno in brez prisile«, so obremenilni dokument raztrgali in mu cinično izjavili, da je bil podpis resnično ponarejen. Odšel je s sodišča v delovni obleki, usnjarskem predpasniku in popolnoma brez denarja. Sposodil si je denar za vozovnico in se obupan odpeljal v Kamnik.

Po dokončnem podpisu izročilne pogodbe se je Ljudska republika Slovenija zavezala Tonetu Knafliču s 1. majem 1946 plačevati mesečno rento v višini 9.000 din.

Pogreb Toneta Knafliča – njegovi nekdanji usnjarji nesejo krsto izpred domače hiše, 1957. (Arhiv Špele Železnik)

Z ukazom, objavljenim v Uradnem listu LRS št. 18/48, pa je bila tovarna nacionalizirana, izročilna pogodba razveljavljena in mesečna renta 9.000 din takoj ukinjena.

Tone Knaflič je tako ostal popolnoma brez sredstev za preživljanje. Zaprošil je za obrtno dovoljenje, a so mu prošnjo zavrnil. 2. avgusta leta 1949 je dobil delo pri podjetju Slovenske ceste Kamnik. Primoran je bil voziti samokolnice in cize. Kljub takemu položaju so se Kamničani ustavljali in ga spoštljivo pozdravljali, kar je bilo oblastnim strukturam hudo nevšečno. 16. oktobra leta 1951 so ga upokojili. Prejemal je minimalno pokojnino. Bil je zadovoljen, da so bili on in družina vsaj zdravstveno zavarovani.

Ko so v ugledni ameriški firmi Barney iz New Yorka izvedeli, v kakšnem brezizhodnem položaju živi njihov nekdanji poslovni partner Tone Knaflič, so mu nemudoma ponudili službo v Združenih državah Amerike. Pripravljene so bile plačati tudi vse stroške selitve zanj in njegovo družino. Toda Knafličev sorodnik g. Makovec mu je obisk ameriškega konzulata odločno odsve-toval, saj je izvedel, da bi ga takoj po tem zaprli in družino izselili iz vile.

Takratni direktor usnjarne »tovariš« Stegnar je zahteval, da izprazni vilo, saj se je vanjo nameraval vseliti kar sam in njegovi. Tonetu Knafliču je uspelo vilo obdržati, moral pa je pod prisilo vzeti nekaj stanovan-cev. Seveda so mu prepovedali tudi lov ter mu odvzeli in zaplenili puško.

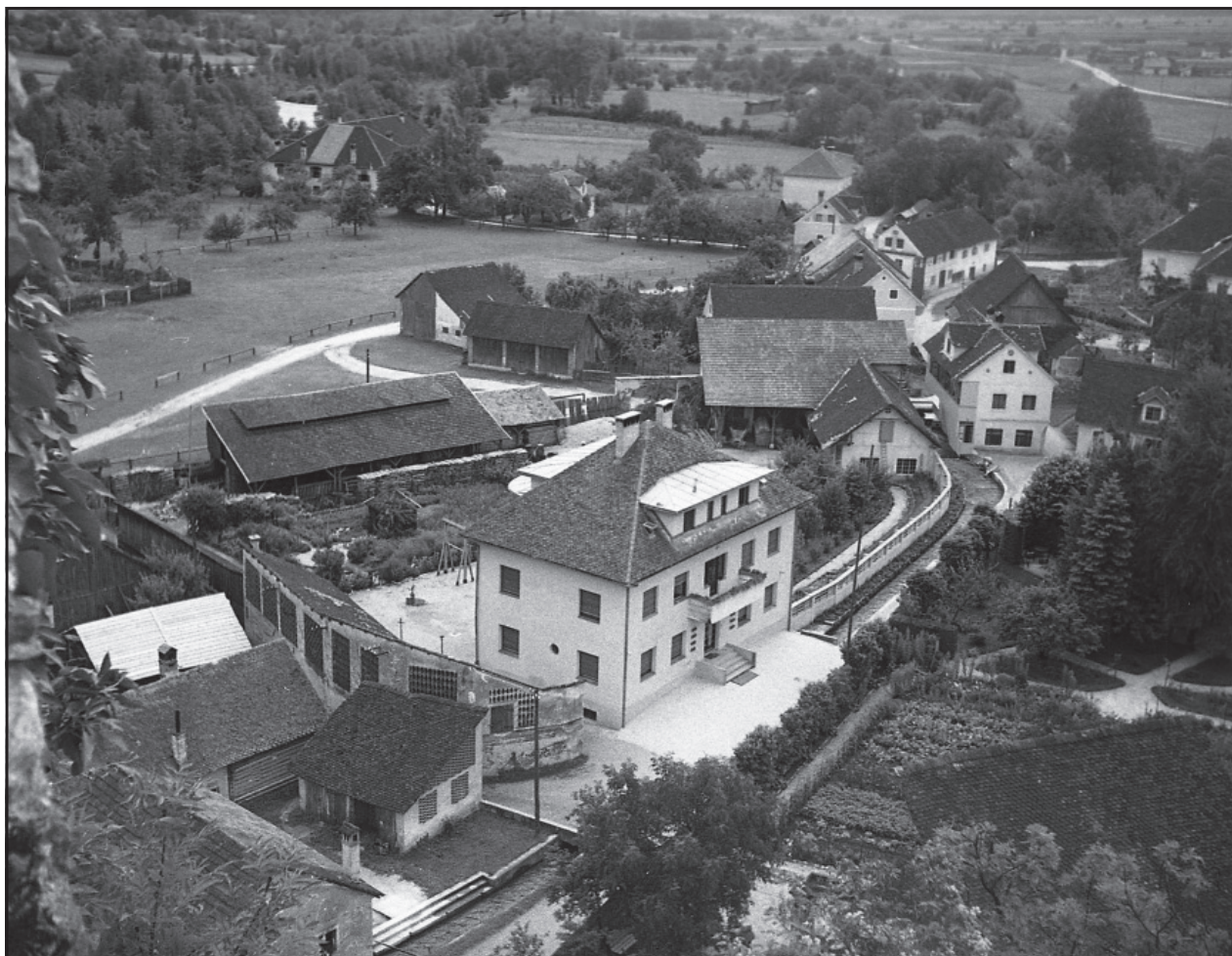
Življenje v prisilnem pokoju in resignaciji

Knaflič se je umaknil v zasebnost in poiskal zavetje v krogu družine. Vodilni nameščenci tovarne Utok ga

niso nikdar vprašali za nasvet. Bolel ga je krivičen od-vzem težko prigarane tovarne, še bolj pa to, da so mu onemogočili opravljanje dela, za katero je bil vrhunsko usposobljen in ga je z največjim veseljem opravljal desetletja. »Politično bodo speljali, gospodarsko pa jim ne bo uspelo,« je izjavil.

Pogosto je zjutraj, ko je vstal, menda rekel: »Spet en dan brez cilja.« Krivice, ki so mu jih prizadejali, so na-čele tudi njegovo zdravje, Knaflič je umrl zgodaj – 24. aprila leta 1957, tri dni po dopolnjenem štiriinšestde-setem letu. Na smrtni postelji je rekel, da se ne boji umreti, da ga odvzem tovarne ni tako bolel kakor pre-poved dela kot usnjar. Njegov pogreb je bil veličasten dogodek, ki je dokazal, da povojna oblast z ničemer ni mogla izbrisati pozitivnega vtisa o »kapitalistu« Kna-fliču. Vsi njegovi nekdanji delavci so želeli nesti krsto in mu izkazati zadnjo počastitev. Dolga pogrebna po-vorka se je vila skozi celo mesto od domače hiše do zadnjega domovanja na kamniških Žalah, na katerem je že stal tudi izjemen kip matere z otrokom, delo aka-demskega kiparja Borisa Kalina.

V Knafličevo vilo so v naslednjih letih namestili raz-lične pomožne dejavnosti tovarne Utok, leta 1998 pa jo zravnali z zemljo skupaj s celo tovarno in skupaj s skoraj celotno dokumentacijo. Nekdanji delavci so lah-ko le nemo spremljali, kako se sesipa v prah njihovo dolgoletno drugo domovanje. Denacionalizacijski po-stopek je bil opravljen in nekatere krivice so bile ma-lenkostno finančno korigirane, nihče in nič pa ne more nadomestiti velike krivice, ki jo je povojna oblast pri-zadejala priljubljenemu tovarnarju s socialnim čutom – Tonetu Knafliču. Predvsem gre za odvzem pravice do dela, kar je ena najhujših stvari, ki jo lahko storiš človeku.

Knafličeva vila – fotografija Petra Nagliča iz Šmarce, 1939 (z dovoljenjem lastnika Nagličeve zapuščine Matjaža Šporarja)

Knafličeva vila, 15. 12. 1997 (Foto: Marko Kumer)

Tone Knaflič v kamniškem kolektivnem spominu

Kamničani so kratico UTOK razvezali v »Ukradena Tovarna Očeta Knafliča« ali variantno »Ukradena Tovarna Od Knafliča«. V celotnem povojnem obdobju, z izjemo politične vrhuške, nihče ni našel žal besede za Toneta Knafliča. Med Kamničani se je ohranilo, »da si delal pri Knafliču« in ne v UTOKU.

Usoda tovarne UTOK po letu 1948 bo seveda predmet kake druge raziskave. Omenimo le, da je Tonetov sin France, ki je z leti postal eden vodilnih kemijskih in usnjarskih strokovnjakov, uspel s svojimi konstruktivnimi in za tovarno odrešilnimi predlogi sanacij in prestrukturiranja tovarno rešiti pred stečajem. Po sanaciji pa zanj ni bilo več delovnega mesta v tovarni. V zavesti politične oblasti je ostalo, da se rodbina Knaflič dosledno izloči iz slovenskega gospodarstva, pa četudi na škodo države in njenih prebivalcev – tako opevanega delavskega razreda.

3. julija leta 2002 je Občina Kamnik poimenovala dokaj neopazno povezovalno ulico med Parmovo ulico in Usnjarsko cesto v bližini nekdanje usnjarne kot Knafličev prehod. Avgusta leta 2013 je bila na ogled panojska razstava v parku Evropa Kam so šle vse fabrike, ki sta jo skupaj postavila Medobčinski muzej Kamnik in Mladinsko kulturno društvo Priden možic. Razstava je dobila nadaljevanje oziroma logično nadgradnjo v večji razstavi na gradu Zaprice. V okviru tega razstavnega projekta je veliko zanimanje Kamničanov vzbudil ravno razdelek Tone Knaflič – zgodba o dobrem kapitalistu. Tone Knaflič bo v spominu Kamničanov za vedno ostal pokončen, pošten človek z izrazitim socialnim čutom, njegovega dobrega imena pa nikomur ni uspelo zasenčiti.

Pri nastanku prispevka sta mi izdatno pomagali hčerka g. Knafliča – Špela Železnik in snaha Tone-ta Knafliča – soproga njegovega sina Franceta – ga. Sonja Knaflič; brez njune velikodušne pomoči bi bil članek bistveno siromašnejši. Za sodelovanje se zahvaljujem tudi g. Tonetu Steletu, ki je dal spodbudo za prispevek in potrpežljivo spremljal njegovo nastajanje.

Viri in literatura

Sonja KNAFLIČ, 2015: Tone Knaflič, rokopis.

Marija KLOBČAR, 2002: Vpliv spreminjajoče se meščanske zavesti na razvoj Kamnika. *Kamniški zbornik*, XVI. 45–64.

Marko KUMER, 2014: *Mali besednjak kamniške industrije: kam so šle vse fabrike?* Kamnik: Medobčinski muzej.

Mija MAJCENOVIC, 2006: *Odsevi minulega časa*. Ljubljana: Littera picta.

Mojca ŠIFRER in Zora TORKAR, 1985: Iz življenja nekdanjih kamniških usnjarjev in čevljarjev. *Kronika*, 33, številka 2–3. 148–161.

Hemeroteka Ivana ZIKE v Medobčinskem muzeju Kamnik.

Francka in Tone Knaflič, 1956 (Arhiv Špela Železnik)

Ali je Valerija Heybalova pozabljena?

Prispevek zastavlja vprašanje, ali je Valerija Heybalova, naša največja operna umetnica, pozabljena. Na kratko so opisani umetniška pot Valerije Heybalove, njena srečanja z avtorjem besedila, mnenje njene prijateljice in kolegice Ondine Otta Klasinc in vtisi avtorja prispevka, ko je konec poletja 2015 obiskal Kamnik.

Ključne besede: Valerija Heybal, umetniška pot Valerije Heybalove, spomini na našo največjo operno umetnico

This article questions if Valerija Heybal, our greatest opera artist is forgotten. There is a short presentation of Heybal's career, her meetings with the text writer and as well the opinion of her friend and colleague Ondina Otta Klasinc. The author also describes his impressions when he visited Kamnik in 2015.

Key words: Valerija Heybal, her career, memories of great opera artist

Za tak naslov sem se odločil že med pisanjem monografije o basistu Ladku Korošču, v njegovem času našem najbolj znanem in popularnem opernem pevcu. Opazil sem namreč, da je komaj dvajset let po smrti že precej pozabljen. S svojo knjigo sem ga v zadnjem trenutku rešil pozabe. Žal je prej precej slabše z Valerijo Heybal, do danes našo največjo operno umetnico. Spomin nanjo je že skoraj povsem zbledel. Spominjajo se je le še starejši ljubitelji opere. Mlajši, pri tem mislim mlajše od 60 let, razen redkih izjem, te umetnice ne poznajo več. Na to ne vpliva niti bogata diskografija. Heybalova je sredi petdesetih let 20. stoletja posnela za diskografsko hišo DECCA štiri kompletne opere ruskih skladateljev. To so Evgenij Onjegin, Pikova dama, Knez Igor in Sneguročka (po naše Sneguljčica). Opere so najprej izšle na vinilkah², nato so bile nekatere digitalizirane, danes pa so prav vse na razpolago na spletnem portalu NAXOS v formatu MP3. Mlajši ljubitelji oper, ki so tudi vedno bolj redki, danes poslušajo izvedbe teh oper na novjših posnetkih, ki so tehnično veliko boljši, ne pa tudi po umetniških kriterijih.

O Valeriji Heybal je bilo tudi v *Kamniškem zborniku* objavljenih nekaj prispevkov. Naslednje besedilo, vzeto iz knjige *Mariborske operne zvezde* avtorja Marka Koširja, ki je leta 2013 izšla pri mariborski založbi PRO-ANDY, je kratka biografija, potrebna, da se mlajši bralci seznanijo s Heybalovo in osveži spomin tistim, ki so nanjo že malo pozabili.

»Valerija Heybal se je rodila v Kamniku. Petja se je učila pri svojem očetu in nato pri profesorju Župevcu. Še zelo mlada, stara 20 let, je debitirala kot Djula v *Eru* z onega sveta in takoj za tem, 15. avgusta 1938, podpisala angažma z ljubljansko Opero. Že v prvi sezoni je nastopila v trinajstih različnih vlogah. Ob na-

Valerija Heybal na umetniški fotografiji okoli leta 1950 (Foto: Leon Perskie³)

stopih v operi je nadaljevala študij pri prof. Betettu. V Ljubljani je pela do leta 1947, ko je odšla v Beograd, kjer je ostala do upokojitve. V letih 1952 do 1954 je stalno nastopala v Bernu. Gostovala je v Izraelu, Avstriji, Londonu, Bruslju in drugod. Prepela je skoraj ves repertoar za dramski sopran. Še zlasti lepo ji je uspela vloga Magde Sorel v Menottijevi operi *Konzul*. Umrta je leta 1994.

Prva vloga, ki jo je pripravila z ansamblom mariborske Opere, je bila *Tosca* v sezoni 1956/57. Premiera je bila 15. junija. Heybalova je odpela premiero in šest repriz. Zaradi prezasedenosti v beograjski Operi naj bi jeseni leta 1957 vlogo *Tosce* prevzela Vilma Bukovec, kar pa se zaradi varčevanja ni zgodilo. Heybalovo je zamenjala mlada Ada Sardo, ki je takrat debitirala v Mariboru kot *Aida*. Heybalova je pred tem v Mariboru gostovala v *Madame Butterfly* in *Rusalki*. Samo Hubad jo je v neki radijski oddaji imenoval slovenska *Maria Callas*. Ta odlična pevka, ki je imela po 2. svetovni vojni v Ljubljani težave zaradi nastopanja med vojno, je v pevsko najlepših letih Ljubljano zapustila in bila nato primadona beograjske Opere. S tem ansamblom je za angleško diskografsko hišo DECCA posnela glavne sopranske vloge v Evgeniju Onjeginu, *Pikovi dami*, *Knezu Igorju* in *Sneguročki*. Kljub temu je ves čas gostovala v Ljubljani. V Mariboru je po Tosci gostovala še večkrat. Pod Koblerjevim vodstvom je bila stalno zase-

¹ Diplomirani strojni inženir, publicist.

² Žargonski izraz za analogne plošče iz polivinila, predhodnice cedejev.

³ Fotograf Leon Perskie iz Baltimora v ZDA je za svojo barvno fotografijo uporabil črno-beli negativ, ki ga je pobarval z oljnatimi barvnimi svinčniki. Tako je nastala ena najboljših barvnih fotografij Heybalove, zagotovo pa najboljša iz časa okoli 1950. To je edina barvna portretna fotografija Heybalove. Shranjena je v ikonoteki Slovenskega gledališkega inštituta.

dena v Švarovi Veroniki Deseniški in de Fallovi operi *Kratko življenje*. Dvakrat je – tudi pod Koblerjevim vodstvom – gostovala kot Tatjana v Evgeniju Onjeginu. Pri publiku je bila Heybalova izredno priljubljena.«

Enako kot v Ljubljani in Mariboru je bila Heybalova v Beogradu ljubljena publiki. Ko so sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja na Televiziji Beograd posneli nadaljevanko *Grlom u jagode*, kar bi lahko prevedli v *Na vrat na nos*, je v eni od epizod, ki opisuje življenje glavnega junaka v začetku 60. let, Danilo Stojilković, igral je družinskega očeta, svoje otroke povabil h gledanju televizije z besedami: »Slušajte deca, kako lepo pjeva Heybalova!«

Po letu 1960 je Heybalova dobila dve tekmici, obe veliki umetnici in obe dramski sopranistki. Prva je Milka Stojanović in druga Radmila Bakočević. Obe sta imeli velike uspehe na svetovnih opernih odrih. Bakočevićeva je bila naša najuspešnejša operna pevska tistega časa po Zinki Kunc. Gospa Bakočević mi je v telefonskem pogovoru povedala nekaj zelo lepih stvari o Heybalovi, kar bom uporabil kot dragocen vir iz prve roke. Seveda se je to poznalo na karieri Heybalove. Še vedno je pela večino vlog svojega repertoarja, vendar ne več na premierah. Ko je Oskar Danon leta 1965 beograjsko Opero zapustil, novi umetniški vodja Heybalovi ni bil preveč naklonjen. Zadnja premiera s Heybalovo je bila 1. marca 1961, ko je pela vlogo Poline v operi Sergeja Prokofjeva *Igralec* (Hazarder). Zadnja vloga, ki jo je pela na odru beograjske Opere, pa je bila Ljudmila v *Prodani nevesti*. Leta 1971 se je upokojila in za stalno vrnila v Ljubljano. V pismu Smiljanu Samcu (4. april 1966) je napisala, da je bila največja napaka, da je ljubljansko Opero sploh zapustila. Vendar v tem primeru ne bi bilo njenih posnetkov ruskih oper na nosilcih zvoka in drugih velikih uspehov na velikih evropskih odrih, saj je bila takrat beograjska Opera v tedanji Jugoslaviji reprezentativna operna hiša.

K razmišljanju in pisanju o tej veliki umetnici me je spodbudila bližajoca se 100-letnica njenega rojstva. Pevka se je rodila v Kamniku 16. januarja leta 1918, kjer je preživela rano mladost in je tudi pokopana na pokopališču Žale. Odločil sem se, da bom, ob pomoči gospodov Petra Bedjaniča in Primoža Kureta, napisal monografijo, ki naj bi izšla ob stoletnici rojstva. Za to sem zbral že skoraj vse potrebno gradivo, ki sem ga dobil iz arhivov oper in institucij pri nas in v Evropi. Pevko sem tudi osebno poznal in se z njo dvakrat srečal. To besedilo je začetek pisanja zgodbe o Valeriji Heybal, pravi slovenski primadoni.

Prvič sem za Heybalovo slišal doma sredi petdesetih let prejšnjega stoletja. Njen brat Oskar, frančiškan z imenom pater Pavlin, med drugim je služboval v Mariboru in okoliških farah, je takrat slavil neki svoj jubilej (40-letnico rojstva ali 20 let od posvetitve v duhovniški stan). Sestra Valerija pa mu je po radiu čestitala. Ob tej priložnosti so predvajali Adamičevo pesem *Zabučale gore, zašumeli lesi*, ki jo je iz moravske narodne pesmi *Teče voda* prevedel Oton Župančič. Takrat sem bil star okoli deset let, tega dogodka se spominjam po tem, da mi je oče ob tej priložnosti povedal, da je Heybalova prvakinja beograjske Opere in da je Ljubljano zapustila zaradi težav z vodstvom SNG Ljubljana. Kakšne so bile te težave, sem zvedel šele dosti pozneje. Približno

Heybalova z Boškom Lukežem v *Kratkem življenju* (Arhiv SNG Opera Maribor)

takrat je nekajkrat nastopila tudi v mariborski Operi. V sezoni 1956/57 pa je bila stalno zasedena v postavitvi Puccinijeve Tosce, ki sta jo pripravila dirigent Jakov Cipci in režiser Ciril Debevec. V tistem času opernih predstav še nisem obiskoval, sem pa že kmalu za tem zelo rad poslušal operne arije po radiu, kjer je bila Heybalova pogost gost.

Devetega decembra 1962 je bila v dvorani Slovenske filharmonije 1. operna matineja RTV Slovenija. Ob spremljavi Simfoničnega orkestra RTV Slovenija, vodil ga je Demetrij Žebre, so nastopili solisti Valerija Heybal, tenorist Rajko Koritnik in basist Danilo Merlak. Na koncertnem listu SF 62/63, št. 1, ki je ohranjen, žal ni točnega programa koncerta. Spomnim se le, da je Heybalova zapela tudi arijo Djule iz *Gotovčeve* opere *Ero z onega sveta*. Takrat sem prvič videl Heybalovo »v živo«, čeprav le na televiziji v neposrednem prenosu koncertne matineje.

Prvič sem jo videl na opernem odru v Mariboru, kjer je gostovala kot Tatjana v Evgeniju Onjeginu. V tej vlogi je nastopila 1. in 28. februarja 1964. Zagotovo Tatjana ni vloga, ki bi ravno ustrezala 46 let stari pevki, kar velja še posebej za drugo sliko prvega dejanja, poznano tudi kot Pisemski prizor. Vendar je Heybalovi z veliko in odlično pevsko interpretacijo uspelo pričarati pristno vzdušje zaljubljenih najstnice. V letu 1964 sem jo videl še nekajkrat, najprej v de Fallovi krajši operi *Krat-*

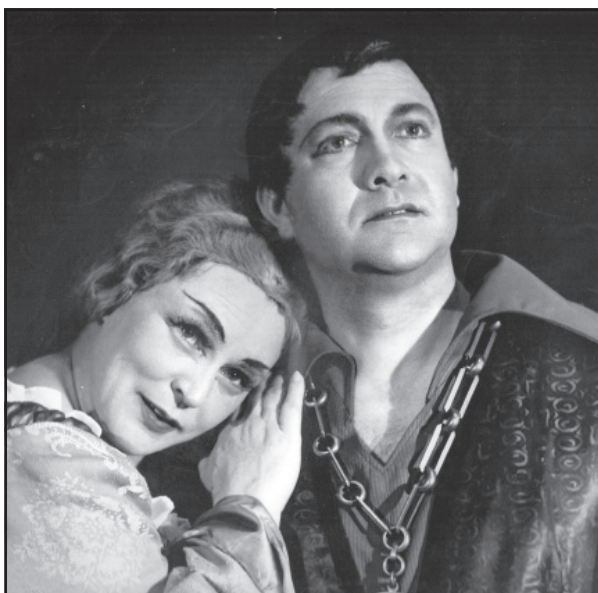

Heybalova kot Djula (Avtorjev arhiv)

ko življenje, premiera je bila 23. 02. 1964, nato pa še kot Veroniko v odlično pripravljene in izvedeni operi Veronika Deseniška avtorja Danila Švare. Tudi kot Veronika nas je v vseh pogledih prepričala. Po predstavi sem šel, takrat star 18 let, Heybalovi čestitat. V spomin sem dobil njeno sliko v vlogi Djule iz opere Ero z onega sveta.

Heybalova je sodelovala v naslovni vlogi že na krstni izvedbi te Švarove opere, v vseh pogledih kvalitetnega glasbenega dela. V mariborski Operi je bila to že njena tretja Veronika. Pela je na vseh predstavah, 12. decembra tudi v Gradcu, kjer je mariborska Opera gostovala s to opero in doživela uspeh pri publiku in strokovni javnosti.

Med tem je producentna hiša DECCA ponovno izdala nekaj oper, ki jih je posnela z ansamblom beograjske Opere. Med njimi so bile tudi Pikova dama, Knez Igor in Evgenij Onjegin. To je bilo okoli leta 1975. Takrat sem si kupil te plošče, ki so izšle v seriji Ace of Diamonds. Spomladi 1977, marca ali v začetku aprila, sem obiskal Heybalovo na njenem domu v Ljubljani. Živela je v majhnem mansardnem stanovanju na Mirju. Pevka si je tam uredila prijetno domovanje. Dnevna soba je bila tudi spalnica. Postelja se je dala preurediti v udobno sedišče za več oseb. Pod posteljo je bil velik izvlekljiv predal, v katerem je hranila dokumente o svoji umetniški poti. Stanovanje je imelo tudi majhno

Valerija Heybal in Jože Kragelj kot Veronika in Friderik v operi Veronika Deseniška, Maribor 1964 (Arhiv SNG Opera Maribor)

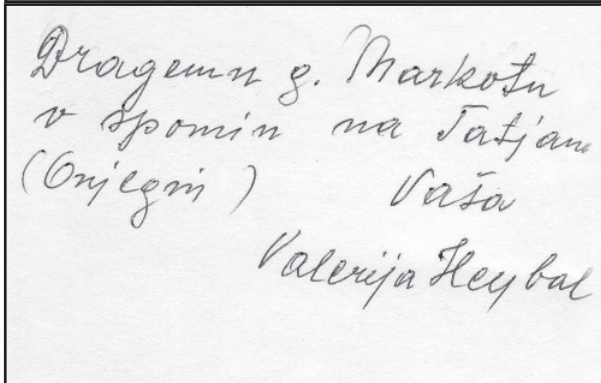
kuhinjo in vse, kar sodi h komfortnemu stanovanju. V podpis sem ji prinesel knjižici z besediloma in zasedbama oper Evgenij Onjegin in Knez Igor. Heybalova je bila mojega obiska zelo vesela in me je zelo prijazno sprejela. Ko je zvedela, da sem iz Maribora, me je hotela malo pogostiti. Skuhala mi je hrenovko, ki pa je med kuhanjem počila. Opravičila se je z besedami: »Nihče ne more biti za vse, umetnikom pač gospodinjstvo ne leži.«

»Nič za to,« sem ji odgovoril. »Koliko ljudi pa se lahko pohvali, da jim je Heybalova skuhalo hrenovko!«

Povedala mi je marsikaj iz svojega bogatega umetniškega življenja. Ob že omenjenih ploščah mi je pokazala tudi svojo 25-centimetrsko vinilko, ki so jo izdelali na črno v Ameriki. Ne vem več, kaj je bilo na tej plošči. Žal se je izgubila, ko je pevka zbolela in zadnja leta preživela v bolnišnici. Ob selitvi, ali bolje praznjenju stanovanja, se je del njene zapuščine izgubil, med njimi tudi ta plošča, ki bi bila danes neprecenljiva. Del njene zapuščine je shranjen v Glasbeni zbirki NUK, del pa v Slovenskem gledališkem inštitutu. Če bi takrat, ko sva s Heybalovo klečala pred izvlečenim predalom in brskala po njeni umetniški zapuščini, vedel, da bo nekdo tako malomarno ravnal z njo in da bom skoraj petdeset let pozneje pripravljaj monografijo o njej, bi jo morda zaprosil za kaj, vendar ...

Ko je kot Tatjana leta 1964 gostovala v Mariboru, je vlogo Tatjane za nekaj predstav prevzela in v njej tudi debitirala Ondina Otta Klasinc, prvakinja mariborske, ljubljanske in zagrebške Opere in njena dobra prijateljica iz povojnih časov v ljubljanski Operi. Tudi gospa Klasinčeva je bila odlična Tatjana, še posebej mi je ugajala v prvem in drugem dejanju. V finalu opere pa mi je nekaj manjkalo, kar sem Heybalovi tudi povedal. Takrat me je poučila, da se vloga Tatjane kljub lirskemu značaju najbolje prilega dramskemu sopranu. To pa zaradi nekaj pevskih fraz v zaključnem duetu z Onjeginom na samem koncu opere, kjer Tatjana Onje-

Heybalova kot Tatjana in posvetilo avtorju na hrbtni strani (Avtorjev arhiv)

gina, ko jo na kolenih prosi za odpuščanje in ljubezen, nadvlada s svojim krepostnim značajem in glasovno, kar lahko uspešno izvede velika umetnica z dramskim sopranom. V Pisemskem prizoru je odlično prikazano Tatjanino ljubezensko hrepenenje in v sceni za tem frustracija ob Onjeginovi pokroviteljski zavrnitvi. Opera se konča z dramatičnim Onjeginovim duševnim zlomom, kar je Čajkovski odlično prikazal in poudaril z glasbo. To pa lahko uspe samo nekomu, ki je bil sam nesrečno zaljubljen in pri tem neuslišán. Ta pevkina razlaga mi je ostala v trajnem spominu in mi pomagala pri še večjem uživanju ob poslušanju te opere.

Ko sva govorila o njenih posnetkih za DECCO, sem jo vprašal, kako je potekalo snemanje Kneza Igorja.

Odgovorila mi je, da je moje vprašanje pričakovala. Prizor in arijo Jaroslavne iz prve slike četrtega dejanja je snemala ob dveh ponoči, nato so jo s taksijem odpeljali na letališče, kjer je zadnji hip ujela letalo za Bern, kjer je imela ob devetih dopoldne vajo na odru bernske Opere. Producent je naredil usodno napako s tem, ko je za mesto snemanja izbral Beograd, ne da bi pred tem preveril, kakšne so tam razmere za snemanje. Razlog so bili gotovo nižji stroški. Ceneje je poslati snemalno opremo in nekaj tehnikov v Beograd kot pa ves ansambel za nekaj tednov povabiti v London. Tako dolgo bi namreč trajalo snemanje vseh sedmih oper, ki so jih takrat posneli. Producent DECCA je za to snemanje določil tehnike iz svoje ameriške podružnice London Records (1947–1960) v New Yorku. Vendar je bilo razočaranje ameriških tehnikov v Beogradu veliko. Zaradi izredno slabe električne mreže in stalnih preobremenitev je napetost električnega toka nihala čez dovoljene meje za tako snemanje, ob tem pa je stalno prihajalo do izpadov električnega toka. Zadovoljive razmere so bile šele med eno ponoči in četrto uro zjutraj. Seveda se je to moralo poznati na kvaliteti posnetega, vsaj v nekaterih primerih. To so opazili tudi kritiki, ki njene Jaroslavne na ploščah niso ocenili tako dobro kot Lizo v Pikovi Dami in Tatjano v Onjeginu. Od tod tudi govornice o pevkinem umetniškem padcu, ki so se izkazale za neupravičene, saj so njeni največji uspehi na gostovanjih v Wiesbadnu, Benetkah in Parizu in še kje šele sledili.

Govorila sva tudi o Dragu Starcu (1916–1984), Mariborčanu, bratu igralke Eme Starc in njenem pogostem tenorskem partnerju v beograjski Operi. Odlični lirski tenorist je zelo malo pel v Sloveniji, saj sta ga vodstvi obeh opernih hiš redko povabili k sodelovanju. V virih sem našel, da je okoli leta 1960 enkrat pel Alfreda v Traviati, pel je na enem koncertu v Mariboru in enkrat sodeloval na koncertu opernih arij v Ljubljani. Če bom o tem umetniku zbral dovolj podatkov, bo imela monografija o Heybalovi tudi poglavje o Dragu Starcu. Starc je bil vrstnik in sošolec mojega očeta. V občasnih stikih sta ostala vse življenje.

Najin pogovor sta zmotila dva člana ljubljanske opere (članica baleta in violinist), ki sta prihajala pogosto pogledat, kako je kaj s Heybalovo. Zakaj, mi je postalo jasno, ko sem zvedel, da je bila zaradi akutnega poslabšanja svoje bolezni premeščena v bolnišnico, kjer je nato živela vse do svoje smrti leta 1994. Ob slovesu mi je poklonila sliko v vlogi Tatjane s posvetilom na hrbtni strani. Ko sem odhajal, še nisem vedel, da Heybalove ne bom nikoli več videl.

Ko sem pred nekaj leti pisal monografijo o dirigentu Jakovu Cipciju, sem o tem svojem obisku in pogovoru pripovedoval gospe Ondini Otta Klasinc, ki ima Heybalovo v najlepšem spominu. V njenem ljubljanskem obdobju sta postali prijateljici. Klasinčeva je bila s Heybalovo v prijateljskih stikih, dokler Heybalovi bolezni ni preprečila stikov s svetom zunaj bolnišnice. Za bodočo monografijo o Heybalovi sem po pripovedovanju gospe Klasinčeve napisal:

Klasinčeva je s Heybalovo pela v nekaj predstavah Figarove svatbe. Heybalova, ki je bila Rosina, je svojo mlajšo kolegico in prijateljico imenovala moj slavček. Prijateljici sta bili vse do smrti Heybalove.

Heybalova z možem in znanko ob njunem avtu znamke Ford Taunus Buckel⁴ okoli leta 1950 (Glasbena zbirka NUK)

Vedno, ko je gostovala v Beogradu, sta se srečali. Heybalova je živela v zakonu z nekaj let mlajšim beograjskim arhitektom ali odvetnikom Gojkom Radoničem. Z Radoničem sta se imela rada, vendar je bila z mislimi še vedno pri Cirilu Debevcu. To je bil glavni razlog, da v tem zakonu ni bila srečna.

Ko je spomladi 1954 nekajkrat gostovala v Beogradu (la Boheme, Rigoletto, Traviata), je obiskala eno od predstav Menottijeve opere Konzul. V vlogi Magde Sorel je nastopila Heybalova, ki je bila na koncu opere, po prizoru samomora s plinom, nagrajena z 20 minut dolgim aplavzom. Gospa Klasinčeva mi je povedala, da tako prepričljivo odpetega in odigranega prizora ni videla nikoli prej, pa tudi nikoli pozneje. Heybalova je v prizoru samomora zelo prepričljivo in tragično združila kašljanje zaradi plina in petje.

Z načinom interpretacije nekaterih vlog, ki jih je Heybalova pela, se ni v celoti strinjala. Premočno življenje Heybalove v nekaterih vlogah je včasih delovalo preveč živčno, včasih pa preveč burno. Vendar je bila kljub temu vrhunska umetnica, ki v nekaterih vlogah na naših odrih še ni presežena. Tu je gospa Klasinčeva mislila na Leonoro v Fideliju, Tatjano v Evgeniju Onjeginu, Lizo v Pikovi dami in Magdo Sorel v Menottijevem Konzulu.

Ko sem se leta 2009 upokojil, sem se lahko posvetil pisanju knjig o velikih slovenskih glasbenikih in o

železnici. Izdal sem knjige o dirigentu Jakovu Cipciju, dirigentu Dragu Mariu Šijancu, mariborskih opernih pevcih Ondini Otta Klasinc, Adi Sardo, Miru Gregorinu in Jerneju Plahuti, dirigentu Lovru Matačiču. Delo o Ladku Korošču je izšlo pred nekaj meseci. Knjiga o železnici pa bo izšla v začetku pomladi 2016.

Kamničan Jernej Plahuta je bil večino časa angažiran v Mariboru, kjer je sodeloval z Valerijo Heybal. Do zelo uspešne predstavitve knjige *Mariborske operne zvezde* v Kamniku je bil nato le še korak. Osemnajstega decembra 2013 je bila v Matični knjižnici Kamnik prireditev z naslovom Kamničana Valerija Heybal in Jernej Plahuta v mariborski Operi. V nabit polni dvorani so sodelovali tudi sopranistka Tina Debevc, tenorist Metod Palčič in vokalna skupin Grm.

Odločitev, da se lotim še monografije o Heybalovi, se je ponudila kar sama. Že leta 2013 sem začel z zbiranjem gradiva. Do danes sem sestavil koledar skoraj vseh njenih nastopov (manjkajo mi točni podatki iz Skopja in Nemčije, datumi in število koncertov v Izraelu in Belgiji, kar je približno 2 % nastopov) in pridobil podatke in ocene o njenih nastopih v Ljubljani, Mariboru, Zagrebu, Beogradu, z gostovanj po Evropi in Bernu in še cel niz podatkov iz različnih virov.

Seveda sam denarja za tak podvig, kot je tiskanje take monografije, nimam, pa tudi moj založnik ne. Denar bo potrebno zbrati. Obseg knjige, kvaliteta tiska in vezave bodo odvisni od višine nabranih sredstev. Objava mojega prispevka v *Kamniškem zborniku* je tudi eden od začetkov zbiranja sponzorskih sredstev.

Žal sem prvo neprijetno presenečenje doživel prav v Kamniku, ki smo ga moj založnik Andrej Ivanuša,

4 Okoli leta 1950 je bil Ford Taunus Buckel v nekdanji Jugoslaviji nekaj posebnega. Razen nekaj starejših modelov nemških, francoskih in italijanskih osebnih avtomobilov je bilo od novejših še nekaj škod in kakšna pobeda (sovjetski osebni avto srednjega razreda). Imeti nov nemški avto, in to še forda, je bila redkost.

Premiera dne 18. oktobra 1947.

W. A. MOZART

Figarova svatba Komična opera v štirih dejanjih, napisal Lorenzo da Ponte,
prevedel S. Samec.

Dirigent: dr. D. Svura,

Režiser: H. Leskovšek.

Grof Almaviva	S. Smerkolj
Rozina, njegova soproga	V. Heybalova k. g.
Suzana, njena sobarica	M. Polujnarjeva
Figaro, grofov sluga	O. Otta
Kerubin, paž	M. Patikova
Marcelina	N. Vidmarjeva
Bazilio	L. Korošec
Don Curzio, sodnik	V. Bukovčeva
Bartolo	B. Stritarjeva
Antonio, vrtnar	S. Banovec
Barbka, njegova hči	S. Štrukelj
	I. Anžlovar
	F. Langus
	E. Neubergerjeva
	M. Zakrajškova

Ljudstvo

Vodja zhora: J. Hanc.

Scenograf: akad. slik. M. Kuvčič.

Figarova svatba, Ljubljana, 18. 10. 1948 (Gledališki list SNG Opera Ljubljana, št. 6, 48/49)

soavtor Peter Bedjanič in jaz obiskali v začetku septembra 2015. Tam smo se srečali s Kamničanko, ki nas je nato vodila po Kamniku. Srečanje sta pripravila zakonca Nina in Dušan Osredkar, moja stara znanca. Kamničanka, ki ne želi biti imenovana, je Heybalovo osebno poznala. Njeni starši so prijateljevali z družino Heybal.

Kamničanka je poznala tudi sestri Cilko, Erno in brata Oskarja, frančiškana, ki jo je nekaj časa poučeval klavir. Valerijo in Oskarja je Kamničanka opisala kot živahna in radoživa človeka. Oskar je služboval tudi v Mariboru, Kamnici, Lenartu in najbrž še kje. Zaradi ljubezni je za kratek čas zapustil duhovniški stan. Pozneje se je vrnil med frančiškane in svojo življenjsko pot končal na Brezjah.⁵

Sestra Erna je bila do sezone 1966 pevka v zboru ljubljanske Opere, njen sin pa vodja odske razsvetljave. Sestra Cilka se je poročila z rudarskim inženirjem Tomcem in živela z družino v Labinu. Skupaj s hčerko Bredo, ki je umrla stara komaj šest let, sta pokopani na kamniških Žalah.

Obiskali smo tudi kamniško pokopališče Žale. Grob Heybalove in njenega moža Cirila Debevca je vzdrževan, vendar rahlo zanemarjen in Kamničanom ni v

Jernej Plahuta

⁵ Nekateri viri navajajo kot letnico Oskarjeve smrti 1983, v dokumentih Heybalove, ki sem jih našel v Gledališkem muzeju, je letnica 1984.

S prireditve v Matični knjižnici Kamnik 18. 12. 2013

Marko Košir in Peter Bedjanič med iskanjem gradiva o Heybalovi v NUK-u novembra 2015 (Foto: Andrej Ivanuša)

čast. Gledališka maska na desni strani nagrobnika, ki jo je leta 1977 iz jekla izdelal kipar in operni basist Aleksander Kovač, je močno rjava in počasi propada. Nagrobnik in napisna plošča sta zelo potrebna čiščenja. Ker v grobu počivata dva naša vrhunska gledališka umetnika, bi moralo stanje groba skrbeti tudi še druge državne kulturne institucije in ne samo Občino Kamnik.

V središču Kamnika smo si ogledali rojstno hišo Heybalove. Na pročelju ni nobenega znaka, da je tu nekoč bivala naša največja operna umetnica. Spominska plošča je v veži, tam je tudi obeležje družine Kramar. Žal pa je nekdo ob obnovi spominsko ploščo Heybalove prekril z mavčno ploščo, da ni več vidna. Čudno je tudi, da so skromno ploščo sramežljivo namestili v vežo, ki je vedno zaklenjena, kot da se Kamničani svojih velikih rojakov sramujejo.

Na drugi strani ceste sta v veliki hiši kavarna in razstavišče Veronika, kjer je 19. februarja 1977 Heybalova na slovesnosti ob 100-letnici rojstva slikarja Ivana Vaupotiča zadnjič nastopila.

Na isti strani kot hiša Heybalovih, le nekaj deset metrov severneje, stoji hiša dirigenta Boga Leskovica.

Zbiranje sredstev za monografijo o Heybalovi je prevzela Ustanova – fundacija Ladko Korošec iz Zagorja, ki jo vodi Janez Lipec. V tokratni zbiralni akciji se bomo ob gospodarskih organizacijah in kulturnih ustanovah obrnili tudi na Kamničane, ki jim spomin na Heybalovo še vedno nekaj pomeni.

Grob Heybalove in njenega moža Cirila Debevca (Foto: Andrej Ivanuša)

Pod to mavčno ploščo v veži je skromno obeležje o tem, da je v tej hiši nekoč živela Valerija Heybal. (Foto: Andrej Ivanuša)

NASTOPI VALERIE HEYBAL

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
1.	1932. 12. 02.	Lichtenthurnov zavod	Ljubljana		Mala pevka	
2.	1935. 05. 19.		Mošnje		Ljubezen in morja valovi	
3.	1938. 02. 15.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
4.	1938. 04. 24.	Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
5.	1938. 04. 29.	Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
6.	1938. 05. 13.	Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
7.	1938. 06. 17.	SF - DK	Ljubljana	Bach J. S.	1. sklepna produkcija	Odlomek iz Mat. pasijona
8.	1938. 09. 03.	Delavska zbornica	Ljubljana	Smetana Pavčič	30 let NSZ - proslava	Marinka Pastirca
9.	1938. 09. 04.	Bežigrad Nar. šola	Ljubljana	/	Slovenska scena mladih	/
10.	1938. 09. 05.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
11.	1938. 10. 05.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
12.	1938. 10. 09.	Francišskani	Kamnik	Bach J. S.	Arije iz Matejevega pasijona	
13.	1938. 10. 11.	Opera	Ljubljana	Jones S.	Gejša	Mimoza
14.	1938. 10. 18.	Opera	Ljubljana	Jones S.	Gejša	Mimoza
15.	1938. 10. 27.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
16.	1938. 10. 29.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
17.	1938. 10. 30.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
18.	1938. 11. 04.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
19.	1938. 11. 07.	UD	Ljubljana	Škerjanec L. M.	Zedinjenje	Kantata
20.	1938. 11. 08.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Svečenica
21.	1938. 11. 10.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
22.	1938. 11. 12.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias
23.	1938. 11. 15.	Opera	Ljubljana	Jones S.	Gejša	Mimoza
24.	1938. 11. 16.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias
25.	1938. 11. 17.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
26.	1938. 11. 20.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias
27.	1938. 11. 20.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Pousette
28.	1938. 11. 25.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Svečenica
29.	1938. 11. 27.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Musetta
30.	1938. 11. 29.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias
31.	1938. 11. 30.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
32.	1938. 12. 01.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
33.	1938. 12. 01.	Dvorana Tabor	Ljubljana	Smetana Dev O.	Koncert novinarskega združenja Ob 20-letnici nastanka Jugoslavije	Arija Marinke Kangljica
34.	1938. 12. 02.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Musetta
35.	1938. 12. 07.	Opera	Ljubljana	Jones S.	Gejša	Mimoza
36.	1938. 12. 08.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias
37.	1938. 12. 09.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
38.	1938. 12. 14.	Opera	Ljubljana	Čajkovski Puccini	Jolanta Gianni Schicchi	Brigita Nella
39.	1938. 12. 19.	SF - DK	Ljubljana	Lajovic An.	1. javna produkcija	Bujni vetri Tkalec
40.	1938. 12. 20.	Opera	Ljubljana	Čajkovski Puccini	Jolanta Gianni Schicchi	Brigita Nella
41.	1938. 12. 28.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Musetta
42.	1939. 01. 01.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
43.	1939. 01. 03.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias
44.	1939. 01. 10.	Opera	Ljubljana	Čajkovski Puccini	Jolanta Gianni Schicchi	Brigita
45.	1939. 01. 15.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
46.	1939. 01. 20.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Musetta
47.	1939. 01. 22.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Pousette
48.	1939. 01. 25.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
49.	1939. 01. 26.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Musetta
50.	1939. 02. 02.	Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
51.	1939. 02. 03.	Opera	Ljubljana	Čajkovski Puccini	Jolanta Gianni Schicchi	Brigita
52.	1939. 02. 06.	SF - GM	Ljubljana	Lajovic An.	60-letnica A. Lajovca	Zeleni Jurij
53.	1939. 02. 16.	Opera	Ljubljana	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Lola
54.	1939. 02. 17.	SF-Lj. Zvon	Ljubljana	G. in. B. Ipavec	Skladbe za zbor in samospevi	Štiri samospevi
55.	1939. 02. 23.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
56.	1939. 02. 25.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
57.	1939. 02. 28.	Opera	Ljubljana	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Lola
58.	1939. 03. 16.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
59.	1939. 03. 17.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
60.	1939. 03. 29.	Opera	Ljubljana	Čajkovski Puccini	Jolanta Gianni Schicchi	Brigita
61.	1939. 04. 01.	Opera	Ljubljana	Wolf-Ferrari	Štirje grobijani	Marina
62.	1939. 04. 05.	Opera	Ljubljana	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Lola
63.	1939. 04. 09.	SF - DK	Ljubljana	Gounod	1. javna produkcija	Faust, arija Margarete
64.	1939. 04. 18.	Opera	Ljubljana	Wolf-Ferrari	Štirje grobijani	Marina
65.	1939. 04. 19.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida KUNC	Svečenica
66.	1939. 04. 29.	Opera	Ljubljana	Wolf-Ferrari	Štirje grobijani	Marina
67.	1939. 05. 05.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias
68.	1939. 05. 27.	Opera	Ljubljana	Wolf-Ferrari	Štirje grobijani	Marina
69.	1939. 05. 28.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
70.	1939. 05. 31.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Musetta
71.	1939. 06. 15.	Opera	Ljubljana	Wolf-Ferrari	Štirje grobijani	Marina
72.	1939. 08. 08.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Musetta
73.	1939. 09. 05.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
74.	1939. 09. 30.	Opera	Ljubljana	Goldmark	Sabska kraljica	Sulamit
75.	1939. 10. 03.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Pousette
76.	1939. 10. 06.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
77.	1939. 10. 07.	Opera	Ljubljana	Goldmark	Sabska kraljica	Sulamit
78.	1939. 10. 22.	Opera	Ljubljana	Goldmark	Sabska kraljica	Sulamit
79.	1939. 10. 27.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
80.	1939. 10. 28.	Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
81.	1939. 11. 03.	Opera	Ljubljana	Kogojeva akademija	Kogoj Švara D.	Samospevi
82.	1939. 11. 05.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
83.	1939. 11. 23.	Opera	Ljubljana	Goldmark	Sabska kraljica	Sulamit
84.	1939. 12. 01.	Kolarac VD	Beograd	Škerjanec L. M.	Zedinjenje - BF. GM	Kantata
85.	1939. 12. 03.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
86.	1939. 12. 07.	Opera	Ljubljana	Musorgski	Boris Godunov	Ksenija
87.	1939. 12. 08.	Opera	Ljubljana	Goldmark	Sabska kraljica	Sulamit
88.	1939. 12. 10.	Opera	Ljubljana	Smetana	Poljub	Vendulka
89.	1939. 12. 13.	Opera	Ljubljana	Goldmark	Sabska kraljica	Sulamit
90.	1939. 12. 17.	Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
91.	1939. 12. 25.	Opera	Ljubljana	Goldmark	Sabska kraljica	Sulamit
92.	1939. 12. 26.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Kerubin
93.	1940. 01. 03.	Opera	Ljubljana	Goldmark	Sabska kraljica	Sulamit
94.	1940. 01. 07.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
95.	1940. 01. 27.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
96.	1940. 01. 30.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
97.	1940. 02. 04.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
98.	1940. 02. 07.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
99.	1940. 02. 14.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
100.	1940. 02. 18.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
101.	1940. 02. 21.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Hrestač - suita Jolanta	Brigita
102.	1940. 03. 06.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Kerubin
103.	1940. 03. 07.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
104.	1940. 03. 10.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
105.	1940. 03. 27.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
106.	1940. 04. 04.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Kerubin
107.	1940. 04. 06.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Kerubin
108.	1940. 04. 12.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Kerubin
109.	1940. 04. 15.	SF	Ljubljana	Wagner	Tretja javna produkcija SG/AG	Tannhäuser arija Elizabete
110.	1940. 04. 16.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Hrestač - suita Jolanta	Brigita
111.	1940. 05. 01.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Hrestač - suita Jolanta	Brigita
112.	1940. 05. 11.	Opera	Ljubljana	Švara D.	Kleopatra	Kleopatra
113.	1940. 05. 15.	Opera	Ljubljana	Švara D.	Kleopatra	Kleopatra
114.	1940. 05. 22.	Opera	Ljubljana	Švara D.	Kleopatra	Kleopatra
115.	1940. 05. 25.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
116.	1940. 05. 29.	Opera	Ljubljana	Musorgski	Boris Godunov	Ksenija
117.	1940. 05. 30.	Opera	Ljubljana	Švara D.	Kleopatra	Kleopatra
118.	1940. 06. 01.	Opera	Ljubljana	Švara D.	Kleopatra	Kleopatra
119.	1940. 06. 05.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
120.	1940. 06. 08.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
121.	1940. 06. 14.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
122.	1940. 06. 16.	Opera	Ljubljana	Švara D.	Kleopatra	Kleopatra
123.	1940. 06. 18.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
124.	1940. 10. 08.	HNK	Zagreb	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
125.	1940. 10. 12.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
126.	1940. 10. 17.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
127.	1940. 10. 23.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
128.	1940. 10. 25.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
129.	1940. 10. 29.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
130.	1940. 10. 31.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
131.	1940. 11. 02.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
132.	1940. 11. 13.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
133.	1940. 11. 17.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
134.	1940. 11. 19.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
135.	1940. 11. 21.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
136.	1940. 11. 28.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
137.	1940. 12. 03.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
138.	1940. 12. 05.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
139.	1940. 12. 26.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
140.	1941. 01. 02.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
141.	1941. 01. 10.	Opera	Ljubljana	Nicolai Dev O.	Akademija v korist zimske pomoči	Arija Kanglica
142.	1941. 01. 11.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
143.	1941. 01. 15.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
144.	1941. 01. 17.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
145.	1941. 01. 22.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
146.	1941. 01. 23.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
147.	1941. 02. 05.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
148.	1941. 02. 14.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
149.	1941. 02. 16.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
150.	1941. 02. 19.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
151.	1941. 03. 04.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
152.	1941. 03. 11.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
153.	1941. 03. 14.	SF	Ljubljana	Gounod Lajovic An.	Faust Samospev	Arija Margerite Kaj bi le gledal
154.	1941. 03. 16.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
155.	1941. 03. 23.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
156.	1941. 04. 06.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
157.	1941. 04. 27.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
158.	1941. 05. 10.	Opera	Ljubljana	Nicolai	Vesele žene windsorske	Ga. Fluth
159.	1941. 05. 14.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
160.	1941. 05. 30.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
161.	1941. 06. 01.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Kerubin
162.	1941. 06. 07.	Opera	Ljubljana	Dvořak	Rusalka	Rusalka
163.	1941. 06. 15.	Opera	Ljubljana	Gounod	Faust	Margareta
164.	1941. 06. 21.	Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
165.	1941. 06. 25.	Opera	Ljubljana	Massenet	Don Kihot	Garcias
166.	1941. 06. 29.	Opera	Ljubljana	Gounod	Faust	Margareta
167.	1941. 07. 05.	Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
168.	1941. 10. 01.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
169.	1941. 10. 08.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
170.	1941. 10. 12.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
171.	1941. 10. 17.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
172.	1941. 10. 20.	SF - Mala dvorana	Ljubljana	Sancin Mirca	Skladateljski večer	Pesem za sopran
173.	1941. 10. 22.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
174.	1941. 10. 25.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
175.	1941. 11. 03.	SF - GM	Ljubljana	Pergolesi	Stabat Mater	
176.	1941. 11. 13.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
177.	1941. 11. 17.	UD - GM	Ljubljana	Sattner H. Lajovic An. Arnič B.	Jejtejeva prisega Pesmi za sopran Te Deum	
178.	1941. 11. 22.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
179.	1941. 11. 26.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
180.	1941. 11. 29.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
181.	1941. 12. 08.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
182.	1941. 12. 17.	Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
183.	1941. 12. 25.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
184.	1942. 02. 04.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
185.	1942. 02. 09.	SF - GM	Ljubljana	Vivaldi Schumann Škerjanc L. M. Faure Bach J. S.	Komorni koncert	Schumann Pesmi za sopran
186.	1942. 02. 11.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
187.	1942. 02. 15.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
188.	1942. 02. 19.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
189.	1942. 02. 22.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
190.	1942. 03. 08.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
191.	1942. 03. 12.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
192.	1942. 04. 09.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
193.	1942. 04. 16.	Opera	Ljubljana	Gounod	Faust	Margareta
194.	1942. 05. 13.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
195.	1942. 05. 14.	Opera	Ljubljana	Gounod	Faust	Margareta
196.	1942. 05. 24.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
197.	1942. 06. 04.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
198.	1942. 06. 14.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Eugenij Onjegin	Tatjana
199.	1942. 06. 18.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Eugenij Onjegin	Tatjana
200.	1942. 07. 11.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Musetta
201.	1942. 07. 23.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
202.	1942. 07. 28.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
203.	1942. 07. 31.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
204.	1942. 08. 02.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
205.	1942. 08. 05.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
206.	1942. 08. 07.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
207.	1942. 08. 09.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
208.	1942. 11. 14.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
209.	1942. 12. 05.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
210.	1942. 12. 08.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
211.	1942. 12. 12.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
212.	1942. 12. 16.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
213.	1942. 12. 20.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
214.	1942. 12. 27.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
215.	1943. 01. 02.	Opera	Ljubljana	Puccini Beethoven	Sestra Angelika Sedma simfonija	Sestra Angelika
216.	1943. 01. 05.	Opera	Ljubljana	Puccini Beethoven	Sestra Angelika Sedma simfonija	Sestra Angelika
217.	1943. 01. 08.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
218.	1943. 01. 10.	Opera	Ljubljana	Puccini Beethoven	Sestra Angelika Sedma simfonija	Sestra Angelika
219.	1943. 01. 14.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
220.	1943. 01. 17.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
221.	1943. 01. 21.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
222.	1943. 01. 26.	Opera	Ljubljana	Puccini Beethoven	Sestra Angelika Sedma simfonija	Sestra Angelika
223.	1943. 01. 28.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
224.	1943. 01. 31.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
225.	1943. 02. 03.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
226.	1943. 02. 06.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
227.	1943. 02. 11.	Opera	Ljubljana	Puccini Beethoven	Sestra Angelika Sedma simfonija	Sestra Angelika
228.	1943. 02. 14.	Opera	Ljubljana	Puccini Beethoven	Sestra Angelika Sedma simfonija	Sestra Angelika
229.	1943. 02. 17.	Opera	Ljubljana	Puccini Beethoven	Sestra Angelika Sedma simfonija	Sestra Angelika
230.	1943. 02. 21.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
231.	1943. 02. 26.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
232.	1943. 03. 01.	UD - GM	Ljubljana	Lajovic An.	Vokalno instrumentalni -koncert	Kaj bi le gledal
233.	1943. 03. 03.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
234.	1943. 03. 14.	HNK Zagreb	Zagreb	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
235.	1943. 03. 18.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
236.	1943. 03. 24.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
237.	1943. 03. 27.	Opera	Ljubljana	Puccini Gounod	Sestra Angelika Valpurgina noč	Sestra Angelika
238.	1943. 04. 01.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
239.	1943. 04. 08.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
240.	1943. 04. 11.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
241.	1943. 04. 14.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
242.	1943. 04. 17.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
243.	1943. 04. 21.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
244.	1943. 04. 25.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
245.	1943. 04. 29.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
246.	1943. 05. 01.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
247.	1943. 05. 05.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
248.	1943. 05. 09.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Eugenij Onjegin	Tatjana
249.	1943. 05. 12.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
250.	1943. 05. 14.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Eugenij Onjegin	Tatjana
251.	1943. 05. 16.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
252.	1943. 05. 18.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mafalda Favero Musetta
253.	1943. 05. 19.	Opera	Ljubljana	Čajkovski	Eugenij Onjegin	Tatjana
254.	1943. 05. 22.	Opera	Ljubljana	Sattner Hugolin	Vnebovzetje	Sopran
255.	1943. 05. 27.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
256.	1943. 05. 28.	Opera	Ljubljana	Sattner Hugolin	Vnebovzetje	Sopran
257.	1943. 05. 30.	Opera	Ljubljana	Sattner Hugolin	Vnebovzetje	Sopran
258.	1943. 06. 03.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
259.	1943. 06. 10.	Opera	Ljubljana	Sattner Hugolin	Vnebovzetje	Sopran
260.	1943. 06. 13.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
261.	1943. 06. 16.	Opera	Ljubljana	Sattner Hugolin	Vnebovzetje	Sopran
262.	1943. 06. 19.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
263.	1943. 06. 24.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
264.	1943. 06. 27.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
265.	1943. 07. 10.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
266.	1943. 07. 13.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
267.	1943. 07. 18.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
268.	1943. 07. 21.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
269.	1943. 07. 24.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
270.	1943. 07. 29.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
271.	1943. 08. 02.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
272.	1943. 08. 05.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
273.	1943. 09. 29.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
274.	1943. 10. 02.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
275.	1943. 10. 09.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
276.	1943. 10. 17.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
277.	1943. 10. 19.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
278.	1943. 10. 23.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
279.	1943. 10. 27.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
280.	1943. 10. 31.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
281.	1943. 11. 02.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
282.	1943. 11. 06.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
283.	1943. 11. 09.	Štab SS	Ljubljana	Brahms Wolf Strauss R.	Samospeli	/
284.	1943. 11. 18.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
285.	1943. 11. 21.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
286.	1943. 11. 25.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
287.	1943. 11. 29.	UD	Ljubljana	Mozart	Simfonija št. 39 Ariji iz Figarove svatbe Hafnerjeva serenada	
288.	1943. 12. 02.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
289.	1943. 12. 04.	Blumauer	Ljubljana		Komorni koncert	
290.	1943. 12. 21.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
291.	1944. 01. 09.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
292.	1944. 01. 13.	Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
293.	1944. 01. 25.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
294.	1944. 01. 29.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
295.	1944. 02. 02.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
296.	1944. 02. 06.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
297.	1944. 02. 12.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
298.	1944. 02. 15.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
299.	1944. 03. 04.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
300.	1944. 03. 07.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
301.	1944. 03. 13.	SF - Zveza godbenikov	Ljubljana	Mešani spored	Koncert v korist zimske pomoči	Škerjanec tri pesmi
302.	1944. 03. 14.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
303.	1944. 03. 16.	Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
304.	1944. 04. 01.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
305.	1944. 04. 05.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
306.	1944. 04. 09.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
307.	1944. 04. 12.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
308.	1944. 04. 22.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
309.	1944. 04. 26.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
310.	1944. 05. 06.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
311.	1944. 05. 13.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
312.	1944. 05. 17.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
313.	1944. 05. 18.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
314.	1944. 05. 24.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
315.	1944. 05. 28.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
316.	1944. 06. 01.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
317.	1944. 06. 03.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
318.	1944. 06. 10.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
319.	1944. 06. 14.	Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
320.	1944. 06. 18.	Opera	Ljubljana	Gounod	Faust	Margareta
321.	1944. 06. 25.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
322.	1944. 07. 02.	Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
323.	1944. 07. 04.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
324.	1944. 07. 12.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
325.	1944. 07. 13.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
326.	1944. 07. 19.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
327.	1944. 07. 25.	Opera	Ljubljana	D'Albert	Mrtve oči	Myrtole
328.	1944. 08. 06.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
329.	1944. 08. 08.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
330.	1944. 08. 12.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
331.	1944. 08. 15.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
332.	1944. 08. 17.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
333.	1944. 08. 19.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
334.	1944. 08. 21.	Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
335.	1944. 10. 08.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
336.	1944. 10. 10.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
337.	1944. 10. 15.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
338.	1944. 10. 18.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
339.	1944. 10. 22.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
340.	1944. 11. 04.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
341.	1944. 11. 11.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
342.	1944. 11. 14.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
343.	1944. 11. 23.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
344.	1944. 11. 29.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
345.	1944. 12. 02.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
346.	1944. 12. 09.	Opera	Ljubljana	Massenet	Manon	Manon
347.	1944. 12. 16.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
348.	1944. 12. 20.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
349.	1944. 12. 30.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
350.	1945. 01. 07.	Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
351.	1945. 01. 09.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
352.	1945. 02. 07.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
353.	1945. 02. 10.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser rad. prenos	Elisabeth

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
354.	1945. 02. 14.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
355.	1945. 02. 18.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
356.	1945. 02. 19.	Opera	Ljubljana	Parma V.	20-letnica smrti	pesmi
357.	1945. 02. 22.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
358.	1945. 02. 25.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
359.	1945. 02. 28.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
360.	1945. 03. 06.	UD	Ljubljana	/	Simfonični koncert v korist socialne pomoči	/
361.	1945. 03. 08.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
362.	1945. 03. 12.	Opera	Ljubljana	Massenet	Thais	Thais
363.	1945. 03. 22.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
364.	1945. 04. 01.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
365.	1945. 04. 25.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser Betetto	Elisabeth
366.	1945. 04. 28.	Opera	Ljubljana	Wagner	Tannhäuser Betetto	Elisabeth
367.	1945. 11. 15.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
368.	1945. 12. 22.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
369.	1945. 12. 27.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
370.	1945. 12. 31.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
371.	1946. 01. 03.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
372.	1946. 01. 06.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
373.	1946. 01. 12.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
374.	1946. 01. 15.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
375.	1946. 01. 19.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
376.	1946. 01. 27.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
377.	1946. 01. 30.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
378.	1946. 02. 05.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D. Bramičar Kozina	Veronika Deseniška Hlapec Jernej Ekvinokcij	Veronika
379.	1946. 02. 08.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
380.	1946. 02. 09.	/	Dvorana Trnovo	Prešern F.	Prešernova proslava v Trnovem	Nezakonska mati
381.	1946. 02. 12.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
382.	1946. 02. 15.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
383.	1946. 02. 19.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
384.	1946. 02. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D. Bramičar Kozina	Veronika Deseniška Hlapec Jernej Ekvinokcij	Veronika
385.	1946. 04. 21.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
386.	1946. 04. 27.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
387.	1946. 05. 01.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
388.	1946. 05. 17.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
389.	1946. 05. 19.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
390.	1946. 05. 21.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
391.	1946. 05. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
392.	1946. 05. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
393.	1946. 06. 06.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
394.	1946. 06. 09.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
395.	1946. 06. 12.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
396.	1946. 06. 23.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
397.	1946. 06. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
398.	1946. 06. 28.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
399.	1946. 07. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
400.	1946. 07. 07.	SNG - Opera	Radovljica	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
401.	1946. 07. 10.	SNG - Opera	Novi Sad	Dvořák	Rusalka	Rusalka
402.	1946. 07. 15.	SNG - Opera	Novi Sad	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
403.	1946. 08. 05.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
404.	1946. 08. 13.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
405.	1946. 09. 01.	TF Cipci	Opatija		Koncert opernih arj	

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
406.	1946. 09. 21.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
407.	1946. 10. 28.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
408.	1946. 11. 02.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
409.	1946. 11. 10.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
410.	1946. 11. 20.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
411.	1946. 11. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
412.	1946. 11. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
413.	1946. 12. 08.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
414.	1946. 12. 12.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
415.	1946. 12. 17.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
416.	1946. 12. 22.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
417.	1946. 12. 23.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
418.	1946. 12. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
419.	1947. 01. 01.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
420.	1947. 01. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
421.	1947. 01. 23.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
422.	1947. 01. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
423.	1947. 01. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
424.	1947. 02. 23.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
425.	1947. 03. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
426.	1947. 03. 30.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
427.	1947. 04. 01.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
428.	1947. 04. 03.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
429.	1947. 04. 06.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
430.	1947. 04. 09.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
431.	1947. 04. 24.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
432.	1947. 04. 27.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
433.	1947. 04. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
434.	1947. 05. 09.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
435.	1947. 05. 12.	SF	Ljubljana	/	Koncert slovenske glasbe	/
436.	1947. 05. 15.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
437.	1947. 05. 19.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
438.	1947. 05. 21.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
439.	1947. 05. 24.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
440.	1947. 05. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
441.	1947. 05. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
442.	1947. 06. 08.	SNG - Opera	Maribor	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
443.	1947. 06. 14.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
444.	1947. 06. 19.	SNG - Opera	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
445.	1947. 06. 22.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
446.	1947. 06. 27.	Pogačarjev trg	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
447.	1947. 06. 30.	Pogačarjev trg	Ljubljana	Dvořák	Rusalka	Rusalka
448.	1947. 07. 05.	SNG - Opera	Maribor	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
449.	1947. 09. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
450.	1947. 09. 19.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
451.	1947. 10. 05.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
452.	1947. 10. 12.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
453.	1947. 10. 18.	SNG - Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
454.	1947. 10. 21.	Kolarac VD	Beograd		Večer slovanskih pesmi Heybal, Lupaša, Lipovšek	
455.	1947. 10. 22.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
456.	1947. 11. 05.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
457.	1947. 11. 07.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
458.	1947. 11. 09.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
459.	1947. 11. 13.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
460.	1947. 11. 15.	SNG - Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
461.	1947. 11. 18.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
462.	1947. 11. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
463.	1947. 11. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
464.	1947. 12. 02.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
465.	1947. 12. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
466.	1947. 12. 07.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
467.	1947. 12. 13.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
468.	1947. 12. 23.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
469.	1947. 12. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Pikova dama	Liza
470.	1947. 12. 28.	SNG - Opera	Ljubljana	Mozart	Figarova svatba	Grofica
471.	1948. 01. 01.	SNG - Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
472.	1948. 01. 06.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
473.	1948. 01. 16.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
474.	1948. 01. 18.	SNG - Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
475.	1948. 01. 23.	SNG - Opera	Ljubljana	Dev O.	70 let O. Županciča	Kanglica
476.	1948. 01. 30.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor CVEJČ Ž.	Jaroslava
477.	1948. 02. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
478.	1948. 02. 08.	Kolarac VD	Beograd		Presemova proslava	
479.	1948. 02. 18.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
480.	1948. 02. 20.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
481.	1948. 02. 21.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
482.	1948. 03. 08.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Rusalka	Rusalka
483.	1948. 03. 11.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Rusalka	Rusalka
484.	1948. 03. 14.	Kolarac VD	Beograd		Koncert opernih arij	
485.	1948. 03. 15.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Rusalka	Rusalka
486.	1948. 03. 17.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
487.	1948. 03. 20.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
488.	1948. 03. 31.	SNG - Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
489.	1948. 04. 03.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
490.	1948. 04. 06.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
491.	1948. 04. 09.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
492.	1948. 04. 24.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
493.	1948. 04. 28.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
494.	1948. 05. 02.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
495.	1948. 05. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
496.	1948. 05. 06.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
497.	1948. 05. 09.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
498.	1948. 05. 13.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
499.	1948. 05. 13.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Rusalka	Rusalka
500.	1948. 05. 16.	Kolarac VD	Beograd		Peti večer arij in duetov	
501.	1948. 05. 17.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
502.	1948. 05. 22.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
503.	1948. 05. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
504.	1948. 05. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
505.	1948. 06. 28.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
506.	1948. 09. 14.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
507.	1948. 09. 18.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
508.	1948. 09. 21.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
509.	1948. 09. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
510.	1948. 10. 04.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Rusalka	Rusalka
511.	1948. 10. 12.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
512.	1948. 10. 14.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
513.	1948. 10. 21.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Rusalka	Rusalka
514.	1948. 10. 31.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
515.	1948. 11. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
516.	1948. 11. 18.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
517.	1948. 11. 23.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
518.	1948. 11. 27.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
519.	1948. 12. 05.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
520.	1948. 12. 16.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
521.	1948. 12. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
522.	1948. 12. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
523.	1949. 01. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
524.	1949. 01. 12.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
525.	1949. 01. 19.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
526.	1949. 01. 24.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
527.	1949. 01. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
528.	1949. 01. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
529.	1949. 02. 01.	HNK Zagreb	Zagreb	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
530.	1949. 02. 04.	HNK Zagreb	Zagreb	Puccini	Tosca	Tosca
531.	1949. 02. 12.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
532.	1949. 02. 15.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
533.	1949. 02. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Beethoven	Fidelio	Leonora
534.	1949. 03. 03.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
535.	1949. 03. 24.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
536.	1949. 03. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
537.	1949. 04. 03.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
538.	1949. 04. 11.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
539.	1949. 04. 19.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
540.	1949. 05. 08.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
541.	1949. 05. 23.	NP - Opera	Beograd	Ferrari E. W.	Štirje grobijani	Felice
542.	1949. 05. 28.	NP - Opera	Beograd	Ferrari E. W.	Štirje grobijani	Felice
543.	1949. 06. 02.	NP - Opera	Beograd	Ferrari E. W.	Štirje grobijani	Felice
544.	1949. 06. 03.	Kolarac VD	Beograd		Balet in koncert	
545.	1949. 06. 04.	NP - Opera	Beograd	Ferrari E. W.	Štirje grobijani	Felice
546.	1949. 06. 08.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
547.	1949. 06. 10.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
548.	1949. 06. 19.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
549.	1949. 06. 22.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
550.	1949. 06. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
551.	1949. 06. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
552.	1949. 07. 03.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
553.	1949. 07. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
554.	1949. 09. 19.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
555.	1949. 09. 30.	Kolarac VD	Beograd	Beethoven	Simfonija št. 9	sopran
556.	1949. 10. 03.	Kolarac VD	Beograd	Beethoven	Simfonija št. 9	sopran
557.	1949. 10. 10.	NP - Opera	Beograd	Ferrari E. W.	Štirje grobijani	Felice
558.	1949. 10. 14.	Kolarac VD	Beograd	Beethoven	Simfonija št. 9	sopran
559.	1949. 10. 25.	SNG - Opera	Koper	Puccini	Tosca	Tosca
560.	1949. 10. 27.	SNG - Opera	Koper	Puccini	Tosca	Tosca
561.	1949. 10. 28.	SNG - Opera	Koper	Puccini	Tosca	Tosca
562.	1949. 10. 29.		Piran		Solistični večer	
563.	1949. 10. 30.		Koper		Solistični večer	
564.	1949. 11. 09.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
565.	1949. 11. 18.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
566.	1949. 12. 01.	SF-Cipci	Ljubljana	/	Zaključni koncert II. jugoslovanskega tekmovanja	/
567.	1949. 12. 11.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
568.	1949. 12. 14.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
569.	1949. 12. 18.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
570.	1949. 12. 20.	SNG - Opera	Ljubljana	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
571.	1949. 12. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
572.	1949. 12. 29.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
573.	1950. 01. 07.	SNG - Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
574.	1950. 01. 11.	SNG - Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
575.	1950. 01. 14.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
576.	1950. 02. 01.	NP - Opera	Beograd	Gounod	Faust	Margareta
577.	1950. 02. 04.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
578.	1950. 02. 12.	Kolarac VD	Beograd		Svečani komorni koncert	
579.	1950. 02. 14.	SNG - Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
580.	1950. 02. 19.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
581.	1950. 02. 21.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
582.	1950. 02. 24.	SNG - Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
583.	1950. 02. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
584.	1950. 02. 28.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
585.	1950. 03. 22.	SNG - Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
586.	1950. 03. 24.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
587.	1950. 04. 01.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
588.	1950. 04. 23.	HNK - Opera	Zagreb	Verdi	Aida	Aida
589.	1950. 04. 29.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
590.	1950. 05. 08.	NP - Opera	Beograd	Konjović P.	Koššana	Koššana
591.	1950. 06. 01.	SNG Opera	Gradec	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
592.	1950. 06. 06.	SNG Opera	Celovec	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
593.	1950. 06. 14.	NP - Opera	Ljubljana	Verdi	Aida	Aida
594.	1950. 07. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
595.	1950. 07. 10.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
596.	1950. 08. 05.		Jeruzalem		Koncert	
597.	1950. 08. 07.		Nazaret		Koncert	
598.	1950. 08. 28.	NP - Opera	Pulj	Verdi	Aida	Aida
599.	1950. 08. 28.	NP - Opera	Pulj	Verdi	Aida	Aida
600.	1950. 09. 11.	Kolarac VD	Beograd		Koncert prvakov hg. Op.	
601.	1950. 09. 23.	NP - Opera	Beograd	Beethoven	Fidelio	Leonora
602.	1950. 09. 27.	NP - Opera	Beograd	Beethoven	Fidelio	Leonora
603.	1950. 09. 29.	NP - Opera	Beograd	Beethoven	Fidelio	Leonora
604.	1950. 09. 30.	Kolarac VD	Beograd		Dobrodelni koncert	
605.	1950. 10. 01.	NP - Opera	Beograd	Beethoven	Fidelio	Leonora
606.	1950. 10. 10.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
607.	1950. 10. 14.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
608.	1950. 10. 18.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
609.	1950. 10. 29.	NP - Opera	Beograd	Beethoven	Fidelio	Leonora
610.	1950. 11. 07.	NP - Opera	Beograd	Gounod	Faust	Margareta
611.	1950. 11. 15.	NP - Opera	Beograd	Konjović P.	Koššana	Koššana
612.	1950. 11. 19.		Veles (Titov)		Koncert opernih arij	
613.	1950. 11. 20.		Skopje		Koncert opernih arij	
614.	1950. 11. 22.	NT - Opera	Skopje	Puccini	Tosca	Tosca
615.	1950. 11. 25.	NT - Opera	Skopje	Puccini	La Boheme	Mimi
616.	1950. 11. 30.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
617.	1950. 12. 03.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
618.	1950. 12. 22.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
619.	1950. 12. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
620.	1950. 12. 30.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
621.	1951. 01. 10.	NP - Opera	Beograd	Konjović P.	Koššana	Koššana
622.	1951. 01. 15.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
623.	1951. 01. 29.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
624.	1951. 02. 06.	Wigmore Hall	London	Jug. Skladatelj	Heybal Valerija Ruzjak Vladimir Moore Gerald	Samospevi
625.	1951. 03. 03.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
626.	1951. 03. 11.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
627.	1951. 03. 15.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Prodana Nevesta	Mainka
628.	1951. 03. 19.	NP - Opera	Beograd	Konjović P.	Koššana	Koššana
629.	1951. 03. 27.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
630.	1951. 03. 29.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
631.	1951. 03. 31.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
632.	1951. 04. 06.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
633.	1951. 04. 19.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
634.	1951. 04. 24.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
635.	1951. 05. 12.	NP - Opera	Beograd	Baranović	Nevjesta od četiri grada	Manda
636.	1951. 05. 18.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
637.	1951. 05. 20.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
638.	1951. 05. 23.	SNG - Opera	Ljubljana	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
639.	1951. 06. 09.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
640.	1951. 06. 16.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
641.	1951. 06. 17.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
642.	1951. 06. 20.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
643.	1951. 06. 21.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
644.	1951. 06. 24.	HNK Zagreb	Zagreb	Verdi	Aida	Aida
645.	1951. 07. 01.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
646.	1951. 07. 03.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
647.	1951. 07. 08.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
648.	1951. 09. 10.	SNG - Opera	Pulj	Verdi	Trubadur	Leonora
649.	1951. 09. 12.	SNG Opera	Pulj	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
650.	1951. 09. 19.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
651.	1951. 09. 27.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
652.	1951. 10. 17.	NP - Opera	Beograd	Konjović P.	Koštana	Koštana
653.	1951. 11. 04.	SNG - Opera	Ljubljana	Mozart	Don Juan	Dona Ana
654.	1951. 11. 08.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
655.	1951. 11. 23.	NP - Opera	Beograd	Gounod	Faust	Margareta
656.	1951. 11. 26.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
657.	1951. 12. 06.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
658.	1951. 12. 25.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
659.	1951. 12. 30.	NP - Opera	Beograd	Nicolai	Vesele Zene windsorske	Gospa. Ford
660.	1952. 01. 23.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
661.	1952. 01. 26.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
662.	1952. 01. 30.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
663.	1952. 02. 02.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
664.	1952. 02. 08.	SNG - Opera	Ljubljana	Verdi	Trubadur	Leonora
665.	1952. 04. 10.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
666.	1952. 10. 27.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
667.	1952. 11. 03.	NP - Opera	Beograd	Korsakov	Sneguročka	Kupava
668.	1952. 11. 07.	NP - Opera	Beograd	Korsakov	Sneguročka	Kupava
669.	1952. 11. 09.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
670.	1952. 11. 13.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
671.	1952. 11. 20.	NP - Opera	Beograd	Korsakov	Sneguročka	Kupava
672.	1952. 11. 22.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
673.	1952. 12. 18.	NP - Opera	Beograd	Korsakov	Sneguročka	Kupava
674.	1952. 12. 20.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
675.	1952. 12. 28.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Rusalka	Rusalka
676.	1953. 01. 01.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
677.	1953. 01. 11.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
678.	1953. 01. 16.	SNG - Opera	Ljubljana	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
679.	1953. 01. 17.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
680.	1953. 02. 04.	NP - Opera	Beograd	Korsakov	Sneguročka	Kupava
681.	1953. 03. 16.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
682.	1953. 03. 18.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
683.	1953. 03. 26.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
684.	1953. 04. 03.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
685.	1953. 04. 08.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
686.	1953. 04. 21.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
687.	1953. 04. 30.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
688.	1953. 05. 04.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
689.	1953. 05. 11.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
690.	1953. 05. 17.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
691.	1953. 05. 24.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
692.	1953. 05. 28.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
693.	1953. 06. 20.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
694.	1953. 06. 25.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
695.	1953. 06. 27.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
696.	1953. 07. 03.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
697.	1953. 07. 05.	Festival UD	Ljubljana		Operni koncert	/
698.	1953. 07. 06.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
699.	1953. 07. 10.	Festival UD	Ljubljana		Operni koncert	/
700.	1953. 07. 12.	Mestni park	Maribor		Operni koncert	
701.	1953. 10. 18.	B. S. Opera	Bern	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
702.	1953. 11. 15.	B. S. Opera	Bern	Einem G.	Proces	Žena sod. sluge
703.	1953. 11. 18.	B. S. Opera	Bern	Einem G.	Proces	Žena sod. sluge
704.	1953. 11. 19.	B. S. Opera	Bern	Einem G.	Proces	Žena sod. sluge
705.	1953. 11. 24.	B. S. Opera	Bern	Einem G.	Proces	Žena sod. sluge
706.	1953. 11. 27.	B. S. Opera	Bern	Einem G.	Proces	Žena sod. sluge
707.	1953. 11. 29.	B. S. Opera	Bern	Einem G.	Proces	Žena sod. sluge
708.	1953. 12. 19.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
709.	1953. 12. 26.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
710.	1953. 12. 28.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
711.	1953. 12. 30.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
712.	1954. 01. 03.	B. S. Opera	Bern	Wagner	Tannhäuser	Elisabeth
713.	1954. 01. 05.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
714.	1954. 01. 10.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
715.	1954. 01. 17.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
716.	1954. 01. 22.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
717.	1954. 01. 24.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
718.	1954. 01. 31.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
719.	1954. 02. 02.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
720.	1954. 02. 06.	B. S. Opera	Bern	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumaci	Santuzza
721.	1954. 02. 11.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
722.	1954. 02. 13.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
723.	1954. 02. 21.	NP - Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
724.	1954. 03. 03.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
725.	1954. 03. 07.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
726.	1954. 03. 11.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Aida	Aida
727.	1954. 03. 14.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
728.	1954. 03. 14.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
729.	1954. 03. 16.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
730.	1954. 03. 18.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
731.	1954. 04. 04.	B. S. Opera	Bern	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
732.	1954. 04. 18.	B. S. Opera	Bern	Verdi	Moč usode	Leonora
733.	1954. 04. 21.	B. S. Opera	Bern	Verdi	Moč usode	Leonora
734.	1954. 04. 24.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
735.	1954. 04. 27.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
736.	1954. 04. 30.	B. S. Opera	Bern	Verdi	Moč usode	Leonora

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
737.	1954. 05. 02.	B. S. Opera	Bem	Verdi	Moč usode	Leonora
738.	1954. 05. 05.	B. S. Opera	Bem	Verdi	Moč usode	Leonora
739.	1954. 05. 11.	B. S. Opera	Bem	Verdi	Moč usode	Leonora
740.	1954. 05. 15.	B. S. Opera	Bem	Verdi	Moč usode	Leonora
741.	1954. 05. 30.	B. S. Opera	Bem	Verdi	Moč usode	Leonora
742.	1954. 06. 08.	B. S. Opera	Bem	Verdi	Moč usode	Leonora
743.	1954. 06. 12.	B. S. Opera	Bem	Verdi	Moč usode	Leonora
744.	1954. 06. 28.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
745.	1954. 07. 07.	SNG Opera	Trst	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
746.	1954. 09. 23.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
747.	1954. 10. 03.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
748.	1954. 10. 16.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
749.	1954. 10. 20.	NP - Opera	Beograd	De Falla	Kratko življenje	Salud
750.	1954. 10. 23.	NP - Opera	Beograd	Kalinski I. L	Analfabet	Salud
751.	1954. 11. 11.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
752.	1954. 11. 15.	NP - Opera	Beograd	Kalinski I. L	Analfabet	Salud
753.	1954. 11. 18.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
754.	1954. 11. 25.	NP - Opera	Beograd	Kalinski I. L	Analfabet	Salud
755.	1954. 11. 27.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
756.	1954. 12. 03.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
757.	1954. 12. 09.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
758.	1954. 12. 30.	HNK Zagreb	Zagreb	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
759.	1955. 01. 16.	B. S. Opera	Bem	Puccini	Tosca	Tosca
760.	1955. 01. 18.	B. S. Opera	Bem	Puccini	Tosca	Tosca
761.	1955. 01. 23.	B. S. Opera	Bem	Puccini	Tosca	Tosca
762.	1955. 02. 13.	B. S. Opera	Bem	Puccini	Tosca	Tosca
763.	1955. 02. 18.	B. S. Opera	Bem	Puccini	Tosca	Tosca
764.	1955. 02. 28.	B. S. Opera	Bem	Puccini	Tosca	Tosca
765.	1955. 03. 03.	B. S. Opera	Bem	Puccini	Tosca	Tosca
766.	1955. 03. 09.	B. S. Opera	Bem	Puccini	Tosca	Tosca
767.	1955. 03. 13.	B. S. Opera	Bem	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
768.	1955. 03. 15.	B. S. Opera	Bem	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
769.	1955. 03. 24.	B. S. Opera	Bem	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
770.	1955. 03. 28.	B. S. Opera	Bem	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
771.	1955. 04. 01.	B. S. Opera	Bem	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
772.	1955. 04. 03.	B. S. Opera	Bem	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
773.	1955. 04. 06.	B. S. Opera	Bem	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
774.	1955. 04. 16.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
775.	1955. 04. 22.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
776.	1955. 04. 25.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
777.	1955. 05. 08.	NP - Opera	Wiesbaden	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
778.	1955. 06. 18.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
779.	1955. 07. 05.	SNG Opera	Maribor	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
780.	1955. 07. 07.	SNG Opera	Maribor	Mascagni	Cavalleria rusticana	Santuzza
781.	1955. 09. 22.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
782.	1955. 10. 25.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
783.	1955. 12. 29.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Pikova dama	Liza
784.	1955. 12. 31.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
785.	1956. 01. 23.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Pikova dama	Liza
786.	1956. 02. 06.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Pikova dama	Liza
787.	1956. 02. 25.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
788.	1956. 03. 08.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
789.	1956. 03. 31.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
790.	1956. 04. 10.	NP - Opera	Beograd	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
791.	1956. 04. 15.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
792.	1956. 05. 12.	NP - Opera	Pariz	Musorgski	Hovansčina	Ema
793.	1956. 05. 13.	NP - Opera	Pariz	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
794.	1956. 05. 14.	NP - Opera	Pariz	Musorgski	Hovansčina	Ema
795.	1956. 05. 15.	NP - Opera	Pariz	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
796.	1956. 05. 21.	NP - Opera	Wiesbaden	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
797.	1956. 05. 28.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
798.	1956. 06. 18.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
799.	1956. 07. 08.	NP - Opera	Beograd	Janaček	Katja Kabanova	Katja
800.	1956. 07. 17.	NP - Opera	Ljubljana	Menotti	Konzul	Magda S.
801.	1956. 07. 19.	NP - Opera	Ljubljana	Menotti	Konzul	Magda S.
802.	1956. 10. 03.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
803.	1956. 10. 15.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
804.	1956. 11. 12.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Pikova dama	Liza
805.	1956. 11. 19.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Pikova dama	Liza
806.	1956. 12. 06.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
807.	1957. 01. 20.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
808.	1957. 01. 27.	NP - Opera	Beograd	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
809.	1957. 01. 30.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
810.	1957. 02. 10.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
811.	1957. 02. 18.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
812.	1957. 03. 03.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
813.	1957. 04. 05.	SNG - Opera	Ljubljana	Smetana	Rusalka	Rusalka
814.	1957. 04. 24.	NP - Opera	Beograd	Janaček	Katja Kabanova	Katja
815.	1957. 05. 04.	NP - Opera	Beograd	Janaček	Katja Kabanova	Katja
816.	1957. 05. 16.	NP - Opera	Firence	Janaček	Katja Kabanova	Katja
817.	1957. 05. 18.	NP - Opera	Firence	Janaček	Katja Kabanova	Katja
818.	1957. 05. 22.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
819.	1957. 06. 15.	SNG Opera	Maribor	Puccini	Tosca	Tosca
820.	1957. 06. 17.	SNG Opera	Maribor	Puccini	Tosca	Tosca
821.	1957. 06. 26.	SNG Opera	Maribor	Puccini	Tosca / Bonelli	Tosca
822.	1957. 06. 30.	SNG Opera	Maribor	Puccini	Tosca / Vorkapic	Tosca
823.	1957. 07. 06.	SNG Opera	Maribor	Puccini	Tosca	Tosca
824.	1957. 07. 07.	SNG Opera	Maribor	Puccini	Tosca	Tosca
825.	1957. 07. 13.	Križanke	Ljubljana	Smetana	Prodana nevesta	Marinka
826.	1957. 07. 19.	Križanke	Ljubljana	/	Heybal Valerija Ristić Nikola Lipovšek Marjan	Samospevi
827.	1957. 09. 28.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
828.	1957. 11. 07.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
829.	1957. 11. 17.	NP - Opera	Beograd	Giordano	André Chenier	Magdalena
830.	1958. 01. 20.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
831.	1958. 01. 23.	NP - Opera	Beograd	Giordano	André Chenier	Magdalena
832.	1958. 02. 02.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
833.	1958. 02. 08.	SNG - Opera	Ljubljana	Janaček	Jenufa	Jenufa
834.	1958. 02. 22.	NP - Opera	Sarajevo	Menotti	Konzul	Magda S.
835.	1958. 03. 13.	NP - Opera	Beograd	Oporni večer	Figarova svatba 1. d. Tosca 3. d. Prodana nevesta 2. d.	Tosca
836.	1958. 04. 02.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
837.	1958. 04. 06.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
838.	1958. 04. 08.	NP - Opera	Beograd	Wagner	Večni mornar	Seita
839.	1958. 04. 12.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
840.	1958. 04. 29.	NP - Opera	Zagreb	Menotti	Konzul	Magda S.
841.	1958. 05. 17.	NP - Opera	Beograd	Janaček	Katja Kabanova	Katja
842.	1958. 06. 01.	NP - Opera	Wiesbaden	Janaček	Katja Kabanova	Katja
843.	1958. 06. 04.	NP - Opera	Wiesbaden	Musorgski	Boris Godunov	Ksenija
844.	1958. 06. 06.	NP - Opera	Lozana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
845.	1958. 06. 16.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
846.	1958. 08. 01.	/	Kamnik	/	Dobrodelni koncert	/
847.	1958. 09. 14.	HNK Zagreb	Kostanje-vica na Kiki	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
848.	1958. 09. 22.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
849.	1958. 10. 29.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Dekle z zahoda	Minnie
850.	1958. 11. 06.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Dekle z zahoda	Minnie
851.	1958. 12. 04.	NP - Opera	Beograd	Wagner	Večni momar	Senta
852.	1958. 12. 13.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Dekle z zahoda	Minnie
853.	1958. 12. 28.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Dekle z zahoda	Minnie
854.	1959. 01. 12.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
855.	1959. 01. 29.	NP - Opera	Benetke	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
856.	1959. 03. 07.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
857.	1959. 03. 12.	NP - Opera	Zagreb	Menotti	Konzul	Magda S.
858.	1959. 04. 06.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
859.	1959. 04. 09.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
860.	1959. 04. 24.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
861.	1959. 05. 19.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
862.	1959. 05. 23.	NP - Opera	Beograd	Janaček	Katja Kabanova	Katja
863.	1959. 05. 31.	NP - Opera	Wiesbaden	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
864.	1959. 06. 10.	NP - Opera	Pariz	Janaček	Katja Kabanova	Katja
865.	1959. 06. 12.	NP - Opera	Pariz	Janaček	Katja Kabanova	Katja
866.	1959. 08. 27.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
867.	1959. 09. 14.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
868.	1959. 09. 24.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
869.	1959. 09. 27.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
870.	1959. 10. 05.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
871.	1959. 10. 19.	NP - Opera	Beograd	Konjović	Košana	Košana
872.	1959. 10. 24.	NP - Opera	Beograd	Konjović	Košana	Košana
873.	1959. 11. 05.	NP - Opera	Beograd	Konjović	Košana	Košana
874.	1959. 11. 08.	NP - Opera	Beograd	Konjović	Košana	Košana
875.	1959. 11. 09.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
876.	1959. 11. 14.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
877.	1959. 12. 05. *	SF - RTV SLO	Ljubljana	/	V svetu opemih melodij	/
878.	1959. 12. 20.	NP - Opera	Beograd	Konjović de Falla Thiriet M.	Košana Ljubezen čarovnica Otoška kraljica	Košana
879.	1960. 02. 10.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
880.	1960. 03. 01.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
881.	1960. 03. 02.	NP - Opera	Beograd	Konjović	Košana	Košana
882.	1960. 03. 21.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
883.	1960. 03. 27.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
884.	1960. 04. 26.	Kolarac VD	Beograd	Beethoven	Fidelio	Leonora
885.	1960. 05. 08.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
886.	1960. 05. 21.	NP - Opera	Wiesbaden	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
887.	1960. 06. 07.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
888.	1960. 06. 08.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
889.	1960. 06. 12.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
890.	1960. 06. 21.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
891.	1960. 06. 26.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	Tosca	Tosca
892.	1960. 09. 02.	NP - Opera	Varšava	Menotti	Konzul	Magda Sorel
893.	1960. 09. 07.	NP - Opera	Varšava	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
894.	1960. 09. 24.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
895.	1960. 09. 28.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
896.	1960. 11. 18.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
897.	1960. 12. 02.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
898.	1961. 01. 10.	NP - Opera	Kairo	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
899.	1961. 01. 11.	NP - Opera	Kairo	Borodin	Knez Igor	Jaroslava

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
900.	1961. 01. 13.	NP - Opera	Kairo	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
901.	1961. 01. 15.	NP - Opera	Kairo	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
902.	1961. 01. 18.	NP - Opera	Kairo	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
903.	1961. 01. 19.	NP - Opera	Kairo	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
904.	1961. 01. 22.	NP - Opera	Kairo	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
905.	1961. 03. 01.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
906.	1961. 03. 11.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
907.	1961. 03. 13.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
908.	1961. 03. 19.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
909.	1961. 04. 02.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
910.	1961. 04. 09.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
911.	1961. 04. 11.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
912.	1961. 05. 14.	NP - Opera	Lozana	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
913.	1961. 05. 20.	NP - Opera	Wiesbaden	Prokofjev	Kockar	Polina
914.	1961. 09. 03.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
915.	1961. 09. 11.	NP - Opera	Beograd	Puccini	La Boheme	Mimi
916.	1961. 09. 14.	NP - Opera	Beograd	Menotti	Konzul	Magda S.
917.	1961. 10. 07.	NP - Opera	Torino	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
918.	1961. 11. 01.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
919.	1961. 12. 03.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
920.	1961. 12. 11.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
921.	1961. 12. 28.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
922.	1961. 12. 30.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
923.	1962. 01. 15.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
924.	1962. 02. 08.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
925.	1962. 03. 01.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
926.	1962. 03. 09.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
927.	1962. 03. 21.	NP - Opera	Beograd	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
928.	1962. 04. 01.	NP - Opera	Beograd	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
929.	1962. 04. 08.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
930.	1962. 05. 01.	NP - Opera	Beograd	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
931.	1962. 05. 23.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
932.	1962. 06. 05.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
933.	1962. 07. 09.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
934.	1962. 07. 18.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
935.	1962. 08. 21.	NP - Opera	Edinburg	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
936.	1962. 08. 23.	NP - Opera	Edinburg	Prokofjev	Zaljubljen v tri oranže	Fata Morgana
937.	1962. 08. 28.	NP - Opera	Edinburg	Prokofjev	Kockar	Polina
938.	1962. 08. 30.	NP - Opera	Edinburg	Prokofjev	Kockar	Polina
939.	1962. 12. 09	SF-RTV SLO	Ljubljana	Gotovac Massenet	Operna matineja RTV	Arija Djule Arija Rusalke Arija Gioconde
940.	1962. 12. 15.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
941.	1962. 12. 24.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
942.	1963. 01. 25.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
943.	1963. 02. 07.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
944.	1963. 04. 01.	NP - Opera	Beograd	Wagner	Večni momar	Senta
945.	1963. 04. 11.	NP - Opera	Beograd	Prokofjev	Kockar	Polina
946.	1963. 04. 18.	NP - Opera	Beograd	Wagner	Večni momar	Senta
947.	1963. 06. 08.	SNG - Opera	Ljubljana	Puccini	La Boheme	Mimi
948.	1963. 06. 19.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslava
949.	1963. 12. 01.	NP - Opera	Beograd	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
950.	1963. 12. 08.	NP - Opera	Beograd	Gotovac	Ero z onega sveta	Djula
951.	1964. 02. 01.	SNG Opera	Maribor	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tatjana
952.	1964. 02. 23.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
953.	1964. 02. 25.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud

Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
954.	1964. 02. 26.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
955.	1964. 02. 28.	SNG Opera	Maribor	Čajkovski	Evgenij Onjegin	Tajana
956.	1964. 03. 03.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
957.	1964. 03. 04.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
958.	1964. 03. 08.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
959.	1964. 04. 04.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
960.	1964. 04. 05.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
961.	1964. 04. 19.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Madame Butterfly	Čo Čo San
962.	1964. 04. 27.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
963.	1964. 04. 29.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
964.	1964. 05. 07.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
965.	1964. 05. 09.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
966.	1964. 05. 10.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
967.	1964. 05. 13.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
968.	1964. 05. 14.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
969.	1964. 05. 24.	SNG Opera	Maribor	de Falla Martinu	Kratko življenje Komedija na mostu	Salud
970.	1964. 06. 06.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
971.	1964. 06. 09.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
972.	1964. 06. 10.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
973.	1964. 06. 13.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
974.	1964. 06. 14.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
975.	1964. 06. 19.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslavna
976.	1964. 10. 04.	NP - Opera	Beograd	Wagner	Tannhäuser	Venus
977.	1964. 10. 06.	NP - Opera	Beograd	Puccini	Tosca	Tosca
978.	1964. 10. 20.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslavna
979.	1964. 10. 25.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
980.	1964. 10. 27.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
981.	1964. 10. 28.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
982.	1964. 11. 16.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslavna
983.	1964. 11. 20.	NP - Opera	Beograd	Verdi	Trubadur	Leonora
984.	1964. 12. 05.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
985.	1964. 12. 09.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
986.	1964. 12. 11.	Opera	Gradec	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
987.	1964. 12. 20.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
988.	1964. 12. 23.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
989.	1964. 12. 26.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
990.	1964. 12. 27.	SNG Opera	Maribor	Švara D.	Veronika Deseniška	Veronika
991.	1965. 04. 29.	NP - Opera	Beograd	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumači	Santuzza
992.	1965. 05. 06.	NP - Opera	Beograd	Mascagni Leoncavallo	Cavalleria rusticana Glumači	Santuzza
993.	1967. 03. 18.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila
994.	1967. 03. 26.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila
995.	1967. 04. 02.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila
996.	1967. 04. 06.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslavna
997.	1967. 04. 12.	NP - Opera	Beograd	Borodin	Knez Igor	Jaroslavna
998.	1967. 04. 26.	NP - Opera	Beograd	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila

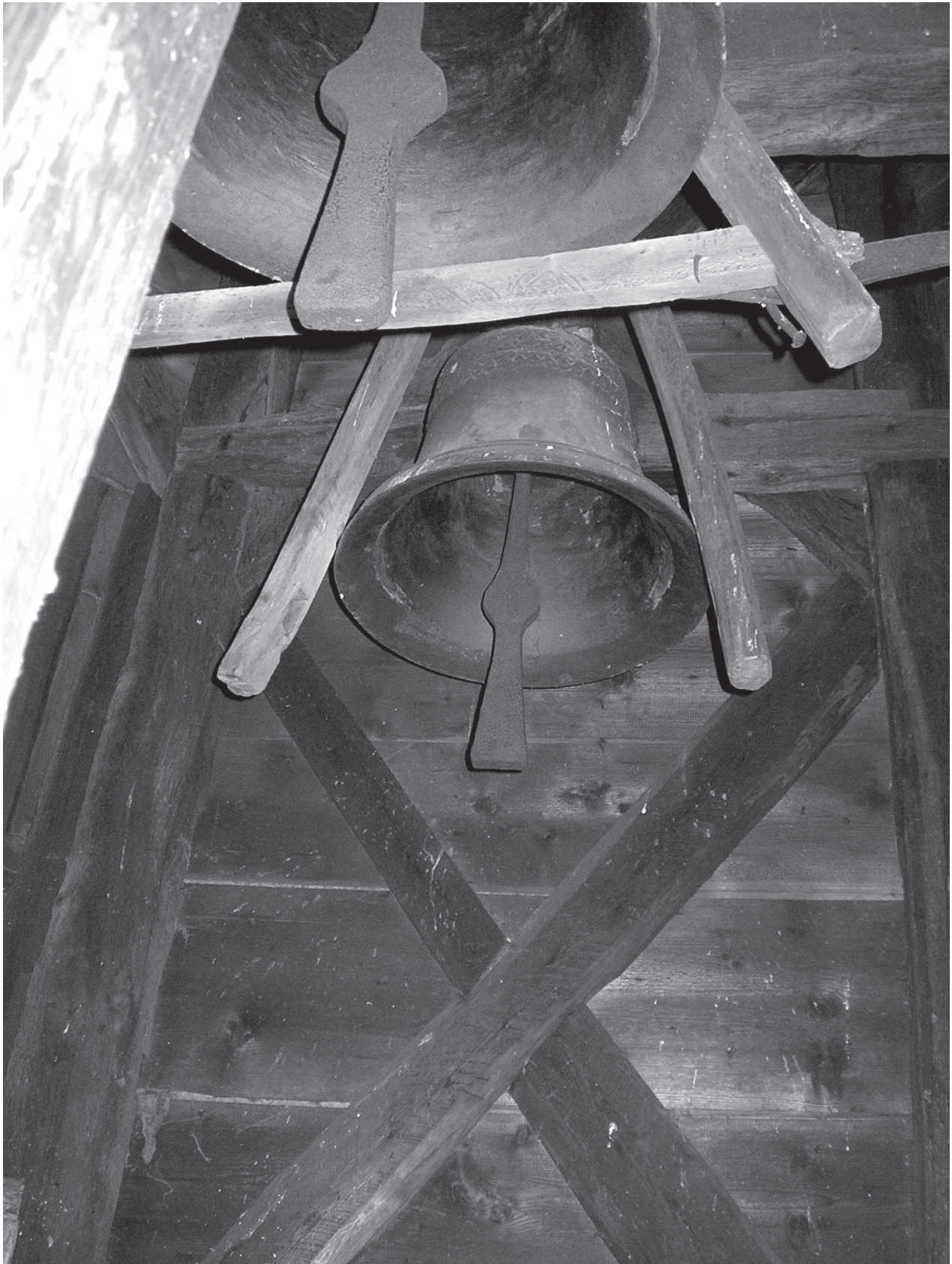
Št.	Datum	Dvorana	Kraj	Avtor	Delo	Vloga
999.	1967. 05.	NP - Opera	Beograd	Konjović	Koštana	Gordana
1000.	1967. 05. 13.	NP - Opera	Palermo	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila
1001.	1967. 05. 16.	NP - Opera	Palermo	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila
1002.	1967. 05. 18.	NP - Opera	Palermo	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila
1003.	1967. 05. 21.	NP - Opera	Palermo	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila
1004.	1967. 05. 23.	NP - Opera	Palermo	Smetana	Prodana nevesta	Ljudmila
1005.	1977. 02. 19.	Grad	Kamnik	/	100-letnica rojstva slikarja Ivana Vaupotiča	/

* V viru *50 let Orkestra RT-SLO* je datum koncerta 3. 12., kar pa je napačno (Delo 5. 12. 1959).

Viri za podatke:

Arhiv SNG Opera Maribor
 Arhiv Slovenskega gledališkega inštituta
 Arhiv NP – Opera v Beogradu
 Pozorišni muzej Srbije
 Glasbena zbirka NUK
 Glasbena zbirka in časopisni oddelek UKM
50 let Orkestra RT-SLO
 Marjana MRAK, 1966: *Nepozabni glas Valerije Heybal*. Kamnik.

Marina Drolc¹
Linhartova cesta 9, Ljubljana
marina.drolc@telemach.net

Karl Bervar

(4. 11. 1864–24. 3. 1956)

V prispevku je opisano življenje in delo Karla Bervarja, organista, učitelja, skladatelja. Karl Bervar je že pri enaindvajsetih letih končal orglarsko šolo Antona Foersterja v Ljubljani, bil je organist v Blagovici in Gornjem Gradu, končal orglarsko šolo v Regensburgu in po vrnitvi v Celju ustanovil prvo zasebno orglarsko šolo v Lavantinski škofiji. Šolo je vodil 38 let in poučeval na njej več glasbenih predmetov. Bil je tudi učitelj glasbe v celjski slovenski gimnaziji. Prizadeval si je za dvig stanu organistov v Sloveniji, skladal cerkvene in posvetne pesmi, žalostinke in nagrobnice. Bervarjev opus obsega več kot 90 pesmi, mnoge je izdal v samozaložbi, v samostojnih zbirkah, skupaj z drugimi skladatelji. Iz Bervarjeve šole je v njegovem času izšlo veliko cerkvenih glasbenikov, ki so uspešno nadaljevali delo svojega učitelja.

Ključne besede: Karl Bervar, učitelj, skladatelj, organist, orglarska šola

In this article is described the life and the work of Karel Bervar, an organist, a teacher and a composer. Karel Bervar finished Anton Foerster organ school in Ljubljana at the age of 21. He was the organist in Blagovica and Gornji Grad. When he completed the organ school in Regensburg, he returned to Celje and founded the first private organ school at the Lavantian bishop's. He was running the school for 38 years and was teaching several music subjects. As well he was the music teacher at a grammar school in Celje. He strove for the ascent of organists' status in Slovenia, he composed church and secular music, mourning and funeral songs. There are more than 90 songs in Bervar's opus, published by the author, as independent collections or together with other composers. At that time many church musicians came out of Bervar's school and proceeded his work successfully.

Key words: Karl Bervar, a teacher, a composer, an organist, organ school

Življenje in delo

Karl Bervar se je rodil 4. novembra 1864 v Motniku, v »Novakovi« hiši, ta stoji nasproti občinske stavbe na sredi Motnika. Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju, se učil orglati v sosednjem Špitaliču pri organistu Pilatužu, nato pa v samostanu Nazarje pri orglarskem učitelju patru Norbertu. Pri osemnajstih letih se je vpisal v orglarsko šolo, ki jo je po smrti Gregorja Tribnika leta 1877 v Ljubljani ustanovil Anton Foerster, in to šolo končal v letu 1885/86. V orglarski šoli se je Bervar učil liturgiko, zgodovino cerkvene glasbe, harmonijo z generalnim basom, modulacijo, imitacijo, kontrapunkt, analizirali so kanon in fugo, peli so koralno in figuralno ter vadili orgle in klavir. Po končani orglarski šoli je eno leto služboval kot organist v Bla-

Karl Bervar (1864–1956) (Fotografija: Arhiv NUK)

Karl Bervar (1864–1956), Bervar v vojaški uniformi, 1885, najstarejša ohranjena slika Karla (Sliko hrani njegov vnuk dr. Zarjan Fabjančič.)

¹ Ekonomistka, zunanja trgovina.

»Novakova« hiša v Motniku, rojstna hiša Karla Bervarja, danes v lasti družine Kadunc (Foto: Marina Drolc)

govici, po treh letih vojaščine pa je bil pet let organist v Gornjem Gradu. Leta 1896 se je vpisal v glasbeno šolo v Regensburgu, jo končal z odličnim uspehom, na Dunaju pa opravil državni izpit za poučevanje glasbe na srednjih šolah. Po šolanju se je vrnil v Celje, se v času avstro-ogrske monarhije zavzemal za slovenski jezik v šolah, leta 1899 pa je z dovoljenjem cerkvene in posvetne oblasti ustanovil v lastni hiši Vili Cecilija v Celju orglarsko šolo in jo vodil nepretrgano do julija leta 1937, ko je bila premeščena v Maribor. V Celju je bil regens chori pri opatijski cerkvi, poučeval je glasbo na celjski slovenski gimnaziji in si prizadeval za dvig stanu organistov. V članku *200 let glasbe na I. gimnaziji v Celju* avtorja Simon Dvoršak in Gregor Deleja navajata na strani 194 med drugim tudi to, da je med vsemi učitelji predmeta *Gesang* potrebno posebej izpostaviti Karla Bervarja, celjskega domoljuba, organista, skladatelja in ustanovitelja Orglarske šole

Vila Cecilija v Celju, danes lastnik kamnosek Edvard Vrečko (Foto: Sara Štefančič)

Celje, druge tovrstne šole na slovenskih tleh, predhodnice slovite mariborske orglarske šole. Navedeno je tudi, da je Karl Bervar predmet s presledki poučeval samostojno ali kot pomožni učitelj od leta 1896 do 1911. Karl Bervar je vodil tudi čitalniški pevski zbor, leta 1907 je predaval na šesttedenskem tečaju za organiste v Mariboru in 1912 na glasbenem tečaju v Celovcu. Skladal je cerkvene in posvetne pesmi, žalostinke, nagrobnice, je avtor *Savinjskih odmevov* in znane skladbe *Novomašnik*. Bervar velja za delavnega in za glasbeno vzgojo vnetega glasbenika. Sam je že na začetku na šoli predaval o harmoniji, ljudsko petje in spremljavo. Po podatkih iz arhiva iz leta 1933/34 je poleg drugih predavateljev vodja orglarske šole Bervar poučeval orgle, glasbeno teorijo, harmonijo, kontrapunkt, cerkveno glasbeno zgodovino, dirigiranje, nauk o instrumentih, koralno petje in pevski zbor. Kronika o delovanju Bervarjeve orglarske šole, o predavateljih in absolventih je obsežna, zelo obsežno je obdelano obdobje Karla Bervarja v članku Cvetka Budkoviča in v knjigi Štefana Alojzija Ferenčaka. Po podatkih iz teh virov je v petintridesetih letih iz Bervarjeve orglarske šole izšlo nad tristo absolventov, predvsem s Štajerske in sosednje Hrvaške, ki so kot usposobljeni organisti in pevovodje nadaljevali delo svojega učitelja. Zanimivo je to, da je šolo od leta 1899 do prve svetovne vojne absolviralo 90 organistov. Iz celjske orglarske šole so v času njenega delovanja izšli tudi organisti, ki so nadaljevali študij na ljubljanskem konservatoriju, na cerkvenoglasbeni šoli v Regensburgu ali pa so bili na delovnih mestih izjemno uspešni. V članku o orglarski šoli v Celju od 1899 do 1937 avtor Cvetko Budkovič zelo podrobno navaja podatke o nekaterih zaslužnih organistih. Navajam nekatere: Maks Pirnik (rojen 1902, Preloge pri Slovenskih Konjicah), Peter Lipar (1912, Mengeš), Pavel Rancigaj (1899, Št. Jur pri Taboru), Luka Kramolc (1892, Šentanel nad Pliberkom), Ivan Ocvirk (1883, Šempeter v Savinjski dolini), Viktor Mihelčič (1913, Metlika) – organist in zborovodja tudi v Kamniku, Jože Hanc (1914, Črenšovci v Prekmurju), Anton Vračko (1908, Zibika na Kozjanskem), Mirko Gorenjšek (1913, Dol pri Hrastniku), Ivan Weingerl (oče skladatelja Albina iz Marije Snežne – zaključil študij 1914), Jožef Brečko (1898, Laško).

Ko se je Karl Bervar približeval sedemdesetim letom, je razmišljal, komu predati zapuščino, v katero je vložil toliko volje, truda in znanja. Med kandidati je bil najprej mladi Filip Križnik, rojen 1906 v Motniku, Lanišarjev z Brezovice nad Motnikom, ki je orglarsko šolo končal leta 1924, pri Karlu Sancinu pa končal višjo stopnjo klavirja na celjski glasbeni šoli. V poročilu o Bervarjevi orglarski šoli lavantinskemu ordinariatu je dekan in opat Jurak predlagal, da bi celjsko orglarsko šolo prevzela lavantinska škofija in da bi njen sedež prenesli v Maribor, kjer je dovolj glasbeno izobraženih strokovnjakov. Leta 1936 je Karl Bervar sporočil škofijskemu ordinariatu, da zaradi starosti 72 let in osemindesetletnega vodenja celjske orglarske šole to delo opušča in da mariborski škofiji prepušča proti odškodnini ves inventar: orgle, klavir, harmonij in vse muzikalije. V zadnjem šolskem letu 1936/37 je bilo na šoli vpisanih še 29 učencev, šolanje so zaključili julija 1937. Celjska zasebna orglarska šola, ki je delovala

Štev. 4

Škofija Martinska.

Spričevalo

Napotnik Jožef rojen dne *1. aprila*
1917 v *Smartnem ob Paki*

je ORGLARSKO ŠOLO V CELJU od *7. XI.* 19*30* do *4. VII.* 19*35* jako pridno obiskoval z naslednjim uspehom:

Vedenje: *vrzno* Pridnost: *dobro*

Liturgika	<i>hvalno</i>	<i>Franz Babšek.</i>
Cerkveno-glasbena zgodovina	<i>hvalno</i>	
Igranje na orglah	<i>dobro</i>	
Prosto preludiranje	<i>dobro</i>	<i>Karol Bervar</i>
Harmonija in modulacija	<i>dobro</i>	
Koralno petje	<i>hvalno</i>	
Figuralno petje	<i>dobro</i>	
Vodstvo petja (dirigiranje)	<i>dobro</i>	<i>Anton Guštin</i>
Glasovir	<i>dobro</i>	
Slovenščina	<i>hvalno</i>	
Računstvo	<i>hvalno</i>	<i>Francelj Janko</i>

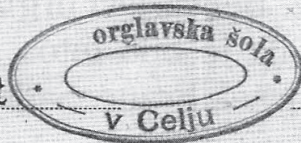
Torej je *vrzno* sposoben za orglarsko službo.

V Celju, dne *4. julija* 19*35*

Nadzornik:

Vodja:

Isla Jurakova

Karol Bervar

Lestvica redov.

Obiskovanje:	Vedenje:	Uspeh:	Pridnost:	Sposobnost:
jako pridno redno neredno	vzorno hvalno dostojno slabo	izvrstno hvalno dobro zadostno nezadostno	hvalno dobro dovoljno nedovoljno	vrlo sposoben sposoben nesposoben

BRATA RODE & MARTINČIČ, CELJE

Gojenci Bervarjeve orglarske šole v Celju, š. l. 1936/37. Karl Bervar sedi šesti z desne. (Iz knjige Š. A. Ferenčaka, str. 21)

od ustanovitve 15. oktobra 1899, je bila v juliju 1937 zaprta. Karl Bervar je umrl 24. marca 1956 v Celju in je na celjskem pokopališču tudi pokopan.

O Bervarjevem skladateljskem opusu

Bervar je objavljajl v *Cerkvenem glasbeniku*, veliko svojih pesmi je izdal v samostojnih zbirkah, v skupnih zbirkah z drugimi skladatelji, večino cerkvenih pesmi v samozaložbi, izdal je veliko mašnih pesmi, žalostink in nagrobnic, tudi več necerkvenih pesmi. Več pesmi je večkrat objavljenih. Skladateljski opus Karla Bervarja obsega več kot 90 pesmi. Poleg žalostink in nagrobnic je med najbolj znanimi še priložnostna *Oj pozdravljen srčno bodi novomašnik* s kar tremi različnimi besedili.

Orglarska šola po Bervarju

Nova šola na Slomškovem trgu 18 je dobila ime Škofijska cerkveno-glasbena šola v Mariboru, bila je zasebna in po vsebini zasnovana širše kot orglarska šola. Vodil jo je mariborski stolni kapelnik Janez E. Gašparič. Trajala je tri leta. Sprejemala je učence z dvema razredoma srednje ali meščanske šole, stare od šestnajst do petindvajset let. V letih 1939–1940 je v tretjem letniku opravilo usposobljenostni izpit za organiste šest učencev. To so bili prvi in zadnji učenci te obetajoče šole, svetovna vojna pa je preprečila njen nadaljnji razvoj. Orglarske šole v Ljubljani, Celju in kratek čas v Mariboru so bile pomembne za cerkev in razcvet duhovne glasbe, pa tudi za kulturo sploh. Z višjo in visoko izobrazbo najbolj nadarjenih so prispevale tudi k dvigu na področju glasbenovzgojnih ciljev, k razvoju glasbenega tiska, izvajalne in ustvarjalne ravni posameznika in kulturne skupnosti. Na pevsko in instrumentalno kulturo na slovenskem podeželju so največ vplivali ravno organisti in učitelji.

Po drugi svetovni vojni ni bilo možnosti za ustanovitev privatne šole za izobraževanje cerkvenih zborovodij. Tečaje za organiste je izvajal Škofijski svet za cerkveno glasbo, za izobraževanje organistov je bil zadolžen podpredsednik sveta Gregor Zafošnik in še nekateri drugi, učenci pa so pred komisijo opravljali osnovne strokovne izpite za organiste. Orgelska šola v Mariboru je ponovno zaživela v letu 1979, v septembru 1990 pa je vodstvo Orglarskega tečaja prevzel Štefan Alojzij Ferenčak, ki je študiral muzikologijo na filozofski fakulteti na Dunaju, nadaljeval študij liturgike in veroslovja na teološki fakulteti, magistriral leta 1997 iz veroslovja in doktoriral 1993 iz muzikologije. Od 1990 je predaval cerkveno glasbo in liturgično petje na mariborskem oddelku Teološke fakultete Ljubljana, od 2003 tudi v Ljubljani, od 2004 naprej kot docent. Štefan Alojzij Ferenčak je tako deloval na Orglarskem tečaju oziroma na poznejši Škofijski orglarski šoli v Mariboru od 1. septembra 1990 do 1. novembra 2009.

Na Orglarskem tečaju in Škofijski orglarski šoli v Mariboru je (brez upoštevanja učiteljev na pripravnici) poučevalo v petindvajsetih letih petintrideset, samo orgle pa kar šestnajst učiteljev. Navajam samo nekatere:

- dr. Stanislav Lipovšek, poučeval liturgiko od 1979;
- doc. dr. Štefan Alojzij Ferenčak od 1990 – klavir, teorijo glasbe, zgodovino glasbe, nauk o instrumentih z organologijo, glasbene oblike, zborovodstvo, zbor;
- Lučka Fortek - Hojnik od 1980 solfeggio, vokalno tehniko, harmonijo, kontrapunkt, zbor;
- Filip Križnik (sin Filipa Križnika, Motničana, ki je bil rojen na Brezovici nad Motnikom) od 1983 do 1991, v letnem semestru klavir in teorijo glasbe, tudi orgle.

Žal te šole zdaj ni več.

Karl Bervar dirigira na procesiji Rešnjega telesa, 1938. (Slika hrani: Marko Jagrič.)

Doprсни kip Karla Bervarja, delo Miha Kača, odkrit 9. 11. 2014 v spominskem parku v Motniku (Foto: Miha Kač)

Karl Bervar in moj oče

Iz otroških let se spominjam, da je moj oče Franc Drolc večkrat pripovedoval o »stricu Korlnu«, tako ga je vedno imenoval. Mati mojega očeta Gertruda Jera Bervar, poročena Drolc, je bila Karlova prava sestrična, Jerina mati Marija Bervar pa Karlova prava teta. Karl Bervar je bil tako zelo povezan z našo družino, še posebno z mojim očetom kot organistom na motniškem koru. Med očetovimi dokumenti in v družinskem arhivu sem v času priprav na slovesnost ob 150-letnici rojstva Karla Bervarja našla veliko notnega materiala različnih cerkvenih pesmi in nagrobnic, ki jih je napisal in izdal Karl Bervar. V očetovem predalu sem našla tako partiture kot notne zvezke za posamezne glasove, na enem od listov pa zapis z očetovo pisavo: »Karl Bervar zadnjič v Motniku leta 1949«. Iz najdenege sklepam, da je Bervar redno zalagal mojega očeta s potrebnim cerkvenim notnim materialom za orgle. Iz pregledanega gradiva o Karlu Bervarju v muzikološkem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, iz spričeval Bervarjeve orglarske šole, pa tudi iz notnih zvezkov, najdenih v domači hiši, sem ugotovila, da je Karl največkrat podpisan kot Karol, tudi kot Karel, na nekaterih notnih izdajah je zapisano tudi Dragotin. Med očetovimi papirji sem našla tudi originalne pesmi z naslovom *Motnik*, ki jo je napisal Bervar in jo posvetil rojstnemu Motniku. Pesem ima dvanajst kitic, nad naslovom *Motnik* pa piše »V spomin na moje 85.

leto, 4. november 1949«. Besedilo na originalu je že slabo vidno, zato sem pesem prepisala in jo dodajam. Iz družinskega arhiva izhaja, da je Bervar to pesem predal mojemu očetu ob zadnjem obisku Motnika v letu 1949, takrat je očetu podaril tudi lepo taktirko, ki je še vedno ohranjena in je položena na klaviaturo očetovega harmonija v naši domači hiši v Motniku. Vem tudi to, da je Bervarjevo pesem naš oče takoj po prejemu uglasbil, moj brat Frane pa jo je pri desetih letih prvič zapel na motniškem odru stare dvorane že leta 1949. Bervarjeva pesem *Motnik* je v nekem smislu postala tudi motniška himna, motniški odraščajoči otroci smo pesem poimenovali *V samotnem dolu sred miru* in jo že od malega ob večerih veliko prepevali.

V spomin na moje 85. leto, 4. november 1949

MOTNIK

1.
*V samotnem dolu sred miru,
stoji lep trg Motnik na dnu,
ob meji lepe Štajerske,
praded ga nekaj stavil je.*
2.
*Motničan priden človek je,
preživlja z delom svojce vse,
posestvo marsikdo ima,
postreže tujcem, kar se da.*
3.
*Železni konj ne vozi skoz,
a samodrč – smrdeči voz,
z motorjem ropota skoz kraj
in s svetom zveže gorski raj.*
4.
*Porušen grad, glej, vidi se,
pod njim so lične hišice.
Sem Hitler vtaknil je svoj nos,
a praznih rok odšel je bos.*
5.
*Z gore Menine partizan
prihajal je v motniško stran
za svobodo v krvavi boj,
za ljubi dom in narod svoj.*
6.
*Napoleon je tu divjal,
zato je purgar godrnjal.
Marmant je vojsko vodil tod,
bil je francoskih čet gospod.*
7.
*Resnicoljubni so možje,
kot mravlje pridne so žene,
mladina bistra v šolo gre,
na svoj Motnik ponosna je.*
8.
*So v prejšnjih letih Štajerci
v nedeljah sem prihajali,
za polža spraševali so
in zanj dobili batine.*
9.
*Stražarja hriba sta navpik,
tu Smolnik, tam pa Jasovnik,
iz njih gozdov svež vež mraz,
kdor vživa ga, bo res junak.*
10.
*Mučenec Jurij – priprošnjik,
na konju čuva trg Motnik.
Za Krista on se je boril,
zverine zmaja je pobil.*
11.
*Romantični motniški dol,
na tebe mislim bolj in bolj,
ob glasu tvojega zvona,
ljudem se sreča nasmehlja.*
12.
*Sem skromen pesnik teh vrstic,
rojak motniški; stari stric!
Dokler mi bilo bo srce,
jaz mislil bom Motnik nate!*

Ob 150. obletnici rojstva Karla Bervarja smo 9. novembra 2014 v Motniku organizirali veliko slovesnost s slavnostno mašo v farni cerkvi, z odkritjem doprsnega kipa slavljenca in z akademijo v dvorani Kulturnega doma. O Karlu Bervarju, svojem starem očetu, je govoril dr. Zarjan Fabjančič.

Literatura in viri

Cvetko BUDKOVIČ, 1989: Orglarska šola v Celju (1899–1937) in v Mariboru (1937–1941). *Mohorjev koledar*. Celje: Mohorjeva družba.

Simon DVORŠAK, Gregor DELEJA, 2010: 200 let glasbe na I. gimnaziji v Celju. *200 let I. gimnazije v Celju*. Celje: I. gimnazija.

Štefan Alojzij FERENČAK, 2004: *Izobraževanje cerkvenih glasbenikov v mariborski škofiji od A. M. Slomška do danes: 1836–2004*. Maribor: Slomškova založba.

NUK, Ljubljana, posamezni izvlečki iz objav o Karlu Bervarju.

Cerkveni glasbenik, posamezne številke.

Notni material Bervarjevih pesmi, več zvezkov.

Rod in zasebno življenje Karla Bervarja (4. 11. 1864–24. 3. 1956)

Rodovina Bervarjev

Prispevek predstavlja Motničane s priimkom Bervar. Priimek se je pojavil po letu 1800. V 190 letih se je rodilo več kot 300 Bervarjev, ta priimek pa je vsaj 50 žensk iz Motnika in od drugod pridobilo s poroko. Danes priimka Bervar ni več. Življenje Karla Bervarja, ki mu avtor posveča posebno pozornost, obsega skorajda polovico časa, v katerem so v Motniku živeli Bervarji.

Ključne besede: Motnik, priimek Bervar, Karel Bervar

This article presents Motnik dwellers surnamed Bervar. This surname appeared after the year 1800. In 190 year-long period there were born more than 300 Bervar people, at least 50 women from Motnik and other places acquired this surname by wedding. Today the surname Bervar is gone.

The author dedicates a special attention to Karel Bervar's life which includes almost half a time during which Bervar people lived in Motnik.

Key words: Motnik, surname Bervar, Karel Bervar

Pred letom 1800 se nihče v Motniku in v motniški župniji ni pisal Bervar. Tudi danes v Motniku nima nihče tega priimka. V skoraj dvesto letih pa je živelo s tem priimkom kar nekaj sto Bervarjev, rojenih ali primoženih. Seveda pa je danes v Motniku nekaj deset prebivalcev Bervarjeve krvi, le da se pišejo drugače.

Prva oseba s priimkom Bervar, rojena v Motniku, je bila Marija Bervar. Rodila se je 9. avgusta 1800 v Motniku 24 kot hči Jožefa Bervarja in njegove žene Marije, rojene Remic. Marija je tudi prva oseba s tem priimkom, ki je umrla v Motniku 10. maja 1801, stara 9 mesecev.

Zadnja oseba, ki se je v Motniku pisala Bervar, je bila Neža Bervar, umrla je 3. aprila 1990.

V okroglih 190 letih pa se je v Motniku zvrstilo več kot 300 rojenih Bervarjev in vsaj 50 primoženih žena Bervar iz Motnika in drugod. Na spodnji časovni črti je prikazan razpon med letoma 1800 in 1990 tudi zato, da se vidi, da življenje Karla Bervarja obsega skorajda

čas		
1800	Karl (1864–1956)	1990
Marija		Neža

polovico časa, v katerem so v Motniku živeli Bervarji.

Pri raziskovanju matičnih knjig, ki jih hrani Nadškofjski arhiv v Ljubljani, je mogoče ugotoviti, da v najstarejši rojstni in krstni knjigi za župnijo Motnik, ki so jo

kot tudi poročno in mrliško matično knjigo začeli pisati leta 1770, prvih trideset let ni vpisa Bervar. Po letu 1800 pa so Bervarji vedno bolj pogosti, vsi pa so bili potomci dveh, Jožefa ali Mihaela. Ni mogoče sklepati, da bi bila Jožef in Mihael kakorkoli sorodstveno povezana. Tudi ni videti, od kod sta nenadoma prišla v Motnik in se očitno tod trajno naselila.

Da so Bervarji prišli v Motnik, sta verjetno zaslužni dve Sajovčevi, motniški domačinki, ki sta se leta 1770 in 1786 poročili z Bervarjema iz Podlipovice v župniji Kolovrat. Poroka v letu 1770 je tudi prva, vpisana v motniški poročni knjigi in prva z omembo priimka Bervar. Vsaka od nevest s priimkom Sajovic se je s svojega doma preselila na dom svojega ženina v Podlipovico. Ni dvoma, da sta vzdrževali stike s sorodniki v Motniku. Zagotovo so ti stiki povzročili, da sta se dva od širšega sorodstva Bervarjev preselila v Motnik, si ustvarila družini in posestva.

Preden so v Kolovratu začeli voditi matične knjige (leta 1753), so vse življenjske dogodke posameznika vpisovali v župniji Vače. Njene matične knjige pokrivajo dobo od leta 1621. Takrat so Bervarje vodili pod domačim imenom »Bajde«, ki v Podlipovici še vedno obstaja, verjetno za isto posest kot pred 350 leti.

V naslednjih rodovnikih izrazito skrajšano prikazuje razvoj rodu Bervar iz Podlipovice. Vsi zapisi v rodovnikih so takšni, kot so izvirno vpisani v matičnih knjigah, bodisi v latinski ali vrsti nemških različic priimka in imen. S takim zapisom omogočam naslednjim raziskovalcem rodbine Bervar, da najdejo povezave, kar bi bilo pri slovenjenju imen povsem nemogoče. *Joannes WAIDE* bi kot *Janez Bervar* nikoli ne bil izsledljiv v nobenem viru.

Podlipovski Bervarji

Joannes Waide je prvi znani prednik motniških Bervarjev. O njem je mogoče vedeti le to, da se je leta 1665 kot vdovec v Vačah poročil z Agatho Sirk iz čemšeniške župnije in da je leta 1689 umrl. Njegov sin Jurij se je 21. januarja 1692 poročil z Jero Lah iz Žvarul v vaški župniji. Ni znano, kdaj je Jurij umrl; Jera je umrla 3. decembra 1736 v Podlipovici. Njun sin Matevž Bajde je prvi, pri katerem je zapisan tudi priimek Bervar (Werwar). Rodil se je 20. oktobra 1698 in umrl 25. januarja 1758 v Podlipovici, ni pa znano, kdaj se je poročil s svojo nevesto Heleno, kako se je pisala in od kod je bila.

Pri njunem sinu Jakobu Bervarju (Vruar) pa se začnejo popolni podatki o rojstvu, poroki in smrti, prav tako o njegovi ženi Apoloniji, rojeni Obreza, po domače Dolinar iz fare Krašnja.

Nadaljevanje rodu je kot v pravljici: »Živel je mož, ki je imel tri sinove. Eden je ostal doma, druga dva sta odšla po svetu.« Jakobov sin Matevž je prevzel posest in nadaljeval rod Podlipoviških Bervarjev. Posebne rodbinske sreče, kot kaže, pri hiši ni bilo. V moški črti so Podlipoviški Bervarji leta 1866 izumrli. Matevževa mlada vdova Jera se je ponovno poročila Oceppek. Matevžev in Jerin sin, tudi Matevž, je imel le tri otroke, sina Jožefa, njegovi otroci so umrli pred njim, in samskega sina Andreja. Jožefova sestra Marija se je poročila Levec v župnijo Šentožbolt. Na tamkajšnjem pokopa-

¹ Doktor znanosti, višji predavatelj na Ekonomski fakulteti, Univerza v Ljubljani.

lišču je še ohranjen njen nagrobnik. Imela je vrsto potomcev, ki se danes pišejo Levec, Prašnikar, Pestotnik, Kosec, Omerza, Marušič, Prvinšek, večinoma pa živijo v Šentožboltu, Blagovici, Domžalah in Ljubljani.

Mlajša Jakobova sinova, Jožef in Mihael, sta se iz Podlipovice preselila leta 1800 v Motnik. K temu ju je

skorajda zagotovo napeljala daljna sorodstvena povezava z motniškimi Sajovci. Jožef je prišel v Motnik že kot pravkar poročen z Marijo Remc iz Kolovrata, Mihael je bil še samski. Poročil se je leta 1804 v Motniku z domačinko Heleno Konšek.

Skrajšani rodovnik Podlipoviških Bervarjev

Joannes WAIDE

1689 †

2. žena:

por. 1665 (Vače)

Agatha SIRK

* ex Parochia Zhemshenighi

Georgius WAIDE

(leg:fil: Jo'is WAIDE

* ex Podlipouiz

† (-?-)

žena:

por. 21. 01. 1692 (Vače)

Gertrudis LACH

c. 1676 * ex Suarulach Vic:

S. Georgy Par:

03. 12. 1736 † (-?-) ex Podlipouz

Matthaus WAIDE (WERWAR)

(leg. filius Georgij WAIDE et Gertrudis conjugum)

20. 10. 1698 * ex Podlipovez

25. 01. 1758 † sep. in Podlipowitz

žena:

Helena

Jacobus WRUAR

(Matthai WRUAR et Helena Conjugum Legit: filius)

26. 04. 1728 * Ex Podlipouiza

29. 01. 1787 † Podlipowitsch 28

žena:

22. 10. 1758 Kollobrath

Apollonia (Obreza) Dollinar

(filia legitima Sebastiani OBREZA et conjugis eius Helena)

26. 01. 1736 * Ex Dollina

31. 01. 1797 † Podlipowitsch 28

Matthaus WRUAR

(Jacobi WRUAR et Apollonia conjugum legitimus filius)

16. 09. 1759 * Ex Podlipoviz

25. 10. 1797 † Podlipowitsch 28

žena:

Gertraud LEBENITSCHNIK

04. 02. 1771 * (?) Pf. St. Gotthard

† (?) als Gertraud

OZEPEK

BERVARJI so v moški črti izumrli

L. 1866,

ženski potomci se pišejo

Levec, Prašnikar, Pestotnik, Kosec, Omerza, Marušič, Prvinšek.

Večinoma živijo v Šentožboltu, Blagovici in Ljubljani

Josephus WRUAR

(fil. leg: Jacobi WRUAR et Apollonia conjg:)

25. 02. 1769 * Ex Podlipoviz

09. 03. 1839 † (Möttnik) Markt 7

žena:

03. 07. 1799 Kolowrath

Maria REMZ

(eheliche Tochter Mathia ROEMZ

1774 * MPK

30. 04. 1830 † (Möttnik) Markt 45

**Motniški Bervarji –
Jožefova veja**

Michael WRUAR

(Jacobi WRUAR leg. fil. et Apollonia conjg.)

22. 09. 1775 * Ex Podlipoviz 28

01. 01. 1833 † (Möttnik) Markt 46

žena:

14. 09. 1804 Möttnik

Hellena KONSHEK

(Primus KONSHEK und Rosal: SAJOVIZ)

11. 05. 1787 * Moettnik 20

20. 12. 1853 † Möttnik10

**Motniški Bervarji –
Mihaelova veja**

Motniški Bervarji – Jožefova veja

Po prvorojenki Mariji, prvi rojeni in tudi prvi umrli Motničanki Bervarjevega rodu in imena, so se Jožefu in Mariji rodili še štirje otroci, dva sinova, Jožef in Janez Krstnik, in dve hčeri, druga Marija in Cecilija. Poročili sta se Pungartnik in Slivca. Nimam še raziskano, kaj se je dogajalo z njunimi potomci. Cecilijin mož se je po njeni zgodnji smrti izselil iz Motnika, Pungartniki pa še živijo v Motniku.

Sin Jožef Bervar je imel med devetimi otroki samo dva preživela sinova, Florijana in Simona. Florijan je prevzel domačijo in se poročil z domačinko Katarino Cene. Imela sta štiri otroke. Zanimivo je, da je bil njun prvorojenec Karl točno leto in dan starejši od soimejnaka glasbenika Karla. Karl je umrl razmeroma mlad, njegova precej mlajša žena se je ponovno poročila in se z otroki preselila k drugemu možu. Bervarjevi potomci so številni. Nekateri imajo še vedno priimek Bervar, drugi pa se pišejo Pušnik, Vrhnjak, Cencelj, Drčar, Lovrač, Pavlič; živijo pa na Ločici, v Velenju, na Koroškem v Avstriji. Ena veja se piše Žvirc in živijo na Črnučah pri Ljubljani.

Najstarejši od šestih otrok Simona Bervarja je bil Janez, bil je tudi edini, za katerega je znano, da je doživel odraslo dobo. Leta 1910 se je v Gladbecku v severni Nemčiji poročil s Katarino Borschner, ki je bila madžarskega porekla. Imela sta štiri sinove, ki so se vsi rodili v Nemčiji in so prevzeli nemško državljanstvo. Njihovo potomstvo je kar številno in priimek Bervar je še zelo živ. Če sklepamo po telefonskem imeniku za Zvezno republiko Nemčijo, je živih okoli 35 Bervarjev, ki živijo večinoma v zvezni deželi Nordrhein-Westfalen v okolici Rintelna, Dortmundu in Karlsruheja. Večinoma se ukvarjajo s cvetličarstvom. Skoraj vsi Bervarji, ki živijo v Nemčiji, so potomci Simona Bervarja.

Florijan in Simon Bervar sta imela štiri sestre, ki so doživele odraslo dobo, nobena od njih se ni poročila, vse pa so imele potomce, na katere so prenesle priimek Bervar. Jožefa je imela potomce, ki se danes pišejo Škerbič, Stadler, Kukovič, Lazar in mnogi od njih živijo tudi v Motniku. Zanimivo je potomstvo Elizabete Bervar. Eden od njenih otrok, Jožef, se je odselil v Ljubljano, si ustvaril številno družino in imel mnogo potomcev. Med njimi imajo nekateri še vedno priimek Bervar, dve od hčera pa sta se poročili Gresserov oziroma Smerdu. Gresserov Golovin je bil znamenit baletnik in koreograf ruskega rodu. V šestdesetih letih se je z družino odselil iz Ljubljane v Toronto v Kanadi in njegovi potomci zelo verjetno še vedno živijo tam. Smerdu je bil znan slovenski zdravnik, med njegovimi potomci je bil tudi znan alpinist.

Med potomci Jožefa Bervarja, začetnika Jožefove veje, je rodoslovno posebej zanimiv najmlajši otrok, Janez (Krstnik). Še ne dvajsetleten mladenič se je v Kolovratu poročil s tamkajšnjo domačinko Jero Kmetič, ki je bila več kot sedem let starejša od njega. Živela sta v Motniku in imela pet otrok. Po domače so se imenovali Purgerji. Po štirih desetletjih zakona je Janez postal vdovec z odraslima sinom in hčerko. Sin Jožef je malo za tem tudi sam postal vdovec, od desetih otrok z Jožefo Sajovic mu je preživel samo en sin, Franc. V tem času se je poročila tudi Janezova hči

Neža, zadnja oseba, ki se je v Motniku pisala Bervar.

Marija z motniškim domačinom Jernejem Goričanom. Janez Bervar se je v 62. letu starosti drugič poročil z domačinko iz Motnika, 22-letno Lucijo Avbel. Rodili so se jima štirje otroci, ki so bili vsi po starosti vrstniki svojim sedmim nečakom, otrokom iz drugega zakona njihovega najstarejšega brata Jožefa. Najstarejši nečak Franc iz Jožefovega prvega zakona je bil od njih dvajset let starejši.

Motniški Bervarji – Jožefova veja

Josephus WRUAR(fil. leg: *Jacobi WRUAR* et *Apolonia* conjg:)

25. 02. 1769 * Ex Podlipoviz

09. 03. 1839 † (Möttnik) Markt 7

žena:

03. 07. 1799 Kolowrath

Maria REMZ(eheliche Tochter *Mathia ROEMZ*

1774 * MPK

30. 04. 1830 † (Möttnik) Markt 45

Josephus BRUAR*(Joseph BRUAR* u. *Miza REMSKIN*)

17. 03. 1802 * Möttnik 44

12. 02. 1862 + Möttnik 6

žena:

31. 01. 1825 Markt Möttnik

Maria Anna KOSLAKAR*(Mich. KOSLAKAR* u. *Miza KMETZA*)

29. 05. 1805 * Möttnik 6

06. 05. 1862 + Markt Möttnik 6

Maria BRUAR**(1805–1856)**potomci: **PUNGARTNIG**hči **Josepha (1835–1899)**

potomci:

Škerbič, Stadler, Kukovič, Lazar

hči **Elisabeth (1842–1907)**

potomci:

BERVAR, Gresserov, Smerdu**Johann Baptista WERWAR***(Joseph WERWAR* u. *Maria REMSKA*)

13. 06. 1811 * Möttnik 45

23. 04. 1881 † Trg Motnik 9

1. žena:

22. 08. 1831 Kolovrat

Getraud KEMETITSCH*(Georg KEMETITSCH* u. *Maria KOWATSCH*)

11. 03. 1804 * Podosredek 9, Pf.

Kolovrat

13. 04. 1870 † Markt Möttnik 45

2. žena:

26. 06. 1872 Möttnik

Lucia AUBEL(- u. *Helena AUBEL*)

10. 12. 1849 * Markt Möttnik 25

28. 12. 1930 † Motnik 9

Florian WERWAR*(Joseph WERWAR* u. *Anna KOSSLAKER*)

02. 05. 1829 * Markt Möttnik 6

01. 04. 1876 † Markt Möttnik 6

žena:

18. 05. 1863 Markt Möttnik

Katharina CENNE*(Primus CENNE* u. *Helena* geb. *REBERSCHEG*)

18. 02. 1834 * Markt 43

18. 10. 1905 † Motnik 6

Simon WERWAR*(Joseph VERVAR* u. *Anna KOSLAKAR*)

22. 10. 1839 * Markt Möttnik 6

17. 12. 1911 † Motnik 24

žena:

17. 09. 1883 Motnik

Maria Magdalena BERWAR*(Primus BERWAR* u. *Anna ISLAKAR*)

22. 07. 1856 * Markt Möttnik 42

13. 04. 1902 † Motnik 4

Carolus BERVAR*(Florian BERVAR* u. *Catharina CENNE*)

03. 11. 1863 * Markt Möttnik 6

08. 06. 1913 † Motnik 6

žena:

08. 02. 1902 Špitalič

Elisabeth LEBENIČNIK*(Valentin LEBENIČNIK* u.*Ursula HRIBOVŠEK*)

12. 11. 1875 * Neuthal 24

† (?) kot *Elisabeta MATKO***Johann BERVAR***(Simon BERVAR* u. *Magdalena BERVAR*)

27. 12. 1883 * Möttnik 32

žena:

20. 09. 1910 Gladbeck, Recklinghausen, Nordrhein-Westfalen, Deutschland

Karoline BORSCHNER*(Johann BORSCHNER* u. *Maria WERNIG*)

25. 10. 1889 Szabolcs, Fünfkirchen, Ungarn

Potomci inajno priimke:

BERVAR**PUŠNIK:Vrhnjak****CENCELJ****DRČAR: Lovrač, Pavlič**

Živijo:

Ločica, Velenje, na Koroškem

ŽVIRC

v Ljubljani.

sinovi:

Anton**Ivan****Ferdinand****Franz Joseph**

Vsi so imeli moške potomce s priimkom

BERVAR.

Živijo v različnih krajih nemške zvezne dežele Nordrhein-Westfalen.

Florianova hči Maria (1867–1918)potomci: **Konšek, Kastelic, Štrajhar****Motniški Bervarji –
Purgerjevi**

Motniški Bervarji – Purgerjevi

Jožef Bervar, sin Janeza Bervarja iz Jožefove veje, je bil mož, ki je obvladoval tisoč umetelnosti. Njegov osnovni poklic je bil organist in cerkovnik. S tem poklicem je dobival službe v Šentožboltu, Sveti Planini nad Trbovljami in nazadnje v Motniku. Žena Jožefa mu je umrla teden dni po desetem porodu. Jožef je ostal sam s trinajstletnim sinom Francem. Čez štiri mesece se je poročil s sorodnico iz Mihaelove veje Bervarjev, Marijo. Take zgodnje druge poroke so bile povsem običajne in običajno je bilo tudi, da se je mladi sin Franc odpravil po svetu za službo. Postal je rudar, delal je v premogovniku v istrskem Labinu (takratni Alboni), v premogovniku na avstrijskem Koroškem in končno v premogovniku v Penzbergu na Bavarskem.

O njem je bila znana edina zabeležka o rojstvu v Šentožboltu, vse drugo je ostalo skrivnostno. Ob neki priložnosti pred štirimi desetletji mi je v Zgodovinskem arhivu Ljubljana prišla v roke zglaševalna pola Johanna Bervarja iz Penzberga na Bavarskem, ki je štiri leta delal kot premogovniški nadzornik v Ljubljani. Ob vrnitvi k družini v Penzberg leta 1932 je zaprosil za opustitev jugoslovanskega državljanstva za sebe in svoja dva otroka, Janeza in Antonijo. Na zglaševalni poli je tudi pisalo, da je bil sin Franca Bervarja in Georgine, rojene Pirker. Sled je vodila do Franca, o njegovi usodi več kot desetletje nisem nič vedel. Po obisku v Penzbergu pa se je zgodba popolnoma razgrnila. Franc se je na avstrijskem Koroškem poročil, se z ženo in najstarejšim otrokom preselil v Penzberg in tam ostal do smrti. Z ženo sta imela 14 otrok, nekaj sinov, večinoma pa hčere. Sinovi so se selili pa svetu, skoraj vsi so bili premogovniški delavci. Eden od njih je umrl v rudniški nesreči v današnji francoski Alzaciji. Imeli so samo žensko potomstvo, tako da je priimek Bervar v južni Nemčiji izumrl. Številne hčere so se poročile in seveda prevzele priimke svojih mož. Vseh potomcev pogrešanega in končno najdenega Franca Bervarja je bilo približno 130, preživeli živijo z različnimi priimki v južni Nemčiji, Alzaciji in Kanadi.

Frančev oče Jožef se je, kot je bilo rečeno, drugič poročil s svojo mrzlo sestrično Marijo in rodilo se jima je osem otrok, dva fanta in šest deklet. Otroštvo jih je preživelo pet. Najstarejša hči Jera se je poročila Drolc in ostala na domu, Amalija se je poročila Cukjati in se odselila v Šentgotard, Ana se je poročila Majhen in se odselila v Maribor, Marija je ostala samska. Mati Marija in hči Jera sta bili obe po poklicu babici in bili sta prvi s popolno babiško izobrazbo v Motniku in okolici. Pomagali sta pri porodu več kot tisoč novih motniških prebivalcev skozi več desetletij. Umrli sta druga za drugo ob začetku prve svetovne vojne, Jera na porodu, ker ji njena zdaj pokojna mati ni več mogla pomagati, kot ji je prej pri njenih težkih porodih. Od štirih odraslih Jerinih otrok ni nihče imel lahkega življenja in dva tudi ne lahke smrti. Franc in Marija, Jerina otroka, sta imela potomce, nekateri še živijo in se pišejo Drolc ali pa Zrinščak. Franc Drolc in njegov sin Frane zagotovo sodita med znamenite Motničane.

Jožefova hči Amalija se je poročila Cukjati in žive-la do smrti v Šentgotardu. Njeni potomci so številni in se pišejo Cukjati in Kolčan. Med njimi je tudi Fran-

ce Cukjati, poslanec Državnega zbora in nekaj let tudi njegov predsednik. Tretja Jožefova hči Ana, poročena Majhen, je žive-la v Mariboru. Njeni potomci se pišejo Zgonik.

Med sestrami je odraščal edini sin iz drugega Jožefovega zakona, tudi Jožef. Zagotovo je bil med vsemi Bervarji svoje generacije najbolj glasbeno izobražen, saj je svojo izobraževalno pot kronal z diplomom dunajskega konservatorija. Tudi preživljal se je z glasbo. Talent, ki so ga imeli mnogi člani rodbine Bervar, je Jožef prenesel na svoje potomce. Najstarejši sin Mirko je bil profesor glasbe v različnih mestih Kraljevine Jugoslavije in v Mariboru, poročen s sestro znanega psihologa Pedička, Mirkov brat Marijan pa je bil zelo znan vojaški zdravnik. Marijanov vnuk Jernej živi in se glasbeno udeje-stvuje v Bostonu, ZDA. Med Jožefovimi potomci je še nekaj poznanih Bervarjev, Andrej (svoj priimek je »moderniziral« za sebe in za svoje potomce v *Brvar*) je dobitnik Prešernove nagrade za življenjsko delo, Danijela, Jernejeva sestra, je znana podjetnica. Živijo v Mariboru in Domžalah.

Janez Bervar, začetnik Purgerjevih v Motniku, je imel iz prvega zakona tudi hčer Marijo. Poročila se je z domačinom Jernejem Goričanom. Njena družina se je odselila za delom v Zagorje ob Savi in tam še vedno živijo njeni potomci s priimkom Pikelj. Druga Goričanova hči se je odselila v Špitalič pri Motniku in nato v Kranj. Njeni potomci imajo priimke Goričan, Belšak, Primc, Vencelj. Med Vencelji je znan predvsem Peter Vencelj, ki je opravljal vrsto pomembnih političnih funkcij, bil je tudi minister za izobraževanje v Peterletovi vladi.

V drugem zakonu Janeza Bervarja se je najprej rodil Gabrijel Bervar. Med številnimi Gabrijelovimi potomci so po domače imenovani Gabrijelčkovi v Motniku, pišejo se Zupančič. Gabrijelov sin Leopold se je odselil k svoji ženi v Šmartno ob Paki. Njegovi potomci se pišejo Bervar, Pavlin, Halilović in živijo v Šmartnem, pa tudi v Bosni. Gabrijelova najmlajša sestra Alojzija se je poročila Kariž in imela nekaj potomcev s tem priimkom. Poleg Leopolda je imel Gabrijel tudi štiri hčere: Nežo, zadnjo živo Bervarjevo v Motniku z že omenjenimi potomci Zupančič, Ano, katere potomci se pišejo Štor in živijo v Franciji, Marijini potomci so Reberšaki v Motniku in Ljubljani in v Franciji, Alojzija (nečakinja Kariževe Alojzije) je imela hčer Jelko s priimkom Lečnik. Posebej je treba omeniti peto Gabrijelovo hčer Frančiško. Odselila se je v Francijo, se tam poročila s Slovencem iz Žirov po priimku Eniko in umrla brez potomcev. Rodila se je v Motniku leta 1907, umrla pa je v Franciji leta 2014. Doživela je 107 let in postala absolutna rekorderka med Bervarji po doseženi starosti. Do nje je bila to Karlova hči Albina, ki je doživela 93 let.

Jera, starejša sestra Karla Bervarja

Motniški Bervarji – Mihaelova veja

Kot smo na začetku omenili, se je Mihael Bervar rodil v Podlipovici, poročil se je v Motniku in v Motniku tudi umrl. V zakonu z domačinko Heleno Konšek se mu je rodilo osem otrok. Najstarejši je bil Luka Bervar. Luka je znamenit zato, ker je po neki od upravnih reform, ki so se v avstro-ogrski monarhiji kar vrstile, postal prvi motniški župan in bil to do smrti. Tudi Luka se je poročil z domačinko Jero Kajbič. Njima se je rodilo deset otrok. Za najstarejšega Franca je znan samo datum rojstva in nič drugega, ne morebitna poroka ne čas smrti. Po Lukovi smrti je prevzela gospodarjenje na posestvu njegova najstarejša hči Lucija, njen mlajši, edini preživeli brat Gašper pa se je že prej odselil v Levce pri Celju. Lucija je bila mati Karla Bervarja.

Pri njenih prednikih po Kajbičevi strani je nekajkrat zapisano, da so bili po domače Novakovi. Ta vzdevek se je obdržal skozi generacije in sam Karl je bil med motniškimi domačini znan kot Novakov Korl.

Lukov sin in Lucijin brat Gašper je bil po poklicu kovač in je imel kovačijo najprej v Levcu, nato v Trnovljah v vojniški župniji. Od njegovih šestih otrok so trije umrli v otroški ali mladeniški dobi brez otrok, hči Marija se je poročila Ahtik in njeni potomci se pišejo Ahtik, Doler, Flis, Orožen, druga hči Antonija pa se je poročila Kač in imela potomce z istim priimkom. Gašperjev sin Franc je imel z Ano Rošer sedem otrok, od katerih sta imela potomce le dva, sin Ivan in hči Karolina. Ivan, po poklicu učitelj, se je poročil z učiteljico Danico Lisac iz Trbovelj. Njun starejši sin Janez (Jano) je bil znani učitelj in pesnik, mlajši sin Gojko pa še bolj znan slovenski novinar pri radiu Slovenija. Gojkova žena je novinarka Mojca Dvořak. Janov sin Goran je doktor elektronike, Gojkov sin Jan pa računalničar. Vsak od njiju ima na Googlovem brskalniku po nekaj tisoč zadetkov.

Motniški Bervarji – Purgerjevi

Johann Baptista WERWAR

(Joseph WERWAR u. Maria REMSKA)

13. 06. 1811 * Mötnnik 45

23. 04. 1881 † Trg Motnik 9

1. žena:

22. 08. 1831 Kolovrat

Gertraud KEMETITSCH

(Georg KEMETITSCH u. Maria KOWATSCH)

11. 03. 1804 * Podosredok 9, Pf.

Kolovrat

13. 04. 1870 † Markt Mötnnik 45

2. žena:

26. 06. 1872 Mötnnik

Lucia AUBEL

(- u. Helena AUBEL)

10. 12. 1849 * Markt Mötnnik 25

28. 12. 1930 † Motnik 9

Joseph WERWAR

(Johann WERWAR u. Gertraud KMETITSCH)

03. 03. 1835 * Markt Mötnnik 45

17. 01. 1915 † Motnik 55

1. žena:

07. 05. 1856 Mötnnik

Josepha SAJOWITZ

(Simon SAJOWITZ u. Appolonia KOSCHIEL)

23. 03. 1832 * Markt Mötnnik 15

07. 12. 1870 † Markt Mötnnik 45

2. žena:

23. 03. 1871 Mötnnik

Maria BERVAR

(Lukas BERVAR u. Gertraud KAJBIZH)

13. 12. 1848 * Markt Mötnnik 7

11. 07. 1914 † Motnik 55

Hčerki:

Maria ad Nives

03. 08. 1837 * Markt Mötnnik 45

Gemahl:

27. 05. 1872 Mötnnik

Bartheloma GORIZHAN

Potomci imajo priimke:

Goričan, v Zagorju Pikelj.

**Goričan v Špitaliču in Kranju
Goričan, Belšak, Primc, Vencelj**

Aloisia

22. 05. 1880 * Markt Mötnnik 9

17. 03. 1960 † Jesenice, Gosposvetska 9

Potomci imajo priimke:

Kariž.

Gabriel BERVAR

(Johann BERVAR u. Lucia AUBEL)

24. 03. 1873 * Markt Mötnnik 45

24. 12. 1944 † Motnik 9

žena:

08. 02. 1903 Šentgotard

Francisca KOŽELJ

(Barthol KOŽELJ u. Anna GROHAR)

20. 09. 1876 * Pod zidom 7, Pf. St. Gotthard

28. 03. 1920 † Motnik 10

Leopold BERVAR

(Gabrijel BERVAR in Frančiška KOŽELJ)

13. 11. 1910 * Motnik 9

1944 † Šmartno ob Paki

žena:

10. 02. 1934 Šmartno ob Paki

Jožefa GOLOB

Potomci imajo priimke:
BERVAR, Pavlin, Halilović.

Gabrielove hčerke:

Neža

Potomci imajo priimek Zupančič.

Ana

Potomci imajo priimke:

Štor, živijo v Franciji.

Frančiška por. Eniko

1907–2014

(brez potomcev)

Marija

Potomci imajo priimke:

Reberšek.

Alojzija

Potomka se piše Lečnik.

Franz BERVAR

(Josef BERVAR u. Josefa SAJOVIZ)

30. 09. 1857 * St. Oswald 70

1932 † Penzberg, Bayern

žena:

Georgine PISKER

1864 *

1951 † Penzberg, Bayern

**Potomci živijo na Bavarskem
v Alzaciji in ZDA.**

Samo v Alzaciji še imajo priimek BERVAR.

Josef BERVAR

(Josef BERVAR u. Maria BERVAR)

26. 03. 1883 * Markt Mötnnik 55

17. 10. 1968 † Maribor

žena:

21. 10. 1912 Vipava

Franziska SILVESTER

(Franz SILVESTER u. Berta COTIČ)

03. 10. 1884 * Vipava 24

14. 07. 1978 † Maribor

Potomci živijo

**v Mariboru in Domžalah,
imajo priimka BERVAR in Kolar
(Andrej, Klemen, Daniela, Jernej).**

Sestre:

Gertraud (1873–1915)

Potomci: Drolc, Zrinščak

Amalia (1879–1962)

Potomci: Cukjati, Kolčan

Ana (1886–1971)

Potomci: Majhen, Zgonik

Motniški Bervarji – Mihaelova veja

Michael WRUAR

(Jakobi WRUAR leg. fil. et Apolonice conj.)

22. 09. 1775 * Ex Podlipoviz 28

01. 01. 1833 † (Möttnik) Markt 46

žena:

14. 09. 1804 Möttnik

Hellena KONSHEK

(Primus KONSHEK und Rosal: SAJOVIZ)

11. 05. 1787 * Moettnik 20

20. 12. 1853 † Möttnik10

Lucas BRUAR

(Mich. BRUAR u. Hel. KONSKIN)

05. 10. 1805 * Markt 10

23. 01. 1874 † Markt Möttning 7

žena:

16. 11. 1834 Möttnik

Gertraud KAIBITSCH

(Florian KAIBITSCH u. Gertraud
KOSCHEL)

11. 02. 1816 * Möttning 7

26. 01. 1894 † Motnik 7

Primus WERWAR

(Micha WERWAR u. Hellena KONSCHEG)

30. 05. 1811 * Markt Möttning 46

21. 02. 1873 † Markt Möttning 42

žena:

14. 02. 1844 St. Gotthard

Anna ISLAKAR

(Simon ISLAKAR u. Agnes STRUKEL)

09. 07. 1814 * St. Gotthard 24

30. 03. 1871 † Markt Möttning 42

Joseph WERWAR

(Michael WERWAR u. Hellena KONSCHEG)

13. 03. 1824 * Markt Möttning 46

09. 02. 1862 † Markt Möttning 2

žena:

03. 02. 1850 St. Oswald

Johanna WONZHINA

(Leopold WONZHINA u. Maria IVAN)

1830 * Idria

Motniški Bervarji – Primoževi

Motniški Bervarji – Jožefovi

Kaspar WERWAR

(Lukas WERWAR u. Gertraud geborene
KAIBITSCH)

01. 01. 1839 * Markt Möttning 46

01. 08. 1914 † Trnovlje 45, ž. Vojnik

žena:

12. 06. 1870 Maria Pletrovič

Helena HOJNIK

(Andreas HOJNIK und Helena BESTAR)

13. 03. 1844 *

27. 10. 1903 † Trnovlje 45, ž. Vojnik

Sestre:

Luzia (1836–1903) →
Elisabeth (1843–1907)

Potomci imajo priimke:
Bračič, Potočnik, Ivanek.

Maria (1848–1914) p. Bervar

Francisca (1854–1926)

Potomci imajo priimek Grahek.

**Motniški Bervarji –
Novakovi**

Franz BERVAR

(Caspar BERVAR u. Helena geb. HOJNIK)

08. 11. 1880 * Arndorf 1, Pf. Sachsenfeld

06. 03. 1964 † Trnovlje pri Celju 19

žena:

31. 08. 1908 Vojnik

Anna ROŠER

(Thomas ROŠER u. Maria geb. LAZNIK)

24. 06. 1881 * Lipje 42, Pf. St. Jost

22. 10. 1923 † Trnovlje 45, ž. Vojnik

Sestre:

Maria (1870– ?)

Potomci imajo priimke:
Ahtik, Doler, Flis, Orožen.

Antonia (1877– ?)

Potomci imajo priimek Kač.

Potomci imajo priimke:
**BERVAR (Jano, Gojko, Goran, Jan),
Pilih**

Frančeva hči Karolina se je poročila s trnoveljskim domačinom Jakobom Pilihom, njun sin Rado Pilih je bil znan zdravnik v celjski bolnici. Druga Frančeva hči Rozalija se je poročila Frankovič, otrok ni imela, preminila pa je v Auschwitzu.

Lukova druga hči in Lucijina mlajša sestra Elizabeta se je v Petrovčah poročila z domačinom iz Levca po priimku Bračič. Morda se je Gašper preselil v Levec tudi zato, ker je tam živela njegova sestra. Potomci Elizabete Bračič imajo priimke Bračič, Potočnik in Ivanek. Tretja Lukova hči Frančiška se je poročila s Frančiškom Grahkom in živela v Motniku. Njuno ne tako maloštevilno potomstvo je do današnjega dne izumrlo. Četrta hči Marija se je poročila z mrzlim bratrancem Jožefom Bervarjem, Purgarjevim.

Luka Bervar je imel dva mlajša brata. Primož se je v Šentgotardu poročil z Ano Izlakar in z njo imel pet otrok. Hči Elizabeta se je poročila z Motničanom Lorencem Prešernom in njuni potomci še vedno živijo s priimki Prešern, Puizdar, Kukanja, Tominšek. Sin Franc je imel s Terezijo Lebeničnik z Lebenic iz šentgotardske fare devet otrok, a kar sedem jih je umrlo brez potomstva. Frančev sin Franc se je poročil z Jozefo Cene, rodili so se jima trije otroci, nato pa so se izselili iz Motnika neznano kam. Hči Marija Magdalena se je poročila s Simonom Bervarjem iz Jožefove veje in njuni potomci živijo v severni Nemčiji, kar smo že opisali.

Motniški Bervarji – *Primoževi*

Primus WERWAR

(*Micha WERWAR* u. *Hellena KONSCHEG*)

30. 05. 1811 * Markt Möttinig 46

21. 02. 1873 † Markt Möttinig 42

žena:

14. 02. 1844 St. Gotthard

Anna ISLAKAR

(*Simon ISLAKAR* u. *Agnes STRUKEL*)

09. 07. 1814 * St. Gotthard 24

30. 03. 1871 † Markt Möttinig 42

Elisabeth (1847–1930)

Potomci imajo priimke:

Prešern, Puizdar, Kukanja, Tominšek.

Franz (1849–1927)

Potomci imajo priimek BERVAR:

Franc, Štefan, Janez.

Maria Magdalena (1856–1902)

por. Bervar

Najmlajši Lukov brat Jožef se je v Šentožboltu poročil z Idrijčanko Ivano Vončina. Od njunih osmih otrok so trije umrli v zelo mladih letih, za štiri usoda ni znana. Niso se niti poročili niti umrli v Motniku. Edino sin Janez je živel v Motniku, se poročil z Alojzijo Sajovic in imel štiri otroke. Sinova sta bila Janez in Andrej Bervar. Andrej je imel eno samo hčer, ki je umrla še ne štiriletna. Janez Bervar je imel tudi dva sinova, Ivana in Petra. Oba sta se rodila v Ljubljani, Peter je umrl leta 2013, Ivan bi utegnil biti še živ. O njunih potomcih ni še nič znanega. Prav tako ni znana usoda Jožefove žene Idrijčanke Ivane Vončina. Po Jožefovi smrti je očitno zapustila Motnik in odšla neznano kam.

Motniški Bervarji – *Jožefovi***Joseph WERWAR***(Michael WERWAR u. Hellena KONSCHEG)*

13. 03. 1824 * Markt Mötnigg 46

09. 02. 1862 † Markt Mötnig 2

žena:

03. 02. 1850 St. Oswald

Johanna WONZHINA*(Leopold WONZHINA u. Maria IVAN)*

1830 * Idria

|

Johann (1854–1914)**žena:****Aloysia SAJOVIZ***(1856–?)*

|

Janez (1896–1941)*sinova: Ivan, Peter***Andrej (1897–1965)****Zasebno življenje Karla Bervarja**

Otroštvo. Karl Bervar se je rodil v Motniku 4. novembra 1864 kot nezakonski sin Lucije Bervar, hčere motniškega tržana in župana Luke Bervarja. Bil je Lucijin že drugi nezakonski otrok. Pred njim je imela hčer Jero, ki je bila ob Karlovem rojstvu stara že skoraj šest let. Rubrika o očetu je v motniški rojstni in krstni matični knjigi pri zapisu Karlovega rojstva prazna, kot je bilo običajno pri nezakonskih otrocih.

Kdo je bil Karlov oče, je bila v družini Bervarjevih tabujski tema. Sila redko sem slišal, da je bilo njegovemu očetu ime Adolf Guštin, da je živel v Novem mestu kot velik trgovec, da je bil ustanovitelj novomeških gasilcev in da je umrl leta 1905. Moj stric Adolf Bervar, edini Karlov sin, mi je ob neki priložnosti podaril brošuro, ki jo je novomeško gasilsko društvo izdalo ob eni od okroglih obletnic. »V njej je slika očetovega očeta, Adolfa Guština. Ker se zanimaš za naš rod, poklanjam to knjižico tebi.« Ob svoji sedemdesetletnici je stric zbranim pripovedoval: »Ko je postajalo jasno, da se bo druga svetovna vojna razširila tudi nad Jugoslavijo in da jo bo Nemčija napadla, je k meni 'priletel' oče in mi rekel: 'Zdaj bodo prišli Nemci in bodo od nas zahtevali dokazila o nežidovskem poreklu. Da boš vedel, če bo to treba res dokazovati, moj oče je bil Adolf Guštin in po njem imaš svoje ime.'«

Ti dve stvari, stričevo pripovedovanje o Adolfu Guštinu in brošurica novomeškega gasilskega društva, sta burili mojo domišljijo in ji dajali krila, kako je Adolf Guštin živel v Motniku, tam deloval, doživljal nesrečno ljubezen s hčerjo lokalnega veljaka in podobno. Resnica je verjetno precej drugačna.

Motniški Bervarji – Novakovi

Luzia WERWAR

(Lukas WERWAR u. Gertraud geborene
KAIBITSCH)

11. 12. 1836 * Markt Mötnig 46
26. 06. 1903 † Motnik 7

1. mož:

09. 05. 1870 Mötnig

Georg ZENE

(Primus ZENE und Helena REBERSCHEG)

03. 04. 1828 * Markt Mötnig 17
07. 04. 1889 † Motnik 7

2. mož:

07. 10. 1901 Motnik

Valentin FLORIJAN

(Georg FLORIJAN v. Boshie und Maria
OSWALD)

05. 02. 1835 * St. Hyronimie 5, Pf. Vranz
15. 05. 1923 † Jeronim 8, ž. Vransko

Gertrud BERVAR

(- ? - und Luzia BERVAR)

27. 02. 1859 * Markt Mötnig 7
31. 10. 1919 † Ločica 21, ž. Vransko

mož:

10. 11. 1879 Motnik

Georgius KOPRIUSCHEK

(Gregor KOPRIUSCHEK u. Maria
POSNIZ)

27. 03. 1857 * Bella 17, Pf. Mötnig
22. 03. 1927 † Ločica 21, ž. Vransko

Carolus BERVAR

(- ? - und Luzia BERVAR)

04. 11. 1864 * Markt Mötnig 7
24. 03. 1956 † Celje, Na okopih 9

1. žena:

24. 05. 1891 Gornji Grad

Josefa MATEKO

(Lukas MATEKO u. Maria geb. ZIGALA)

16. 03. 1870 * Markt Oberburg 42
01. 03. 1923 † Celje, Slomškov trg 9

2. žena:

03. 02. 1924 Celje

Ana JAGRIČ

(Josef JAGRIČ u. Antonia SKERBINEK)

14. 07. 1889 * Kozje 88
12. 03. 1973 † Celje, Ipavčeva 10

Potomci imajo priimke:**Zupan**

Gabršek, Železnik

Fabjančič: Golič, Perne

Jurhar, Tavčar, Levstek.

13 otrok

8 vnukov

17 pravnukov

24 prapravnukov

4 prapravnuki

Potomci imajo priimke:

BRVAR (živijo v Nemčiji),

KROPIVŠEK: Vidmar, Urbančič, Jurše

METELN: Sedej

KROPIVŠEK: Brišnik, Cencelj, Dolinšek,

Potočnik, Avberšek, Štefančič, Brvar,

Peklič, Papinuti

TOM

GRIL:

Strmšnik: Cestnik

Dobnik

Kovačič: Uran, Zalogar, Rus, Turk, Žumer

Ko se je izpolnilo leto 2005 in je bilo v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani mogoče prositi za vpogled v prepise novomeških matičnih knjig, sem to takoj opravil. Presenečenje ni bilo majhno.

Adolf Guštin, trgovec v Novem mestu, je naredil samomor, tako da se je ustrelil s svojo puško. Župnik je prosil zdravnike za izjavo, da je samomor naredil pri zmanjšani zavesti. Na podlagi te izjave je dobil od škofijskega ordinariata dovoljenje, da pokojnika pokoplje v blagoslovljeni zemlji na šmihelskem pokopališču v Novem mestu. Presenečenje je bila tudi Guštinova starost ob smrti. O njej sem šel pogledat v metliško rojstno matično knjigo. Adolf Guštin je bil ob spočetju Karla star še ne polnih 18 let, Lucija Bervar pa 27. Kaj je počenjal v Motniku, ni nikomur znano. Ali je Karl svojega očeta kdaj v življenju videl, ravno tako ne. Ali

je Adolf Guštin sploh vedel, da se je iz verjetno samo bežne ljubezenske epizode rodil sin Karl? Verjetno ne.

Karl je odraščal na domu Novakovih tudi s svojo polsestro Jero, ki zagotovo ni bila Guštinova hči. Mati Lucija se je leta 1870 poročila z Jurijem Cenetom in se verjetno preselila k njemu, otroka sta ostala pri starih starših. Karl se je ljubeče spominjal svojega starega očeta Luka, kako je v hiši sedel na klopi za pečjo in kašljal. Leta 1874 je Luka umrl. Precejšnje posestvo je prevzela Lucija, kakšen dogovor je imela z bratom Gašperjem in sestrami Elizabeto in Frančiško, ni znano, sestra Marija pa je dobila veliko njivo na robu Motnika. Otroka Jera in Karl sta odšla od doma, petnajstletna Jera služiti h Grabnarjem v Motniku, devetletni Karl pa v samostan Nazarje, kjer se je učil orgljanja. Brezkrbnega otroštva je bilo očitno konec.

Ob praznovanju Karlove devetdesetletnice je njegova hči Alojzija, moja mati, rekla pred zbranim sorodstvom: »Oče, povejte kaj o svoji mladosti!« »Je bila preveč grenka.« To je bila vsa pripoved.

Sestra Jera. Karlova starejša sestra Jera se je poročila z motniškim domačinom iz Bele, Jurijem Koprivškom. Imela sta devet otrok, po njih pa 105 potomcev. Poleg priimka Kropivšek imajo priimke Brvar (nič v sorodu); Vidmar, Urbančič, Jurše; Meteln, Sedej; Brišnik, Cencelj, Dolinšek, Potočnik, Avberšek, Štefančič, Poklič, Papinuti; Tom; Gril, Strmšnik, Cestnik; Dobnik; Kovačič, Uran, Zalogar, Rus, Turk, Žumer. Nekateri živijo v Motniku, drugi v Kamniku, Ljubljani, Zagorju, v Nemčiji. Stric Adolf je vse svoje življenje vzdrževal stike s številnimi sorodniki, posebej pogosto je omenjal obiske pri sestrični Korunki, Grilovi v Motniku. Tedaj je zagotovo obiskal tudi druge motniške sorodnike.

Mladost. Kakšne odnose je imel Karl z materjo in očimom, potem ko je odšel z doma, ni znano. Vemo le, da je bil s polbratom Gašperjem sprt. Iz samostana v Nazarjah je odšel na šolanje v Ljubljano. Kje je živel, ne vemo, morda celo v Motniku, saj je nekajkrat omenjal, da je iz Motnika hodil v Ljubljano peš.

Ko je končal glasbeno šolo v Ljubljani, je odšel k vojakom. Služil je v bežigrasjski artilerijski vojašnici in oskrboval konje. Omenil je, da so morali biti konji ob vsakem času popolnoma urejeni in čisti. Če se je očitno videlo, da se konj napenja, so morali steči do njega s posebnim korcem in vanj ujeti, kar je padlo od njega. Kot vojak se je dal fotografirati v uniformi. To je njegova najstarejša ohranjena fotografija, morda celo sploh prva. Nastala je okoli leta 1885.

Bil je vitke, drobne postave, skorajda »grizljast«, kot so ga opisovale njegove hčere. Vse življenje je bil bolehen, vendar se je vedno postavil na noge. Razvil se je v čednega fanta, in to je povsod s pridom izkoriščal in imel ljubezenske zveze, kar je menda tudi imelo posledice.

Začetna službena pot. Ko je končal glasbeno šolanje v Ljubljani in opravil z vojaško službo, se je zaposlil kot organist. Prvo službo je dobil v Blagovici, nedaleč od rodnega Motnika. Druga njegova služba je bila v Gornjem Gradu. Tam je živel v župnišču.

Družina. Prihod v Gornji Grad je bila klofuta Karlovemu dosedanjemu lahkotnemu načinu življenja in ljubezenskim dogodivščinam. V prikupnega organista se je zaljubila Jozefa Matek, hči tedaj najpomembnejše in imenitne gornjegradske rodbine. Tudi on se je zaljubil vanjo. Jozefa je imela štiri brate, dva sta bila že tedaj posebno vidna. Najstarejši brat, Blaž Matek, je bil po izobrazbi profesor matematike in je poučeval na mariborski gimnaziji. Pisal je tudi učbenike matematike za srednjo šolo. Uporabljali so jih po vsej Sloveniji še dolgo po njegovi smrti – do druge svetovne vojne. V Gornjem Gradu ima doprni kip.

Brat Martin Matek je bil kot mariborski gimnazijec pred maturo izključen iz šole, ker je s sošolci v šoli pel rusko himno. Maturiral je privatno. Po študiju teologije je v Rimu opravil doktorat. V Mariboru je bil infulirani stolni prošt, kar je pomenilo, da je v primeru odsotnosti nadomeščal škofa. Sestro Jozefo si je med sestrami izbral za svojo gospodinjo in jo poslal na gospodinjsko

in kuharsko izobraževanje v samostan v Šentpavlu v Labotski dolini na avstrijskem Koroškem. Bil je izredno strog prelat, strog do drugih in tudi do sebe. Ko je umrl mariborski škof Napotnik, je bil Martin najresnejši kandidat za novega škofa. Njegovi kanoniški kolegi so naredili vse, da Martin ne bi bil imenovan za škofa, češ da je prestrog; spletkarili so celo do Vatikana. V resnici so se bali, da bi dokončno naredil red v škofiji. In dejansko je bil za škofa imenovan Tomažič. Martin je bolehal za težjo obliko sladkorne bolezni in se je strogo držal diete. Bilo pa mu je v največje veselje, da je vsakega svojega gosta pojil z vinom, dokler ta ni odšel od njega močno pijan.

Ljubezen med Karlom in Jozefo je prekrizala rodbinske načrte Matkovih. Konec je bilo načrtov, kako bo gospodinjala svojemu bratu proštu. Rodbini tudi ni bil po volji njen izbranec, sicer vnuk župana, doma s premožnega posestva, pa vendar nezakonski sin. Ob takem nasprotovanju je Karl svojo izbranko preprosto ugrabil, ona se temu zagotovo ni preveč upirala. Poročila sta se brez privoljenja staršev in začela živeti skromno življenje. Rodile so se jima tri hčerkice, druga in tretja dvojčici, vsaka od njih treh pa je živela samo nekaj ur.

Zaradi neprestanega nerganja in zbadanja Matkovih se je Karl, po lastnih besedah, odločil, da naredi nekaj iz sebe. Odšel je na konservatorij v Regensburg na Bavarskem in šolanje opravil z odliko. Ko se je vrnil v Gornji Grad, je zaradi svoje izobrazbe polagoma postajal vse primernejši in sprejemljiv zet in svak ponosnih Matkov. Še posebej se je to pokazalo, ko se je rodil sin Adolf. Lahko bi rekli: »Hvala Matki! Če ne bi bili tako zopni do Karla, ne bi bil nikoli postal to, kar je.«

Začetek orglarske šole. Kdo je pripravil Karla na misel, da ustanovi orglarsko šolo, ni znano. Njegov ljubljani Motnik je bil za take namene seveda zdaleč premajhen. Izbira je padla na Celje. Morda je temu botrovalo dejstvo, da je bil Martin pomemben prelat in je on svetoval Celje, ali pa tudi dejstvo, da je bil tedanji celjski opat Ogradi doma iz Gornjega Grada. Mlada družinica se je preselila v Celje. Stanovali so v cerkvenem stanovanju čisto blizu farne cerkve, v hiši, skozi katero gre kot kratek tunel prehod s trga do ulice Okopi. Karl je dobil službo mestnega organista v Celju, kar je pomenilo orglanje v farni cerkvi sv. Danijela kot tudi orglanje v sicer nemški Marijini cerkvi. Na slovenski gimnaziji v Celju je poučeval glasbo. Najbolj pomembno pa je bilo poučevanje v njegovi orglarski šoli.

Prvo šolo je imel dve leti v hiši na Bregu levo od vznožja stopnic do Kapucinske cerkve. Vsa šola je bila stisnjena v nekoliko večji sobi. V istem času je nekaj sto metrov dlje v smeri Laškega na Bregu zidal veliko novo hišo. Ob dokončanju je vanjo preselil šolo in hišo poimenoval Vila Cecilija. Šola je bila v vseh pritličnih prostorih, bila je vsaj osemkrat večja kot soba prej. Prvo nadstropje, v katerem je bilo veliko stanovanje, je oddajal pomembnejšim strankam, večinoma državnim uslužbencem, ki jih je državna uprava na vsakih nekaj let premeščala iz kraja v kraj. V novo šolo je vsak dan hodil iz stanovanja na Cerkvem trgu. Bil je tako točen, da so po njem gospodinje naravnemale

Družina Karla Bervarja z ženo Jožefo Matek (Slika hrani Karlov vnuk dr. Zarjan Fabjančič.)

ure, ker je šel mimo vedno ob istem času.

Družinsko življenje. Po sinu Adolfu so se v istem stanovanju v Celju rojevale hčere: Zofija, Matilda, Albina, Alojzija, Roza, Berta, Karolina in Jozefina. Vsega skupaj sta imela dvanajst otrok, enajst deklet in enega fanta. Dvakrat sta se rodili dvojčici. Šest od hčera je umrlo v prvem letu starosti, drugih šest otrok je živelo do pozne starosti.

Med Karlom in Jožefo so se prepletala globoka čustva. Nikoli se nista prepirala pred otroki. Kar sta morala razčistiti, sta vedno opravila, ko so se otroci že odpravili spat. Vendar so se kdaj pa kdaj le slišali povzdignjeni glasovi. Tako so slišali, ko je ob nekem proslavljanju prišel oče nekoliko okajen domov, kako mu je mati rekla: »Ali te ni sram? Doma te čaka šest otrok, ti pa prideš domov pijan!« Od takrat ni nikoli v nobeni še tako prijetni družbi popil več kot en kozarec vina. Tudi kadil ni nikoli. Zadnjih deset let življenja je bil slep, za to je bila kriva zelena mrena. Ob devetdesetletnici je rekel zbranim: »Tako mi je žal, da sem tako solidno živel. Če ne bi, mi zdaj ne bi bilo treba toliko trpeti.«

Dekleta so odraščala, hodila v osnovno, meščansko in trgovsko šolo. Pouk je bil dopoldne in popoldne, opoldne so bile nekaj ur proste. Takrat se je vsa

družina zbrala pri kosilu. Pubertetnice so si seveda takoj skočile v lase. Oče je prepir nekaj časa prenašal. Ko pa je bilo prehudu, je vrgel zajemalko v jušnik, da je juha brizgnila čez rob in poškropila vse okoli mize. Če je stvar še vedno rastle čez vse meje, se je dvignil izza mize in bil tik pred tem, da eksplodira. Takrat so se dvignila tudi dekleta in oddrvela v mednadstropje med prvim in drugim nadstropjem, kjer je bilo na zunanji zid hiše nekako pripeto leseno stranišče na »štrbunk«. Tja so se zaklenile. Karl je divje udarjal po vratih, dokler ga ni jeza popustila in se je vrnil h kosilu v stanovanje. Tudi dekleta so počasi druga za drugo prišle iz stranišča do mize v kuhinji in v popolni tišini pojedle do konca.

Do hčera je bil izredno strog. Prepovedoval jim je kakršnokoli zvezo z učenci njegove šole. Vendar je najstarejša Zofija skrivaj doživljala globoko ljubezen z učencem Luko Kramolcem. Zveza se je končala, ko so ob začetku prve svetovne vojne Kramolca poklicali na fronto. Vsem otrokom je tudi prepovedal, da bi se učili kakšen instrument. »Kruh, zaslužen z glasbo, je preveč grenak,« je bila njegova utemeljitev prepovedi. Vendar je sin Adolf zelo dobro igral violino in skoraj vsak večer s triom zabaval goste v hotelu Evropa, hči Rozika pa je dobro igrala klavir.

Vse hčere pa so morale peti na koru, kadar so le imele čas. Začelo se je z zgodnjimi jutranjimi mašami in potem nadaljevalo tudi večkrat na dan. Ni čudno, da se jim je cerkev v celoti priskutila. Ta obveznost je ponehala, ko so začele hoditi v službo. Na koncu je ostala na koru samo Rozika in je po njenih lastnih besedah »morala 'kruliti' vse štíme, kar je bilo mogoče«.

Jožefa je svojega moža stregla do skrajnih možnosti. V Šentpavlu se je izobrazila v vrhunsko kuharico in je napisala knjigo lastnih receptov. S svojo lepo pisavo je napisala tudi vse čistopise Karlovih orgelskih kompozicij. Vsako jutro je šla k maši ob petih v Kapucinsko cerkev, nato v glasbeno šolo, kjer je poribala kakšnih 120 kvadratnih metrov lesenih tal, in nato domov, da je spravila otroke v šolo. Sama je šivala obleke za hčere. Ko je bila stara 52 let, jo je zadela možganska kap in po nekaj urah agonije je umrla. Njena zadnja beseda je bila: »Luč!«

Sin Adolf je bil sila navihan fant in velik hudomušnež vse življenje. Bil je dvakrat vdovec, tretja žena ga je preživela. Ni znano, zakaj ga je oče iz Celja poslal v meščansko šolo v Krško. Služboval je na sodišču kot višji sodni oficial. Bil je tudi gasilec in se je povzpел do tretjega najpomembnejšega mesta med gasilci v Dravski banovini. Ko smo praznovali njegovo sedemdesetletnico, sem ga vprašal. »Stric, ali si ti kdaj gasil kakšen požar?« »Nikoli!« je bil odgovor, »pač pa sem povzročil požar.« Resnično so okoli leta 1905 trije desetletniki zažgali v mestnem parku v Celju ogenj, ki se je razširil po vsem pobočju Miklavškega hriba. Vsi takratni časopisi so pisali o tem požaru, vendar do stričeve obletnice nismo vedeli, da je bil prav on eden od »soavtorjev«.

Druga družina. Ko je Karlu umrla žena Jozefa, so bili že vsi otroci pri kruhu, najmlajša hči Rozika je bila stara 18 let. Že naslednje leto se je drugič poročil. Ana Jagrič je bila od njega mlajša 25 let, šolana kuharica in vsestranska gospodinja. Po poroki je pripeljala v družino svojega predzakonskega sina Florjana (Cvetka) Jagriča, takrat starega osem let. Doma sta takrat živeli le še najmlajši hčeri, Alojzija in Rozika, drugi štirje otroci so že odšli od doma, si ustvarili družine in zaživeli svoje življenje. Vendar so stiki med njimi ostali pogosti in trdni in dostikrat so se vsi zbrali v očetovi novi družini. Ana je bila samo pet let starejša od Adolfa in sedem let od najstarejše hčerke Zofije. Ni bila njihova mačeha ali nadomestna mati, pač pa dobra prijateljica in zaupnica ob težavnih življenjskih dogodkih. Ta povezanost je trajala vse do njene smrti, sedemnajst let po Karlovi smrti. Vnukom je bila stara mama, saj prav nobeden od nas ni poznal njihove prave stare matere Jozefe.

Karlu in Ani se je naslednje leto po poroki rodil sin Rafael. Bil je točno tri leta mlajši od svojega nečaka, Adolfovega sina Danila. Sestre so svojega novega bratca razvajale na vse možne načine, ga jemale povsod s seboj in zasipale z ljubeznijo. Razvil se je v nekoliko razvajenega, a močno bistrega in nadarjenega fanta. Po maturi na celjski gimnaziji se je vpisal na fakulteto za arhitekturo na univerzi v Ljubljani. Živel je pri svoji sestri Albini in njenem možu Janku Ribiču, ki sta mu kupovala študijske pripomočke in ga razvajala. Bil je to čas tretjega rajha. Rafko je vedno občudoval vse vrste

uniform, vojaške, policijske, gasilske, železničarske, poštarske. Na prigovarjanje svojega sošolca s celjske gimnazije in kolega s fakultete se je javil k slovenskim domobrancem. Domači so imeli o tem resne pomisleke, vendar je »imel bom lepo uniformo« prevladalo za Rafkovo odločitev. Devetnajstletnik je služil kot sluga nekemu nemškemu oficirju. Nikoli v življenju ni nikomur skrivil niti lasu. Okoliščine so postale resne, ko se je čez čas vojna končala. Takoj so sledili javni pozivi, naj se domobranci javijo, ker se nedolžnim ne bo nič zgodilo. Rafko se je štirinajst dni zadrževal doma. Tačas je bilo nekaj družinskih posvetov, kaj naj storijo v zvezi z razglasom. Končno je prevladalo mnenje, da Rafko pri svojih dvajsetih ni storil nikomur nič in naj se odzove na razglas. Mirno je odšel v zbirni center v Škofovih zavodih v Šentvid in od takrat ga ni nihče več nikoli videl ali o njem kaj slišal. Albina si do konca življenja ni mogla odpustiti, da ga je pregovarjala, naj se javi.

Karl Rafka menda ni nikoli omenjal, stara mama Ana pa je pogosto nasedala različnim sleparjem, ki so obljubljali, da se bodo proti pokritju precej visokih stroškov pozanimali o Rafkovi usodi. Od vnukov sem mu bil jaz najbolj podoben. Kadarkoli smo prišli na obisk k staremu očetu in stari mami, je ona dejala, ko me je zagledala med vrati: »Sem mislila, da je prišel Rafko.«

Cvetko je kot družinski član in kot brat živel v krogu svojih novih sestra. Izučil se je za ključavničarja, pri Karlu pa se je naučil tudi orgljanja in glasbene teorije. Ko se je Karl upokojil, je Cvetko prevzel mesto organista in je to ostal do svoje smrti. Vodil je tudi cerkveni pevski zbor in postal znan celjski meščan. Sam sebe je štel za »še edinega preostalega nosilca kulture v Celju«. Z ženo Pavlo, rojeno Petrin (pravo teto kasnejše ministrice in veleposlanice Tee Petrin), je imel pet otrok, vendar usoda družini ni bila posebej naklonjena.

Ana je vzorno skrbela za Karla in verjetno ji ni bilo vedno lahko, vendar se ni nikoli pritoževala. Ob neki priložnosti ji je eden od zetov, moj oče Milan, rekel: »Ana, ti boš svetnica, ker moraš toliko pretrpeti.« Teh besed ni nikoli pozabila in jih je kar nekajkrat omenila.

Javno delovanje. Od vsega začetka svojega službovanja v Celju je Karl Bervar kot mestni organist orgljal tudi v Marijini cerkvi, ki je veljala za »nemško«. Okoli leta 1930 so se nemški kulturbundovci domislili, da zanje lahko delajo samo ljudje nemške narodnosti. Tako so tudi od starega očeta zahtevali, da pisno izjavi, da je po poreklu Nemeč. Tako izjavo je takoj odločno zavrnil. Že naslednji dan je dobil pisno obvestilo, da ni več organist v Marijini cerkvi. Nekaj kasneje je neki član celjskega mestnega sveta predlagal, da je mestni organist javna mestna služba in da je zato organist upravičen do pokojnine. Predlog so dali na sejo sveta, bil pa je odklonjen. Karl je kasneje izvedel, da so predlog odločno podprli člani liberalne stranke v mestnem svetu, klerikalni člani pa so mu nasprotovali. To ga je močno zbolelo. Kasneje mu je bila pokojnina odobrena.

Že pred upokojitvijo, pa tudi po njej, je sodeloval kot zborovodja ali dirigent na vsaki javni prireditvi, ki jo je spremljala glasba. Tako je ostal prisoten v javnosti, dokler ni oslepel.

Druga družina Karla Bervarja: sedijo (od leve proti desni): Pavla Jagrič, roj. Petrin, Karl Bervar, Rozika Senić, roj. Bervar, stojita deklici: Majda Jagrič, Zorka Senić, zadaj stojijo (od leve proti desni): Karolina Petrin (Pavlina mati), Cvetko Jagrič, Ana Bervar, roj. Jagrič.

Ko se je začela druga svetovna vojna, so se Nemci pripravljali na izseljevanje. Očitno je moral biti Karl z družino na kulturbundovskem seznamu za izselitev, saj je dobil poziv, da se pripravijo. Družino sina Adolfa so izselili v Mostar v Hercegovini. Karlu, ki je imel 77 let, je na celjski železniški postaji, kjer so zbirali ljudi za izselitev, postalo slabo in se je skoraj zgrudil. Kaj je bilo blizu stoječemu nemškemu oficirju, da je rekel, naj gredo domov, ne bomo nikoli izvedeli. Bervarjevi so tako vojno preživel v Celju.

Pomembne drobtinice iz življenja. Omenil sem že, da stari oče ni bil trdnega zdravja, da je vse življenje bolehal in da je v starosti oslepel. Nekoč je ob neki priložnosti klical ženo Ano k svoji postelji: »Ana, pridi! Toliko ljudi se je tukaj zbralo, ti pa si pustila nočno posodo pod posteljo.« Take privide je imel mnogokrat.

Hčerke je strogo držal na vajetih, z večjim ali manjšim uspehom. Posebno Albina je bila kar uporniška. Nekoč ji je zagrozil, da jo bo naklestil in se je že odpravil proti njej, da uresniči grožnjo. Ona pa se je postavila predenj in mu rekla: »Ali me ne bi raje kar ubili?« Ob tej izjavi je kar otrpnil v osuplosti.

Nekoč drugič je Albina rekla: »Saj Kristusu ni bilo težko delati čudežev, ker je bil hipnotizer.« Mati Jozefa je menda nad bogokletnostjo teh besed en teden jokala, oče Karl pa je bil neskončno zgrožen in ogorčen.

Do vere in še posebej do cerkve je bil tudi kritičen

ali skeptičen. Nekoč je ob zbrani družini sedel v kuhinji na zaboji za premož in se nenadoma začel na ves glas smejati. In ko so ga povprašali, kaj mu je, je povedal: »Ali ni neskončno smešno, da je Jono pojedla riba?«

Sam je povedal, kaj se mu je nekoč pripetilo. Bil je že kar pozen za nedeljsko mašo, pri kateri je orglal. Ko je ves praznje oblečen hitel od doma v drugem nadstropju, ga je ustavil neizogiben klic narave. Odšel je na »štrbunk« v mednadstropju. Nato je odhitel dalje proti cerkvi. Na prostoru slabih stotih metrov med hišo in cerkvenimi vrati je bilo veliko ljudi, ki so hiteli k maši. Vendar so obstali in gledali Karla. Nasproti mu je prišel tudi dr. Schwab, skladatelj uglasbitve Župančičeve Zlate kanglice in Karlov velik prijatelj, in mu rekel: »Ja gospod Bervar, kaj pa vi nesete v cerkev?« Karl se je pogledal v desno roko in videl, da je v naglici, ko je odhajal s stranišča, namesto klobuka, ki ga je snel z glave, nosil straniščni pokrov.

Karlov odnos do Motnika. Nekje sem prebral, da Karl Bervar ni imel nobenega odnosa do Motnika, saj se je odselil v Celje. Zmotnost te izjave me je kar zbudila. Čeprav ne vemo natančno, kakšen odnos je končno prevladal med Karlom in njegovo materjo Lucijo, je nekaj dejstev zgovornih. Še ko je bilo znano in pričakovano, da bo glavni dedič precejšnjega premoženja po materi Luciji Karlov brat Gašper, si je Karl z ženo Jozefo kupoval parcele v Motniku. Očitno se je nameraval tod naseliti. Ko je leto dni po Lucijini smrti umrl kot samski tudi Gašper, je postal Karl edini dedič. Očitno je Karl presodil, da lahko svoje poklicne ambicije uresniči le v Celju, zato je vse svoje in podedovano premoženje v Motniku prodal in z izkupičkom financiral dokončanje hiše, v kateri je imel orglarsko šolo. Občasno je pesnikoval. Eno svojih daljših pesmi je posvetil Motniku in v njej izpel vse svoje hrepenenje po rojstnem kraju.

Nekajkrat je v starosti omenil, da bi po smrti želel biti pokopan v Motniku. Ko se je že poslavljaj od življenja, so se zbrali njegovi otroci in tehtali njegovo željo. Menili so, da je Motnik preveč odročen, nihče ne živi dovolj blizu, da bi oskrboval grob. Končna odločitev je bila, da ga pokopljejo v Celju. Umrl je in zadnja želja je ostala neizpolnjena.

Janez Marolt¹
Gostičeva cesta 45, Nožice, Radomlje
marolti@siol.net

Dr. France Rode

– osemdesetletnik

**Intelektualec, ki je soustvarjal
Silicijevo dolino v Kaliforniji, ZDA**

Prispevek predstavi kratko biobibliografijo dr. Franceta Rode, rojenega v Nožicah leta 1934. Leta 1962 je bil sprejet v Hewlett-Packard (HP), ZDA, kot mlad magister elektrotehnike. Njegovo delo je povezano z razvojem računalništva. Pod njegovim vodstvom je nastal Computing Counter HP-5360A; med njegovimi uresničenimi nalogami je bil tudi HP-35, prvi žepni računalnik. Januarja 1973 je bil javnosti predstavljen »business calculator« HP-80. Algoritmi, izdelani za ta računalnik, so še danes v rabi. Uporaba mikroprocesorja in spomina je za vedno spremenila zasnovu instrumenta. Njegova zadnja naloga pri HP je bil »brief-case computer« – notesnik. Leta 1990 je sprejel delo pri Timble Navigation Ltd., kjer je vodil projekt za slepo pristajanje letal. Njegovih prijavljenih patentov v ZDA je 25; med drugim GPS, »proximity card« – identifikacijski ključ itd. France Rode je soustvarjal Silicijevo dolino v Kaliforniji, ZDA.

Ključne besede: Franc Rode, Silicijeva dolina, inovator, razvoj računalništva, slepo pristajanje letal

This article presents a short bibliography of ScD France Rode, born in Nožice in 1934. In 1962 he joined Hewlett-Packard (HP) Company as a young Master of electrotechnics. His work is connected with the development of computer science. Under his direction the Computing Counter HP-5360A began to work. Among his realized projects was HP-35, the first scientific pocket calculator. In January 1973 a business calculator HP-80 was presented to public. Algorithms made for this calculator are still in use. The use of microprocessor and the computer memory have changed the scheme of an instrument for ever. The Brief-case Computer was his last task at Hewlett-Packard. In 1990 he was offered a job at Timble Navigator Ltd., where he was running the project of instrument landing system for airplanes. He has taken out 25 patents in the USA; GPS, proximity card, and workplace entry cards are among them. France Rode was co-creating the Silicon Valley in California, the USA.

Key words: France Rode, Silicon Valley, inovator, development of the computer science, instrument landing system for airplanes

France Rode se je rodil 20. novembra 1934 v Nožicah kot prvi od štirih otrok Jožeta in Pepce Rode. Po maturi na kamniški gimnaziji je študiral elektrotehniko (šibki tok) na Univerzi v Ljubljani in diplomiral leta 1960. Kmalu zatem je odšel na podiplomski študij na Northwestern University v Evanston v Illinoisu (ZDA), kjer je leta 1962 magistriral na elektrofakulteti na oddelku za biomedicino. V tem času se je tudi poročil z

Dr. France Rode

Mijo Gaber, svojo mladostno ljubeznijo, doma iz Preserij pri Radomljah. Ta mladostna ljubezen ga je pripeljala v Ameriko, kajti Mija je šla s starši in bratoma Tone in Petrom čez lužo. Ljubezen ima svoje zakonitosti in moč. Po magistrski diplomi se je z ženo Mijo preselil v Palo Alto v Kaliforniji, kjer je septembra 1962 nastopil službo pri družbi Hewlett-Packard.

»Na mladost imam zelo lepe spomine. Zrastel sem na kmetiji v Nožicah. Osnovno šolo sem začel obiskovati med vojno na Homcu, a so partizani šolo požgali in otroci smo bili zelo veseli, da ni bilo treba več hoditi k pouku. Tako je moja generacija zaradi vojnih razmer dejansko začela hoditi v prvi razred z desetim letom. Moja mama me je učila črke in številke. Šolo sem nato spet začel redno obiskovati v tretjem razredu. Organizirana je bila v salonu gostilne pri Kriškarju v Preserjah. Spomnim se, da smo dopoldne imeli pouk, popoldne pa smo hodili pomagat graditi novo šolo na Homcu. Po osnovni šoli sem šel na gimnazijo v Kamnik. V drugem letniku gimnazije sem naredil nekaj izpitov, da sem ujel svojo generacijo, saj sem zaradi vojne zaostajal.«

Ker mu je matematika dobro šla, jo je nameraval študirati. Malo pred koncem gimnazije pa ga je bratranec Franci Jereb, ki je študiral »jaki tok«, peljal na Fakulteto za elektrotehniko in mu pokazal njihove laboratorije. Takrat se je odločil, da bo študiral elektrotehniko. Ker je bil tudi ročno spreten, je menil, da bo ta študij boljša izbira kot matematika. Danes je zadovoljen s svojo takratno odločitvijo. V mladosti je namreč veliko zahajal v mizarsko delavnico strica Franceta,

¹ Doktor znanosti, izredni profesor, predavatelj na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, na oddelku za zgodovino in arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, na Medicinski fakulteti v Ljubljani in Mariboru.

Dr. France Rode s svojim izumom

kjer se je veliko naučil glede obdelave lesa. Sam pravi, da je v tej delavnici preživel najlepše čase svoje mladosti. Naredil je loparje za namizni tenis, smuči, mehanski svinčnik itd. Najpomembnejši lastni izdelek pa je bil »rehešiber« oz. logaritmično računalo. Takšno računalo je moral imeti vsak inženir, če je hotel kaj izračunati. Prav to lastnoročno izdelano računalo je sedaj razstavljeno v tovarniškem računalniškem muzeju Hewlett-Packarda v Ameriki. Septembra 1962 je bil sprejet v službo pri družbi Hewlett-Packard (HP) kot perspektiven in mlad magister elektrotehnike. Vendar je treba dodati, da se je srečal z mnogimi preprekami, preden so ga sprejeli medse kot enakovrednega strokovnjaka. Najprej tuji jezik, potem številna preverjanja znanja. Imel pa je zdravo kmečko pamet. Zanimivo je, da so ga slovenski tiskani in elektronski mediji šele leta 2012 registrirali kot zanimivega in prodornega strokovnjaka (*Finance*, 19. 10., št. 37, str. 23; *Delo, Sobotna priloga*, 27. 10. 2012, str. 4–6; A-kanal, 25. 10. 2012; *Slamnik* št. 2 (februar 2013), str. 14 (Miha Ulčar)) in predstavili slovenski strokovni in znanstveni javnosti.

Prvih osem let pri HP je France v »Frequency and Time«, na oddelku raziskav in razvoja, načrtoval digitalne merilne instrumente. Ko se je izkazalo, da bi računske sposobnosti – če bi bile vgrajene v frekvenčni števec – lahko izboljšale točnost meritev za faktor 1000, je dobil nalogo, da idejo uresniči. Pod njegovim vodstvom je tako nastal »Computing Counter« HP-5360A. To je bil prvi instrument z vgrajenim procesorjem. Ideja vgraditve procesorja je spremenila princip

načrtovanja merilnih instrumentov. Posledica je bila, da je HP začel interno izdelovati bipolarna vezja za lastno uporabo. France je pri HP začrtal in izdelal maske za prvo integrirano vezje (štiribitni seštevalnik).

Naslednjih 12 let je bil France v HP Labs, kjer se je ukvarjal z vgrajevanjem računalniških sposobnosti v nove izdelke. Med nalogami je bil HP-35, prvi žepni računalnik. France je sodeloval pri načrtovanju celotnega programa za računalnik, izrecno pa je bil zadolžen za izdelavo procesorja in dveh bipolarnih vezij za krmiljenje LED-zaslona. HP-35 je bil za tiste čase izziv skrajnega dometa. Le s sodelovanjem in podporo vsega podjetja so premostili kritično odločilne probleme. Projekt je bil v vseh ozirih izveden interno, razen treh vezij CMOS, in končan v presenetljivo kratkem času. Predlog zanj je bil namreč odobren februarja 1971, računalniki pa so bili v prodaji že po enem letu dela. Francetova naloga je bila izdelati mikroprocesor za ta kalkulator. To je bil **prvi mikroprocesor** sploh. Takrat so ga imenovali aritmetična enota. Pomenil je zelo pomembno stopnjo v razvoju mikroelektronike, saj je bil **začetek računalnikov oz. računalništva**. Danes brez mikroprocesorja ni nič. Prvih žepnih računalnikov so prodali desetkrat več, kot so načrtovali. Povzročili so pravo revolucijo v računanju. Ko je šel predsednik ZDA Richard Nixon na Kitajsko, je tak žepni računalnik vzel s seboj in jih nekaj podaril kitajskim političnim veljakom kot vrhunski dosežek ameriške tehnologije.

Glede na izkušnje s HP-35 je France dobil nalogo, da izdela žepni računalnik za poslovne kalkulacije. Tako je bil januarja 1973 javnosti predstavljen »business calculator« HP-80. Algoritmi, izdelani za ta računalnik, so v uporabi še danes. Oba računalnika, HP-35 in HP-80, sta hkrati sprožila tudi spremembo v notranji organizaciji HP v prid tesnega sodelovanja med različnimi oddelki.

Ko so HP Labs dobili nalogo in je France Rode postal njihov direktor oz. vodja, da izboljša ugled osciloskopov HP, se je odločil, da jim doda računalniške lastnosti. France je vgradil mikroprocesor, ki je numerično krmilil določene funkcije, med njimi ojačanje, horizontalni pomik in stikala. Numerična kontrola delovanja osciloskopa je omogočila enostavno in hitro ponavljanje meritev. Točna zunanja ura pa je omogočila avtomatsko kalibracijo. Uporaba mikroprocesorja in spomina je za vedno spremenila zasnovno instrumenta. Ti novi koncepti in elementi so bili tema Francetovega doktorata, ki ga je zagovarjal na ljubljanski univerzi leta 1975. Osciloskop z imenom SmartScope HP1980A, na katerem je delal, pa je prišel v prodajo leta 1980.

Francetova zadnja naloga pri HP je bil »briefcase computer« – notesnik, ki pa je moral čakati na primeren zaslon, kajti LCD-zaslon takrat še ni bil razvit.

Leta 1979 je France na podlagi svojega patenta za elektronsko ključavnico skupaj s kolegom ustanovil podjetje Sielox Inc. France je jeseni zapustil delo pri HP, da se povsem posveti izdelavi sistemov za kontrolo vhodov. Identifikacijski ključ je bila »proximity card« brez baterije, danes znana kot RFID (radiofrekvenčna identifikacija). Podjetje Sielox je leta 1986 kupilo drugo podjetje Check-point Systems Inc., kjer je France delal kot podpredsednik oddelka Raziskave in razvoj do leta 1990.

Družina Rode

Leta 1990 je sprejel delo pri Trimble Navigation Ltd., kjer je vodil projekt »landing system« za slepo pristajanje letal na podlagi GPS. Nato se je pridružil projektu za integracijo GPS-sprejemnika, ki je bil prvi integrirani GPS in je uspel, kot je bilo načrtovano. Z idejo, da se GPS vgradi v mobilni telefon, se je leta 1999 France pridružil dvema kolegoma pri ustanovitvi podjetja Eride Inc. S pogodbo s Seiko-Epson je Eride izdelal ICs, ki se še danes uporabljajo za navigacijo v avtomobilih in telefonih. Leta 2008 je France zapustil Eride in se upokojil.

Kot upokojenec rad igra tenis, se posveča slikanju z oljnimi barvami in struženju lesa. Z ženo Mijo, ki je upokojena knjižničarka s stanfordske univerze, veliko sodeluje pri slovenski skupnosti v San Franciscu in okolici. Živita v mestu Los Altos v Kaliforniji. Imata dve hčerki.

»Zakaj nisi nikoli obogatel kljub številnim izumom v ZDA?« sem ga povprašal. »Dveh veččin nisem nikoli obvladal: komandiranja in ustvarjanja oziroma pridobivanja denarja. Ko sem zasnoval prvo elektronsko ključavnico, smo potrebovali čip rfid, ki je kasneje postal hit in je še danes. Prav tako GPS in slepo pristajanje letal. Kljub izumom uporabnih tehničnih pripomočkov si nisem pridobil dodatnega denarja.« Na patentnem uradu v ZDA ima prijavljenih okoli 25 patentov.

Pri dr. Francetu Rodetu je bila poštenost vedno na prvem mestu. Držal se je načela biti pošten do ljudi in do stvari. Izstopata še dve njegovi lastnosti, ki ju v slovenskem prostoru zelo pogrešamo, tj. zdrava kmečka pamet in poštenost: sklepati, razumeti, povedati na razumljiv način za vse.

Dr. France Rode je premaknil smisel raziskovanja v uporabno smer za človeka in človeštvo. Teorija brez prakse je kakor voz brez osi in Udamičev France iz Nožic, kar večkrat poudari v svoji biobibliografiji, je vedno težil k praktičnim, logičnim rešitvam.

Ko se je oglasil v novembru 2012 v Nožicah in nato še nekajkrat, sva se veliko pogovarjala o njegovem delu in njegovih načrtih. Povedal je veliko tudi iz obdobja med drugo svetovno vojno in po njej: o Avblovem Fonzu, ki je bil hlapec pri Tišlarju in nato partizan; o tem, kako je oče Rode vozil proviant za partizansko bolnico v Kolovcu in kako ga je šef nemške uprave v Kamniku kot ljubitelj konj označil za nedolžnega, sicer bi vso družino poslali v Dachau; in še in še ... Njegovi spomini in pričevanja so dober in zgovoren del podatkov o času, ki je bil usoden za ves slovenski narod.

Ja, Udamičev France veliko ve. Poprosil sem ga, da napiše svoje vtise in presoje o času, ki ga je preživel v domovini Sloveniji pred odhodom v Ameriko.

Zagotovo je dr. Rode eden eminentnih predstavnikov slovenskega naroda in strokovnjak, znanstvenik, ki je v ZDA na področju računalništva postavljaj temelje in soustvarjal Silicijevo dolino v Kaliforniji.

Ob njegovem življenjskem jubileju – 80-letnici – mu kot nekdanjemu maturantu kamniške gimnazije želimo še veliko zdravja in sreče. Ad multos annos!

P. S.: Spomnim se, kako smo na njihovi kmetiji pobirali krompir, pili odlično krhlovko (kompot iz suhih jabolk in hrušk), spomnim se njegove mame Pepce in očeta Jožeta, kako je kot dijak tekel čez njive na vlak – na kamničana. Njegov »stric« Jereb, ki je bil vlakovodja, ga je vedno počakal. No, France je vedno dosegel cilj. Klicali smo ga Məč; v zavesti svojih sošolcev in sošolk bo tak tudi ostal.

Slavko Savinšek

Prispevek obravnava življenje in delo Slavka Savinška. Rojen je bil 1897 v Tiroseku pri Gornjem Gradu. Živel je na Jesenicah, v Kamniku in v Beogradu, kjer so ga Nemci ustrelili 1942. leta. Doštudiral je pravo in služboval v Kamniku in Beogradu. Objavil je več proznih del in poezijo za otroke. Ukvarjal se je tudi z glasbo in bil mecen več slovenskim umetnikom v Beogradu.

Ključne besede: Slavko Savinšek, biografija, bibliografija

This article deals with the life and work of Slavko Savinšek. He was born in Tirosek near Gornji Grad in 1897. He lived in Jesenice, Kamnik and in Belgrade where he was shot by Germans in 1942. He finished the law study and was working in Kamnik and in Belgrade. He published many prose works and the poetry for children. He was also occupied with music and was the patron to several Slovene artists in Belgrade.

Key words: Slavko Savinšek, biography, bibliography

Slavko Savinšek je bil rojen 30. septembra 1897 v Tiroseku pri Gornjem Gradu. Njegov oče je bil v tamkajšnji cerkvi organist. Ker pa skromni dohodki niso zadostovali za preživljanje družine, se je oče odločil, da si dom poiščejo na Gorenjskem.

Preselili so se 1901. leta, ko je Slavko imel štiri leta. Najprej so odšli v Radovljico, zatem pa na Jesenice med železarje. Ta svet je bil zelo drugačen od tistega pri Gornjem Gradu. Vendar pa je bila možnost za zaslužek boljša. Družina se je z leti povečala na dvanajst otrok. Slavko je bil najstarejši, zato je moral že zelo zgodaj poprijeti za delo. Kot bister otrok se je že zgodaj soočil z vprašanjem razlik med bogatimi in revnimi. Rešitev za izhod iz revščine so starši za svoje otroke videli v tem, da so jim omogočili šolanje. Tako so Slavka kljub stiski poslali v Šentvid na Škofijsko klasično gimnazijo. Tu je končal šest razredov (1908–1914). Sedmi in osmi razred pa je naredil na Klasični gimnaziji v Ljubljani (1914–1916), kjer je opravil tudi maturo. Dva dejavnika sta močno zaznamovala Slavkovo mladost: predvsem revščina družine in življenje v delavskem okolju na Jesenicah. Umetniško zelo nadarjeni Slavko pa je kljub neugodnim okoliščinam že v gimnazijskih letih sodeloval pri glasbenih in gledaliških prireditvah na Jesenicah. Vse to se je dogajalo pred prvo svetovno vojno in med njo. Ta tudi njemu ni prizanesla. Po maturi je bil vpoklican in poslan na soško fronto. Strahote morije, kjer je v jarkih preživel pol leta, so ga čustveno in živčno zlomile. Toda kljub temu je tudi tu našel moči za svoje pisateljsko delo. V strelskih jarkih je nastajala povest o soški fronti s pomenljivim naslovom *Utopljenec v krvi*. Že sam naslov dovolj grozljivo pove, kaj se je moralo dogajati v strelskih jarkih, skopanih po pogorju ob Soči. Pisal je, dokler ga ni ob napadu italijanskega topništva zasula eksplozija granate. Bil je ranjen, a so ga rešili. Rokopis njegove povesti pa je ostal zasut v strelskem jarku nekje na pobočju Krna.

Slavko Savinšek

Škoda, da se povest ni ohranila. Gotovo bi bila sedaj, po sto letih od začetka druge svetovne vojne, več kot zanimivo pričevanje človeka, ki je bil potegnjjen v krvavi ples soške fronte. Nič čudnega, da je po vsem tem doživel živčni zlom.

Ko si je po vojni opomogel, se je odločil nadaljevati študij prava na Dunaju. Seveda mu tudi tu domači niso mogli pomagati. Preživljal se je tako, da je kot pianist igral v neki dunajski kavarni. Politično negotovo in nemirno obdobje po vojni je vplivalo tudi na njegov študij, ki ga na Dunaju ni mogel dokončati. Možnost za nadaljevanje študija je videl v Zagrebu, kjer je bila po razpadu Avstro-Ogrske in ustanovitvi Kraljevine Jugoslavije ustanovljena univerza in v njenem okviru tudi pravna fakulteta. Savinšek se je z Dunaja podal v Zagreb, se vpisal na Pravno fakulteto in študij tudi uspešno dokončal ter diplomiral 1922. leta. Ko je iskal službo, se je po vsem, kar je doživel v času vojne in po njej, ko je študiral na Dunaju in v Zagrebu, vrnil v bližino svojega rojstnega Gornjega Grada, in sicer v Kamnik. Tu se je zaposlil na finančni upravi. Očitno pa pravo ni zapolnilo njegovih iskanj, saj je ob službi poslušal še predavanja iz umetnostne zgodovine pri Izi-dorju Cankarju na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

V tem času si je ustvaril družino. Poročil se je z Marijo Černe z Jesenic. Staršema so se rodili štiri otroci: Marjan, Jakob, Bogomila in Jurij. Jakob je postal znan kipar. Da je bilo težišče njegove osebnosti predvsem področje umetnosti, priča tudi njegovo vključevanje na različnih umetniških področjih. Tako je sodeloval v pevskem zboru, v godalnem orkestru, še najbolj pa se je posvečal pisanju. Njegove povesti obravnavajo kmeč-

¹ Doktor znanosti, prevajalec, literat.

ko, delavsko in tudi meščansko življenje. Z delavskim in kmečkim življenjem ter nekoliko tudi z meščanskim se je srečeval na domačih Jesenicah in seveda tudi v Kamniku. Dovolj snovi za meščanske zgodbe pa je imel priliko dobiti na Dunaju in v Zagrebu. Pa tudi njegovi otroci so mu bili navdih za pisanje. V njegovih povestih je svet takšen, kakršnega je doživljal sam, ko se je ubadal s preživetjem, in kakršnega je videl v svojem okolju. Ob veliki družini je deloval na zelo različnih področjih, kar nedvomno kaže, da je bil človek močne volje, sicer realist, a vendarle poln ustvarjalne energije.

Nova prelomnica v njegovem življenju je bila ločitev. Že s tem si je takrat nakopal negotovanje okolice. Še bolj pa potem, ko se je ponovno poročil. To je bil za takratno družbo škandal in so mu to dali tudi jasno vedeti. V razmerah, ko ga je okolica zavračala, se je odločil, da se ji čim dlje umakne. Tako se je preselil v Beograd in se tam zaposlil na Ministrstvu za finance kot višji svetnik. Imel je svoje politične nazore, ki se niso vedno ujemali s takratno politiko. Verjetno tudi zaradi tega kljub izrednim sposobnostim in znanju ni mogel poseči po kakem višjem položaju.

Leta v Beogradu je ob službenih obveznostih posvetil povezovanju Slovencev, ki so živeli in delali v Beogradu. Skušal jih je organizirati in jim na vse načine pomagati. Tako je bil organizacijsko zelo dejaven v beograjskem slovenskem društvu Enotnost. Slovence v Beogradu je povezoval tudi časopis *Slovenski beograjski tednik*. Izhajal je res zelo kratek čas, niti eno leto ne, toda Savinškovo domovanje je z njim postalo nekakšno slovensko kulturno središče v Beogradu, kjer so se zbirali mnogi slovenski in srbski umetniki. Izobrazba, ki jo je pridobil na študiju umetnostne zgodovine, ga je navajala k zbiranju umetnin. To mu je omogočala tudi sorazmerno dobro plačana služba. Sobe njegovega doma so bile polne umetniških stvaritev Jakopiča, Pavlovca, Maleša, Cudermana, Čarga, Pirnata in bratov Kraljev. Vsem je bil širokosrčen mecen. Finančno pa je podpiral tudi svoje sorodnike. Z njegovim življenjem so bili vseskozi povezani glasba, slikarstvo, umetnostna zgodovina in arhitektura, na prvem mestu pa je bila književnost. Čas, ki mu je ob vsem tem še preostal, je porabil za pisateljstvo. Marsikaj je ostalo le v rokopisu. V vsebini njegovih zadnjih del se že čuti slutnja bližajoče se vojne. Veliko je pomagal Slovencem, ki so jih Nemci v začetku vojne pregnali v Srbijo, ter bil član ilegalnega odpora. Gestapo ga je junija 1942 kot nasprotnika okupacijske vlade in zaradi protinemške agitacije aretiral. 11. avgusta 1942 pa je bil na Banjici ustreljen. Istega dne je pod streli nacistov v Šentvidu padel njegov jeseniški rojak, delavski pisatelj Tone Čufar. Oba sta umrla na višku svoje moške moči in ustvarjalnosti. Nekaj dni pred ustrelitvijo je Savinšek zapisal: »Če se že moram prepustiti zveri, naj ostanejo vsaj sledovi moje klenosti na njenih zobeh.«

Kot pisatelj se je Savinšek najprej ukvarjal z literaturo za mladino. Tako je napisal igro za otroke v treh dejanjih: *K mamici*, *slika otroške ljubezni (Orlič, 1922, pril.)*; zbirko otroških pesmi *Poredni smeh (Kmetijska tiskovna zadruga, 1925)*. Pri *Vigredi* je sodeloval s pesmimi, povestmi in sestavki iz zgodovine umetnosti. Po letu 1927 je pisal za časopisa *Slovenec* in *Domo-*

ljub, povesti in črtice za *Koledar družbe svetega Mohorja*, za *Koledar Goriške Mohorjeve družbe*, *Delavsko pravico*, *Na mejah*, *Naš čolnič*, *Družino*, *Amerikanski Slovenec*, *Slovenski beograjski tednik*, *Beograjski Slovenec*. Daljše povesti so izšle v posebnih knjigah: *Milica, otrok bolesti* (samozaložba, 1928); *Izpod Golice* (Slovenčeva knjižnica, 1928); *Grče* (Mohorjeva družba, 1929); *Zgrešeni cilji* (Vodnikova družba, 1929); *Delavci* (Goriška Mohorjeva družba, 1930). Novela *Ognjena kača* ter nekaj pesmi je ostalo v zapuščini. Prav tako tudi daljša črtica *Peter Križ in njegove nadloge*, v kateri je opisal boj in trpljenje mladega Ivana Cankarja. V svojih pripovedih se zgleduje po tipičnih družinskih povestih iz kmečkega, delavskega in meščanskega življenja. Okvir mu večinoma nudi jeseniško in kamniško okolje. Zelo epsko in emocionalno opisuje ljubezen do zemlje in gora, socialne krivice, vprašanje ljubezni in zakona ter sočustvuje s trpečimi in zatiranimi.

Njegov življenjski moto je bil: »Radovati se nad življenjem, kakršno ti je dano, ni modro; spoprijeti se z njim in ga pregnesti po svoje, to je možato.«

Izpod Golice

Delo *Izpod Golice* je Savinškova najdaljša povest. Vsebinsko obravnava kmečko življenje v krajih pod Golico. Dogaja se v času po prvi svetovni vojni. Zelo spretno oriše nekaj vaških posebnosti kot tudi družinske in družbene razmere v takratnem času. Napetost v povesti ustvarjajo dramatični odnosi med ljudmi pod Golico, in to na dveh področjih. Najprej na področju ljubezenskih razreševanj med glavnimi nosilci zgodbe. Vse to pa večje preplete z napetimi zgodbami oziroma že kar boji med obmejnimi stražniki in tihotapci. Ti čez Golico tihotapijo blago na Gorenjsko in Koroško. Avtor nam je v povesti ohranil kar lepo vrsto danes že pozabljenih izrazov izpod Golice kot tudi marsikatero kmečko modrost. Prav nič pa ni varčeval s čustvi pri opisih Golice in rovt ter z občudovanjem navezanosti domačinov na njihov kraj pod goliškimi plazovi.

Povest je izšla v Slovenčevi knjižnici leta 1928. Po berljivosti prav nič ne zaostaja za zgodbami nekaterih današnjih avtorjev, ki v svojih delih obravnavajo podobne teme.

Literatura

Marjeta ŽEBOVEC, 2010: *Slovenski književniki, rojeni od leta 1870 do 1899*. Ljubljana: Karantanija. 235–236.

Osebnosti: *Veliki slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008, zv. 1. 1001.

Slovenski biografski leksikon, 9. zv. Ljubljana: SAZU, 1960.

Črtomir ŠINKOVEC, 1972: *Beseda o pesniku*. V: *Slavko Savinšek, Poredni smeh*. Jesenice: Kulturno-umetniški klub Tone Čufar. 1–3.

Janez Gregorin – Igor Zagrenjen in njegovo Zavetje v pečevju

Zavetje v pečevju – najbolj zrelo delo Janeza Gregorina – navidez govori o francoski zasedbi naše dežele v letu 1810, ko se domačini pod Kamniškimi planinami uprejo nasilnim vsiljivcem, kar izzove še hujše nasilje. Najhrabrejši se umaknejo v zavetje v gorah in se od tam vrnejo in osvobodijo domovino. Pripoved je izhajala kot podlistek v Slovenskem domu od 29. avgusta 1941 do 17. januarja 1942, njen avtor pa je bil Igor Zagrenjen. Bila je arhaizirana, vendar so bralci lahko spoznali, da gre v resnici za tedanje nemško-italijansko okupacijo z vsem nepojmljivim nasilništvom, ki so ga doživljali iz dneva v dan. Vsebina jim je bila v veliko uteho, prepoznali so avtorjeve odkritosrčne uporniške besede in komaj čakali naslednja nadaljevanja. Izvedeli so, da je avtor ugleden kulturni novinar Janez Gregorin. S svojo pisateljsko domišljijo je spretno spremenil imena krajev, gora in druga krajevna imena. Glavna imena je mogoče prepoznati, drugih pa iz razumljivih razlogov ne. Imena nekaterih glavnih oseb spominjajo na znane osebnosti ali domačine ali pa na krog Gregorinovih gornjskih prijateljev; predvsem pa jih označujejo dejanja. Posebej zanimivi so narečni izrazi, ki večinoma izhajajo iz kamniške okolice, nekaj pa je avtorjevih.

Po obliki in vsebini je to bolj roman kot povest. Vsebina je uporniška v najboljšem pomenu besede. Pripoved je še sedaj izredno zanimiva in nam ima še vedno zelo veliko povedati.

Ključne besede: Janez Gregorin, *Zavetje v pečevju*, arhaizirana povest

Zavetje v pečevju (The Shelter in the rocks), the most mature Janez Gregorin's work, seemingly talks about French occupation of Slovenia in 1810. The local people beneath the Kamnik Alps resisted the intruder, what caused even stronger violence. The most courageous retired from the enemy to the shelter of the mountains and later liberated their homeland. This narrative was published as the feuilleton in Slovenski dom (Slovene home) from 29th August 1941 to 17th January 1942 by the writer Igor Zagrenjen (Embittered). The story was archaized, but the readers could establish the identity with then German-Italian occupation which brought daily tyranny. They found comfort in the contents full of sincere revolt words and were hardly waiting the continuation. They got to know the real author Janez Gregorin, a distinguished cultural journalist. With his writing skill he changed the names of the towns, the mountains and other toponyms. Some main characters can be recognized, they resemble well-known persons, locals or Gregorin's mountaineer friends; mostly they are labelled by acts. Particularly interesting are dialectal expressions, mostly from Kamnik's surroundings and the author's ones. According to the form and contents this work is more a novel than a narrative. With its rebellion contents it is still interesting and has a great deal to say.

Key words: Janez Gregorin, The Shelter in the rocks, the archaized narrative

Kdo je bil Igor Zagrenjen – Janez Gregorin?

Igor Zagrenjen – novinar, pisatelj in alpinist Janez Gregorin – se je rodil leta 1911 v družini podobarja in rezbarja Matije Gregorina. Družina je izhajala iz Horjula in je prebivala v Ljubljani. Dve leti za Janezom se je rodil brat Miro. Prišla je prva svetovna vojna in oče je moral na vzhodno, rusko fronto. Prišel je v vojno ujetništvo v Sibirijo. Janez je bil star komaj šest let, brat pa štiri, ko jima je leta 1917 umrla mati med takratno epidemijo španske gripe. Otroka je vzela k sebi družina Pengov, katere mati je bila sestra njune pokojne matere. Družina je imela sama osem otrok, pa vendar je njihova mati zelo lepo skrbela za njiju, kolikor je bilo ob tako številni družini mogoče.² Med bratrance, s katerimi so se dobro razumeli, je bil tudi Slavko Pengov, kasnejši znani akademski slikar, avtor znamenitih stenskih slik in fresk ter tudi Gregorinovega portreta.³

Oče Matija se je iz ujetništva v Sibiriji vrnil po koncu vojne. Šele takrat je izvedel, da mu je umrla žena. Njena smrt ga je tako prizadela, da si do konca življenja ni poiskal nove družice, čeprav se je vrnil razmeroma mlad. Najel je dve sobi v Križevniški ulici, v eni je živel sam, v drugi pa oba sinova. Otroka z očetom nista mogla imeti zelo tesnega stika in se teh let nista prav rada spominjala. Izhajala sta iz bornih in trdih razmer, bila pa sta vajena skromnosti in sta bila izredno navezana drug na drugega. Oba sta bila vedoželjna in sta obiskovala gimnazijo.⁴

Janez je že šestnajstleten začel navdušeno obiskovati gore in tudi plezati. V dijaškem listu *Žar* je objavil prve črtice in v njih pokazal izreden dar za opisovanje narave, vtisov in doživetij pa tudi za filozofsko obarvane eseje. S svojo nadarjenostjo je vzbudil veliko pozornost, še naprej pa je hodil sam po gorah in se loteval vedno težavnejših plezalnih smeri v Kamniško-Savinjskih Alpah. O tem je pisal v *Planinski vestnik*. Študiral je filozofijo in se izpopolnjeval v znanju tujih jezikov.

Njegovim samotarskim in smelim alpinističnim dejanjem so sledili občuteni in filozofsko navdahnjeni zapisi o tem. Bil je drzen in podjeten, njegovi želji po lepoti sta se vedno bolj pridruževala prezir do nevarnosti in nagnjenost k tveganju, po uspehih pa je izkazoval veliko notranje zadovoljstvo. Zato so o njem sprva menili, da ga čaka nesrečna usoda dr. Klementa Juga.⁵

Po nekaterih nevshečnostih pa je uvidel, da tveganih dejanj ne bo več zmogel sam, zato se je oprl na brata Mira, s katerim sta postala izredna plezalska naveza in nadaljevala z načrtnim obiskovanjem vedno težjih sten v Kamniško-Savinjskih in Julijskih Alpah. Kmalu sta se vključila v krog znanih plezalcev Borisa Režka in Vinka Modca, Franceta Ogrina, Igorja Omerse, Maksa Igljčiča, Karla Tarterja, Vlasta Kopača in drugih, ki so de-

2 Podatki Gregorinove nečakinje Vesne Gregorin - Rojina. – Marko KOŠIR, 2013: *Mariborske operne zvezde*, 11. Založba Pro-Andy, Maribor.

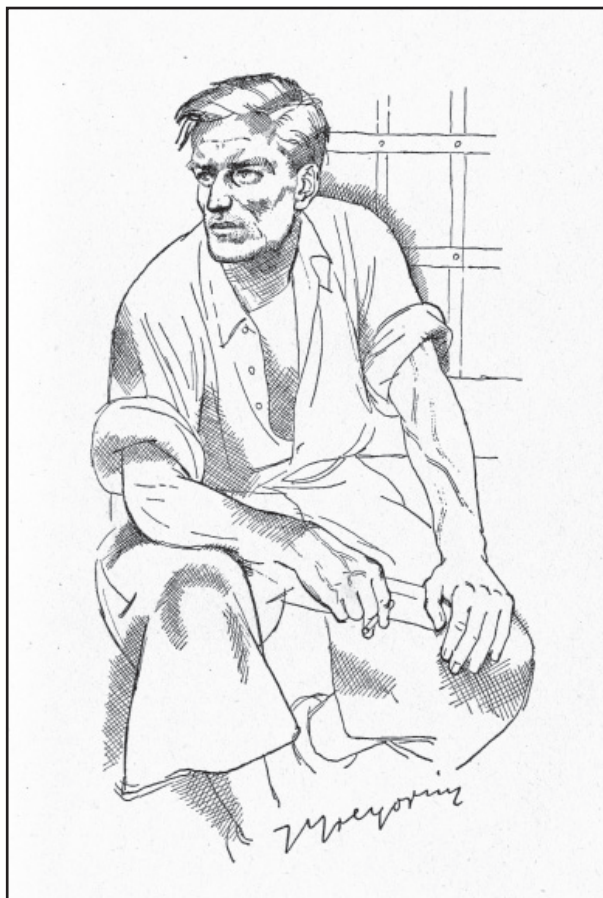
3 Slavko PENGOV: Janez Gregorin, risba, v knjigi: Janez Gregorin, 1944: *Blagoslov gora*. Zbrano delo, ur. Boris Režek, Slovensko planinsko društvo, stran VII.

4 Vladimir HABJAN, 2005: Pogovor z Mirom Gregorinom. *Planinski vestnik*, 7–8, 56.

5 Arnošt BRILEJ, 1943: †Janez Gregorin. *Planinski vestnik*, 1–4, 38.

1 Doktor medicine, publicist.

Slavko Pengov: Janez Gregorin, risba, v knjigi: Janez Gregorin, 1944. Blagoslov gora. Zbrano delo, ur. Boris Režek, Slovensko planinsko društvo, stran VII.

lovali predvsem v Grintovcih.⁶ Janez je bil podjeten in borben duh in ves predan goram – znal je navdušeno govoriti o njih in spretno ter prepričljivo pisati o njihovih lepotah. Med planinci in alpinisti je začel predavati o gorah, planinski književnosti in umetnosti. »Bil je izredno načitan in zaradi tega oster in marsikdaj neukrotljiv debater, ki ga ni vodilo samo znanje, ampak tudi njegovo pošteno prepričanje.«

Oba z bratom sta bila vesele narave, zelo rada sta prepevala, se znala poveseliti in potegniti druge za seboj. V veseli družbi je Janez Gregorin mimogrede zložil tudi kakšno domačo zabavljico ali pa planinsko uglašeno veselo pesem. Tako je v Stahovici nastala njegova znana *Ravbšičarska* ali *Stahovška* (Od Stahov'ce do Črne so raubšič' doma), v Kamniški Bistrici pa ponarodela in še vedno priljubljena *Štamfovška pesem* (Zavriskaj in zapoj, preljubi štamfovc moj).⁷

6 Najbolj znana družčina je bila Režkova »kavrska bratovšna«, ki je delovala predvsem v Kamniško-Savinjskih Alpah. Njeni glavni člani so se (po planinskih kavkah) imenovali kavri, novinci te družčine pa »lerpobi« ali vajenci (podatek Vlasta Kopača; glej tudi Vlasto KOPAČ, 2006: *Iverí z Grintovcev*, Planinska zveza Slovenije, 38).

7 Boris REŽEK, 1955: »Štamfovška« (Ob desetletnici priljubljene pesmi), *Planinski vestnik*, 12, 606. (Vlasto Kopač: Štamfovec je šegav izraz za obiskovalca gora; štamfovec je Boris Režek šaljivo prevedel v »marne tlačilce gorskih stez«; pesem je nastala leta 1937.) – France MALEŠIČ (ur.), 1990: *Zavriskaj in zapoj. Tristo planinskih pesmi*, 2. izdaja, Planinska zveza Slovenije, 102.

Brata sta postala znana in priljubljena tudi v drugih plezalskih družbah. Znane so bile »hostarske veselice« v dolini Vrat pod Triglavom, kjer sta z najbolj znanimi slovenskimi alpinisti Jožo Čopom, Miho Potočnikom, Stanetom Tomiňškom in drugimi pela in igrala na najrazličnejše improvizirane inštrumente in zabavala vse naokrog.

Kot pevca sta sodelovala v Akademskem pevskem zboru, ki ga je vodil France Marolt. Brat Miro se je odločil, da bo postal pevec in se je po šolanju razvil v enega glavnih opernih solistov v mariborski operi.

Leta 1936 je Janez Gregorin postal novinar in član uredništva novega popoldnevnika *Slovenski dom*. Doma je bil na vseh področjih tedanje kulture in je postal temeljit spremljevalec glasbene, gledališke in upodabljaljoče umetnosti; še vedno pa je pisal o gorah in planinstvu ter športu. O vsem je pisal izredno občuteno, filozofsko razglabljaljoče, življenjsko prešerno in neugnano. Četudi ni bil podpisan, je bila njegova beseda tako svojstvena, da so jo z veseljem prepoznali in sprejemali vsi bralci. »Bil je pravi časnikar – vestranski človek, ki se je zanimal za vse in tudi sam deloval skoraj v sleherni panogi javnega in kulturnega življenja. Njegova strastna ljubezen do športa, o kateri so pričali njegova poročila in razprave, se je v njem družila z globokim nagnjenjem do filozofije in njenih problemov, književnost s planinstvom, globoka svojevrstna vernost z življenjsko prešernostjo; bil je človek vseh nasprotij – to je umetnik. In še nekaj – bil je v samem sebi, v vsem svojem delu, sleherni misli in besedi Slovenec.« (Mirko Javornik)⁸

Tistega leta je postal član vodstva novo nastale Akademске skupine Slovenskega planinskega društva pri Univerzi, naslednje leto (1937) pa tudi član uredniškega odbora Planinske matice, ki je izdajala istoimensko revijo ter knjige s planinsko snovjo. V reviji je objavljajl pesmi in črtice; izbral in prevedel je najpomembnejše tuje alpinistične članke in jih s poglobljenim filozofskim uvodom objavil v knjigi *V borbi z goro*, takrat najpomembnejši knjigi z idejno alpinistično vsebino. Imel je izreden smisel za lep jezik in je uvedel nekatere slovenske izraze, na primer vponka, gornik, gorništvo (namesto karabiner, gorolazec, gorohodstvo; besedi gornik in gorništvo še danes izkazujeja planinstvo v žlahtnejšem pomenu).

Znan je bil po tem, da si je v sleherni stvari vedno želel naprej, brez oddiha in počitka. Tako je leta 1937, že bolan, s Karlom Tarterjem preplezal skrajno težavno Direktno smer v jugovzhodni steni Kogla.

Naslednja leta je delal s polno paro, prevajal članke za razne časnike, pisal in objavljajl članke iz vsakdanjega kulturnega življenja, vmes pa tudi planinske. Lep literarni slog je izkazoval celo v reportažah o povsem navadnih dogodkih s ceste.

Izbruhnila je druga svetovna vojna, kar ga je nepopisno prizadelo. Zavedal se je, da je bolan in nemočen. V *Slovenskem domu* je julija 1941 prvič uporabil svoj zgovorni psevdonim Igor Zagrenjen in objavil pomenljivo gorniško črtico Čelešnik.

Konec avgusta 1941 pa se je kot pisatelj zmožel neposredno upreti času in začel v obliki podlistka objav-

8 Časnikar Janez Gregorin. *Slovenski dom*, 226, 5. okt. 1942. – † Časnikar Janez Gregorin. *Slovenec*, 229, 6. okt. 1942.

ljati delo *Zavetje v pečevju*, s katerim je pet mesecev vzbujal toliko pozornosti in zavzetosti bralcev, da so ga brali z velikim zanimanjem.

Bolezen se je stopnjevala. Pa vendar tega ni nikomur omenjal. Šele nekaj dni pred smrtjo je s solzami v očeh prijateljem priznal, da gre z zdravjem slabo. Četrtega oktobra 1942 je umrl v ljubljanski bolnišnici.

Na zadnji poti ga je spremilo izredno veliko ljudi. Od njega so se poslovili pevci njegovega Akademskega pevskega zbora. V poslovilnem govoru se je kot Gregorinovo izročilo vsem rojakom slišala molitev umirajočega starega Vreska iz njegovega *Zavetja v pečevju* s prošnjo za svoje ljudi in Vreskovino – domovino.⁹

Dve leti kasneje – 1944 – je izšlo njegovo zbrano delo z naslovom *Blagoslov gora*, ki ga je zbral in uredil Boris Režek, izdalo pa Slovensko planinsko društvo ob svoji petdesetletnici. Urednik je v uvodu občuteno prikazal njegovo razgibano osebnost in življenje ter njegovo ognjevito besedo o gorah – »Iz popisovanj je vel omamen vonj neznanega sveta med gorami; vabeče je odjeknil v mladih, vsemu lepemu vdanih dušah ... Z vsakim korakom v višavo je zbežal del skrbi.«

Knjiga je bila kljub vojnim razmeram med planinskimi in drugimi bralci zelo lepo sprejeta. Arnošt Brilej jo je zelo pohvalno prikazal v *Planinskem vestniku*¹⁰ in njegovo literarno delo razdelil v tri literarne zvrsti: kratko planinsko črtico o dogodkih iz planinskega življenja (Trije ljudje v megli, Pozno neurje, Smrt, Pot v meglo in Čelešnik); drobne prizore iz narave, slikanje razpoloženj in bežne vtise doživljanja (September, Oktober, November, Zima, Božič, List iz dnevnika, Pomlad, Megla, Gorsko poletje, Zimsko sonce) ter esej, študijo in razpravo o gori in njeni usodi v človeškem življenju, o bistvu gorništvu in alpinizmu ter o vprašanju najglobljega odnosa do gora (*Blagoslov gora*, *Razgledi*, *Gore s temne strani*).

Pretresljivi krik *Zavetja v pečevju*

Ob slovesu je bilo posebej omenjeno njegovo zadnje delo *Zavetje v pečevju*. V zbrano delo ni bilo uvrščeno, omenjeno pa je bilo, da »ni planinsko in se dogaja v času francoske okupacije leta 1810«, to pa je »njegovo najbolj zrelo delo in bo izšlo posebej.«

V nedoumljivem vrtincu druge svetovne vojne je v popoldnevniku *Slovenski dom* 29. avgusta 1941 na tretji strani izšlo nenajavljeno in neoštevilčeno prvo nadaljevanje podlistka *Zavetje v pečevju*, katerega avtor je bil podpisan s psevdonimom Igor Zagrenjen. Sledila so nadaljevanja, ki so izhajala vsak dan, na drugi ali tretji strani časnika; izostala so le nekajkrat – zaradi drugih objav. Šele od 30. nadaljevanja naprej so bile ob naslovu tudi tekoče številke. Pripoved je izhajala vse do 117. nadaljevanja 24. januarja 1942.

Janez Gregorin je psevdonim Igor Zagrenjen prvič uporabil v črtici Čelešnik, objavljeni v istem časniku od 16. do 21. julija 1941 (ta črtica sicer nima vsebin-

ske povezave z glavnim delom, razen pisateljsko spremenjenih imen gora in krajev, vseh na območju južne strani Kamniških Alp oziroma Kamniškega kota). Hudo bolan je bil zares zagrenjen zaradi okupacije in ob tem občutka svoje nemoči.

Zavetje v pečevju je navidez pripoved o letu 1810, o času francoske okupacije in zmagovitega upora proti njemu, dejansko pa gre za arhaiziran opis nemško-italijanske okupacije v letu 1941. Dogaja se v kmečkih vaseh pod gorami nad Kamnikom (vsa imena krajev so pisateljsko spremenjena) in tudi v samih gorah (s prav tako spremenjenimi imeni). Nasilju Francozov se kmetje upirajo, kar izzove še hujše grozovitosti. Umaknejo se v zavetja v pečevju visoko v gorah, kjer se skrivajo tudi plahutarji (rokovnjači). Spomladi oboji skupaj preženejo tujce iz domačih vasi, osvobodijo Kamnik in potem še Ljubljano.

Pripoved je uporniška v najboljšem pomenu besede in je šla avtorju iz srca. Nasilje je opisano izredno neposredno in zbuja pomisli na številne dejanske dogodke v drugi svetovni vojni, prav tako tudi na druge okoliščine v času objavljanja tega dela. Vsebina o nasilju, upor in obetu bližnje svobode je vzbudila nenavadno zanimanje in pričakovanje – za bralce je pomenila veliko uteho.

V mesecih po objavi se je Janezu Gregorinu bolezen stopnjevala in potrebna je bila srčna operacija. Med njo mu je brat Miro s sosednje bolniške postelje dal svojo kri v neposredni transfuziji. Operacija pa se žal ni posrečila. Umrl je enaintridesetleten 4. oktobra 1942.

Takrat je avtor spominskega članka (verjetno urednik *Slovenskega doma* Mirko Javornik) poudaril, s kakšnim zanimanjem so ljudje brali njegov podlistek in kako velika je bila njegova ljubezen do jezika, ki je bila rdeča nit vsega njegovega časnikarskega dela. Njegov pravi poklic je bilo pisateljstvo in nenehoma mu je dozorevala snov za večje knjižno delo. Članek je posebej izpostavil, da je kot pisatelj znal neposredno zagrabiti čas, o čemer priča njegova povest *Zavetje v pečevju*, s katero je vzbujal toliko pozornosti in zavzetosti. Ob grobu pa mu je govornik France Kremžar prebral pretresljivo molitev trpinčenega in umirajočega starega Vreska iz tega njegovega dela, ki prosi boga za svoje ljudi in domačo Vreskovino (dejansko pa za domovino), da bi obstala.

V ilustrirani družinski reviji *Obisk* je še isto leto izšel ponatis presunljivega odlomka o smrti mlade Lize.¹¹

Arnošt Brilej je v *Planinskem vestniku* v začetku leta 1943 napisal, da je njegovo zadnje delo *Zavetje v pečevju* najobširnejše in najzrelejše. Pričakovanje objave se je nadaljevalo.

Ob drugi obletnici smrti leta 1944 je Boris Režek, urednik Gregorinovega zbranega dela *Blagoslov gora*,¹² najavil, da bo *Zavetje v pečevju* izšlo samostojno.

Režek je zato dal pretipkati časopisno objavo. Zelo verjetno je po Gregorinovi želji dodal podnaslov *Kronika leta strahote 1810* s prečrtano letnico in pripisanim

9 Številni prijatelji spremili Janeza Gregorina do zadnjega počivališča. *Slovenski dom*, 228, 7. okt. 1942. – Janeza Gregorina pismo športnikom in planincem. *Slovenec*, 230, 7. okt. 1942.

10 Arnošt BRILEJ, 1944: Janez GREGORIN: *Blagoslov gora*. Zbrano delo. *Planinski vestnik*, 7–8, 123.

11 *Obisk*, ilustrirani družinski mesečnik, 1942, 10, 164, Janez GREGORIN – Igor ZAGRENJEN, Smrt pod stenami (iz povesti *Zavetje v pečevju*).

12 Boris REŽEK (ur.), 1944. *Janez Gregorin. Blagoslov gorá*. Slovensko planinsko društvo.

letom 1941 ter oznako Roman.¹³ Predvidel je tudi redakcijo besedila. Razmere pa so se žal spremenile in do izida knjige ni prišlo.

Leta 1971 je o Janezu Gregorinu pisal literarni zgodovinar Viktor Smolej v *Zgodovini slovenskega slovstva, VII. del, Slovstvo v letih vojne 1941–1945*.¹⁴ Navedel je, da je povest *Zavetje v pečevju* zaradi vsebine in tendence sproti zbujala zanimanje bralcev, ki so si jo želeli v ponatisu, kar je bilo tudi obljubljeni, vendar do tega zaradi cenzure in spremenjenih razmer ni prišlo, kar je razumljivo, saj je povest po vsebini in tendenci partizanska.

Pripoved je »izpod Kamniških planin in neposredne soseščine iz časa francoske okupacije pod Napoleonom, vendar je resnično ozadje povsem prozorno: gre za nemško okupacijo Slovenije pod Hitlerjem in za ljudski odpor in upor v prvem letu 1941. V povesti so dovolj stvarno in dosti obširno prikazane akcije partizanov in nacistično nasilje, seveda pod spremenjenimi imeni in z zabrisano konkretnostjo. Pisatelj je napisal ljudsko povest s strupom proti okupatorju in s poudarjeno domovinsko ljubeznijo, ki je pripravljena na boj in na sleherne žrtve. Poznavanje ravninskega in planinskega prostora je Gregorinu omogočilo, da je stvaren, domala dokumentaren. Po večini ostaja v mejah večerniške povesti. Najbolj izviren je v vpletanju številnega lokalnega besedišča. Včasih uporablja motiviko ljudske epike, celó bajke.«

O avtorju in delu je v mesečnem časniku *Kamniški občan* pisal tudi kamniški kronist profesor Ivan Zika.¹⁵ Janez Gregorin je bil po okupaciji odrezan od svojih ljubljenskih Kamniških planin in je z gnevom v srcu zasledoval dogodke in se tako oddolžil domači zemlji v njenem najhujšem trpljenju. »Zgodba naj bi se odvijala leta 1810, ko je okrutni samosilnik (beri: Hitler) vihtel bič objestnosti nad ponižanimi deželami. Plahutarji (beri: partizani) so se skrivali v pečevju in gozdovih. Pisec je spretno vpletal v povest ostro obsodbo okupatorjevih zločinov nad slovenskim ljudstvom. Pisal je sproti in že v septembrskih nadaljevanjih beremo o grozodejstvih okupatorja tudi v Glavniku (beri: Kamnik). Pretresljiv je požig Goljave, ki je gorela dva dni (požig Rašice, ki se je zgodil kasneje!). Požgejo tudi gorsko kmetijo Vreskovino (beri: domovina). Plahutarji in ljudje iz zavetij v pečevju po boju za domače vasi in Glavnik krenejo v Globljano (beri: Ljubljano), jo osvobodijo in preženejo sovražnike. Junaki Tone, Gams, Poštar, Šteblaj, Bedrač pa se vračajo domov, da obnovijo Vreskovino.«

Tudi Ivan Zika je posebej opozoril na številne besedne posebnosti in izraze, ki so svojstveni ljudstvu pod Kamniškimi planinami. Poudaril je, da je povest *Zavetje v pečevju* po vsebini in obliki kakor izrezana iz našega okolja. Vredno bi bilo analizirati dogodke in jih časovno opredeliti.

Delo Janeza Gregorina je raziskoval tudi literarni

zgodovinar Emil Cesar (*Enciklopedija Slovenije*, 16, 72b).

Posebno v planinskih krogih je bil Gregorin vsa leta izredno priljubljen in so se ga velikokrat spominjali tudi v *Planinskem vestniku*. Njegovi članki ali njihovi deli so bili večkrat omenjeni in objavljeni, še posebno v zborniku *Naša alpinistična misel*.¹⁶ Manjkala pa je beseda o morebitni pripravi za objavo njegovega najobsežnejšega dela in o morebitnih zadržkih.

Kaj nam danes še pripoveduje Janez Gregorin

Gregorinovo delo je še danes izredno zanimivo in je velika škoda, da je ostalo neopaženo. Doslej je bilo predstavljano v časih, ko o njem ni bilo mogoče povedati vsega. Po obsegu in tudi sestavi je to bolj roman kot povest, kar je ugotavljal že Boris Režek, urednik avtorjevega zbranega dela. Pripoved ima še vedno zelo veliko povedati – nam vsem brez razlike.

S tem prepričanjem in z velikim veseljem je bila medvojna časopisna objava tega dela popisana, preverjena, preslikana in prepisana.

Avtorjeva nečakinja Vesna Gregorin - Rojina, prevajalka in lektorica pri časniku *Delo*, je z velikim razumevanjem in naklonjenostjo posredovala precej podatkov in omogočila kontrolo s svojo fotokopijo podlistka, ki jo je prejela od literarnega zgodovinarja Emila Cesarja.

V Rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice se je ohranila le kopija tipkopijske prepisa časopisne objave, ki pa ji manjka šestina besedila. Kljub temu je dragocena primerjava s prvo objavo v časniku, ki je omogočila še dodatno kontrolo osnovnega besedila. Pokazala pa je tudi, da predvidena redakcija besedila ne pripomore k pristnosti avtorjeve izpovedi in ni potrebna.

Po različnih podatkih in okoliščinah je mogoče potrditi, da je Janez Gregorin pisal to delo sproti, predvsem pa iz srca. Tudi po toliko letih je vsebina izredno sveža in uporniška v najboljšem pomenu. V času nastajanja se je okupatorsko nasilje stopnjevalo. Gregorin je v delu opisoval hude dogodke z veliko mero intuicije. Njegov opis požiga vasi Goljava je bil objavljen, še preden so ljudje iz okupirane italijanske Ljubljane zgroženi strmeli v gorečo Rašico in nemočno jokali. Do njih so v resnici prihajale novice o vedno novih grozodejstvih. Tudi opis obešenih domačinov je grozljivo podoben kasnejšemu obešanju talcev v Kamniku.

Po drugi strani pa so časniki v času objavljanja podlistka prinašali vedno nova poročila o brezupno obsežnem napredovanju Nemcev vsepovsod, še posebno na ruski fronti, kjer je marsikaj kazalo na najhujše.

Pisatelj je postavljal svoje preizkušane junake v najrazličnejše govorne položaje, v katerih so osvoženim tujcem lahko povsem jasno očitali, da so vsiljivci, ki nimajo pri nas kaj iskati, in jih obtoževali vnebovpijočega nasilja; spet drugič so se oglasili tujci sami s svojo neusmiljeno brezbriznostjo do svojega nasilja in nakan. Avtor je glasno izpovedal vse tisto, kar so tedaj okupirani Slovenci razmišljali in šepetali naskrivaj.

¹⁶ France MALEŠIČ (ur.), 1988: *Naša alpinistična misel*. Zbornik člankov o vsebini in pomenu alpinizma. Planinska zveza Slovenije; Smrt, V borbi z goro, Razgledi, 37, 65, 76.

¹³ NUK, Rokopisni oddelek, Inv. št. 10 / 68, Ms 1892; Janez GREGORIN, *Zavetje v pečevju*, *Kronika leta strahote 1810 1941, Roman*.

¹⁴ Viktor SMOLEJ, 1971: *Zgodovina slovenskega slovstva VII, Slovstvo v letih vojne 1941–1945*, 360.

¹⁵ Ivan ZIKA, 1971: *Zavetje v pečevju*. *Kamniški občan*, 12. december 1971.

Odrešujoč je vtis upornega glavnega junaka Tone-ta Vreska, ki vztraja v svoji odločnosti, raste v upor in potegne za sabo še druge. Ganljiv je opis njegove ljubezni do izbranke Lize, ki jo vzame s seboj v gorsko zavetje, kjer mu povije sina, a ta nebojlen ne more preživeti, mater pa ubije krogla izdajalca. Uporni kmetje in plahutarji obračunajo z izdajalcem,¹⁷ osvobodijo domačo vas in mesto, nazadnje pa premagajo Francoze tudi v Ljubljani.

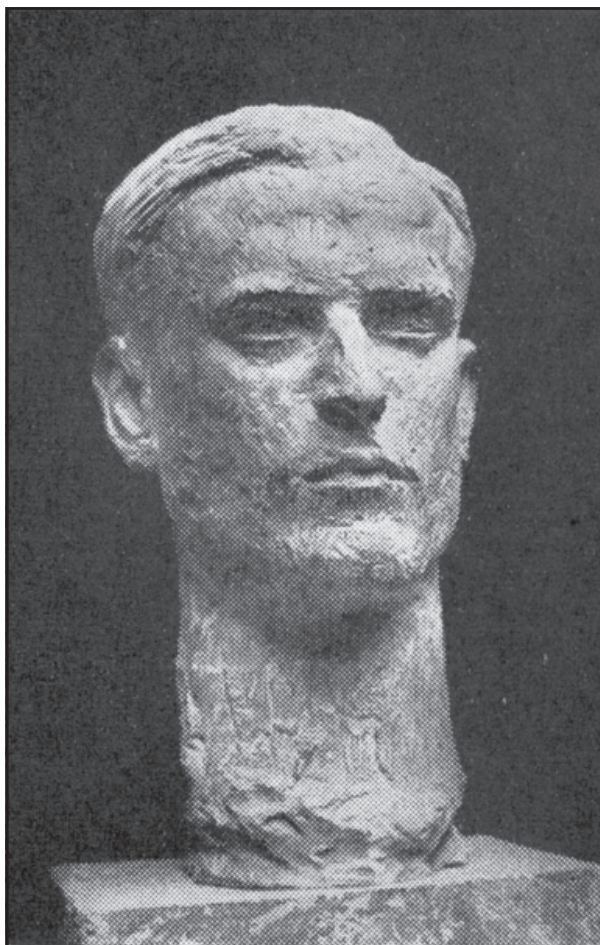
Posebej prisrčen in neposreden je odnos domačinov do Boga; z njim se zaupljivo pogovarjajo, ga vdano prosijo in v obupu rotijo v hudih stiskah; kadar pa jih kljub temu doleti najhujše, mu zmorejo tudi kaj očitati. V teh občutenih opisih čustvovanja ni niti najmanjše morebitne servilnosti avtorja do tedanjih oblastnikov, ampak le iskreno in goreče prepričanje, da imajo njegovi rojaki pravico do svojega življenja in svobode.

Nenavadni so avtorjevi opisi gora, letnih časov in še posebej neurij, plazov, vetrov in strele – zbuja spomine na doživetja narave v nekdanjih časih miru, od katerih je vojna odtrgala trpeče ljudi.

Pripoved je nastajala v času, ko je bila velika večina Slovencev tako in drugače naklonjena odporu – po ocenah zelo različnih strokovnjakov vsaj štiri petine, zelo verjetno pa še več. Prav Gregorinovo delo je bilo ljudem v veliko uteho in spodbudo in so ga vsak dan komaj čakali. Cenzura takrat še ni bila tako stroga, bila je še v slovenskih rokah, ki so marsikateremu delu pomagale, da je prišlo med bralce, italijanske oblasti pa so objavo spregledale. Marsikdo od bralcev je kmalu izvedel, da je avtor Janez Gregorin, časnik pa je celo objavil fotografijo njegovega doprsnega kipa, delo kiparja Zdenka Kalina.¹⁸

Prihajala je zima. Dvanajstega decembra je imel Akademski pevski zbor svoj pretresljivi zadnji koncert, na katerem sta pela tudi brata Janez in Miro Gregorin, Janez pa je o njem tudi pisal. (Na posnetku tega koncerta, ki ga je mojster Rudi Omota skrivaj posnel na filmski trak, še danes lahko slišimo ihtenje zgroženih poslušalcev ob petju osupljivo simbolične pesmi Lipa zelenela je.)

Podlistek je izhajal naprej, v njem pa je bilo upanje. Vsebina pripovedi, oprta na navidezni francoski čas, se je postopno prevešala v zmagoviti del, v katerem se ljudje po prezimovanju v pečevju vrnejo v dolino in začnejo zmagovati. Bralce je to posredno spominjalo na francoski polom v hudi ruski zimi. Dejanska zima 1941/42 je bila čedalje hujša, nemški prodor se je ustavil pred Stalingradom, kar je kazalo na morebitni obet hitre zmage in svobode že naslednje leto. Marsikdo je upal, da bo tako in Gregorinova pripoved o zmagi nad Francozi mu je bila pri tem v veliko oporo.

Zdenko Kalin, Časnikar J. G., mavec, v knjigi: *Umetniški zbornik 1*, ur. Miha Maleš, Bibliofilska založba (Umetnost), Ljubljana 1943, stran 271.

Barvite posebnosti pristnega avtorskega izraza

Z željo, da bi dragoceno delo dočakalo knjižno objavo, naj bodo tu navedene posebnosti, ki ohranjajo pristen avtorski izraz Janeza Gregorina, tako po vsebini kot po obliki. Z vsem spoštovanjem in občudovanjem avtorja in vsebine je nujno upoštevati pravilo, naj vse besedilo ostane v povsem neokrnjeni obliki. Prav tako naj ostajajo vse avtorjeve arhaizirane oblike besednega vrstnega reda.

Zanimivo je pisanje skupaj, npr.:

dokdaj, dokod, obte, oddaleč, odkod, odondot, odspodaj, odstrani, odtam, povrsti, semčez, tjačez, tja-gor, večjidel, zanaprej, žnjo.

Stare in neustaljene oblike, npr.:

angelček (angelček), baklja (bakla), divjačina (divjad), hkratu (hkrati), hrasta (krasta), mecesen (macesen), meže (miže), minuti (miniti), namestu (namesto), napol (napol), preklja (prekla), prešiči (prašiči), razvozljati (razvozlati), uima (ujma, huda nesreča), zdavnja (zdavnaj), ž njo ali žnjo (z njo).

Posebno barvitost dajejo delu narečni izrazi in besedne zveze, ki večinoma izhajajo iz Kamniškega kota, npr.:

biti prelahke glave (biti lahkomiseln), biti na širokem s čim (imeti veliko česa), biti v jeziki (kogar opravlja-

17 Po stari izpričani rokovnjaški navadi; primerjaj Vid ČERNE, 2000: *Divji lovci (raubšiči) in Borovška vas*, Kranjska Gora, 78.

18 *Slovenski dom*, 258, 8. november 1941, str. 4, Zdenko KALIN, Časnikar J. G., mavec – Miha Maleš (ur.), 1943. *Umetniški zbornik 1*, Bibliofilska založba (Umetnost) v Ljubljani, 271, Zdenko KALIN, Časnikar J. G., mavec.

jo), biti v perju (biti pijan), biti žagan čez grčo (biti nekaj posebnega), brloženje (počivanje), brsniti (nametati), cveliti se (žalovati), čmerikav (čemerem), gomezica (soparica), grlat (glasen), gruntni plaz (talni plaz), hrupiti (glasno se oglašati), kebniti (suniti), kerž, keržek (storž, storžek), kreha (kos, plošča), kvežiti se (krčiti se), mlamol (prepad), obéroč (z obema rokama), obkorej (kdaj), obleda (osladnež), obtesati koga (obdelati koga), oglednica (izvidnica), okrogoglarški (zahrbtnen), oplesti (udariti), oprézova (oprezuje), pahávan (napolnjen), peketci (sledí parkeljcev živali), petelinčki se napravljajo, ponujajo ali posilijo (solze v očeh), pezdorek (bojazljivec), plahutar (rokovnjač s širokim ogrinjalom in velikim klobukom), pohrebkâti (podrgniti), potihovati, potuhovati se (potuhniti se, čakati), potožilo se mu je (zazehal je), povšterska (okrogla, kosmata šala), preburjast (vihrav), pretrajati (prestati, počakati), pri-grevica (sopara), pritlikavina (grmičevje, nizko rastje), rahtati (pripovedovati), razcebetati (razmetati), rehta (klepetulja), samosilnik (trinog), segnati koga (spoditi, pregnati), spogniti se (skloniti se), spremisliti se (razmisliti), sprhnina (pust svet), sprtiti gaz (zgaziti), stikavost (zvedavost), šemček (norček), trobič (svedrc, svišč), večati (vekati, jokati), vrvrati (trepetati), zamrkniti (obstati), zâriti (obsevati), zarnica (sij oddaljene strele), zatakalikati (zakotaliti), zgagniti (umreti), zvirénčina (voda pri izviru), žehteti (puhteti), žvrkljati (izvirati, žuboreti).

Nekaj izrazov in besednih zvez je po vsej verjetnosti avtorjevih, npr.:

gorjéga (gorje), na koncu krajev (konec koncev), na vse kriplje in konoplje (na vse kriplje), priti čisto drugega ljubega nič po vasi (priti brez pravega vzroka), samina (kraj na samem), svojegaglavost (svojejavost), trebušina (trebušasta skalna izbuhlina, žmula).

Janez Gregorin je s svojo pisateljsko domišljijo zelo spretno spremenil vsa imena krajev, prav tako imena gora in druga krajevna imena. Tako jih je lahko poljubno premeščal in ni bil vezan na moteče podrobnosti, ki bi ga utesnjevale.

Glavna imena krajev je mogoče lokalizirati (Glavnik – Kamnik, Globel – Kamniška Bistrica, Brnivec – Črni-vec, Pusti jarek – Črni graben, Globljana – Ljubljana), druga pa se iz razumljivih razlogov temu izmikajo.

Tudi z imeni gora je podobno; nekatera so določljiva (Češnik – Rzenik, Pruka – Skuta, Močilnik – Mokrica), druga pa ne prav zlahka ali sploh ne. Pisatelj je zavetje glavnega junaka postavil nad Kamniško Bistrico, nad zatrep V Koncu, pa vendar je težko ugotoviti, v katero od zavetij – v Luknjo pod Trato ali pa v Hlev v podnožju stene Gregorinu najljubšega Kogla.

Nekatere glavne osebe imajo imena, ki spominjajo na znane ljudi (Garmont – maršal Marmont), druga na znane domačine (Burga – dobrodušna žena predvojnega okrešeljkega oskrbnika Jake Robnika, plahutar Kertuc – znani rokovnjač Brtuc, Jerinček – Erjavšek, štirje Erjavški – štirje bratje Erjavški iz Kamniške Bistrice), spet tretja pa na krog Gregorinovih gorniških prijateljev in celo na avtorja (Gams – Karel Tarter, Bedrač – Boris Režek, brata Šteblaj – Janez in Miro Gregorin). V pripovedi pa vse te osebe označujejo predvsem njihova dejanja.

Svojevrstna oseba je plahutar Lukec – pravzaprav poosebljena slovenska uporniška jeza in kljubovanje, ki nikoli ne zamre:

»Ves ta čas sem živel skrit med vami, skrit, kadar se je vašemu rodu godilo dobro. Šele, kadar je napočil čas stiske, čas trpljenja in preizkušanja, sem se prikazal v podobi ... Zmerom vam bom tudi poslej ob strani in kadarkoli bo spet napočil čas velike stiske, se bom znova vrnil ...«

Ta postava je Viktorja Smoleja nekdanj navedla na to, da Gregorin včasih uporablja tudi motive bajke, današnji strokovnjaki pa bi se morda ob tem spomnili tako imenovanega magičnega realizma.

Verjetno ne bi bilo najbolj prav, da bi se spuščali v pretirano ugotavljanje in ugibanje. Prepustimo se avtorjevi srčni izpovedi – odsevu občutij naših trpečih prednikov – ki ima vsem nam brez razlike še vedno veliko povedati.

Nikolaj Pavlič – nekdanji komendski župnik in dekan dekanije Kamnik

Prispevek predstavlja življenje in delo duhovnika Nikolaja Pavliča (Velika Lašna, 5. 12. 1945 – Komenda, 28. 9. 2000). V Komendo je prišel za župnijskega upravitelja leta 1975; istega leta je tu postal župnik in to ostal do smrti, obenem je bil prodekan dekanije Kamnik (1975–1985) in njen dekan (1985–2000). V dekaniji Kamnik je bil referent za katehezo (1975–1985), v ljubljanski nadškofiji pa član upravnega odbora za varovanje cerkvenih zgradb in elektronike (1995–1999). Velike zasluge ima za temeljito notranjo in zunanjo obnovo župnijske cerkve sv. Petra v Komendi, za številna obnovitvena dela na družničnih cerkvah in cerkvenih stavbah v župniji Komenda, za postavitev kipa Petra Pavla Glavarja (kiparja Mirsada Begića), obnovo telovske procesije na konjih, ustanovitev različnih organizacij (karitas, skavti). Na njegovo pobudo je bil v Rimu in Komendi simpozij o Petru Pavlu Glavarju, v Komendi pa so zaživele kulturno-umetniške prireditve Glavarjevi večeri.

Ključne besede: Nikolaj Pavlič, duhovnik, dekan, obnova cerkvenih objektov v Komendi, Peter Pavel Glavar

The article presents life and work of a priest Nikolaj Pavlič (Velika Lašna, December 5, 1945 – Komenda, September 28, 2000). In 1975, he came to Kamnik as a parish administrator. In the same year he became a parish priest and remained it until his death. At the same time, he was a deputy dean of Kamnik dean's office (1975–1985) and later the dean (1985–2000).

At Kamnik deanery, he was a clerk for catechesis (1975–1985), at Ljubljana archdiocese he was a member of the managing committee for church buildings and electronics insurance (1995–1999). He is well-deserved for a thorough interior and exterior renovation of the parish church of St. Peter in Komenda, and also for numerous renovations of succursal churches and church buildings in Komenda parish, for setting up Peter Pavel Glavar's monument done by Mirsad Begić. He is also meritorious for revival of the procession on horses at the feast Corpus Christi and for establishment of organizations such as Karitas, and scouts. He was the initiator for a symposium devoted to Peter Pavel Glavar in Rome and in Komenda and for cultural and artistic events in Komenda called Glavar's evenings.

Key words: Nikolaj Pavlič, priest, dean, renovation of church buildings in Komenda, Peter Pavel Glavar

Človeka je težko zajeti ali prikazati v nekaj besedah ali stavkih. Duhovnika zaradi posebnosti njegove službe in poslanstva še toliko težje. Pri nekdanjem komendskem župniku in dekanu dekanije Kamnik Nikolaju Pavliču (Velika Lašna, 5. december 1945 – Komenda, 28. september 2000) bi še najbolj zadeli, če bi ga kratko in jedrnato označili, da je bil dober človek in duhovnik.

Nikolaj Pavlič

Iz idiličnega kmečkega sveta v daljni Pazin, nato v Ljubljano

Nikolaj Pavlič se je rodil materi Frančiški in očetu Francu v kmečki družini Koroščevih na Veliki Lašni št. 3, župnija Vranja Peč, kot najmlajši med 14 otroki, sedmimi sinovi in sedmimi hčerami. Rojstvo dan pred godom sv. Nikolaja (Miklavža) je že samo po sebi narekovalo izbiro krstnega imena.

»Naše njive so morale dvakrat roditi,« je povedala njegova sestra Francka, »da so nahranile toliko lačnih ust.« Kruha niso nikoli stradali, zanj pa so morali trdo delati. Ob delu niso pozabljali na molitev. In radi so se imeli. Tudi pozneje, ko so se razšli na vse konce Slovenije, so bratje in sestre ob praznikih radi prihajali domov. Tja, kjer so pognali korenine in odnesli v svet doto največje vrednosti: očetovo in materino skrb zanje, ljubezen in vzgojo, prekaljeno in preizkušeno v boju za preživetje v trdem hribovitem svetu. Oče Franc jim je umrl že leta 1963, mama Frančiška (rodila se je 18. avgusta 1899 v vasi Buč pri Šmartnem v Tuhinju) pa 26. decembra 1992 v 94. letu starosti; zadnjih sedem let je bila priklenjena na bolniško posteljo. Otroci so ljubeče skrbeli zanj in ji tako vračali za veliko dobrega v življenju. Moč za to, da jih je sprejemala drugič za drugim ter se velikodušno žrtvovala zanje, je črpala iz vere.

Kaj je malemu Niku (tako so ga klicali sobratje duhovniki in prijatelji, sam sem mu iz velikega spoštovanja vedno rekel »gospod župnik«) pomenila mama Frančiška, je potrjevala tudi večja barvna fotografija,

1 Univ. dipl. teolog, časnikar, urednik, pesnik.

Osrednja slovenska misijonska proslava 23. oktobra 1994 v Komendi. Poleg župnika Nikolaja Pavliča (v sredini) je ljubljanski nadškof metropolit dr. Alojzij Šuštar (levo).

posneta v Studiu Majhenič v Domžalah, ki jo je Nikolaj dal uokviriti. Obesil jo je na vzhodno steno župnijske pisarne v komendskem župnišču; da je bila vsaj njena podoba dobršen del dneva, kadar se je mudil v tej sobi, ob njem. Velikokrat se je jazrl vanjo, kot da bi iz nje črpal nevidne moči za svoje požrtvovalno duhovniško delo. Pa tudi iz slike rojstnega doma, ki jo je imel obešeno v tistem prostoru župnišča, v katerem je gostil ugledne goste ob velikih slovesnostih v Komendi.

Dragocena starševska dota

Pri Koroščevih se je mali Niko od matere Frančiške in očeta Franca učil bogaboječnosti, spoštovanja staršev in drugih ljudi, posebej duhovnikov, skromnosti, delavnosti in čuta za drugega. To mu je prišlo zelo prav najprej v osnovni šoli na Vranji Peči (1952–1956) in Brdu pri Lukovici (1956–1960), Srednji verski šoli in Malem semenišču v Pazinu (1960–1964), kjer je leta 1965 maturiral, med služenjem vojaškega roka (1964–1965) v Kočanih, Debarju in Tetovu v Makedoniji, med bivanjem v Bogoslovnem semenišču in študijem teologije (1965–1971) na Teološki fakulteti v Ljubljani, kjer je bil v stolnici sv. Nikolaja 29. junija 1970 posvečen v mašnika, pozneje pa kot duhovniku.

Kot otrok je zelo rad jahal konja. Brez sedla in stremen, držeč se le za grivo. Tako mu kot komendskemu župniku ni bilo težko jezdit konja pri znova obujenih telovskih procesijah na konjih v Komendi ter v skladu s komendsko konjeniško in malteško viteško tradici-

jo nadvse dostojanstveno in tudi ponosno opraviti ta obred.

Pazin je župnik Nikolaj večkrat omenjal v pogovoru. Ni mu bilo lahko iti iz varnega in toplega zavetja kmečkega doma v daljno tujejezično istrsko mesto, prav tako že prej pešačiti v vsakršnih vremenskih razmerah v zelo oddaljeno osnovno šolo na Brdu pri Lukovici, vendar se nad tem pozneje ni nikoli pritoževal. Rad se je udeleževal srečanj sošolcev iz Pazina, o njih pripovedoval, kaj vse so dosegli v življenju; o tistih, ki so postali duhovniki, in tistih, ki so se po maturi odločili za druge poklice. S tem je poudarjal, da pazinska šola ni bila slaba, čeprav v tujejezičnem okolju in pod budnim očesom strogih vzgojiteljev, čez katere je kdo od dijakov kdaj rad rekel kakšno pikro. Posebej zaradi odnosa vodstva do slovenskih dijakov. Najbolj je pogrešal, da jih niso bolje naučili tujih jezikov, do katerih je imel v osnovni šoli veliko veselje, pa tudi nadarjenost. Nemščino je proti koncu osnovne šole že tako obvladal, da se je lahko v tem jeziku pogovarjal s svojo učiteljico nemščine. Znanje tujih jezikov bi mu v umetnostno in zgodovinsko zelo pomembni Komendi zaradi obiskov številnih tujcev, pozneje predvsem malteških vitezov, prišlo zelo prav, vendar mu je za dodatno učenje, kot še za marsikaj drugega, zmanjkovalo časa. Pri stikih s tujci in njihovih obiskih v Komendi sta mu s prevajanjem pomagala Jožef Kočar st. iz Most pri Komendi in pisec tega prispevka.

Odločitev, da bo postal duhovnik, je v njem začela dozorevati najprej v temu poklicu naklonjenem domačem okolju ter ob zgledu domačega župnika Janeza

Gerčarja st., ki ga je, ko je prihajal ministrirat k mašam v župnijsko cerkev, vedno našel samega pred glavnim oltarjem, vsega potopljenega v molitev. To odločitev je utrjeval v Pazinu, med služenjem vojaškega roka, med katerim je veljal za polpismenega (tako ga je površno ocenil njegov oficir, vendar se zaradi tega »vojnik« Niko ni pritoževal, se je pa temu primerno vedel), dokončno pa izkristalizirala v Bogoslovnem semenišču v Ljubljani.

Kot študent teologije si je nekoč drznil ugovarjati svojemu profesorju dr. Francu Rodetu, poznejšemu ljubljanskemu nadškofu metropolitu ter prefektu Kongregacije za ustanove posvečenega življenja in družbe apostolskega življenja v Rimu. Profesor si je to dobro zapomnil in se mu za to »maščeval« pri izpitu. Nikolaj je iz tega neprijetnega dogodka potegnil koristno izkušnjo zase. Kot župnik v Komendi se svojega nadškofa kot tudi drugih pomembnih osebnosti z vrha Cerkve v Ljubljani in na Slovenskem ni bal; imel je svojski odnos do njih.

Ko sem bil še tajnik Župnijskega pastoralnega sveta Komenda, moja sestra Anica pa župnijska gospodinja, je nekoč izjavil, da v komendski župniji »regirajo« trije Pavliči.

Glede svojega zdravstvenega stanja je v šali rad dejal, če si ga po njem povprašal, da se počuti odlično, ker je zjutraj spil že en viski, enega pa še na kakšnem obisku, kajti »viski širi žile«. Pa se alkohola skoraj ni pritaknil.

S to in drugimi pripovedmi je Nikolaj Pavlič pokazal dragocen smisel za humor, ki mu je ostal do smrti. Samega sebe je v šali rad primerjal s turškim velikašem, pri tem pa pokazal na turško sabljo, ki jo je dobil v dar in jo je imel obešeno na steni župnijske pisarne.

Od semeniškega duhovnika v ljubljanskih Kosezah, kaplana na Jesenicah do župnika v Komendi

Da je mladi duhovnik Nikolaj veliko obetal in bil perspektiven tudi za vodstvo ljubljanske nadškofije, potrjuje dejstvo, da si je po mašniškem posvečenju eno leto (1970–1971) kot tako imenovani semeniški duhovnik nabiral pastoralne, zlasti pa katehetske izkušnje, ob izjemnem katehetu, prelatu Jožetu Bertonciju v župniji Ljubljana - Koseze. O Bertonciju je vedno govoril izredno spoštljivo in ga občudoval. Zanj je veljal za najboljšega kateheta.

Zelo spoštljiv odnos je imel kot kaplan na Jesenicah (1971–1975) do tamkajšnjega župnika Zdravka Hajnriharja. Velikokrat je pripovedoval, kaj vse se je od nje naučil, zato ga je na stara leta rad obiskoval.

Oba župnika, Bertoncij in Hajnrihar, sta kaplana Nikolaja Pavliča ohranila v najlepšem spominu. To so bili še časi trdega komunizma, ko so župniki in kaplani držali skupaj, bili bratsko povezani, pomagali drug drugemu v težavah, razumeli in sprejemali drug drugega, čeprav so že tudi v Slovenijo poleg osvežujočih vetrov drugega vatikanskega koncila (1962–1965) krepko pljuskali valovi Cerkvi nenaklonjenih svetovnih posvetnih tokov, kar se je poznalo pri odhajanju bogoslovcev iz semenišča in zapuščanju duhovniške službe večjega števila že posvečenih. Nikolaj Pavlič pa je bil rad

duhovnik, »srečen v tej službi« (izjava sestre Francke). Posebej se je veselil maš v župnijski cerkvi Povišanja sv. Križa v župniji Sv. Križ nad Jesenicami, ker se je med tistimi globoko vernimi in preprostimi ljudmi v planinskem svetu počutil doma, tuje pa mu niso bile tudi železarske Jesenice. Imel je namreč dragoceno in za duhovnika zelo pomembno sposobnost, da se je znal in zmožl vživeti v ljudi, se jim najprej približati, jih začutiti, nato delati skupaj z njimi in zanje.

S takšnim odnosom in mladostnim poletom je leta 1975 prišel najprej za župnijskega upravitelja v župnijo Komenda, kjer je še isto leto postal župnik. V Komendo ga je ljubljanski nadškofijski vrh poslal na prošnjo tedanjega župnika in zaslužnega dekana Viktorijana Demšarja. Župnik Demšar je nadškofa Pogačnika prosil, naj ga zaradi šibkega zdravja ne razreši le službe župnika v Komendi, marveč naj v to župnijo pošlje dobrega duhovnika: »Prepričan sem, da boš poslal v to znamenito župnijo zares delavnega in za vse dobro vnetega duhovnika, ki se zna vernikom približati in živeti v mentaliteto Gorenjca. Za vse to tudi molim, da bi župnija dobila vsestransko dobrega dušnega pastirja.«

Demšarjeva molitev in prošnja sta bili uslišani. Tedanji škofov vikar za mesto Ljubljana in poznejši ljubljanski pomožni škof Jožef Kvas je komendskim župljanom dejal: »Poslali smo vam najboljšega duhovnika!« In to jim je župnik Nikolaj tudi bil vse do svoje nenadne smrti zaradi pljučne embolije 28. septembra 2000. Pred prihodom v Komendo se je na Nadškofijskem ordinariatu v Ljubljani pri ljubljanskem pomožnem škofu in generalnem vikarju dr. Stanislavu Leniču pozanimal, koga bodo poslali v Komendo kot kaplana. Dobil je odrezav odgovor: »Mlad si! Kar delaj!«

Plodovito delo v duhovno razgibani in dejavni Komendi

Nikolaj Pavlič je bil res še mlad (star 30 let), ko je prišel za dušnega pastirja v Komendo, vendar ga je tukaj čakala duhovno in pastoralno razgibana župnija, za kar je imel zasluge zelo razgledan in dejaven prejšnji župnik Viktorijan Demšar, veliko število veroučencev, zahtevni verniki (ponosni »dediči« nekdanje najpomembnejše malteške viteške komende na Slovenskem), zaradi bližine Ljubljane in ugodnih prometnih povezav veliko priseljenih ljudi, med njimi zlasti izobražencev. V Komendi je pod budnim očesom Viktorijana Demšarja (umrl je 1. januarja 1992, pokopan je v Komendi, do konca življenja je stanoval v zgradbi, imenovani Kaplanija, poleg župnijske cerkve), ki je imel župnijo tako rekoč »v mezincu«, resno zastavil svoje delo. V župniji je razvil bogato pastoralno dejavnost, ob tem pa temeljito obnavljal župnijsko cerkev sv. Petra v Komendi in podružnične cerkve sv. Boštjana v Mostah, Spreobrnjenja sv. Pavla na Križu in sv. Klemena v Suhadolah. Dobro se je zavedal, da enega brez drugega ni, če hoče župnija zares zadihati, živeti, skladno delovati. Kar užaljen je bil, če mu je kdo poočital, da se v Komendi preveč gradi in obnavlja, premalo pa naredi na pastoralnem področju. Zato v tem zapisu dajem prednost njegovim pastoralnim prizadevanjem, čeprav so bila na zunaj, kar je običajno in včasih tudi zmotno, vidna predvsem gradbena dela.

Vsem odprta vrata

Vrata župnijske pisarne v starodavnem komendskem župnišču so bila v času župnika Nikolaja Pavliča vedno odprta za vse ljudi. Celó za preveč ljudi, bi dejal. Obiskovalci so si tako rekoč podajali kljuko. Župnik Pavlič je za vsakogar našel prijazno in dobro besedo. Še ko je bil obiskovalec pri vratih, se je zanimal za to in ono, za tega ali drugega človeka naročal pozdrave. Veliko ljudi je povabil tudi k obedu, tako da je bilo župnijski gospodinji Lojzki Erzar, sicer izvrstni kuharici, velikokrat nerodno, ker je imela pripravljeno jed za določeno število ljudi ali le za župnika Nikolaja in njo samo.

Rad je dejal, da se na lonec medu ujame več muh kot na sod kisa. S tem je hotel povedati, kakšen odnos je potrebno imeti do bližnjega. Ko je kakšen novinar iz Ljubljane privihral k njemu, ves nakurjen, kaj se dogaja in se gredo v Komendi, kako nevestno se ravna s Plečnikovo dediščino, uporablja davkoplachevalski denar za obnovo cerkvenih stavb in znamenj namesto za druge objekte kulturne dediščine (projekt CRPOV!), ga je župnik Pavlič najprej prijazno povabil na kavico in Lojzki dobre, nato je obiskovalcu mirno prisluhnil, potem pa ga je povedel tja, o čemer je bila beseda. Ta se je hitro obrnila v prid župniku in njegovim odločitvam.

Vzel si je čas prav za vsakogar, tudi na račun svojega počitka. Ko sem ga včasih zapuščal opolnoči s kakšnim gradivom pod roko, za katero sem mu predlagal, da mu ga bom uredil, pripravil osnutek pomembnega govora ali nagovora, čemur se on ni utegnil dovolj posvetiti, napisal poročilo ali prispevek, za katerega me je prosil, mi je dejal, da čaka še duhovnika, ki je zapustil poklic, pa si želi olajšati dušo, ali dekle, ki jo oče žali in pretepa, vendar si ne upa od doma, dokler trdno ne zaspi.

Kako ga imajo mladi radi, se je pokazalo pri verouku, pri katerem ni imel težav. Pri poučevanju mu je pomagala zelo sposobna katehistinja, zelo je cenil njeno prizadevno in dobro delo z otroki in mladimi v Komendi. Za mlade je bil, kot so radi dejali, »zakon«, posebej za skavte stega Ognjeviti delfin (ustanovljen leta 1992). Obiskoval jih je tudi na zelo oddaljenih krajih, kjer so letovali ali se zbirali na skupnih srečanjih – tudi če vso noč zaradi dolge vožnje tja in nazaj ni zatisnil očesa.

Vesel je bil več mladinskih veroučnih skupin v Komendi, številnega in kakovostnega otroškega cerkvenega pevskega zbora, ki ga je vodila vsestransko pastoralno dejavna in zavzeta uršulinka s. Marija Dular. Kako so ga imeli mladi radi, najbolje potrjuje to, da se danes marsikdo od njih, danes že v zrelih letih, po maši ustavi ob njegovem grobu in pomoli zanj.

Da je mladim dajal zgled dobrega duhovnika, priča tudi dejstvo, da se je več fantov in deklet, ko je bil župnik v Komendi, odločilo za duhovniški ali redovniški poklic. Teh odločitev je bil zelo vesel, jih podpiral, molil za kandidate za duhovnika, redovnika, redovnico. Tudi po njegovi zaslugi je Komenda doživela več novih maš in slovesnih redovnih zaobljub.

Župnik Pavlič je bil vesel tudi številnih ministrantov in ministrantk, zavzetih cerkvenih ključarjev pri fari in

na podružnicah, številnih v župniji dejavnih laikov, obiskov uglednih osebnosti v Komendi (med njimi posebej pisatelja rojaka Ivana Sivca pri predstavitvah njegovih knjig, ki so vedno pritegnile številne obiskovalce), lepo zapetih cerkvenih pesmi Mešanega cerkvenega pevskega zbora Peter Pavel Glavar (ustanovljen leta 1991) in drugih pevskih zborov. Tudi zato se je čutil dolžnega, da jim v cerkvi preskrbi dostojno glasbilo.

Poudarjal je potrebo po prirejanju kulturnih prireditvev ob koncu tedna tako na cerkveni kot posvetni ravni, saj se na njih ljudje duhovno bogatijo, se sprostitjo, poveselijo, doživijo kaj lepega in spodbudnega, se med seboj povežejo kot župljani in občani. Podpiral je kulturno-umetniške prireditve Glavarjevi večeri v Komendi, druženja domačih katoliških izobražencev z izobraženci iz vse Slovenije v okviru Občestva katoliških izobražencev Komenda (ustanovljeno leta 1989), Društvo narodnih noš na Komendskem (ustanovljeno leta 1994).

Imel je prav poseben odnos do starejših ljudi. Te je na prve petke v mesecu redno in rad obiskoval na domovih, jim prinašal sveto popotnico. Obiskani so ga vedno težko čakali.

Veliko pozornost je namenjal govorom pri mašah zadušnicah. Dobro je vedel, kako so ljudje ob smrti člana družine ali bližnjega sorodstva občutljivi in ranljivi. Zato jih je v pogrebnih nagovorih spodbujal k dobrim družinskim odnosom, spoštovanju starejših ljudi, obisku maše, darovanju maš za rajne in molitvi zanje namesto kopičenja rož, sveč in vencev na njihovih grobovih na praznik vseh svetih. Dosledno se je držal rekla: O mrtvih vse dobro.

Imel je zelo velik smisel za to, kdaj, kje in kako sme kaj reči, da ne bo preveč zbolelo, bo pa učinkovalo. Ko ga je nekoč ljubljanski pomožni škof dr. Stanislav Lenič po telefonu poklical, naj moškemu, ki se mu je prišel pritožiti, odobri, da bo birmanski boter, mu je župnik Pavlič odločno dejal, da ni primeren za to, ker živi »na koruzi«. Škof Lenič mu je odgovoril, da mu je prosilec obljubil, da bo zadevo uredil. »Meni obljublja že leta, a do danes tega ni naredil,« mu je vrnil župnik Pavlič. Škofu Leniču je nato dejal, da je zaradi njega lahko boter, vendar naj potem, če se zadeva pri njem ne bo uredila, kot bi se morala, to pripiše svoji vesti. Neuslišani pritožnik je potem po gostilnah v komendski občini pripovedoval, kako je »komendski župnik od hudiča; da ga celo škof uboga«.

Res se župnik Pavlič ni nikogar bal, imel pa je do vsakega svojo »strategijo«. Recimo do odgovornih ljudi za obnovo sakralnih spomenikov. Ti so se ga že kar vnaprej bali, da se ga ne bodo rešili, če mu vsaj deloma ne ugodijo, kajti sicer ga bodo imeli stalno na vratih. Ugodili so mu tudi zato, ker se je župnik Pavlič pri obnovah cerkva in drugih cerkvenih stavb veliko naučil, vedno je zagovarjal najboljše in najbolj kakovostne rešitve v sodelovanju s strokovnjaki. Znal je tudi potrkati na prava vrata.

Zelo je spoštoval prostovoljno delo na cerkveni in necerkveni ravni. Vedno je deloval spodbudno, nikdar prisiljeno, porogljivo ali žaljivo. Zato mu ni bilo težko za cerkvena pastoralna opravila in tudi čisto praktično pomoč pridobiti ljudi. Močno je podpiral delo župnijskega pastoralnega sveta Komenda (ustanovljen je bil

leta 1983 kot prvi v dekaniji Kamnik) in Župnijske Karitas Komenda (ustanovljena je bila leta 1991).

Rad se je ob cerkvenih in drugih slovesnostih družil z domačimi gasilci, čebelarji in konjeniki; ti so mu to pozornost vračali s sodelovanjem pri cerkvenih slovesnostih. Njegovo geslo je bilo: »Konstruktivno naprej!« Pretirano navdušene samohodce je opozarjal, da se »samotni jezdeci kmalu utrudijo«. To pomeni, da je treba na župnijski in občinski ravni držati skupaj.

Ob vseh teh in drugih dobrih lastnostih in sposobnostih ni nič čudnega, da so ga sobratje duhovniki v dekaniji Kamnik dvakrat (od 1975 do 1985) izvolili za prodekana, trikrat pa za dekana (od 1985 do 2000). V omenjeni dekaniji je bil v letih od 1975 do 1985 tudi referent za katehezo, v ljubljanski nadškofiji pa v letih od 1995 do 1999 član upravnega odbora za zavarovanje cerkvenih zgradb in elektronike.

Obnove župnijske in podružničnih cerkva

Višek obnovitvenih prizadevanj in naporov župnika Nikolaja Pavliča je bila temeljita zunanja in notranja obnova župnijske cerkve sv. Petra v Komendi. K tej je zaradi njenega velikega arhitekturnega, zgodovinskega in kulturno-umetnostnega pomena pritegnil vrhunske slovenske strokovnjake in izvajalce, da so bila dela čim bolj izvedena. Notranjščino župnijske cerkve so postopno obnavljali v letih od 1981 do 1997, ko je župnija začela praznovati 850. obletnico prve omenbe v zgodovinskih virih prvega komenskega župnika Altvina. Temeljite obnove je bil najbolj potreben glavni oltar (tega so najprej začeli obnavljati), po mnenju umetnostnega zgodovinarja in konservatorja dr. Franceta Steleta »eden najlepših baročnih oltarjev Slovenije«. Zasnoval ga je znameniti baročni slikar in freskant Franc Jelovšek. Zelo zahtevna dolgoletna obnova je potekala pod vodstvom in nadzorom Restavratorskega centra Republike Slovenije v Ljubljani v sodelovanju z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju. 8. oktobra 1997 je obnovljeni glavni oltar dobil tudi nov lesen tabernakelj, ki ga je po vzoru nekdanjega Jelovškovega (tega je zaradi dotrajanosti leta 1956 zamenjal Plečnikov kovinski tabernakelj) izdelal rezbar Miha Legan iz Stranske vasi pri Žužemberku. Ta zamenjava je pri skupini komenskih župljanov povzročila vročo kri, razdelila pa je tudi strokovnjake. Tisti, ki so zagovarjali kopijo izvirnika, so bili polni pohval, tisti, ki so prisegali na mojstra Jožeta Plečnika ter ohranitev njegove velike arhitekturne in umetnostne »dediščine« v Komendi, pa so zagnali vik in krik. Župnik Pavlič je nastalo težavo salomonsko modro rešil, za kar je požel tudi pohvalo umetnostnega zgodovinarja akademika dr. Emilijana Cevca. Zadnjo steno krstilnice arhitekta Janeza Valentinčiča iz leta 1959, kjer je bil nekdanj poseben komendatorjev vhod iz graščine v cerkev, je dal prebiti oziroma podaljšati v na novo postavljeno kapelo Matere božje. Načrte zanjo je naredil arhitekt Feliks Hribernik iz Depale vasi pri Domžalah. V njej so uredili novo krstilnico (stara Valentinčičeva je bila premajhna za obrede sv. krsta), pod njo pa grobnico za posmrtno ostanke najbolj znamenitega Komendčana Petra Pavla Glavarja, ki jih je župnik Pavlič nameraval iz nekdanje graščinske kapele na Lanšpre-

Župnik Nikolaj Pavlič z ljubljanskim pomožnim škofom mons. Alojzijem Uranom 14. julija 1996 pri slovesnosti blagoslovitve temeljito obnovljene podružnične cerkve sv. Boštjana v Mostah

žu pri Trebnjem prepeljati v Komendo. V novo kapelo pa so pred veliko nočjo leta 2001 namestili obnovljeni Plečnikov tabernakelj (pasar Anton Marolt iz Kranja). Ker prizadevanja Komendčanov, da bi dobili nazaj Glavarjeve posmrtno ostanke, niso obrodila sadov (Dolenjci jih niso hoteli dati, saj so se dobro zavedali, kaj bi s tem izgubili), je nekdanji ljubljanski pomožni škof Andrej Glavan na moj predlog in obrazložitev, ko je kropil umrlega župnika Nikolaja Pavliča, dovolil, da se sme pokopati v grobnico v omenjeni kapeli. Po mnenju komenskih župljanov nadvse primeren kraj za poslednji zemeljski počitek župnika Pavliča, ki je toliko naredil za obnovo notranjščine komenske župnijske cerkve (slovesen sklep in blagoslovitev obnovitvenih del sta bila 12. oktobra 1997), zamisel za kapelo Matere božje, postavljene po vzoru Marijine kapele, ki je do leta 1885 stala na pokopališču med župnijsko cerkvijo in župniščem, pa je bila tako njegova.

Leta 1994 je župnijska cerkev sv. Petra dobila nov daritveni oltar in ambon (izdelal ju je rezbarski mojster Maks Bergant iz Kamnika, ki je leta 1980 izrezljal nove okvire za Führichov križev pot, stranske oltarje pa je obnovil rezbar Legan).

Orglarski mojster Anton Jenko je leta 1995 predelal prejšnje pnevmatske orgle iz leta 1899 mojstra Josefa

Mauracherja iz St. Floriana pri Linzu v elektropnevmatske, število registrov pa povečal s 17 na 30.

Zunanjščina cerkve sv. Petra je bila v celoti obnovljena leta 2000. Cerkev in zvonik sta dobila novo fasado, zvonik novo ostrešje, prekrili so ga z bakreno pločevino, akademski slikar, specialist restavrator Matjaž Vilar iz Ljubljane je restavriral na novo odkrito fresko poslikavo ure z veduto freskanta Franca Jelovška na južni strani zvonika. Na cerkvi in prizidkih so bila opravljena še druga pomembna obnovitvena dela.

Že omenjeni arhitekt Feliks Hribernik je po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika (bogatejša različica!) obnovil in preuredil cerkveni trg v Komendi (blagoslovitev je bila 29. junija 1994 skupaj z obnovljeno bližnjo kapelico sv. Petra iz leta 1887), ki ga od leta 1995 krasijo tudi plošče 91 dotlej zamolčanim žrtvam druge svetovne vojne iz komendske župnije na zunanji steni pokopališkega zidu, od leta 1996 pa tudi bronast doprsni kip Petra Pavla Glavarja akademskega kiparja Mirsada Begića. Komendski župljani so ga na pobudo župnika Pavliča postavili ob 275. obletnici njegovega rojstva; poleg drugih umetnin, predvsem Plečnikovih, ter Rimskega kamna je lep okras trgu, najprej pa pomnik in opomnik Komendčanom, naj Glavarju sledijo.

Župnik Pavlič ima tudi velike zasluge za temeljite zunanje in notranje obnove podružničnih cerkva na Križu (pri tej tudi sedanji župnik Zdravko Žagar), v Mostah in v Suhadolah ter obnovo več kapelic in znamenj v župniji, posebej pa Glavarjeve benefičijske hiše iz leta 1752 z znamenito Glavarjevo knjižnico.

Sledenje velikemu vzorniku – Petru Pavlu Glavarju

Župnik Nikolaj Pavlič mu vsekakor je. Glavar mu je bil velik vzornik. Z leti bivanja in delovanja v Komendi ga je vse bolj spoznaval in posnemal ter mu iz hvaležnosti za njegova velika dela z Begićevim kipom postavil trajen pomnik na cerkvenem trgu. Zelo je bil vesel Glavarju posvečenega simpozija leta 1998 v Sloveniku v Rimu (na njem je od Kamničanov poleg profesorice Ande Peterlin imela odmevno predavanje z naslovom *Peter Pavel Glavar – jezikovni mojster svojega časa* profesorica Marjeta Humar), delne ponovitve simpozija v Komendi ter izida zbornika predavanj z naslovom *Glavarjev simpozij v Rimu* leta 1999 pri Mohorjevi družbi Celje. Začuden je bil, ko je od ljudi slišal, kako je ta knjiga težka za branje, sam jo je zlahka bral in razumel. Še eno potrdilo več, kako se je potrebno v Glavarja poglobljati, če ga hočeš prav razumeti.

Bil je tudi pobudnik izdaje *Zbranih spisov o Petru Pavlu Glavarju in Komendi* izpod peresa svojega duhovniškega prednika v Komendi Viktorijana Demšarja, raziskovalca življenja in dela največjega Komendčana. Ti spisi so izšli leta 2004 pri založbi Družina, zbral in uredil pa jih je dr. Edo Škulj, najbolj zaslužen za Glavarjev simpozij v Rimu.

Župnik Pavlič si je zelo prizadeval, da bi komendska župnija v skladu z ustanoviteljevo poslednjo voljo dobila nazaj po drugi svetovni vojni odvzete nepremičnine, posebej nekdanjo Glavarjevo bolnišnico (špital) v Komendi. Trdno je upal, da bo pri tem uspel, vendar ni; mogoče se tudi ni obrnil na prave ljudi in naslove. Nekateri Komendčani so v času njegovega življe-

nja omenjali tudi možnost, da bi župniji vrnilo kulturni dom, odprt in blagoslovljen 31. julija 1938, v katerem je Katoliško prosvetno društvo v Komendi pod vodstvom predsednika Janeza Štrcina razvilo bogato kulturno dejavnost. Druga svetovna vojna in povojni komunistični režim sta kot marsikje drugje tudi v Komendi veliko stvari postavila na glavo, župnik Pavlič pa kljub spodbujanju nekaterih do krajevnih oblasti kritičnih ljudi zadev in odnosov Cerkve do krajevnih in slovenskih oblasti ni hotel zaostrovati, še zdaleč pa mu ni bilo vseeno, da je pri vračanju po drugi svetovni vojni zaseženega premoženja komendska župnija (vsaj glede Glavarjeve bolnišnice) potegnila krajši konec kot krajevne oblasti. Zahtevek za vrnitev je, tako je dejal, da mu pozneje ne bi kdo očital, vložil pri za to pristojnih osebah in uradih. Občina Komenda je župniku Pavliču v resnici lahko hvaležna, da ni zaostroval zadev, povezanih z vračanjem nekdanjih cerkvenih nepremičnin v Komendi.

Ko so župniku Pavliču nekateri župljani očitali, da ni pridobil Glavarjeve bolnišnice za Cerkev v Komendi, da bi bile v njej dobrodelne dejavnosti v duhu Petra Pavla Glavarja, se je pošalil, da v ta krog dejavnosti sodi tudi delo domačega društva upokojujencev, ki ima sedež v omenjeni stavbi. Danes humanitarno dejavnost nadaljuje Ustanova Petra Pavla Glavarja (UPPG; ustanovljena leta 1999) s svojima odboroma za štipendiste in pomoč socialno ogroženim Komendčanom, ki ima svojo sobico na sedežu občine.

Komendski kulturni dom pa je ob 100. obletnici rojstva župnika Viktorijana Demšarja (rodil se je 12. marca 1904 v Stari vasi pri Žireh) doživel veličastno slavnostno akademijo njemu v čast. Upajmo, da bo dočakali podobno akademijo tudi v čast župniku Nikolaju Pavliču, ki bo združila vse Komendčane, pa tudi, kot pri Viktorijanu Demšarju, obrodila sad v obliki njemu posvečene knjige. Pisec tega prispevka je že nameraval začeti zbirati gradivo zanjo, vendar se je to nekaterim zdelo prekmalu. Res mogoče prezgodaj, vendar iz te moke, kot je rad poudarjal župnik Nikolaj za kakšno zadevo, do danes ni bilo kruha. Prav tako ne iz prvotnega predloga nekaterih komendskih občanov in župljanov, da bi bil župnik Nikolaj Pavlič kot prvi Komendčan zaradi velikih del, ki jih je v 25 letih opravil v Komendi in so mu jih vsi priznavali, imenovan za prvega častnega občana Občine Komenda.

Časi se spreminjajo, pravi latinski pregovor. Komendska občinska komisija za podelitev priznanj je leta 2013 prisluhnila tistim župljanom in občanom Občine Komenda ter odborom NSi Komenda, SDS Komenda in SLS Komenda, ki so župnika Nikolaja Pavliča vnovič predlagali za najvišje občinsko priznanje. Te ga je njegovemu bratu Francu Pavliču ob občinskem prazniku Občine Komenda 15. maja 2013 v Breznikovem domu na Križu vročil komendski župan Tomaž Drolec.

Malteški vitez in obuditelj telovske procesije na konjih

Župnik Nikolaj Pavlič je leta 1996 postal član Suverenega malteškega viteškega reda (SMVR); slovesno je bil umeščen 21. septembra 1996 v komendski

župnijski cerkvi ob praznovanju 700. obletnice prve omembe »hospitala sancti Petri« reda ivanovcev v Komendi. Kot duhovnik je bil imenovan za magistralnega kaplana SMVR. To svoje imenovanje, zlasti ko je postal prvi duhovni voditelj Slovenske malteške bolnišnične pomoči (SMBP), je jemal zelo resno. V Komendi je bil nekaj časa celo sedež veleposlaništva SMVR v Sloveniji in slovenskih članov reda, tedaj še v sklopu Velikega priorata Dunaj, in SMBP. Župnik Nikolaj je člane reda in SMBP dostojanstveno sprejemal, se pogovarjal z njimi, v svojih nagovorih opozarjal na vzvišeno poslanstvo malteškega viteza in člana SMBP, ki ga dobro izraža geslo reda: Obramba vere in pomoč ubogim.

Kot malteški vitez je s posebnim ponosom zajahal konja na v letih 1999 in 2000 obujenih telovskih procesijah na konjih v Komendi. Ker je bil telesno zelo močan, je brez težav držal monštranco v rokah in z Najsvetejšim v njej blagoslavljal polja, domove in njihov stanovalce po vaseh komendske župnije. Te procesije mu ljubljanski cerkveni vrh sicer uradno ni dovolil (nadškof Rode jim ni ugovarjal); zagovarjal je sodobnejšo različico. Župnik Nikolaj pa je imel v mislih, ko je od leta 1975 živel in dobesedno dihal s Komendčani, le uresničitev starodavne želje Komendčanov vse od časa velikega Petra Pavla Glavarja dalje po obuditvi izvirne telovske procesije na konjih. Dvakrat mu je uspelo, potem pa ga je prehitela smrt.

Veliko prerana smrt

Župnik Nikolaj Pavlič je umrl 28. septembra 2000, star še ne 55 let, v župnišču tik pred večerno mašo. Mašo zadušnico je 30. septembra v isti cerkvi daroval in obred pokopa opravil ljubljanski nadškof in metropolit dr. Franc Rode.

Eden od vzrokov za zgodnjo smrt je bila zagotovo tudi utrujenost. Nikoli si ni privoščil pravega oddiha. Na koncu se je lotil še popolne obnove zunanjščine župnijske cerkve sv. Petra. Osrednje komendsko sveetišče je res obnovil, kot je treba, vendar slovesnega konca obnove ni več dočakal.

Zelo ga je zbolelo, ko sem mu nekoč mimogrede omenil, da se bo moral enkrat posloviti od Komende, iti kam drugam za župnika. Dobesedno prebledel je. Tedaj sem videl, kako zelo je navezan na Komendo in Komendčane. Nekateri izobraženci so začeli širiti glas, da bi ga bilo dobro zamenjati, ker v Komendi preveč obnavlja in gradi, premalo pa se posveča pastoralnim nalogam. Tudi od nadškofa Rodeta so menda prihajali glasovi, da naj bi župnike menjavali po petnajstih, dvajsetih letih dela na župniji, saj se sicer preveč ustaliijo, ne napredujejo. Župnik Pavlič je vedel, kaj ga prej ali slej čaka, vendar se s tem nikakor ni mogel sprijazniti. Do tega ni prišlo, saj je prej umrl. Pogreb je bil veličasten, takega v Komendi še ni bilo. Komendčani smo imeli veliko milost in tudi srečo, da smo imeli v svoji sredi tako dobrega duhovnika. Njegovo veličino smo, kot je žal v navadi pri ljudeh, začeli spoznavati šele po njegovi smrti, ko smo začutili, kaj smo z njim izgubili.

V Sporočilih slovenskih škofij ob smrti in pogrebu Nikolaja Pavliča je bilo zapisano: »Za župnika v Komendi je bil izbran še posebej zaradi svojega blagega značaja. Zelo modro je v dušnem pastirstvu sodelo-

val z dotedanjim komendskim župnikom Viktorijanom Demšarjem, ki je po svoji upokojitvi ostal v Komendi in zlasti veliko pomagal s spovedovanjem /.../. Po zgledu svojega prednika Viktorijana Demšarja je rad ohranjal stara izročila, zlasti zanimanje za Petra Pavla Glavarja in njegovo delo. Zato je bil župnik Niko imenovan za viteza Malteškega viteškega reda in za duhovnega voditelja Malteške bolniške pomoči. Duhovniki kamniške dekanije so ga zaradi njegovih lepih človeških in dušnopastirskih sposobnosti predlagali najprej za prodekana, nato pa večkrat za dekana. Dekan je bil od leta 1985 pa do svoje smrti.«

Viri in literatura

Aplenca, *Glasilo občine Komenda*, št. 9, 2000; št. 10, 2001; št. 10 in 11, 2003; št. 10, 2004; št. 11, 2010; št. 5, 2013.

Viktorijan DEMŠAR, 2004: *Zbrani spisi o Petru Pavlu Glavarju in Komendi*. Ljubljana: Družina.

Glavarjev simpozij v Rimu. Ur. Edo Škulj. Celje 1999: Mohorjeva družba.

Kamniški občan, 24. oktobra 2000, str. 7.

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000.

Občina Komenda, življenje od kamene dobe do danes. Ur. Marko Žerovnik. Komenda 2002: Občina Komenda.

Da se ne bi pozabilo

Iz spominov na Franca Koncilja (1896–1991)

Prispevek je posvečen spominu na Franca Koncilja, mizarja, ki je po Plečnikovih načrtih ustvaril veliko umetnin. Sestra Terezija Škorjak se spominja družine, iz katere sta izšla z bratom, hči Anka Matičič pa družine, ki jo je skupaj z ženo ustvaril Franc Koncilja, pater Franci Seničar svojega prijateljstva s Konciljem in njegovo družino, sin Jernej pa obuja spomine na očeta, njegovo delo in sodelovanje z arhitektom Jožetom Plečnikom. Predstavljena pa je tudi korespondenca med arhitektom Jožetom Plečnikom, nekaterimi cerkvenimi dostojanstveniki in Francem Konciljem.

Ključne besede: Franc Koncilja, spomini na mizarja Franca Koncilja, arhitekt Jože Plečnik, korespondenca z arhitektom Jožetom Plečnikom

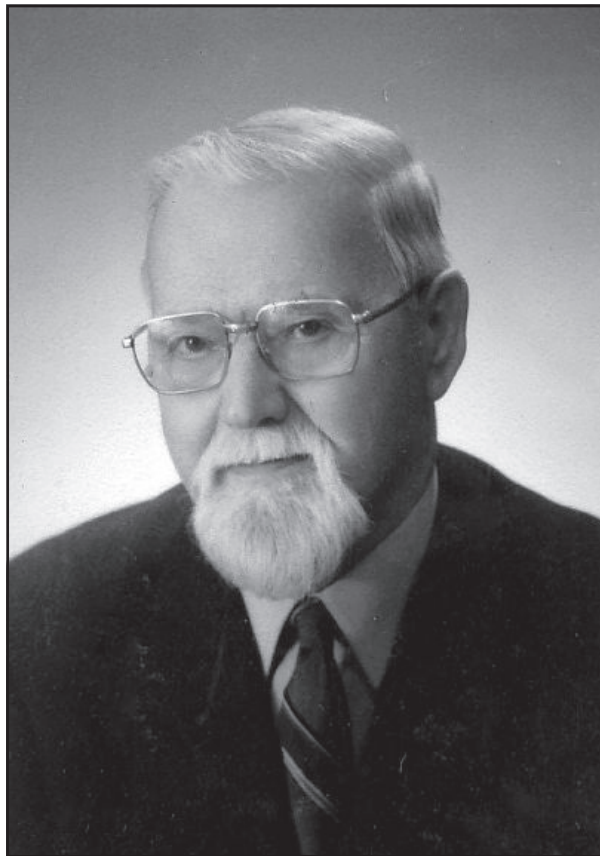
This article is devoted to the memory of Franc Koncilja, a joiner who created many works of art according to Plečnik's plans. His sister Terezija Škorjak has remembered the family which she and her brother descended from. His daughter Anka Matičič has remembered the family which Franc Koncilja and his wife started. Vicar Franci Seničar has remembered his friendship with Franc Koncilja and his family. His son Jernej has awakened his memories of his father, father's work and father's cooperation with architect Jože Plečnik. The correspondence between architect Jože Plečnik, some church dignitaries and Franc Koncilja is also presented in the article.

Key words: Franc Koncilja, memories of joiner Franc Koncilja, architect Jože Plečnik, correspondence with architect Jože Plečnik

Čas teče in hitro bledijo spomini na ljudi, ki so živeli in ustvarjali med nami. Tak je bil tudi moj oče Franc Koncilja. Da se ne bi vse pozabilo, kar je zdaj še živo v družinskem in prijateljskem spominu, sem zbral nekaj zapisov o očetu – našem atu, kot smo mu rekli: spomine sestre Terezije Škorjak, moje sestre Anke Matičič in patra Francija Seničarja. Objavljam tudi svoje spomine in del korespondence mojega očeta z arhitektom Plečnikom. Spomini in korespondenca ne govorijo samo o mizarju Francu Koncilju in njegovem delu, ampak tudi o času, ki ga ni več. V slovenski umetnostni zakladnici pa ostajajo dela, ki jih je ustvaril.

Spomini sestre Terezije Škorjak na brata Franca

Terezija Škorjak (1913–2010) je dolga leta učiteljela v kamniški osnovni šoli. O svojem bratu je zapisala: »Brat France (tako smo mu rekli) je bil najstarejši

Franc Koncilja

sin Franca in Ane Koncilja, roj. Gams, z Jeranovega. Še zelo mlad je moral v avstro-ogrski vojski v drugi svetovni vojni služiti kot vojak na ruski fronti, njegov brat Guido pa na soški fronti. Oba sinova sta se srečno vrnila domov, France kasneje, saj je moral nekaj časa prebiti kot ujetnik v Rusiji. To ni bilo 'harašo', je dejal.

Ko si je s pomočjo skrbne mame in očeta opomogel, je začel delati v mizarški delavnici. Ob večerih, zlasti ob nedeljah in praznikih, je rad igral na prvi brač. Spremljali so ga trije bratje: Guido, ki je igral drugi brač, Vinko (Cene) na bugarijo in Jožko na bisernico. Stojala za note so si izrezljali sami.

Ko še ni bila dograjena šola v Mekinjah, so otroci obiskovali osnovno šolo v Kamniku. Pogumni fantje z Jeranovega – med njimi seveda naš France – so trgali hlače kar ob Kamniški Bistrici. Po plezanju po njenih vrbovih vejah so spehani pridirjali v kamniško šolo. Ob povratku je marsikatera postrv ali ščuka postala njihov plen.

V času Kraljevine Jugoslavije je oče s pomočjo sinov izdelal lep kos pohištva. Naročila ga je vdova po nekem ljubljanskem advokatu. Pri montaži pohištva je France pomagal očetu. Vdova je bila zelo prebrisana. Da bi se cena pri plačevanju zmanjšala, je očeta, stoječega na lestvi, krepko 'požgečkala' po nogi. Takrat je oče od jeze s kladivom udaril po ogledalu, da se je razletelo. Oče je bil obsojen na dva dni zavora.

V času, ko si je France že izbral svojo življenjsko družico, jo je večkrat obiskal na njenem domu. Nekega večera ga je, ko se je vračal domov po poti ob Bistrici, naenkrat vrgel po tleh zračni puh. Na srečo se mu ni nič zgodilo. Hitro se je pobral in prisopihal domov.

¹ Elektrotehnik v pokoj.

Pred rojstno hišo na Jeranovem leta 1933: oče Franc (st.) in mati Ana Koncilja s hčerami, sinovi, snahami, vnuki in vnukinjami. France (ml.) v sredini zadnje vrste, Terezija tretja z leve.

Izvedeli smo, da je vojak na straži pred smodnišnico kljub ostri prepovedi prižgal cigareto. Nastal je velik požar. Škodo si je prišel ogledat tudi kralj Aleksander Karađorđević.«

Franc Koncilja, kot se ga spominja hči Anka Matičič

Spomin Anke Matičič sega v čas med drugo svetovno vojno in po njej: »Mizarski mojster Franc Koncilja je bil sin Franca Koncilja in Ane, rojene Gams iz Mekinj. V družini je bilo 11 otrok, pet dečkov in šest deklic. Ker je bil oče mizar, je razumljivo, da se tudi kateri od sinov izučil mizarstva. Tako so se kar štirje odločili za ta poklic. Najmlajši sin pa je postal duhovnik – jezuit. Dve hčeri sta bili uršulinki, dve gospodinjji, ena uradnica in najmlajša učiteljica.

Od fantov najstarejši Franc, naš ata, je bil že na Jeranovem na domu mizarski mojster in je vodil obrt. Po poroki z Julijano, roj. Vidmar, pa se je preselil v Mekinje št. 45, na mamin dom. Tu je nadaljeval z obrtjo splošnega mizarstva. Delavnica je bila kar v hiši, in sicer pol hiše stanovanje, severna stran pa delavnica s tremi delovnimi mizami (ponki). Zgoraj v hiši je bila še ena soba – politirnica s prešo in dvema delovnimi mizama. Včasih se je furnirano pohištvo vedno politiralo, panel plošče pa so se izdelovale doma. V atovi delavnici so se izučili mnogi dobri mizarji. Enega pa je že izučenega pripeljal z Jeranovega. V družini so se rodili štirje dečki in jaz. Razumljivo je bilo, da bo tudi od teh dečkov kateri postal mizar. In res najstarejši sin Janko je bil že od 13. leta v delavnici. Ata je računal še na drugega sina Tončka, a je ta zaradi zastrupitve umrl, star komaj 15 let.

Ko se je leta 1941 začela druga svetovna vojna, je nemški urad v Kamniku atu prepovedal delati za domače ljudi, ampak samo zanje. Kljub temu pa so bile izdelane mnoge omare in postelje za domačine, seveda na skrivaj. Okupator mu je za nekaj časa poslal v delavnico dva nemška vojaka pod pretvezo, da bosta izdelovala zaboje za orožje. Njuna naloga pa je bila paziti, kaj se v delavnici dela. Kmalu potem sta morala dva pomočnika v nemško vojsko. Tako mu je v spodnji delavnici ostal samo en pomočnik in en vajenec, v zgornji delavnici pa en pomočnik invalid, ki je politiral. To so bili zelo težki časi, ata in mama sta morala prestatati veliko strahu in skrbi. Ko so se fantje pomočniki vračali na dopust iz vojske, so se vedno oglasili pri nas. Pozanimali so se, kakšno je stanje in se odpravili v partizane. Ker se z dopusta niso vrnili v nemško vojsko, so okupatorjevi agenti prišli k atu poizvedovat, če ve, kje so ti fantje. Seveda ni nič vedel o njih. O tem jih je tako prepričal, da so ga pustili pri miru. Dobro mi je ostal v spominu dogodek, ki se je pripetil mrzlega zimskega večera leta 1944. Bili smo zbrani v kuhinji, ko je nekdo potrkal na vrata naše spalne sobe. Ata samo pogleda, če smo vsi za mizo, po navadi smo molili rožni venec. Ker trkanje ni ponehalo, je ata rekel: 'Vstopi, kdor koli si in pridi naprej.' Vstopil je partizan Jaka ves ozebel, premražen, prišel je iz 'gmajne'. Ker je očeta dobro poznal in tudi našo hišo, se je zaupno zatekel k nam. Slučajno je mama pustila okno odprto, da se soba prezrači, preden gremo spat. Tako je Jaka lahko vstopil. Ata in mama sta ga dobro oskrbela. Nekaj časa je bival na krušni peči, da si je opomogel, nato je odšel nazaj k partizanom. Seveda sta starša nam otrokom to nenavadno situacijo zaradi varnosti hotela malo prikriti, kolikor se je pač dalo – razumeli smo,

Konciljeva družina leta 1945

kot da bi bili že odrasli. Po vojni pa so se vsi trije fantje partizani radi vračali k nam in bili zelo hvaležni za izkazano pomoč. Vojna je bila tudi vzrok, da je ostalo še veliko nedokončanega dela, dogovorjenega še pred njo. Vrnili so se pomočniki in dodelavali so dela; sin Janko pa je pridno pomagal kot družinski član za – 'bohlonaj' (zastonj). Ker je bilo mizarstvo pri Konciljevih kar dobro poznano, so prihajala nova naročila. Poznanim Kamničanom nikoli ni mogel odkloniti. Celo 'oblast' je prišla s kar precej zahtevnim naročilom (oprema za restavracijo Planinka). Pa so bile zopet težave. Dobrega pomočnika so vzeli, šel je delat v smodnišnico. Ata je moral izučiti novega.

Leta 1947 so se pričela dela na prošnjo patra Martina Perca pri obnovi cerkve sv. Benedikta v Stranjah. Za ata je bil to nov velik izziv. Ni mogel odreči, saj je šlo za dela našega največjega arhitekta Jožeta Plečnika in seveda za sosednjo stransko župnijo. Pa se je začelo tudi šikaniranje. V delavnici je bila vedno pozno v noč luč. Ata je dovoljeval pridnim pomočnikom, da so po 'šihitu' tudi za sebe kaj naredili. In tako je davčni inšpektor nekoč rekel: 'V Konciljevi delavnici se dela tudi ponoči, kadar grem mimo, gori luč. Dobro služijo in za cerkev delajo.' Temu so sledile velike obdavčitve in ata je komaj zmožal poravnati davčne obveznosti. Ker je bil obrtnik, tudi do živilskih kart družina ni bila upravičena. Pred prazniki, božičem ali veliko nočjo, so na dobro besedo patra Martina prinesli zdaj eden, zdaj drugi kmet iz Stranj vrečo pšenice, ki jo je potem mama dala v mlin in tako smo imeli za praznike tudi pri nas potico.

Težki časi so bili pri Konciljevih. Tekla so leta, prevzeta dela so se zaključevala. Atovo zdravje tudi ni bilo več najboljšo. Utrujenost se je že poznala na njem. Ra-

zmišljal je o zaprtju delavnice. Sin Janko se je odločil, da gre delat v tovarno, ker doma ni imel nobene bodočnosti, delal je samo še za davkarijo. Atu je nekaj časa v popoldanskem času še veliko pomagal – do zaprtja delavnice. Prišel je čas, ko sta skupaj delala in uresničevala želje meni, bratoma in tudi že kateremu od vnučkov (stavbno pohištvo, pohištvo).

Škoda pa je, da se tako dobra delavnica ni ohranila. O tem pričajo izdelki. Žal je temu kriv sistem tistega časa. To je bil tudi vzrok, da se atove zamisli o novi delavnici niso uresničile. Veliko let je v 'šupi' čakal velik mizarški obdelovalni stroj, a zaman.

Še nekaj besed o naši mami, ki ni bila samo dobra žena, mama, ampak atu tudi v veliko pomoč. Bila je pravi ekonom. Ves drobn material je kar v 'cekarju' prinašala v delavnico po atovem naročilu. Velikokrat tudi iz Ljubljane. Večje stvari, material, pa je ata kupoval sam. Les je kupoval pri kmetih, ga dajal v razrez in tako je bilo na našem vrtu vedno veliko lesa – desk, zloženih v 'štose' ali 'triangelne', tako so se namreč imenovali po domače. Mi otroci pa smo se na njih in v njih veselo igrali.

Ko pa se je ata upokojil, se je ljubiteljsko začel posvečati intarzijam, izdelovanju šahovskih miz pa tudi kopij drobnih Plečnikovih stvaritev (križi, mašniški puliti, svečniki). Morda bo kdo pomislil, zakaj sem napisala te spomine. Starejši si, več časa imaš, da razmišljaš o svoji mladosti in starših. Oni so ostareli, mi otroci pa smo s svojimi družinami imeli dosti dela, tako da smo jih pozabili povprašati še o marsičem in jim prisluhnil. Sedaj je prepozno. Zavedamo se, da bi jim lahko naredili v času njihovega življenja še marsikateri lep trenutek.«

Spomini frančiškana p. Francija Seničarja

S Francem Konciljo je sodeloval in prijateljeval tudi p. Franci Seničar, ki ima nanj in Konciljevo družino lepe spomine: »Gospoda Konciljo sem spoznal ob svojem prihodu v Frančiškanski samostan v Kamniku, daljnega leta 1973. Njegovi vnuki Cene, Andrej in Franci so ministrirali, vnukinja Irena pa je sodelovala pri otroškem pevskem zboru. Tako sem preko njih prišel v stik z družino, osebno z mojstrom in seveda njegovo ženo, gospo Julko.

Večkrat sem, še posebno po prvem letu, ko sem ostal v Kamniku, prihajal na obisk. Kljub letom, takrat jih je štel 77, je Koncilja ostal aktiven in moč reda pri delu ali drugih stvareh. Včasih se mi je zdelo, da ima samostansko izdelan dnevni red. Presenetil me je s svojo skrbnostjo pri še tako majhni in 'nepomembni' stvari. Zelo je pazil na zdravje.

Moja prva prošnja je bila, če bi ob stebrih kora naredil lesen opaž, da bi se tisti, ki tam sedijo, ne naslanjali na mrzel kamen. Rad je sprejel 'naročilo'. Opaž še vedno služi svojemu namenu. Drugo 'naročilo' pa so bila štiri okenca v spovednicah. Stara so bila razmajana in razsušena, pa tudi mreža ni bila več praktična. Zadevo je zelo lepo rešil in lično izdelal. Dve sta še vedno v spovednici na levi strani frančiškanske cerkve.

Ob obiskih smo se veliko pogovarjali o lesu. Kako ga je poznal in imel rad. To se je videlo vsakič, ko ga je vzel v roke ali ga ogledoval. Skoraj božal ga je. In vse je shranil, ker mu je pač po izkušnji prišlo prav. Spomnim se, kako nam je svetoval v zvezi s parketom. Štiri letne čase ali vsaj čez zimo naj bo v prostoru, kjer bo položen. To njegovo izkušnjo sem dvakrat preveril: nikjer ni nobene reže.

Užival sem ob njegovem ustvarjanju intarzij in in-

tarziranega pohištva (sekreterji, šahovske mizice ipd.), on pa ob ustvarjanju vsega tega. Nekoč sem ga prosil za šahovsko mizico. Naredil mi jo je. Spremlja me in spominja nanj. Tudi križ po Plečnikovem načrtu, ki mi ga je podaril, mi je ljub spomin. Pa okvir, ki si zasluži umetniško sliko, a je v njem samo reprodukcija. Ob občudovanju in pohvalah se je vedno značilno skromno nasmehnil.

Zaradi kvalitete je bil priznan in iskan mizarški mojster in tudi razumevač pri ceni oziroma plačilu. Tega pa niso znali vsi ceniti in so to, žal, izrabljali. Kvaliteta je bila pri njem pred ceno. Naročil mu ni zmanjkalo. Rad je ustregel. Bil je velik garač in poštenjak. Roki so mu bili sveti! Danes se vse to sliši kot pravljica ali sanje.

Osebno je bil zelo skromen, kar se je odražalo na vsem. Predvsem pa na njegovem vedenju in odnosu do ljudi. Spoznal sem ga že v njegovem tretjem življenjskem obdobju, vendar mislim, da tudi v preteklih dveh ni bil drugačen. Bradica, ki si jo je pustil, ga je delala umetniškega. Pristajala mu je.

Poklic je jemal kot poslanstvo. Vse, kar je dal iz rok, je odražalo del njega samega. Zlepa ni bil zadovoljen z izdelanim. Hotel je najboljšo kvaliteto, ki pa se doseže res s takim pojmovanjem poklica in dela.

Nikoli se ni hvalil s svojim delom. Delo in dela so hvalila njega in ga še vedno! Rad pa je o njem pripovedoval. Pogovori z njim v delavnici ali v kuhinji za mizo so bili vedno zanimivi. Tudi o takratnem dogajanju v družbi. To je bil čas rdeče 'zabetoniranosti'. Spomnim se pogovora o takratnem jugoslovanskem dolgu. 'Ampak to bo treba vrniti,' je zmajeval z glavo in skomigal z rameni.

Nikoli ni bilo čutiti zagrenjenosti zaradi neprijetnosti, ki mu jih je povzročila država ali občina glede ob-

P. Franci Seničar je bil iniciator in prenašalec »Apostolskega blagoslova«, dokumenta papeža Janeza Pavla II., mizarju Francu in njegovi ženi Julijani ob njenem visokem življenjskem jubileju.

davčitve in podobnih posegov. Lahko si mislimo, da je bil še bolj pod drobnogledom zaradi svojega dela za cerkve. Ko je o tem pripovedoval, pa ne velikokrat, se je to slišalo zgolj kot informacija o preteklosti.

Mojster Franc Koncilja ni samo izdeloval pohištva, uresničeval načrtov, on je ustvarjal! Bil je umetnik; poklicu mizarja obrtnika je dodal vrednost umetnosti. Živel je z vsem, kar je naredil, ustvarjal. V vsem sta se čutili njegova visoka strokovnost in človeška toplina. Škoda, da so taki ljudje redki ali pa počasi in nepreključno odhajajo. Njihova dela pa ostajajo kot spomin nanje.«

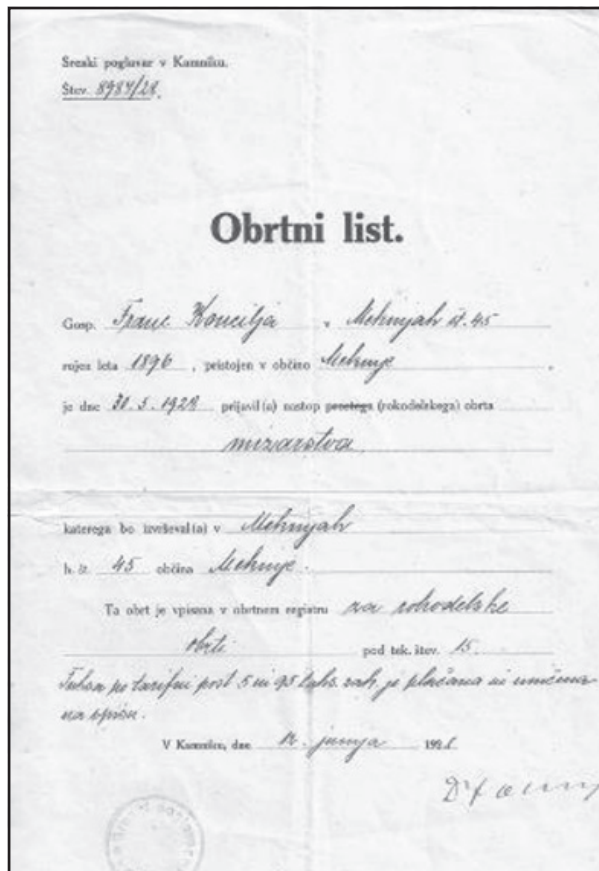
Plečnikov mizar iz Mekinj – spomini sina Jerneja Koncilja

Že dve desetletji je minilo od smrti mojega očeta, mojstra mizarja, učitelja mizarških veščin mnogih generacij mizarjev v kamniški občini. Njegova mizarška delavnica, imenovana Splošno mizarstvo, je bila majhna, skromna, iz nje pa so prihajala velika, kvalitetna in daleč naokrog cenjena dela.

V njegov spomin je Tone Stele napisal takole: »V tej skromni delavnici je prišla do izraza vsa njegova mojstrska sposobnost. V svojem delu je bil pravi umetnik. Iz njegovih rok ni prišel slab izdelek. V vsakega je vložil vse svoje znanje in vso svojo dušo. Da je bil res vrhunski mojster mizar, je vsekakor dokaz odločitev prof. arh. Plečnika, da ga je imel za svojega mizarja, kar dokazujejo številna dela pri Plečnikovih stvaritvah. Bil je nedvomno eden najboljših obrtnih mojstrov v naši občini in eden tistih številnih kamniških obrtnikov, ki so v preteklosti dajali Kamniku svoj pečat in ugled.«

Da ne bi šlo v pozabo, smo v družini Koncilja začeli arhivirati načrte, pisma in vse, kar še spominja na njegovo delo in življenje. Mene, najmlajšega sina, je gnala radovednost o vseh še nerazkritih trenutkih njegovega življenja in dela, s posebnim poudarkom na prijateljevanje z našim največjim arhitektom Jožetom Plečnikom in delih, ki so nastala v njegovi mizarški delavnici.

Naj začnem s časom, ko je ata (tako smo ga vsi v družini klicali) začel z mizarstvom – njegovo veliko ljubeznijo. Leta 1913 je z odličnim uspehom končal šolanje za mizarkega pomočnika. Sprva je delal pri očetu na Jeranovem kot najstarejši sin. Po pripovedovanju njegovih sester (Rezke, Pavline, Minke) in brata Janka je oče računal, da bo on prevzel vodenje obrti. Kako in zakaj je to prepustil mlajšemu bratu Vinku in se odločil za samostojno obrt, ni povsem jasno. Temu je verjetno botrovala njegova odločitev, da postane povsem samostojen obrtnik, in pa želja njegove – ljubezni – Julijane Vidmar. Ta je podedovala hišo v spodnjih Mekinjah št. 45. Poročila sta se leta 1929. Ustvaril si je nov dom, v katerem si je po svojih zamislih uredil mizarško delavnico. S pomočjo staršev in s svojo veliko voljo in pridnostjo jo je uredil kar v hiši, in sicer pol hiše za življenje, pol za delo. Enega pomočnika je pripeljal s seboj z Jeranovega (Dolenčev Janez). Za vajence tudi ni imel problemov, saj je bilo za mizarški poklic veliko zanimanje. Sledila so naročila in s kvalitetnimi izdelki se je širil dober glas. Ker ročno delo ni bilo povsem dovolj, je kupil majhen električni kombinirani mizar-

Obrtni list

ski stroj (ta ima danes muzejsko vrednost) in veliko ročno prešo, ki je bila potrebna za izdelovanje kvalitetnih panelnih plošč in za furniranje. Izdelovalo se je pohištvo iz masivnega ali pa iz furniranega lesa, vse po željah kupcev. Kuhinje so bile večinoma iz masivnega smrekovega lesa v naravni barvi, pa tudi z barvnim premazom. Spalnice in jedilnice pa so bile po večini iz furniranega lesa z mat ali visoko sijajno šelak polituro. Stranke so izbirale vrste in oblike pohištva iz katalogov, ki jih je dobival iz Avstrije. Če pa so bile želje po bolj zahtevnih izdelkih – stil bidermajer ali z vgrajenimi intarzijami – je sprejel tudi takšna naročila. Seveda je to zahtevalo veliko več truda, tehnike, umetniških veščin in spretnosti.

30. maja 1928 si je uradno pridobil obrt. Začel je razmišljati tudi o družini. Leta 1930 se je rodil prvi sin Janko in v naslednjih letih se je družina povečevala. Drugi sin Tonček (1931), tretji sin Franci (1933) – ime je dobil po atu in dedku –, potem pa hčerka Anka (1935) – ime ima po babici –, nazadnje sem se že dokaj številni družini pridružil tudi jaz (1939). V časih stare Jugoslavije ni bilo lahko preživljati tako številne družine, ob tem pa še uspešno voditi obrt. Toda on je to zmožil in znal. Uresničeval je želje številnih Kamničanov in okoličanov po izdelkih iz njegove delavnice. Ob tem pa je moral poplačati še dedne zahteve maminih sester in sorodnikov. Ko danes gledam na ta težki čas, lahko rečem, da je bil pravi »čarovnik«, da je vse to zmožil. »Z božjo pomočjo se da marsikaj narediti,« je bil njegov moto.

Prišli pa so še težji časi: okupacija leta 1941. O tem več piše hči Anka v svojih spominih. Nesrečna smrt sina Tončka leta 1946 je vse v družini zelo prizadela. Toda z močno voljo in krščansko vero je pokončno kljuboval nastali situaciji. »Delo krepí,« je dejal in delal, delal.

Teh let po drugi svetovni vojni in nadalje se že kar dobro spominjam. Osredotočil se bom na dela in njegovo življenje v času nove Jugoslavije. Takoj po osvoboditvi je moral izdelovati naročila, prevzeta pred 2. svetovno vojno in v času okupacije. Začetki so bili obetavni; kasneje pa so se pričele težave, ki so prizadele obrtnike »tistega časa«. Vendar ni obupal, še naprej je uspešno vodil mizarstvo obrt.

Država je naročila opremo za restavracijo Planinka po načrtih arh. Kregarja. Zanimivo, da je arhitekt predvidel, da se oprema za gostinske sobe izvede v masivnem hrastovem lesu (brezbarvni naravni premaz, šelak politura), in to za tri sobe (bunker, lovska soba in točilnica). Ena soba pa je bila izdelana z oblogo iz naravnega češnjevega lesa (premaz šelak politura). V tem času so v delavnici delali štirje pomočniki in dva vajenca.

Pa je prišel čas, ko se je v delavnici začelo izdelovati po zamislih arh. Jožeta Plečnika. »Krivec«, da se je ata srečal s tako uglednim arhitektom, je prav gotovo pater Martin Perc. Sprva je ata pristal na dela za cerkev sv. Benedikta v Stranjah, a ni ostalo pri tem. Pri delih za stransko cerkev so sledile pohvale in priznanja arh. Plečnika, njegovih asistentov (arh. Bitenc) in kritikov dela in naročnika. Tako ata ni mogel odreči nadaljnjih naročil po načrtih arh. Plečnika. Sledila so dela:

- krstilnica v cerkvi sv. Jurija v Nevljah, obloge sten, table iz masivnega hrastovega lesa (premaz šelak politura);

- oprema za Božji grob frančiškanske cerkve sv. Jakoba v Kamniku (naravni hrast, politiran);
- obloge krstilnice v cerkvi Marije Brezmadežne na Šutni v Kamniku (naravni hrast) in podstavek za sliko Brezjanske Marije (politirani oreh);
- stranska dvojna vhodna vrata v cerkvi sv. Ane v Tunjicah (naravni hrast, politiran);
- spovednici za cerkev sv. Antona v Beogradu. Glede na velikost in veliko struženih delov zelo zahtevna izdelava iz hrastovega lesa (šelak politura);
- škofovi sedeži in tron v stolnici v Ljubljani. Vsi elementi so bili izdelani iz naravnega orehovega lesa (šelak politura – visoki sijaj);
- sledila so različna dela: svečniki, mašni pulti, križi iz orehovega lesa za cerkve po Sloveniji in svetu;
- dnevna soba za družino svečarja Janka Steleta iz Kamnika iz orehovega lesa (šelak politura). Lesteneč za to sobo (posebno zahtevna izdelava) je bil dokončan šele leta 1963 – po arhitektovi smrti.

To so bile stvaritve, ki so ponesle spoštovanje do njegovega dela daleč naokrog. Ob neki priliki je dobil priznanje »Plečnikov mizar« od samega arhitekta. Da je bil njun odnos nekaj posebnega, pričajo še ohranjena pisma.

Pater Martin in arh. Plečnik v pogovoru v stranski cerkvi pred novimi dopolnitvami del leta 1948. Pater Martin Perc je zaslužen, da je arh. Jože Plečnik začel projektirati čudovite zamisli v kamniških cerkvah.

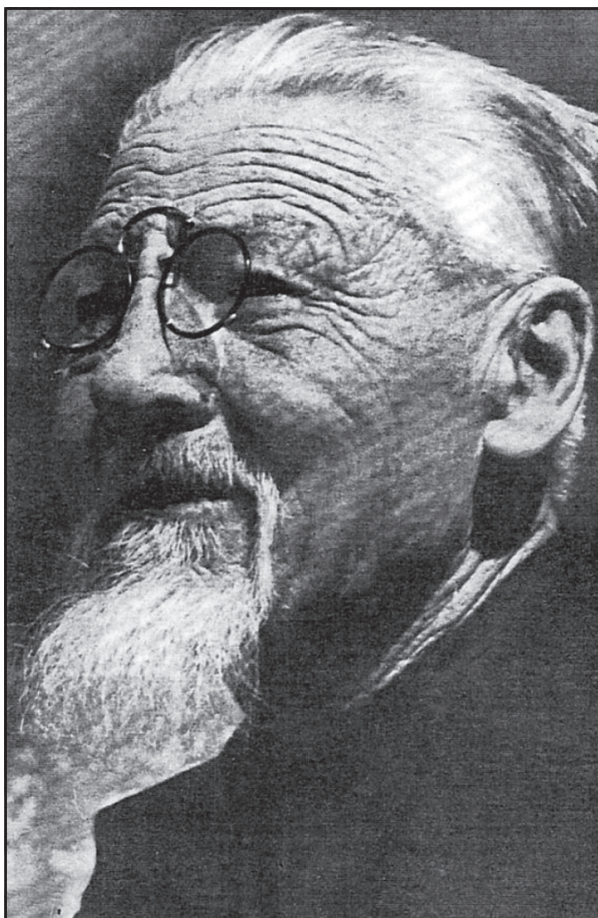

Pogled na oltar v stranjski cerkvi

Plečnikova pisma

22. sept. 1955

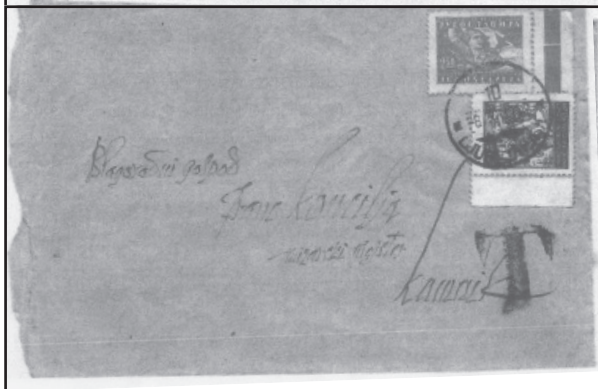
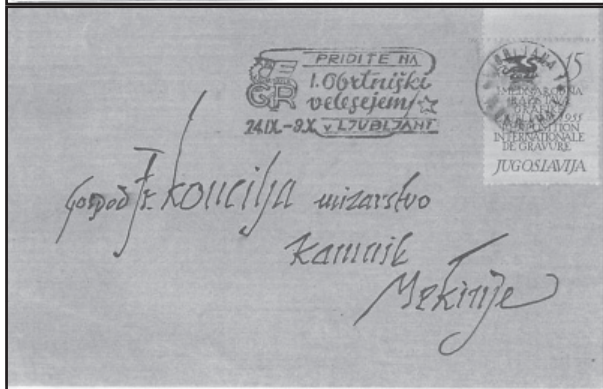
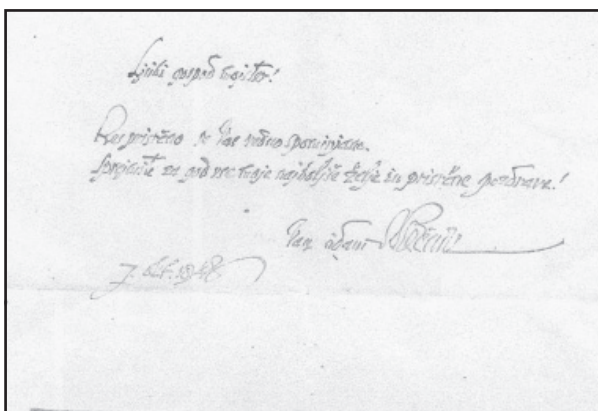
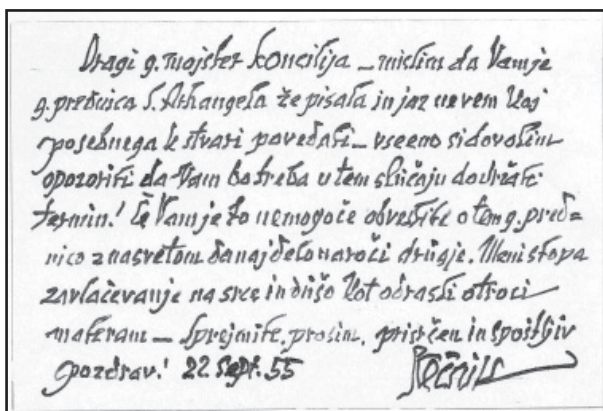
Začel bom z zadnjim pismom, ki ga je prejel naš ata od prof. Plečnika. Govorilo se je, da se Plečnik ni rad izpostavljaval fotografom. To prav gotovo drži. Da pa je napisal želje in pozdrave 22. sept. 1955 kar na svojo fotografijo, je gotovo imelo svoj namen. Ne znam si povsem razložiti, sklepam, da je čutil poseben in spoštljiv odnos. Morda ga je s tem hotel prepričati, da bi sprejel še eno zelo zahtevno delo za uršulinsko cerkev v Ljubljani. Žal tega dela ni mogel sprejeti. Vzrok je bila bolezen, a tudi težka situacija za obrt v tistem času.

Arhitekt Jože Plečnik

7. okt. 1948

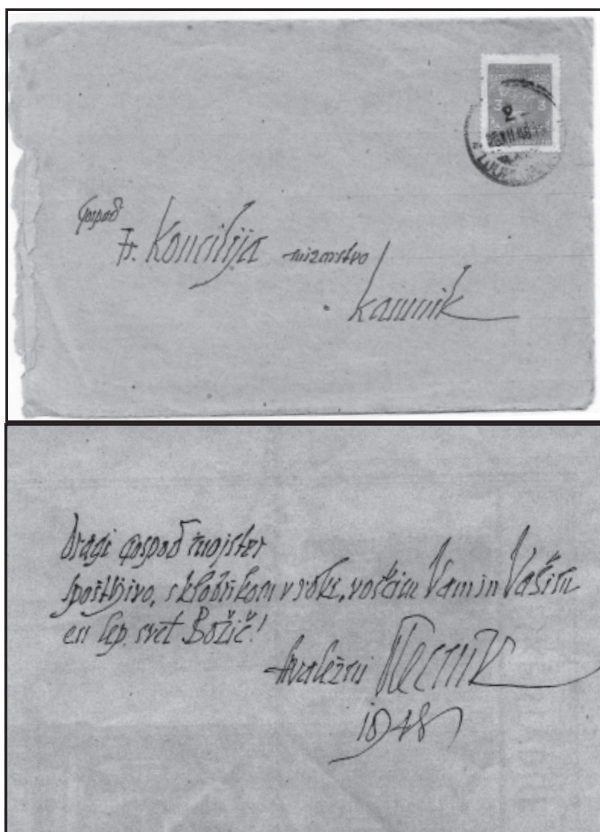
To je prvo pismo, ki ga je poslal prof. Plečnik mizarju Francu Koncilju. Kako prisrčen nagovor in še bolj prisrčen pozdrav!

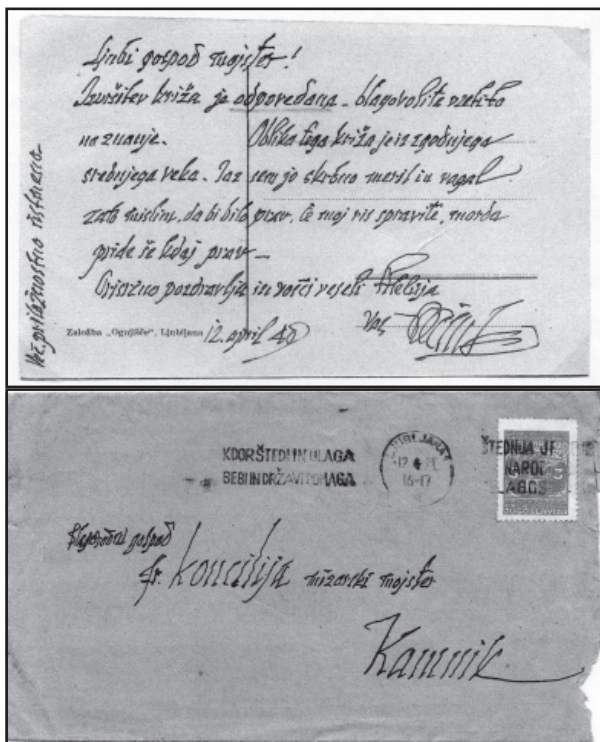
23. dec. 1948

Šele na začetku poznanstva, pa tako lep božični pozdrav!

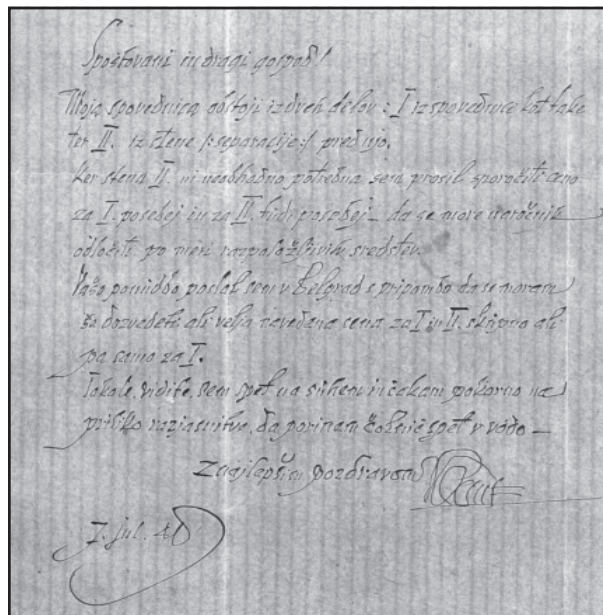
12. apr. 1949

Primer komunikacije med prijateljskima, ki si zaupata.

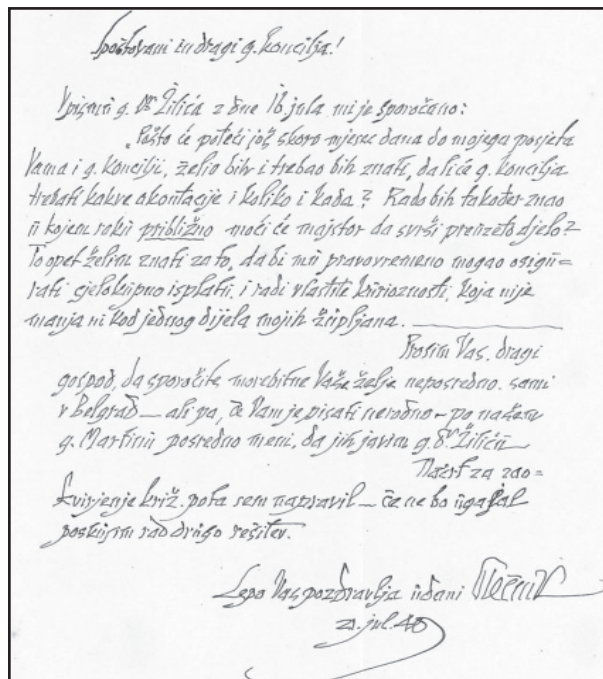
7. jul. 1949

Pismo prof. Plečnika, ki ima datum 7. julij 1949, je ponudba za cerkev sv. Antona v Beogradu. Zanimivo, na kakšen papir je napisano. Še posebno zanimiv je zadnji odstavek, ki razkriva vso veličino arhitekta. Plečnik »genij« se spusti v pogovor s preprostim mizarjem. Zapiše: »Takole, vidite, sem spet na suhem in čakam pokorno na priliko razjasnitve, da porinem čolnič spet v vodo. Z najlepšim pozdravom Plečnik.«

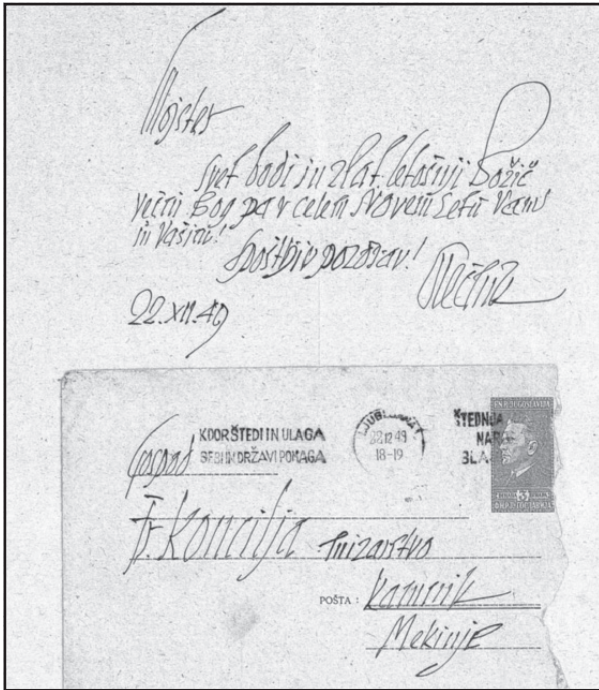
21. jul. 1949

V tem pismu prof. Plečnik posreduje v prepisu del pisma g. Žilića iz Beograda. Zanimivo je naslavljanje s »Spoštovani in dragi g. Koncilija!« In pa na koncu: »Lepo vas pozdravlja udani Plečnik«. Iz tega se vidi spoštljiv in zares prijateljski odnos med dvema človekoma, še posebej to, kako je arhitekt znal upoštevati tudi zamisli in izkušnje našega ata: »Če ne bo ugajal, poskrbim rad drugo rešitev.«

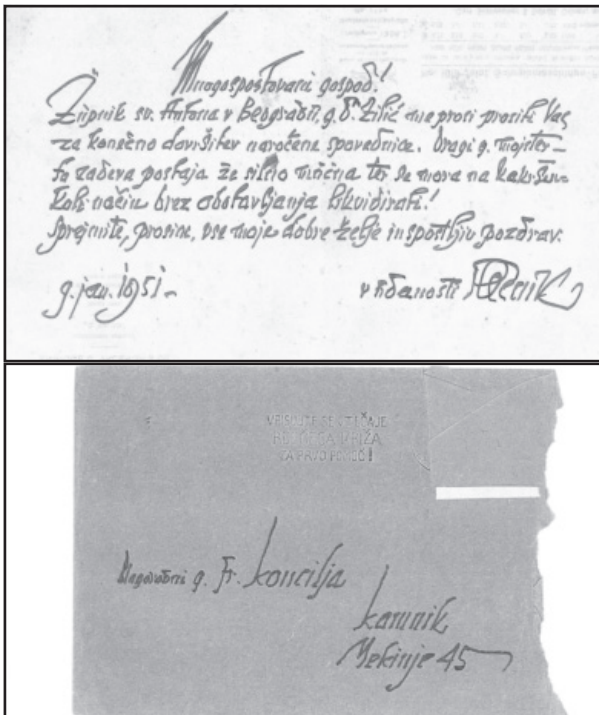
22. dec. 1949

Pismo je voščilo. Atu je bilo najdragocenejše. S tako lepim besedilom zaželeli praznike mizarju iz Mekinje, je nekaj neverjetnega.

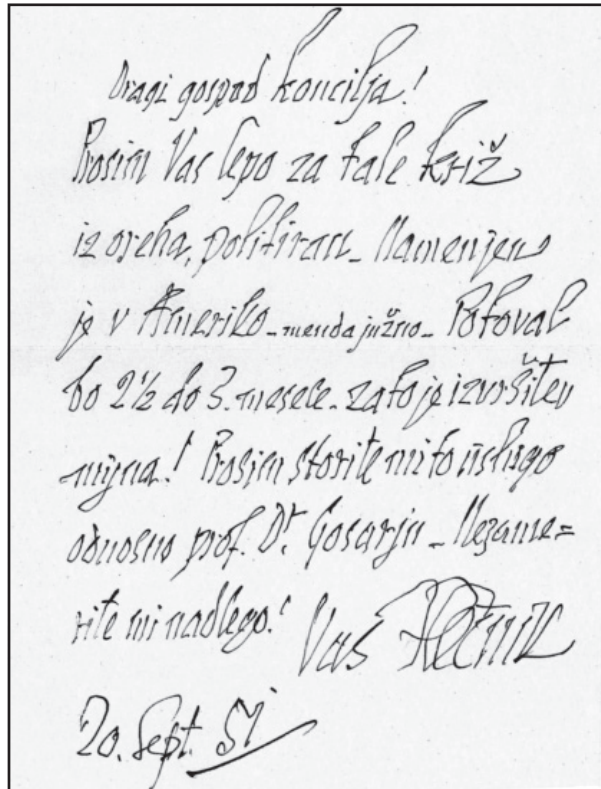
9. jan. 1951

V tem pismu arh. Plečnik zopet posreduje želje g. Žilića iz Beograda za dovršitev dela. Zelo zanimiv je naslov na modri kuverti: »Blagodobri g. Fr. Koncilja«. Na koncu pa spoštljiv zaključek: »v vdanosti Plečnik«.

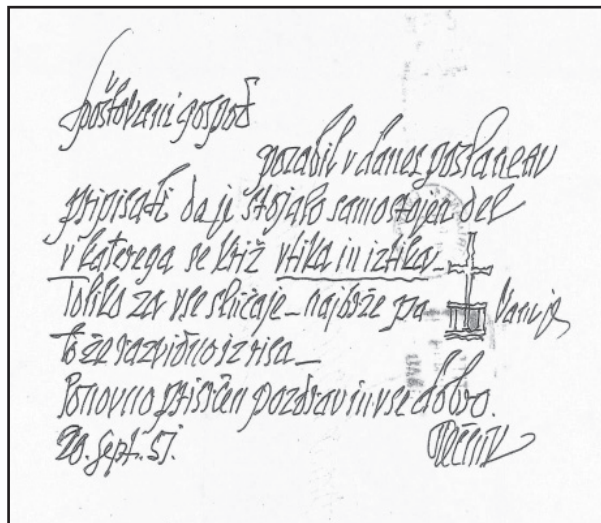
20. sept. 1951

To pismo je prošnja za novo delo – križ, ki je bil namenjen za Južno Ameriko. Zanimivo, s kakšno ponižnostjo si dovoli prositi. Piše: »Ne zamerite mi nadlego! Vaš Plečnik«.

20. sept. 1951

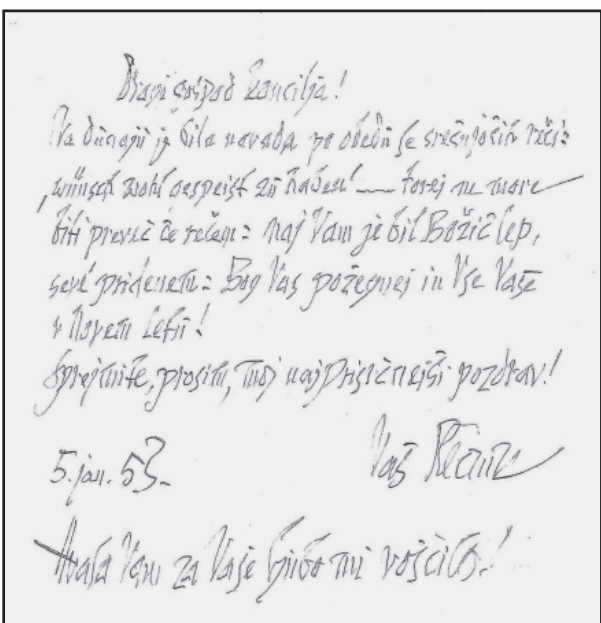
Ker je Plečnik pozabil ali pa ni bil prepričan, če bo ata razumel njegov načrt, je še isti dan odposlal novo pismo. Zanimiv je pozdravni stavek: »Ponovno prisrčen pozdrav in vse dobro – Plečnik«.

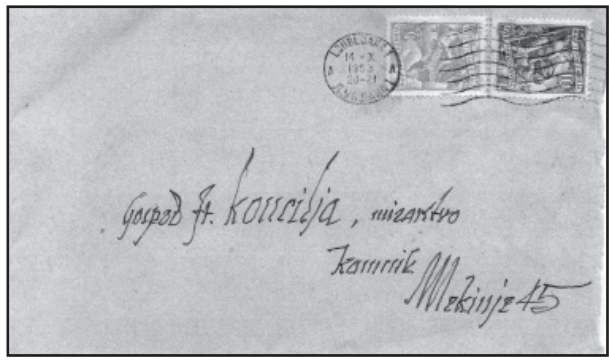
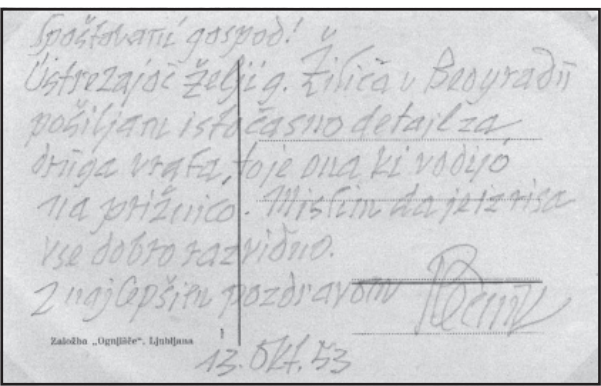
5. jan. 1953

Zelo prisrčno voščilo, v katerem se čuti Plečnikova globoka vera. Zanimiva je zahvala na koncu: »Hvala Vam za Vaše ljubo mi voščilo!«

13. okt. 1953

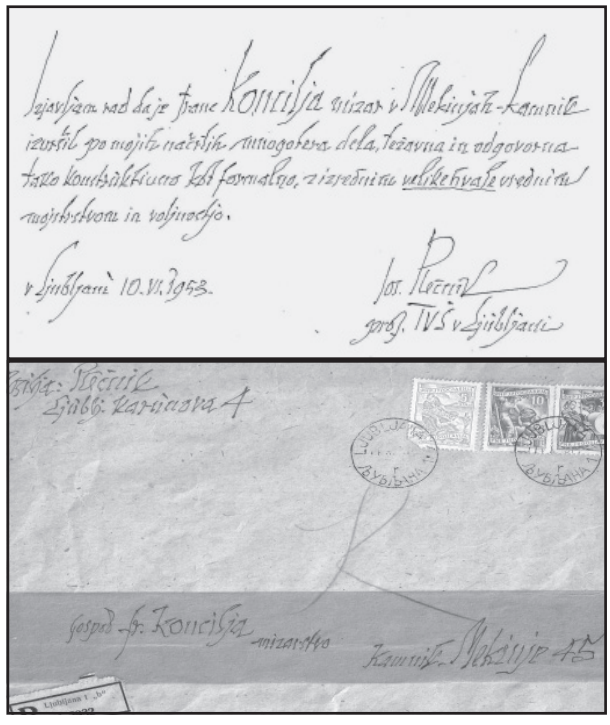
Eno zadnjih pisem prof. Plečnika pred dokončanjem del za cerkev sv. Antona v Beogradu.

10. jun. 1953

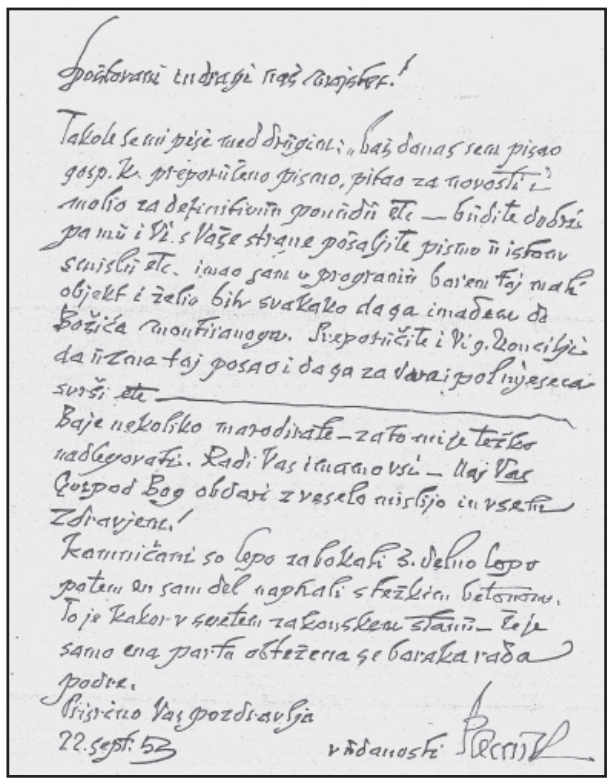
To pismo je preseglo povsem osebni odnos dveh prijateljev. Prof. arh. Plečnik je v uradnem pismu, ki je bilo namenjeno nekomu tretjemu, potrdil prepričanje o mizarju mojstru in veliko spoštovanje do njegovega dela. Pismo je ata hranil, da ni prišlo v roke vsakomur.

Šele po smrti sem ga našel in pokazal prijatelju. Svojo hvalo je Plečnik izrazil z »velikehvale vrednim mojstrstvom«. Zanimiva pa je izvirna kuverta, ki jo je arhitekt kar sam izdelal in zalepil z mizarским lepilnim trakom.

22. sept. 1953

V tem pismu Plečnik spet posreduje za dokončanje dela (po vsej verjetnosti za g. Žiliča). Kot se spominjam, je bila želja izpolnjena. Ker je ata v tem letu preboleval rano (ulkus) na dvanajsterniku in je to prišlo arhitektu na ušesa, mu v tem pismu napiše spodbudno željo: »Baje marodirate – zato mi je težko nadlegovati. Radi Vas imamo vsi – naj Vas Gospod Bog obvari z veselo mislijo in vsem zdravjem.«

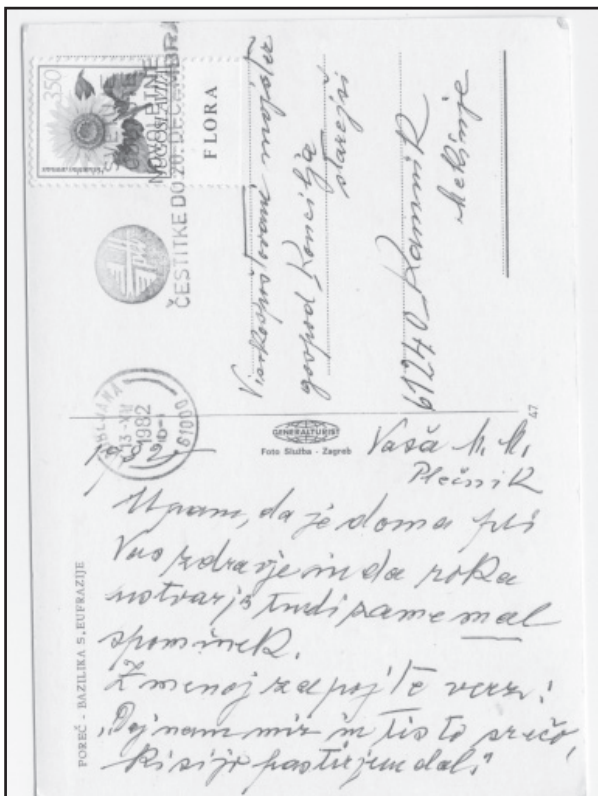
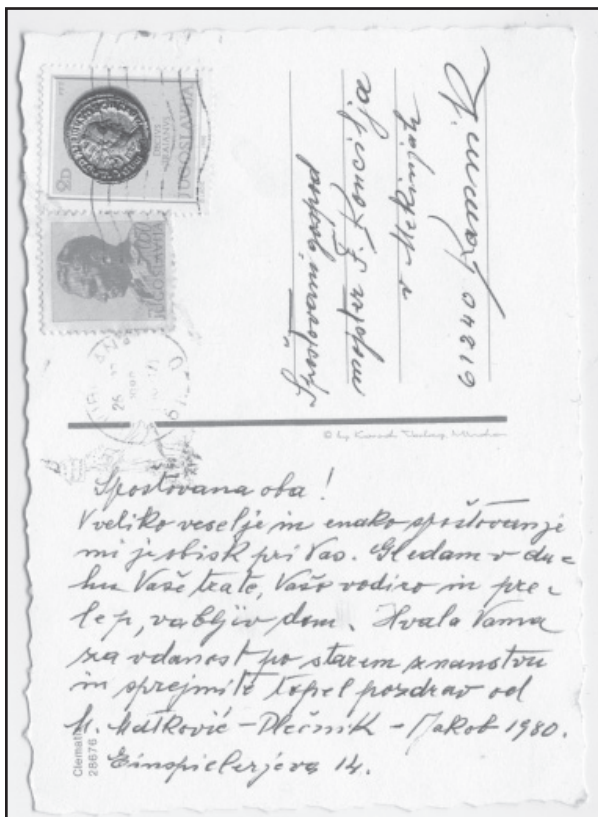
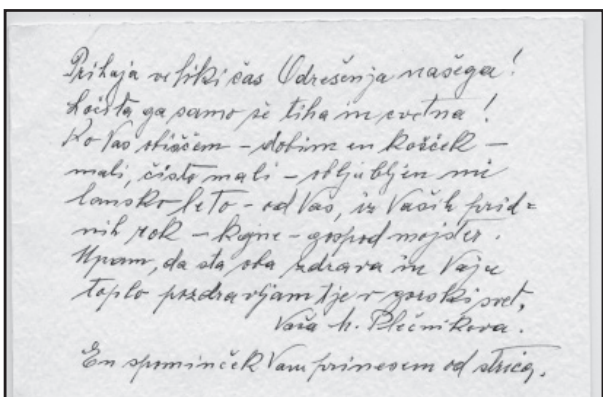
Zanimivo pa je tudi, da mu na koncu pisma opiše, kaj si misli o nesrečnem naključju pri gradnji obokov na stavbi na kamniškem glavnem trgu: »Kamničani so lepo zabokali 3. delno lopo potem en sam del naphali z betonom. To je kakor v svetem zakonskem stanu – če je samo ena parta obtežena se baraka rada podre. Prirčno Vas pozdravlja v vdanosti Plečnik.«

28. dec. 1954

Pismo prof. Plečnika mizarju Koncilju – božične želje in urgencia za dokončanje del za Beograd. Napisa- no je na razglednico krstilnice v Mengšu. Pisava kaže, da se je prof. Plečniku roka že malo tresla.

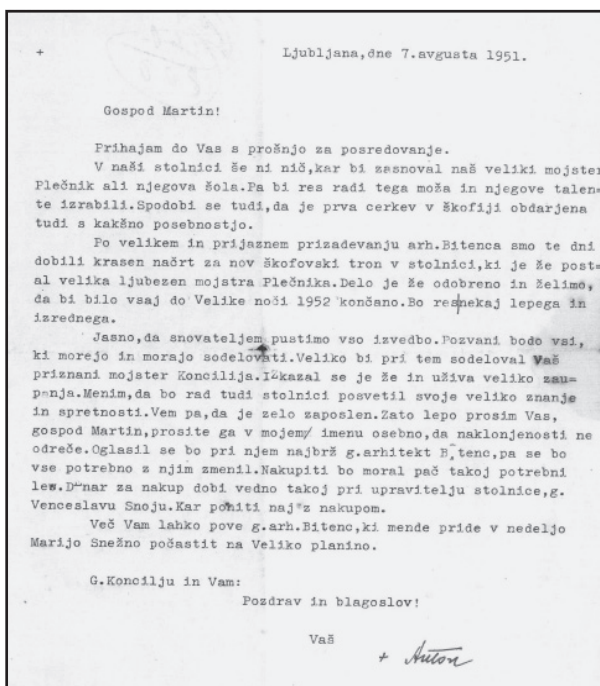

Zanimivo je tudi, da je naš ata prijateljeval s Plečnikovo nečakinjo. Ona ga je obiskala, kar priča tudi njeno prisrčno pismo iz leta 1983; veliko let po smrti arhitekta. Ata ji je izdelal neki »element« v spomin na arhitekta. In ko ga je prišla iskat, mu je prinesla v dar majhen čipkast prtiček z vtisnjeno silhueto Plečnika (ohranjeno).

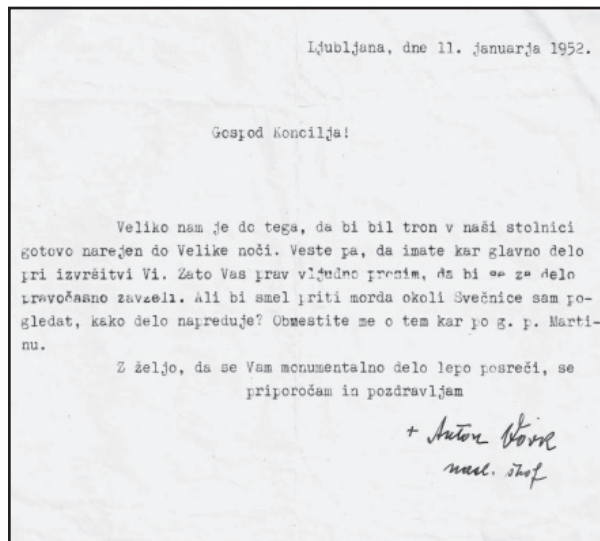

V arhivu sta ohranjeni tudi dve zelo dragoceni pismi takratnega ljubljanskega nadškofa Antona Vovka. Nanašata se na izdelavo škofovega trona v ljubljanski stolnici, delo arhitekta Plečnika. Pismo je datirano s 7. avgustom 1951, naslovljeno pa na g. Martina Perca s priloženo sliko nadškofa. Zanimivo, kako nadškof v pismu opisuje, da je načrt škofovskega trona »velika ljubezen mojstra Plečnika«. O mizarju, pa: »Veliko bi pri tem sodeloval Vaš priznani mojster Koncilija. Izkazal se je že in uživa veliko zaupanja. Menim, da bo rad tudi stolnici posvetil svoje veliko znanje in spretnosti. G. Konciliju in Vam pozdrav in blagoslov Vaš +Anton.«

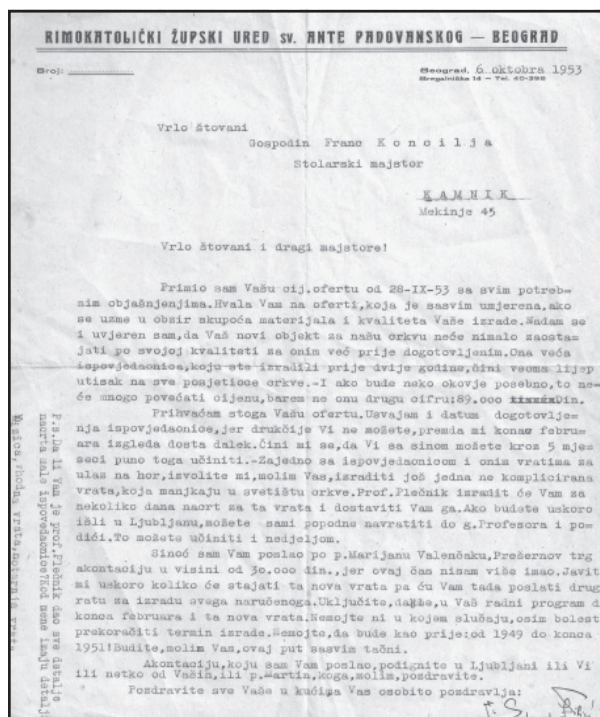
Ker je bil rok za izdelavo tega dela zelo kratek (8 mesecev), je bil ata pred velikim izzivom. Pravočasno nabaviti kvaliteten orehov les, načrtovati in izdelati tako zahtevno delo v tako kratkem času, se je zdelo skoraj nemogoče. A uspelo mu je! Koliko neprespanih noči in živcev je bilo potrebnih, se ne ve. Pismo g. nadškofa z 11. januarja 1952, naslovljeno na našega ata, dokazuje, da je šlo za veliko delo. Prošnja nadškofa, da se delo dokonča do velike noči, da bi sam prišel okoli svečnice pogledat, kako delo napreduje, to dokazuje. Ata je vložil vse moči v dokončanje tega dela že zaradi nadškofovega voščila na koncu pisma in priložene fotografije. Takole zapiše: »Z željo, da se vam monumentalno delo lepo posreči, se priporočam in pozdravljam +Anton Vovk nasl. škof.«

Ker je v času izdelave škofovega trona potekalo snemanje filma o prof. Plečniku (Triglav film), so našega ata naprosili, da bi pred dobavo tega dela en insert posneli tudi v njegovi delavnici. Pristal je na to. Z vso mogočo mehanizacijo so okupirali našo hišo (tračnice za prevoz kamer, reflektorji in vse, kar je bilo potrebno za filmanje). Snemanje je bilo opravljeno.

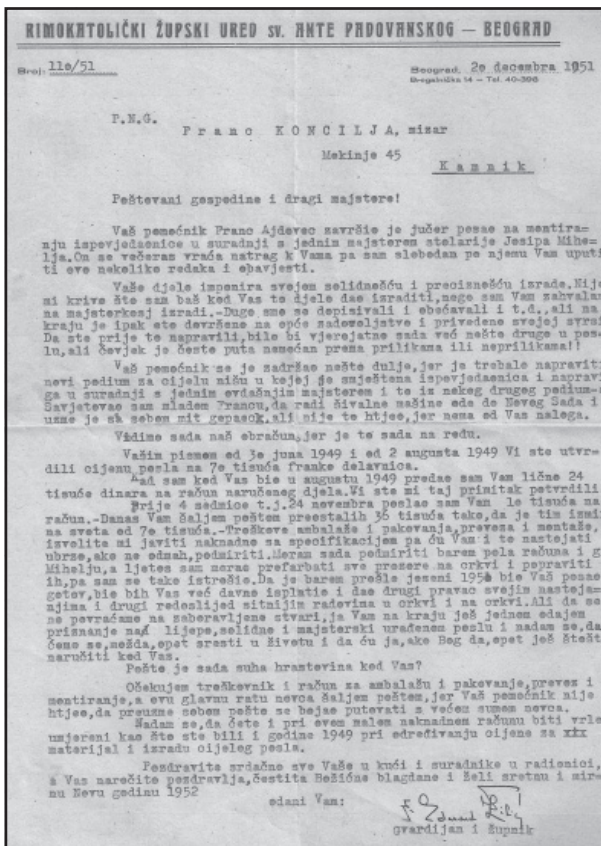

Da je končal še zadnje delo za cerkev sv. Antona v Beogradu, pa priča pismo župnika Edmunda Žilića s 6. oktobra 1953. Koliko mu je bilo do tega, da Plečnikovo delo dokonča prav on, se vidi v tem pismu.

Že naslavljanje je zanimivo. Takole piše: »Vrlo štovani i dragi majstore! /.../ Nadam se i uvjeren sam, da Vaš novi objekt za našu crkvu neće nimalo zaostajati po svojoj kvaliteti za onim već prije dogotovljenim. Ona veća isповјedaonica, koju ste izradili prije dvije godine, čini veoma lijep utisak na sve posjetioce crkve. /.../ Pozdravite sve Vaše u kućima Vas osobito pozdravlja: Edmund Žilić.«

Pismo, poslano po izdelavi prvega dela spovednic, je datirano z 20. decembrom 1951. Zanimivo, kako naročnik g. Žilić ocenjuje delo in kvaliteto izdelave. Takole zapiše: »Vaše djelo imponira svojom solidnošću i preciznošću izrade. Nije mi krivo što sam baš kod Vas to djelo dao izraditi, nego sam Vam zahvalan na majstorskoj izradi.«

To so pisni dokazi o sodelovanju našega očeta s prof. Plečnikom, o njunem prijateljskem odnosu in prijateljskem odnosu z vsemi, za katere je delal Franc Koncilija, in o tem, da je bila »mizarska delavnica« v Mekinjah spoštovana. Zahvala, da so bila dela kvaliteta in cenjena, pa gre tudi vsem pridnim in dobrim mizarjem, ki so se izučili in delali v tej delavnici.

Marija - Ana Mrčela

Prispevek je posvečen spominu Marije - Ane Mrčela, slavistke, odlične učiteljice slovenskega jezika in pedagoginje, ki je opravljala svoje delo z izredno energijo, inovativnostjo, suverenostjo, sočutjem in humanostjo. Večji del svojega delovnega časa je poučevala v ZUIM-u in na Osnovni šoli Toma Brejca. Številne generacije je izobraževala in vzgajala v spoštovanju in zaveznanosti slovenstvu. Za knjigo spominov *Čas počasi briše*, ki jo je izdalo društvo Demos na Kamniškem, je popisala trpljenje ob smrti brata v času vojne.

Ključne besede: Marija - Ana Mrčela, slavistka, pedagoginja, publicistka

This article is dedicated to the memory of the Slavacist Marija - Ana Mrčela, a great teacher of Slovene language and a pedagogue who was doing her job with exceptional energy, innovation, outstandingness, compassion, and humanity. Most of her years of service she worked at the Training Institute for Disabled Youth (ZUIM) and later at the Tomo Brejc Primary School, Kamnik. She was educating and raising many generations in respect and commitment to Slovene language and nationality. The society Demos published the book of memories *Čas počasi briše* (The Time slowly wipes) where Mrs Mrčela described the suffering when her brother died in the WWII.

Key words: Marija - Ana Mrčela, Slavacist, pedagogue, publicist

3. 9. 2014 se je od nas poslovila Marijana Mrčela (kot smo jo vsi klicali), prijateljica, slavistka, pedagoginja in zelo zavedna Slovenka. Marijana je bila do zadnjega trenutka življenja pri polni zavesti, skrbna do vseh okoli sebe, prijazna in prijetna. Žal njeno telo te bitke z boleznijo ni zmoglo. V zadnjih trenutkih njenege bogatega življenja, ki se je zaključilo v bolnici na Golniku, se je prav pristrčno in v spokojnem miru poslovila od vseh bližnjih. Vedela je, da odhaja.

Marijana je bila rojena 27. 6. 1935 na kmetiji v Žejah. V družini je bilo pet otrok in vsi so poznali trdo kmečko delo. Tudi krutost druge svetovne vojne so zelo občutili – žrtev je postal njen edini brat. Prav trdo delo na kmetiji ji je vlilo dovolj fizične moči, ki jo je potrebovala za redno pot v šolo – s kolesom do Jarš, potem pa z vlakom do Ljubljane. Ker je bila zelo nardarjena, ji šola ni nikoli pomenila napora, saj je znanje srkala v vsej globini in tudi širini. Vse to znanje je s pridom uporabila pri svojem delu z zahtevnimi gojenci v ZUIM-u (danes CIRIUS). Z vsem svojim intelektom, energijo, inovativnostjo, suverenostjo, sočutjem in humanostjo je uspela mnoga mlada življenja z roba malodušja duhovno dvigniti k samozavesti in razvijanju umskih zmogljivosti v smislu enkratnosti vsakega človeškega bitja.

Kljub skoraj individualnemu delu z gojenci v ZUIM-u je našla čas tudi za aktivno delo v amaterskem gledališču v Kamniku.

Marija - Ana Mrčela

Njen kritični um je znal gledati globlje in dlje, njen estetski čut se je hranil z najboljšim duhovnim bogastvom človeštva, s tistim presežkom, nadčasnim in nadideološkim. To so ji dale knjige, ki so bile njene učiteljice.

Marijana je po štiriindvajsetih letih težkega in naporenega dela, vendar pa tudi dela, ki jo je osrečevalo in duševno bogatilo v ZUIM-u, odšla poučevat za eno leto na osnovno šolo v Dobu pri Domžalah, potem pa je vse do upokojitve poučevala v Osnovni šoli Toma Brejca. Tu je svoje delo izjemnega pedagoga, dobre organizatorke in prijetne svetovalke nadaljevala in ga prelivala v izobrazbo in vzgojo številnih generacij v spoštovanju in zaveznanosti slovenstvu.

Prav zaradi svojega globokega čuta za slovenstvo je bila Marijana tudi članica društva DEMOS na Kamniškem. S svojim delom je želela poudariti pomen vrednot, ki smo jih Slovenci pridobili z osamosvojitvijo. Zelo so jo bolele krivice in zato je tudi aktivno pomagala in soustvarjala knjigo *Čas počasi briše*, v kateri je popisala tudi trpljenje in tragedijo ob smrti svojega brata v vojnem obdobju. Svoj zadnji prispevek za objavo pa je pripravila že v težkem stadiju svoje bolezni.

Z Marijano smo se člani društva zadnjič srečali na blagoslovu Parka spomina in opomina na Kopiščih.

Marijana se je leta 1959 poročila z Mirkom – skupaj sta preživela 56 let polnega in srečnega zakonskega življenja. Čeprav jima življenje sploh ni bilo postlano z rožicami, sta se zelo rada in z veseljem spominjala minulih let – vsega lepega, prijetnega, pa tudi manj

1 Univerzitetni inženir strojništva.

prijetnega in težkega. Vsekakor se je njuno življenje izjemno polepšalo, ko sta se rodila Miranda in Marino. Z vso pozornostjo in zavzetostjo sta spremljala in usmerjala njun razvoj. Vsak od otrok je našel poklic, ki mu je pri srcu, ga duševno bogati in osvobaja, oba sta si ustvarila prijetni družini. Neizmerno veselje in ponos za Marijano in Mirka so njuni vnučki – o njih nikoli ne zmanjka lepih besed, radosti in veselja.

Draga Marijana, Tvoje slovo je bilo pokončno, vdanostno, spravljeno z življenjem in svetom. Zaspala si v miru tako, kot umira pravični. Vedela si, kdaj prihaja Tvoj čas, kdaj prihaja tisti zadnji, neizogibni trenutek, ko bo Tvoja duša odšla v večnost. Iz nje nam bo vedno sijala Tvoja prečiščena podoba in Tvoja človeška enkratnost, ki nas je resnično bogatila.

Hvala Ti, draga Marijana, za vse ure naklonjenosti in druženja; hvala Ti za Tvoj življenjski prispevek k dobremu, vrednemu in plemenitemu. Zaradi Tebe je svet lepši in boljši. Hvala Ti za ves pedagoški eros, s katerim si izobrazila in vzgajala številne generacije mladih v spoštovanju in zavezanosti slovenstvu.

Zaslужni profesor **dr. Milan Trbižan** **(1935–2015)**

Poslovil se je dr. Milan Trbižan, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani. Bil je eden tistih, ki so v zadnjih desetletjih bistveno prispevali k uspešnemu razvoju livarstva v Sloveniji na več področjih.

S prvo generacijo kamniških maturantov je leta 1953 končal gimnazijo in vpisal študij metalurgije na takratni Fakulteti za rudarstvo, metalurgijo in kemijsko tehnologijo, kjer je diplomiral leta 1960. Praktične izkušnje si je kot mlad inženir pridobil v livarni Titan v Kamniku, 1964 pa je bil izvoljen za asistenta na Katedri za železarstvo.

Raziskoval je lite kovinske materiale, predvsem vpliv termošoka na toplotno utrujenost litega železa. Iz te tematike je leta 1973 doktoriral na montanistični univerzi v Leobnu. Razvil je lastno preiskovalno napravo za ponavljajoče se obremenitve s termošokom. Leta 1976 je bil izvoljen za docenta, leta 1986 za izrednega in leta 1992 za rednega profesorja in predstojnika Katedre za livarstvo; naziv zaslužnega profesorja mu je bil podeljen leta 2010. Njegova znanstvenoraziskovalna dejavnost je bila usmerjena v probleme v livarstvu na relaciji forma – litina – tehnologija. Poleg rednega dela je pomembno oblikoval Društvo livarjev Slovenije, s predavanji in v vlogi organizatorja je sodeloval na mnogih nacionalnih, mednarodnih in svetovnih kongresih livarjev. Prof. Trbižan je s svojim pedagoško-vzgojnim, raziskovalnim, inovativnim in društvenim delovanjem prispeval tudi k uspehu naših livarn, ki z visokotehnološkimi ulitki uspešno konkurirajo na mednarodnem trgu in zagotavljajo lepo število delovnih mest. S svojim značilnim temperamentom je odkrival nova obzorja in nas razveseljeval v človeškem in strokovnem smislu.

Ključne besede: prof. dr. Milan Trbižan, livarstvo, Slovenija

ScD Milan Trbižan, an honorary professor at the University of Ljubljana has passed away. He was the one who made a great contribution to successful development of Slovene foundry on several areas in last decades.

He belonged to the first generation of Kamnik secondary school graduates who completed their schooling in 1953. He studied metallurgy at the then Faculty of Mining, Metallurgical and Chemical Technology where he graduated in 1960. As a young engineer he worked at the Titan foundry, Kamnik, where he has been gaining his first practical experiences. In 1964 he was elected teaching assistant at the chair of iron foundry.

He was researching the moulded metal materials, mainly the influence of temperature shock on the thermal fatigue of cast iron. That was also the theme of his doctorate at Leoben Mining University in 1973. He developed his own device to test the repeated load with temperature shock. In 1976 he was elected assistant professor, in 1986 an associate professor, and in 1992 a full professor and the chairman at the Department of Foundry. The title honorary professor was assigned to him in 2010.

1. Doktor znanosti, redni profesor na Oddelku za materiale in metalurgijo Naravoslovnotehniške fakultete, Univerza v Ljubljani.

Prof. dr. Milan Trbižan

His scientific research was directed towards the problems at foundry in relation form – cast – technology. Beside his work he took an important role in the Slovenian Foundrymen Society. He organized and lectured at many national, international and world congresses of foundrymen. Professor Trbižan's educational, researching, innovatory, and society activities have contributed a great deal to the success of Slovene foundries which successfully compete with their high-technological casts on the international market and as well they assure the employment to many people. With his characteristic temper he was discovering new horizons and he delighted us as a human or as an expert.

Key words: Prof., ScD Milan Trbižan, foundry, Slovenia

Prof. dr. Milan Trbižan se je rodil leta 1935 v Ljubljani. Po maturi na gimnaziji v Kamniku je vpisal študij metalurgije na takratni Fakulteti za rudarstvo, metalurgijo in kemijsko tehnologijo, kjer je leta 1960 diplomiral. Praktične izkušnje je dobil v livarni Titan v Kamniku, poznani po izdelkih iz temprane litine, namenjene za avtomobilsko industrijo. Leta 1963 je postal vodja tehnološkega oddelka. Želja po nadaljnjem znanstvenem in strokovnem razvoju ga je pripeljala na univerzo, kjer je bil leta 1964 izvoljen za asistenta za livarstvo na Katedri za železarstvo Oddelka za montanistiko, Odsek za metalurgijo, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, ki jo je vodil prof. dr. Ciril Pelhan.

Leta 1973 je doktoriral s temo Obstočnost sive litine na temperaturne spremembe pri prof. dr. Zepelzauerju na znani montanistični univerzi v Leobnu. Znanje in poznanstva, ki jih je pridobil med študijem,

so mu koristila pri vzpostavljanju stikov s tujimi livarskimi strokovnjaki po univerzah, inštitutih in v večjih, pomembnih livarnah po Evropi.

Njegovo delo na univerzi so zaznamovala tri področja: pedagoško, znanstvenoraziskovalno in društveno-organizacijsko ter publicistično v okviru Društva livarjev Slovenije.

Pedagoška dejavnost

Za rednega profesorja za področje livarstva in tudi za predstojnika Katedre za livarstvo je bil izvoljen leta 1992. Na dodiplomskem in podiplomskem študiju je skrbel za razvoj in predaval predmete: livarstvo 1, livarstvo 2, tehnologija livarstva, tlačno litje, livarski praktikum, modeliranje livarskih procesov ter statistika in kontrola kakovosti. V urejenem livarskem laboratoriju so raziskovalno delali številni diplomanti dodiplomskega in tudi podiplomskega študija.

Znanstvenoraziskovalna dejavnost

Po prihodu na univerzo je začel z znanstvenoraziskovalnim delom, ki je bilo tesno povezano z livarsko industrijo. Ker je prišel iz industrijske prakse, je poznal probleme, s katerimi se srečujejo zaposleni v neposredni proizvodnji. Ni naključje, da je začel delati na razvoju materialov za izdelavo livarskih form za zahtevne ulitke, namenjene predvsem avtomobilski industriji, ki se je začela razvijati v takratni državi. Ta zahteva izdelke z veliko dimenzijsko točnostjo in kakovostno površino. Posebno pozornost je pri tem namenjal razvoju raziskovalnih metod in aparatov, s katerimi so lahko zagotavljali kakovosten izdelek. Za ta namen je na Katedri za livarstvo razvil laboratorij za preiskavo livarskih materialov, namenjenih izdelavi form. Na osnovi vseh teh temeljnih raziskav so lahko v podjetju Termit v Moravčah izdelali pilotno napravo za oplaščene peske, nato pa prešli na industrijsko proizvodnjo, ki uspešno poteka še danes in je največja v Evropi, saj zaposluje 45 oplaščevalcev. Do danes so izdelali milijon ton s fenolno smolo oplaščenih drobnozrnatih kremenovih in drugih ognjevzdržnih materialov.

Obširno je raziskoval uporabo kremenovih, kromitnih in krom-magnezitnih materialov za livarstvo ter veživa na osnovi umetnih smol, vodnega stekla in bentonita.

Na kakovost livarskega izdelka močno vpliva medfazno področje med kovinsko talino in nekovinskim ognjevzdržnim materialom notranje stene forme, zato je posvečal veliko pozornost raziskavam mehanizmov reakcij na fazni meji med talino in formo, prehodu plinov, penetriranju reakcijskih plinov v livno votlino, procesom sintranja na fazni meji in nastankom novih faz ter širjenju in krčenju forme med ulivanjem železove zlitine v formo.

Raziskoval je tudi vpliv temperaturnih nihanj na vzdržnost in življenjsko dobo izdelkov iz sive litine, za kar je razvil lastno raziskovalno metodo.

Rezultate raziskovalnega dela je objavljaval v mednarodnih in domačih revijah, ki poročajo o livarskih raziskavah. Obširnejša dela pa je objavil v obliki monografij.

Pri svojem raziskovalnem delu je razvil mednarodno sodelovanje s kolegi na univerzah, kjer imajo katedre za livarstvo, s strokovnjaki na samostojnih livarskih inštitutih in strokovnjaki iz podjetij. Mednarodno dejavnost je razvijal na rednih kongresih, ki jih prireja svetovna livarska organizacija – WFO, kjer je poročal o svojih raziskovalnih dosežkih in izmenjeval izkušnje s tujimi livarskimi strokovnjaki. Aktivno se je udeležil svetovnih livarskih kongresov: Kairo 1983, Melbourne 1985, Moskva 1988, Osaka 1990, Haag 1993. Bil je tudi redni udeleženec številnih nacionalnih konferenc, zlasti v osrednjem delu Evrope, v Nemčiji, Avstriji, Poljski, Češki, Hrvaški in Madžarski.

S teh mednarodnih srečanj je prinašal novosti s področja livarstva in jih redno predstavil študentom na do- in podiplomskem študiju ter širši livarski strokovni javnosti.

Njegova mednarodna dejavnost in prepoznavnost je bila opazna pri delu v Društvu livarjev Slovenije, saj je na letnih posvetih zbral številne tuje strokovnjake s področja livarstva, ki so našim livarjem predstavili temeljne raziskovalne dosežke ali pa aplikativne izkušnje iz livarske prakse pri razvoju in izdelavi najkvalitetnejših in/ali kompleksnih izdelkov s področja zlitin na osnovi železa ali pa neželeznih kovin in zlitin.

Mednarodno sodelovanje in delo v strokovnih društvih

Svoje številne mednarodne stike je koristno uporabil pri delu Društva livarjev Slovenije, kjer je bil od leta 1964 do 1991 tajnik, nato pa do leta 2005 njegov predsednik. Predsedniške obveznosti je prevzel v času osamosvojitve Slovenije. Takrat je zaradi velikih geopolitičnih sprememb, ki so se dogajale v Evropi, nastal zastoj v livarski proizvodnji, ki mu je v številnih podjetjih sledilo prestrukturiranje proizvodnje na novih kakovostnih osnovah. Vedel je, da bo naša livarska industrija temu kos samo, če bo sproti spremljala razvojne usmeritve po svetu. Temu pa se najlažje približaš z organizacijo znanstveno-strokovnih posvetov z ugledno mednarodno udeležbo.

Pomembna zasluga prof. Trbižana je, da je ohranil in na novih osnovah obnovil tradicijo vsakoletnih livarskih posvetovanj, ki sta jih prirejala Katedra za livarstvo na Oddelku za materiale in metalurgijo Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, in Društvo livarjev. Zaradi njegovih mednarodnih poznanstev in ugleda univerzitetnega profesorja livarstva mu je uspelo pritegniti vodilne evropske znanstvenike in strokovnjake, da so se udeleževali livarskih mednarodnih posvetovanj v Sloveniji. Portorož, kjer so potekala ta posvetovanja, je bil vedno v mednarodnem koledarju eno najpomembnejših livarskih srečanj in je pritegnil številne udeležence.

Predavanja z letnih mednarodnih srečanj livarjev je objavljaval v društvenem glasilu *Livarski vestnik*, kjer je bil od prihoda na univerzo član uredniškega odbora, nato deset let odgovorni urednik (1973–1983) in od leta 1983 do 2005 glavni urednik. *Livarski vestnik* je s tiskano strokovno in znanstveno besedo skrbel, da so rezultati raziskovanj prišli v roke širokemu kro-

gu livarskih sodelavcev v industriji. S tem je skrbel za izobraževanje strokovnjakov in dvig kakovosti livarskih izdelkov. *Livarski vestnik* izhaja dvojezično, v slovenščini in angleščini, in je citiran v mednarodnih bazah podatkov.

Društvo livarjev Slovenije je leta 2002 prejelo odlikovanje predsednika Republike Slovenije častni znak svobode za zasluge pri razvoju livarstva.

V skrbi za čim tesnejše strokovno povezovanje je bil leta 1991 v sodelovanju z nemškimi in avstrijskimi predstavniki med pobudniki organizacije, ki je povežala livarska društva iz srednje Evrope. Leta 1992 je bil zato med ustanovitelji Hexagonale, v kateri poleg ustanoviteljev sodelujejo še Češka, Poljska in Madžarska. Organiziral je tri srečanja v Sloveniji, v drugem mandatu mu je tudi predsedoval.

Leta 1996 je dal v svetovni livarski organizaciji (WFO) pobudo za ustanovitev mednarodne komisije Computer simulation of casting processes – ter ji od ustanovitve leta 1998 do leta 2004 tudi predsedoval. Komisija je s sofinanciranjem svetovne zveze livarjev leta 2002 izdala obširno publikacijo *Casting simulation*, ki je priznan pripomoček livarskim strokovnjakom po svetu s področja izračuna livarskih procesov.

Leta 1996 je v okviru Oddelka za materiale in metalurgijo ustanovil Center za računalniško simulacijo livarskih procesov, kjer so lahko študenti, diplomanti in strokovnjaki iz industrije na najnovejših računalniških programih pridobivali temeljna znanja s tega področja livarstva.

Prof. Milan Trbižan je prejel več nagrad in priznanj:

- častni predsednik Društva livarjev Slovenije (2007),
- nosilec zlate značke Poljskega društva livarjev (2003),
- priznanje Hrvaškega združenja livarn (2003),
- častni član Češkega društva livarjev (2001),
- priznanje TU Brno (1985),
- srebrna značka Društva livarjev Nemčije (1977),
- zlata značka Društva livarjev Nemčije (2012).

Donacija

Prof. Trbižan je leta 2006 podaril Oddelku za materiale in metalurgijo Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani **Zbirko umetniških in okrasnih ulitkov**, ki jih je dobil kot priznanja za dolgoletno tvorno sodelovanje na posvetovanjih, predvsem v tujini. Prav tako je spodbujal domače kiparje; zato so razstavljeni tudi ulitki domačih umetnikov. Ob tem je na 138 straneh izdal katalog Zbirke z opisom vseh 107 eksponatov in z uvodnimi podatki o največjih dosežkih v zgodovini livarstva Slovenije. Zbirka je stalno na ogled na Oddelku za materiale in metalurgijo (Lepi pot 11–13, Ljubljana).

Zadnja leta se je ukvarjal z dolgo in bogato zgodovino livarstva v Sloveniji. Raziskoval je javnosti manj poznane in odkrival nove, nepoznane dosežke ter jih predstavljal domači in tuji javnosti: prispevek J. V. Valvasorja v livarstvu; litoželezni most v Ljubljani, narejen

v Železolitarni na Dvoru pri Žužemberku; pomen litega železa kot ključnega materiala pri industrijski revoluciji; fužina v Kamniku itn.

Za zgledno pedagoško, raziskovalno in strokovno delo, zaradi velike prizadevnosti pri razvoju in napredku livarske stroke v Sloveniji, ki je s svojimi »high-tech« izdelki v samem svetovnem vrhu, ter ne nazadnje zaradi njegovega dela doma in po svetu, kjer je vedno postavljajal v ospredje ugled »alme mater« Univerze v Ljubljani, mu je leta 2010 Senat Univerze v Ljubljani podelil naziv zaslužni profesor.

Ko sem izvedel, da je spoštovani profesor preminil, me je globoko potrlo. Podoživel sem dogodke iz najinega iskrenega in plodnega sodelovanja. Začutil sem, da sem izgubil vzornika, učitelja, mentorja in prijatelja. Delila sva ljubezen do livarstva in metalurgije, ko sva se bolje spoznala, pa sva ugotovila, da imava tudi skupne poglede na življenje in slovenstvo. Lahko rečem, da je Milan Trbižan bil in je v naših srcih izjemen. Človek v pristnem pomenu te besede, saj je nudil pomoč in podporo mnogim, tako sodelavcem in kolegom na univerzi, livarjem in metalurgom ter študentom, ki jih je desetletja vodil po zaključnih terenskih vajah v tujini. Neizmerno sem mu hvaležen za njegovo pravo vzgojo, pomoč in podporo na strokovni, znanstveni, pedagoški in življenjski poti. Ta se ni končala z njegovo upokojitvijo, bila je živa in iskrena še do zadnjega najinega druženja malo pred njegovim odhodom.

Kar je mogoče še najpomembnejše – njegov značilni temperament in živi duh, s katerima si je odkrival nova obzorja in nas razveseljeval v človeškem in strokovnem smislu, sta ga zapisala v naša srca in tudi zato ga zelo pogrešamo.

Težko smo ob njegovem slovesu sprejeli njegov prehod h Gospodarju življenja, saj je bil profesor Trbižan še poln načrtov, organiziral je že srečanje ob svoji 80-letnici. Smo pa prepričani, da je našel svoj mir in počiva skupaj s predniki. Tukaj nam ostajajo spomini nanj in njegova dela, ki krasijo našo Slovenijo in svet. Dragi prof. Trbižan – za Vami ostajajo Vaše objave, Vaša zbirka ulitkov, ki ste jo nesebično podarili Oddelku za materiale in metalurgijo, vzgojeni in izšolani inženirji in doktorji, slovensko livarstvo, *Livarski vestnik*, tradicionalno posvetovanje livarjev in še bi lahko naštevati.

Obljubljam Vam, da bomo Vaše delo nadaljevali in ostali zvesti Vašim in našim vrednotam, tradiciji ter stanu montanistov in livarjev.

Janez Marolt¹
Gostičeva cesta 45, Nožice, Radomlje
marolti@siol.net

Hommage **prof. dr. Milanu Trbižanu** **(1935–2015)**

Dr. Milan Trbižan (1935–2015) se je vpisal na študij metalurgije na takratni Fakulteti za rudarstvo, metalurgijo in kemijsko tehnologijo v Ljubljani in diplomiral leta 1960. Strokovno pot je začel v livarni Titan v Kamniku, nato nadaljeval na fakulteti v Ljubljani kot docent in profesor. Bil je širokega znanja. Vse življenje se je posvečal livarstvu in uporabni tehnologiji v livarstvu. Doktoriral je leta 1973 v Leobnu, Avstrija. Bil je zavezan in zvest svojemu značaju in poklicu.

Ključne besede: Milan Trbižan, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, livarstvo

ScD Milan Trbižan studied metallurgy at the then Faculty of Mining, Metallurgical and Chemical technology where he graduated in 1960. He started his professional work at the Titan foundry, Kamnik, and he continued his work as an assistant professor and later as a professor at the Faculty in Ljubljana. He had wide knowledge. He dedicated all his life to founding and the applied technology in founding. He earned his doctorate from the University of Leoben, Austria, in 1973. He was devoted and loyal to his personality and profession.

Key words: Milan Trbižan, honorary professor at the University of Ljubljana, founding

Milan Trbižan je svoje otroštvo preživel med drugo svetovno vojno, kar ga je zaznamovalo s strahom in krhkostjo, ki je bila v njem vse življenje kot izrazit občutek za najsubtilnejša dojetanja. Kot 10-letni deček je stopil v prvi razred kamniške gimnazije. Po 4-letni nemški osnovni šoli je odkril lepoto slovenske knjige in branje ga je bogatilo ter mu razodevalo življenjske zakonitosti. Popotnico za življenje je dobil doma, v družini. Odraščal je ob starožitnostih stare meščanske hiše, polne spominov in starih izročil, kar je pogojevalo in izoblikovalo njegov smisel za lepoto. Zbiral je estetsko oblikovane litine. Njegovi prijatelji so bili številni umetniki. Njegovi precej strogi estetski kriteriji so se izoblikovali ob ogledih razstav, arhitekturnih in drugih umetnostnozgodovinskih znamenitostih. Tudi sam se je držal načela livarstva: proportio, firmitas, integritas, claritas (proporcionalnost, trdnost, celovitost, jasnost). Ob skupni poti po Španiji je bil kohezijska sila vseh udeležencev. Žal mu je bilo, da nima nürnbergškega ljaka za vlivanje znanja. Velikodušno in nesebično bi ga razdelil vsem.

Njegova psihična uravnovešenost je izhajala iz usidranosti v krščanskih vrednotah in iz domače vzgoje k poštenosti, skromnosti, dostojnosti ter spoštovanju

Prof. dr. Milan Trbižan

vseh ljudi. Bil je radovednega, iskričevega in tudi svobodomiselnega duha. Vedno je stopil na stran zatiranih. Imel je veliko socialnega čuta. Zmogel je tudi izjemne fizične napore. Po vojni je bil celo udarnik v kamniški delovni brigadi. Ko je kot študent metalurgije po praksi v Nemčiji podaljšal svoje bivanje v tujini, je delal kot rudar v rudniku Zeche General Blumenthal v Recklinghausnu 1000 m pod zemljo. Tako si je prislužil denar za študij, kajti zanj kljub zelo uspešnemu študiju študentske stipendije ni bilo. Milanove osebnostne lastnosti so se izkazale zlasti v družini. Po nenadni smrti očeta je bil še ne 16-leten opora mami, ki je ostala sama s petimi otroki. Tolažil jo je preprosto in iskreno: »Mama, ne joči; glavno, da je zdravje.« Svoje mlajše sestre je klical z ljubkovalnimi imeni in spremljal njihovo odraščanje.

Vrednote, ki jih je živel v mladosti, je prenesel v svojo družino, ki je bila zanj sveta. Molče, brez slovesa je sklenil svoje življenje. Tudi zanj velja misel ob vrodu na kamniške Žale, izpisana na loku mavrice spomenika padlim v prvi svetovni vojni: MRTVI NAS UČIJO ŽIVETI.

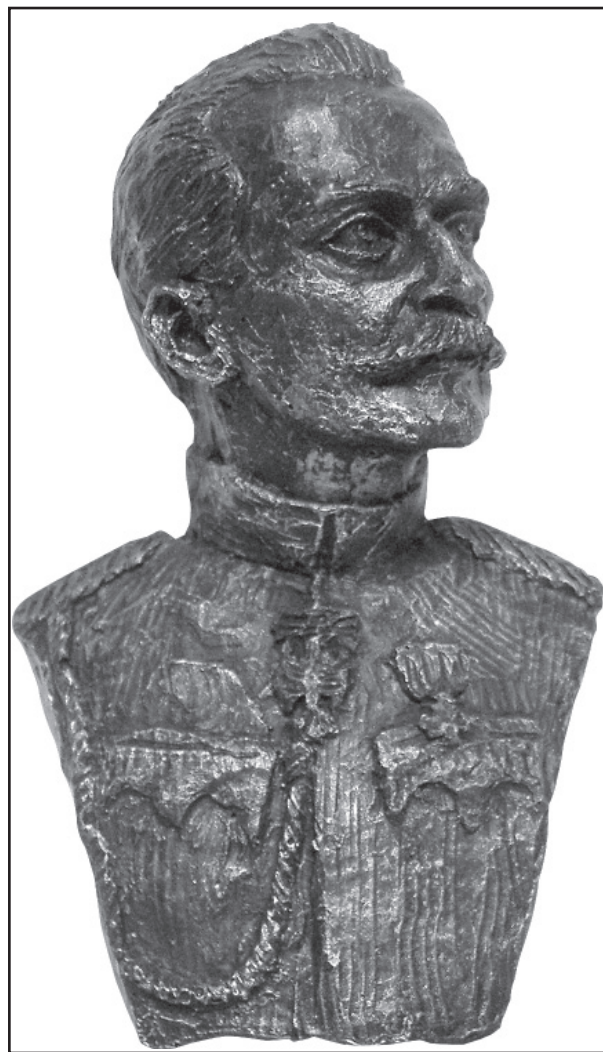
Milan Trbižan je bil ustvarjalno razmišljajoč, človek, ki je dobesedno iz peska naredil nekaj, kar še danes, po toliko desetletjih, služi svojemu namenu. Zanj je bila narava živ organizem, spoznaval jo je in tudi poznal njene zakonitosti. Bil je odličen in natančen opazovalec sprememb. Pravijo, da je specialist strokovnjak, ki

¹ Doktor znanosti, izredni profesor, predavatelj na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, na oddelku za zgodovino in arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, na Medicinski fakulteti v Ljubljani in Mariboru.

Iz zbirke ulitkov: Sv. Barbara, zaščitnica montanistov, bron, 43 cm, 2,9 kg

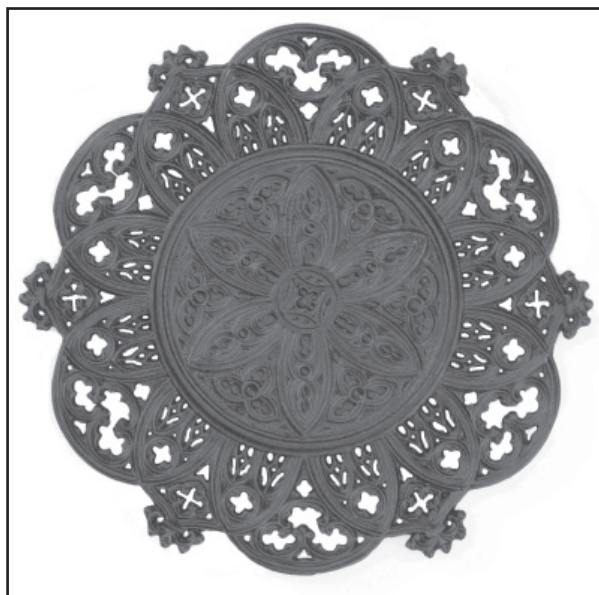
Iz zbirke ulitkov: General Rudolf Maister, bron, 11 cm

o vedno manj stvareh vedno več ve. Dr. Trbižan, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, je bil radoveden, prodoren analitik, odličen znanstvenik, široko razgledan strokovnjak, zanesljiv mentor, prvovrsten učitelj in v prakso naravnani profesor, do študentov spodbujajoč, do kolegov strpen, do prijateljev odprt in zanesljiv. Lahko bi rekli, da je v življenju dosegel zadovoljstvo: zgradil je hišo, posadil drevo, ustvaril družino in napisal knjigo. Življenje ga je naučilo delati, sodelovati, iskati, boriti se, nikoli se vdati. Bil je nepoboljšljiv optimist. V bolezni je bil borec do konca.

Ob urejanju zbirke ulitkov², ki jih je nato podaril Oddelku za materiale in metalurgijo NTF Univerze v Ljubljani, se je poglobil tudi v zgodovino livarstva in pripravil kratek pregled te panoge na Slovenskem. Umetniški dosežki v livarski stroki so mu bili vir navdiha. Tako je s temeljito analizo naredil in pojasnil livarsko rekonstrukcijo litja Marijinega kipa avtorja J. V. Valvasorja pred Šentjakobsko cerkvijo v Ljubljani. Livarski dosežki Železarne in livarne Dvor pri Žužemberku, Zvonolivarne Samassa v Ljubljani in kratek pregled njihovega razvoja so dragoceni kamenčki mozaika industrijske revolucije na Slovenskem. Ko smo se mno-

Iz zbirke ulitkov: Sova, bron, 13 cm, 0,8 kg

Iz zbirke ulitkov: Gotski krožnik, lito železo, 21 cm, 0,6 kg

Grb Slovenije z motivom idrijske čipke, bron, 15 cm, po zamisli prof. dr. M. Trbižana

gokrat posedli po pol enajsti maši pri frančiškanih v kavarni Rotovž v Kamniku, je dr. Trbižan analitično razlagal zakonitosti ulivanja malih plastik in kipov. Kipar Miha Kač pa nam je večkrat prinesel medaljone, kipce ali bareliefe znamenitih Slovencev. Tudi o maskoti mamuta kot prepoznavni ikonografiji mesta je bila velikokrat diskusija in o izgubljenih priložnostih občinskih velmož. Škoda, da bi se ta ideja ne uresničila. Dr. Milan Trbižan kot star meščan Kamnika je to idejo vneto zagovarjal in podpiral. Bil je človek z vizijo. Ob tem se spomnim na Gradnikovo pesem: EROS-TANATOS, ko ljubezen postane smrt in se smrt spremeni v ljubezen. Prava ljubezen nikoli ne mine, tako kot so rekli stari Rimljani in razmišljajoči latinski klasiki: *Verae amicitiae sempiternae sunt* (Prava prijateljstva so večna).

V livarski stroki je videl snovno oblikovanje človeške misli, ideje, materializirano zakonitost naravnih danosti. Zanj je bil človek ne le *homo faber*, *homo ludens* ali *animal rationale*, ampak ustvarjalna osebnost, ki je ob estetsko oblikovanih formah doživljal potrjevanje lastne identitete: človek je neke vrste demiurg, stvarnik oziroma nadaljevalec Stvarnikovega genija. Ob odkrivanju življenjskih zakonitosti se je dr. Milanu Trbižanu razpirala božanska »eureka« – našel sem, odkril sem. V tem je čar odkritja in radost spoznanja.

Upam, da uživa to polnost spoznanja v celoti. Bil je velik Kamničan, ljubil je svoj Kamnik. Večkrat je ponavljal stavek pesnika Franceta Balantiča: »Kamnik je najlepši kraj na svetu in tudi planin še nisem pozabil.«

Franc Svetelj¹
Groharjeva ulica 11, Kamnik
f_svetelj@tusbobil.club

Vinko Gobec **(1934–2015)**

Prispevek je posvečen spominu Vinka Gobca (1934–2015), politika in gospodarstvenika. Kot rudarski tehnik se je najprej zaposlil v Rudniku kaolina in kalcita v Črni pri Kamniku. Nato je končal FDV in kot politolog opravljala različne funkcije. Med drugim je bil dva mandata predsednik Skupščine občine Kamnik in poslanec v Zvezni skupščini Jugoslavije. Kasneje je bil direktor tovarne Stol, sodelavec Gospodarske zbornice Slovenije in po upokojitvi predsednik Zveze društev upokojencev Slovenije.

Ključne besede: Vinko Gobec, politik, gospodarstvenik

This article is dedicated to the memory of Vinko Gobec (1934–2015), a politician and an economist. As a mining technician, he was first employed by the Mine of Kaolin and Calcite in Črna near Kamnik. Later he graduated at the Faculty of Social Sciences and as a political scientist he held various functions. Among other things, he spent two terms as a president of the Assembly of Kamnik Municipality and he was a member of the Federal Assembly of Yugoslavia.

After that he was the manager of Stol, the furniture plant, and an associate at the Chamber of Commerce and Industry of Slovenia. After retirement, he was the president of the Slovenian Federation of Pensioners' Organisations.

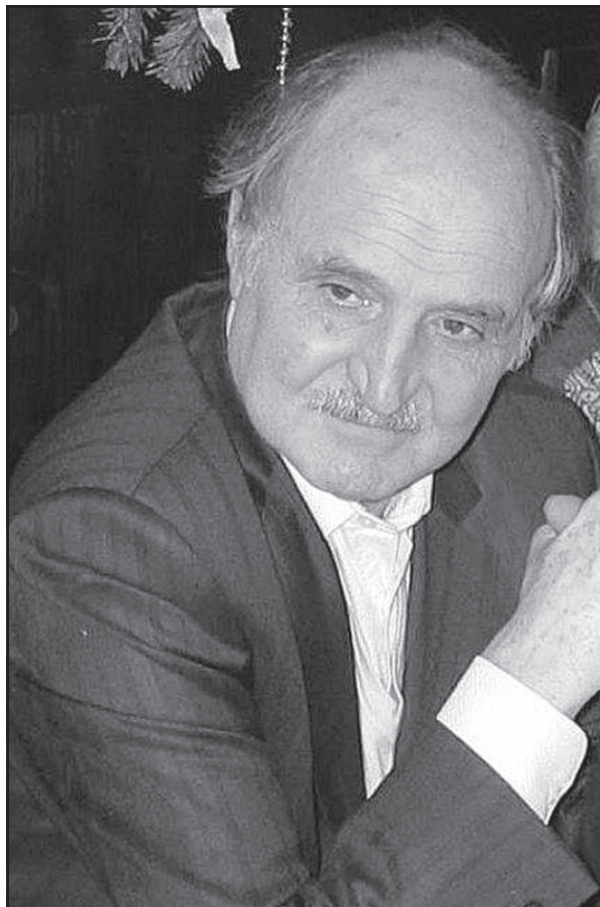
Key words: Vinko Gobec, politician, economist

26. oktobra 2015 je preminil Vinko Gobec, zaslužni Kamničan, nekdanji predsednik občinske skupščine Kamnik, zvezni poslanec in gospodarstvenik.

Nemogoče je v nekaj stavkih zaobseči bogato in pestro življenjsko pot človeka, kot je bil Vinko Gobec, ki si je v začetku avgusta 2014 na svoja ramena naložil osem desetletij, od tega kar pol stoletja delovnih let. Zagnan, kot je bil, si je s svojo veliko življenjsko energijo, saj je svoj delovni začetek namenil rudarstvu, utiral ne vedno rožnato življenjsko pot.

Rodil se je 2. avgusta leta 1934 v Svetini pri Celju. Kot otrok je doživel drugo svetovno vojno, nadaljeval osnovnošolsko šolanje in se kot rudarski tehnik preselel v Kamnik. Prva njegova zaposlitev je bila v Rudniku kaolina in kalcita v Črni pri Kamniku. Mladostna zagnanost pa mu je narekovala, da je hotel dati tej družbi še večji prispevek, in to mu je tudi uspelo.

Kot politolog je začel novo pot, in sicer kot predsednik Socialistične zveze občine (SZDL) Kamnik. Nato je bil dva mandata predsednik Skupščine občine Kamnik. Nadaljeval je z delom v gospodarstvu in bil več let direktor tovarne pahištva Stol Kamnik. Nato pa ga je pot zanesla na Gospodarsko zbornico Slovenije. Postal je direktor območne enote Ljubljana, od koder je odšel v zasluženi pokoj.

Vinko Gobec

Vendar mu zagnanost in življenjska energija nista dali miru, ostal je še naprej družbeno aktiven, tako je bil kar 12 let predsednik Zveze društev upokojencev Slovenije.

Na svoji življenjski poti je prestal marsikatero izkušnjo. Kjerkoli je deloval, je bil vedno jasen, konkreten in odločen, ob tem pa nikoli ni postavljala v ospredje svojega interesa, pač pa interes širše družbe, zavedajoč se svojih delavskih korenin in zaupanja ljudi, s katerimi je sodeloval.

Takega smo imeli priložnost srečevati tudi kot neumornega predsednika Skupščine občine Kamnik (1967–1974). Medtem je po diplomu na nekdanji Visoki šoli za politične vede in novinarstvo, danes FDV, postal politolog. V začetku sedemdesetih let se ni ustrelil dati pobude za samoprispevek za asfaltiranje sicer državne tuhinjske ceste, ki je utrla pot gospodarskemu razvoju Tuhinjske doline.

Pot ga je kot poslanca Zvezne skupščine Jugoslavije zanesla celo v daljni Beograd, nato pa na mesto direktorja Stola in kasneje na Gospodarsko zbornico Slovenije.

»Kot zvezni poslanec sem 'sforsiral' sprejetje zakona, ki je slovenskim podjetjem omogočil, da so denar za nerazvite lahko vlagala neposredno v podjetja na nerazvitih območjih. Kar se je zgodilo s Stolum, mi je še danes žal, da sem po petih letih zapustil podjetje, ki je v tistem času povečalo izvoz z dveh na dvanajst milijonov dolarjev,« se svoje uspešne poklicne kariere spominja Gobec, očitno zadovoljen tudi s tem, kar je

1 Višja šola za organizacijo dela, Kranj, publicist.

pod njegovim vodstvom dosegla upokojenska organizacija.

»Pri usklajevanju pokojnin s plačami smo dosegli, da delimo usodo z zaposlenimi, vsi skupaj pa usodo ekonomskega položaja mlade slovenske države,« pravi in se jezi na tiste, ki z izjavami, češ mladi plačujejo »penzijo« upokojencem, sami pa je ne bodo dočakali – poskušajo v Sloveniji razbiti medgeneracijsko sodelovanje. »To ni res. Mladi oziroma zaposleni ne plačujejo za nas, upokojence, ampak zase in za svojo starost.« In kakšen je socialni položaj upokojencev? »Nisem nezadovoljen, a ne smem reči, da sem lahko zadovoljen, saj okrog 240 tisoč upokojencev še vedno prejema do 416 evrov (sto tisoč tolarjev) pokojnine na mesec. Položaj upokojencev bi bil lahko boljši, če bi v državi bolj spodbujali tehnološki in gospodarski razvoj ter zaposlovanje in če bi parolo 'samo, da je naš' zamenjali z načelom 'samo, da je sposoben',« je po končanem 12-letnem predsedovanju kot predsednik ZDUS avgusta 2007 izjavil za *Gorenjski glas*. (Cveto Zaplotnik, *Gorenjski glas*, 7. 8. 2007)

Znana so tudi njegova uspešna prizadevanja za ohranitev kamniške železniške proge, ki ji je konec šestdesetih let grozilo rušenje, kot se je to zgodilo z mnogimi lokalnimi progami v Sloveniji. Predolg bi bil seznam razvojnih uspehov kamniške občine, ki so sloneli na najmočnejših stebrih naše industrije, kot je Vinko pogosto poudarjal, na Stolu, Titanu, KIK-u, Svilarnitu, Svitu in drugih.

Vsekakor ne moremo tudi mimo njegove pomembne vloge na področju informiranja kamniških občanov, saj je leta 1962 s sodelavci, med njimi sem bil kot urednik tudi sam, ustanovil občinsko glasilo *Kamniški občan* in ga v začetku tudi urejal. Izhajalo je neprekinjeno 53 let. Žal je *Kamniški občan* z decembrom 2015 usahnil kot glasilo občine Kamnik.

Kot je dejal Vinko Gobec, v politiko ni šel zaradi boja za oblast, pač pa jo je imel za zelo odgovorno, ustvarjalno dejavnost v korist državljanov. V dokaj nemirnih časih za upokojence, od leta 1995 do 2007, torej 12 let, je uspešno vodil Zvezo društev upokojencev Slovenije, organizacijo s preko 200.000 člani, in se zavzemal za izboljšanje položaja upokojencev.

»Še danes sem prepričana, da *Vzajemnosti* (glasila ZPIZ in ZDUS – op. p.) ne bi bilo, če se Vinko Gobec ne bi tako odločno z besedami in dejanji zavzel, da si je leta 1999 ni v celoti prilastilo podjetje Bistra, d. o. o. Vinku Gobcu je *Vzajemnost* res hvaležna. Obžalujem, če mu te hvaležnosti nismo dovolj izkazali, ko je bil za to čas. A vem, da nam tega v svoji dobronamernosti ne bi zameril, saj tak, kot je bil, tega tudi ni pričakoval. Šlo mu je predvsem za zmago pravičnosti in poštenosti. Kar naj bi zdaj uresničevali mi,« je med drugim zapisala Marinka Levičar, nekdanja urednica *Vzajemnosti* in sedanja poslanka Državnega zbora. (*Vzajemnost*, dec. 2015)

Zlasti pa mu je treba priznati velike zasluge za postavitev spomenika, prvega v Sloveniji, kamniškemu rojaku generalu in pesniku Rudolfu Maistru - Vojanovu. Vinko je zavzeto in neumorno vodil odbor za postavitev spomenika, ki smo ga ob udeležbi okrog 600 borcev – prostovoljcev za našo severno mejo, odkrili na sončno nedeljo, 25. oktobra 1970. Impozanten spomenik te-

ga velikega Slovenca, delo kiparja Antona Sigulina, je Vinku Gobcu, takratnemu predsedniku občinske skupščine izročil v čuvanje predsednik častnega odbora za postavitev spomenika Franc Leskošek - Luka, ki je bil tudi Maistrov borec. Usoda je hotela, da se je 45 let pozneje, v ponedeljek, 26. oktobra 2015, Vinko Gobec poslovil od nas.

Ob 25-letnici je občinska skupščina pod vodstvom Vinka Gobca 24. aprila 1971 poimenovala kamniško gimnazijo v Gimnazijo Rudolfa Maistra.

Od ustanovitve Društva general Maister Kamnik leta 2003 je bil Vinko Gobec njegov aktivni član.

Kljub dobronamernosti in želji po napredku je zaradi svoje prodorne in pogosto tudi kritične misli, saj svojih besed ni znal zavijati v celofan, včasih naletel tudi na nerazumevanje pri posameznikih. Zato je bilo marsikdaj težko doseči soglasje, da se mu podeli kakšno priznanje. Na to je v svojem govoru na lanski proslavi ob dnevu Rudolfa Maistra opozoril tudi mag. Milan Lovrenčič, predsednik Zveze društev general Maister. Z aplavzom so temu pritrdili tudi udeleženci v Domu kulture Kamnik.

»Te dni smo se poslovili od našega aktivnega člana Vinka Gobca, kateremu smo hvaležni, da je bil pod njegovim vodstvom v Kamniku že leta 1970 postavljen spomenik generalu Rudolfu Maistru. Žal pa mu za časa njegovega življenja nismo podelili ustreznega priznanja in se mu posebej zahvalili, čeprav si je to nedvomno zaslužil.«

Pa vendar, največje priznanje mu je lahko dejstvo, da se je občina Kamnik v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja zelo uspešno razvijala kot industrijsko in sploh gospodarsko ena najmočnejših slovenskih občin, pa tudi v jugoslovanskem merilu je bila tedaj po narodnem dohodku na prebivalca med najbolj uspešnimi občinami.

Občinski svet občine Kamnik se je nekdanjemu »županu« Vinku Gobcu zahvalil na žalni seji, na kateri je o Gobčevih zaslugah za razvoj Kamnika spregovoril sedanji župan občine Kamnik Marjan Šarec.

»O Vinku Gobcu še zdaleč ni vse napisano ali povedano. Govorijo pa njegova hrabra in pogumna dejanja. Govori njegova bogata poklicna pot in njegovo družbenopolitično življenje, kjer naj omenimo, da je bil predsednik nekdanje Skupščine občine Kamnik, poslanec nekdanje Zvezne skupščine Jugoslavije, direktor kamniške tovarne pohištva Stol, svetovalec predsednika Gospodarske zbornice za sodelovanje z drugimi republikami in pred upokojitvijo direktor ljubljanske območne enote Gospodarske zbornice, in ob tem lahko ponosno rečemo, da je ta pot zapisana v bogato zgodovino kamniške občine. Današnji dan nas spominja, da človek ni ustvarjen za večno življenje. Odide, ko pride čas, ko usoda ugotovi, da je opravil svoje poslanstvo. Vinko Gobec se je svojega poslanstva zavedal in ga tudi izpolnil. Dal je Jugoslaviji, Sloveniji in Kamniku svoje znanje, prizadevanja in voljo. Njegov čas ni bil naš čas, a brez tistega časa tudi našega ne bi bilo. Vinko Gobec je s svojim odhodom pustil praznino, a njegovo delo bo ostalo.« (Marjan Šarec, župan občine Kamnik na žalni seji občinskega sveta 5. 11. 2015)

V spomin akademiku prof. dr. Stanetu Gabrovcu, Kamničanu, uglednemu raziskovalcu, spoštovanemu profesorju in pokončnemu človeku

Kamnik, 18. april 1920 – Ljubljana, 12. januar 2015

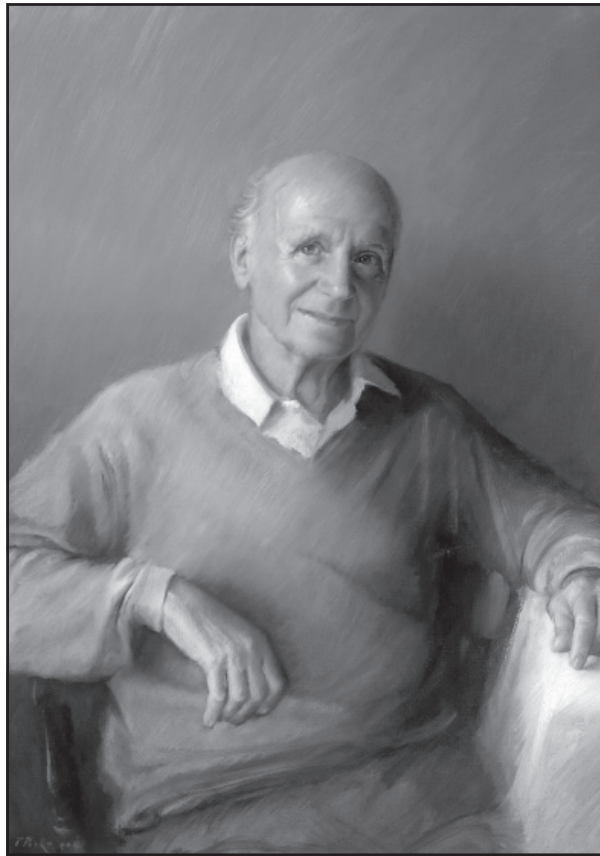
Prispevek je posvečen spominu na akademika Staneta Gabrovca, Kamničana, uglednega arheologa, znanstvenika in muzealca. Svoje znanstveno delo je utemeljil na dolgoletnih raziskavah železnodobnih gomil in naselja v Stični in na izsledkih poglobljenih analiz arheološkega gradiva v slovenskih in tujih muzejih. Kot plod dolgoletnega proučevanja in odličnega poznavanja ostalega evropskega prostora so nastale Gabrovčeva kronologija bronaste in železne dobe ter temeljne študije prazgodovinskih kultur na področju jugovzhodnih Alp. Gabrovčevo delo je postavilo slovensko arheologijo med evropske znanosti, njegove študije pa so postale temeljno študijsko in raziskovalno gradivo pri proučevanju kovinskih dob. Prispevek je posvečen tudi spominom Staneta Gabrovca na Kamnik, nastal pa je na podlagi objavljenega in neobjavljenega gradiva, fotografij in spominov družin Gabrovec in Perko.

Ključne besede: Stane Gabrovec, Lojze Perko, Tomaž Perko, arheologija, kronologija bronaste in železne dobe, Stična, arheološka izkopavanja, Kamnik, Zaprice

This article is dedicated to the memory of the academician Stane Gabrovec, born in Kamnik, a respected archaeologist, a scientist and a museum curator. He substantiated his scientific work by many years' researches of Iron Age burial mound and settlements in Stična and by results of searching analysis of archaeological documents in Slovenian and foreign museums. Gabrovec's chronology of Bronze and Iron Age and basic studies of prehistoric culture in the South-East Alps region are the products of many years' research and excellent knowledge of the rest of the European area. Gabrovec's work has placed Slovenian archaeology among the European sciences, his researches have become the fundamental studying and researching material to examine the Prehistory. This article is also dedicated to Stane Gabrovec's memories of Kamnik and was written on the basis of published and unpublished material, photographs and the memories of Gabrovec and Perko's families.

Key words: Stane Gabrovec, Lojze Perko, Tomaž Perko, archaeology, the chronology of Bronze and Iron Age, Stična, archaeological excavation, Kamnik, Zaprice

Profesor Stane Gabrovec se je zapisal v spomin slovenskih arheologov kot ugleden znanstvenik, izkopavalec in muzealec, široko razgledan, toda strog in pravičen učitelj ter klen mož, ki sta mu bila slovenstvo

Tomaž Perko, portret strica Staneta Gabrovca, 2009
Lojze Perko je Staneta Gabrovca portretiral kot resnega, mladega študenta leta 1943. Nedolgo pred njegovo smrtjo ga je upodobil tudi nečak Tomaž Perko. Povod je bil izid obsežne monografije o Stični, ki je bila sad dolgoletnih raziskav Staneta Gabrovca in njegovih sodelavcev. Tomaž je strica obiskal med počitnikovanjem v Bohinju, kjer so Gabrovčevi vrsto let preživljali poletne dni na Stari Fužini. Stric je bil kot vedno tudi tedaj zelo živahen, šel je na Vogar in obhodil vse bližnje planine. Tomaž je ujel stričevo podobo na platno med prijetnim pogovorom.

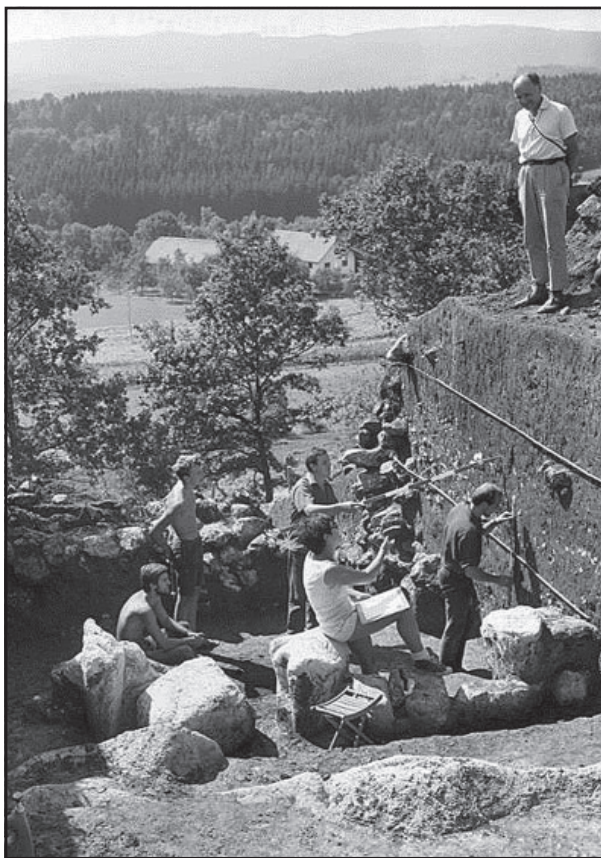
in krščanstvo navkljub nenaklonjenosti povojnih časov prva misel. Njegovo znanstveno delo je temeljilo na klasični izobrazbi, izkopavanjih železnodobnih gomil in naselja v Stični, na izsledkih poglobljenih analiz arheološkega gradiva in na odličnem poznavanju slovenskega ter evropskega prostora. To mu je omogočalo zasnovati kronologijo bronaste in železne dobe in napisati temeljne študije prazgodovinskih kultur na področju jugovzhodnih Alp, ki so ga postavile med svetovno elito raziskovalcev, mu prinesle doma naslov akademika in uvrstile slovensko arheologijo med evropske znanosti.

*

Stane Gabrovec je preživel mladost na kamniških Zapricah. Družina je prebivala v mrzlih prostorih stanovanja, kjer je uprava sedanjega kamniškega muzeja. Rodil se je v uradniški družini kot najmlajši otrok. Mati je bila po rodu s Primorske, oče pa iz okolice Kamnika. Družina je zaradi očetovega službovanja pri železniški

¹ Doktorica arheologije, doktorica muzeologije, publicistka, pesnica, muzejska svetnica.

Stična, 1974, profesor Stane Gabrovec na robu izkopane sonde, pod njim Tomaž Perko pri merjenju profila, zadaj arheologa Drago Svolfjšak in Mitja Guštin, risarka Dragica Lunder (Iz zasebnega albuma)

družbi preživela nekaj let v Trstu, kjer je bila rojena najstarejša Stanetova sestra Jožefa, Stane in sestra Olga pa sta se rodila na Zapricah. Otroci so bili deležni ljubeče, toda stroge vzgoje. Mati jih je v skrbi za njihovo telesno odpornost ne glede na letni čas vsako jutro umivala v mrzli vodi in jih krepčala s pelinovim čajem. V času po prvi vojni je bil namreč smrtni davek med otroki izjemno visok. Sestra Jožefa je o Stanetu večkrat pripovedovala, kako luštkan fantiček da je bil, ki pa kdove zakaj ni spregovoril vse do svojega tretjega leta starosti. Znana je tudi anekdota, da je zdravnik pri pregledu navrgel materi, kakšna škoda da je, da tako lep otrok ne bo nikoli govoril. V družinsko kroniko je prišla tudi zgodba o Jožefini dirki z Zapric z dojenčkom Stanetom v vozičku, ki ga je neusmiljeno stresla po klancu navzdol, medtem ko je zaskrbljena mati na oknu stanovanja nemočno vila roke.

Mladost na Zapricah je bila po besedah Staneta Gabrovca lepa. Posebej bogata spominov so bila polejšja, ko so v grajskih prostorih preživljali počitnice ugledni ljubljanski meščani z družinami: Oton Župančič, Franc Šturm, France Koblar pa Juš Kozak in drugi. V ljudski šoli si je delil klopi z mnogimi, kasneje znanimi Kamničani, npr. s Savinškoviimi, Emilijanom Cevcem in Janezom Matjašičem. Slednji je že tedaj imel imenitno zbirko hroščev.

Oba s starejšo sestro Jožefo sta bila zelo odprte glave. Jožefo so poslali na učiteljsiše, Stane pa je šel kljub

denarni stiski v šentviške Škofove zavode, v gimnazijo, ki je tedaj trajala osem let, od desetega ali enajstega leta dalje. Jožefa se je vozila vsak dan v Ljubljano z vlakom, Stane pa je prebil deško in fantovsko dobo v takrat najbolj elitni in strogi šolski ustanovi. Za družino je bila to nemajhna žrtev, ki pa je sestri in brata močno povezala. Stane je postal sestrama najzlahtnejši prijatelj, kasneje pa tudi svetovalec v vseh življenjskih prizkušnjah ter dragocen vzornik.

Stane Gabrovec se je časov v Škofovih zavodih spominjal z veliko hvaležnostjo in občudovanjem tamkajšnjih učiteljev. Med njegovimi sošolci so bili Alojzij Šuštar, kasnejši ljubljanski nadškof, pa Anton Vodnik, Tine Debeljak, Jože Udovič, Stane Kregar, Tone Bitenc kot tudi France Bučar in mnogi drugi. Posebej v čislih je imel karizmatičnega profesorja Jakoba Šolarja, ki jih je spremljal pri številnih dijaških ustvarjanjih in jih z izjemnim poznavanjem literature in sodobne filozofske misli usmerjal v francoski personalizem. Trda in neizprosna zavodska disciplina in najboljši profesorji so Staneta oblikovali v velikega poznavalca klasične dobe in njene misli, a tudi vsega, kar je v tem času obsegala najboljša izobrazba evropskih izobražencev. Gojence Škofovih zavodov sta odlikovali analitičnost misli in pronicljivost duha, vedno pa tudi skrajno spoštljiva kritičnost, oplemenitena z globoko družbeno zasidrano krščansko etiko. In podobno kot ostali je tudi Stane zrastel iz globoke vere in vdanosti slovenstvu.

Maturiral je na predvečer druge svetovne vojne, leta 1939. Še isto leto je postal zarjan, član krščanskega mladinskega društva in se udeležil Bohinjskega tedna, skupaj z Bogom Grafenauerjem, Janezom Gradišnikom in Edvardom Kocbekom v središču dogajanja. Odločitev za študij klasičnih jezikov je bila sama po sebi razumljiva, »zarjanstvo« in zazrtost v slovenstvo, danes bi temu rekli krščanski socializem, pa mu nista obetala lahkega položaja. Leta 1942 se je skupaj z vsemi študenti Jegličevega dijaškega doma, za katere je veljalo, da so kot zarjani pristaši OF, znašel v internaciji v Gonarsu in v konfinaciji blizu Novare. Po zlomu Italije je zbežal v Švico, kjer je v delovnih taboriščih dočakal konec vojne vihre. Po osvoboditvi je prebil na bernski univerzi kot študent klasične filologije in arheologije še cel semester. Ta čas je razširil svojo klasično erudicijo in znanje nemškega jezika. Usoda mu je naklonila v miru in študiju prebiti prve viharne povojne mesece, ki jih mnogi njegovi sošolci niso preživeli.

Po vrnitvi domov se je soočil z novo povojno družbeno realnostjo. Dobil je službo prefekta v katoliškem dijaškem domu Marijanišče, kjer je srečal Janeza Menarta in Borisa Kralja in je bilo na videz še vse po starem. Toda novi vetrovi so kmalu odpihnili naivne predstave. Zapustil je Marijanišče in se vrnil v študentske klopi klasičnega seminarja na Filozofski fakulteti.

V Kamniku ga je čakala ostarela, na smrt bolna mati, očeta pa so medtem že pokopali. Viharni povojni časi so ga še močneje povezali s sestro Jožefo, ki je že v predvojnem času službovala kot učiteljica v Cerknici, po vojni pa se je vrnila v Kamnik in se kmalu poročila s slikarjem Lojzetom Perkom. Stane in Lojze, oba vrhunska ustvarjalca in raziskovalca, vsak na svoj način in na svojem področju, sta bila neizmerno različna. Stane resen, v knjige in preteklost zazrt, malce

Stane Gabrovec, Bohinj, 1955 (Iz zasebnega albuma)

odmaknjen znanstvenik, Lojze šarmanten umetnik, vsem in vsemu na stežaj odprt zaljubljenec v življenje, ki ga je na vse načine upodabljal. Z velikimi žrtvami in odpovedmi sta po vojni oba nadaljevala študije. Lojze v Beogradu, Stane na Filozofski fakulteti v Ljubljani na oddelku za klasične jezike. Za vse je bil to čas najpomembnejših odločitev. Stane je sklenil doživljenjsko prijateljstvo z Alojzom Rebulo in srečal svojo kasnejšo soprogo Eriko Mihevc. Jožefi in Lojzetu so se rodili štirje otroci, Veronika, Tomaž, Tine in Andrej. Stric Stane, kot so ga imenovali, jim je ob sicer ljubečem, toda bohemskem očetu postal tista trdna skala, kamor se more in mora opreti noga mladega človeka, ko odrinja v širni svet.

Stane Gabrovec je leta 1948 diplomiral iz klasične filologije in arheologije ter leta 1962 doktoriral pri prof. Alojzu Bencu v Zadru. Po končanih študijah je s povojni oblasti nenaklonjeno karakteristiko škofijskega gojenja, gonarškega zapornika in klasičnega filologa z odličnimi zvezami v Švici obtičal v slepi ulici. Po zaslugi prof. Jožeta Kastelica, klasičnega filologa, arheologa in umetnostnega zgodovinarja, tedanjega ravnatelja Narodnega muzeja, je bil sprejet v muzejsko službo. Jože Kastelic je kot velik humanist in erudit pravilno presodil Gabrovčeve raziskovalne kapacitete in s pogumno odločitvijo omogočil nesluten razvoj slovenske arheologije kot vede, ki odkriva narodovo najbolj oddaljeno preteklost.

Za nadaljnjo pot Staneta Gabrovca kot arheologa je bilo izpopolnjevanje v tujini zelo pomembno. Najprej na Dunaju, zatem še v arheološkem seminarju univerze v Tübingenu, kar mu je daljnovidno in ne brez

težav omogočil ravnatelj dr. Jože Kastelic. Tam se je ob velikih imenih nemške arheologije, npr. profesorju Geru Merhartu, poglobil v najpomembnejše teme arheološke vede. Vprašanja kronologije, materialne in duhovne kulture so postala teme, ki jim je posvetil vse svoje nadaljnje raziskave. Ob profesorju Kimmigu, na znamenitem Heuneburgu, se je izuril v tehniki nemško natančnega arheološkega izkopavanja. Spoznal je, da zgolj odlična raziskovalna metoda da zanesljive znanstvene rezultate. V Nemčiji je navezal znanstvene stike, ki so sčasoma prerastli tudi v doživljenjska prijateljstva.

Stane Gabrovec je v letih 1948–51 vodil izkopavnje staroslovanskega in prazgodovinskega grobišča na Pristavi pri Bledu in v Stični skupaj z Jožetom Kastelicem. Vendar mu je Kastelic kmalu prepustil raziskave velike stiške gomile, ki jih je Gabrovec nato vodil vrsto let z veliko zavzetostjo in s pronicljivostjo znanstvene misli. Zahvaljujoč odličnim stikom z nemškimi raziskovalci je Gabrovec kmalu razširil sodelovanje na mednarodno raven. Pri tem je imela velik pomen njegova vključenost v raziskave prazgodovinskih kultur v Podonavju in na Balkanu. Kot klasično izobražen raziskovalec se je dobro zavedal, da brez poznavanja problematike teh kultur, ki so bile tu pred srednjeevropskimi, ne bi bilo moč razumeti časovno oddaljenih dogajanj v vzhodnoalpskem prostoru. Na povabilo Alojza Benca, enega najuglednejših jugoslovanskih strokovnjakov za prazgodovinsko arheologijo, je Stane Gabrovec od samega začetka sodeloval s Centrom za balkanološke študije pri Akademiji znanosti in umetnosti BiH v Sarajevu.

Pod vizionarskim vodstvom Jožeta Kastelica je Narodni muzej Slovenije v zgodnjih šestdesetih letih pripravil razstavo o situlski umetnosti skupaj z Italijani in Avstrijci. Spletle so se žive vezi s tujimi raziskovalci, ki so postale temeljnega pomena za stiške raziskave. Med leti 1960–1974 so v Stični potekala mednarodna izkopavanja ob sodelovanju arheološkega seminarja univerze iz Marburga na Lahni in Smithsonianovega instituta iz Washingtona, kar je bilo za nekdanje socialistične države velik uspeh in nesluten presežek. Z razširitvijo izkopavanj z velikih knežjih gomil na prazgodovinsko gradišče, pripadajoče stiško naselje na Viru pri Stični, so se odprle možnosti poglobljenih arheoloških raziskav. Vzporednice med gradivom v grobovih in odkrivanjem obzidja na gradišču so Stanetu Gabrovcu omogočile razumevanje kronoloških zaporedij in postale ključ za razumevanje razvoja materialne kulture starejše železne dobe na jugovzhodnem alpskem prostoru. Postavil je temeljno kronologijo in jo utemeljil na najpomembnejših grobnih celotah in pridatkih, odkritih v železnodobnih grobiščih na ozemlju Slovenije. Zaradi odličnega poznavanja gradiva in seznanjenosti s ključnimi raziskovalnimi vprašanji slovenske in jugoslovanske ter tuje arheološke stroke, posebej v Italiji, Avstriji, Nemčiji in Švici, je Stane Gabrovec uspel postaviti družbeno-kulturne in kronološke okvire prazgodovinskih družb na našem prostoru. Študije so nastajale druga za drugo in postajale temeljno študijsko in raziskovalno gradivo. Širok pogled so mu omogočali tudi živahni, dialoško in odprto kritično naravnani stiki z raziskovalci doma in v svetu. Stane Gabrovec je bil spoštovan in ugleden sogovornik v mednarodnih krogih in mnogim znanstvenikom tudi prijatelj.

Leta 1969 je sprejel mesto honorarnega profesorja za prazgodovinsko arheologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani in postavil temelje tega, čemur danes pravimo *slovenska prazgodovinska šola*. Njegova predavanja so bila odlično pripravljena, natančna, problemsko zastavljena in bleščeče izpeljana. Osebnost me veže na prvo predavanje profesorja Staneta Gabrovca čisto poseben spomin. Zgodnjega oktobra leta 1971 so se začela predavanja tudi na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V kletno predavalnico O4 je vstopil urejen, resen profesor, na vrsti je bil predmet *bronasta doba*. V predavalnici je takoj zavladovala stroga tišina. Po vladnostnem pozdravu je začel zbrano, preudarno recitirati Homerjevo Iliado v grščini. Zabrnjen je težak, topu podoben episkop in začel se je cikliti predavanj o bronasti dobi, katere najstarejšo sled je najti pri Homerju. V tedanjem času je bilo pri arheologih to nenavadno, ne pa pri profesorju Gabrovcu, ki je bil velik poznavalec grškega in latinskega jezika ter klasične literature in je še iz časov Škofjiske gimnazije znal številna dela na pamet.

Delo v prazgodovinskem seminarju in proseminarju je zahtevalo dejavno in zrelo sodelovanje študentov, vključevalo je tudi obvezno udeležbo na arheoloških izkopavanjih. Danes lahko rečemo, da so se v Stični brusile generacije slovenskih in tudi nekaterih tujih študentov arheologije. Za arheologa je namreč kritičnega pomena ne le poznavanje kultur in materialne kulture, temveč tudi obvladovanje izkopavalne meto-

dologije, brez te ni zanesljivega arheološkega arhiva kot vira edinstvenih podatkov o preteklosti in ne zanesljivega datiranja. Vodenje obsežnega izkopavanja je podobno pretehtani vojaški strategiji. Napačna odločitev na začetku pomeni uničeno arheološko evidenco in s tem tudi enkrat za vselej uničeno najdišče, ki ne bo dalo nobenega pretehtanega znanstvenega spoznanja. Profesor Stane Gabrovec nas je, študente, v arheološka izkopavanja vpeljeval s skrajno odgovornostjo do najdišča in gradiva, do vodenja natančne izkopavalne, risarske in fotografske dokumentacije in nas s pomočjo restavratorske ekipe Narodnega muzeja sproti seznanjal tudi s konservatorskimi posegi na občutljivem arheološkem gradivu. Izkopavanja pri profesorju Gabrovcu pa so pomenila tudi navezovanje živega stika z lokalno skupnostjo.

Arheološke raziskave so potekale v poletnih mesecih pod žgočim dolenskim soncem od zgodnjega jutra do poznih popoldanskih ur. Zahtevale so veliko fizičnega napora, posebej od fantov, ki so morali včasih kot beton trdo ilovico previdno kopati ali strgati do milimetra natančno, da so roke zvečer kar cvetele od žuljev. Nakopano zemljo so fantje, redkeje tudi dekleta, izmetavali iz nekaj metrov globoke sonde na kup, od koder so jo »samokolničarji« vozili izven izkopavalnega območja. Ko je postalo izkopavalno polje pregloboko, smo si pomagali z zasilnimi konstrukcijami iz surovih desk, po katerih je postalo gibanje podobno akrobatskim veščinam. Posebej naporna in tehnično zahtevna je bila vožnja s težko ilovico ali kamenjem napolnjenih kot satan težkih lesenih samokolnic z železnim okovjem na kolesu. Ker razen nivee tedaj nismo poznali nobenih zaščitnih krem, smo bili prve dneve od sonca do živega ožgani, oranžni nosovi pa so se nam lupili kot mlad krompir. Toda mehurje je počasi spodrinil temnorjav ten – razpoznaven znak arheologov na Filozofski fakulteti.

Profesor Gabrovec je bil na izkopavanjih strog. Točnost in natančnost sta bili pravili in izjem ni bilo. Njegova prisotnost nas je napolnila s strahospoštovanjem, nihče si ni upal poleg njega zbijati šal in stresati praznih (študentskih) puhlic. Veljalo je reklo, da vse potihne, lopate izkopane prsti pa v trenutku letijo meter višje, ko se pokaže profesorjeva pleša na vrhu izkopnega polja ... Prihajali pa so tudi številni obiski in če so gostje prenočili, so garaškemu dnevu sledili prijetni večeri ob dolenski kapljici in boljši malici. Vendar se je kljub prešernemu večernemu, včasih celo nočnemu vzdušju, vedelo, da se bo zjutraj delo začelo do minute natančno. Nobenega opravičila ni bilo, ker se preprosto nihče ni drznil zaspati ali kako drugače zamuditi. Tudi starejši, že diplomirani arheologi ne!

*

Dolgoletne raziskave v Stični so dale vpogled v nastanek enega največjih železnodobnih naselij na gradišču nad Virom pri Stični. Omogočila so razumevanje vsakdanjega življenja železnodobnega prebivalstva in njihovih pogrebnih navad, dala so prepoznati način gradnje utrdbenega sistema in razumeti konec velike železnodobne kulture ob prihodu Rimljanov. Z odlični-

Stična, 1960 (?) (Iz zasebnega albuma)

mi znanstvenimi objavami Staneta Gabrovca in njegovih nekdanjih študentov doma in v svetu je slovenska železna doba postala ključ razumevanja prepišnega prostora med Italijo, osrednjo Evropo in Balkanom. Slovenska arheologija je po pravici postala *Gabrovčeva arheološka šola*.

Stane Gabrovec je oral ledino tudi kot muzealec. Natančen, kot je bil, se je zavedal ključnega pomena urejene muzejske dokumentacije. Vzpodbudil in sodeloval je pri urejanju arheološke zbirke in dokumentacije v Narodnem muzeju Slovenije in s svetlim vzorom vzpodbudil podobno delo tudi v drugih muzejih. S svojim velikim mednarodnim ugledom je dosegel in poskrbel za objavo starega arheološkega gradiva, ki je iz kulturnopolitičnih ali drugih razlogov obtičalo v depojih muzejev na Dunaju, v Gradcu, Trstu in na Harvardu in je bilo do tedaj slovenskim raziskovalcem praktično nedostopno. Skupaj s tedanjimi študenti in mladimi diplomanti so pripravili objave gradiva, izkopanega konec 19. in na začetku 20. stoletja, razkropljenega po tujih deželah, s čimer je bil omogočen začetek preglednih študij slovenskega prostora v času prazgodovine.

Sad Gabrovčevih obsežnih in kompleksnih raziskav so njegove mednarodno priznane kronologije bronzne in železne dobe in na novo definirane prazgodovinske kulturne skupine na slovenskem prostoru. Njegove študije s področja materialne in duhovne kulture veljajo še danes za temeljne. S številnimi objavami, mednarodnimi izkopavanji in sodelovanjem na med-

narodnih konferencah ter pri organizaciji znamenite razstave situl, ki je gostovala v najuglednejših evropskih muzejih, si je pridobil velik ugled v svetu.

Priznanja so prišla najprej od drugod. Leta 1962 je postal redni član Centra za balkanološke študije pri Akademiji znanosti in umetnosti BiH v Sarajevu, leta 1963 je bil sprejet med dopisne člane Inštituta za pra- in protozgodovino Italije in od leta 1972 Inštituta za etruščanske in italške študije. Leta 1967 je postal izredni, leta 1977 pa redni član Nemškega arheološkega inštituta, leta 1985 dopisni član Bavarske akademije znanosti v Münchnu.

Kot izraz najvišjega priznanja je leta 1987 postal izredni in štiri leta kasneje redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dobil je najvišje slovenske nagrade za strokovno in znanstveno delo. Leta 1996 je prejel nagrado za življenjsko delo iz rok Slovenskega arheološkega društva, leta 2000 mu je bila podeljena Zoisova nagrada za vrhunsko raziskovalno delo. Navkljub vsemu pa ga je ob upokojitvi v osrednji slovenski muzejski ustanovi čakal na pisalni mizi v kabinetu zgolj droben listič, na katerem je stalo črno na belem, da mu od jutri dalje ni treba več hoditi v muzej. Redki smo vedeli za prigodo, o njej ni domala nikoli govoril. V Narodni muzej Slovenije pa dolgo ni stopil.

*

Stanetu Gabrovcu je Kamnik veliko pomenil. Bil je prijatelj in svetovalec sestre Jožefe, ki ga je neizmerno občudovala, in prijatelj je bil z njenim soprogom, slikarjem Lojzatom Perkom. V Kamnik, k sestri Jožefi, je zahajal skupaj s svojimi najboljšimi prijatelji, s pisateljem Alojzom Rebulom, s filozofom Justinom Stanovnikom, skladateljem Vilkom Ukmarjem in mnogimi drugimi. Sledili so nepozabni večeri s pogovori o grškem jeziku, heksametru, o današnji kulturi, pa spomini na Škofove zavode, na Gonars, pa tudi o Balantiču in Rogu. Posebej Justin Stanovnik je bil zelo filozofsko naravnani. Ko pa se je družini priključil Lojze Perko, je vzniknilo veliko bolj sproščeno vzdušje, ki se je mimgrede izognilo filozofskim vprašanjem in znanstvenim problemom. Lojze je bil rojen govornik, s svojim šarmom je hitro zasenčil vse goste. Večkrat se je družbi priključil tudi Kamničan Tone Kopčaver, včasih tudi Stane Sever in oba Kralja. Taki večeri so izveneli v drugačnih pogovorih in smeha ni zmanjkalo vse do poznih ur.

Alojz Rebula je ta dva tako različna človeška značaja, Staneta Gabrovca, znanstvenika in neutrudnega raziskovalca, ter Lojzeta Perka, umetnika z mehko čutečo notranjsko dušo, večkrat mojstrsko upodobil v svojih literarnih delih, v *Sibilinem vetru*, v *Zelenem izgnanstvu* in drugje.

*

Spomini Perkove družine na te obiske odstirajo manj znan pogled na življenje akademika Staneta Gabrovca. Kot stric po materini strani je otrokom in mladostnikom veliko pomenil. Tomaž Perko pravi, da je mama Jožefa imela strica v »oltarju«. Zaupala mu je otroke, da jih je jemal s seboj v hribe, odraščajoče je

sprejemal na arheološka izkopavanja, kjer jim je dajal vzgled delovne in človeške odličnosti.

Eden najzgodnejših spominov Tomaža Perka na strica je domače miklavževanje. Skozi priprto okno je nenadoma priletel škrnicelj s figami, piškoti, pomarančami in rožiči in čeravno se je Tomaž, tedaj še fantič, zelo ustrašil, je takoj ugotovil, da je bil stric Stane prav tedaj odsoten in da torej Miklavž ni mogel biti noben drug kot prav on. Eden zgodnjih spominov je tudi podoba strica v uniformi, ko se je s služenja vojaškega roka v Virovitici vrnil na dopust. Ker tedaj še ni imel svoje družine, je seveda zavil k sestri Žefi, kot je imel navado imenovati Jožefo, v Kamnik. Tomaž se živo spomni, kako si je odpel širok usnjen pas, ga zvil in ga položil na kuhinjsko okno. Stric Stane je Tomaža poskusil naučiti tudi plavati, in to po čisto posebni metodi. V poletnih mesecih ga je vzel s seboj v Bohinj in ker Tomaž še ni znal plavati, si ga je nadel štuporamo in z odločnimi zamahi zaplaval v sredo jezera. Tomaž se je od silnega strahu pred črno jezersko globino povzpел stricu na plešo. Splaval pa takrat seveda ni. Stric je bil v mladosti dober smučar. Perkove otroke je mnogokrat vodil na sprehod na Frtalco nad Streliško ulico, kjer je takrat še stala kamniška skakalnica in včasih je omejnjal tudi skoke.

Najbolj pa se je zarezala v družinski spomin zgodba, kako je Staneta, ki ga nikakor ni hotelo biti s smučarije na Veliki planini, odhitel reševati svak, slikar Lojze Perko. Zgodba pa gre takole. Naredilo se je lepo vreme, Stano, kot je Žefa klicala svojega brata, se je vrnil iz Ljubljane in jo mahnil na smučarijo na Veliko planino. Bila so to petdeseta leta in takrat ni bilo ne avtobusa, kaj šele vlečnic ali danes znamenite gondole. Stric, tedaj še mlad fant, si je nadel smuči na ramo, oprtal *rukzak* z malico in zagazil prek Primoža na Veliko planino. Mine dan in za njim še eden, Staneta pa ni bilo od nikoder. Sestro je zaskrbelo in je zmoledovala Lojzeta, da odide na planino pogledat, kako je z bratom, da se mu menda ja ni kaj pripetilo! Lojze, ki pa še zdaleč ni bil ne gornik in ne smučar, je zgolj ženi na ljubo krenil na planino. Od tu dalje pa se Perkovi spominjajo zgodbe iz stričevih ust, ki je smučarijo na planini zaradi lepega vremena podaljšal za kakšen dan in je, ko se je zvečer odpravil proti koči, zagledal nekaj mož, ki nosijo nekoga, obnemoglega v snegu. Ko je pristopil bliže, je prepoznal svaka in je osupel vzkliknil: »Ja Lojze, kaj pa ti delaš na Veliki planini?« Pa mu obnemogli svak z zadnjimi močmi zakliče: »Stano, tebe rešujem!« Za slikarja Lojzeta, ki ni bil vajen gora in smučarije, je bila to naravnost himalajska preizkušnja, posebej ker je vmes tudi malo »pošnopčkal«, kot je to pri pravih gornikih v navadi.

Tomaž se danes spominja, kako velik vpliv je imel stric Stane na vse Perkove otroke v študentskih letih. Stric Stane in mama Jožefa sta se izjemno dobro razumela. Stričeva resnost je dajala okvir očetovemu bohemskemu, šarma polnemu izpolnjevanju družinskih in starševskih dolžnosti. Stric je Veroniko, Tomaža, kasneje pa še Tineta in Andreja v poletnih mesecih sprejel v izkopavalno ekipo in jih glede dela in odgovornosti izenačil z ostalimi člani ekipe. Bil je resen, natančen in strog. Tomaž je kmalu zablestel kot terenski risar. Tine je postal »specialist« za samokolnico. Andreja se

še danes mnogi spominjajo po številnih nezgodah. Na enem izmed izkopavanj si je pri sekanju drv domala odbil palec na nogi, pri peki kure pa je redno stopal v posodo z oljem, ki je stala na tleh ob ražnju.

Veronika in Tomaž sta se udeležila izkopavanj prve, velike stiške, knežje gomile. Spomini na vznemirljiva odkritja še danes niso zbledeli. Bronasta negovska čelada iz knežjega groba z orožjem in ostanki konjskega pokopa, pa grob kneginje z zlatim nakitom so danes najbolj pomembne najdbe v Narodnem muzeju Slovenije. Odkritja so bila vsakokrat pravi festival za arheologe. Večeri so se po napornem delu prevesili v praznovanja, ko se je ekipa ob glažu dolenjske kapljice in kuri na ražnju sprostila in poveselila.

Tomaž se najbolj spominja napornega dela s tedaj silno dragoceno geodetsko napravo teodolitom, ki je prenekateremu arheologu povzročila prezgodnje sive lase. Ker so se strogega profesorja študentje bali, se pogosto niso upali (ponovno) povprašati za navodila. Teodolit je bila naprava za meritve globine s pomočjo ničte točke, h kateri se vse višine ali globine odštevajo in prištevajo ter se s tem vzpostavi koordinatni sistem. Izkopavanja so tedaj potekala po sistemu režnjev na 20 cm in ker je naprava kazala (komplicirano) zrcalno obrnjeno sliko terena, so meritve s pomočjo težke dvometrske lesene merilne late potekale ure dolgo. Nema lokrat v hudi sončni pripeki. Tomaž, ki si na začetku ni upal pred strogim profesorjem priznati, da ne razume natančno sistema, je izkopavalcem v jami sporočal, da je 3 cm preveč, tam pa se ni nihče upal vprašati, ali 3 cm previsoko ali prenizko. Najbrž ni treba napisati, da je profesor nazadnje le odkril vzroke takega početja. Ne z navdušenjem!

Pri izkopavanju velike knežje gomile je sodelovala tudi študentka, domačinka. Bila je zelo prizadevna, pa se je domačim fantom, ki so sodelovali kot navadni kopači, malo zamerila. Med malico, ko je ni bilo na izkopu, so ji v zemljo podtaknili kurjo kost. Ko je po malici ob zamahu rovnice »odkrila« kost, je v ognjevitem navdušenju začela po dolenjsko vpiti: »Gospud profesor, najdba, najdba! Gospud profesor, najdbaaaaaaaaa!« Fantje so se kajpada potuhnili, profesor je prihitel, potegnil kost iz zemlje in ves zgrožen začel rohneti nad neresno študentarijo.

Vendar so se prava stiška izkopavanja začela šele z izkopavanjem na Viru, ko je prišla na vrsto naselbina z obzidjem. Študentska ekipa je postala mednarodna, prišli so Madžari, Američani, Izraelec, Italijani in Nemci. Med njimi najuglednejši strokovnjaki za železno dobo, profesor Dehn, profesor Oto Herman Fray in mnogi drugi. Še danes ni zbledela anekdota o večernem tabornem ognju z rujnim vincem in pečeno kuro, ki je sledila odkritju pomembne arheološke najdbe. Profesor Dehn, ki je očitno malce podcenil lahko dolenjsko vince, je v govorniškem zanosu presunkovito vstal, se zamajal in bliskovito zgrmel v grmovje za leseno klopjo. Prijazni študentje so ga solidarno takoj izvlekli za noge iz grmovja, nato je z obeh strani varno podprt pod pazduhami zbrane zanosno nagovoril.

Posebej naporno, odgovorno in do milimetra natančno delo je bilo risanje arheološkega profila. Tomaž se je kmalu priučil zahtevni nalogi. Pa je kmalu nanoslo, da se s stricem nista in nista mogla dogovoriti, kje naj

na risbi označi prežgan hišni lep, glinast stenski premaz, z rdečo barvo. Stric je govoril: »Nariši majčkeno tako in majčkeno tako!« ... Na koncu so ostali člani arheološke ekipe ugotovili, da ne Tomaž ne stric nista videla, kje je rdeča sled hišnega lepa. Vzrok je bila njuna barvna slepota.

Tomaž rad poudari, kako hvaležen je stricu Stanetu za disciplino in raziskovalnega duha. Iz tistega rutinskega terenskega risanja je kasneje zrastle razumevanje, kako pomembno je za dobro risbo natančno opazovanje. Meni, da ga je mladostno sodelovanje z arheologiji, od katerih danes mnogi nadaljujejo raziskovalno delo profesorja Staneta Gabrovca, zaznamovalo. Z nekaterimi prijateljuje še danes. In kdor pozna njegovo tehniko slikanja, bo nehote pomislil na stroga načela arheološke risbe, ki skuša ujeti za neuko oko domala neopazne sledi preteklosti v plasteh izkopane zemlje. Hvaležen je za trdo delovno izkušnjo, za številna znanstva in prijateljevanja, žal pa mu je, da so stiške arheološke najdbe tako malo znane slovenski javnosti in da arheološka hiška na Viru pri Stični danes popolnoma pozabljena samuje. Poudarja, da bi si domačini, če že ne vsi mi, zaslužili vsaj skromno rekonstrukcijo železnodobnega obzidja na stiškem gradišču. Stane Gabrovec je v pogovorih večkrat omenil, da je bila Stična v času razcveta večja, kot je bila Troja svoje dni. Danes stojita na prazgodovinski naselbini tenis igrišče in skromna tabla, ki redke mimoidoče opozarja na pomen najdišča in odkritij.

*

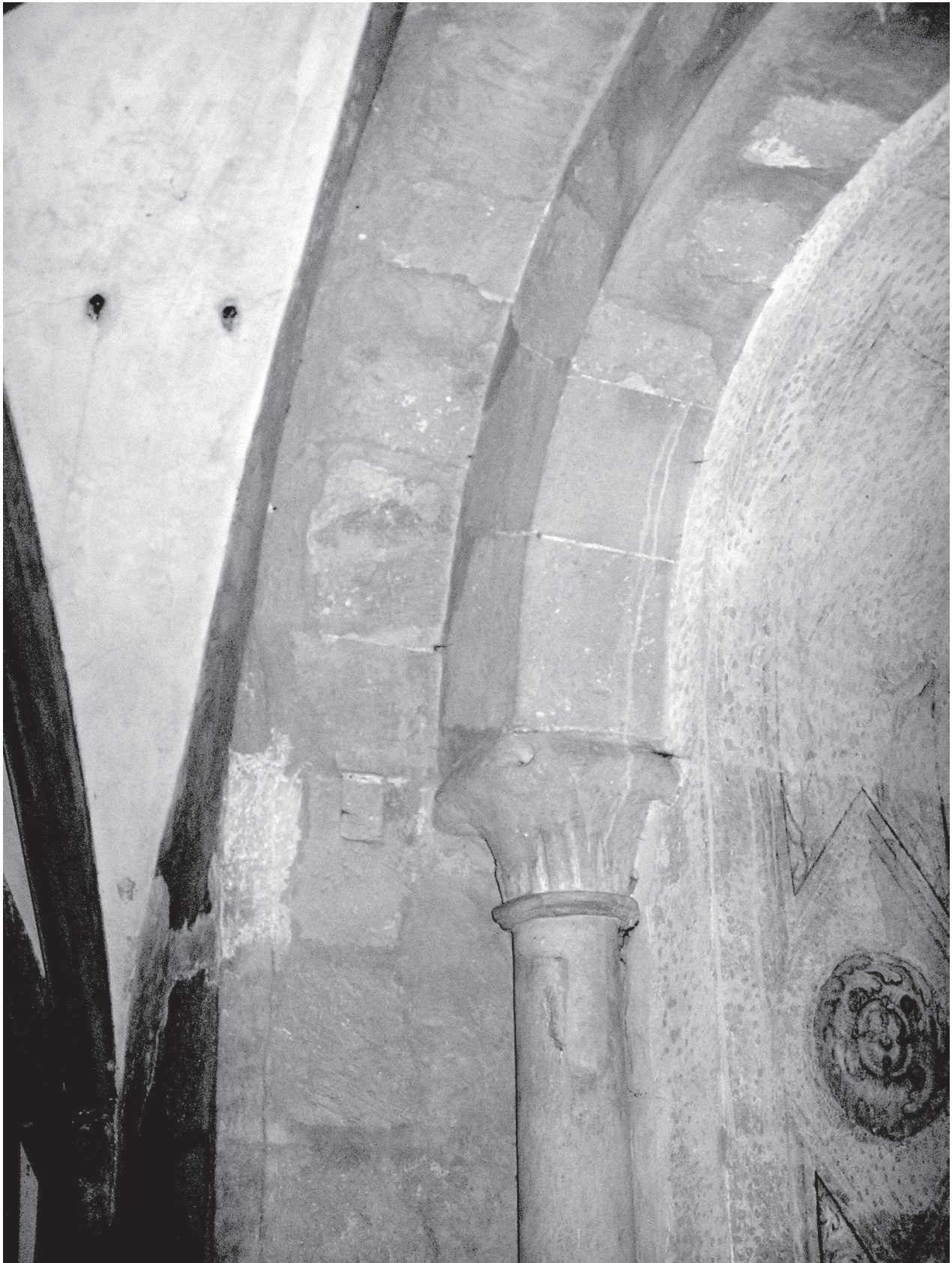
Stane Gabrovec je, kot se za Kamničana in gornika tudi spodobi, čil dočakal visoko starost. Vse svoje življenje je zahajal v gore in jih, kot je sam rad poudaril, večkrat prehodil podolž in počez. Že v polni starosti se je skupaj z nečakom Andrejem v enem zamahu povzpел na Špik. Kot je znano iz njegovih pripovedi, se je v mladosti navduševal nad nogometom, v duhu gojenca Škofovih zavodov pa je še dolgo v zrela leta skrbel za telesno kondicijo z redno jutranjo vadbo.

Vse do predzadnjih treh let je iskrivo spremljal slovensko arheologijo prek arheoloških izkopavanj, objav in muzejskih razstav. Dokler je zmogel, je obiskoval arheološke terene in spremljal raziskovalno delo svojih nekdanjih študentov. Z radostjo je sprejemal obiske svojih nekdanjih sodelavcev, študentov in mladih arheologov na domu ter z njimi ob kavi kramljal o novih spoznanjih. Gosta je imel navado posaditi na nizko baročno zofo v svojem študijskem kabinetu, polnem strokovne literature. Mnogi smo ga obiskovali tudi v visoki starosti. S svojimi nečaki, ki so se vsi še kot študentje udeležili njegovih izkopavanj v Stični, je rad obujal spomine in se ob anekdotičnih pripetljajih prsrčno nasmejal. Šele tik pred odhodom ga je odločilno zaznamovala starost. Pogrešal je Kamnik in prijatelje, posebej je pogrešal sestro Žefo.

Stane Gabrovec je bil strokovnjak evropskega slovesa. Bil je erudit in pretanjen raziskovalec, bil je odličen učitelj in velik človek. Vem pa, da bi ne bil zadovoljen z mojim pisanjem, če ne bi dodala – kristjan in Slovenec. Pokopan je na kamniških Žalah.

Kazalo

<i>Marjeta Humar</i> Uvodnik	5
---------------------------------------	---

<i>Marjan Šarec, župan</i> Uvodnik	7
---	---

<i>Marjan Šarec, župan Občine Kamnik, s sodelavci</i> Občina Kamnik 2014–2015	9
--	---

Razprave – naravoslovje

<i>Vido Kregar in člani Jamarskega kluba Kamnik</i> Vode Kamniške Bistrice.....	35
--	----

<i>Matija Križnar</i> <i>Edo Grmšek</i> O premožu v Tunjiškem gričevju in okolici	47
---	----

Razprave – etnologija

<i>Marija Klobčar</i> Kamniško jezero in neznani Kamnik: od izročila do prikritih pričevanj	55
---	----

Razprave – literarna zgodovina

<i>Vlado Motnikar</i> Znameniti Kamničani in okoličani v leposlovju	71
--	----

Razprave – jezikoslovje

<i>Barbara Balantič</i> Krajevna imena v Občini Kamnik.....	79
--	----

<i>Helena Dobrovoljc</i> Jezikovna dediščina Steletovih zapisov povedk in pravljič	91
--	----

Razprave – bibliotekarstvo

<i>Breda Podbrežnik Vukmir</i> <i>Ivanka Učakar</i> Bralne skupine <i>Srečanja s knjigo</i> kot vir socialnega kapitala	99
--	----

Razprave – menedžment

<i>Igor Podbrežnik</i> Raziskava o zadovoljstvu obiskovalcev Medobčinskega muzeja Kamnik s kakovostjo muzejskih storitev	107
---	-----

Razprave – zgodovina

<i>Renata Pamić</i> Obeležja prve svetovne vojne 1914–1918 na območju Občine Kamnik.....	123
--	-----

Razprave – umetnostna zgodovina

<i>Anže Slana</i> Ponovno o cerkvi svetega Primoža in Felicijana pri Svetem Primožu nad Kamnikom: Problem datacije oboka.....	135
--	-----

Gradivo za zgodovino industrije in obrti

<i>Ivana Skamen</i> Da čas ne zbrise spominov Svilanitove ustvarjalnosti in bridke jeseni	141
---	-----

<i>Saša Lavrinc</i> Franc Koncilja – pohišten mizar, Plečnikov mizar in ustvarjalec intarzij	163
--	-----

<i>Eva Nagy</i> <i>Saša Lavrinc</i> Evidentiranje zbirke orodja in predmetov iz mizarske delavnice Franca Koncilje	169
---	-----

Gradivo za družbeno zgodovino

<i>Breda Podbrežnik Vukmir</i> Spominski zapis o Mladinskem kulturnem društvu Pedenjmožic	181
---	-----

<i>Danijel Bezek</i> Devdeset let skavtstva v Kamniku	191
--	-----

<i>Marjan Schnabl</i> Ob 60-letnici Lovske družine Kamnik	197
--	-----

Gradivo za etnologijo

<i>Ivan Nograšek</i> Pripovedovali so jih v Tunjicah	207
---	-----

Pesniki in likovni ustvarjalci

<i>Pino Pograjc,</i> <i>Gašper Tonin,</i> <i>Zala Kanc,</i> Benjamin Zajc, Ana Dragar Pesmi pesnikov in pesnic Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra Kamnik	211
---	-----

<i>Saša Bučan</i> Nina Koželj (1985)	215
---	-----

<i>Saša Bučan</i> Dušan Štrajhar (1956)	221
--	-----

Naš pogovor

<i>Vladimir Habjan</i> Biti varuhinja človekovih pravic je bila neprecenljiva izkušnja	227
--	-----

<i>Vladimir Habjan</i> Skozi preteklost razumemo sedanost	235
--	-----

Portret športnika

<i>Jože Arko</i> Rok Benkovič – svetovni prvak v smučarskih skokih 2005	243
---	-----

Znameniti Kamničani in okoličani

<i>Marko Kumer</i> Tone Knaflič 1893–1957 Zgodba poštenega kapitalista	253
--	-----

<i>Marko Košir</i> Ali je Valerija Heybalova pozabljena?	267
---	-----

<i>Marina Drolc</i> Karl Bervar (4. 11. 1864–24. 3. 1956)	285
--	-----

<i>Zarjan Fabjančič</i> Rod in zasebno življenje Karla Bervarja (4. 11. 1864–24. 3. 1956)	291
---	-----

<i>Janez Marolt</i> Dr. France Rode – osemdesetletnik	307
--	-----

<i>Jože Urbanija</i> Slavko Savinšek	311
---	-----

<i>France Malešič</i> Janez Gregorin – Igor Zagrenjen in njegovo <i>Zavetje v pečevju</i>	313
---	-----

<i>Jožef Pavlič</i> Nikolaj Pavlič – nekdanji komendski župnik in dekan dekanije Kamnik	319
---	-----

<i>Jernej Koncilja</i> Da se ne bi pozabilo Iz spominov na Franca Koncilja (1896–1991)	327
--	-----

V spomin

<i>Jože Berlec</i> Marija - Ana Mrčela	341
---	-----

<i>Primož Mrvar</i> Zaslužni profesor dr. Milan Trbižan (1935–2015).....	343
--	-----

<i>Janez Marolt</i> Hommage prof. dr. Milanu Trbižanu (1935–2015).....	347
--	-----

<i>Franc Svetelj</i> Vinko Gobec (1934–2015)	351
---	-----

<i>Verena Vidrih Perko</i> V spomin akademiku prof. dr. Stanetu Gabrovcu, Kamničanu, uglednemu raziskovalcu, spoštovanemu profesorju in pokončnemu človeku.....	353
---	-----

Kazalo	367
Kolofon.....	369

Kamniški zbornik XXIII

Izdaja:

Občina Kamnik

Ureja uredniški odbor:

dr. Marjeta Humar, glavna urednica

dr. Helena Dobrovoljc

Tone Ftičar

Lea Logar, strokovna sodelavka Občine Kamnik

Jasna Paladin, univ. dipl. etn. in kult. antr.

mag. Breda Podbrežnik Vukmir

Marjan Šarec, župan

Milan Šuštar, prof.

mag. Zora Torkar

Ožbej Vresnik, prof.

dr. Branko Vreš

Jezikovni pregled:

Marica Drolc

dr. Marjeta Humar

Korektura:

Tatjana Matičič

Milan Šuštar, prof.

Angleški povzetki:

Breda Hočevar

Grafična oprema in oblikovanje:

Dušan Sterle, slikar in grafični oblikovalec

Računalniška obdelava besedila:

Sašo Matičič

Izvedba tiska:

Studio Dataprint, d. o. o.

Na platnicah:

Detalji spomenika na Glavnem trgu,

delo akademskega kiparja Leona Homarja

V notranjosti:

Fotografije detajlov iz cerkve

sv. Eliģija na Malem gradu

Naklada:

700 izvodov

V Kamniku, marca 2016

